МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Журнал заснований у 1918 році

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Філологія. Журналістика

Том 32 (71) № 2 2021

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, в.о. ректора Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Члени редакційної колегії:

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень Інституту славістики Опольського університету (Ополе, Польща);

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Статкевич Лариса Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 8 від 22 квітня 2021 року)

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24632-14572ПР від 04.11.2020 року)

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2021

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Баденкова В. М., Родіонова І. Г.
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРИФРАЗ У ХУДОЖНЬОМУ МОВОСВІТІ Д. КРЕМЕНЯ.....1

Булик-Верхола С. З., Верхола Я. О.
РІВНОВАГА ПИТОМОГО Й ЗАПОЗИЧЕНОГО В КОМП'ЮТЕРНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....8

Горда О. М.
МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ВИВЧЕННЯ КАЗКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ТРИ МЕТЕЛИКИ» В ІНШОМОВНІЙ АВДИТОРІЇ.....14

Дутка О. Я.
ЗБАГАЧЕННЯ ОМОНІМІЧНОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ВНАСЛІДОК ЗАПОЗИЧЕНЬ ІЗ ГЕРМАНСЬКИХ МОВ.....20

Зинякова А. А.
АКЦЕНТУАЦІЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ СУФІКСАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ НА -А, -Я.....27

Климович С. М., Мартос С. А.
ДОКУМЕНТОЗНАВЧІ ДИСЦИПЛІНИ В ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА.....32

Литвин О. Г.
СПРОБИ ВНОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЯХ.....37

Мілєва І. В., Ходаківська М. О.
ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ОНІМОМ: СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНИЙ І КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНИЙ АСПЕКТИ.....45

Петренко Т. В.
ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА ПІДКАТЕГОРІЯ НЕОЗНАЧЕНОЇ ПРЕДМЕТНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....50

Петрів О. В., Легка Л. І.
ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЛОГІЧНОГО НАГОЛОСУ В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА (НА ПРИКЛАДІ ВІРША «ЯК ДОБРЕ ТЕ, ЩО СМЕРТІ НЕ БОЮСЬ Я»).....56

Стефурак Р. І.
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ КОНТРАСТ – КОНСТИТУТИВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ БОГДАНА ТОМЕНЧУКА.....62

Тихоненко О. В., Підгородецька І. Ю.
СТРУКТУРНО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІКОНІМІВ ХАРКІВЩИНИ.....67

Ціхоцький І. Л., Боросовська І. І.
МОВА ТА СТИЛЬ ІСТОРИЧНОЇ БЕЛЕТРИСТИКИ ЮРІЯ ВИННИЧУКА (НА МАТЕРІАЛІ ДИЛОГІЇ «АПТЕКАР» І «СЕСТРИ КРОВІ»).....72

Швидка Н. В., Решетняк О. О.
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ГРІХ* У БІБЛІЙНОМУ Й МОВНОМУ ДИСКУРСАХ.....77

Щепка О. А.
УКРАЇНСЬКИЙ ВОКАБУЛЯР КОРОНАВІРУСУ.....83

РОСІЙСЬКА МОВА

Гашими А. Т.
КАТЕГОРИЯ УТВЕРЖДЕНИЯ/ОТРИЦАНИЯ В ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦАХ ПРЕДИКАТИВНОГО СТРОЕНИЯ.....89

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Nanivskyy R. S.
KREACJA OBRAZU KOBIETY W TWÓRCZOŚCI ANDRZEJA STASIUKA NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH.....95

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Абрамова Є. Ю.
КОМПЛІМЕНТ ЯК ЕФЕКТИВНА ТАКТИКА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ.....101

Вєдєрнікова Т. В.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ СЛЕНГІЗМІВ.....107

Holtseva M. I.
PRAGMATICS OF DECEPTION IN THE UN SECURITY COUNCIL: HIERARCHY OF PRAGMATIC ATTITUDES.....113

Копчак М. М.
ХАОТИЗАЦІЯ ТА ДИСИПАЦІЯ СИНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ У ФАКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТОПРОСТОРУ.....121

Кущ Е. О.
ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ГУМОРУ В ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТА КІНЕМАТОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ ВУДІ АЛЛЕНА.....128

Lazebna N. V.
SPACE AND TIME AS CONCEPTUAL DOMAINS IN ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC DISCOURSE.....134

Матковська М. В.
КАТЕГОРІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ БРИТАНЦІВ У КОМУНІКАЦІЇ.....141

Модестова Т. В., Крсек О. Є.
ДО ПИТАННЯ СКЛАДАННЯ ІСПИТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ.....146

Moiseienko S. M., Kondrashova A. V.
PERFECT SPEECH IN THE ENGLISH COMPUTER DISCOURSE.....152

Морозова І. Б.
ФОРМУВАННЯ ЛІНГВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ АНГЛОМОВНОЇ ЕЛІТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ГЕРЦОГИНІ КЕМБРИДЖСЬКОЇ КЕЙТ МІДДЛТОН).....157

Москвичова О. А.
МАКРОСЕГМЕНТ ФРАКТАЛЬНОЇ ПОЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ СВІТУ В ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ ВИМІРІ.....164

Ніколаєва Н. М.
ПРОЦЕСИ ФРАЗОУТВОРЕННЯ КОЛОРОНІМА *ROT* У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ.....172

Nikulina O. L.
MARINE ORIGIN OF CONTEMPORARY ENGLISH IDIOMS.....177

Палиця Г. С.
НІМЕЦЬКОМОВНІ ЦИТАТИ ВІДОМИХ ЛЮДЕЙ
ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ОСВІТА»..... 185

Панченко О. І.
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ
АНГЛІЙСЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ..... 190

Полонська І. П.
ЧАСТИНОМОВНА НАЛЕЖНІСТЬ СЛІВ РОКУ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)..... 195

Сіваєва О. С.
СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ З *HEALTH* У МЕДІАТЕКСТАХ: КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ..... 200

Скляренко О. Б.
ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА
КОНЦЕПТУ *MACHT*..... 208

Sliepushova A. I.
AN ADULT-MINDED BABY: AN EVIL PRODIGY IN *FAMILY GUY?*..... 214

Терещенко Т. В.
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД
ІЗ ВЕРШИННИМИ СЛОВАМИ «CORONA» ТА «MASKE» У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.. 219

Федік Ю. М.
КЛЮЧОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ
СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ КАРИКАТУР..... 224

Фурман О. М.
ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ФОРМИ... 230

Цапенко Т.-Є. В.
ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВИХ ХАРАКТЕРИСТИК
АНГЛОМОВНИХ ДІТЕЙ 4–6 РОКІВ..... 237

Tsapro G. Yu., Denysova N. B.
A CORPUS BASED PORTRAIT OF *TEACHER*
IN AMERICAN AND BRITISH MEDIA DISCOURSE..... 242

Шепель Ю. О.
ЩОДО ОПИСУ ДИХОТОМІЇ «СВІЙ – ЧУЖИЙ»
ІЗ ПОЗИЦІЇ СТРУКТУРИ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ..... 249

Шкамарда О. А.
ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО МОДУЛЯ
ПОЗИЦІЮВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-БЛОЗІ..... 256

РОМАНСЬКІ МОВИ

Арцишевська О. Р., Гунчик І. О.
СЕМАНТИКА ГРАФІЧНИХ ЗНАКІВ-СИМВОЛІВ-ІДЕОГРАМ
ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО СКОРОПИСУ..... 262

Косович О. В.
НЕОЛОГІЗМ ЯК ОБ’ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В РОМАНІСТИЦІ..... 269

Семенова О. В.
ЕМОТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЯК ПРАГМАТИЧНИЙ СКЛАДНИК
РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ..... 274

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Asadova M. F.
GRAMMATICAL AND STYLISTIC FEATURES OF FIXED WORD COMBINATIONS IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE WESTERN GROUP DIALECTS **279**

Сорокін С. В.
РОЛЬ АРТИКЛЯ ТА СЛІВ-ДЕТЕРМІНАНТІВ У ГРАМАТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ **285**

УКРАЇНСЬКИЙ ГУМІЛЬОВСЬКИЙ ЗБІРНИК. ВИПУСК 3

Дмитренко В. І.
«ЖЕМЧУГА» М. ГУМІЛЬОВА В РЕЦЕПЦІЇ Є. ЯНТАРЬОВА, В. БРЮСОВА ТА В. ІВАНОВА **293**

Кириченко О. М., Крижановський С. І.
ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ М. ГУМІЛЬОВА ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ-ФІЛОЛОГАМИ: ПОЛІХУДОЖНІЙ ПІДХІД **298**

Комаров С. А.
ОБРАЗ М. С. ГУМІЛЬОВА У ЦИКЛІ НАРИСІВ О. В. АМФІТЕАТРОВА «ГОРЕСТНЫЕ ЗАМЕТЫ» **302**

Крижановська О. О.
ТВОРЧІ ЗВ'ЯЗКИ М. ТИХОНОВА І М. ГУМІЛЬОВА В НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ **308**

Лі Ялінь
МИКОЛА ГУМІЛЬОВ ЯК НАСТАВНИК ПОЕТІВ У КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ГЕОРГІЯ АДАМОВИЧА **312**

Мінаєва Е. В.
ПРО ДЕЯКІ ГЕНДЕРНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ *«ЛЮБОВ»* В ЕПІСТОЛЯРНИХ ТЕКСТАХ МАРИНИ ЦВЄТАЄВОЇ **315**

Недайнова Т. Б.
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО ОБРАЗУ СВІТУ СУЧАСНОГО ШКОЛЯРА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ М. С. ГУМІЛЬОВА **321**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ **326**

АВТОРИ «УКРАЇНСЬКОГО ГУМІЛЬОВСЬКОГО ЗБІРНИКА» **329**

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Badenkova V. M., Rodionova I. H.
LINGUOCULTURAL ASPECT OF PERIPHRASES
IN THE ARTISTIC LANGUAGE OF D. KREMEN 1

Bulyk-Verkhola S. Z., Verkhola Ya. O.
BALANCE OF SPECIAL AND BORROWED IN COMPUTER TERMINOLOGY
OF THE UKRAINIAN LANGUAGE 8

Horda O. M.
THE METHODS OF STUDYING LESYA UKRAINKA'S FAIRY TALE
"THREE BUTTERFLIES" IN A FOREIGN-LANGUAGE CLASSROOM 14

Dutka O. Ya.
ENRICHMENT OF THE HOMONIMAL COMPOSITION OF THE UKRAINIAN LANGUAGE
AS A RESULT OF BORROWINGS FROM GERMAN LANGUAGES 20

Zyniakova A. A.
ACCENTUATION OF VERBAL SUFFIXAL NOUNS WITH FLEXIONS -А, -Я 27

Klymovych S. M., Martos S. A.
DOCUMENTARY SCIENCE DISCIPLINES IN THE TRAINING OF STUDENTS
IN THE FIELD OF PHILOSOPHY 32

Lytvyn O. O.
ATTEMPTS TO NORMALIZE UKRAINIAN TECHNICAL TERMINOLOGY
IN LEXICOGRAPHICAL WORKS 37

Milieva I. V., Khodakivska M. O.
PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ONYM-COMPONENT: SEMANTIC-GRAMMATICAL
AND CULTURAL-SPECIFIC ASPECTS 45

Petrenko T. V.
FUNCTIONAL-SEMANTIC SUBCATEGORY OF INDEFINITE SUBJECTIVITY
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE 50

Petriv O. V., Lehka L. I.
ETHNOLINGUISTIC AND FUNCTIONAL ASPECTS OF THE USE OF LOGICAL
EMPHASIS IN VASIL STUS' POETRY (ON THE BASIS OF THE POEM
"HOW GOOD IT IS THAT I AM NOT AFRAID OF DEATH") 56

Stefurak R. I.
LEXICAL-SEMANTIC CONTRAST AS A CONSTITUTIVE ELEMENT
OF BOHDAN TOMENCHUK'S POETIC TEXT 62

Tykhonenko O. V., Pidhorodetska I. Yu.
STRUCTURAL AND DERIVATIONAL FEATURES OF KHARKIV REGION VICONYMS 67

Tsikhotskyi I. L., Borosovska I. I.
LANGUAGE AND STYLE OF HISTORICAL FICTION BY YURIY VYNNYCHUK
(ON THE MATERIAL OF THE DILOGUE "PHARMACIST" AND "SISTERS OF BLOOD") 72

Shvydka N. V., Reshetniak O. O.
VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF *SIN* IN BIBLICAL AND LINGUISTIC DISCOURSES 77

Shchepka O. A.
UKRAINIAN VOCABULARY OF CORONAVIRUS **83**

RUSSIAN LANGUAGE

Hashimi A. T.
APPROVAL/DENIAL CATEGORY IN PHRASEOLOGICAL UNITS
OF PREDICATIVE STRUCTURE **89**

SLAVIC LANGUAGES

Nanivskyy R. S.
HOW ANDRZEJ STASIUK CREATED THE FEMALE IMAGE,
BASED ON A SELECTION OF HIS WORKS **95**

GERMANIC LANGUAGES

Abramova Ye. Yu.
THE COMPLIMENT AS THE EFFECTIVE TACTICS IN BUSINESS COMMUNICATION **101**

Viediernikova T. V.
SPECIFIC FEATURES OF MODERN AMERICAN AND BRITISH SLANG-FUNCTIONING **107**

Holtseva M. I.
PRAGMATICS OF DECEPTION IN THE UN SECURITY COUNCIL:
HIERARCHY OF PRAGMATIC ATTITUDES **113**

Kopchak M. M.
CHAOTIZATION AND DISSIPATION OF SYNERGETIC SPEECH ETIQUETTE SYSTEM
IN FICTIONAL TEXTUAL SPACE **121**

Kushch E. O.
MEANS OF HUMOUR EXPRESSING IN LITERARY-PUBLICISTIC
AND CINEMATOGRAPHIC DISCOURSE OF WOODY ALLEN **128**

Lazebna N. V.
SPACE AND TIME AS CONCEPTUAL DOMAINS
IN ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC DISCOURSE **134**

Matkovska M. V.
THE EVALUATIVE ORIENTATION CATEGORIES
OF THE BRITISH IN THE COMMUNICATION **141**

Modestova T. V., Krsek O. Ye.
TO THE ISSUE OF TAKING ENGLISH EXAMS IN UKRAINE **146**

Moiseienko S. M., Kondrashova A. V.
PERFECT SPEECH IN THE ENGLISH COMPUTER DISCOURSE **152**

Morozova I. B.
ENGLISH-SPEAKING ELITE PERSONALITY: FORMATION OF LINGUAL BEHAVIOUR
(BASED ON DUCHESS OF CAMBRIDGE KATE MIDDLETON'S SPEECHES) **157**

Moskvichova O. A.
THE MACROSEGMENT OF THE FRACTAL POETICAL MODEL
OF THE WORLD IN THE LINGUISTIC AND THE COGNITIVE SURVEY **164**

Nikolaieva N. M.
PHRASE FORMATION PROCESSES OF COLORONYM *ROT*
IN MODERN GERMAN PUBLICISTIC TEXT **172**

Nikulina O. L.
MARINE ORIGIN OF CONTEMPORARY ENGLISH IDIOMS 177

Palytsya G. S.
GERMAN LANGUAGE QUOTES OF FAMOUS PEOPLE AS A MEANS
OF VERBALIZATION OF THE CONCEPTOSPHERE "EDUCATION" 185

Panchenko O. I.
LEXICAL-SEMANTIC CLASSIFICATION OF THE ENGLISH TEEN SLANG 190

Polonska I. P.
WORDS OF THE YEAR IN TERMS OF PARTS OF SPEECH
(ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LANGUAGE) 195

Sivaieva O. S.
COLLOCATIONS WITH *HEALTH* IN THE MEDIA TEXTS: CORPUS ANALYSIS 200

Skliarenko O. B.
VERBALIASATION PECULIARITIES OF ETHNOCULTURAL COMPONENT
OF *MACHT* CONCEPT 208

Sliepushova A. I.
AN ADULT-MINDED BABY: AN EVIL PRODIGY IN *FAMILY GUY?* 214

Tereshchenko T. V.
STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF WORD-FORMING NESTS
WITH TOPIC WORDS "CORONA" AND "MASKE" IN MODERN GERMAN 219

Fedik Yu. M.
KEY APPROACHES TO THE STUDY OF THE MODERN
ENGLISH-LANGUAGE CARICATURES 224

Furman O. M.
THE DISTINCTIVE FEATURES OF MODERN
ENGLISH-LANGUAGE SMALL FORM TEXTS 230

Tsapenko T.-Ye. V.
PECULIARITIES OF SPEECH CHARACTERISTICS
OF ENGLISH-SPEAKING INFANTS AT THE AGE OF 4–6 237

Tsapro G. Yu., Denysova N. B.
A CORPUS BASED PORTRAIT OF *TEACHER*
IN AMERICAN AND BRITISH MEDIA DISCOURSE 242

Shepel Yu. A.
RELATING TO THE DESCRIPTION OF THE DICHOTOMY "OWN – ALIEN"
FROM THE POSITION OF THE STRUCTURE OF LANGUAGE CONSCIOUSNESS 249

Shkamarda O. A.
VERBAL AND NON-VERBAL MEANS OF THE STANCETAKING SOCIAL MODULE
REALISATION IN THE ENGLISH INTERNET BLOG 256

ROMANIC LANGUAGES

Artsyshevska O. R., Hunchyk I. O.
SEMANTICS OF GRAPHIC SIGNS-SYMBOLS-IDEOGRAMS OF TRANSLATION CURRICULUM 262

Kosovych O. V.
NEOLOGISM AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH IN ROMANCE STUDIES 269

Semenova O. V.
EMOTIVE COMPONENT AS A PRAGMATIC CONSTITUENT OF ADVERTISING TEXT..... **274**

TURKIC LANGUAGES

Asadova M. F.
GRAMMATICAL AND STYLISTIC FEATURES OF FIXED WORD COMBINATIONS
IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE WESTERN GROUP DIALECTS..... **279**

Sorokin S. V.
THE ROLE OF ARTICLE AND DETERMINANT WORDS
IN CONTEMPORARY TURKISH GRAMMAR SYSTEM **285**

UKRAINIAN GUMILYOV COLLECTION. ISSUE 3

Dmytrenko V. I.
«PEARL» N. GUMILYOV IN RECEPTION BY E. YANTAREV, V. BRUSOV AND V. IVANOV ... **293**

Kyrychenko O. M., Kryzhanovskyi S. I.
STUDY OF M. GUMILOV'S CREATIVITY BY FOREIGN STUDENTS-PHILOLOGISTS:
POLY-ART APPROACH..... **298**

Komarov S. A.
IMAGE OF N. S. GUMILYOV IN A. V. AMFITEATROV'S «WOEFUL NOTES» **302**

Kryzhanovska O. O.
CREATIVE CONNECTIONS OF N. TIKHONOV AND N. GUMILOV
IN THE SCIENTIFIC RECEPTION **308**

Li Yalin
NIKOLAI GUMILYOV AS A MENTOR OF POETS
IN THE CRITICAL RECEPTION OF GEORGY ADAMOVICH **312**

Minaieva E. V.
ABOUT SOME GENDER CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT LOVE
IN THE EPISTOLARY TEXTS OF MARINA TSVETAEVA..... **315**

Nedainova T. B.
THE FORMATION OF A MODERN SCHOOLCHILD'S PERSONAL WORLD IMAGE
IN THE PROCESS OF STUDYING N. S. GUMILEV'S WORKS. **321**

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS..... **326**

AUTHORS OF THE "UKRAINIAN GUMILYOV COLLECTION"..... **329**

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2’38
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/01

Баденкова В. М.
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

Родіонова І. Г.
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРИФРАЗ У ХУДОЖНЬОМУ МОВОСВІТІ Д. КРЕМЕНЯ

Статтю присвячено аналізу перифрастичних найменувань, які виявлені в поетичних текстах Д. Кременя, та в семантико-стилістичній природі яких виразно відчувається лінгвокультурний складник. Установлено мотивацію виникнення перифразів, розкрито їх смислове навантаження.

З’ясовано, що сьогодні в науковій літературі немає однозначного розуміння цих вторинних найменувань щодо визначення їхньої лінгвістичної природи та стильової специфіки. У статті акцентовано взаємозв’язок мови та культури: найактивніше утворюються перифрази, що є актуальними та важливими для носіїв мови, лінгвокультурологічно марковані перифрази можуть мати у своїй основі алюзію на якийсь важливий для даної культури факт. Виділено й охарактеризовано в лінгвокультурологічному аспекті такі групи перифрастичних найменувань у поетичних текстах Д. Кременя, як топонімічні перифразові одиниці та перифрази – позначення осіб (зокрема, митців культури, політичних діячів).

Здійснений аналіз виокремлених одиниць свідчить, що вербальними формулами експліковано концептуальну для українців бінарну опозицію «свій/чужий». Поряд із позитивно забарвленими вторинними номінуваннями (типу Матвієнко Ніна – янгол земний) зафіксовано негативно конотовані перифрастичні вирази (типу Полтава – вікторія царських полків). Спостереження за використанням перифраз у лінгвокультурологічному аспекті в мовосвіті Д. Кременя дозволяє виокремити загальномовні (узуальні) та індивідуально-авторські (оказіональні) перифрази. Перифразові найменування першої групи не потребують певного роз’яснення, ідентифікуються з денотатом, уявленням про загальноукраїнський контекст, передбачають спільні знання автора та читача. Оказіональні перифрастичні звороти інтерпретуються за допомогою авторського контексту, є засобом оцінки, носієм експресії та виразності.

Указано, що перифрази мають різний ступінь образності, ґрунтуються на метафорі, метонімії, синекдосі чи гіперболі, детермінують світоглядні пріоритети письменника, що формуються у взаємодії загальнонародного та індивідуального. Такі вислови не просто допомагають автору сформулювати позицію нового часу, а й представити її як культурну цінність сучасного суспільства.

Ключові слова: *перифраз, перифразове найменування, лінгвокультурологічна маркованість, вторинна номінація, мовотворчість Д. Кременя.*

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика перебуває на перетині дослідницьких напрямів, увага яких прикута насамперед до людини як етнічного або соціального носія мови. До цих напрямів належить, зокрема, лінгвокультурологія. Лінгвокультурологічний бум стався в кінці XX століття, коли проблеми взаємозв’язку мови і культури стали одними з найбільш актуальних у мовознавстві. Джерелом культурологічної маркованості мовних одиниць служить сама реальна дійсність, тісно пов’язана з певним національно-культурним ареалом, під яким розуміється сфера дії даної культури. Е. Сепір, простежуючи зв’язок мови та культури, зауважив, що «культура – це те, що робить і думає певне суспільство, а мова – це те, як воно думає» [11, с. 193].

Кожен індивід належить тій чи іншій національній культурі, яка включає в себе національні традиції, мову, історію, літературу. Показовим для мовотворчості Д. Кременя є художньо-словесне моделювання. Серед одиниць, що передають культурно-значиму інформацію, важливу роль відіграють перифрази, одухотворені його живою образною уявою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення, формування, функціювання перифрази були в полі зору багатьох українських та зарубіжних лінгвістів, але досі немає однозначного розуміння цих найменувань щодо визначення їхньої лінгвістичної природи та стильової специфіки. У статті М. Булах проаналізовано основні аспекти й методи дослідження перифрастичних одиниць, реалізовані в працях слов'янських і західноєвропейських стилістів другої половини XX – початку XXI століття [1]. Переважно їх розглядають як один із видів вторинної номінації (Н. Базарська, Л. Бойко, О. Євдокімова, Г. Євсєєва, Є. Маймін, Ю. Макарець, О. Мінкова, А. Новиков, Д. Розенталь, О. Сичов, Н. Сологуб та ін.), рідше – як одиниці фразеології (В. Виноградов, І. Ільїна, М. Шанський, Л. Шубіна, О. Юрченко) або синтаксису (І. Гальперін, І. Кобилянський, Г. Удовиченко), результат власне семантичного способу словотворення тощо. В енциклопедії «Українська мова» знаходимо таке визначення перифрази: «у словотворенні – це еквівалентне якомусь слову аналітичне висловлювання, що служить для встановлення семантики похідного слова; у стилістиці – це слова, усталені словосполучення (зрідка – речення), що є образно-переносними й описовими найменуваннями предметів, явищ, осіб тощо [10, с. 435].

Активно обговорювалися в науковій літературі співвідношення *перифраза – фразеологізм* і *перифраза – метафора*, описані їхні подібності та відмінності. Дослідники наголошують, що перифраза може виникати на основі перенесення значення на ґрунті інших тропів: метафори, метонімії, синекдохи. Зокрема, Т. Прокудіна визначає, що ні одне з визначень не дає підстави чітко розмежувати перифрази та інші тропи, але перифраза – це оригінальна комбінація слів, що має цілісне значення, є образним синонімом слова і вносить додаткову інформацію про предмет чи явище [9, с. 38].

Найактивніше розглядають функції перифраз у стилях масової інформації та в художньому. Своєрідність функціонування перифразових одиниць у художньому тексті була предметом вивчення науковців на матеріалі мовлення Т. Шевченка (А. Мойсієнко), О. Гончара (Л. Бойко, О. Копусь, Н. Сологуб), М. Коцюбинського (Ю. Тимченко), Є. Гуцала (Ю. Зленко), Л. Костенко (В. Буда), в сучасній малій прозі (Л. Приблуда).

Перифраза як лінгвокультурологічна одиниця розглядалася на матеріалі сучасної публіцистики в роботах О. Євдокімової (2008), Г. Бобровської (2010), М. Морозова (2017). Так, О. Євдокімова в дисертаційному дослідженні виокремила три групи перифраз, що мають лінгвокультурологічне маркування: перифрази, що містять фонову інформацію; перифрази, засновані на алюзії; перифрази прислів'їв та інших крилатих висловів [2].

Попри численну кількість наукових розвідок, вони не вичерпують усіх аспектів вивчення цього структурного елементу художнього тексту, що відображає, з одного боку, універсальні закони світобудови, етноспецифіку їх сприйняття, а з другого – індивідуально-авторські уявлення про дійсність.

Постановка завдання. Мета статті – виокремити такі групи перифрастичних найменувань у поетичних текстах Д. Кременя, в семантико-стилістичній природі яких виразно відчувається лінгвокультурний складник, установити мотивацію їх виникнення та своєрідність функціювання.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сучасного стану мови ґрунтується на вивченні сучасних текстів, а саме твори Д. Кременя є своєрідним індикатором процесів, що відбувалися в сучасній Україні, у них «помітні невичерпна етноментальна пам'ять, глибока національна гідність, сконденсований історіософський трагізм» [8, с. 81]. У поетичному доробку митця виділено переважаючі тематичні групи перифрастичних номінацій, що мають лінгвокультурологічну маркованість: топонімічні перифразові одиниці та перифрази-позначення осіб (митці, політичні діячі).

Найпродуктивніший тип становить перифрастичне поле *Україна*, що вирізняється поліфункційністю на семантичному та формально-граматичному рівнях, своєрідністю засобів вербалізації компонентного складу, зумовлених багатими асоціаціями. Україна є об'єктом осмислення на емоційному і особливо інтелектуальному рівні, містить історико-географічний та мовно-культурний складники, адже, за висловом поета: *Географія наша й історія – Вічний люфт і небесний етер* [3, с. 149]. Семантичні вектори цього поля абсолютно протилежні.

Світобачення слов'ян формувалося в безпосередньому спілкуванні з природою, замилуванні її гармонією, красою та таємничістю. Д. Кремінь

створює яскраві зорові образи-перифрази *сліпуча країна сонця, пресиня країна моря* [4, с. 246], *країна ранкового сонця* [4, с. 247], природа – *країна джерел і краси,* напр.: *Джерел незамулена святість / і мудрих лісів таїна… / Природа не хоче здаватись, / не хоче вмирати вона. / Та як їй, та як умирати, / країні джерел і краси?* [4, с. 26]; *Отака вона, наша земля, – Злітна смуга добра і любові, Злітна – лайнера і журавля* [4, с. 194].

Розбудова державності, входження України у світовий культурний, економічний тощо простори потребують світоглядної визначеності: *Коли ж прийшла епоха України, То з'ясувалось, що її... нема! .. І є земля, Землі зелене ложе – Де наші предки в битві полягли* [3, с. 256].

Уживання різних перифраз, безсумнівно, сприяє багатоплановому розкриттю актуалізованого образу: Україна – *перлина колоній* [3, с. 169]; *окраїнна земля; правічне Дике Поле; безкордонна транзитна республіка, де схилилась доземно верба; країна мачок, пліток і борщу* [4, с. 318–319]*; вічний дикий танець* [5, с. 154]*; Троя й Карфаген. Україна-Русь* [3, с. 171]; *вічний донор до Москви до Будапешт*, напр.: *Україна, вічний донор од Москви до Будапешт. Де наш гумор? Де наш гонор? Де наш гамір, врешті-решт?* [3, с. 164]; *Це ж так у нас: окраїнна земля, То половці, то обри й печеніги* [3, с. 181]. Джерелом культурологічної маркованості мовних одиниць служить сама реальна дійсність, тісно пов'язана з визначеним національно-культурним ареалом.

Базовою культурологічною категорією є бінарна опозиція «*свій – чужий*», що супроводжується в мовотворчості Д. Кременя вербальними формулами з антитетичним смислом і є критерієм приналежності групи людей не тільки до «своєї» або «чужої» національної культури – поділ на «своїх» і «чужих» може відбуватися й усередині однієї лінгвокультурної спільноти – власного народу: *На цій землі, де ми були чужими, Де є чужими на своїй землі* [4, с. 109–110]; *Ув отецькій землі не в отецькій державі рідна мова і та нам чужа* [3, с. 121]. Негативною конотацією позначене протиставлення: *свій рідний край, отецька земля / чужий край, країна безродства, безрідства; отецька держава; окрадена земля: Ми ж невольники в рідному краї. І в часах золотої богеми Кріпаками – Оксани, Яреми... У країни безродства, безрідства, У правічному Дикому Полі...* [4, с. 132]. Актуалізація відбувається шляхом вираження експресивно-вольової дії, спрямованої на відновлення рівноваги між позитивними та негативними почуттями, напр.: *Але ми не станемо чужими На своїй окраденій землі* [5, с. 56]; виступає детермінантом світоглядних пріоритетів письменника. Бажання волі, свободи від будь-якого пригноблення, особиста незалежність, шанування свободи кожного і прагнення вільного розвитку українців – це споконвічний спосіб існування наших предків. Взірцем такого прагнення та існування стало козацтво: *Ця земля Залізняка і Ґонти, І свободи недозрілий плід…* [4, с. 87].

І. Дзюба зауважив, що в поетичних збірках Д. Кременя «одним із наскрізних є мотив утрати України, ... виболений на власне серце» [8, с. 81], що відбито в перифрастичних номінаціях, як-от: *Безкордонна транзитна республіка, де схилилась доземно верба. Не тризуб уже, дірка від бублика буде правити замість герба* [3, с. 157]; *у неіснуючій країні із неіснуючою мовою із неіснуючим народом існує – от іще існує гетьманська клята булава і сяє місяць молодан* [3, с. 168].

Історичні геополітичні обставини існування українського етносу не одне століття пов'язані із загрозою винищення, що спричинило окремі страждальницькі установки в психіці українців: Україна – *пустеля Гобі*, Чорнобиль – *наша мука й чорновтеча і крововтеча?* [4, с. 277], визначили соціальне зло: радіація – *невидимий ворог без куль*, напр.: *І, як обрів, тепер убиває Нас невидимий ворог без куль* [3, с. 114]. Автор надає значимості та трагізму окресленій проблемі: *Такі ми є. Свої в своїй подобі. Свої садки вишневі і хрущі. На Україні, в цій пустелі Гобі, Чорнобильські прогнози і дощі* [4, с. 12]. Прецедентний текст (цитата «*Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть..*» Т. Шевченка) має явну лінгвокультулогічну маркованість, бо містить алюзію на інформацію, що є частиною культурного фонду нації, одиницею того комплексу знань, який є в кожного представника україномовної культури. Вона допомагає висловити авторську позицію – позицію нового часу, нового культурного простору.

Топонімічним перифразам властива різноманітна оцінна семантика, різний ступінь образності, вони є засобом вербального відтворення історичного хронотопу в художньому тексті. Перифраз із давньої літератури для позначення Києва – мати *міст* руських – мав місце десь до початку XVIII ст., а в текстах Д. Кременя набув ознак конотоніма внаслідок десемантизації денотативного ядра: *Матір руських городів пропала, все тепер іде у нас на «мать»...* [3, с. 150]; *.. і сотні шлюшок шлють по матері матір руських городів* [3, с. 168]. Своєрідна мовна гра, яка втілюється в яскравих мовних одиницях у контексті, демонструє силу і зрілість

характеру, здатність до самоіронії, зміну акцентів в українському суспільстві.

За перифрастичного способу найменування об'єкта можливе використання країнознавчої та енциклопедичної інформації і розширення стереотипного уявлення про місто та край, наприклад: Львів – *олігархічний, артистичний край, край бунтарства і легенд*; Седнів – *край містичний* [3, с. 137]; Буковель – *український екстрим* [5, с. 44]: ...*Іду по Львову серед інших візій, – Олігархічний, артистичний край...* [3, с. 254]; *А чути гуркіт командорських кроків У цім краю бунтарства і легенд* [3, с. 255]. Біля Хуста (Закарпаття), у підніжжя гір є мальовнича долина, яка один раз на рік перетворюється на справжнє диво: *Але є у природі Долина Нарцисів І столиця країни дводенної Хуст* [3, с. 18]. Перифраза *столиця країни дводенної* співвідноситься з часовим кодом культури і, як і попередні, маркована як позитивна.

«Одеса-мама», *«Південна столиця»*, *«Столиця гумору», «Перлина Чорного моря»* – відомі в україномовній традиції образні назви міста *Одеса.* Д. Кремінь використав перифраз *Південна Пальміра*, що співвідноситься з просторовим кодом та архетипним протиставленням «північ – південь», оскільки позначає членування світу культури в порівнянні з *Північною Пальмірою* – Санкт-Петербургом: *Поїдем до південної Пальміри!* [6, с. 35], Пальміра – давнє сірійське місто дивовижної краси.

Окремою сторінкою у творчості поета проходить Миколаїв та Миколаївщина, які дали автору багато сонця, любові та натхнення і зробили з юного поета лауреата Шевченківської та низки інших літературних премій. Миколаїв має багату історію, насамперед це – місто корабелів, місто морської слави, де в кінці XVIII ст. – початку XIX ст. знаходився Штаб Чорноморського флоту Росії. Про це розповідає «Алея адміралів», створена 1978 року біля будівлі колишнього штабу, нині Музею суднобудування і флоту. Для класика української поезії Миколаїв – це *найкраще з міст*; *місто святого Миколи; таємної волі оплот; край адміралів; адміралтейська золота столиця; корабельний край, флотське місто; вітрильна столиця, де й ми вже, як хвилі, говорим; місто, де плачуть старі адмірали*; *Пантеон Каразіна,* напр.: *Та йде із Мир Лікійських – Миколай. Адміралтейська золота столиця, Ти бий у дзвони, золотом палай!* [3, с. 172]; *Тут же такі музиканти й поети, Край адміралів, куди не причаль...* [5, с. 127]; *Миколаїв адміралтейський, Ти таємної волі оплот…* [7, с. 50]; *Із дикопільських прерій, У корабельний край, у це найкраще з міст Прибуде на Петрів одвічний, вічний піст Веселий Роджер – він із мандрів та етерій* [7, с. 59]; *І китель, і кортик із міста святого Миколи… Вітрильна столиця, де й ми вже, як хвилі, говорим… Прощай, моє море, чи ти ще озвеся на мить / у вулицях міста, де плачуть старі адмірали?* [4, с. 326–327]. В «український пантеон» – своєрідний реєстр кращих синів і доньок країни – можна включити ім'я В. Каразіна – неоднозначну фігуру вітчизняної історії кінця XVIII – першої половини XIX ст., діяча харківського культурного осередку, різнобічного вченого, автора ряду демократичних концепцій. Його усипальниця знаходиться в сакральному місці пам'яті в центрі міста, старому некрополі, який є місцем поховання М. Аркаса, багатьох флотоводців, серед яких 32 – славетні адмірали Чорноморського флоту. Каразін же «*З Харкова подався в Коктебель Через флотське місто. Але раз – і упокоївсь тут»* [5, с. 4].

Лінгвокультурологічний аналіз топонімічних перифраз дозволяє виявити основоположні цінності носіїв української мови. Миколаївщина носить відбиток багатьох культур, зокрема античної. Поблизу м. Миколаєва розташовується комплекс національного значення, археологічна пам'ятка «Поселення і некрополь Дідова Хата І». Цікава трансформація образу – від позначення денотативної семи слова-реалії с. Дідова Хата до асоціативно-символічного звучання – уособлення землі предків, що актуалізується семантичним контекстом*: А нам не стачає лопат / синівську стезю розкопати / до Отчих, до Дідових Хат* [4, с. 293–294].

Поряд із позитивно обарвленими вторинними номінуваннями з'явилися негативно конотовані перифрастичні вирази, як-от: *А наша неслава – Полтава, Вікторія царських полків* [3, с. 221]; *Таврія. Тавро на дикій волі...* [3, с. 30]; місто Батурин, на території якого розташовано Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця», назване митцем «*Потішна гетьманська столиця Із мурів, гармат і церков*» [3, с. 221]. Київ означено як *український Карфаген (Картагена): А був майдан у маєві знамен. І Київ, український Карфаген. І Ганнібал. А може, Картагена? У цій країні довго не живуть* [3, с. 115] Ця мотивація зумовлена тим, що давнє місто (пізніше держава) в Північній Африці Карфаген пережило періоди руйнувань та відбудови, спаду і піднесення. Експресивність одиниці може полягати в негативній оцінковості. Так, цілком позитивно культурологічно значимий перифраз Іспанія – *країна*

Сервантеса й Лорки закріплює в менталітеті нові категорії, передає не лише авторські емоції, а й експресивно насичене світоглядне осмислення долі рідного народу: ...*У країні Сервантеса й Лорки Заробляє країна моя* [4, с. 40].

Численною тематичною групою образних номінацій є назви історично реальних осіб – представників багатьох галузей мистецтва, філософів, істориків, політиків тощо. У перифразах на позначення митців – акторів, співаків, художників – відображаються культурні особливості розвитку нації, розкривається характер стосунків між людьми. Тарас Кремінь відзначав, що художня творчість Д. Кременя де в чому суголосна із життєвою та мистецькою біографією Т. Шевченка [8, с. 79], саме це й зумовило активне використання як загальномовних (*Кобзар, Тарас*), так й індивідуально-авторських перифраз у номінаціях славного сина України: *Ви за свого Кобзаря Помоліться, козаче* [5, с. 147]; *Та повік не домчати мені в Кобзарі. Бо не кожен Кобзар на моїй країні. Був єдиний – в солдатах, на річці Орі…* [4, с. 274]; *Де ішли дорогою на Канів Ми колись, і з нами йшов Тарас* [7, с. 40]. Оказіональний перифраз *Молоденький поет при свічі* [4, с. 19] містить алюзію не лише на лірику, але й образотворче мистецтво Т. Шевченка – його «Автопортрет зі свічкою» (1860), а також відтворює внутрішні пошуки не тільки поета Д. Кременя часів 1970–1980-х рр., але й нереалізованого художника [8, с. 81]. Окремі перифразові найменування декодуються за допомогою контексту: *мандрівецький філософ* – Сковорода, *мандрівецький поет* – Шевченко [4, с. 329]; *передчасно погаслий поет* – Василь Симоненко. Останній утворився шляхом асоціативного моделювання: *Розвели нас дороги похмурі, як писав передчасно погаслий поет* [3, с. 156]. Чимало поетичних рядків присвячено друзям та літературним побратимам Д. Кременя: *незрадливий друг* [5, с. 162] – Михайло Озерний, український майстер декоративного мистецтва; *безсмертний лицар слова* – Іван Чендей, автор сценарію легендарного українського кіно «Тіні забутих предків»: *Ти там лежиш, безсмертний лицар слова. Тебе завіє не одна зима* [3, с. 357]. У декількох поезіях майстер слова згадує свого друга – українського художника, угорця за походженням Ференца Семана, приязнь до якого передає в антропоназвах-перифразах *Ічико, геніальний цей мадяр*, *великий європейський завойовник в царині атомістичного малярства* [3, с. 137], як-от: *Приїдь же, Ічико, тебе ждуть в Метрополітен-музеї. Ти в Унгварварош повернувсь, але тебе заслали в Рахів…. Як геніальний цей мадяр любив Шевченка й Україну* [3, с. 137]. Автор обігрує його творче ім'я – *Ічі*, що в перекладі з угорської мови означає «молодший брат»: *Там Фе́ренц Семан за столом, І за мольбертом – Ічі Семан* [4, с. 40].

Д. Кремінь доповнює перифразами антропоназви – імена співаків, які стали справжніми символами України: Ніна Матвієнко – *янгол земний;* Назар Яремчук – *соловій, геній* (його традиційно називають «буковинським солов'єм»): *Доки ще Україна Словом святим жива, І Матвієнко Ніна – Янгол земний – співа!* [4, с. 271]; *Голос був мені. Яремчука. Соловія. Генія. Назарія* [4, с. 371].

Формуючи негативний образ, майстер слова використовує узуальні перифрази (*танцюючий ректор* – М. Поплавський) та утворює оказіональні, як-от: *гастарбайтер Філя* – російський співак Ф. Кіркоров, *московська шпана* – М. Булгаков. Такі конструкції є ефективним засобом конденсації думки та вираження безпосереднього ставлення автора до змісту висловлювання: *І тут у чеканні останнього третього туру. Гастарбайтер Філя сюди прилітав на халтуру. Танцюючий ректор одеське вдягав галіфе* [3, с. 147] (згадуються їхні передвиборчі концерти). Здебільшого перифрастичні номінації мають саркастичний характер та експресивне навантаження: *За століття – Булгаков, московська шпана. Каменюка з могили? Ачей, не труна* [3, с. 89]. Булгаков був симпатиком білогвардійців, противником незалежності України та після переїзду з Києва до Москви в 1921 році став одним із найбільш «московських» письменників.

Репрезентантами ідейно-світоглядних переконань у художньому дискурсі є лінгвоідеологеми – мовні одиниці, що в семантичній структурі містять ідеологічний денотат (світоглядну настанову) та емоційно-оцінні конотації, що виявляються в дискурсивній актуалізації потенційних сем, які передають уявлення носіїв мови про владу, державу, націю, громадянське суспільство, політичні та ідеологічні інститути тощо. Оскільки Д. Кремінь сам себе визнав «хроністом двадцять першого століття» [3, с. 51], то неодноразово вживає найбільш значущі для мовної свідомості в певний відрізок часу назви осіб-політичних лідерів/державних діячів, декодування яких вимагає від читача попередніх фонових знань: про Сталіна та Л. Брежнєва пише: – *Куди нас вів вусатий вождь? – Куди нас вів бровастий вождь? – А ми були не винуваті* [4, с. 273]; *п'ятизірковий генсек* [4, с. 282]. На основі семантичної невідповідності лінгвоідеологеми та її лексичного

контексту формується іронічна тональність висловлювання, як-от М. Єжов – *сталінський сокіл, нарком наш залізний,* напр.: *Але бачить глибоко він, сталінський сокіл, Той, нарком наш залізний, товариш Єжов* [4, с. 275].

Вищим ступенем функційної активності вирізняються описові найменування з негативною конотацією на позначення груп осіб, наприклад, поняття «депутати» перифразоване як загальномовними описовими зворотами на зразок *народні слуги, народні обранці*, так й індивідуально-авторськими перифразами з виразно заманіфестованою конотативністю: *генії трибун, сиволапа еліта, колорадські жуки.* Напр.: *Народні слуги, що не злічені, Кричать з парламентів і рад* [3, с. 30]; *Не народні обранці тепер, Де творці перманентної кризи Все зривають – і маски, і ризи ... Сиволапа еліта, mon cher...* [3, с. 196]; *Як подрібніли генії трибун* [4, с. 277]; *Фракційно гудуть колорадські жуки. І є ще народ* [3, с. 113]. Такі перифрази можна декодувати, тільки аналізуючи контекст і знаючи геополітичну ситуацію в країні та ставлення носіїв культури до певних явищ.

Висновки і пропозиції. Спостереження за використанням перифраз у поетичних текстах Д. Кременя дозволяє виокремити загальномовні (узуальні) та індивідуально-авторські (оказіональні) перифрази. Перифразові найменування першої групи не потребують певного контексту, ідентифікуються з денотатом, уявленням про загальноукраїнський контекст, передбачають спільні знання автора та читача. Оказіональні перифрастичні звороти інтерпретуються за допомогою тексту та семантичних асоціацій і водночас спираються на широкий національно-культурний контекст, є засобом оцінки, навіть створення мовної гри, носієм експресії та виразності, допомагають автору точніше передати думку, підкреслити ті чи інші якості описуваного явища. Перифрази мають різний ступінь образності, ґрунтуються на метафорі (*депутати – колорадські жуки*), метонімії (*вусатий вождь – Сталін*), синекдосі, детермінують світоглядні пріоритети письменника, що формуються у взаємодії загальнонародного та індивідуального. Поряд із позитивно забарвленими вторинними номінуваннями зафіксовано негативно конотовані перифрастичні вирази.

Твори Д. Кременя є перспективними для дослідження перифраз та інших стилістичних прийомів, як-от метафори, алюзії, з позицій лінгвокультурології, оскільки зберігають і транслюють через лінгвокультуремні одиниці різні типи культурної інформації – загальнолюдську, національну та індивідуальну культуру мовної особистості автора. Частотність використання тих чи інших номінацій дозволяє побачити зміни, що відбуваються в менталітеті нації відповідно до її культурних цінностей.

Список літератури:

1. Булах М. Б. Лінгвістична інтерпретація медійних перифразів як стилістичного ресурсу. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2014. Вип. 28. С. 156–166.
2. Евдокимова Е. В. Прагматический и лингвокультурологический аспекты перифраз и сходных стилистических приемов в газетно-журнальном дискурсе (на материале прессы Великобритании и США) : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04. Иркутск, 2008. 20 с.
3. Кремінь Д. Замурована музика: лірика, симфонії, поеми ; передм. В. Базилевського. Київ : Ярославів Вал, 2011. 360 с.
4. Кремінь Д. Літопис : вибране. Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2003. 451 с.
5. Кремінь Д. Медовий місяць у Карфагені : вибрані вірші та симфонії. Миколаїв : Іліон, 2014. 252 с.
6. Кремінь Д. Скрипка з того берега : лірика ; упоряд. Т. Д. Кремінь ; худож. Ю. С. Гуменний. Миколаїв : Іліон, 2016. 88 с.
7. Кремінь Д. Сльози Сухого Фонтану : лірика. Миколаїв : Видавець Шамрай П. М., 2014. 72 с.
8. Кремінь Т. Металогічна рецепція постаті Тараса Шевченка у творчості Дмитра Кременя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія*. Випуск 21. С. 79–82.
9. Прокудина Т. А. О понятии перифразы в русском языке. Образование и функционирование фразеологических единиц : сб. ст. ; отв. ред. : Гвоздарев Ю. А. Ростов н/Д, 1981. С. 35–38.
10. Регушевський Є. С. Перифраз. Українська мова : енциклопедія ; редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
11. Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Издательская группа «Прогресс», 1993. 656 с.

Badenkova V. M., Rodionova I. H. LINGUOCULTURAL ASPECT OF PERIPHRASES IN THE ARTISTIC LANGUAGE OF D. KREMEN

The article is devoted to the analysis of groups of periphrastic naming in the poetic texts of D. Kremen, the semantic and stylistic nature of which the linguistic and cultural component is clearly felt. The motivation for the occurrence of periphrases is established, is determined its functional and semantic load.

Today, it has been found that there is no unambiguous understanding of these secondary nomination to determine their linguistic nature and stylistic specificity in the scientific literature. The article emphasizes the relationship between language and culture: paraphrases are the most actively formed that are relevant and important for native speakers, linguo-culturally marked periphrases may be based on an allusion to some important historical fact for their culture. In the linguistic and cultural aspect, such groups of periphrastic names in D. Kremen's poetic texts as toponymic periphrasis units and periphrases - designations of persons (including cultural artists, politicians) are singled out and characterized. The analysis of the selected units shows that with the help of verbal formulas is explicated the conceptual for Ukrainians binary opposition own / foreign. Along with positively coloured secondary nominations were recorded negatively connoted periphrastic expressions. Observation of the use of pariphrases in the linguo-cultural aspect in the poetic texts of D. Kremen allows to distinguish common (usual) and individual author (occasional) paraphrases. Periphrastic naming of the first group do not require a specific context, are identified with the denotation, the idea of the all-Ukrainian context, as well as are provided common knowledge of the author and the reader. Occasional periphrastic constructions are interpreted by context, presented to be as an assessment tool, a carrier of influence, expression and expressiveness.

It is pointed out that periphrases have different degrees of imagery, are based on the metaphor of metonymy, synecdoche or hyperbole, determine the worldview priorities of the writer, which are formed in the interaction of national and individual. Such statements not only help the author to formulate the position of a new time, a new epoch, but also to present this position as a cultural value of modern society.

Key words: *periphrasis, periphrastic naming, linguo-culturally marking, secondary nomination, language creation of D. Kremen.*

УДК 811.161.2'373.46:004
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/02

Булик-Верхола С. З.
Національний університет «Львівська політехніка»

Верхола Я. О.
Національний університет «Львівська політехніка»

РІВНОВАГА ПИТОМОГО Й ЗАПОЗИЧЕНОГО В КОМП'ЮТЕРНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано опозиційні джерела поповнення комп'ютерної термінології, проблема рівноваги між якими постає сьогодні дуже гостро, а саме використання власномовних ресурсів та запозичення номінацій з чужих мов.

Збереженню автентичности наукової мови сприяє використання наявних в українській мові моделей творення термінів: вторинної номінації, морфологічного та аналітичного способів. Вторинна номінація має в основі один із лексико-семантичних засобів – метафору (кошик, мишка) або метонімію (вимір, різкість), унаслідок відбувається звуження та розширення семантики, зміна обсягу поняття, перенесення назв за різноманітними асоціаціями. Одним із найзначніших джерел збагачення української комп'ютерної термінології є морфологічний спосіб творення: найширше представлене суфіксальне творення (програмування, комп'ютерник), незначну кількість термінів утворено префіксальним (відсканувати), безафіксним (перезапуск), композицією (шумфактор), юкстапозицією (інтернет-адреса), абревіацією (ВН), адже в морфологічній структурі термінів, утворених шляхом афіксації, слово- та основоскладання, закладені основи структурної систематизації термінів. Аналітична деривація є одним із найпродуктивніших шляхів поповнення терміносистеми (інтернет речей, штучний інтелект).

Запозичення термінів із чужих мов, зокрема англійської, є наслідком інтеграційних процесів. Причинами поширення англізмів в українській комп'ютерній термінології є тенденція до спеціалізації, мовної економії та до інтернаціоналізації. Виявлено, що англомовні комп'ютерні терміни в основному пристосувалися до норм української мови, проте певна частина запозичень залишається не цілком освоєною. Проведено аналіз адаптації англомовних термінів на семантичному, фонетичному, орфографічному та граматичному рівнях української мови. Чужомовні номінації стають продуктивними в термінотворенні.

Баланс питомого й запозиченого в комп'ютерній термінології має контролювати спеціальна мовна комісія, адже невиправдане використання англізмів за умови функціонування в мові автохтонних відповідників є загрозливим явищем для сучасної української мови.

Ключові слова: *комп'ютерна термінологія, вторинна номінація, морфологічний спосіб творення, аналітична деривація, чужомовні запозичення.*

Постановка проблеми. Процес найменування спеціальних понять науки і техніки відбувається свідомо, із прагненням до чіткої систематизації. «Для створення нового терміна можуть бути використані різні мовні засоби, а вибір оптимального способу номінації – складний процес, він визначається об'єктивними і суб'єктивними моментами, зовнішніми і внутрішніми факторами» [7, с. 160–161]. В українському термінотворенні спостерігаємо дві опозиційні тенденції: намагання зберегти автентичність терміносистеми завдяки використанню національних мовних ресурсів і використання в ролі термінів запозичених номінацій. «Проблема балансу між цими двома тенденціями, – зазначає З. Куньч, – особливо гостро постає в нинішніх умовах, коли відбувається суттєвий англомовний тиск на українську термінологію і, крім того, залишається недоладною тенденція до калькування термінів за взірцем російської мови» [5, с. 39]. Актуальність дослідження зумовлена потребою окреслення переваг і недоліків кожної із зазначених тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему співвідношення національного й запозиченого в термінології вивчали Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, Т. Кияк, Л. Симоненко, В. Пілецький, З. Куньч, А. Загнітко, О. Кочерга, М. Ганіткевич, Р. Рожанківський та ін. Серед лінгвістів, які досліджували у своїх працях комп'ютерну терміносистему української мови, виокремлюємо наукові

студії А. Ніколаєвої, Б. Рицаря, Р. Мисака, І. Ментинської, О. Гаврилової, О. Філь, І. Шилінської.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз національних способів творення (вторинної номінації, морфологічного та аналітичного способів) і входження запозичених найменувань, а також простеження способів адаптації чужомовних термінів до норм сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу. Сучасна українська комп'ютерна термінологія неоднорідна за походженням. До складу власне української термінології зараховуємо не лише номінації, утворені від питомих твірних основ, а й слова, утворені за допомогою українських афіксів від запозичених твірних основ. Наприклад, терміни *комп'ютер* (англ.), *шрифт* (нім.), *формат* (фр.) запозичені з указаних мов, але похідні від них терміни *комп'ютерний, шрифтовий, форматувати* є власне українськими. Для найменування наукових понять використовують і словосполучення, які вважаємо власне українськими термінами, хоча в них може бути поєднано кілька питомих слів (*зовнішній запам'ятовувальний пристрій*), кілька запозичених лексем (*панель екрана*) або питомі та запозичені слова (*системи штучного інтелекту*).

1. Використання власномовних ресурсів сприяє збереженню автентичности національної наукової мови. Джерела поповнення української комп'ютерної термінології питомими термінами – це використання вторинної номінації, наявних у мові словотворчих моделей (морфологічного способу) та словосполучень (аналітичний спосіб).

Застосування способу вторинної номінації – використання наявної в мові назви для позначення наукового поняття – поповнює термінологію кількісно (функції термінів починають виконувати слова, які раніше не були термінами) та якісно (відбувається звуження або розширення семантики й зміна обсягу понять). Спосіб вторинної номінації має у своїй основі один із лексико-семантичних засобів – метафору або метонімію.

Термінологізація здійснюється на основі метафоричних процесів, що ґрунтуються на переосмисленні назв за подібністю зовнішніх ознак – форми, розміру, розташування частин (*мишка* – невеличка тварина; маніпулятор, один із вказівних пристроїв уведення, який дає змогу користувачеві через інтерфейс взаємодіяти з комп'ютером*; килимок* – маленький тканий виріб для вкривання підлоги, оздоблювання стін; робоча поверхня для маніпулятора типу «миша»; *заставка* – спеціальний щит, який затримує воду; малюнок, зазвичай на всю ширину сторінки, перед початком тексту розділу книжки; вбудована чи встановлена додатково програма, яка запускається через певний час, якщо за комп'ютером не було ніяких дій); за схожістю функцій (*вирівняти* – зробити що-небудь рівним, без заглибин, виступів; зробити рівним по вертикалі або горизонталі положення кого-, чого-небудь (тексту, рисунку, фігури); *скасувати* – визнати, оголосити що-небудь недійсним, незаконним; ліквідувати; анулювати, відмінити (авторизацію, друк); *блокувати* – піддавати блокаді, брати в блокаду; оточувати, ізолювати; автоматично закривати (комп'ютер, екран); за зовнішньою і функціональною подібністю (*жила* – судина, по якій тече кров; провід кабелю).

Комп'ютерні терміни виникають і на основі метонімічного перенесення назви з процесу на предмет (*насадка* – дія за значенням «насадити»; знімна деталь основного валу, що перебуває в контакті з носієм запису або магнітною сигналограмою), з процесу – на результат (*вимір* – визначення будь-якої величини чогось; величина, що вимірюється), з процесу – на властивість (*гучність* – дзвінке звучання, далека чутність; відчуття, створене вухом під час сприйняття звукових хвиль), з властивості – на кількісний показник (*різкість* – властивість за значенням «різкий»; ступінь розмитости зображень границь об'єктів).

Для комп'ютерної термінології характерне і явище термінологізації – переходу слова із загальновживаної лексики до терміносистеми (*вікно, мишка, комірка, поле*), і явище ретермінологізації – «перенесення готового терміна з однієї галузевої сфери в іншу з повним або частковим його переосмисленням та перетворенням у міжгалузевий омонім» [3, с. 79] (*архітектура, дизайн* (з указаних терміносистем), *обчислення, відносна похибка* (із математичної), *коротка хвиля, гнучкість* (із фізичної), *сигнал, з'єднувач синхронізації* (із радіотехнічної), *гіпертекст, скриптові мови* (із мовознавчої), *вірус, рецептор* (із біологічної), *істинність, гіпотеза* (із логічної), *графічний документ, акт* (з юридичної) та ін.).

Продуктивність цього способу в термінології можна пояснити тим, що наукових понять значно більше, ніж слів для їх називання, адже «внаслідок вторинної номінації відбувається звуження та розширення семантики, зміна обсягу поняття, перенесення назв за різноманітними асоціаціями» [1, с. 157]. З. Куньч акцентує на важливих рисах цього способу термінотворення: «він зберігає прозору внутрішню форму, завдяки чому термін якоюсь мірою відсилає нас до суті наукового поняття;

крім того, завдяки лексико-семантичному способові підтримується автентичність термінології» [5, с. 42].

Морфологічний спосіб творення є одним із найзначніших джерел збагачення української комп'ютерної термінології.

Найширше представлене **суфіксальне** творення термінів. Продуктивними виявились такі моделі: для назв із предметним значенням – дієслівна твірна основа + *-ник-* (*глушник*), прикметникова твірна основа + *-ик-* (*голосник*), дієслівна твірна основа + -ач- (*вимикач*); для назв з абстрактним значенням – прикметникова твірна основа + *-ість-* (*казуальність, контрастність*), віддієслівна твірна основа + *-нн'-* (*програмування, редагування*); для назв осіб – іменникова твірна основа + *-ник-* (*комп'ютерник*) або + *-ець-* (*айтівець*), дієслівна твірна основа + *-ач-* (*перекладач*). Варто наголосити, що номінації *комп'ютерщик, айтішник* не відповідають словотвірним нормам сучасної української літературної мови.

Незначну кількість термінів утворено **префіксальним** способом: *відсканувати, перезапустити, зареєструвати*. Натомість характерною рисою комп'ютерної термінології є висока частотність уживання **префіксоїдів**, або препозитивних чужомовних елементів. «За моделлю префіксоїд + терміноодиниця утворено приблизно 35% однословів терміносистеми» [6, с. 196]. Найпоширеніші префіксоїдні моделі: *авто* (від гр. сам): *автошаблон*; *гіпер* (від гр. над, надміру): *гіперпосилання*; *макро* (від гр. довгий, великий): *макропараметр*; *мікро* (від гр. *малий*): *мікросхема*; *міні* (від англ. короткий): *мінідодаток*; *мега* (від гр. великий): *мегаліт*; *мета* (від гр. слідом, після, через): *метадані*; *теле* (від гр. далеко): *теледрук*; *веб* (від англ. павутина, мережа): *вебсайт*; *відео* (від лат. бачу, дивлюсь): *відеосигнал*; *мульти* (від лат. багато): *мультиплексор*; *нано* (від гр. карликовий): *нанотехнології*.

Терміни, утворені **безафіксним способом**, позначають процес дії, предмет як результат дії або одиничний акт дії, що інтенсивно відбувається. Ці номінації утворено від основи дієслова за допомогою нульової морфеми: *поклик, огляд, вклад, вибір, вхід, перезапуск.*

Способом основоскладання (композицією) утворено терміни – складні слова, серед яких можна виділити складання незалежних слів (*шумфактор, богатоопераційний, чотиридротовий*), і номінації, утворені за допомогою сполучного голосного звука на основі складання залежних основ (*дисковід, самокорекція, шумоізоляція*).

Способом словоскладання (юкстапозицією) утворено терміни – складні слова, що пишуться через дефіс. Це поєднання чужомовних лексем (*буфер-текст, інтернет-адреса*), чужомовної та питомої лексем (*вектор-рядок*, *флеш-пам'ять*), абревіатури та чужомовної чи питомої лексеми (*SIM-карта, IP-адреса, IBM-сумісність*). Такі терміни утворено від двох самостійно вживаних іменників, їм притаманна автономність складових компонентів.

Абревіація (іт. abbreviatura – лат. brevis короткий) – це спосіб, спрямований на творення слів шляхом усічення простого або компонентів складного слова чи елементів твірного словосполучення до звуків і букв, складів та інших фрагментів слів. У досліджуваній терміносистемі виокремлюємо такі структурні типи абревіації: літерні – ініціальні скорочення, утворені з перших літер слів, що вимовляються за буквеним типом (*ВН – вища напруга*); звукові – ініціальні абревіатури, що їх читають і вимовляють за звуковим типом, тобто як звичайне слово (*ЕРС – електрорушійна сила*); буквено-звукові, що складаються із назв початкових букв та звуків слів відповідної словосполуки (АСК ТП – автоматизована система керування технологічними процесами). Як свідчать вищенаведені приклади, використання абревіатур уможливлює скоротити довжину термінів, що робить їх оптимальними для сприйняття.

Морфологічний спосіб творення є одним із значних джерел збагачення української комп'ютерної термінології. Одна з основних причин його продуктивності полягає в тому, що в морфологічній структурі термінів, утворених шляхом афіксації, слово- та основоскладання, закладені основи структурної систематизації, а це має надзвичайно важливе значення для термінології.

Аналітична деривація є одним із найпродуктивніших шляхів поповнення сучасних терміносистем (приблизно 70% термінів у різних термінологіях – це словосполучення). Серед складених назв у комп'ютерній термінології домінують дво- та трикомпонентні терміносполуки, утворені за такими моделями: іменник + іменник (*мова програмування, інтернет речей*), прикметник + іменник (*відносна похибка, операційна система*), порядковий числівник + іменник (*перший модуль*), дієслово + іменник (*створювати програму*); прикметник + прикметник + іменник (*зовнішній запам'ятовувальний пристрій*), іменник + прикметник + іменник (*система автоматизованого програмування*), прикметник + іменник + іменник (*мережева модель даних*);

кількість багатокомпонентних термінів обмежена (*складний синтаксис мови програмування*). Аналітична деривація сприяє побудові структурної ієрархії: три- і багатокомпонентні терміни утворюють на основі двокомпонентних словосполук (*модель даних – мережева модель даних*) або на базі одного слова (*архітектура – архітектура інформаційної мережі*).

2. Запозичення номінацій з чужих мов сприяє інтернаціоналізації термінології. Цей процес, як слушно стверджує І. Кочан, хоч і «вважається об'єктивним і прогресивним», має і «негативні властивості, які ведуть до денаціоналізації терміносистем, витіснення національних термінів і терміноелементів» [4, с. 16]. Причинами появи чужомовних запозичень, – як слушно зауважує І. Ментинська, – є «зовнішні чинники (науково-технічний прогрес; культурні, територіальні, наукові та економічні контакти; пріоритет зарубіжних учених у наукових дослідженнях тощо), а також внутрішньомовні (тенденція до інтернаціоналізації термінології; відсутність вдалого найменування в галузевій термінолексиці; усунення полісемії, потреба в семантичному обмеженні питомого слова тощо)» [6, с. 211].

Виділяємо велику групу інтернаціоналізмів – міжнародних термінів, які вживають не менше, ніж у трьох неспоріднених мовах, і запозичені вони переважно з грецької (каталог, символ, тезаурус), латинської (*елемент,* модуль, *трансляція*), англійської (*комп'ютер, дисплей, файл*), німецької (штамп, шрифт, кегель), французької (формат, пароль, планшет), італійської (абревіатура, портал) мов.

Українська комп'ютерна термінологія має здебільшого англомовне походження. Терміни *інтерфейс, картридж, модем, монітор, процесор, слайд, сканер* мають невластиву для української мови структуру слова. Чимало номінацій у комп'ютерній термінології фіксують англійською мовою: назви мов програмування (Python, JavaScript, Kotlin, Ruby) та назви програмних продуктів (Windows, Word, Viber, Skype), а також різноманітні абревіатури (*WiFi, URL*), а це може викликати труднощі в людей, які не володіють відповідними мовними навичками. Зафіксовано також поєднання українських лексем з англійськими словами і абревіатурами (*web-сервер, sms-повідомлення*), поєднання термінів, яке характерне для англійської мови (*файл-сервер, компакт-диск*), цифро-літеро-символьні найменування (*3D-формат, пристрій вводу/виводу*).

Мовознавці виділяють кілька етапів лексичного засвоєння чужомовних термінів: етап інновацій, або початкового введення в мову, що запозичує; етап віртуалізму – поширення слова серед відносно невеликої кількості носіїв мови-приймача; етап неологізму – словом послуговується більшість носіїв мови-реципієнта [6, с. 212].

У процесі входження чужомовних номінацій в українську терміносистему відбувається звуження значення слова-продуцента, адже запозичуємо лише термінне значення; чужомовні номінації узгоджують з фонетичними та ортографічними нормами української мови; змінюється граматичне оформлення; запозичені терміни стають продуктивними в термінотворенні.

Семантична адаптація – звуження або розширення значення, деталізація і конкретизація семантики термінів. До прикладу, *сайт* (site) в англійській мові має такі значення: 1. місце перебування; 2. місце для забудови; будівельний монтажний майданчик; 3. місце стоянки стародавньої людини; 4. гірн. місце закладання (шахти); 5. бік; а також 1. розташувати, розміщати; 2. розташовуватися, перебувати; 3. вибирати місце (для будівництва тощо) [2]. А в комп'ютерній термінології української мови засвідчено такі значення: 1. вузол (мережі); 2. сукупність вебсторінок, об'єднаних спільним змістом; 3. базовий блок стільникового радіотелефону; *сайт архівний* (archive site) – комп'ютер, що забезпечує доступ до файлів через Інтернет [8]. Як бачимо, відбулася конкретизація, спеціалізація значення цього слова в українській мові.

Потрапляючи в українську мову, чужомовна лексема передусім зазнає фонетичної адаптації – починає відтворюватися за допомогою звуків фонетичної системи мови-отримувача: *апгрейд* від англ. upgrade; *апдейт* від англ. update; *дайджест* від англ. digest; *девелопер* від англ. developer; *оверлей* від англ. overlay; *фрилансер* від англ. freelancer.

Ортографічна адаптація термінів стосується написання чужомовних лексем в українській мові: 1) разом – окремо – через дефіс: off-line – *офлайн*, on-line – *онлайн*, bug fixing – *багфіксинг*, root kit – *руткіт*, web design – *веб-дизайн*; 2) без подвоєння в українській мові: account – *акаунт*, assembler –*асемблер*, scanner – *сканер*, trigger – *тригер*; 3) дотримання так званого правила «дев'ятки»: chip – *чип*, display – *дисплей*, printer – *принтер*; 4) з апострофом: mutex (від англ. mutual exclusion) – *м'ютекс*.

Пристосування чужомовних термінів до орфоепічних норм української мови спостерігаємо у варіантній вимові термінів *браузер – бравзер,*

ауторизація – авторизація; терміни запозичуємо переважно з наголосом мови-джерела: *апґре́йд, курсо́р, мі́длет*.

Граматична адаптація чужомовних комп'ютерних термінів – це набуття певних граматичних категорій, притаманних українській мові. Наприклад, в англійській мові іменники – назви неістот не мають категорії роду, однак в українській мові вони належать до певного роду, наприклад: *сканер, сайт, чат* – до чоловічого.

Запозичені терміни стають продуктивними в термінотворенні, і це є вагомим показником словотвірного освоєння чужомовного терміна. Так, від запозичених основ утворено в українській мові іменники (*спамерство*, *юзерство*, *геймерство*), прикметники (*бравзерний*, *драйверний*, *софтліфтинговий*, *рекрутинговий*, *геймерський*, *фрилансерський*), дієслова (*комп'ютеризувати*, *демпінгувати*, *копірайтингувати*, *спамити*).

Без сумніву, чужомовний термін є доречним, якщо він позначає поняття, яке ще не має українського відповідника. Для витворення питомих відповідників необхідна цілеспрямована національна мовна політика держави – створення термінологічних комісій, які б українізовували терміносистеми та укладали електронний банк термінів (який давно вже створюють в усіх розвинених країнах).

Висновки і пропозиції. Отже, сучасна українська комп'ютерна термінологія неоднорідна за своїм походженням. Значну її частину становлять терміни, запозичені з різних мов, зокрема з англійської, проте основою є власне українські номінації.

Комп'ютерна терміносистема української мови є надзвичайно динамічною, вона дуже швидко розвивається. Збереженню автентичности наукової мови сприяє використання наявних в українській мові моделей творення термінів: вторинної номінації, морфологічного способу творення, використання словосполучень (аналітичного способу). Запозичення термінів із чужих мов, зокрема англійської, є наслідком інтеграційних процесів. Причинами поширення англізмів в українській комп'ютерній термінології є тенденція до спеціалізації, мовної економії та інтернаціоналізації. Баланс питомого й запозиченого в комп'ютерній термінології має контролювати спеціальна державна мовна комісія, адже невиправдане використання англізмів за умови функціонування в мові автохтонних відповідників є загрозливим явищем для сучасної української мови.

Список літератури:

1. Булик-Верхола С. З. Джерела поповнення української музичної термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології.* Львів, 2004. № 503. С. 156–159.
2. Великий англо-український словник. 100 тисяч слів / Є. І. Гороть та ін. Вінниця : Нова книга, 2011. 1700 с. URL: https://e2u.org.ua/s?w=bully&dicts=17&highlight=on&filter_lines-on (дата звернення: 08.03.2021).
3. Кияк Т. Р. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. Житомир : ЖДУ. 2008. № 38. С. 77–80.
4. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 519 с.
5. Куньч З. Й. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм.* Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2018. 180 с.
6. Ментинська І. Б. Шляхи поповнення української комп'ютерної термінології. *Термінологічна актуалізація української мовної дійсності.* Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2020. 232 с.
7. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
8. Тлумачний словник з інформатики. / Г. Г. Півняк та ін. Дніпропетровськ : Нац. гірнич. ун-т, 2010. 600 с. URL: http://www.programmer.dp.ua/download/tlumachniy-slovnik-z-informatiki.pdf (дата звернення: 08.03.2021).

Bulyk-Verkhola S. Z., Verkhola Ya. O. BALANCE OF SPECIAL AND BORROWED IN COMPUTER TERMINOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article analyzes the opposition sources of replenishment of computer terminology, the problem of balance between which is very acute today – the use of native resources and borrowing nominations from foreign languages.

The preservation of the authenticity of the scientific language is facilitated by the use of models of term creation available in the Ukrainian language: secondary nomination, morphological method of creation, use of phrases. The method of secondary nomination is based on one of the lexical and semantic means – metaphor

or metonymy, resulting in a narrowing and expansion of semantics, change the scope of the concept, the transfer of names by various associations. One of the most significant sources of enrichment of Ukrainian computer terminology is the morphological way of creation: the most widely represented suffix creation, a small number of terms are formed by prefix and non-suffix methods, composition, juxtaposition, abbreviation. After all, in the morphological structure of terms formed by affixation, word- and basic composition, the foundations of structural systematization of terms are laid. Analytical derivation is one of the most productive ways to replenish the terminology.

Borrowing terms from foreign languages, including English, is a consequence of integration processes. The reasons for the spread of English in Ukrainian computer terminology are the tendency to specialization, language economy and internationalization. It was found that English-language computer terms were mostly adapted to the norms of the Ukrainian language, but a certain part of borrowings remains not fully mastered. The analysis of adaptation of English terms on semantic, phonetic, orthographic and grammatical levels of the Ukrainian language is carried out. Foreign language nominations become productive in term formation.

The balance of specific and borrowed in computer terminology should be controlled by a special language commission, because the unjustified use of English in terms of functioning in the language of indigenous equivalents is a threatening phenomenon for the modern Ukrainian language.

Key words: *computer terminology, secondary nomination, morphological method of creation, analytical derivation, foreign language borrowings.*

УДК 811.161.2'243:821.161.2
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/03

Горда О. М.
Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ВИВЧЕННЯ КАЗКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ТРИ МЕТЕЛИКИ» В ІНШОМОВНІЙ АВДИТОРІЇ

У статті розкрито особливості роботи над казкою «Три метелики» Лесі Українки на заняттях з української мови як іноземної.

На основі аналізу лінгводидактичних праць, об'єктом зацікавлення в яких були здобутки українського письменства, з'ясовано, що твори Лесі Українки ще недостатньо репрезентовані для іншомовців, які вивчають УМІ, що свідчить про актуальність дослідження.

Мета статті – розкрити специфіку неадаптованого тексту цього твору як навчального матеріалу для читання на занятті з УМІ та запропонувати завдання, які допоможуть іншомовцям зрозуміти його зміст.

Опираючись на класифікацію літературних казок, за основу диференціації в якій узято тип адресата, авторка статті схиляється до думки, що твір «Три метелики» призначений і для дітей, і для дорослих.

Акцентовано увагу на проблематиці твору (тема дружби), яка є актуальною для молоді та може стати предметом обговорення й дискусії в навчальній авдиторії.

Обґрунтовано лінгводидактичний потенціал твору щодо його відповідності як засобу навчання для використання в іншомовній авдиторії. Виокремлено ознаки запропонованого для вивчення тексту (невеликий обсяг, розповідний тип мовлення автора, нескладний зміст, короткі синтаксичні конструкції, загальновживана, нормативна та зрозуміла лексика, легкість, цікавість і повчальність сюжету, невелика кількість персонажів, змога відтворити діалоги, емоційність і колористика), які свідчать про доцільність вивчення зазначеної казки на рубіжному рівні володіння мовою (В1).

Запропоновано низку методичних прийомів, які допоможуть учням чи студентам дізнатися інформацію про Лесю Українку, підготуватися до читання тексту, зрозуміти його зміст, запам'ятати нову чи малознайому лексику, поміркувати над граматичними явищами, удосконалити комунікативні навички тощо. Застосування цих прийомів розкрито на прикладах розроблених авторкою статті дотекстових і післятекстових завдань.

Ключові слова: *українська мова як іноземна, Леся Українка, іншомовна авдиторія, лінгводидактичний потенціал твору, текст для читання, дотекстові завдання, післятекстові завдання.*

Постановка проблеми. Сьогодні філологи та педагоги все більше наголошують на важливій ролі художнього тексту як репрезентанта реального життя мови в практичному оволодінні нею. З огляду на це, популярним стає звернення до літературних творів як засобів вивчення мови та застосування текстоцентричного підходу як одного з провідних у процесі викладання, зокрема, і в іншомовній авдиторії. Зацікавлення лінгводидактів викликають як здобутки сучасного письменства (твори Л. Костенко, Р. Іваничука, Л. Храпливої-Щур, Е. Андієвської, Люко Дашвар, С. Жадана, Ю. Андруховича та ін.), які досліджено в працях О. Антонів та І. Телюх, З. Мацюк, Г. Швець, С. Єрмоленко, І. Юзвяк і О. Качали), так й українська класика (твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського й ін.), лінгводидактичний потенціал яких розкрито в розвідках С. Бук, О. Бурковської, Г. Швець, О. Горди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктом окремих досліджень, зокрема, в аспекті вивчення української мови як іноземної (далі – УМІ) в останні десятиліття була й різножанрова творчість Лесі Українки. Лінгводидактичний потенціал творів письменниці з погляду використання їх у курсі УМІ досліджено в працях О. Бурковської (описано особливості формування в іншомовців навичок використання спеціальної лексики на матеріалі тексту драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»)

[1]; С. Шевченко (показано специфіку використання поезії у прозі «Твої листи завжди пахнуть зів'ялими трояндами…» як навчального матеріалу для читання) [11], Г. Швець (розкрито характер інформації в оповіданні «Чашка», призначеному для читання, запропоновано й обґрунтовано (щодо доцільності використання) завдання, які допоможуть проаналізувати та зрозуміти зміст твору) [10, с. 201–204], Л. Шеремети (розроблено методику вивчення вірша «Contra spem spero!») [12].

Проте цих матеріалів ще недостатньо, щоб ознайомити іншомовців, які вивчають УМІ, із творчими здобутками всесвітньовідомої літераторки. Це й підтверджує актуальність порушеної у статті теми.

Постановка завдання. Твори письменниці, як справедливо зазначає О. Бурковська [1, с. 114], часто заскладні для сприйняття іноземцями та опрацювання на заняттях з іншомовною авдиторією. Утім переконані, що багато з них можна цілісно чи фрагментарно адаптувати для вивчення в такому середовищі або ж вибрати найбільш придатні для використання з метою навчання мови. Цілком відповідною для читання на заняттях з УМІ вважаємо казку Лесі Українки «Три метелики».

Наша мета – розкрити специфіку неадаптованого тексту цього твору як навчального матеріалу для читання на занятті з УМІ й запропонувати завдання, які допоможуть іншомовцям зрозуміти його зміст.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтуємо доцільність використання казки «Три метелики» як засобу навчання УМІ. На думку Г. Швець, важливим складником текстового матеріалу, призначеного для навчання мови, зокрема, на початковому етапі, є народні казки. Такі висновки зроблено на підставі аналізу матеріалів, запропонованих у навчальних виданнях з УМІ (підручниках, посібниках, книгах для читання тощо). Апелюючи як до думок науковців-лінгводидактів, так і викладачів-практиків, дослідниця виокремлює переваги та недоліки текстів народних казок. До перших відносить такі ознаки: «життєвість тематики, розповідний тип мовлення, невимушеність оповіді, використання прийому кумуляції, що сприяє мимовільному запам'ятовуванню», до других – «дитячість», «нецікавість», «непотрібні» лексико-граматичні конструкції (номінації застарілих реалій, характерні фольклорні тропи й синтаксичні фігури)» тощо [9, с. 74]. Ці «ризики», як зазначає дослідниця, зведені до мінімуму в тексті літературної казки [9, с. 74]. Уважаємо, що вони мінімізовані й у казці «Три метелики».

Опираючись на класифікацію літературних казок, за основу диференціації в якій узято тип адресата [4, с. 88], схиляємося до думки, що твір «Три метелики» призначений як для дітей, так і для дорослих.

Зважаючи на невеликий обсяг тексту, розповідний тип мовлення автора, нескладний зміст, короткі синтаксичні конструкції, загальновживану, нормативну та зрозумілу лексику, легкість, цікавість і повчальність сюжету, невелику кількість персонажів, змогу відтворити діалоги, а також емоційність і колористику, його можна пропонувати для опрацювання в іншомовній авдиторії на рубіжному рівні (В1). Саме на цьому рівні, згідно зі стандартизованими вимогами [8, с. 38], студент спроможний зрозуміти невеликий за обсягом і неадаптований художній текст.

Леся Українка порушила в казці проблему дружби, а написала письменниця цей твір у зрілому віці (у 40 років, незадовго до відходу у вічність), коли вже добре знала ціну справжньої дружби. Порушена проблема є актуальною для різних вікових категорій, зокрема учнів і студентів, тож спонукатиме після прочитання тексту вести навколо неї дискусію, що дасть змогу вдосконалити комунікативні навички іншомовців.

Як працювати із запропонованим текстом і на чому зосередити увагу викладачеві? Роботі над текстом передує ознайомлення з інформацією про його авторку (Додаток 1) і виконання дотекстових вправ (Додаток 2). Наступні кроки – читання тексту (Додаток 3), виконання післятекстових вправ і завдань на вдосконалення комунікативних навичок (Додаток 4).

У **Додатку 1** пропонуємо коротку інформацію для ознайомлення авдиторії з особистістю автора запропонованої для читання казки. Більше матеріалів про Лесю Українку для іншомовців подано в навчальному посібнику «Образки з Лесиного життя», призначеному для вивчення УМІ на рівні В1. Видання містить авдіоматеріали й тексти для читання, доповнені словниками малознайомої лексики та комплексом дотекстових і післятекстових вправ і завдань на вдосконалення комунікативних навичок. У текстових матеріалах відображено «особистий і творчий простір» письменниці, її взаємини з оточенням, подано інформацію про місця,

які вона відвідувала тощо [6]. Отже, викладач УМІ за потреби може використати й ці матеріали.

Додаток 2 містить дотекстові вправи, спрямовані на ознайомлення з лексикою, що траплятиметься в тексті, і самостійне (без словника) визначення її значень.

Ефективною, як переконують лінгводидакти, перед читанням тексту казки є робота з ілюстраціями [3, с. 193], тож, пропонуючи вправи, ураховуємо й цю рекомендацію. Читання тексту можна унаочнити, розглянувши ілюстрації Р. Крамаря (див. [5]).

У **Додатку 4** подаємо завдання, що містять запитання до тексту, які допоможуть перевірити, чи учні/студенти добре зрозуміли фактуальну інформацію. На етапі перевірки розуміння змісту тексту також рекомендуємо виконати низку завдань на уточнення та запам'ятовування значень нової чи малознайомої лексики. Зокрема радимо повправлятися в складанні сенканів – коротких описів із п'яти рядків. Їх складають за такою схемою: 1) слово (найчастіше іменник), що виражає тему; 2) опис за допомогою двох прикметників; 3) дія, виражена трьома дієсловами; 4) фраза приблизно з трьох-чотирьох слів, що стосується теми; 5) синонім або інше підсумкове слово, що узагальнює суть теми. Детальніше про цей методичний прийом на заняттях з УМІ йдеться в нашій публікації (див. [2]).

Ураховуючи обсяг цієї розвідки – наукова стаття – ми запропонували мінімум дотекстових і пістекстових завдань. Кожен викладач може розширити цей діапазон відповідно до потреб своєї авдиторії та зважаючи на те, що йому, як наголошує дослідник Б. Сокіл, «диктує сам текст, його розмір, лексичне багатство, різноманітність морфологічних форм та синтаксичних конструкцій» [7, с. 196].

Додаток 1

Леся Українка (Лариса Косач) (25 лютого **1871 р. – 1 серпня 1913 р.)** – українська письменниця, перекладачка, культурна діячка. Захоплювалася літературою, фольклором, музикою, малюванням, вишивкою. Була дуже освіченою, хоча навчалася вдома.
У чотири роки вона прочитала першу книжку,у п'ять – написала першого листа, а в дев'ять – свого першого вірша. У тринадцять у журналі «Зоря» опублікували її перші поезії, а в чотирнадцять – першу поему «Русалка». Коли Лесі було ледь за двадцять, вийшла перша її збірка віршів «На крилах пісень».
Вона знала понад десять мов і вивчала культури різних народів. Перекладала твори багатьох відомих у світі письменників, а французькою, німецькою та італійською мовами навіть могла писати вірші. Загалом письменниця написала 270 віршів, а ще поеми та драматичні й прозові твори. Найбільш відомі – «Давня казка», «Лісова пісня», «Камінний господар», «Бояриня» тощо. До 150-ліття Лесі Українки науковці підготували повне видання її творчості в чотирнадцяти томах.

Завдання 1. Дайте відповіді на запитання:
1. Чи чули ви раніше про Лесю Українку?
2. Як думаєте: Леся Українка – це ім'я та прізвище чи псевдонім?
3. Чим захоплювалася письменниця?
4. Кого ще з відомих людей із такими захопленнями ви знаєте?
5. Де навчалася Леся?
6. Коли вона написала свій перший вірш?
7. Чи знала вона іноземні мови?
8. Чи багато творів написала Леся Українка?

Завдання 2. Розкажіть про свою улюблену письменницю/письменника.

Додаток 2

Завдання 1. Розгляньте зображення (див. [5]). Кого ви на них бачите? Чим вони займаються? Що з ними трапилося?

Завдання 2. Знайдіть у рядку зайве слово:
а) солодкий, червоний, жовтий, білий;
б) метелик, яблуко, мурашка, бджола;
в) сонечко, хмари, зірка, квітка;
г) приятель, друг, ворог, товариш.

Завдання 3. Поміркуйте, від яких слів утворилися назви: *сонечко, медок, хатка, крильця, братик*. Утворіть подібні від слів: *сад, дощ, хмара, промінь, ключ*. Коли вживають такі слова в мовленні? Як їх можна назвати?

Додаток 3

Три метелики

Були собі три метелики: один білий, другий червоний, а третій жовтий. Вони весело літали цілий день у великому саду, в сонячному світлі, перелітали з квітки на квітку, куштували медок і летіли далі.

Час їм дуже швидко минав. Вони так загралися, що й не зогледілися, що сонечко сховалося за хмари і пустився дощ. Змокли метелики. Полетіли вони до своєї хатки, аж там біда: двері замкнені. А ключа ніде не можна знайти. Що тут робити? За той час, що стояли перед дверима та не знали, що робити, змокли страшенно. Насилу вже крильцями ворушили. Ледве долетіли до тюльпана, червоного, з жовтими крапочками. Попросили його захисту:

– Любий тюльпанчику, просимо тебе, відчини свій келих та сховай нас від дощу!

Тюльпан подивився на них і промовив:

– Жовтого й червоного прийму, а білий нехай зостається надворі.

Але обидва метелики, жовтий і червоний, промовили:

– Коли ти не хочеш захистити нашого братика, білого метелика, то й ми краще на дощі будемо мокнути.

Метелики смутні полетіли до білої лілеї. Попросили й її, щоб сховала їх від дощу, але вона погоджувалася прийняти тільки білого. Тоді й він промовив:

– Сам-один не хочу ховатися в тебе! Або вже разом з братами десь знайдемо захист, або вже вкупі бідувати будемо.

Почуло це з-за хмар сонечко, і схотілося йому побачити тих приятелів, що так один за одного обстоювали. Продерлося крізь хмари й кинуло на метеликів своє проміння. Зараз крильцята їм висохли, і самі вони зігрілися і знову літали, танцювали й раділи, як давніш, аж до самого вечора. А як сонечко зайшло за гору, то метелики полетіли додому спати.

Додаток 4

Завдання 1. Дайте відповіді на запитання:

Про кого йдеться в казці?

Що трапилося з героями?

До кого вони зверталися по допомогу?

Чи всі, до кого вони зверталися, погоджувалися їм допомогти?

Хто врятував їх у біді?

Чому сонечко вирішило допомогти трьом братикам?

Завдання 2. Леся Українка назвала свою казку «Три метелики», а як би назвали цей твір ви? Чому?

Завдання 3. Випишіть з тексту малознайомі слова та спробуйте пояснити їх. Зіставте свої тлумачення з визначеннями інших учнів/студентів. Поміркуйте, які більш точні.

Завдання 4. Виберіть по три слова з тих, які ви виписали чи інших, що є в тексті, і складіть із ними сенкани – короткі описи з п'яти рядків. Наприклад:

Дощ
Сильний, теплий
Падає, ллє, хлюпоче.
Квіти води нап'ються.
Весна.

Завдання 5. Поміркуйте та скажіть, чого не було в тексті:

1) суперечки між трьома братиками;
2) діалогів між метеликами та квітами;
3) інструкції, як поводитися під час дощу;
4) опису інтер'єру житла метеликів;
5) розповіді про те, хто врятував братиків від негоди.

Завдання 6. Із поданих фрагментів складіть прислів'я про дружбу. Поясніть їх. Поміркуйте, чи є зв'язок між цими прислів'ями та тим, про що йшлося в тексті. Які з них найбільше відповідають змісту тексту?

Дружба –
то великий скарб
Справжній друг
і вогонь не спалить
Сила птаха в крилах,
велика сила
Міцну дружбу
то матимеш ще одну голову
Хороший друг –
а людини – в дружбі
Матимеш щирого друга,
пізнається в біді

Завдання 7. Розкажіть один одному про своїх друзів. Подискутуйте на тему «Який він – справжній друг?». Поміркуйте, чи може сучасна людина бути щасливою без друзів.

Висновки і пропозиції. Отже, вивчення неадаптованого тексту казки «Три метелики» Лесі Українки є доцільним на заняттях з УМІ (рівень В1) і передбачає використання таких методичних прийомів: ознайомлення авдиторії з інформацією про автора; робота з ілюстраціями до твору; читання тексту, запитання – відповіді; робота з вокабуляром, виконання вправ на розвиток лексико-граматичних навичок на матеріалі запропонованого тексту, складання сенканів, створення комунікативних ситуацій на вдосконалення навичок ведення розповіді, дискусії тощо.

Перспективу подальших досліджень бачимо в дослідженнях лінгводидактичного потенціалу інших зразків малої прози та поезії письменниці й розробки методичних моделей їх вивчення на заняттях з УМІ.

Список літератури:

1. Бурковська О. Термінологія та номенклатура лісівництва в курсі української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2014. Вип. 10. С. 113–120.

2. Горда О. Застосування методичного прийому «сенкан» на заняттях з української мови як іноземної. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. № 39. Т. 2. С. 116–118.

3. Єлісова М. Особливості роботи над текстом української народної казки з іноземними студентами. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2011. Вип. 6. С. 190–195.

4. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія. Львів : ПАІС, 2005. 368 с.

5. Леся Українка. Три метелики. URL: https://mala.storinka.org /леся-українка-три-метелики-прозова-казка-для-дітей.html (дата звернення: 10.02.2021).

6. Образки з Лесиного життя : навчальний посібник / І. Ключковська та ін. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 128 с.

7. Сокіл Б. Дотекстові та післятекстові вправи: типологія та особливості побудови. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2011. Вип. 6. С. 196–203.

8. Стандартизовані вимоги: рівні володіння українською мовою як іноземною А1–С2. Зразки сертифікаційних завдань : посібник / Д. Мазурик та ін. Київ : ІНКОС, 2020. 186 с.

9. Швець Г. Сучасна українська літературна казка в лінгводидактичному аспекті. *Conferinţa Ştiiţifica Internaţională Tradiţie şi Inovaţie în cercetare filologică.* 2016. Vol. 27 С. 73–77. URL: http://dspace.usarb.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/3244/cercetare_filolog_conf_Vol_II.pdf (дата звернення: 10.02.2021).

10. Швець Г. Текстова категорія інформативності у лінгводидактичному аспекті. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2013. Вип. 8. С. 194–208.

11. Шевченко С. Художній текст в курсі української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2007. Вип. 2. С. 219–221. URL: http://old.philology.lnu.edu.ua/teoria_praktyka_ukr_mova/vyp_02_2007/37.%20Shevchenko.pdf (дата звернення: 12.02.2021).

12. Шеремета Л. Основні аспекти вивчення творчості Лесі Українки на початковому етапі навчання української мови як іноземної. *Ідеологиня національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)* : збірник наук. праць за мат. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. уч., м. Львів, 25–26 лют. 2021 р. Львів, 2021. С. 597–602. URL: https://new.meduniv.lviv.ua/uploads/?download=zbirnyk_Lesya_Ukrayinka.pdf (дата звернення: 27.02.2021).

Horda O. M. THE METHODS OF STUDYING LESYA UKRAINKA'S FAIRY TALE "THREE BUTTERFLIES" IN A FOREIGN-LANGUAGE CLASSROOM

The article highlights the distinctive features of working on the fairy tale "Three Butterflies" by Lesya Ukrainka in classes of Ukrainian as a foreign language (hereinafter – UFL).

On the basis of the analysis of linguodidactic works focused on the achievements of Ukrainian literature, it was found that Lesya Ukrainka's works are still poorly represented to foreigners studying UFL, which testifies to the relevance of the study.

The purpose of the article is to show the specifics of a non-adapted text of this work as teaching material for reading in a class in UFL and to offer tasks that can help foreigners to understand its content.

Based on the classification of literary tales in which the differentiation is made taking into account the type of addressee, the author posits that the work "Three Butterflies" is intended for both children and adults.

Emphasis is placed on the topic of the work (friendship), which is relevant for young people and can be the subject of discussion and debate in the classroom.

The paper emphasizes the linguodidactic potential of the work in terms of its relevance as a learning tool to be used in a foreign language audience. The features of the proposed text (a short length, the narrative type

of the author's speech, simple content, short syntactic constructions, common, normative, and clear vocabulary, ease, curiosity and instructiveness of the plot, a small number of characters, the possibility to reproduce dialogues, emotionality and coloring) testify to the feasibility of studying this tale at the intermediate level of language proficiency (B1).

Several methodological techniques are offered to help students learn information about Lesya Ukrainka, to prepare for reading the text, to understand its content, to memorize new or unfamiliar vocabulary, to reflect on grammatical phenomena, to improve communication skills, etc. The application of these techniques is shown using the examples of pre-text and post-text tasks developed by the author.

Key words: *Ukrainian as a foreign language, Lesya Ukrainka, foreign-language classroom, linguodidactic potential of the work, a text for reading, pre-text tasks, post-text tasks.*

УДК 811.161.2'373.45:811.11'373.423
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/04

Дутка О. Я.
Ужгородський національний університет

ЗБАГАЧЕННЯ ОМОНІМІЧНОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ВНАСЛІДОК ЗАПОЗИЧЕНЬ ІЗ ГЕРМАНСЬКИХ МОВ

Входження запозичених слів до нашої мови є природним і виправданим явищем, адже розвиток різних сфер наукового та культурного життя зумовлює збагачення лексики української мови. Досі актуальним є вивчення поповнення омонімічного складу української мови внаслідок запозичень із різних мов. У пропонованій статті схарактеризовано слова німецького й англійського походження, що разом із лексемами деяких інших мов утворили омонімічні ряди в українській літературній мові. Визначено джерело кожного омоніма з опертям на інформацію з різних лексикографічних джерел. Установлено, що серед запозичень із двох мов, германізми є одним із потужних джерел омонімії. За результатами спостережень виокремлено 32 омонімічні ряди, у яких німецька мова з іншими утворює 21 ряд, англійська – 11. Усього досліджено 69 лексем (46 німецького походження і 23 – англійського). Виявлено 16 мовних комбінацій, які утворилися внаслідок взаємодії цих двох мов з іншими: з німецькою – 10 (французька, польська, російська, китайська, арабська, іспанська, португальська, фінська, італійська й тюркські мови) і з англійською – 6 (іспанська, французька, арабська, єгипетська, давньоєврейська й тюркські мови). Прямі запозичення більш чисельні (усього 55 лексем, серед яких – 35 німецького походження, 20 – англійського), ніж непрямі (14 слів, мовою-посередником найчастіше є польська). Простежено, що найчисельнішу групу слів германізми утворюють із лексемами французького походження. Інші комбінації нечисленні. Спостережено, що в більшості випадків омонімічне значення розвинулося в середині XX ст. (20 оморядів), 10 оморядів (апóрт, пíнта, план, пул, рабáт, сет, табýн, фáра, фас) зазначені тільки на поч. XXI ст., тільки 2 ряди (бунт, гак) відомі з кінця XIX ст. Деякі лексеми є давніми запозиченнями, оскільки зафіксовані в історичних пам'ятках української писемності XV–XVIII ст. (бек, бунт, гак, гурт, лан, мýмія, мус, порт, шик, шпик). Окремі іншомовні слова стали компонентами українських фразем (гак, гурт, план) і прислів'їв (гак, гурт, лан, табýн, шик). З'ясовано, що проаналізовані нами одиниці стали омонімами на українському ґрунті внаслідок зовнішньої подібності. Дослідження омонімізації іншомовних лексем і визначення шляхів їх появи в українській мові вважаємо перспективними.

Ключові слова: *омонімія, лексема, германізм, англіцизм, етимологія, іншомовні запозичення.*

Постановка проблеми. У сучасній українській літературній мові вживається низка запозичених слів, які, потрапивши в українське мовне середовище, почали писатися й звучати однаково. На думку Д. Качурина, це найбільш архетипні представники класу омонімів, і щодо їх омонімічного статусу в дослідників та укладачів словників не виникає жодних сумнівів і розбіжностей [13, с. 158], а омонімічне значення в цих словах яскраво виражене. Аналіз лексем, запозичених із германських мов, у складі омонімів нашої мови потребує детального вивчення, що й зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення німецьких запозичень в українській мові має свою історію, яка сягає ще кінця XVIII ст. Однак праць, у яких розглядали б це явище від кінця XVIII ст. до початку XXI ст., мало [16, с. 84]. Зокрема, дослідженню німецькомовних лексем, засвоєних українською мовою, праці присвятили П. Єфименко, І. Шаровольський, Д. Шелудько, Р. Смаль-Стоцький, Л. Булаховський, М. Жовтобрюх, Ю. Жлуктенко, Т. Пиц, С. Тимченко та ін. Але вони не стосуються проблеми омонімії.

Незважаючи на значну кількість праць, у яких охарактеризовано запозичення з германських мов, омонімія й досі є малодослідженим мовним явищем, зокрема актуальним завданням залишається визначення джерел омонімії української мови, виявлення фактів першої фіксації лексем в українських писемних пам'ятках і лексикографічних джерелах. Важливо встановити час, коли розвинулося омонімічне значення певної лексеми.

Постановка завдання. Мета наукової статті – визначити роль запозичень-германізмів у складі лексичної омонімії сучасної української мови.

Об'єктом дослідження стали тільки ті омонімічні пари й ряди, засвоєні з двох мов, однією з яких є німецька або англійська мова та деякі інші.

Для досягнення поставленої мети виконано завдання: методом суцільного відбору вилучено зі Словника української мови в 11 т., Великого тлумачного словника (2005 р.) лексеми, позначені як омоніми; установлено джерело кожного запозичення за допомогою лексикографічних праць.

Виклад основного матеріалу. Германізми як складники омонімічних пар і рядів української мови вже були об'єктом дослідження [7], у якому ми аналізували оморяди з лексемами, запозиченими винятково з германських мов. У пропонованій розвідці розглядаємо омоніми, що запозичені з двох мов, однією з яких є німецька чи англійська та деякі інші.

1. Німецька та інші мови

Лексеми, запозичені з німецької мови та деяких інших, кількісно становлять значну групу слів (усього 46 лексем), представлених 10 мовними моделями. Німецькі запозичення разом із французькими утворюють дев'ять оморядів, із польськими – три, з арабськими – два, по одному – з російськими, китайськими, іспанськими, португальськими, фінськими, італійськими й тюркськими. Прямі запозичення (35) переважають над непрямими (11), найчастіше мовою-посередником є польська мова (8). Наші спостереження проілюструємо прикладами:

1.1. З німецької та французької: *розм.* ***шик***[1] 'особлива вишуканість у манері триматися, одягатися тощо', 'багатство, розкіш, пишнота, розраховані на ефект' [25, т. 11, с. 450] – запозичення з французької мови; фр. *chic* 'форма, стан' походить з німецької мови; нім. *Schick* 'лад, порядок' [8, с. 757; 9, т. 6, с. 414; 20, с. 484; 32, т. 4, с. 437; 34, т. 2, с. 411]; *chic* 'легкість пензля (художника)', 'спритність, вправність', 'шик, елегантність', '*жарг.* овація', 'шикарний' [4, с. 109]; *військ., заст.* ***шик***[2] 'стрій, шеренга' [25, т. 11, с. 451] запозичене з німецької мови, можливо, за польським посередництвом; нім. *Schick* 'форма, стан; лад, порядок' пов'язане зі *schicken* 'готувати, упорядковувати' [9, т. 6, с. 414], *Schick* 'елегантність, вишуканість' [14, с. 526]. Лексема запозичена давно, оскільки її фіксують українські писемні пам'ятки XVII ст.: *шикъ* 'порядок, строй, ряд' [28, кн. 2, с. 493]; це слово також уживається в прислів'ї: *з цього шику коли б не вийшло пшику* [29, с. 148]. Уперше омонімічне значення в українських словниках зафіксоване в кінці XIX ст.: *I Шик* 'ряд, кінцівка, наказ' і *II Шик* 'шикарний' [10, с. 1088]. Далі до середини XX ст. однозначне: *шикъ* 'шико́вність' [6, с. 308; 21, т. 4, с. 494; 31, т. 4, с. 211].

1.2. З німецької та польської: ***бунт***[1] 'стихійне повстання, заколот' [25, т. 1, с. 256] – давнє запозичення з польської мови; пол. *bunt* 'союз, змова, повстання, заколот', походить від середньоверхньонім. *bunt* 'союз' спорідн. з *binden* 'в'язати' [9, т. 1, с. 296; 20, с. 51; 32, т. 1, с. 241; 36, т. 1, вип. 2, с. 227]. У польській мові омоніми: *I bunt* 'бунт', *II bunt* 'в'язка, бунт' [18, т. 1, с. 94]; ***бунт***[2] 'зв'язка, сувій, пачка або тюк якихось матеріалів' [25, т. 1, с. 256], можливо, через польське посередництво запозичено з німецької мови; нововерхньонім. *Bund* 'в'язка, вузол, пучок' пов'язане з дієсловом *binden* 'в'язати' [9, т. 1, с. 296; 32, т. 1, с. 241; 36, т. 1, вип. 2, с. 227]. У німецькій мові – омонімічний ряд: *bund*[1] 'в'язка, жмуток', *bund*[2] 'союз', 'об'єднання', 'ліга', *bund*[3] 'пояс *(одягу)*, корсаж *(спідниці)*' [14, с. 148]. Уперше слово в нашій мові зазначене в кінці XIX ст. і вже як омонім: *I Бунт* 'пучок, 6 грубих струн бандури' та *II Бунт* 'бунт, повстання' [10, с. 49]. Хоча потім у словниках зазначалося по-різному: то як омонім, то як багатозначне. На давність слова вказує й те, що історичні словники також подають його з омонімічним значенням: *Бунт*[1] *(заколот)* 'бунт' (1567); 'союз, згода, перемир'я' (1627); *Бунт*[2] *(в'язка)* 'бунт' (1635) [26, вип. 3, с. 96]; *бунтъ* 'в'язка, пучок' (XVII ст.); 'повстання' (XVI ст.) [12, т. 1, с. 154].

1.3. З німецької та російської: ***ва́хта***[1] 'варта, сторожа' запозичено через польську мову з німецької; нововерхньонім. *Wacht* 'сторожа' [8, с. 122; 9, т. 1, с. 341; 20, с. 57; 32, т. 1, с. 280]; *Wáche* 'охорона, *військ.* варта, *мор.* вахта' [14, с. 686]; *бот.* ***ва́хта***[2] 'бобівник трилистий' – запозичення з російської мови; рос. *ва́хта [ва́хка, вехт]* пох. від фін. *vehka* [9, т. 1, с. 341; 32, т. 1, с. 280]. Уперше слово вживається в кінці XIX ст.: *ва́хта* 'спостереження' [10, с. 57]. У середині XX ст. розвинулося омонімічне значення: *ва́хта*[1] '*мор., перен.* ва́хта, ва́рта' і *ва́хта*[2] '*бот.* бобівни́к' [19, т. 1, с. 94].

1.4. З німецької та тюркських мов: ***гак***[1] 'металевий або дерев'яний стрижень, загнутий на одному кінці' [3, с. 218] (в українську й білоруську мови запозичено із середньоверхньонімецької, середньоверхньонім. *hake(n)* 'крюк' [9, т. 1, с. 454; 32, т. 1, с. 384], *Háken* 'гак, гачок', 'карлючка, позначка' [14, с. 302]; ***гак***[2] 'окладна одиниця у феодальній

Прибалтиці, за якою визначався розмір повинностей феодалу' [3, с. 218] – запозичення з тюркських мов; тур., крим.-тат., кар., полов. *hak* 'платня, винагорода, заслуга, справедливість' походить від ар. *haqq* 'правда, справедливість, обов'язок, претензія' [9, т. 1, с. 454]; *право* 'hak' [2, с. 381; 35, с. 230]. Історичні пам'ятки фіксують лексему з XVI ст.: *гакъ* 'залізний прут' (XVI ст.); 'завіса'; 'рід тортур' (XVII ст.); 'шибениця'; 'загнутий гвіздок' (XVIII ст.); [12, т. 1, с. 502; 26, вип. 6, с. 183]. В українських словниках зазначене із середини XIX ст.: *гакъ* 'крюкъ, крючок', 'шипъ у подковы' [1, с. 93]. Омонім – наприкінці XIX ст.: *I Гак* '30-та частина: як придбання личмана 30-ї вівці' і *II Гак* 'гак', 'див. О́сти' [10, с. 135]. Уживається у фраземі: *з гаком* 'з невеликим перевищенням (при визначенні приблизної величини, кількості тощо)' [27, с. 146] та прислів'ї: *обіцяли дати «з гаком», а вийшла з того дуля з маком* [29, с. 300].

1.5. З німецької та китайської: ***лан***[1] 'безліса рівнина, рівний, широкий простір; поле' [25, т. 4, с. 443] через посередництво польської й чеської мов запозичено із середньоверхньонімецької; середньоверхньонім. *lehen* 'відданий в оренду маєток' споріднене з давньонижньонім. *lēhan*, давньофриз. *Lēn* 'спадщина; маєток; достаток' [9, т. 3, с. 189; 32, т. 2, с. 456; 36, вип. 9, с. 22]; ***лан***[2] 'у Китаї та Кореї – одиниця виміру маси', 'стара китайська грошова одиниця' [25, т. 4, с. 443] запозичення з кит. мови, інша назва *лян* [22, с. 479]. Слово давнє, оскільки його фіксують пам'ятки XIV–XV ст.: *ланъ (одиниця вимірювання орної землі)* 'лан' (1386–1418); 'орна земля' (1443) [24, т. 1, с. 538]. Також входить до складу прислів'я: *Україна одному до границь його ланів, а другому від колиски до гробу серед злиднів* [29, с. 363]. В українських лексикографічних джерелах послідовно вживається із середини XIX ст.: *ланъ* 'большое пространство пахатной и засеянной земли' [1, с. 205; 6, с. 135; 10, с. 396; 21, т. 2, с. 343]. Із середини XX ст. – омонім: *лан*[1] 'по́ле, *(пашня – ещё)* ни́ва, *(место косьбы – ещё)* поко́с *(с.-х.)*' і *лан*[2] '*(китайская денежная и весовая единица)* лан' [19, т. 1, с. 614; 30, т. 2, с. 429].

1.6. З німецької та арабської: ***раба́т***[1] 'середньовічний арабський укріплений табір, який мав прямокутний план і стіни з вежами' [3, с. 1194] – із араб. *Ар-Рібат* (*рібат* 'укріплений монастир'); ***раба́т***[2] 'комерційна знижка з усієї суми грошей, що належить за товар; надається в разі сплачування готівкою, закупівлі товару оптом тощо', 'знижка з суми страхової премії при особливо вигідних для страхувальника умовах договору' [3, с. 1194] – запозичення з німецької мови; нім. *Rabátt* походить від іт. *rabatto* 'тс.', пов'язаного з дієсловом *rabbáttere* 'знову звалювати' < лат. *reabbatuo* 'знову відсікаю, відраховую' [8, с. 544; 9, т. 5, с. 9], *Rabátt* 'знижка' [14, с. 489]. Уперше слово зазначене у ВТССУМі.

1.7. З німецької та іспанської: ***реа́л***[1] 'старовинна іспанська срібна монета' [25, т. 8, с. 466] походить від ісп. *real* 'королівський', від *rey* 'король' [8, с. 554; 22, с. 708]; в іспанській мові *real*[1] 'дійсний, справжній', 'речовий' і *real*[2] 'королівський', 'старовинна іспанська монета' [11, с. 549]; ***реа́л***[2] 'стіл з похилою верхньою дошкою, на яку ставиться каса з шрифтом для складання' [25, т. 8, с. 466] запозичене з нім. *Regal* [22, с. 708], *Regal* 'полиця, етажерка, стелаж' [14, с. 497]. Уперше як омонім ужито в середині XX ст.: *реа́л*[1] '*(испанская монета)* реа́л' і *реа́л*[2] '*тип*. реа́л' [19, т. 3, с. 183; 30, т. 5, с. 24].

1.8. З німецької та португальської: ***ре́йс***[1] 'розмінна монета Португалії в 1854–1911 рр. та Бразилії в 1854–1942 рр. [3, с. 1210] походить від португ. *reis* (від *rei* 'король, монарх') [22, с. 717]; *réis* 'рейс (старовинна португальська і бразильська монета)', *rei* 'король, монарх', '*карт., шахм*. король' [33, с. 697]; ***ре́йс***[2] 'закінчена операція щодо переміщення вантажів або пасажирів транспортними засобами, а також рух цих засобів за визначеним маршрутом' [3, с. 1210] запозичено з німецької мови; нім. *Reise* 'подорож' [8, с. 566; 9, т. 5, с. 50; 20, с. 319; 22, с. 717; 32, т. 3, с. 463; 34, т. 2, с. 108], *Reise* 'поїздка, подорож, *мор.* рейс, плавання' [14, с. 500]. Уперше в нашій мові зазначене на поч. XX ст.: *рейс* 'переїзд корабля, судна від кінцевого місця до другого' [5, с. 103], омоніми – у середині XX ст.: *рейс*[1] 'рейс' і *рейс*[2] '*(монета)* рейс' [19, т. 3, с. 190; 30, т. 5, с. 33].

1.9. З німецької та фінської: ***ру́ни***[1] 'літери давньогерманських алфавітів, що збереглися (перев. у скандинавів) у написах на каменях, зброї, прикрасах і т. ін.' [25, т. 8, с. 909] запозичення з німецької мови; нім. *Rúne* 'рунічна літера, рунічний напис' споріднене з двн. гот. *rūna* 'таємниця; письмо, руни' [8, с. 589; 9, т. 5, с. 142; 32, т. 3, с. 517], *Rúne* 'рунічний знак, руни' [14, с. 514]; ***ру́ни***[2] 'народні карельські та фінські епічні пісні' [25, т. 8, с. 909] запозичено з фінської мови; фін. *runo* 'пісня, вірш' через посередництво давніх скандинавських мов зводиться до гот. *rūna* 'таємниця; письмо, руни' [8, с. 589; 9, т. 5, с. 143]. Слово зазначене вперше в середині XX ст.: *ру́ны* '*лингв., лит.* ру́ни' [19, т. 3, с. 213]. Омонімічне значення першим подає СУМ.

1.10. З німецької та італійської: ***гал***[1] ‘нарости на різних частинах рослин, утворені рослинними або тваринними паразитами’ [3, с. 218] уважається запозиченням із германських мов; середньоверхньонім. *galle* ‘пухлина на нозі коня’, давньоверхньонім. *gealla* ‘тс.’, з якими, можливо, пов’язане це слово, походять від лат. *galla* ‘наріст’ [9, т. 1, с. 455]; *фіз.* ***гал***[2] ‘найменування одиниці прискорення, що часто використовується в геофізиці’ [3, с. 218] – від прізвища італійського фізика й астронома Г. Галілея (1564–1642) [23, с. 230]. Омонімічне значення розвинулося на поч. XXI ст.

Отже, серед омонімічних одиниць, запозичених із двох мов, однією з яких є німецька, у більшості випадків омонімія розвинулася в українській мові в середині XX ст. Деякі лексеми були омонімами з кінця XIX ст. (*бунт, гак*) або стали ними тільки на поч. XXI ст. (*апóрт, гал, рабáт, фáра*). Окремі лексеми (*бунт, гак, гурт, лан, мýмія, мус, шик, шпик*) в українській мові закріпилися досить давно, що засвідчують писемні пам’ятки XV–XVIII ст., також декілька слів є компонентами фразем (*гак, гурт*) і прислів’їв (*гак, гурт, лан, шик*).

2. Англійська та інші мови

Лексеми, які формують омонімічні пари й ряди, запозичені з двох мов, однією з яких є англійська мова, за кількістю поступаються німецьким запозиченням. Утворюючи 6 різних мовних моделей, запозичення з англійської мови та деяких інших формують в українській мові 11 омонімічних рядів (23 слова), а саме із французькою та тюркськими мовами – по три ряди, з арабською – два, з іспанською, єгипетською, давньоєврейською по одному. Прямі запозичення (20) переважають над опосередкованими (3). Свої спостереження підтвердимо деякими прикладами.

2.1. З англійської та іспанської: ***пі́нта***[1] ‘одиниця виміру рідин і сипучих речовин в Англії та США, що дорівнює приблизно 0,56 л’ [3, с. 973] – запозичення з англійської мови; англ. *pint* ‘пінта’, виводиться від фр. ст. *pinte* ‘тс.’ [9, т. 4, с. 408; 22, с. 648; 23, с. 735], *pint* ‘пінта (міра об’єму)’, ‘кружка пива’ [15, с. 302]; ***пі́нта***[2] ‘різновид тропічного трепонематозу’ [3, с. 973] походить з ісп. *pinta* ‘пляма’ (у мові-джерелі омонімім: *pinta*[1] ‘пляма’, ‘крапля’ і *pinta*[2] ‘пінта (одиниця вимірювання рідин і сипучих тіл)’ [11, с. 504]). Лексему послідовно фіксують словники XX ст.: *пи́нта* ‘пі́нта’ [17, с. 2008; 19, т. 2, с. 454; 30, т. 3, с. 430], *пі́нта* ‘одиниця виміру рідин і сипучих речовин в Англії і США, що дорівнює приблизно 0,56 л’ [25, т. 6, с. 537]. Омонімічне значення розвинулося на початку XXI ст.

2.2. З англійської та французької: ***план***[1] ‘креслення, що відображає на площині в умовних знаках і певному масштабі місцевість, предмет, споруду тощо; аркуш паперу, шматок тканини тощо з таким кресленням’, ‘задум, проект, що передбачають перебіг, розвиток чого-небудь’, ‘порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція’ тощо [3, с. 978] через польське й німецьке посередництво (нім. *Plan*) запозичено з французької мови; фр. *plan* ‘план, креслення; побудова, задум, проект; площина’, зводиться до лат. *planta* ‘підошва, ступня’, спор. з гр. *πλατύς* ‘плоский, широкий’ [9, т. 4, с. 425; 20, с. 270; 32, т. 3, с. 273; 34, т. 2, с. 38] (*plan*[1] ‘рівний, плаский’ і *plan*[2] ‘площина, поверхня’, ‘план, креслення’, ‘план, задум’ [4, с. 466]), проте в [22, с. 653] воно кваліфікується як запозичення від лат. *planum* ‘рівне місце, площина’; ***план***[2] ‘*розм.* наркотик, виготовлений з деяких сортів конопель; висушене листя коноплі’ [3, с. 978], напевно, запозичене з англ. *plant* ‘рослина’ (*plant* ‘рослина’ [15, с. 303]). Уперше слово зазначене в середині XIX ст.: *планъ* ‘план, плант’ [31, т. 3, с. 40]. Словники XX ст. теж фіксують лексему: *план* ‘план’ [17, с. 2015; 19, т. 2, с. 460; 30, т. 3, 442]. Омонім – із початку XXI ст. Давність засвоєння цього слова українською мовою підтверджує й фразеологізм: *на пéршому плáні* ‘найголовніший, найважливіший’ [27, с. 517].

2.3. З англійської та тюркських мов: ***бек***[1] ‘*іст.* у Закавказзі й Середній Азії – титул людей знатного походження, князів або начальників невеликих племен, урядових осіб і військовиків’, ‘у деяких східних країнах додається до власного імені й означає «пан»’ [3, с. 74] – запозичення з турецької мови; тур. ст. *beg* ‘намісник’, споріднене з тур. *bey* ‘пан’, очевидно, давнє запозичення з кит. мови [9, т. 1, с. 164; 36, т. 1, вип. 2, с. 82]; *bey* ‘господин, бей’ [35, с. 67]; ***бек***[2] ‘захисник у командних спортивних іграх з м’ячем або з шайбою’ [3, с. 74] запозичене з англійської мови; англ. *back* ‘захисник’ є результатом видозміни значення *back* ‘задній’, спорідн. з псл. *bokъ*, укр. *бік* [9, т. 1, с. 164; 36, т. 1, вип. 2, с. 82]; в англ. мові слово багатозначне: *back* ‘спина’, ‘спинка стільця’, ‘задня сторона, виворіт’ [15, с. 40]. Із XVIII ст. лексема вже зазначалася в українських пам’ятках: *бегъ* ‘турецький пан’ [12, т. 1, с. 65]. Як омонім в українських лексикографічних працях уперше вжито в середині XX ст.: *бек*[1] ‘*спорт.* бек’ і *бек*[2] ‘*дорев.* бек’ [30, т. 1, с. 55; 19, т. 1, с. 46].

2.4. З англійської та арабської: ***джин***[1] ‘горілка, перегнана з ялівцевими ягодами’ [25, т. 2, с. 263] –

запозичення з англ. *gin* [22, с. 251]; англ. *gin* виникло в результаті скорочення *genewa* ‘ялівцева (настойка, горілка)’ [36, т. 1, вип. 5, с. 102], *gin* ‘джин’ [15, с. 190]; ***джин²*** ‘в арабській та іранській міфології – назва добрих і злих духів’ [25, т. 2, с. 263] з араб., букв. ‘дух’ [22, с. 251] (араб. *dzinn* ‘злий демон’ [36, т. 1, вип. 5, с. 102]). У кінці XIX ст. слово вживається вперше в українських словниках: *джинъ* ‘горі́лка (яловце́ва)’ [31, т. 1, с. 180]. Омонім – із середини XX ст.: *джин¹* ‘*(спиртной напиток)* джин’ і *джин²* ‘*техн*. джин’ [30, т. 1, с. 398].

2.5. З англійської та єгипетської: ***сет¹*** ‘один з головних богів у давньоєгипетській релігії, бог пустелі і зла, брат і вбивця «доброго бога» Осіріса’ [3, с. 1310] – запозичення з єгип. мови; ***сет²*** ‘партія гри в тенісі та деяких інших спортивних іграх’ [3, с. 1310] походить з англ. *set* [22, с. 757]. В англійській мові омоніми: *set¹* ‘ставити’ і *set²* ‘набор’, ‘група’, ‘сет у тенісі’, ‘*тех.* встановлення’ [15, с. 357]. Слово зазначається із середини XX ст.: *сет* ‘*спорт*. сет’ [25, т. 9, с. 151; 30, т. 5, с. 295]. Омонімія розвинулася на поч. XXI ст. (за ВТССУМом).

2.6. З англійської та давньоєврейської: ***хе́дер¹*** ‘*с. г.* робоча частина зернових комбайнів, що складається з різального апарата, мотовила й транспортера’ [25, т. 11, с. 50] – запозичення з англійської мови; англ. *header* походить від *head* ‘голова; передня частина’ [22, с. 904; 9, т. 6, с. 170], *head* ‘голова’ [15, с. 203]; ***хе́дер²*** ‘єврейська релігійна початкова школа для хлопчиків’ [25, т. 11, с. 50] сягає давньоєврейського, букв. ‘кімната’ [22, с. 904; 32, т. 4, с. 233]. Уперше омонімічне значення вказане в середині XX ст.: *хе́дер¹* ‘*с.-х.* хе́дер’ і *хе́дер²* ‘*(еврейская религиозная школа)* хе́дер’ [19, т. 3, с. 620; 30, т. 6, с. 321].

Отже, у більшості слів англійського походження, які в українській мові збіглися своїм звуковим складом з іншими запозиченнями, омонімічне значення розвинулося відносно недавно – у середині XX ст. (*бек, джин, порт, хе́дер, шери́ф*) або на поч. XXI (*пі́нта, план, пул, сет, табу́н, фас*). Тільки чотири лексеми є давнішими запозиченнями, оскільки два слова зафіксовано в історичних писемних пам’ятках української мови – *порт* (XV ст. і XVII ст.), *бек* (XVIII ст.); лексема *план* входить до складу фраземи – *на пе́ршому пла́ні*, а *табу́н* уживається в прислів’ях.

Висновки і пропозиції. На підставі проаналізованого нами омонімічного матеріалу можна зробити висновок, що запозичення з двох мов (однією з яких є німецька або англійська) належать до потужних джерел омонімії в українській мові. Аналіз лексем іншомовного походження в складі омонімії української мови потребує детального опрацювання, оскільки, крім деяких загальних праць, що присвячені вивченню омонімії в термінології, сьогодні залишається ще багато до кінця не з’ясованих питань. Отже, це складне й неоднозначне за своєю суттю мовне явище потребує системного підходу та конкретизації. Уважаємо перспективними дослідження цієї лексичної парадигми.

Список літератури:

1. Білецький-Носенко П. Словник української мови / упоряд. В. В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1966. 424 с.
2. Богочанская Н. Н., Торгашова А. С. Большой русско-турецкий словарь. Москва : ООО «Дом Славянской книги», 2009. 608 с.
3. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Київ ; Ірпінь, 2005. 1728 с.
4. Бусел В. Т. Французько-український словник. Українсько-французький словник. Київ ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2012. 1104 с.
5. Доманицький В. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів. Київ : Друк. С. А. Борисова, 1906. 128 с.
6. Дубровський В. Українсько-російський словник / за ред. І. Стешенка. Київ : Час, 1909. 318 с.
7. Дутка О. Я. Германізми у складі омонімів сучасної української мови. *Молодий вчений*. 2020. № 3 (79). С. 144–148.
8. Егорова Т. В. Словарь иностранных слов современного русского языка. Москва : Аделант, 2014. 800 с.
9. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
10. Желеховский Є., Недільский С. Малоруско-німецкий словар : у 2 т. Львів, 1885–1886. 1121 с.
11. Іспансько-український словник. Українсько-іспанський словник: 230000 + 210000: два в одному томі: 440000 од. перекладу / за ред. В. Бусела. Київ ; Ірпінь : Перун, 2013. 1136 с.
12. Історичний словник українського язика / за ред. Є. Тимченка. Харків ; Київ : Державне вид-во України, 1930. Т. І: А–Ж. Зошит 1: А–Г. 947 с.

13. Качурин Д. В. Проблема разграничения омонимии и полисемии применительно к практике составления толковых словарей : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык». Москва, 2013. 393 с.
14. Мюллер В. Великий німецько-український словник. Київ : Чумацький Шлях, 2005. 792 с.
15. Мюллер В. К. Большой современный англо-русский, русско-английский словарь. Москва : Цитадель-трейд, 2009. 1056 с.
16. Пиц Т. Б. До історії дослідження німецьких запозичених слів в українській мові. *Українська мова*. 2013. № 2. С. 84–99.
17. Повна електронна версія академічного «Російсько-українського словника» 1924–1933 рр. / за ред. А. Кримського (А–П). Підготував О. Телемко. Київ : К. І. С., 2007. 3060 с.
18. Польсько-український словник : у 2 т. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1958–1960. Т. 1–2.
19. Русско-украинский словарь : у 3 т. Київ : Наукова думка, 1969. Т. 1–3.
20. Свиридова Н. М. Этимологический словарь современного русского языка. Москва : Аделант, 2014. 512 с.
21. Словарь української мови : у 4 т. / за ред. Б. Грінченка. Київ : Видавництво АН Української РСР, 1958–1959. Т. 1–4.
22. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція УРЕ, 1985. 968 с.
23. Словник іншомовних слів / О. Л. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2000. 1017 с.
24. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / за ред. Л. Л. Гумецької, І. М. Керницького. Київ : Наукова думка, 1977. Т. 1. 632 с.
25. Словник української мови : в 11 т. / уклад. І. К. Білодід та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
26. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994–2013. Вип. 1–16.
27. Словник фразеологізмів української мови / укл. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 787 с.
28. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / підгот. до видання В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ ; Нью-Йорк, 2003. Кн. 1–2.
29. Українські прислів'я та приказки / упоряд. С. В. Мишанич та М. М. Пазяк. Київ : Дніпро, 1984. 392 с.
30. Українсько-російський словник : у 6 т. / за ред. І. М. Кириченка. Київ : Вид-во АН УРСР, 1953–1963.
31. Уманець М., Спілка А. Словарь російсько-український. Львів : НТШ, 1893–1898. Т. I–IV.
32. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. 2-е изд., стереотип. Москва : Прогресс, 1986–1987. Т. I–IV.
33. Феерштейн Е. Н., Старец С. М. Большой португальско-русский словарь. 5-е изд., испр. Москва : Живой язык, 2005. 936 с.
34. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. Москва : Русский язык, 1999.
35. Юсипова Р. Р. Турецко-русский словарь. Москва : Русский язык : Медиа, 2005. 692 с.
36. Этимологический словарь русского языка / под ред. Н. М. Шанского. Москва : Изд-во МГУ, 1962 [и след.]. Вып. 1. [и след.].

Dutka O. Ya. ENRICHMENT OF THE HOMONIMAL COMPOSITION OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A RESULT OF BORROWINGS FROM GERMAN LANGUAGES

The entry of borrowed words into our language is a natural and justified phenomenon, because the development of various spheres of scientific and cultural life determines the enrichment of the vocabulary of the Ukrainian language. It is still relevant to study the replenishment of the homonymous composition of the Ukrainian language as a result of borrowings from different languages. The proposed article describes words of German and English origin, which together with the tokens of some other languages formed homonymous series in the Ukrainian literary language. The source of each homonym based on information from different lexicographic sources is determined. It has been established that among borrowings from two languages, Germanisms are one of the powerful sources of homonymy. According to the results of observations, 32 homonymous series were singled out, in which German forms 21 series with others, English – 11. A total of 69 tokens (46 of German origin and 23 of English) were studied. There were revealed 16 language combinations resulting from the interaction of these two languages with others: 10 with German (French, Polish, Russian, Chinese, Arabic, Spanish, Portuguese, Finnish, Italian and Turkic) and 6 with English (Spanish, French, Arabic, Egyptian, Hebrew and Turkic languages). Direct borrowings are more numerous (total 55 tokens, including 35 of German origin, 20 – of English origin) than indirect (14 words, the intermediary language is often Polish). It is observed that

the most numerous group of words is formed by Germanisms with tokens of French origin. Other combinations are few. It is observed that in most cases the homonymous meaning developed in the middle of the twentieth century (20 homonymous series), 10 homonymous series (aport, pint, plan, pool, discount, set, herd, headlight, face) are listed only at the beginning of the 21st century, only 2 rows (riot, hook) are known from the end of the 19th century. Some tokens are ancient borrowings, as they are recorded in the historical monuments of Ukrainian writing of the 15th-18th centuries (back, riot, hook, band, field, mummy, mousse, port, chic, lard). Some foreign words have become components of Ukrainian phrases (hook, band, plan) and proverbs (hook, band, field, herd, chic). It was found that the units we analyzed became homonyms on Ukrainian basis due to external similarity. Research on the homonymization of foreign tokens and determining the ways of their appearance in the Ukrainian language are considered promising.

Key words: *homonymy, token, Germanism, Englishism, etymology, foreign borrowings.*

УДК 811. 161. 2’34
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/05

Зинякова А. А.
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

АКЦЕНТУАЦІЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ СУФІКСАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ НА -А, -Я

У статті проаналізовано специфіку акцентуації баритонованих віддієслівних суфіксальних іменників жіночого роду на -а, -я та їхніх твірних дієслів від праслов’янського періоду і донині. Джерельною базою дослідження є «Енеїда» І. Котляревського; праці Л. Булаховського, В. Скляренка, В. Винницького, В. Желязкової і А. Зинякової; матеріали українських акцентованих пам’яток XVI–XVIII століть, лексикографічних джерел української мови, діалектологічних праць. У ході аналізу фактичного матеріалу з’ясовано, що ***акцентема*** *дружба не зберігає наголошення твірного дієслова, котре мало рухому акцентну парадигму, а в поемі, і в українській мові фіксується з* ***нерухомим кореневим наголосом у формі однини та множини, що є*** *наслідком узагальнення наголошення форми знахідного відмінка множини, у якій наголос не переходив на флексію****;*** *акцентеми* ***жертва та*** *капля* ***зберігають*** *первісну баритоновану акцентну парадигму* ***твірних дієслів із нерухомим кореневим наголосом у формі однини та множини як у поемі, так і в українській мові; акцентема молитва фіксується в поемі з первісним суфіксальним наголосом у формах однини та множини, а в*** *сучасній українській літературній мові вона, маючи суфіксальну акцентуацію у формі однини, все ж у множині, на відміну від поеми, вживається з новим флексійним (або варіантним – кореневим і флексійним) наголосом. Подальший аналіз акцентуації віддієслівних іменників сприятиме вирішенню питань динаміки розвитку наголосу, взаємодії рівнів та субрівнів української мови, а в перспективі – вивченню наголошування дієслів у поемі, котрі ще не були предметом аналізу акцентологів. Пропоноване дослідження розширює та поглиблює інформацію щодо новітніх тенденцій акцентологічного напряму українського мовознавства крізь призму висвітлення параметрів динаміки акценту класичного тексту.*

Ключові слова: *акцент, акцентний тип, баритонована акцентна парадигма, окситонована акцентна парадигма, рухома акцентна парадигма, кореневий наголос, флексійний наголос.*

Постановка проблеми. Важливим складником сучасних досліджень з акцентології є комплексний аналіз закономірностей наголошування морфологічних класів слів у поетичних текстах, організація яких характеризується високим рівнем структурованості та інтенсифікацією формального й змістового оформлення. Результати таких наукових розвідок поглиблюють відомості про історію становлення українського наголосу, сприяють вирішенню питань динаміки його розвитку, простежують вплив поетичного мовлення на формування акцентної норми, особливості співіснування й конкурування акцентних варіантів різного походження та уніфікації наголосу. Ці чинники й зумовлюють актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фундаментальних працях та наукових розвідках акцентологів охарактеризовано особливості наголошування слів різних лексико-граматичних розрядів на матеріалі поетичних творів корифеїв рідного слова, а саме: І. Котляревського (А. Зинякова, В. Желязкова), Т. Шевченка (Я. Рудницький, В. Скляренко, В. Винницький, А. Зинякова), І. Франка (Я. Рудницький, В. Винницький, А. Зинякова), Лесі Українки (В. Скляренко, В. Винницький, Р. Міджин, М. Сачко, А. Зинякова, Л. Легка), П. Грабовського (В. Винницький), В. Сосюри (Л. Палєй), Л. Костенко (А. Зинякова).

Серед морфологічних класів найбільшу зацікавленість в акцентному плані викликають іменники, бо в них найчіткіше виявляються характерні закономірності й тенденції наголошування. Окрім того, вивчення історії акцентуації іменників є основою для дослідження історії акцентуації інших класів слів, котрі є похідними від нього, і навпаки.

Славнозвісна «Енеїда» І. Котляревського вже була об’єктом наших досліджень у низці наукових праць, де ми з’ясовували специфіку наголошування іменників чоловічого, жіночого та середнього родів задля виявлення основних тенденцій у наголошуванні цього класу слів в українській літературній мові. Узагальненням роботи стала

монографія «Наголошення іменних частин мови в поемі «Енеїда» І. П. Котляревського», (2017 р.) [3], у якій проаналізовано акцентуацію іменних частин мови в поемі порівняно з їх наголошенням у сучасній українській літературній мові (наголошування іменників опрацьовано А. Зиняковою, прикметників, числівників та займенників – В. Желязковою). Подана ж публікація є продовженням і поглибленням наших досліджень із теми щодо особливостей акцентування похідних іменників поетичного твору.

Постановка завдання. Мета пропонованої наукової розвідки – проаналізувати специфіку акцентуації баритонованих віддієслівних суфіксальних іменників жіночого роду на *-а*, *-я*.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: серед зафіксованих у поемі «Енеїда» І. Котляревського іменників, котрі належать до визначеного акцентного типу, виокремити віддієслівні суфіксальні (до кожного з них подати твірне дієслово з коментарями щодо його наголошування); простежити їх акцентуацію від праслов'янського періоду дотепер із детальним аналізом, залучаючи свідчення давніх українських пам'яток, лексикографічних праць різних періодів та, за можливості, діалектний матеріал; з'ясувати основні тенденції в наголошуванні акцентем.

Виклад основного матеріалу. У поемі «Енеїда» зафіксовано 68 іменників жіночого роду на *-а, -я,* котрі належать до баритонованої акцентної парадигми з нерухомим наголосом на основі в однині й множині – акцентний тип К (фіксацію іменників подано в дослідженні: Желязкова В. В., Зинякова А. А. Наголошення іменних частин мови в поемі «Енеїда» І. П. Котляревського. Миколаїв : Іліон, 2017. С. 12–18). Для віднесення лексем до цього акцентного типу визначаємо низку відмінкових форм (не беручи до уваги, зрозуміло, односкладової форми родового відмінка множини), а саме: за кореневого наголошення іменника (у називному відмінкові однини) достатньо хоча б одного його вживання в однині (виняток становить форма знахідного відмінка однини, оскільки кореневу акцентуацію у знахідному відмінкові однини можуть мати й іменники з флексійним наголосом, але якщо коренева акцентуація іменника не викликає сумніву, зокрема цей іменник в українській мові не фіксується із флексійним наголосом, то береться до уваги і форма знахідного відмінка однини) й одного – у множині.

У межах публікації аналізуємо специфіку акцентуації таких віддієслівних суфіксальних акцентем – *дружба*, *жертва*, *капля*, *молитва*.

У пізньопраслов'янській мові акцентема *дружба* із суфіксом -*ьba (від пізньопраслов'янських дієслівних форм на -*iti, -*ītь) мала окситоновану акцентну парадигму – *drūžьbà «товаришування, приятелювання». Л. Булаховський флексійну акцентуацію утворень із таким суфіксом та з короткісним або циркумфлексованим коренем пояснював дією закону Фортунатова – де Соссюра в більшості відмінкових форм. Але в іменникові *дружба* із циркумфлексованим за походженням коренем на східнослов'янському ґрунті виникла коренева акцентуація, що виформувалася, на думку науковця, внаслідок узагальнення наголошення форми знахідного відмінка множини, у якій наголос не переходив на флексію [1, с. 273–274]. У деяких говірках південно-західних говорів акцентема зі значенням «товаришування» ще й досі зберігає первісну флективну акцентуацію *дружба´*. Натомість у південно-східних говорах, акцентні особливості яких фіксує поема «Енеїда», спочатку кореневе наголошення отримав іменник *дружба* зі значенням «товариство, друзі» і «товариш молодого на весіллі, дружко, боярин», а згодом воно поширилося на акцентему зі значення «товаришування». В. Скляренко, аналізуючи специфіку наголошування іменника, вважає, що він набув кореневого акцентування під впливом спорідненого *друг,* род. одн. *дру´га* [7, с. 528] Віддієслівний іменник *дружба* і в поемі «Енеїда», і в українській мові фіксується з кореневим наголосом: називний відмінок однини *дру´жба* (Котл., VI, 86, 10), знахідний відмінок множини *дру´жби* (Котл., V, 46, 2); *дру´жба* «товаришування» (Бер., 58; Гануш, 245, 372) і *дружба´* (Желех., 207; Грам., 119); *дру´жба «дружко, боярин»* (Головацький, 47; Грам., 238; СБГ, 104; Грінч., 447–448); «т.с..; товариство, приятелі» (Желех., 207); *дру´жба, дру´жби, дру´жбі* (УЛВН, 181; Погр. ОС, 182; СУМ, II, 420; ОСУМ, I, 424).

Твірне дієслово *drūžiti *drūžītь̀ «дружити, товаришувати, приятелювати», на думку В. Скляренка, у пізньопраслов'янській мові належало до дієслів із рухомою акцентною парадигмою [7, с. 12, 528]. В українській мові в інфінітиві воно послідовно зберігає первісну суфіксальну акцентуацію: *дружи´ти* (Головацький, 141; Желех., 207; Грінч., I, 448; УЛВН, 181; Погр. СН, 82; ОСУМ, I, 424), *дружи´тися* (Голоск., 109). У формі теперішнього часу має флективне наголошення в I особі однини і кореневе в усіх інших особових формах: *дружу´, дру´жиш* (Грінч., I, 448), *дружу´, дру´жиш, дру´жить, дру´жимо, дру´жите, дру´жать* (УЛВН, 181), *дружу´,*

дру´жиш (Погр. ОС, 82; ОСУМ, I, 424), *дружу´ся, дружишся, дру´житься, дру´жимося, дру´житеся, дру´жаться* (Голоск., 109). У формі минулого часу дієслово характеризується в українській мові суфіксальною акцентуацією: *дружи´в, дружи´ла, дружи´ло, дружи´ли* (УЛВН, 181). Коментуючи акцентуацію форм минулого часу, В. Скляренко пише про те, що дієприкметники минулого часу на *-l,* утворені від дієслів на -*ìti, -*īt̀ь з рухомим наголосом, утратили в українській мові первісну рухому акцентуацію, перейнявши наголошення форми інфінітива – суфіксальне. Імператив має первісну суфіксальну акцентуацію: *дружи´, дружі´мо, дружі´ть* (УЛВН, 182), *дружи´, дружі´ть* (ОСУМ, I, 424). Дієприслівники ж на *–чи* характеризуються в українській мові кореневою акцентуацією: *дру´жачи* (Погр. ОС, 182; Гол. СН, 82; ОСУМ, I, 424) [7, с. 12, 75, 78, 86, 90, 105, 112, 122, 524].

Акцентема *жертва* із суфіксом -*tvā (від пізньопраслов'янських дієслівних форм на -*ti) у пізньопраслов'янській мові належала до баритонованої акцентної парадигми з кореневим наголосом –*žьḱ̥tvā «приносити жерву». Твірному дієслову *žьḱ̥ti *žь'ŕeть «приносити жерву» в пізньопраслов'янській мові була також властива баритонована акцентна парадигма [7, с. 536].

Із нерухомим кореневим наголосом фіксуємо цей іменник як у поемі «Енеїда», так і в українській мові: знахідний відмінок однини *же´ртву* (Котл., III, 34, 7; III, 35, 7; VI, 125, 9), орудний однини *же´ртвою* (Котл., V, 10, 3), знахідний відмінок множини *же´ртви* (Котл., VI, 73, 7); *же´ртва* (Желех., 220; Грінч., I, 480: УРС, I, 495), *же´ртва,* мн. *же´ртви, же´ртвів, же´ртвам, же´ртвами, же´ртвах* (Грам., 248), *же´ртва,* мн. *же´ртви, жертв, же´ртвам, же´ртвами, же´ртвах* (УЛВН, 197), *же´ртва, же´ртви, же´ртві,* мн. *же´ртви, жертв* (Погр. ОС, 197), *же´ртва, же´ртви, же´ртві* (ОСУМ, 462).

Акцентема *капля* в пізньопраслов'янській мові належала до баритонованих іменників -*jā основ із суфіксом -*jā (від пізньопраслов'янських дієслівних форм на -*ati, -*jeть, -*no¸ti, -*neti*) і характеризувалася двоскладовою висхідно-спадною інтонацією на корені – **k'apjā* [5, с. 94; 7, с. 529]. У формі родового відмінка множини (після занепаду редукованого в кінці слова після *л,* перед якими був губний приголосний, виформувався голосний *е* як наслідок компенсаційного подовження сонорного – *капль → капел'*) після занепаду редукованого іменник мав уже нульову флексію, зберігаючи при цьому (і за наявності вставного голосного) первісний кореневий наголос: *ка´пель* [6, с. 20].

Твірні дієслова *капати, капнути,* як стверджує В. Скляренко, у пізньопраслов'янській мові належали до баритонованої акцентної парадигми *(*ka'pati *ka'pjeть *k'apno¸ti *k'apneti)* [7, с. 234].

Із нерухомим кореневим наголосом фіксуємо аналізований іменник як у поемі «Енеїда», так і в українській мові: родовий відмінок однини *ка´плі* (Котл., IV, 16, 7; V, 107, 6), родовий відмінок множини *ка´пель* (Котл., VI, 137, 7); *ка´пля*, *ка´плі*, *ка´плею*, *ка´пель* (Погр. ОС, 262); *ка´пля*, *ка´плі*, *ка´плею*, *ка´пель* і *кра´пля* (ОСУМ, Т. 1, 633). У південно-західних говорах у родовому відмінкові множини подекуди маємо наголос на вставному голосному, в інших формах – кореневу акцентуацію: *ка´плі*, *капе´ль* і *ка´плів* (нова флексія *-ів*), *ка´плям*, *ка´плями*, *ка´плях* [6, с. 22].

Твірне дієслово на ґрунті української мови у формі інфінітива, теперішнього, нового минулого часу (з форм дієприкметників минулого часу на *–l* зі складу перфекта), імператива (стара та нова форми з суфіксом *-а*), дієприслівників на *-чи*, *-вши* зберігає первісний кореневий наголос: *ка´пнути* (Желех., 333; Грам. 144, 367; Грін., II, 216; УЛВН, 268, Погр. ОС, 262; Гол. СН, 118; ОСУМ, 632); *ка´плєт* (Остр. Б., 238 зв.; Бар., 77, 362; Рад., 838), *ка´паєт* (Гал., 89, 90); *ка´паю*, *ка´паєш*, *ка´пає*, *ка´паємо*, *ка´паєте*, *ка´пають* (Грам., 361; Погр. ОС, 261), *ка´паю*, *ка´паєш*, *ка´пає* (Верхратський, 1912, 59), *ка´плю*, *ка´плеш*, *ка´пле*, *ка´пнемо*, *ка´пнете*, *ка´пають* і *ка´паю*, *ка´паєш*, *ка´пає*, *ка´паємо*, *ка´паєте*, *ка´пають* (Голоск., 165), *ка´паю*, *ка´паєш*, *ка´пає* і *ка´пле* (УРС, II, 308), *ка´паю*, *ка´паєш*, *ка´пає* і (безособове) *ка´пле*, *ка´паємо*, *ка´паєте*, *ка´пають* (Погр. ОС, 242; УЛВН, 268); *кра´пав*, *кра´пала*, *кра´пало*, *кра´пали* (УЛВН, 295); *кра´пай*, *кра´паймо*, *кра´пайте* (УЛВН, 295); *ка´паючи* (Грам., 361), *ка´павши* (Грам., 361) [7, с. 240, 244, 247, 249, 250, 300–301, 304, 306, 308].

Акцентема *молитва* в пізньопраслов'янській мові належала до баритонованих іменників на -*tvā з наголосом на дієслівному суфіксові -*i- (від пізньопраслов'янських дієслівних форм на -*iti, -*īt̀ь) і зберігає в українській мові первісну суфіксальну акцентуацію. Із таким же наголосом фіксуємо аналізований іменник і в поемі «Енеїда»: знахідний відмінок однини *моли´тву* (Котл., III, 31, 5), місцевий відмінок однини *на моли´тві* (Котл., VI, 42, 6), зн. мн. моли´тви (Котл., V, 9, 4; VI, 125, 8). Хоча у сучасній українській літературній мові вона на відміну від поеми вживається

із флексійним (або варіантним – кореневим і флексійним) наголосом у множині: *моли´тва, мн. моли´тви, молито´в, молитва´м* (Погр. СН, 305; УЛВН, 336; Погр. ОС, 340; Гол. СН, 153; ОСУМ, 808). Флексійна акцентуація форм множини в українській літературній мові є, безперечно, новою. Вона виникла внаслідок дії тенденції до акцентного протиставлення форм однини і множини (*моли´тва – молитви´*). Як стверджує В. Скляренко, «можна з упевненістю сказати, що іменник *моли´тва* одним із перших серед баритонованих набув в українській мові флективної акцентуації в множині. Це сталося тому, що згаданий іменник отримав у формі родового відмінка множини вставний голосний (*молитов*), а, як відомо, в українській мові діяла тенденція до наголошення вставного голосного у формі родового відмінка множини баритонованих іменників *ā/*jā-основ. Під впливом кінцевого наголошення форми родового відмінка множини флексійна акцентуація поширилася на інші відмінкові форми множини іменника *моли´тва*, насамперед на форму орудного відмінка множини (*молитва´ми*)» [7, с. 539]. Характерно, що давні українські пам'ятки XVI–XVIII століть, відбиваючи акцентні особливості південно-західних говорів, також засвідчують нову флексійну акцентуацію форм множини згаданого іменника: *моли´тви* – знахідний відмінок множини (Рад., 689), *моли´твами* (Гал., 114) і *молитва´ми* (Гал., 159, 166, 188 зв.; Бар., 90 зв., 91; Рад., 70, 212, 220, 368, 389, 504, 532, 703, 715, 934, 958; Синопс, 57, 93, 97 зв., 101 зв., 116, 118 зв., 128 зв.; Тупт., 41 зв. – двічі, 42, 56, 72 зв., 73 зв.; Кл. 49), *в моли´твах* (Тупт., 66 зв.). У південно-східних же говорах, акцентні особливості котрих фіксує поема, тенденція до акцентного протиставлення форм однини і множини почала діяти пізніше, ніж у південно-західних говорах.

Щодо специфіки акцентування твірного дієслова, яке в пізньопраслов'янській мові належало до окситонованої акцентної парадигми, то у формі інфінітива воно послідовно зберігає в український мові первісний суфіксальний наголос на -*i-: *моли´ти* (Остр. Б., 85, 241 зв.; С. Зиз., 169; Коп. Ом., 160; Рад., 800; Рад. Н., 63; Синопс., 25), *ся … моли´ти* (С. Зиз., 179, 180; Єв., 31 зв.); *моли´ти* (Головацький, 142, 196; Желех., 451; Грам., 373; Грінч., II, 440; УЛВН, 336 [7, с. 37]; Погр., ОС, 340; Гол., СН, 153; ОСУМ, 808). У формі ж теперішнього часу чітко простежується пізньопраслов'янська акцентуація, а саме: флективна – у I особі однини і коренева – в усіх інших особових формах як у давніх українських пам'ятках кінця XVI – початку XVIII століть, так і в лексикографічних працях та південно-східних говорах: *молю´* (Остр. Б. 28, 66 зв., 124 зв., 194 зв., 230 зв.; Бер., 169, 185; Т.З., 107, 116; Слав., 468); *мо´лиш* (Єв. 103); *мо´лит* (С. Зиз., 168); *мо´лится* (Остр. б., 47; Єв., 49 зв; Бер., 279); *мо´лит ся* (С. Зиз., 180; Тупт., 28); *ся мо´лит* (С. Зиз., 179, 180); *ся … молитє´* (Рад. Н., 63); *мо´лять* (Остр. Зб., 195 зв.); *мо´ляться* (Остр. Б., 64 зв.; Синопс., 36); *молят ся* (Єв., 138); – *мо´лю, мо´лиш, мо´лить, мо´лимо, мо´лите, мо´лять* (Грам., 372); *молю´, мо´лиш* (Грінч., II, 440); *молю´ся, мо´лишся, мо´литься, мо´лимося, мо´литеся, мо´ляться* (Голоск., 217); *мо´лиш, мо´лить, мо´лимо, мо´лите, мо´лять* (УЛВН, 336) [7, с. 48]; *молю´, мо´лиш, мо´лить, мо´лять; молю´ся, мо´лишся, мо´литься, мо´ляться* (Погр. ОС, 340); *молю´, мо´лиш* (Гол. СН., 153); *молю´ (ся), мо´лиш (ся), мо´лить (ся), мо´лять (ся)* (ОСУМ, 808). У південно-західних говорах маємо виключно кореневе наголошення з вирівнюванням акцентуації I особи однини за іншими особовими формами, котрі фіксуються з наголошеним коренем (точка зору Г. Шила): *мо´л'у*, (Пура, 234), 3 ос. одн. *мо´ле* (Кобилянський, 63), 3 ос. мн. *мо´л'е* (Кобилянський, 62). Інші ж дослідники (І. Варченко та Л. Григорчук) кореневу акцентуацію пов'язують із впливом польської мови чи спільним етапом на шляху до закріплення парокситонічного наголосу [7, с. 48, 57]. На думку В. Винницького, диференціація наголошення в I особі однини форми теперішнього часу між південно-східними і південно-західними говорами починається з другої половини XVIII століття, а відповідна акцентна трансформація відбувається протягом другої половини XVIII–XIX століть [2, с. 361]. У нових формах минулого часу (зі старих форм дієприкметників минулого часу на *-l-* зі складу перфекта) зберігається первісний суфіксальний наголос: *моли´в*, *моли´ла, моли´ло, моли´ли* (Грам., 372; УЛВН, 336) [7, с. 61].

Висновки і пропозиції. Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що акцентема *дружба* не зберігає наголошення твірного дієслова, котре мало рухому акцентну парадигму, а в поемі і в українській мові фіксується з нерухомим кореневим наголосом у формі однини та множини (коренева акцентуація виформувалася внаслідок узагальнення наголошення форми знахідного відмінка множини, у якій наголос не переходив на флексію); акцентеми *жертва* та *капля* зберігають первісну баритоновану акцентну парадигму твірних дієслів із нерухомим кореневим

наголосом у формі однини та множини як у поемі, так і в українській мові (у плані морфемної будови іменник *крапля* є сьогодні безсуфіксним: *крапл/я (крапл/ин/а, крапл/ин/к/а, крапл/ин/онук/а, крапл/ист/ий);* акцентема *молитва* фіксується в поемі з первісним суфіксальним наголосом у формах однини та множини, а в українській мові вона, маючи суфіксальну акцентуацію у формі однини, все ж у множині, на відміну від поеми «Енеїда», вживається з новим флексійним (або варіантним – кореневим і флексійним) наголосом. Подальший аналіз акцентуації віддієслівних іменників сприятиме вирішенню питань динаміки розвитку наголосу, взаємодії рівнів та субрівнів української мови (морфемно-дериваційного та акцентного), а в перспективі – вивченню наголошування дієслів у поемі «Енеїда» І. Котляревського, котрі ще не були предметом аналізу акцентологів. Загалом така робота розширить інформацію щодо новітніх тенденцій акцентологічного напряму українського мовознавства крізь призму висвітлення параметрів динаміки акценту класичного тексту.

Список літератури:

1. Булаховський Л. А. Вибрані праці : у 5 т. Київ : Наук. думка, 1975–1983. Т. 4. С. 273–274.
2. Винницький В. М. Українська акцентна система: становлення, розвиток : монографія. Львів : Бібльос, 2002. 576 с.
3. Желязкова В. В., Зинякова А. А. Наголошення іменних частин мови в поемі «Енеїда» І. П. Котляревського : монографія. Миколаїв : Іліон, 2017. 238 с.
4. Котляревський І. П. Повне зібрання творів : у 2-х т. Київ : АН України, 1952. Т. 1. С. 63–305.
5. Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія : монографія. Київ : Укр. книга, 1998. 342 с.
6. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу: іменник : монографія. Київ : Наук. думка, 2006. 709 с.
7. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу: дієслово : монографія. Київ : Наук. думка, 2017. 702 с.

Список скорочень використаних джерел:

ОС – Орфоепічний словник / укл. М. І. Погрібний Київ : Рад. школа, 1983. 629 с.

ОСУМ – Орфоепічний словник української мови : у 2-х т. / за ред. М. М. Пещак, В . М. Русанівського. Київ : Довіра, 2001. Т. 1. 296 с.

Zyniakova A. A. ACCENTUATION OF VERBAL SUFFIXAL NOUNS WITH FLEXIONS -A, -Я

The article analyzes the specifics of accentuation of barytonized feminine verbal suffixal nouns with flexions -a, -я and the verbs they derived from since the Proto-Slavic period up to the present day. The source base of the study is represented by "Eneyida" by I. Kotliarevskyi; works by L. Bulakhovskyi, V. Skliarenko, V. Vynnytskyi, V. Zheliazkova and A. Ziniakova; the materials of Ukrainian accented notes of the XVI-XVIII centuries, lexicographic sources of the Ukrainian language, dialectological works. During the analysis of the factual material it was found that the accenteme friendship does not retain the stress of the verb it derived from, which had a movable accent paradigm, and in the poem and in the Ukrainian language it is observed with a fixed root stress in singular and plural forms, which is the result of generalization of stressing the plural form in the accusative case in which the stress did not shift to inflection; the accentemes victim and drop preserve the original barytonized accent paradigm of verbs they derived from with a fixed root stress in singular and plural forms both in the poem and in the Ukrainian language; the accenteme prayer is observed in the poem with the original suffixal stress in singular and plural forms, but in modern Ukrainian literary language it, having a suffixal accentuation in the singular form, yet in the plural form, unlike the poem, is used with a new inflectional (or variant i.e. root and inflectional) stress. Further analysis of the accentuation of verbal nouns will help to investigate the issue of the dynamics of accent development, interaction of levels and sublevels of the Ukrainian language, and, in future, the study of accentuation of verbs, which have not yet been analyzed by accentologists, in the poem. The proposed study expands and deepens the information on the latest tendencies in accentology of Ukrainian linguistics through the prism of highlighting the parameters of the dynamics of accent of the classical text.

Key words: *accent, accent type, barytonized accent paradigm, oxytonized accent paradigm, movable accent paradigm, root stress, inflectional stress.*

УДК 378.091.5:002.1
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/06

Климович С. М.
Херсонський державний університет

Мартос С. А.
Херсонський державний університет

ДОКУМЕНТОЗНАВЧІ ДИСЦИПЛІНИ В ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА

У статті автори демонструють набуття загальних і фахових компетентностей студентами-філологами, формування програмних результатів навчання під час опанування документознавчих дисциплін «Загальне і спеціальне документознавство», «Друковані видання», «Наукова обробка документів».

Значну увагу приділено досвіду використання системи дистанційного навчання KSU Online, створеної на базі інформаційного середовища Moodle, для викладання документознавчих дисциплін. Автори на конкретних прикладах демонструють можливості використання елементів «Глосарій», «Семінар», «Завдання», що дають змогу накопичувати, рецензувати, взаємно оцінювати роботи здобувачів. Представлені види роботи з використанням модулів діяльності Moodle зі зворотним зв'язком допомагають налагодити ефективну взаємодію викладача і студентів, підвищити результативність роботи, організувати різні форми і методи пізнання і творчої роботи, що активізує процес формування професійних умінь і розвиток особистих компетенцій.

На конкретних прикладах продемонстровано, що у варіативний складник підготовки здобувачів включено освітні компоненти, які формують та розширюють наукову обізнаність майбутніх філологів, розвивають уміння вирішувати завдання різного ступеня складності, створюють умови для оволодіння практичними навичками, а це означає переорієнтацію освітньої парадигми на компетентнісний підхід.

Автори наголошують на доцільності введення документознавчих дисциплін у підготовку студентів-філологів, оскільки це сприяє розширенню можливості їх подальшого працевлаштування. Доведено, що формування фахових компетентностей і програмних результатів навчання майбутніх філологів залежить від використання в освітньому процесі інтерактивних технологій, які спрямовані на розвиток творчої, професійної, комунікативної діяльності.

Ключові слова: *документознавчі дисципліни, студент-філолог, загальні компетентності, фахові компетентності, програмні результати навчання, інформаційні технології.*

Постановка проблеми. Нестача фахівців-філологів, здатних розуміти роль і завдання філологічної освіти, орієнтуватися в освітньому процесі України, активно інтегрувати в загальноєвропейський освітній простір, – одна з актуальних і гострих проблем ринку праці. Сучасний фахівець філологічної галузі повинен володіти не лише знаннями та вміннями зі своєї спеціальності, а й мати розвинену здатність до використання знань, умінь і навичок у галузі теорії і практики управління інформацією та документообігом.

Із метою збільшення можливостей формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти у Херсонському державному університеті для студентів спеціальності 035 «Філологія» (українська мова та література) першого (бакалаврського) рівня у циклі варіативних освітніх компонент запропоновано низку документознавчих дисциплін, а саме: «Загальне і спеціальне документознавство», «Друковані видання», «Наукова обробка документів». Опанування цих навчальних курсів, набуття відповідних загальних і фахових компетентностей збільшують придатність до працевлаштування майбутніх випускників, які в подальшому можуть працювати не лише в науковій, літературно-видавничій та освітній галузях, а й задовольняти потреби суспільства на ринку праці у засобах масової інформації, у різноманітних фондах, спілках, фундаціях, музеях, архівах, бібліотеках, мистецьких і культурних центрах, у різних галузях господарства, де потрібні послуги зі створення, аналізу, перекладу, оцінювання текстів [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кінець XX – початок XXI ст. відзначився інтенсивним

розвитком українського документознавства. Вітчизняні дослідники в наукових, навчальних, методичних і довідкових виданнях висвітлюють питання теорії і методології документознавства, теорії документа, керування документацією, документознавчої професіології тощо. Свідченням цього є бібліографічній покажчик «Українське документознавство (1991–2011)» [8], який містить бібліографічні описи 1 658 праць із питань вітчизняного документознавства. У поле зору вчених потрапили різноманітні питання професійної підготовки документознавців, зокрема висвітлено досвід підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності у закладах вищої освіти України (О. Гомотюк, Л. Квасюк, О. Конопліцька, С. Литвинська та ін.), виявлено особливості викладання спеціальних дисциплін документознавчого циклу (С. Аверіна, Н. Барабанова, О. Виноградова, А. Зеленько, Н. Кушнаренко, Н. Слободянюк та ін.), звернено увагу на специфіку застосування різних форм і методів навчання у підготовці документознавців (О. Матвієнко, К. Прокоф'єва, Ю. Романишин, В. Рудюк, М. Шпак).

У збірнику наукових статей «Соціум. Документ. Комунікація» ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» систематично висвітлюються питання підготовки фахівців із документознавства, наприклад: інформаційно-технічне забезпечення викладання документознавства [1]; теоретичні засади професійної підготовки майбутніх документознавців у процесі вивчення фахових дисциплін [7]; лінгвістичні дисципліни в підготовці майбутніх документознавців [5]; шляхи розвитку документознавства як наукової і навчальної дисципліни в сучасній Україні [3].

Здійснюючи огляд лінгвістичних дисциплін, які передбачені навчальними планами для студентів-документознавців, М. Навальна слушно пропонує й обґрунтовує введення курсу «Культура мови і стилістика», адже «лінгвістичні дисципліни є містком до мовної культури документознавців, яка є визначальним складником загальної культури фахівців» [5, с. 13].

Постановка завдання. Мета статті – продемонструвати набуття загальних і фахових компетентностей студентами-філологами, формування програмних результатів навчання під час опанування документознавчих дисциплін «Загальне і спеціальне документознавство», «Друковані видання», «Наукова обробка документів». Перелік компетентностей випускника й нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання, визначений у Стандарті вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» галузі знань 03 «Гуманітарні науки» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [6].

Виклад основного матеріалу. Опанування студентами-філологами документознавчих дисциплін розпочинається з вивчення курсу «Загальне і спеціальне документознавство», який дає системне уявлення про історію документа, документно-комунікаційну діяльність, сутність, ознаки, властивості й функції документів у соціопросторі, визначає основні поняття й терміни документознавства.

Система дистанційного навчання KSU Online, створена на базі інформаційного середовища Moodle, стала незамінним помічником усім учасникам освітнього процесу Херсонського державного університету, особливо в умовах дистанційного і змішаного навчання. Інформаційна підтримка електронного освітнього ресурсу забезпечує налаштування інтерактивної взаємодії студентів і викладача у процесі навчання, а використання системи Moodle допомагає педагогу наповнити курс різноманітними завданнями та налаштувати комунікацію зі студентами з метою збільшення продуктивної взаємодії викладача з аудиторією та перевірки рівня засвоєння матеріалу [4, с. 135]. Питання колективних форм роботи в дистанційному навчанні та особливостей використання ресурсу KSU Online для викладання лінгвістичних дисциплін висвітлено нами в одній із публікацій [2].

Зупинимося на використанні модуля діяльності Moodle зі зворотним зв'язком – елемента «Глосарій» – у викладанні дисципліни «Загальне і спеціальне документознавство». Порівняно зі звичайним текстовим словником цей елемент у Moodle має певні особливості, зокрема здатність автоматично пов'язувати терміни й поняття усіх матеріалів дистанційного курсу (у тексті з'являється гіперпокликання до запису); експортувати записи з тематичного глосарію в основний (загальний) у межах однієї дисципліни. Наприклад, студенти створювали окремі словники до тем «Процес документування», «Документні потоки, масиви і фонди», «Артефактний документ» тощо, які потім були об'єднані у спільний глосарій «Документознавча термінологія». Для урізноманітнення видів роботи в глосарії «Класифікація документів» обов'язковим завданням для студентів ми визначили додавання файлів, які прикріплюються до словникових статей.

Учасники курсу із зацікавленням приєднували зображення різних видів документів, удосконалюючи здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел, а також напрацьовуючи навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

Корисною для майбутніх філологів є додаткова функція елемента «Глосарій» – додавання коментарів до словникових статей іншими користувачами електронного ресурсу, що дає змогу, оцінивши й проаналізувавши подані дефініції, запропонувати власне розуміння терміна або синтезувати більш удале, на думку здобувача, визначення. Безумовно, зручним для всіх учасників курсу є вибір пошуку й перегляду словникових статей, який може проводитися і за датою, і за алфавітом, і за автором, і за розділом. Викладач, налаштовуючи елемент «Глосарій» у дистанційному курсі, може дозволити бути доступними для перегляду лише ті словникові статті, які він схвалює, відповідно, не схвалені педагогом записи неможливі для перегляду учасникам курсу. У створених нами словниках вибирали автоматичне схвалення записів за замовчуванням, оскільки це є доцільнішим для колективних глосаріїв. Словникові статті може оцінювати викладач або самі студенти (експертні оцінки), які можуть бути об'єднані з метою формування загальної підсумкової оцінки.

Застосовувати модуль діяльності «Глосарій» можна як спільний банк ключових термінів; ресурс для перевірки фактів, які потребують запам'ятовування; спільний ресурс для збереження корисного відео, зображень, аудіофайлів; ресурс «Корисні поради» для обміну передовим практичним досвідом тощо [2, с. 179]. Робота із цим елементом сприяє виробленню у студентів здатності працювати в команді та автономно.

Складання глосаріїв формує у майбутніх спеціалістів такі фахові компетентності: 1) здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань; 2) усвідомлення засад і технологій створення текстів різних жанрів і стилів; 3) здатність здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів української мови.

Предметом вивчення варіативної навчальної дисципліни «Друковані видання» є видавнича продукція та її види, мета курсу – дати студентам системне уявлення про видавничу продукцію та різновиди друкованих видань, книгу як основний вид видання.

Під час вивчення однієї з ключових тем курсу «Книга як основний вид видання» ми традиційно як самостійну роботу пропонували студентам написання твору-роздуму «Книга: минуле, сучасне, майбутнє». Наше «сьогодення вимагає інтенсифікації пошуку, експериментування, введення новітніх технологій, застосування нових засобів розвитку в цілому» [1, с. 170]. У дистанційному навчанні на KSU Online ми створили елемент «Семінар» із назвою «Майбутня книга», де запропонували студентам поміркувати над питанням: «Чи є у книги майбутнє? Якщо є, то яким Ви його вбачаєте?». Така форма роботи сприяє розвитку творчого потенціалу, самосвідомості майбутніх філологів, дає змогу реалізувати власні потенційні креативні можливості, виробляє здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, розуміння фундаментальних принципів буття людини, природи, суспільства. Наведемо цитати студентів: «Чи переможе книжку комп'ютер, а бібліотеку – Інтернет?»; «Я дуже люблю книги, особливо ті, які дійшли до нас із минулого, у них відчувається якась величність та значущість»; «Взяти книгу до рук, насолодитись запахом свіжих чорнил, гортати вологими пальчиками паперові сторінки, читати зранку під ранкову каву або ввечері на лавці – усе це має надихнути людство на створення нових шедеврів»; «Я думаю, що в майбутньому Україна повністю перейде на електронні технології як навчання, так і повсякденного спілкування». Елемент «Семінар» у Moodle дає змогу накопичувати, переглядати, рецензувати і взаємно оцінювати студентські роботи. Здобувачі вищої освіти мають змогу отримати дві оцінки за семінар: 1) бали за власну роботу; 2) бали за оцінювання робіт одногрупників. Досвід використання елемента «Семінар» у навчальному процесі засвідчив зацікавленість студентів у використанні такого способу навчання. Вони активно беруть участь в обговоренні робіт своїх колег і переважно об'єктивно оцінюють їхню якість [2, с. 179].

У варіативний складник підготовки здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Філологія (українська мова і література)» включено освітню компоненту «Наукова обробка документів», яка покликана розширювати наукову обізнаність майбутніх філологів, формувати низку загальних та фахових компетентностей. Максимальну увагу в курсі приділено практичній діяльності, здатності вчитися й опановувати сучасні знання, набуттю навичок абстрактного мислення, аналізу та синтезу інформації.

Однією з ключових тем курсу є «Бібліографічний опис», під час вивчення якої студенти не лише засвоюють поняття «бібліографічний опис»

і «бібліографічний запис», характеризують види бібліографічних описів, а й опрацьовують загальні правила наведення зон і елементів бібліографічного опису згідно з двома чинними в Україні стандартами (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»; ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»). Робота над складанням бібліографічного опису джерел інформації дає змогу студентам усвідомити його будову, визначити обов'язкові та необхідні факультативні елементи, набути навичок оформлення бібліографічних відомостей про документи, що мають індивідуальних авторів, багатотомні та серійні видання, складові частини документів тощо. Успішне опанування спеціальної методики складання бібліографічних описів забезпечує використання отриманих знань в освітньому процесі й науковій діяльності здобувачів.

Упродовж опрацювання методики створення таких вторинних документів, як анотація й реферат, особливу увагу приділяємо формуванню умінь і розвитку навичок синтезування інформації, використання цитування, перефразування та інтерпретації під час створення власних інформаційних продуктів.

Ефективним є завдання зі створення анотацій різних видів (довідкових і рекомендаційних) на одне й те ж джерело, це допомагає продемонструвати вміння аналізувати інформацію, здійснювати різні види згортання, оперувати необхідним інструментарієм (відповідні маркери, що можуть бути використані під час складання документа) для висвітлення основних інформаційних елементів анотації. Робота над створенням власного продукту й колективне обговорення результатів роботи дають змогу формувати у здобувачів здатність працювати автономно й у команді, а також уможливлює ретельний аналіз типових помилок, які виникають у процесі згортання інформації під час створення анотацій, як-от: 1) переобтяження тексту довідкових анотацій використаними інформаційними елементами; 2) занадто висока інформативність тексту, що порушує вимогу стислості й лаконічності вторинного документа; 3) поверховий аналіз і непослідовний виклад інформації; 4) копіювання складових частин першоджерела замість пошуку й передачі основного змісту тексту анотованого видання.

Радимо запропонувати студентам створення анотації до власного наукового дослідження (курсової роботи). Це дасть змогу критично оцінити особисту наукову розвідку, закцентувати на принципах академічної доброчесності здобувача вищої освіти, нагадати про необхідність дотримання норм законодавства про авторське право, обов'язкове посилання на джерела інформації у власних дослідженнях. Додатковими завданнями до такого виду роботи можуть бути такі: 1) виділіть композиційні частини анотацій, визначте їхні функції; 2) опишіть етапи процесу анотування; 3) визначте, які засоби стимулювання до читання первинного документа задіяні в тексті анотації; 4) проаналізуйте використані в анотаціях мовні кліше.

Робота над анотацією передбачає обов'язкове забезпечення вимоги доступності й об'єктивності. Працюючи з текстами наукового й художнього стилів, здобувачі опановують термінологію за фахом, визначають тематику сучасних лінгвістичних досліджень, знайомляться з новітніми українськими виданнями, наприклад завдання «Напишіть довідкову й рекомендаційну анотації до видань: 1) Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ : КММ, 2019. 208 с.; 2) Масенко Л. Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. Київ : Кліо, 2020. 176 с.; 3) Жадан С. Список кораблів. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2020. 160 с. Визначте структурні відмінності між анотаціями різних типів». Корисним є досвід використання для виконання цього виду роботи ресурсу KSU Online. Ми скористалися елементом «Завдання», що дало змогу дистанційно додати завдання, перевірити студентські роботи, оцінити їх і, за необхідності, надати відгуки про виконання, а здобувачі мали можливість виконати його у зручному форматі, бо ресурс дає змогу надсилати будь-який цифровий контент. Використання модулів діяльності Moodle зі зворотним зв'язком допомагає налагодити ефективну взаємодію викладача і студентів, підвищити результативність роботи, організувати різні форми й методи пізнання і творчої роботи, що активізує процес формування професійних умінь і розвиток особистих компетенцій.

Висновки і пропозиції. Отже, проаналізовані форми й види роботи сприяють формуванню таких програмних результатів навчання студентів-філологів, визначених Стандартом вищої освіти України: 1) ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати та систематизувати;

2) використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення складних спеціалізованих завдань і проблем професійної діяльності; 3) використовувати українську мову в усній та письмовій формах, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному) для розв'язання комунікативних завдань у побутовій, суспільній, навчальній, професійній, науковій сферах життя; 4) здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів. Формування фахових компетентностей і програмних результатів навчання майбутніх філологів залежить від використання в освітньому процесі інтерактивних технологій, які спрямовані на розвиток творчої, професійної, комунікативної діяльності. Вивчення студентами-філологами документознавчих дисциплін сприяє розширенню можливості їх подальшого працевлаштування, адже здобувач не лише опановує знання та вміння у філологічній галузі, а й набуває професійних компетенцій спеціаліста сфери документознавства та інформаційної діяльності. Подальших напрацювань потребують різноманітні аспекти дистанційної освіти й застосування інформаційних технологій в освітньому просторі.

Список літератури:

1. Дрок П. В. Інформаційно-технічне забезпечення викладання документознавства. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія «Філологічні науки»*. 2017. Вип. 4. С. 163–173.

2. Климович С. М., Мартос С. А. Колективні форми роботи в дистанційному навчанні (на прикладі KSU Online). *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Гельветика, 2020. Вип. 33. Т. 1. С. 175–181.

3. Кулешов С., Барабаш В. Документознавство як наукова і навчальна дисципліна в сучасній Україні: які шляхи розвитку? *Соціум. Документ. Комунікація. Серія «Історичні науки»*. 2020. Вип. 9. С. 131–149.

4. Мізюк В. А. Лекція у сучасному закладі вищої освіти в умовах змішаного навчання. *Педагогічні науки*. 2020. Вип. 90. С. 135–141.

5. Навальна М. І. Лінгвістичні дисципліни – місток до мовної культури майбутніх документознавців. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія «Філологічні науки»*. 2018. Вип. 5. С. 13–23.

6. Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 035 «Філологія» галузі знань 03 «Гуманітарні науки» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Київ, 2019. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-bakalavr.pdf.

7. Тимченко Р. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх документознавців у процесі вивчення фахових дисциплін. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія «Історичні науки»*. 2019. Вип. 8. С. 284–297.

8. Українське документознавство (1991–2011) : науково-допоміжний бібліографічний покажчик / уклад. М. С. Слободяник, О. А. Політова. Київ, 2012. 176 с.

Klymovych S. M., Martos S. A. DOCUMENTARY SCIENCE DISCIPLINES IN THE TRAINING OF STUDENTS IN THE FIELD OF PHILOSOPHY

In the article the authors demonstrate the acquisition of general and professional competences by students of philology, the formation of programme outcomes during their studies of the document science disciplines "General and special document science", "Printed publications" and "Scientific editing of documents".

The article pays significant attention to the experience of using the distance learning system "KSU Online", created on the basis of the informational platform "Moodle", for teaching document science disciplines. The authors use specific examples to demonstrate the possibilities of using the elements "Glossary", "Seminar" and "Tasks", which allow to accumulate, review and mutually evaluate the work of the applicants. Presented types of work with the use of Moodle activity modules with feedback help to establish effective interaction between the teacher and students, increase the efficiency of work, organise different forms and methods of learning and creative work, activate the process of formation of professional skills and development of personal competences.

By concrete examples it is shown that the variable component of applicants' training includes educational components, which form and expand the scientific awareness of future philologists, develop the ability to solve problems of varying degrees of difficulty, create conditions for mastering practical skills, which means reorientation of educational paradigm towards competence-based approach.

The authors emphasise the usefulness of introducing document science disciplines in the training of students of philology, as this contributes to enhancing their future employability. It is proved that the formation of professional competencies and programme learning outcomes of future philologists depends on the use of interactive technologies in the educational process, aimed at the development of creative, professional, communicative activities.

Key words: *document science disciplines, student of philology, general competencies, professional competencies, programme learning outcomes, information technologies.*

УДК 81’373.46:81’27’’20’’
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/07

Литвин О. Г.
Національний університет «Львівська політехніка»

СПРОБИ ВНОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЯХ

У статті висвітлено проблему опрацювання технічних термінів у період піднесення української термінографії (20–30-ті роки XX ст.). Проаналізовано особливості окремих праць щодо лексикографічного опису технічних термінів відповідно до етапу розвитку української термінографії, показано взаємозв’язок розвитку мови і лексикографії. Словники того періоду віддзеркалюють розвиток термінознавчої думки, коли процес термінотворення набув рис свідомої й цілеспрямованої діяльності, до якої залучалися як філологи, так й інженери за фахом, а провідним був етнографічний принцип методології укладання словників. Показано, що ще на початкових етапах формування вітчизняної української наукової термінології у технічній термінології намагалися досягти бажаної системності. Зазначено, що автори словників брали до уваги такі лексикографічні параметри: орфографію, наголос, граматичну інформацію та сполучуваність термінів, семантичний параметр подавали частково. У статті вказано, що словники цього періоду важливі не тільки як термінологічний матеріал, а й як джерело нормативних норм української мови, які були вилучені з лексикографічних праць, коли українська мова практично набула недержавного статусу. Указані словники є визначальними щодо створення й унормування української технічної термінології і стали основою для розвитку української наукової мови загалом.

Здійснено комплексний аналіз лексикографічних параметрів термінографічних праць сучасного періоду (кінець XIX – початок XXI ст.), що фіксують українські технічні терміни. Проаналізувавши лексикографічний опис технічної термінології у сучасних перекладних словниках, простежуємо, що термінографи Львівської політехніки обґрунтовано продовжують відроджувати автентичні українські терміни, зафіксовані у словниках «золотого десятиліття». Автори подають багатозначні терміни, синоніми, намагаючись повернути до вжитку терміноодиниці, «репресовані» за часів тоталітаризму; для опису термінологічного матеріалу використовують лексичні, акцентуаційні, морфологічні лексикографічні параметри. Також спостерігаємо повернення етимологічного написання й звучання технічних термінів; зауважено, що термінографи у своїх працях почали вживати і поступово впроваджувати автентичні норми української літературної мови ще до 2019 р., до ухвалення чинного правопису.

Ключові слова: *технічна термінологія, термінологічні словники, лексикографія, термінографія, лексикографічні параметри.*

Постановка проблеми. Словники є матеріальною базою лінгвістичних досліджень і джерелом наукової й історико-культурної інформації, оскільки вони фіксують систематизований, апробований матеріал і відіграють надзвичайно важливу роль у впровадженні та поширенні мовних норм, піднесенні мовної культури. Видання словників завжди залишається в полі зору вітчизняних науковців, оскільки кожен словник розкриває динаміку розвитку тієї чи іншої терміносистеми, зокрема й української наукової термінології у цілому. Основним завданням сучасної термінографії є систематизація й унормування терміносистем, тому важливо всебічно вивчити окремі терміносистеми як у їх синхронному зрізі, так і в діахронії, а впорядкування терміносистем слід починати зі з’ясування основних тенденцій їх історичної еволюції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання лексикографічного опису досліджували у своїх працях українські та зарубіжні науковці Ф. Заболоцький [4], І. Кочан [6], З. Куньч [7], В. Мейзерська [9], Г. Наконечна [1], Л. Полюга [10], Л. Симоненко [13; 14], В. Старко [16], Л. Харчук [1], В. Широков [18] та ін. Лексикографічні праці, укладені в різні періоди розвитку української наукової термінології, відображають багатий виражальний потенціал української мови, творчий підхід авторів до кожного терміна, що має велике значення для формування технічної термінології й утвердження української мови в усіх галузях буття суспільства.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати словники, що фіксують українські технічні терміни на етапі становлення технічної термінології, а також лексикографічні праці сучасного періоду; подати характеристику перекладних словників, які містять технічні терміни, щоб дослідити взаємозв'язок розвитку мови та лексикографії. Об'єктом аналізу є термінологічні технічні словники 20–30-х років XX ст. та кінця XIX – початку XXI ст. Щоб досягти зазначеної мети, потрібно виконати такі завдання:

– виявити специфічні риси лексикографічних праць, виданих у період «золотого десятиліття», щодо способу подання термінологічного матеріалу;

– проаналізувати сучасні перекладні (російсько-українські) словники, у яких подана технічна термінологія, щодо подання термінологічного матеріалу і дотримання норм української літературної мови;

– охарактеризувати основні параметри досліджуваних термінологічних словників.

Сучасна українська термінографія має низку невирішених питань, що стосуються створення надійної джерельної бази, основою якої слугуватимуть наукова й науково-популярна література, лексикографічні джерела, державні стандарти на терміни та визначення, наукові праці з лексикології, термінології [13]. Дослідження є актуальним для україністики, адже порівняння термінного складу словників «золотого десятиліття» і сучасних дасть змогу вдосконалювати й унормувати наукову технічну термінологію, а також буде підставою для висновків про зміни у складі досліджуваної термінології: заміну одних терміноодиниць іншими, вилучення термінів-синонімів.

Виклад основного матеріалу. Українська термінологічна лексикографія була започаткована у II половині XIX ст. і проходила різні періоди у своєму розвитку: піднесення (20–30-ті, 50–80-ті роки XX ст.); «спокою» у проміжку між цими датами, що пов'язано з екстралінгвальними чинниками (звинувачення українських учених у націоналізмі, курс на русифікацію суспільства, недержавний статус української мови; новий поступ у розбудові технічних терміносистем, а відповідно, і термінографії (остання чверть XX – дотепер)), які називають «термінологічним вибухом», зумовленим практичними потребами: забезпеченням державотворення, освітнього процесу, преси, радіо, телебачення нормативною термінологією [14]. Щоб показати тенденції у розвитку лексикографії, проаналізуємо словники, які вийшли у періоди піднесення української термінографії (20–30-ті, 90-ті роки XX – поч. XXI ст.).

П. Гриценко відзначає, що в 20-ті роки XX ст. формується простір функціонування української літературної мови, а «зміна мовного коду України – заступлення російської мови українською у визначальних сферах спілкування – виростала із задекларованого знесення офіційних заборон й утисків використання української мови і водночас із практичної діяльності широких кіл інтелігенції, об'єднаної організаційно й інтелектуально навколо ідеї побудови україноцентричної держави. Забезпечення відродження, розвитку й розширення використання української мови було однією із засад і передумов створення в 1918 р. Української академії наук» [2]. Розквіту набуло створення термінологічних словників різних галузей знань, бо «йшлося не тільки про створення відповідної технічної літератури українською мовою, а на порядку денному стояла підтримка пориву широких народних мас до української мови і культури» [3, с. 4].

Основні тенденції цього періоду укладання лексикографічних праць відображені у «Словнику математичної термінології (проєкт) ч. II. Термінологія теоретичної механіки», який видав Ф. Калинович 1926 р. [5]. Зазначено у передмові, що зредагувала цей словник Математична секція Природничого відділу Інституту української наукової мови УАН і Математично-природописно-лікарська секція НТШ у Львові, що свідчить про порозуміння та співпрацю між двома авторитетними установами щодо усталення української термінології. Разом із математиками над словником працювала визначний термінолог О. Курило. На думку Ю. Шевельова, «у широкій колективній нормалізаційній праці тих років чи не на перше місце треба поставити поруч О. Синявського ... В. Ганцова ... Курило в царинах фахового словництва, словотвору, синтакси й фразеології» [17, с. 44]. У цей час провідним був етнографічний принцип у творенні термінів. Розглянемо лексикографічні параметри другої частини «Словника математичної термінології», де подано терміни теоретичної механіки, що є в основі техніки. Математична секція всі термінологічні одиниці погоджувала з Технічним відділом, адже представники цього відділу брали участь у редагуванні таких термінів [5, с. 5]. Укладач звертає увагу користувача на те, що це лише проєкт, тому подальша практика внесе свої корективи. У словниковій статті як реєстрове слово подано український термін, якщо був влучний, дописуючи поруч і загальновживаний міжнародний термін, коли такої терміноодиниці не було,

як зазначив автор, то реєстровим залишався міжнародний, а український термін ішов як матеріал. Біля кожного слова подано джерело й сторінку, слова пронумеровано, а терміни чужими мовами подано лише до головних, реєстрових; зафіксовано синоніми з номерами слів, до яких вони стосуються. Ф. Калинович у словниковій статті подає терміни по-різному: влучні (на думку Секції) подано курсивом, а терміни, які не рекомендує Секція, але вважає за можливі, звичайним шрифтом, а помилкові – у квадратних дужках. У словникових статтях теж відображено поправки НТШ у Львові «Льв.», але на деякі терміноодиниці Секція не могла погодитися, як зазначено у передмові, «інколи з чисто філологічних міркувань. Одначе й ці поправки внесені в словник, тільки взяті в квадратні дужки» [5, с. 6]. Для зручності подано «Русский указатель к словарю украинской математической терминологии ч. 2», покажчики термінів німецькою і французькою мовами. Наприклад, переклад російського терміна *шаг винта* 275:

«275. Крок гвинта. Л. Фіз. 75; хід – Сек.: висота – Сав. Ф. 188; [крок скрута Льв.; поступ шруби Секун.; високість оберту (поверту) шруби Секун.] / шаг винта / Schraubenhohe, Steigung der Schraube, Ganghohe/pas de helice.

Крок скрута 275.

Кругобіг 276.

Круговий рух 659» [5, с. 15].

До цієї словникової статті увійшов термін *крок гвинта* з підручника д-ра В. Левицького «Фізика для висших кляс середних шкіл» (Львів, 1912), термін *хід* рекомендує Математична секція; *висота* – з «Учебника физыкы для старшихъ клясъ гимназіяльныхъ» (Львів, 1885) д-ра Е. Савицького; а *крок скрута* внесла як поправку Математично-природописно-лікарська секція НТШ у Львові; *високість оберту (поверту) шруби* взяли з «Німецько-російсько-українського словника термінів з обсягу механіки з українським та російським покажчиками» (Київ, 1925) Т. Секунди. Зауважимо, що синонімія – зовсім не бажане явище в термінології, але на етапі становлення терміносистеми, коли йде природний відбір удалого терміна, терміни-синоніми автори подають у словниках, щоб мати вибір у фаховій літературі, щоб прослідкувати, який термін буде частіше вживатися.

У розбудові термінологічної справи у 20–30-ті роки XX ст. однією з найважливіших галузей була технічна термінологія. На думку П. Гриценка, перлиною «золотого десятиліття» є «Словник технічної термінології (загальний): Проєкт», який створили І. Шелудько та Т. Садовський 1928 р. у Києві як X том *Матеріялів української термінології та номенклатури* [3, с. V; 15]. У цій лексикографічній праці зафіксовано, як зазначили автори, «maximum термінів із механіки, електротехніки, будівництва, шляхової справи, і менше розроблено – морську техніку, військову та вужчі фахи хемічної технології» [15, с. 12].

Вартим уваги, на нашу думку, є опис процесу впорядкування матеріалу й укладання цього словника. У передньому слові І. Шелудько пише: «Ми словник уклали як російсько-український, бо гадали, що на першій порі, доки не вийде у світ досить книжок, писаних українською мовою, переважна більшість користувачів буде виходити від російської мови, а надалі, у майбутньому, такий словник буде придатний перекладачам з російської мови... Маючи на оці допомогти сучасному техникові, ми поширили зміст і розуміння самого словника від термінологічного до словника фахової мови, де поруч назв технічних, речей та процесів, подали назви сировини, виробів та важливіші звороти й специфічну фразеологію з живої мови виробництва» [15, с. 12]. Термінний матеріал поділили на категорії. «Перша категорія – це суто-фахові терміни, що безпосереднім змістом становлять назви з тої чи тої технічної галузи, як-от: «маховик», «коммутатор», «скалля», «штрек». Друга – слова, взяті з живої мови, але які мають застосовання в техніці в спеціяльному розумінні, як ось: «втома (металів)», «випадання (з синхронізму)», «гамування (іскор)» тощо. Нарешті, третя категорія – це слова з инших галузей знання, що є тільки дотичні до техніки в процесі виробництва, але які так тісно зрослися з певним фахом, що бува поширеністю своєю переважають над суто-фаховою термінологією» [15, с. 13].

Словник укладено гніздовим способом (для зручності користування подано український показник). Терміни описано так: «Спочатку подано загальне розв'язання терміна, потім усі застосовання чи відтінки поняття, що розрізняють або прикладами, або поясненням, в якому розумінні має чинити даний відтінок, та з рештою позначено розділ науки, де вживається це слово, з поданим розв'язанням. Далі за абеткою визначальних слів подано зложені з основним словом терміни, за ними йдуть в абетковому порядку терміни, зложені з основним словом гнізда через риску, а наприкінці – фразеологічні звороти, що до їх складу входить гніздове слово» [15, с. 14–15].

Окрім значень термінів, автори подають такі лексикографічні параметри: наголос (над

усіма українськими словами й над закінченнями Р. в. одн., а також подано слова, значення яких відрізняються наголосом, наприклад «досипа'ти» і «доси'пати»); граматичний параметр, наприклад рід іменників «коло всіх речівників чоловічого роду є закінчення родового відмінку, бо частогусто буває тяжко встановити кінцеву його голосну, чи то буде «а(я)», чи «у(ю)», як ось: «трамвай» – «трамваю», чи «трамвая», «поїзд»-«(да)» чи «(ду)». Родовий відмінок так само ми подаємо коло речівників жіночого роду із закінченням на приголосну, щоб, буває, не сплутати рід їх із чоловічим родом; так – «купіль (-пелю)», «черінь(-реня)», як видко з родового відмінку будуть чоловічого роду, а «червінь(-вени)», «жужель(ли)» – жіночого роду. Крім того, коли передкінцевий склад має випадне чи то перехідне «о» і «е», то до закінчення родового відмінку додаємо й передкінцевий склад, а такі форми матимуть, якраз ті речівники, що до них подаємо родовий відмінок («метер(-тра)», «ступінь(-пеня)», «ґніт(-ґнота)», «потужність(-ности)»). Ще може бути сумнів щодо закінчень родового відмінку речівників, що не мають однини, тим то й до них подаємо закінчення родового відмінку (напр.: «ґаблі(-бель)», «терези(-зів)»). До слів, що не відміняються, додаємо в дужках (неизм.), фіксують тільки ті російські активні дієприкметники, які в українській мові мають відповідник – прикметник» [15, с. 14]. Зі сказаного випливає, що І. Шелудько та Т. Садовський звертають увагу на фонетичні й морфологічні норми: зауважили, що наголос в українській мові рухомий, закінчення родового відмінка розрізняють не лише лексичне, а й граматичне значення, чим намагаються досягти бажаної системності, яка прослідковується у підходах до словотворення термінів [1, с. 90–119].

Для прикладу наведемо одну словникову статтю: Гайка – му́тра; г. барашковая – бара́нчик (-ка), баране́ць (-нця́); г. быстросмыкающаяся – хуткозлу́чник (-ка) рука́вний; г. дифференциальная – му́тра диференція́льна; г. деревянная – м. дерев'я́на; г. зажимная – м. затискна́; г. нажимная – м. натискна́; г. промежуточная – м. проміжна́; г. раз'емная – м. розніма́на; г. рогатая (в сноповяз.) – м. рога́та; г. рукавная – м. рука́вна; г. свертная, быстросмыкающаяся – хуткозлучни́к рука́вний; г. скользящая – м. пересувна́; г. соединительная – м. злучна́; г. тарелкообразная – м. тарілкува́та; г. тычковая – м. коронко́ва; г. установочная – м. установна́; г. шайбообразная – м. шайбува́та; г. шестигранная – м. шостигранча́ста; г.-направитель – м.-напрямни́ця [15, с. 45].

Беручи до уваги параметризацію термінологічного матеріалу «Словника технічної термінології», прослідковуємо, що автори прагнули нормалізувати систему технічних позначень, «що потребують закріплення за одним поняттям єдиної номінації, уникання синонімії, широко відтворювали наявні в українській мові альтернативні засоби називання, демонструючи потужний номінативний потенціал української мови» [3, с. 15]. Цей словник створений за етнографічним принципом, адже автори прагнули «наблизити наукову мову до звичайної живої мови народу, щоб наукова фраза, науковий термін чи назва самою своєю формою, своїм словотвором були зрозумілі й близькі народові, народній мові» [8, с. 28]. Деякі зазначені вище граматичні форми сучасна редакція Українського правопису (2019 р.) частково повернула в українську мову: у Р. в. однини іменники ІІІ відміни на -ть можуть набувати як варіант закінчення -и; *проєкт, проєкція*. Зауважимо, що на ці правила звертали увагу українські лексикографи.

Отже, проаналізовані праці важливі не лише як термінологічний матеріал, а як джерело нормативних норм української мови, які були вилучені з лексикографічних праць, коли розпочалася русифікація, а українська мова набула другорядного статусу. Указані словники є зразковими щодо створення й унормування української технічної термінології та є основою для розвитку української наукової мови загалом.

Проаналізуємо деякі лексикографічні праці термінографічної серії *СловоСвіт*, започаткованої у 2000 р. У передмові до «Російсько-українського та українсько-російського словника термінів будівництва й архітектури» С. Жуковського, Р. Кінаша, Л. Полюги, В. Базилевич зазначено, що «автори Словника продовжують традиції українських термінологів 20-х років XX ст., працівників Інституту наукової мови ВУАН і вважають, що для формування національних термінологічних систем доцільно залучати і діалектні слова, ремісничу лексику різних регіонів України» [12, с. 5]. Лексикографи, як бачимо, використовують методи опису термінологічного матеріалу, характерні для «золотого десятиліття». Для опису термінологічних одиниць (близько 60 тис термінів) використано минулі та сучасні спеціальні видання з різних галузей знань, посібники, енциклопедичні, політехнічні, фахові перекладні й тлумачні словники, державні стандарти, довідники, періодичні видання. Укладачі подали до реєстру словника одно-, дво- та багатослівні терміни, а також загальновживані слова, наявні у фаховій літера-

турі, зазначивши, що в українській частині словника надавали перевагу термінам, які базуються на національній мовній основі. Автори створили словник, який насамперед має практичне призначення, тому до реєстру внесли не лише термінолексеми, а й так звані притермінні слова, без яких усна та писемна фахова мова не може обійтися. У цьому разі словник завжди стане в пригоді користувачам, які перекладають технічний текст із російської мови на українську, і навпаки. Отже, словник перекладний, двомовний; словникові статті розташовані в алфавітному порядку і побудовані гніздовим способом. Якщо однозначному російському термінові відповідає кілька українських еквівалентів, то порядок запису визначається ступенем їх уживаності в технічній літературі. У межах гнізд складні терміни розміщені за абеткою. Реєстрові слова російських термінів та їх українські відповідники виділені потовщеним шрифтом. Для опису термінологічного матеріалу автори використовують такі лексикографічні параметри: лексичні, акцентуаційні, морфологічні. У словнику подають багатозначні терміни, варіанти, наприклад, **будува́ти** 1. строи́ть; возводи́ть, *(з дерева)* руби́ть; 2. создава́ть; наводять синоніми, намагаючись повернути до вжитку «репресовані» за часів тоталітаризму або забутих термінів, щоб поставити їх в один синонімний ряд із теперішніми, використавши покликання *див.*, наприклад, **викирко́вування** – выкирко́вывание; *див.* **викайло́вування; карма́н, -а** *техн. та ін.* – карма́н; *див.* **кише́ня**. У другому виданні словника автори зменшили кількість варіантних термінів в українському реєстрі, зазначивши, що «з варіантів *бетоноукладач, бетоноукладальник*, які були в першому томі, вибрано лише **бетоноукладач́,** а з *краплевловлювач, краплевловник, краплелов* – **краплевло́влювач»**. Омоніми подані в окремих словникових статтях і позначені арабськими цифрами вгорі праворуч: **ріг[1], ро́га** *(предмет)*, **ро́гу** *(матеріал)*рог; **ріг[2], ро́гу** *(зовнішній кут будинку, вулиці)* рог, у́гол [12, с. 6]. Українські терміни та їх російські відповідники подають у початковій формі з наголосами: іменники у Н. в. одн. або мн., якщо вони в множині часто вживані чи мають тільки таку форму; прикметники і дієприкметники – у Н. в. одн. ч. роду, крім субстантивованих прикметників ж. і с. родів; дієслова – у формі інфінітива, наприклад: **гострогубці, -ів** *мн.* острогу́бцы, **кана́вковий** кана́вочный. Автори звертають увагу користувачів на те, що для перекладу субстантивованих прикметників використали українські словотвірні моделі на **-льня**, які були продуктивні в 20-х роках XX ст., і замість форм *випалювальна, роздягальна, нормувальна*, що подають сучасні словники, в українському реєстрі цієї праці запропоновано **випа́лювальня, роздяга́льня, нормува́льня**. До реєстрових слів подають закінчення Р. в. одн., **інвента́р, -я́** инвента́рь, **інструме́нт, -а** *(одиничний)*, **-у** *(збірн.)* инструме́нт.

Ще однією вагомою сучасною лексикографічною працею є «Російсько-український словник з інженерних технологій» М. Ганіткевич і Б. Кінаша (2-е видання, 2013 р.) [11] із термінографічної серії *СловоСвіт.* Словник містить 42 тис термінів (деякі з тлумаченнями) з технологічних процесів у металообробній і будівельній справі, металургії, гірництві, енергетиці, теплотехніці, хемічній промисловості, а також суміжні терміни з фізики, математики і хемії; рекомендований постійним науковим термінологічним семінаром Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України. Як зазначають автори, у словнику враховано вимоги Державного стандарту України ДСТУ 3966-2009 «Засади та правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», словника О. Пономаріва «Вживання літери “ґ”», 2000 р., нової редакції проєкту українського правопису, а також Термінологічної правописної конвенції міжнародної конференції «Фізика в Україні» (Київ, 1993 р.) [11, с. 12–13].

Ця лексикографічна праця укладена гніздовим способом. У словнику зібрані загальномовні лексеми, що вживаються у значенні термінів, власне терміни і терміни-словосполучення. Російські терміни (та українські відповідники у покажчику) подано потовщеним шрифтом, наприклад: **га́ечный** му́тровий, га́йковий; **гак** гак,-ка *(металевий або дерев’яний стрижень, загнутий на одному кінці)*. Укладачі в передмові підкреслили, що «характерна риса словника – це повнота відображення багатозначності російських термінів різнозначними українськими термінами. Не всі терміни-синоніми можуть видатися влучними, але невдалий у певній галузі термін може знайти застосування в іншій. Синонімія має також пізнавальну вартість і служить збагаченню інженерної уяви. Словник знайомить із багатством української мови, допомагає оволодіти її словотворчими засобами» [11, с. 6]. Наприклад, зі словникової статті «**привёртка** прикру́чування; прикру́чення; прикру́тка,-ки *(предмет)*» дізнаємося, що в українській мові розрізняємо значення

процесу та назви предмета [11, с. 357]. Цінним є й те, що у словнику багатозначний російський термін передається різними українськими відповідниками з поясненнями, наприклад **«редýктор** редýктор,-ра *(1. механізм, який змінює величину швидкості обертання під час передачі руху від одного вала до іншого; 2. пристрій, який зменшує тиск рідини або газу в трубопроводі)*» [11, с. 413]. Відновлюючи українську технічну термінологію, автори словника подають такі терміноодиниці: масло – *олива, олія, олій*; гайка – *мутра*.

Усі російські й українські терміни мають наголоси. Упорядники словника подають нормативні форми родового відмінка, що є важливим у вдосконаленні фахового мовлення: для іменників ч. р. на -у/-ю (*аналіз, -зу*), з основою на -р/-п (*якір, якоря; розщіп, -щепу*); для іменників ч. р. та ж. р., коли виникають труднощі визначення родової належності іменника (*толь, толю*); для термінів, що пишуться через дефіс (*радіус-вектор, радіуса-вектора*); для субстантивованих прикметників (крива,-вої); до множинного іменника російської мови (**кусáчки [острогýбцы]** гострозýбці,-ців, гострогýбці,-ців). Ураховуючи питомі українські словотвірні моделі, автори словника послідовно подають «двозначні російські активні дієприкметники і віддієслівні прикметники активної здатності на *-чий* українським відповідником на *-а[я,и]льний* і розгорнутої замінної форми (**регули́рующий** регулювáльний, регулівни́й). Інші російські віддієслівні прикметники активної здатності передано формами на *-ний, -і[ї]вний, -ійний, -чий, -овий* (**очистнóй** очисни́й; **пусковóй** зрушни́й, стáртовий, пускови́й; **разруши́тельный** руйнівни́й, руйнувáльний) [11, с. 12].

Отже, аналізуючи лексикографічні праці термінографів Львівської політехніки [11; 12], простежуємо, що автори обґрунтовано продовжують відроджувати автентичні українські терміни, зафіксовані у словниках «золотого десятиліття». Також спостерігаємо повернення етимологічного написання та звучання технічних термінів. У передмовах до словників термінографічної серії *СловоСвіт* автори зазначають, що врахували вимоги нового Правопису української мови (1999 р.), тому в термінах чужомовного походження сполучення «іа» передають українським відповідником «ія»: *радіяція, потенціял*; у термінах грецького та латинського походження сполучення «au» українським «ав»: *авдіо, автентичний*; усунули розбіжність у написанні термінів із коренем «магнет», тобто *магнет, магнетик, магнетний, магнетострикція*; повернули притаманні українській мові написання термінів *метер, циліндер, фільтер* (але *метра, циліндричний, фільтрувати* тощо), а також *проєкт, проєкція, йон*; у запозичених термінах негрецького походження та їхніх похідних подали латинську літеру h українською «г»; латинську літеру g– українською літерою «ґ»: *ґаз, ґібс, ґрадієнт, реаґент, сеґнетоелектрик, оригінал, інтеґрал*; усунули суперечності в написанні слова «хемія» та похідних від нього і подали *хемія, хемосорбція, хемолюмінесценція* [11, с. 13].

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши «Словник математичної термінології (проєкт) ч. ІІ. Термінологія теоретичної механіки», який видав Ф. Калинович 1926 р., та «Словник технічної термінології (загальний): Проєкт», який уклали І. Шелудько та Т. Садовський 1928 р., можемо констатувати, що ці лексикографічні праці відображають основні тенденції «золотого десятиліття» української термінографії. Автори створювали словники, які мали практичне призначення, тому до реєстру вносили терміни і притермінні слова, які вживалися в усній і писемній фаховій мові. Укладачі звертали увагу на такі лексикографічні параметри: правописний, наголос, граматичну інформацію та сполучуваність термінів, частково семантичний. У цих словниках простежується спроба нормалізувати систему технічних позначень і широко подати наявні в українській мові альтернативні засоби називання, що демонструє потужний номінативний потенціал української мови, який допомагає досягти бажаної системності. Ці термінографічні праці важливі не тільки як термінологічний матеріал, а й як джерело норм української мови, які були вилучені з лексикографічних праць, коли радянське партійне керівництво взяло курс на русифікацію суспільства, на уподібнення мов.

Традиції укладання термінографічних праць «золотого десятиліття» продовжили автори сучасних словників із термінографічної серії *СловоСвіт*, започаткованої 2000 р. Дослідивши лексикографічний опис технічної термінології в перекладних словниках сучасного періоду розвитку термінографії, простежуємо, що лексикографи Національного університету «Львівська політехніка» та багато інших вітчизняних науковців обґрунтовано продовжують відроджувати автентичні українські терміни, тому подають у своїх словниках багатозначні терміни, синоніми, намагаючись повернути до вжитку терміноодиниці, «репресовані» за часів тоталітаризму. Ці терміни рекомендовані постійним науковим термінологічним семінаром Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології

Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України, а також вимогами Державного стандарту. Для опису термінологічного матеріалу автори використовують лексичні, акцентуаційні, морфологічні лексикографічні параметри. Спостерігаємо повернення етимологічного написання та звучання технічних термінів згідно з новою редакцією Українського правопису. Варто зауважити, що провідні термінографи у своїх працях вживали і поступово впроваджували автентичні норми української літературної мови ще до ухвалення чинного правопису.

Отже, українська технічна термінологія надалі вимагає аналізу, що сприятиме дотриманню чинних державних стандартів, запобігатиме розбіжностям у поданні термінів у лексикографічних працях і в технічній літературі. Розглянуті питання, що стосуються розбудови реєстру словникових статей термінологічних словників, не є вичерпними і потребують нових досліджень. Подальшими напрямами опрацювання лексикографічних параметрів у термінографічних джерелах можуть бути такі: порівняльний аналіз лексикографічних джерел різних періодів на предмет подання лексикографічних параметрів у тлумачних термінологічних словниках; аналіз семантичного параметра подання термінологічного матеріалу у словниках різних типів тощо.

Список літератури:

1. Українське словникарство: історія, теорія, практика : колективна монографія / Г. П. Городиловська та ін. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 208 с.
2. Гриценко П. Ю. Стратегії сучасних лінгвістичних досліджень і завдання академічної лінгвоукраїністики (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 18 квітня 2018 р.). *Вісник НАН України*. 2018. № 6. С. 64–74.
3. Гриценко П., Бріцин В. Цінне джерело формування української наукової мови [передмова]. *Словник технічної термінології (загальний)* / І. Шелудько, Т. Садовський. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2019. С. V–XX.
4. Заболоцький Ф., Заболоцька О., Гасько О. Структура англо-українського геодезичного словника та труднощі термінологічного перекладання. *Проблеми української термінології* : збірник наукових праць. Львів : Львівський нац. ун-т, 2008. С. 78–79.
5. Калинович Ф. Словник математичної термінології (проєкт). Ч. 2 Термінологія теоретичної механіки. Київ : Державне вид-во України, 1926. 80 с.
6. Кочан І. Словники Івана Шелудька: погляд з позиції XXI століття. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2010. № 676. С. 102–106.
7. Куньч З. Й. Класифікація мовностилістичних засобів у риторичному вченні Теофана Прокоповича. *Термінологічний вісник* : у 2-х ч. 2015. Вип. 3(1). С. 158–163.
8. Лепченко Я. За якими правилами укладає Інститут української наукової мови українську природничу номенклатуру. *Вісник Інституту української наукової мови*. 1928. Вип. 1. С. 25–29.
9. Мейзерська І. В. Лексикографічна параметризація: структурний та функціональний аспекти. *Вісник СумДУ*. 2007. № 1. Т. 1. С. 151–155.
10. Полюга Л. Проблематика процесів творення термінологічних словників. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету: Мовознавство*. 2007. С. 255–265.
11. Російсько-український словник з інженерних технологій : понад 40000 термінів / М. Ганіткевич, Б. Кінаш ; 2-е вид. Львів : Львівська політехніка, 2013, 1024 с.
12. Російсько-український та українсько-російський словник термінів будівництва й архітектури = Русско-украинский и украинско-русский словарь терминов строительства и архитектуры : в 2-х т. / за ред. Р. Кінаша. Т. 1. Російсько-український словник термінів будівництва й архітектури [близько 60 тис. термінів] / уклад. С. С. Жуковський та ін. Львів : Ліга-Прес, 2005. 960 с.
13. Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи. *Мовознавство.* 2014. № 4. С. 28–35.
14. Симоненко Л. О. Українське термінознавство: від витоків до сьогодення. *Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри*. Рівне, 2016. С. 16–19.
15. Словник технічної термінології (загальний) / І. Шелудько, Т. Садовський. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2019. XX, 612 с. Репринт із видання 1928 р.
16. Старко В. Активні елементи в термінологічному словнику. *Проблеми української термінології*. 2006. № 559. С. 70–77.
17. Шерех Ю. Всеволод Ганцов. Олена Курило. Вінніпеґ : Український народний дім у Торонто, 1954. 76 с.
18. Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем. Київ : Наукова думка, 2004. 328 с.

Lytvyn O. O. ATTEMPTS TO NORMALIZE UKRAINIAN TECHNICAL TERMINOLOGY IN LEXICOGRAPHICAL WORKS

This article elucidates a problem of elaboration of technical thermes during the period of rise of Ukrainian terminography (20-30s of the XX century). Peculiarities of separate works concerning lexicographical description of technical terms according to the stage of development of Ukrainian terminography are analysed, correlation of development of language and lexicography is shown. Dictionaries of the 1920s and 1930s reflect the development of terminological thought of that exact period, when the process of term creation obtained the features of deliberate and targeted activity, which involved philologists as well as engineers, and the ethnographic principle of dictionary compilation methodology was leading. It is shown that even at the initial stages of formation of native Ukrainian scientific terminology, in technical terminology they endeavored to achieve the desired system. It is pointed out that the authors of the dictionaries took into account the following lexicographic parameters: spelling, stress, grammatical information and compatibility of terms, the semantic parameter was partly presented. The article states that dictionaries of this period are important not only as terminological material, but also as a source of standards (normative norms) of the Ukrainian language, which were removed from lexicographical works when the Ukrainian language practically acquired (obtained) non-state status. The above mentioned dictionaries are exemplary for the creation and standardization of Ukrainian technical terminology and have become the basis for the development of Ukrainian scientific language in general.

A comprehensive analysis of lexicographic parameters of terminographic works of the modern period (late XIX – early XXI century), which state the Ukrainian technical terms, was accomplished. Having analyzed the lexicographic description of technical terminology in modern translation dictionaries, we see that the terminographers of Lviv Polytechnic reasonably continue to revive the authentic Ukrainian terms, stated in the dictionaries of the "golden decade". The authors present polysemantic terms, synonyms, trying to bring back into use the term units that were "repressed" in the days of totalitarianism; lexical, accentuation, morphological lexicographic parameters are used to describe the terminological material. We also notice the return of etymological spelling and the sound of technical terms, it is pointed out that terminographers in their works began to use and gradually introduce authentic standards of the Ukrainian literary language even before 2019, before the adoption of the current spelling.

Key words: *technical terminology, terminological dictionaries, lexicography, terminography, lexicographic parameters.*

УДК 811.161.2’374.2
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/08

Мілєва І. В.
Харківський національний університет будівництва та архітектури

Ходаківська М. О.
Харківський національний університет будівництва та архітектури

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ОНІМОМ: СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНИЙ І КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті розглянуто питання культурної й мовної специфіки функціонування онімів у складі фразеологізму. Показано дискусійний характер деяких онімів, пов’язаний із семантичною суперечливістю. Проаналізовано, як власні назви можуть бути своєрідними згорнутими культурними текстами, набувати вторинного, додаткового понятійного змісту, стати в мовленні експресивно-оцінними замінниками загальних назв, тобто набувати багатого конотативного потенціалу. Одним із таких онімів є чоловіче ім’я ***Іван*** *(та похідні від нього). Це доволі широковживане ім’я в діалектній фразеології, що часто набуває додаткових конотацій, часто загальновідомих. Вивчення особливостей уживання оніма як компонента фразеологізму дає підстави для виявлення в ньому незвичайних латентних сем. Доведено «соціальність» оніма* ***Іван*** *(та похідних від нього), обґрунтовано поширеність оніма, що зумовлено не лише екстралінгвістичними, а й власне лінгвістичними чинниками.*

Наведено численні приклади фразелогізмів із визначеним онімом, більшість із них зазвичай уживають зі значенням «дивакувата людина, недоумкуватий, дурень». Основою для утворення таких фразеологізмів стала віддаленість певних пунктів від якогось центру. Найбільш продуктивні структурно-семантичні моделі: онім + прийменник ***з*** *+ загальна (власна) назва. Проаналізовано нечисленні фразеологізми позитивної конотації (зазвичай жартівливі), що вживаються для характеристики зовнішніх ознак людини, її зросту та сили. Зазначено, що подекуди трапляються й фразеологізми, компонентами яких є власні назви у формі множини – такі оніми набувають яскравої негативної конотації й готові до вживання як апелятива. Автори доходять висновку, що дослідження оніма в межах узусу дає змогу розкрити його потенційні, латентні можливості, які виявляються лише в конкретних комунікативних ситуаціях.*

Ключові слова: *онім, фразеологізм, компонент фразеологізму, негативна конотація, позитивна конотація, діалект.*

Постановка проблеми. Питання виявлення культурної й мовної специфіки функціонування антропонімів неодноразово порушувалося у наукових роботах не лише лінгвістів, а й психолінгвістів та культурологів. Зацікавлення фахівців різних галузей у вивченні онімів пов’язане з тим, що система антропонімії української мови має багатий потенціал для дослідження. Її дискусійний характер пов’язаний із семантичною суперечливістю, яка особливо демонструється дослідниками на прикладі сучасних власних імен, функційною неоднорідністю антропонімічної лексики, різним ступенем довільності номінації особи за допомогою антропонімів різних розрядів. Складний характер антропонімії виявляється насамперед у тому, що в українській системі наявні власні імена, які можуть і не називати конкретних людей, тобто не виконувати власне номінативну, ідентифікаційно-диференційну функцію. Вони можуть бути «іменами взагалі», не стільки називаючи, скільки характеризуючи особу.

Якщо А. Гардинер і М. Кронгауз запропонували виділяти два типи власних назв (втілені та невтілені), то з появою словника конотативних імен Є. Отіна можна говорити про третій тип власних назв – «перевтілені імена». Перевтілені оніми – це конотативні власні назви, або конотоніми, як назвав їх Є. Отін. Збагачені новим значенням зі збереженим при цьому статусом власних назв, вони утворюють новий онімний розряд [5]. Одне й те саме ім’я в різні періоди вживання у мові нерідко розвиває не одне, а цілий комплекс співзначень. Так, один і той саме онім може мати різнохарактерні за частотою та сферою вживання конотеми, які або існують в одному часовому просторі, або належать різним періодам семантичного життя конотативного оніма [8, с. 236].

У колі ономастичних досліджень пріоритетне місце завжди посідали антропоніми. Це зумовлено науковими зацікавленнями мовознавців (потребою вивчення структури, походження, особливостей функціонування й становлення у часопросторі різних груп власних особових назв) та інтересом звичайної особи насамперед до свого імені, а вже потім до назви-топоніма [3, с. 16].

У своєму дослідженні ми обмежимося вивченням функціонування онімів, які входять до структури фразеологізмів, зумовлюючи не лише його значення, а й експресивно-емоційне забарвлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема власної назви як компонента фразеологізму розглядалося в працях Л. Ройзензона, В. Мокієнка, Л. Скрипник, В. Ужченка та ін. Окремим об'єктом дослідження онім постав у низці дисертаційних робіт, зокрема Н. Пасік «Власні назви в українській фразеології та пареміології» (2000 р.), А. Кравчук «Польська фразеологія з ономастичним компонентом» (1999 р.), значною мірою й у дослідженні Н. Щербакової «Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні» (2002 р.). При цьому спостерігається багатоаспектність аналізу: власна назва як засіб посилення експресії фразеологізму, онім і символ, значення оніма і фразеологізму, онім як носій фонової ознаки, етнокультурна функція оніма у складі фразеологізму тощо.

Постановка завдання. Мета статті – визначити роль оніма у формуванні фразеологічного значення, його конотацій, установити особливості використання оніма *Іван* та похідних від нього у складі фразеологізму для оцінного та більш експресивно-емоційного виявлення інтенції.

Виклад основного матеріалу. Оніми нерідко постають своєрідними згорнутими культурними текстами, які формуються у межах історичного, соціального, національно-культурного та інших контекстів і здатні не лише виконувати свою пряму функцію – бути іменами об'єктів навколишнього світу, а й набувати вторинного, додаткового понятійного змісту, стати в мовленні експресивно-оцінними замінниками загальних назв, тобто набувати конотативного потенціалу. За словами Є. Отіна, конотативні оніми, що розвивають вторинні співзначення, можна віднести до ономастичних універсалій [7].

Одним з яскравих прикладів конотонімів, за нашими спостереженнями, є антропонім *Іван* та його похідні. Хоча деякі дослідники, зокрема Г. Яроцька та Л. Фоміна, зазначають, що цей конотонім більш характерний для російської мови. «Найяскравішим прикладом конотоніма, – зазначають учені, – є антропонім *Іван* у російській мові, бо часто саме із цим іменем стійко асоціювалися розумова обмеженість, наївність, простодушність, за Іванами закріпилася характеристика простої, простакуватої, недалекої, обмеженої, малоосвіченої людини (рос. Ваня, Ванька, Иванушка; укр. Ванька, Іван). В українській мові подібне значення набуває ім'я Охрім» [13, с. 110]. І все ж в українській діалектній фразеології форми цього оніма вживаються доволі широко [10].

Поряд із загальними перетвореннями, що стосуються усієї національної антропоніміки певного періоду, відбувається безліч поодиноких змін, що визначаються узусом. Широковживане ім'я часто набуває додаткових конотацій, частина яких є загальновідомою. Окремі ж випадки вживання імені можна розкрити, лише заглибившись в особливості світосприйняття мешканців певного регіону, оскільки оцінних та експресивних категорій імена набувають здебільшого в конкретних мовленнєвих ситуаціях. Ужиті оказіонально, оніми завжди емоційні, оскільки емоційна сама ідентифікація, яку здійснює ім'я. Дослідження особливостей уживання оніма як компонента фразеологзіму на основі діалектного матеріалу дає підстави для виявлення в ньому незвичайних латентних сем.

Поряд із частовживаними іменами *Олексій, Василь* (та похідними від них) одним із найпопулярніших антропонімів, що розкриває соціальне позначення й постає національним символом, є чоловіче ім'я *Іван* (або його просторічні варіанти *Ваня*, *Ванька*). У словнику-довіднику «Власні імена людей» зазначено: *Іван* (д.-євр. *Yochanan*) – Ягве (Бог) змилосердився, Ягве (Бог) помилував (букв. «Божа благодать, дар богів») [9, с. 61], а поряд фіксується величезна кількість уживаних просторічних варіантів (більше 30) із різними словотворчими суфіксами: *Іванко, Іванонько, Іваночко, Іванечко, Іваник, Івась, Івасюнь, Ванько, Ваньо, Ванюшко* тощо. Але семантика, етимологія оніма та сучасна конотація, якої воно набуває, зазвичай не збігаються.

Соціальність цього оніма є очевидною й не потребує додаткових доказів та аргументів: таке ім'я давали чоловікам, що належали до нижчої верстви: селянам, солдатам, у словнику В. Даля: «Вообще, Иван – простак и добряк» [4, т. 2, с. 7].

Поширеність оніма зумовлена не лише екстралінгвістичними (ситуативно-психологічними, соціально-лінгвістичними, історико-культурними), а й власне лінгвістичними чинниками. Перший полягає й у частому застосуванні імені

в назвах релігійних свят: у церковному календарі східних слов'ян існує більше ста свят, пов'язаних з іменем *Іван*: *Іван довгий* (8 травня), *Іван сухий чи пісний* (29 серпня), *день Івана Купала* (7 липня), *Іван-бражник* (7січня), *Іванів день* (25 травня) тощо та в широкому використанні імені в усній народній творчості: народних казках, анекдотах, частівках, де за онімом закріпилося яскраво виражене пейоративне забарвлення. Відчутним залишається й мовний фактор: онім є милозвучним, оскільки до його фонетичного складу входять лише голосні та сонорні приголосні.

Відтінок експресивності та соціальності набуває більшої ваги, коли онім постає компонентом фразеологізму, де стилістичне навантаження імені визначається конкретною ситуацією. Антропонім *Іван* (частіше його просторічні варіанти *Ваня*, *Ванька*) входить до складу численного ряду висловів із семантикою «дивакувата людина, недоумкуватий, дурень», ґрунтом для творення яких стала віддаленість певних пунктів від якогось центру.

Їхнє формування ґрунтується на таких структурно-семантичних моделях:

а) онім + прийменник ***з*** + загальна назва (іноді поширена прикметником): *Ваня з терикона*, *Ваня з мильного заводу*, *Ванька з гори* [10] (в останньому прикладі використовується словотвірний варіант розмовного *Ваня* → *Ванька*, де суфікс -к-, утративши демінутивність, набув ще яскравішого відтінку зниженості та фамільярності, що відбивається на експресивності цілого фразеологізму);

б) онім + прийменник ***з*** + власна назва (населений пункт, де розташована психіатрична лікарня): *Іван з Солонців*, *Ваня з Булавинівки*, *Ванька з Бугаївки* [10]. Топонім у такому разі, асоціюючись лише з психіатричною лікарнею, постає її перифразою (точніше, евфемізмом), надаючи фразеологізму додаткової емоційності.

Уживається й варіативна модель тотожної образної мотивованості, але іншої граматичної будови: онім + прикметник (утворений від топонімічних назв за допомогою відносного суфікса -ськ-): *Іван* (*Ваня*) *булавинівський*, *Ванька пітерський*, *Ванька шарапівський* [10].

Інверсійне вживання узгодженого означення, як продемонстровано в останніх прикладах, призводить до перерозподілу семантичного навантаження між компонентами у складі фразеологізму. Найбільшої смислової ваги тут набуває відтопонімічний прикметник із властивою, закріпленою за ним конотацією. Семантичне ж навантаження оніма, який посідає тепер місце експресивного еквівалента морфеми, близьке до нульового, що наближує його до ролі особово-вказівних займенників. У такому разі онім може легко заступатися іншим, при цьому фразеологізм не змінює образну мотивованість і граматичну структуру: *Альоха (Альоша) пітерський*, *Вася сватівський, Федя з Балабуївки* тощо [10].

Перифрази такої інверсійної структури були доволі продуктивними й раніше: *Іван Безрідний* (*Безродич*), *Іван Непом'ятущий* [2, с. 359], де прізвище-прикметник містить, власне, усе смислове навантаження. Їх утворення пов'язують з історичним фактом: на початку XIX ст. кріпаки, солдати, арештанти та інші «безписьмововидні» люди (тобто ті, що не мають «письмового виду на проживання» або паспорта) часто змінювали своє ім'я та прізвище. Це було зумовлене тим, що втеча від поміщика, а тим паче дезертирство з армії чи втеча з каторги, каралися найжорстокіше. Коли ж охоронці порядку знаходили втікачів, із метою уникнення покарання рекрути «забували» своє ім'я, місце народження та інші дані, які б допомогли встановити їх особистість. Поліцейські писарі поступово звикли до такої забутливості й байдуже записували у відомості будь-яку відповідь чергового безпаспортного клієнта. Останній рекомендувався службовцям за шаблоном, якому навчили його більш досвідчені колодники та супутники: ім'я – *Іван*, прізвище – *Непомнящий, Безплеменний, Безродний* тощо [12].

Оскільки денотативна основа антропоніма відсутня, ним можна назвати будь-якого чоловіка, імені якого не знають або з певних причин не хочуть називати. Так, негативна соціальна конотація імені та асоціації з вітром стають базою для утворення перифраз із семою *легковажний, несерйозний*: *Ваня Вєтров*, *Ваня Вітрогон*, що ґрунтуються на обігруванні синтаксично зумовленого значення слова *вітер,* пор. із загальновідомим *вітер у голові* [*грає*] в кого, *вітром підбитий*, *підшитий* «хтось легковажний, несерйозний»; *ветродуй* – «ветреник, ветропрах, легостай», *ветролетка* – «легкомысленная, ветреная женщина» [4, т. 1, с. 204–205]. Асоціація вітру з мінливістю, раптовістю, невідомістю стає основою для створення таких фразеологізмів, як *Вєтрова* «нічий», *Ваня Вєтров* «незаконнонароджений»; пор. *вітром задуло* (*підвіяло*) кого «невідомо від кого стала вагітною» [10].

Компонент *Іван*, надаючи фразеологізму жартівливого тону, формує й позитивну конотацію, зокрема вживається для характеристики:

– зовнішніх ознак людини, її зросту: *два Івани*, *два Івани в кучі*, *півтора Івана разом, як півтора-*

івана «хто-небудь дуже високий» [10], пор. з діалектною *півтора Івана* [11, с. 104];

– сили людини: *як Іван* (зі словом *загрібати*) «багато, дуже, сильно» (у шахтарів *Іван* – навантажувальна машина С-153) [10, с. 86]; пор. з лемківськими говірками: *масний Іван* «людина благородного походження» [2, с. 61], *ростом с Ивана, а умом с болвана* [4, т. 4, с. 551].

Ім'я та однойменне по батькові (*Іван Іванович*) входить до складу окремих фразеологізмів, реалізуючи значення важливості, значущості: *загинати Івана Івановича* «перебільшувати в розмові» [10]. Заміна одного компонента іншим, зокрема оніма на загальну назву із закріпленою за нею та загальноусвідомленою конотацією, призводить до порушення внутрішньої форми фразеологізму. Так, у перифразі *балда Іванівна* зникає відтінок величності, що відбувається внаслідок нарощення слова *балда* (пор. із загальновживаними *балда городня*, *балда садова*, *балда ясенова* тощо). Пор. вологодське *балда* «дылда, болван, балбес, долговязый и неуклюжий дурень»; рязанське «шалава, бестолковый, сплетник, баламут»; костромське «дурак, тупица, малоумный» [4, т. 1, с. 83]; «блазень, голда» [6, т. 1, с. 85]. Додатковий компонент *Іванівна* конкретизує шаблонність метафори, надаючи фразеологізму яскравого пейоративного забарвлення, а сам вислів набуває значення «дурнуватий, пришелепуватий, розумово нерозвинений». Аналогічний процес відбувається й у фразеологізмі *Мороз Іванович* (пор. *прихвачений* (*ударений*, *тріснутий*) *морозом* «хто-небудь розумово неповноцінний, пришелепуватий») [10].

Як відомо, принциповою формальною характеристикою антропоніма є відсутність форми множини. Наявність множини у багатьох конотонімів передбачає набуття ними оказіонального стилістичного забарвлення, як правило, пейоративного. Ті конотоніми, які пройшли стадію плюралізації, набувають яскравої апелятивної конотації й готові до вживання як апелятива. На думку М. Бірюкової, саме надання оніму форми множини становить мовний адекват найдавнішого способу агресивної поведінки щодо суперника [1]: – *Ох, ви й Ваньки*! «жарт., щодо нерозумності».

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз компонентів фразеологізму довів, що оніми виконують важливу функцію у формуванні семантики фразеологізмів, їхніх емоційних та експресивних складників. Як компонент фразеологізму онім утрачає первинні властивості бути індивідуально-розрізнювальним знаком, переходить до розряду національно-маркованого апелятива. Для фразеологізмів із компонентом *Іван* та похідними від нього характерне більше пейоративне забарвлення, чому сприяє загальноусвідомлене та усталене ставлення до імені, що є національним символом. Подекуди трапляються фразеологізми і з жартівливою конотацією. Вивчення імені в межах узусу дає змогу розкрити його потенційні, латентні можливості, що виявляються лише в конкретних ситуаціях.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі інших компонентів-онімів у складі фразеологізмів, що дасть змогу повніше розкрити особливості фразеологічної картини світу.

Список літератури:

1. Бирюкова М. В. «Магия слова» как фактор развития онимных деконнотонимов. *Восточноукраинский лингвистический сборник*. 2006. Вып. 10. С. 18–24.

2. Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Братислава, 1990. 160 с.

3. Вербич С. О. Трансформація українського онімного простору: внутрішньо- та позамовні чинники. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 15–23.

4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. Москва, 2001.

5. Лукаш Г. П. Когнітивні параметри конотативних власних назв. URL: https://naub.oa.edu.ua/2014/kohnityvni-parametry-konotatyvnyh-vlasnyh-nazv/ (дата звернення: 10.03.2021).

6. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ, 2000.

7. Отин Е. С. Материалы к словарю собственных имен, употребляемых в переносном значении. *Вопросы ономастики: собственные имена в системе языка*. Свердловск, 1980. С. 3–13.

8. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен. Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2004. 412 с.

9. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : словник-довідник. Київ : Наукова думка, 1986. 168 с.

10. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ : Альма-матер, 2000. 248 с.

11. Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 200 с.

12. Щетинин Л. М. Имена и названия. Ростов : Ростовский ун-т, 1968. 213 с.

13. Яроцька Г. С., Фоміна Л. Ф. Конотоніми як засоби оцінки інтелектуальних ознак чоловіка. *Вісник ОНУ. Серія «Філологія»*. 2018. Т. 23. Вип. 2(18). С. 108–116.

Milieva I. V., Khodakivska M. O. PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ONYM-COMPONENT: SEMANTIC-GRAMMATICAL AND CULTURAL-SPECIFIC ASPECTS

The article considers the issues of cultural and linguistic specifics of the functioning of anthroponyms as part of phraseological unit. The debatable nature of some onyms related to semantic contradictions is shown. It is analyzed how proper names can become a kind of condensed cultural texts, acquire secondary, additional conceptual content, become expressive-evaluative substitutes of common names in speech, acquire rich connotative potential. One such onym is the male name Іван and its derivatives, a fairly common name in dialectal phraseology, which often acquires additional connotations, often well-known. The study of the peculiarities of the use of onyms as a component of phraseology on the basis of dialectal material gives grounds for the detection of unusual latent semes in it. The «sociality» of the onym Іван (and its derivatives) is proved, the prevalence of the onym is substantiated, which is due not only to extralinguistic, but also to linguistic factors.

There are numerous examples of phraseology with a definite onym, most of which are usually used with the meaning «weird man, foolish, fool». The basis for the formation of such phraseology was the distance of certain points from a center. The most productive structural-semantic models: onym + preposition з + common (proper) name. The few phraseologies of positive connotation (usually humorous) used to characterize the external features of a person, his height and strength are analyzed. It is noted that in some places there are phraseological units, the components of which are proper names in the plural form, such onyms acquire a bright negative connotation and are ready to be used as an appellation. The authors conclude that the study of the onyx within the usus allows to reveal its potential, latent capabilities, which are manifested only in specific communicative situations.

Key words: *onym, proper name, phraseological unit, component of phraseological unit, negative connotation, positive connotation, dialect.*

УДК 811.161.2'37
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/09

Петренко Т. В.
Запорізький національний університет

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА ПІДКАТЕГОРІЯ НЕОЗНАЧЕНОЇ ПРЕДМЕТНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано підкатегорію неозначеної предметності як складника функційно-семантичної категорії неозначеності. Описано засоби її вираження на морфологічному рівні. Установлено, що лексеми на позначення неозначеної предметності позначають різний ступінь вияву цієї ознаки: одні з них мають її як у системі мови, так і в конкретних мовленнєвих ситуаціях, інші передають високий ступінь неозначеної предметності лише поза конкретною мовленнєвою ситуацією, а ще інші набувають її в конкретній мовленнєвій ситуації. На основі цього здійснено ранжування засобів експлікації підкатегорії неозначеної предметності на центральні (ядерні), напівцентральні, напівпериферійні та периферійні. До центральних (ядерних) зараховано лексеми, які зберігають притаманний їм найвищий ступінь узагальненої предметності в конкретних мовленнєвих ситуаціях, а до найпериферійніших – ті, що значення невизначеної предметності набувають лише в конкретних мовленнєвих ситуаціях. Визначено, що ядро досліджуваної підкатегорії формують питальні, заперечні та неозначені займенникові іменники, а також кілька семантичних груп власне-іменників, у структурі яких визначальною постає сема «хтось» або «щось» (іменники на позначення чогось безглуздого, філософських понять, узагальнених понять; напівцентральна зона – іменники на позначення невизначених істот; напівпериферійна зона – іменники на позначення обрисів когось або чогось, осіб за різними ознаками; периферійна зона – іменники на позначення філософських понять, пов'язаних зі сферою буття; іменники на позначення почуттів, станів, просторових понять, неозначених часових проміжків; багатозначні іменники в переносному значенні тощо), а абсолютну периферію – лексеми інших частин мови, транспоновані в іменникові позиції (субстантивовані прикметники, оказіоналізми тощо).

Ключові слова: *функційно-семантична категорія неозначеності, підкатегорія неозначеної предметності, займенникові іменники, власне-іменники, ядерні засоби вираження, периферійні засоби вираження.*

Постановка проблеми. У сучасних дослідженнях граматики української мови превалює функційно-категорійний підхід, основи якого випрацювані І. Вихованцем. Функційно-категорійна граматика базується на граматичних категоріях, з-поміж яких виокремлено й категорію означеності/неозначеності. Традиційно цю категорію розглядали в артиклевих мовах (Р. Мурясов, Л. Сізова, Г. Удовіченко, Л. Грижак). В українській мові її досліджували на матеріалі односкладних речень (Н. Ясакова, Л. Коваль), на прикладі займенників та числівників (В. Кондратюк, М. Плющ). Варто зазначити, що узвичаєним є розгляд згаданої категорії саме в наведеній вище бінарній опозиції, причому неозначеність розглядають переважно як щось залишкове від означеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом з'являються дослідження, які репрезентують категорію неозначеності як самостійну. Це стосується як германських мов (О. Клименко, М. Залужна), так і української (Л. Тиха, О. Семененко, І. Дудко, І. Поляк). Зокрема, поглиблено та систематизовано знання про функційно-семантичне поле неозначеної кількості на лексичному та синтаксичному рівнях [4]. З'ясовано семантику, засоби вираження й особливості функціювання неозначених займенників [2]. І. Поляк порушує проблему реалізації категорії неозначеності на синтаксичному рівні, розглядає її грамемну структуру [3]. Як бачимо, натепер в українських граматичних студіях окреслені лише деякі аспекти категорії неозначеності, залишається чимало лакун, які потребують вивчення, що й зумовлює актуальність пропонованої статті. Однією з таких проблем є реалізація неозначеної предметності в українській мові.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити підкатегорію неозначеної предметності та засоби її репрезентації в українській мові на лексичному рівні. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) з'ясувати природу категорії неозначеності та підкатегорії

неозначеної предметності; 2) систематизувати й описати лексичні засоби вираження підкатегорії неозначеної предметності.

Виклад основного матеріалу. Граматичні категорії тісно пов'язані з морфологічними одиницями, оскільки репрезентують граматичну специфіку слів. І. Вихованець зазначає, що граматична категорія – це збірне поняття, яке об'єднує граматичні значення та граматичні форми вираження цих значень. Граматичні категорії розмежовують на три типи: морфологічні, синтаксичні, словотвірні. Визначаючи категорію, потрібно керуватися семантико-граматичним принципом, оскільки це дає змогу осягнути двобічну сутність мови, а отже, і двобічну природу граматичної категорії, в основі якої лежить семантика. Учений наголошує на тому, що граматичні категорії варто розглядати з урахуванням семантичної або формально-граматичної домінанти їхнього змісту; синтаксичної або несинтаксичної спрямованості; специфічності частини мови; похідності чи непохідності слів. Науковець виокремлює комунікативно, когнітивно, формально спрямовані граматичні категорії [1, с. 28–31].

Категорія неозначеності – функційно-семантична категорія, яка виражає незнання, сумніви щодо визначення чи характеристики предмета дії, ознаки, кількості тощо (А. Беглярова, О. Бондарко, С. Миронюк, І. Хохрякова). У сучасній українській мові її розглядають як самостійну, не підпорядковану іншим лінгвістичним величинам категорію, призначення якої полягає в експлікації чітко не визначених, точно не окреслених реалій об'єктивної дійсності, їхніх ознак, властивостей, кількісних, темпоральних просторових чи інших виявів [3, с. 6]. Засобами експлікації розгляданої категорії постають слова різних частин мови, граматичні форми слів, синтаксичні особливості побудови речення, контекст тощо. До аналізу цієї категорії застосовують два підходи – функційний та когнітивний. Функційний підхід полягає в дослідженні мовленнєвої реалізації категорії неозначеності в конкретній комунікативній ситуації. Когнітивний підхід базується на логічних значеннях, які можуть бути означеними, неозначеними або виражати певну частковість [7, с. 238].

Категорія неозначеності має розгалужену структуру, вона охоплює кілька підкатегорій – неозначеної предметності, неозначеної дії, неозначеної кількості, неозначеної якості тощо. Підкатегорія неозначеної предметності відображає поінформованість мовця чи слухача про певний предмет, явище об'єктивної чи ментальної дійсності. Основними морфологічними засобами її експлікації є іменники. Залежно від ступеня невизначеності предмета засоби реалізації розгляданої підкатегорії можна розмістити на осі в напрямі від повної до часткової невизначеності, відповідно ранжувати їх на ядерні (центральні), напівцентральні, напівпериферійні й периферійні.

Ядро підкатегорії неозначеної предметності формують лексеми, яким властива неозначеність загалом, незалежно від конкретної мовленнєвої ситуації. До ядерної зони входять:

1) займенникові іменники, які у граматичній системі української мови, за І. Вихованцем, утворюють підклас із найбільш узагальненою семантикою предметності, вони лише вказують на предмети, безпосередньо не називаючи їх. Проте таким займенниковим іменникам властива внутрішня семантична градація неозначеної предметності. Найвищий ступінь узагальненої предметності притаманний займенниковим іменникам, питальним (*хто, що*) та заперечним (*ніхто, ніщо*), у неозначених (*абихто, абищо, дехто, дещо, хтось, щось, будь-хто, будь-що, хто-небудь, що-небудь, казна-хто, казна-що, хтозна-хто, хтозна-що* тощо) визначають деяке його зменшення [1, с. 187–188]. Водночас наголосимо, що питальні, заперечні та неозначені займенникові іменники зберігають свою неозначеність і в конкретних мовленнєвих ситуаціях, наприклад: *«І враз до нечастого стуку його підборів долучився новий звук, квапливий, знервований, ще далекий, але виразний і чіткий: тук-тук-тук! Так, наче* ***хтось*** *наздоганяв його. Не зовсім приємне відчуття, коли в темряві, на пустельній дорозі, наздоганяє тебе* ***хтось*** *невідомий. До того ж Отаві ніяк не хотілося, щоб* ***хтось*** *порушував його самотність. Тому він наддав ходи, хоча й так був певний, що навряд чи зможе* ***будь-хто*** *наздогнати його»* (П. Загребельний);

2) власне-іменники на позначення чогось безглуздого та незрозумілого. Сюди належать лексеми, які мають у своєму тлумаченні семи «безглуздя», «нісенітниця»: *абсурд* (безглуздя, нісенітниця [6, Т. 1, с. 80], *нісенітниці* (дурниця [6, Т. 10, с. 567], *абищиця* (дрібниця [6, Т. 1, с. 71]), *абракадабра* (безглуздий набір слів, нісенітниця [Т. 1, с. 75]), *невизначеність* (іменник до *невизначений*, тобто той, який точно не встановлений [6, Т. 10, с. 142]). Наприклад: *«Обростаєм* ***абсурдом****»* (Л. Костенко), *«У магнітофоні марно прокручується плівка, записуючи повну* ***абракадабру****»* (І. Роздобудько). Крім того, відносимо до цієї групи лексему *«чипухерія»*, яку у словнику не зафіксовано, але з контексту

випливає, що йдеться про щось незначне, незрозуміле: *«Спершу ніхто теж не вірив, що Кость плакав, та ще й «з такої* ***чипухерії****», як сказав кучер <…>»* (В. Винниченко);

3) власне-іменники на позначення деяких філософських понять: *енергія* (філософія, одна із властивостей матерії, загальна міра всіх форм її руху [6, Т. 4, с. 62]), *матерія* (філософія, об'єктивна реальність, що існує поза людською свідомістю й незалежно від неї [6, Т. 8, с. 519]), *філософія* (абстрактні міркування стосовно чого-небудь [5, Т. 10, с. 594]), *ідилія* (про близьке до природи, мирне, безтурботно-щасливе життя [6, Т. 6, с. 438]), *час* (одна з основних об'єктивних форм існування матерії [5, Т. 11, с. 274]). Наприклад: «***Час*** *неосяжний, коли він категорія Вічності»* (Л. Костенко); *«Слухай, плюнь на всю безконечно велику і малу* ***філософію****!»* (Г. Косинка);

4) іменники, які містять сему «щось неіснуюче, витвір уяви»: *химери* (витвір уяви [5, Т. 11, с. 57]), *фантом* (примара, ілюзія [6, Т. 10, с. 562]), *мара* (істота, що уявляється комусь [6, Т. 8, с. 465]), *потвора* (страхітлива фантастична істота, страховище [5, Т. 7, с. 399]). Наприклад: *«Третій місяць прокуратура ловить* ***фантоми****: то їй ввижався Ґонгадзе у кав'ярні, то на сходах львівського банку, то у поїзді на Донецьк, – опитує сотні свідків, висуває всілякі версії»* (Л. Костенко);

5) іменники на позначення узагальнених понять: *істота* (живий організм [6, Т. 6, с. 619]), *єство* (книжне, живий організм [6, Т. 4, с. 701]), *предмет* (будь-яке конкретне матеріальне явище, що сприймається органами чуття [5, Т. 7, с. 527]): *«Здалеку це була попеляста, волохат****а істота****, доволі непоказна»* (П. Загребельний); *«Це якесь дивне* ***єство****, що співчуває людському стражданню»* (О. Турянський).

Напівцентральну зону підкатегорії неозначеної предметності утворюють вторинні іменники, утворені від прикметників, дієслів, у яких сему неозначеності містить корінь, а сему предметності експлікує суфікс, причому значення предметності постає основним, воно не є суто граматичним. Значення таких іменників розкриваємо через формули «той, що <…>», «той, хто <…>». Так само, як і репрезентанти центральної зони, ці лексеми зберігають свою неозначеність і в конкретних мовленнєвих ситуаціях. До напівцентру зараховуємо власне-іменники на позначення невизначених істот: *привид* (що-небудь нереальне [5, Т. 7, с. 571]), «те, що привиділося», *примара* (щось видумане, нереальне [5, Т. 7, с. 665]), «те, що примарилося», *створіння* (людина або взагалі живе створіння [5, Т. 9, с. 676]), «той, кого створили <…>», *страшила* (страховище – фантастичні істоти [5, Т. 9, с. 756]), «те, що страшить, лякає», *потвора* (1. Страхітлива фантастична істота, страховище. 2. *перен.* Про люту, жорстоку і т. ін. людину, що втратила кращі моральні якості; недолюдок. Лайливе слово [5, Т. 7, с. 399]). Наприклад: «Дві чорні постаті, – одна висока, дебела, а друга коротша, миршава, – облиті мертвотно-білим місячним сяйвом, товклися біля порогу, як опівнічні примари» (Н. Гуменюк).

У переносному значенні такі іменники стосуються конкретної людини, тому ступінь їхньої невизначеності значно зменшується, наприклад: *«У маршрутку поперед мене лізе якась* ***потвора*** *в шубі з дохлих котів»* (І. Роздобудько). Проте навіть у переносному значенні ці лексеми зберігають деякою мірою сему невизначеності, оскільки залишаються невідомими конкретні характеристики людини, які вкладені в ту чи ту лексему.

Напівпериферійну зону підкатегорії утворюють лексеми, які виявляють високий ступінь неозначеності лише поза конкретною мовленнєвою ситуацією. Сюди належать:

1) особові займенникові іменники. Як і для розглянутих вище питальних, заперечних та неозначених займенникових іменників, для них характерна внутрішня семантична градація узагальнення. Найвищий ступінь узагальнення виявляють особові займенникові іменники *він, вона, воно*, зворотний займенниковий іменник *себе*, поступове зменшення узагальнення відзначають в особових займенникових іменниках *ми, ви, я, ти* [1, с. 188]. «Такі займенники поза контекстом або ситуацією абсолютно не зрозумілі мовцеві або слухачеві, передаючи тільки загальну (категорійну) граматичну інформацію, тобто тільки те, що вони вказують на предмети взагалі, або, точніше кажучи, спеціалізовані на вираженні предметності» [1, с. 187]. Натомість у конкретній мовленнєвій ситуації вони втрачають свою неозначеність, набувають конкретного змісту, пов'язуючись із конкретними предметами, названими в контексті, наприклад: *«Повернувся* ***інженер*** *з двома стільцями в руках, за* ***ним*** *ішла кельнерка, яка несла каву для обох жінок і пляшку коньяку»* (П. Загребельний); *«Художниця звела на Отаву просвітлені від стримуваного реготу* ***очі****.* ***Вони*** *були досить дивні в неї»* (П. Загребельний);

2) власне-іменники на позначення обрисів когось або чогось: *тінь* (обриси людини, тварини, різних предметів; силует [5, Т. 10, с. 143]), *постать* (обриси тіла людини [5, Т. 7, с. 371]),

силует (контури, обриси кого-, чого-небудь, що помітні або видніються віддалік [5, Т. 9, с. 171]). У конкретній мовленнєвій ситуації такі іменники зазвичай поєднуються з іншими іменниками, які вказують на конкретну істоту чи предмет, які спричинюють появу цих обрисів, унаслідок чого ступінь неозначеності значно меншає: ***Тінь** дерева падала на вікна.* Лише зрідка в конкретних мовленнєвих ситуаціях розглядані іменники зберігають високий ступінь неозначеності. Це буває, коли вони поєднуються з неозначеними займенниковими прикметниками: *З-за рогу раптом випливла чиясь **тінь***;

3) власне-іменники на позначення осіб за їхніми рисами характеру, різними ознаками: *заброда* (людина, що прибула звідки-небудь [6, Т. 5, с. 46]), «той, хто забрів», *заблуда* (людина, що збилася зі шляху [6, Т. 5, с. 37]), «той, хто заблудився», *мурло* (невихована людина [6, Т. 9, с. 200]), *чудак* (те саме, що дивак [5, Т. 11, с. 373]), *бідолаха, бідолашка* (нещасна людина [6, Т. 1, с. 500]), *розмазня* (нерішуча, слабохарактерна людина [5, Т. 8, с. 733]), *невидимка* (те, що неприступне зорові [6, Т. 10, с. 140]), *неборака* (людина, дії якої викликають співчуття [6, Т. 10, с. 120]), *пустодзвін* (базіка [5, Т. 8, с. 401]), *страхопуд* (боягуз [5, Т. 9, с. 757]), *пробийголова* (відчайдушний бешкетник [5, Т. 8, с. 116]), *шибеник* (бешкетник [5, Т. 11, с. 449]), *непотріб* (нікчемна людина [6, Т. 10, с. 421]), *живчик* (про вертлявого чоловіка легкої вдачі [6, Т. 4, с. 746]), *нелюд* (бездушна людина [6, Т. 10, с. 338]), *зірвиголова* (бешкетник [6, Т. 6, с. 134]), *задавака* (пихата людина [6, Т. 5, с. 167]), *забіяка* (той, хто починає бійку [6, Т. 5, с. 35]); *незнайомець* (незнайомий чоловік [6, Т. 10, с. 300]). Наприклад: *«Якийсь **живчик**, вогник вічно можна було відчути в ньому»* (Ю. Яновський). Зауважимо, що більшість лексем цієї зони є іменниками спільного роду, оскільки саме спільність роду знеособлює й узагальнює, що стає підставою для формування значення невизначеної предметності поза конкретною мовленнєвою ситуацією.

До периферійної зони зараховуємо іменники на позначення понять, які не співвідносні з поняттям «предмет» у звичному, неграматичному, розумінні цього слова, та похідні іменники, у яких корінь відповідає за сему «неозначеність», а сему «предметність» передає суфікс. Предметність у них постає суто граматичною. До цієї зони належать:

1) іменники на позначення філософських, релігійних понять, пов'язаних зі сферою буття: *вічність* (плин часу, що не має початку й кінця [6, Т. 3, с. 151]), *небуття* (стан, коли припиняється існування [6, Т. 10, с. 122]). Наприклад: *«Час неосяжний, коли він категорія **Вічності**»* (Л. Костенко);

2) іменники на позначення почуттів, відчуттів та станів, семантика яких не є конкретною, сприймається кожним індивідуально, залежно від досвіду. Сюди відносимо такі лексеми: *розпач* (стан сильного душевного болю [6, Т. 8, с. 759]), *передчуття* (неясне відчуття того, що може статися [6, Т. 6, с. 179]), *добрість* (властивість за значенням добрий [6, Т. 2, с. 323]), *сумніви* (непевність щодо вірогідності чого-небудь [6, Т. 9, с. 839]), *веселість* (стан за значенням *веселий* [6, Т. 1, с. 339]), *надія* (упевненість у можливості здійснення чогось бажаного [6, Т. 5, с. 70]), *екстаз* (надмірно збуджений психічний стан [6, Т. 2, с. 465]), *жах* (почуття дуже великого переляку [6, Т. 2, с. 513]), *млість* (почуття знемоги [6, Т. 4, с. 764]), *гризота* (душевні страждання [6, Т. 2, с. 166]), *нетерпіння* (небажання довго терпіти [6, Т. 5, с. 394]), *клопіт* (неспокій, хвилювання [6, Т. 4, с. 187]), *ностальгія* (болісна туга за батьківщиною [6, Т. 5, с. 447]). Наприклад: *«Може, згадає дядькову **добрість** та якусь сорочину пошиє»* (В. Шкляр). Також лексеми *бентега* (В. Шкляр), *самость* (К. Москалець), не зафіксовані у словниках: *«Степан зупинився, і Катерина боязко глянула йому в очі, але страшного в них не було нічого – сині ласкавці виплескували на Катерину, теплі й лагідні, і все-таки **бентега** прохопила її груди – якась лоскітлива до **млості**»* (В. Шкляр); *«<…> вода, яка кристалізується у чарівну й неповторну форму **самості** на верховинах духу, де холод і розріджене повітря <…>»* (К. Москалець);

3) іменники на позначення просторових понять, які містять семи «неозначене» чи «незрозуміле», тобто називають невідомі, малоприступні, невизначені місця: *нетрі* (труднопрохідні місця [6, Т. 5, с. 396]), *дебрі* (малоприступна місцевість [6, Т. 2, с. 228]), *безвість* (невідомі місця [6, Т. 1, с. 122]), *безкінечність* (який не має ні початку, ні кінця; видимих меж [6, Т. 1, с. 131]). Наприклад: *«Тільки одного разу я пошкодував, що ПОЗА ГРОЮ, що моє життя триває не так, як в інших, що приречений на тривалу самотність замість миті солодкого падіння в **безвість**»* (І. Роздобудько); *«Ми заїдемо десь далеко-да-алеко в тайгу. І там, **в нетрях**, серед квітів і пралісу я збудую затишну хатинку <…>»* (І. Багряний). Із таким самим значенням виявлено лексему *«ельдорадо»*, яка не зафіксована у словнику: *«Віз, заколисуючи, екзальтованих пасажирів десь в невідомий і вимріяний край, в дивне золоте **ельдорадо**»* (І. Багряний). Зрозуміло, що *«золоте ельдорадо»* пов'язане з міфічною країною – Ельдорадо, означає «невідомий, вимріяний, дивний край»;

4) іменники на позначення неозначених часових проміжків: *правік* (прадавнина [5, Т. 7, с. 505]), *дні* (період у житті людини [6, Т. 4, с. 126]), *літа* (період часу в кілька років; роки [6, Т. 8, с. 242]), *часина* (невеликий проміжок тривалості якоїсь дії, що становить годину або кілька хвилин [5, Т. 11, с. 276]), *будні* (трудове, повсякденне життя [6, Т. 1, с. 666]), *хвилечка, хвилька* (зменшено-пестливе, мить, короткий проміжок часу [5, Т. 11, с. 41]), *мент* (дуже короткий проміжок часу [6, Т. 8, с. 601]), *день-другий*. Лексеми цього мікрополя не називають конкретний проміжок часу, важко визначити, скільки триватиме той чи той період: *«Не спіши, Катю, переждемо* ***день-другий****, а там воно покаже»* (В. Шкляр). Для підкреслення неозначеності використовують форму множини: *«У цей вечір Емма гостро відчула, як утомилась від біганини по колу, веремії* ***буднів*** *та блимання меседжів у соціальних мережах <…>»* (У. Дудок). Одним із прийомів досягнення невизначеності часового проміжку слугує повторення однакових лексем із часовим значенням: ***«Дні, дні, дні*** *<…>»* (У. Самчук). Таке нагромадження гіперболізує часовий проміжок та надає семантики неозначеності лексемі з конкретним значенням;

5) багатозначні іменники, використовувані в переносному значенні, коли провідною постає сема «щось дуже неприємне»: *гад* (1. Земноводна тварина або плазун. 2. *перен., зневажл.* Про огидну людину; Лайливе слово [6, Т. 3, с. 418]), *зараза* (1. Мікроорганізми, що є збудниками інфекційних хвороб. 2. *заст.* Епідемічна хвороба, епідемія. 3. *перен.* Що-небудь негативне, що може поширюватися, перейматися. 4. *розм.* Уживається як лайливе слово [6, Т. 5, с. 464]), *зомбі* (1. Мрець; 2. Про людину, яка беззастережно підкоряється волі іншої людини [6, Т. 6, с. 322]). Наприклад: *«– От <…>* ***зараза****! – притулила палець до рота і завмерла, перечікуючи, доки біль притихне, тоді витягнула палець із рота і почала уважно його вивчати»* (Н. Гурницька).

До найпериферійнішої зони (абсолютної периферії) підкатегорії неозначеної предметності потрапляють:

1) субстантивовані прикметники, які набувають розгляданого значення лише в конкретній мовленнєвій ситуації. У реченні *«Коли вже майже натиснула на ґудзик сьомого поверху, через двері прошмигнув* ***чужий****»* (Д. Корній) субстантивований прикметник *чужий* використовується у значенні «незнайомець» [5, Т. 11, с. 377], тобто «той, хто є невідомим для інших»;

2) деякі оказіоналізми: *голопупенко* (В. Шкляр), *неліпо* (І. Франко), *сюся-масюся* (Д. Корній), *сюсятко* (Д. Корній). Наприклад: *«Гей, ти,* ***неліпо якась****! – крикнула Лесиха до невістки»* (І. Франко); *«Що, побіжиш жалітися Мариночці Семенівні? Ой-ой-ой!* ***Сюся-масюся****! Ги-ги-ги!»* (Д. Корній).

Висновки і пропозиції. Підкатегорія неозначеної предметності є складником функційно-семантичної категорії неозначеності. Засобами її вираження постають одиниці морфологічного рівня, марковані семами «предметність» і «невизначеність». Ядро підкатегорії формують питальні, заперечні та неозначені займенники, а також кілька груп власне-іменників, які спеціалізовані на вираженні значення узагальненої предметності та зберігають його в конкретних мовленнєвих ситуаціях. Напівпериферію утворюють особові займенникові іменники та власне-іменники, які виявляють високий ступінь неозначеності лише поза конкретною мовленнєвою ситуацією. Периферійну зону підкатегорії неозначеної предметності формують власне-іменники, у яких неозначена предметність постає суто граматичною. До найпериферійнішої зони (абсолютної периферії) підкатегорії неозначеної предметності потрапляють синтаксичні іменники, які набувають значення невизначеної предметності лише в конкретній мовленнєвій ситуації.

Список літератури:

1. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : академічна граматика української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
2. Дудко І. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській літературній мові : автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2002. 23 с.
3. Поляк І. Функційно-семантична категорія неозначеності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2019. 19 с.
4. Семененко О. Функціонально-семантичне поле неозначеної кількості в українському поетичному дискурсі : автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса. 2011. 20 с.
5. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
6. Словник української мови : у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2019.
7. Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность/неопределенность / А. Бондарко и др. ; отв. ред. А. Бондарко. Санкт-Петербург : Наука, 1992. 304 с.

Petrenko T. V. FUNCTIONAL-SEMANTIC SUBCATEGORY OF INDEFINITE SUBJECTIVITY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article analyzes the subcategory of indefinite subjectivity as a component of the functional-semantic category of uncertainty. The means of its expression at the morphological level are described. It is established that lexemes which define indefinite subjectivity denote different degrees of manifestation of this feature: some of them have it both in the language system and in specific speech situations; others convey a high degree of indefinite subjectivity only outside a specific speech situation, some of them get it in the specific speech situation. Based on this, the means of explication of the subcategory of indeterminate subjectivity are ranked into central (nuclear), semi-central, semi-peripheral and peripheral. The central (nuclear) lexemes include those that retain their inherent highest degree of generalized subjectivity in specific speech situations, and the most peripheral include those that acquire the meaning of indefinite subjectivity only in specific speech situations. It is determined that the core of the studied subcategory is formed by interrogative, negative and indefinite pronoun nouns, as well as several semantic groups of proper nouns, in the structure of which the determining factor is the seme "someone" or "something" (nouns which denote something meaningless, philosophical concepts, generalized concepts; semi-central zone – nouns which represent indefinite beings; semi-peripheral zone – nouns which indicate the outlines of someone or something, people on various grounds; peripheral zone – nouns which denote related philosophical concepts with the sphere of existence; nouns which represent feelings, states, spatial concepts, indefinite time intervals; polysemic nouns in a figurative sense), and the absolute periphery is formed by lexeme of other parts of speech which transpose into noun positions (such as substantival adjectives, occasionalism).

Key words: *functional-semantic category of uncertainty, subcategory of indefinite subjectivity, pronoun nouns, proper nouns, nuclear means of expression, peripheral means of expression.*

УДК 811.161.2'342.9
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/10

Петрів О. В.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Легка Л. І.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЛОГІЧНОГО НАГОЛОСУ В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА (НА ПРИКЛАДІ ВІРША «ЯК ДОБРЕ ТЕ, ЩО СМЕРТІ НЕ БОЮСЬ Я»)

У статті висвітлено етнолінгвістичні та функціональні аспекти використання логічного наголосу в поезії Василя Стуса (на прикладі вірша «Як добре те, що смерті не боюсь я»); з'ясовано суть логічного наголосу як засобу мовної міжсуб'єктної комунікації, смислової та емоційної виразності поетичного твору; виявлено особливості його функціонування в різних комунікативних ситуаціях художньої реальності твору на рівні її зображення автором та у сприйнятті читачем/інтерпретатором; реконструйовано мовну картину світу В. Стуса, відображену у вірші «Як добре те, що смерті не боюсь я» (1972 рік). Герменевтичний підхід до аналізу тексту вірша допоміг з'ясувати ситуації біографії В. Стуса, суспільні й особистісні обставини, у яких був написаний твір, виявити концепти, акцентовані логічним наголосом, зробити спробу розпізнати авторський задум, водночас дати інтерпретацію художньо-поетичних, виражальних засобів, одним із яких є логічний наголос. Розуміння художнього тексту робить можливим відтворення авторської ідеї твору, дозволяє концептуалізувати її, здійснюючи смислове наголошення. Інтонаційне виділення найбільш важливого в конкретній мовній ситуації художньої реальності тексту виконує функцію повідомлення, забезпечує міжособистісну, міжпоколінну, соціокультурну комунікацію в системі взаємин «автор – читач». Встановлено, що проблема логічного наголосу як дослідницька є міждисциплінарною і вирішується у взаємозв'язку мовознавства та літературознавства, а також окремі аспекти проблеми входять до предметного кола досліджень із філософії та психології, зокрема це питання психології творчості, художньо-образного пізнання та комунікації тощо. Фонетичні характеристики слова, словесний наголос є основою для виникнення логічного. У послідовності аналізу авторського задуму, історії створення тексту, читацької рецепції проаналізовано алгоритм використання, особливості функціонування й етнолінгвістичні аспекти логічного наголосу в тексті вірша В. Стуса «Як добре те, що смерті не боюся», а також визначено його зміст у єдності з формотворчими елементами.

Ключові слова: *засоби поетики, інверсія, логічний наголос, мовна картина світу, ритм, шістдесятники.*

Постановка проблеми. Проблема логічного наголосу в поетичному творі є міждисциплінарною, викликає дослідницьку зацікавленість як у мовознавців, так і в літературознавців, виявляє у взаємовпливі єдність форми і змісту літературного твору. Актуальність досліджуваної проблеми визначена необхідністю узгодити задум автора з інтерпретацією тексту вірша читачем/дослідником; виявити етнолінгвістичні та функціональні особливості логічного наголосу, їх розкриття у творчості В. Стуса (на прикладі вірша *«Як добре те, що смерті не боюсь я»*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій виявляє щонайменше два бібліографічні блоки: щодо проблеми логічного (смислового) наголосу як акцентологічної, а також щодо особливостей творчості В. Стуса та використання логічного наголосу в художньо-образній системі його творів.

Науково-теоретична основа вивчення проблеми логічного наголосу в акцентологічній системі української мови визначена в низці праць відомих українських мовознавців – Т. Міщенко, В. Скляренка, Л. Прокопової, В. Винницького, О. Іщенка й інших. Мову творів В. Стуса досліджували українські мовознавці в Україні та поза її межами у використанні принципів методології міждисциплінарного вивчення, зокрема це

А. Бондаренко, Ю. Браїлко, Д. Данильчук, О. Радомська, А. Шум, Ю. Шевельов та інші. У низці праць названих учених розглянуто особливості синтаксису, лексичні явища, які характеризують своєрідність ідіостилю В. Стуса, виявлено мовні засоби поетики у творчості українських майстрів художнього слова – представників української генерації шістдесятників. Однак потребують висвітлення етнолінгвістичні та функціональні аспекти використання логічного наголосу, зокрема в поезії В. Стуса, що й зумовило вибір теми нашої статті.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення й обґрунтування етнолінгвістичних та функціональних аспектів використання логічного наголосу в поезії Василя Стуса (на прикладі вірша «Як добре те, що смерті не боюсь я»). У межах визначеної мети необхідно розв'язати такі завдання: з'ясувати суть логічного наголосу як засобу мовної міжсуб'єктної комунікації, логічної й емоційної виразності поетичного твору; виявити етнолінгвістичні особливості використання логічного наголосу в різних комунікативних ситуаціях художньої реальності твору; встановити алгоритм використання логічного наголосу у процесі творення й інтерпретації поетичного твору; реконструювати мовну картину світу В. Стуса, відображену у вірші «Як добре те, що смерті не боюсь я».

Доцільним є використання герменевтичного методу, суть якого полягає в тому, щоб дослідити, пояснити, витлумачити текст, передусім за допомогою критеріїв художньої системи твору, універсального характеру внутрішнього світу поета, з урахуванням його філософських, естетичних поглядів; на основі сприйняття зрозуміти художньо-естетичну цінність твору, утілений у ньому безперервний духовний і культурний досвід народу, людства в його минулому і сьогоденні. Застосування герменевтичного методу допоможе розкрити ситуації біографії В. Стуса, зокрема ті суспільні й особистісні обставини, у яких був написаний вірш *«Як добре те, що смерті не боюсь я»*, виявити концепти, які акцентовані логічним наголосом у тональності та ритмі вірша, пізнати авторський задум і дати інтерпретацію художньо-поетичних засобів його вираження, одним із яких є логічний наголос.

Виклад основного матеріалу. Щоб з'ясувати суть логічного наголосу як засобу мовної міжсуб'єктної комунікації, логічної й емоційної виразності поетичного твору, необхідно визначити його місце, роль і значення в акцентологічній системі української мови. Як зазначає В. Винницький, за допомогою цього типу наголосу в потоці мовлення виділяється одне якесь слово для підкреслення його смислової ролі у висловленій думці. Смисловий наголос відіграє важливу роль у правильному розумінні висловленої думки, увиразненні її, уникненні двозначності у фразі. Тому у прозових та поетичних творах іноді слово, на яке падає логічний наголос, виділяється в тексті за допомогою поставленого в тексті знака наголосу [3, с. 9–10]. Смислове наголошення підкреслює нову або спірну для одного з учасників комунікації інформацію. Логічне виділення слова або словосполучення досягається засобами графіки (шрифт), лексики (супровідні слова «саме», «якраз» тощо), синтаксису (інверсія, видільні звороти зі словами «замість», «крім», «зокрема», «наприклад» тощо). Водночас логічний наголос є засобом актуального членування речення на предмет мовлення (дане, відоме – тема) і повідомлення нової інформації про нього (нове – рема). Як зазначає М. Кочерган, що більше слів у реченні, то більше можливостей його різної актуалізації. За допомогою використання порядку слів як засобу актуального членування мовець тему розміщує на початку фрази, а рему – у кінці, ключові слова якої інтонаційно підпадають під смислове наголошування. Це можуть бути вказівні та неозначені займенники, частки, які надають окремому слову, висловлюванню чи реченню певного смислового або емоційного відтінку тощо [4, с. 317–318].

Логічний наголос має функціональне значення в усному мовленні, зокрема художньо-літературному, забезпечує повне і точне донесення висловленої автором думки до адресата – вдумливого читача. Саме тому слово або словосполучення, виділені логічним наголосом, попри смислове, мають ціннісно-емоційне навантаження. У функціонуванні логічного наголосу на рівні як його творення, так і сприйняття відбувається особлива активність художньої думки у співвідношенні до життєвого матеріалу, підвищується роль суб'єкта творчості – автора і читача, виникає єдність думки і почуття, концептуалізуються думки і почуття автора, поєднуються інтелектуально-раціональний та емоційно-естетичний компоненти сприйняття, здійснюється особливий вплив на читача у процесі художнього доказу ідеї, зверненні і до розуму, і до почуттів. Суть логічного наголосу як засобу мовної міжсуб'єктної комунікації, логічної й емоційної виразності поетичного твору пов'язана з історично встановленим порядком слів у реченні, ритмом мови і мовлення, у чому виявляють себе етнолінгвістичні особливості використання логічного наголосу в комунікативних ситуаціях художньої реальності вірша.

Для української мови характерний вільний порядок слів у реченні, який прийнято класифікувати як прямий і непрямий. У разі прямого порядку слів члени речення розташовані в такій послідовності: підмет знаходиться перед присудком, означення – перед означуваним словом, додаток – після слова, від якого залежить, водночас обставина займає різні місця в реченні. Непрямий порядок слів називаємо інверсією, власне невластиве традиційному розташування слова (як члена речення) посилює його виразність, надає додаткового смислового або стилістичного відтінку. Саме інверсія приводить до виділення більшою силою голосу не за правилами розташованого слова, яке має особливе смислове навантаження у структурі речення. До того ж вигідною позицією для смислового й інтонаційного виділення окремого слова або словосполучення є його розташування в кінці речення.

З'ясувати функціонування логічного наголосу у процесі творення й інтерпретації поетичного твору допоможе встановлення алгоритму його використання. Процес творення та прочитання поетичного твору є специфічною міжособистісною мовленнєво-комунікативною діяльністю, суб'єктами якої виступають автор – читач (виконавець/слухач/дослідник). Однак в основу цього процесу завжди покладено інтерпретацію: автор у формі і засобах художньо-образного відображення дійсності інтерпретує світ-буття і себе в ньому, трансформує свій варіант світобачення читачеві. Пізнаючи авторський задум, читач надає йому власного особистісного звучання в раціонально-чуттєвому сприйнятті, вербальному відтворенні – у прочитанні (для себе чи художньо-сценічному). Рефлексія читацького сприйняття на художнє поетичне слово автора завжди потребує інтелектуального й емоційно-чуттєвого зусилля, оскільки читач співвідносить художню реальність твору зі своїм художньо-образним мисленням, емоційно осмислює власні переживання і роздуми, що створює в результаті авторський і читацький текст. Одним із засобів донесення автором ідеї свого твору є логічний наголос як засіб мовної міжсуб'єктної комунікації, логічної та емоційної виразності поетичного твору. Отже, алгоритм використання логічного наголосу у процесі творення й інтерпретації поетичного твору містить послідовність таких кроків: авторський задум у мотивації певними обставинами, подіями особистісного чи суспільного буття – написання твору в концептуалізації ідеї поняттями, які виділені логічним наголосом – прочитання твору читачем у збереженні авторської концепції, її доповнення своєю інтерпретацією з використанням логічного наголосу, який може збігатися чи не збігатися із задумом автора.

У процесі творення та прочитання/інтерпретації художньо-поетичного твору, який по суті є процесом пізнання, автор і читач створюють за допомогою художньо-образних мовних засобів власні картини світу-буття і себе в ньому. Мова, як зазначає Н. Ашиток, створює суб'єктивний образ об'єктивного світу, і завдяки мові людина виражає і пізнає саму себе, водночас репрезентує етнічну самосвідомість. У мові втілено досвід історичного розвитку нації, вона служить визначенням культурно-національної унікальності етносу [1, с. 427].

Мовна художньо-образна картина світу В. Стуса постає перед читачем як наслідок специфічного особливого художнього мислення поета. Основою художнього мислення будь-якого письменника є поєднання таких його різновидів, як: інтуїтивне, наочно-діяльне, наочно-образне, практичне, словесно-логічне, творче, теоретичне. Створення (як і сприйняття) оригінального літературно-художнього твору відбувається в домінуванні наочно-образного мислення, яке пройняте понятійними й інтуїтивними елементами, здійснюється на основі й у формі мовних засобів. Переважають у ньому уявлення й образи уяви, почуття, які через багатство асоціацій (часом дуже віддалених і незвичних) творять чуттєво-конкретний (ізоморфний), але інтенціональний (не обов'язково відображений) художній світ, невіддільний від мовленнєво-мовної оболонки. Образне бачення поета зближується з понятійним мисленням, воно зіставляє, відрізняє, диференціює, групує образи відповідно до певних ідеалів, концепцій автора. Поет/письменник «бачене», «відчуте», «пережите» може втілити, передати читачам тільки у слові. Його мовний матеріал – це зактивізовані кимось (персонажем, оповідачем тощо) слова, фрази. Він їх чує промовленими або промисленими. Тому вони завжди перебувають у діалогічних відношеннях, наснажені чиїмось суб'єктивним світом, несуть у собі «своє» і «чуже» значення. Письменник як людина із властивим їй типом нервової системи не може замкнутися тільки у сфері образного бачення чи понятійного мислення: він свої інтуїтивні осяяння так чи інакше осмислює, а логічні роздуми – осердечнює почуттями залежно від того, який жанр обрав для свого висловлювання. Та в кожному разі художньо-образне мислення письменника реалізується у слові [5, с. 714–715].

Художнє мислення В. Стуса відображає мовну картину світу генерації українського шістдесятництва, у якій найбільший пласт лексики об'єднаний концептами «народ», «Україна», «людина», «свобода». Екстралінгвальна дійсність 60–80-х рр. XX ст. в Україні зумовила протестний, бунтівний характер творчості майстрів слова, яка має яскраво виражене національне спрямування. Ідею опору утискам та репресіям із боку тоталітарної радянської держави щодо української національної культури й інтелігенції В. Стус концептуалізує різноманітними формотворчими та змістовими засобами, зокрема логічним наголосом та ідейно-смисловим навантаженням слів та словосполучень, ним виділених.

На прикладі вірша В. Стуса *«Як добре те, що смерті не боюсь я»* (тут і надалі ілюстративний матеріал подано за джерелом [7, с. 140] – *О. П.; Л. Л.*) встановимо функціонування й етнолінгвістичні аспекти логічного наголосу в поетичному творі, визначимо його зміст у єдності з формотворчими елементами.

Аналізований вірш входить до збірки *«Час творчості»*, де зібрано поезії 1972 р., у якому відбулися перший арешт В. Стуса (12 січня), суд (7 вересня), за вироком якого поета було ув'язнено на 5 років із подальшим засланням на 3 роки. Вірш написано на восьмий день після арешту (20 січня 1972 р.) – у граничних обставинах життя поета, що пояснює потребу підбити підсумок життєвого етапу та водночас визначити перспективи майбутнього. За жанровими ознаками вірш близький до сповіді чи заповіту, а за тематичними – до філософської лірики. Центральним образом є ліричний герой, який художньо втілює авторське розуміння світу і своє місце в ньому, відчуття синівської єдності з народом, його історією та культурою, готовність чинити опір, відстоювати правоту своїх переконань і цінностей. Тематичні ліричні мотиви вірша визначені образами-думками про життя і смерть, вічне і тлінне, теперішнє (*«суще»*) і майбутнє (*«грядуще»*), образами-передчуттями страждання як умови боротьби за торжество правди, вічних цінностей віри, надії та любові. Перший рядок вірша *«Як добре те, що смерті не боюсь я»* виконує композиційну функцію назви і зачину, дає розуміння того, що ліричний герой як виразник думок і почуттів автора потрапив у скрутні життєві обставини, які створюють загрозу для його життя.

Зачин визначає провідний мотив вірша в зіставленні діалектично пов'язаних образів життя і смерті шляхом використання: заперечувальної частки *не* з різними формами дієслова, часових дієслівних форм (у протиставленні теперішнього і майбутнього), способових, зокрема наказових, форм у зверненні ліричного героя до себе самого. Як результат сповідальних роздумів поета постає кінцівка вірша, у якій зосереджено образно-емоційну енергію твору. Наказовий спосіб дієслів у прикінцевих рядках передає програму дій і поведінки, яку ліричний герой визначив для себе як програму виживання, пізнання минулого і зустрічі з майбутнім: *«Заблуканий у пущі, не ремствуй, прозирай у глиб, у суще, що розпукнеться в грядуще і ружею розквітне коло шиб»*. Саме ці рядки виділені логічним наголосом і концептуалізують авторське світобачення – відчуття ворожості навколишнього світу, усвідомлення єдності своєї долі з історією народу, розуміння своєї місії – творчістю наблизити майбутнє, у якому вихід із небуття і відродження.

Художньо-зображувальні мовні засоби аналізованого вірша розкривають його провідний мотив та у прочитанні потребують виділення логічним наголосом. Автор використовує складні тропи: епітети *«тяжкий мій хрест»*, *«недовідомих верств»*, *«стражденним і незлим обличчям»*, *«чесними сльозами»*; порівняння *«як син, тобі доземно поклонюсь»*; алегорію *«заблуканий у пущі»* – як асоціацію образу пущі зі світом, арештом та перспективою ув'язнення; іронію *«що вам, богове, низько не клонюся в передчутті недовідомих верств»* – в іронічному звертанні до тих, хто допитував, вів слідство, вирішував долю арештованого поета, із зневажливим використанням ненормативного, діалектного *«богове»* як форми називного відмінка множини іменників чоловічого роду із флексією *-ове*, типу «*панове*», «*синове*», «*братове*» (див.: [2, с. 102–103]); гіперболу *«хай прийдуть в гості Леся Українка, Франко, Шевченко і Сковорода»* – для увиразнення особистісного емоційно-естетичного ставлення до культурної спадщини України, своєї спорідненості із творчістю названих письменників та поетів; літоту *«прозирай у глиб, у суще, що розпукнеться в грядуще і ружею заквітне коло шиб»* – для визначення величі і космічного масштабу буття/сущого як того, що існує в найменшому вимірі і завжди було для В. Стуса предметом світоглядно-філософських та художньо-естетичних рефлексій; уособлення *«народе мій, до тебе я ще верну, <…> як син, тобі доземно поклонюсь, і чесно гляну в чесні твої вічі»* – для визначення свого синівського ставлення до народу як до особистості – як до батька; метафору *«не*

набрався скверни, ненависті, прокльону, каяття», *«розвіється біда»*.

Засобами художньо-образної виразності аналізованого вірша є елементи поетичного синтаксису, зокрема: звертання – іронічне «богове», патетичне *«народе мій»*; оклики у поєднанні з наказовим дієсловом – *«Та вже! Мовчи!»*, які допомагають ліричному герою опанувати себе, *«не ремствувати»*, а відновити душевну рівновагу в пізнанні сущого і вірі у *«грядуще»*; рефрен лексем, сумісних із поняттям «чесність» [6, с. 315]: «і чесно гляну в чесні твої (у зверненні до народу – *О. П., Л. Л.*) вічі і чесними сльозами обіллюсь», що характеризують стосунки спільноти (народу) і людини як правдиві, відверті, високоморальні; анафора (єдинопочаток) – лексичний повтор на початку рядків у зачині вірша підрядного з'ясувально-об'єктного сполучника *«що»*, за допомогою якого ліричний герой сповідально саморефлексує над своїми вчинками, почуттями, життєвими пріоритетами; антитеза – *«і в смерті обернуся до життя»*, у якій єдність і суперечність понять *«життя»* – *«смерть»* дають смислове значення «відродження» – як народу, так і людини. На жаль, до розпаду тоталітарної держави СРСР, проголошення незалежності України, відродження її мови, культури поет не дожив декілька років. Більшість слів і словосполучень, які підпадають під логічний наголос в аналізованому вірші, – це дієслова і дієслівні форми. Цими засобами автор концептуалізує своє життєве кредо, що дозволяє шляхом вибірки цих слів-концептів зробити його реконструкцію: *«не боюсь», «не питаю», «не клонюся», «не набрався («скверни»)», «ще верну», «обернуся («до життя»)», «доземно поклонюсь», «гляну», «сльозами обіллюсь», «хочеться пожити», «мовчи», «не ремствуй», «прозирай у глиб»*. Вірш написаний ямбом, а перехресне римування, інверсії *«смерті не боюсь я»*, *«розвіється біда»*, *«прийдуть в гості Леся Українка, Франко, Шевченко і Сковорода»* і вся художньо-образна система твору витворює спокійний, величний ритм як упорядкований, узгоджений рух. У цьому емоційно й естетично значущому русі особлива роль належить логічному наголосу в його зв'язках з інверсією, оскільки саме порушення звичного, прямого, порядку слів у реченні допомагає автору виділити найважливіші слова в тексті (мікротексті). Так, наприклад, розміщення означення після означуваного слова у зверненні ліричного героя/автора до свого народу (*«Народе мій»*) акцентує увагу читача на цій фразі, вказує на велич народу і нерозривну з ним синівську єдність Поета.

Висновки і пропозиції. Проблема логічного наголосу як дослідницька є міждисциплінарною і вирішується у взаємозв'язку мовознавства та літературознавства, а також окремі аспекти проблеми входять до предметного кола досліджень з філософії та психології, зокрема це питання психології творчості, художньо-образного пізнання та комунікації тощо. Логічний наголос підсилює фонетичні характеристики слова, оскільки завжди накладається на словесний наголос. Розуміння художнього тексту і відповідне до нього смислове виділення слів у процесі прочитання є обов'язковою умовою точного і повного відтворення авторського задуму, пізнання ідейно-тематичного змісту твору. Логічний наголос виконує функцію виділення засобами інтонації повідомлення про найбільш істотне, головне, нове, що є важливим у конкретній мовній ситуації художньої реальності тексту. Алгоритм використання логічного наголосу у процесі творення й інтерпретації поетичного твору містить послідовність таких кроків: авторський задум – створення тексту – читацька інтерпретація. Встановлення особливостей функціонування й етнолінгвістичних аспектів логічного наголосу в поетичному творі нами здійснено на прикладі вірша В. Стуса *«Як добре те, що смерті не боюся»* (1972 р.) шляхом визначення його змісту в єдності з формотворчими елементами. Перспективою наступних досліджень є вирішення проблеми єдності форми і змісту у використанні словесного та логічного наголосу (на прикладі творів В. Симоненка).

Список літератури:

1. Ашиток Н. Мовна картина світу в філософсько-освітньому дискурсі. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки :* науковий вісник. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 47. № 5. С. 427–433.
2. Бевзенко С. Українська діалектологія : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
3. Винницький В. Українська акцентна система: становлення, розвиток. Львів : Бібльос, 2002. 578 с.
4. Кочерган М. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2001. 368 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
6. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970. Т. 11. 699 с. С. 315.
7. Стус В. Таборовий зошит : вибрані твори / упор. Д. Стус. Київ : Факт, 2008. 452с.

Petriv O. V., Lehka L. I. ETHNOLINGUISTIC AND FUNCTIONAL ASPECTS OF THE USE OF LOGICAL EMPHASIS IN VASIL STUS' POETRY (ON THE BASIS OF THE POEM "HOW GOOD IT IS THAT I AM NOT AFRAID OF DEATH")

In the article the essence of logical emphasis as a means of linguistic intersubject communication as well as semantic and emotional expressiveness of the poetic work has been clarified. The features of the use of artistic reality of the work in various communicative situations at the level of author's presentation and reader's / interpreter's perception have been revealed. The algorithm of using a logical emphasis in the process of creation and interpretation of a poetic work has been defined. Vasil' Stus' linguistic picture of the world, reflected in the poem "How good it is that I am not afraid of death" (1972), has been reconstructed. A hermeneutic method has been used, which helped to clarify the situations in Vasil' Stus' biography, social and personal circumstances in which the poem was written, to identify concepts accentuated by logical emphasis, to give an interpretation of author's idea and artistic-and-poetic means of its expression, one of which is a logical emphasis. It has been found out that the problem of logical emphasis (as a research one) is interdisciplinary and is solved in the relationship of linguistics and literary studies. Certain aspects of this problem are included in the subject area of philosophy and psychology, in particular, this is the problem of psychology of creativity, artistic-and-figurative cognition and communication, etc. Logical emphasis reinforces the phonetic characteristics of the word as it is superimposed on verbal emphasis. Understanding the literary text and the corresponding semantic stressing the words in the process of reading is a mandatory requisition of the accurate and complete reproduction of the author's idea, as well as understanding the ideological-and-thematic content of the work. Logical emphasis performs the function of stressing by means of intonation the message about the most essential, the main and the new that is important in a particular linguistic situation of the artistic reality of the text. Algorithm of the logical emphasis use in the process of creation and interpretation of the poetic work contains a sequence of such steps: author's idea – text creation – reader's interpretation. The analysis of the peculiar features of functioning and ethnolinguistic aspects of logical emphasis in the poetic work has been provided on the basis of Vasyl' Stus' poem "How good it is that I am not afraid of death" by means of defining its content in unity with the formative elements.

Key words: *means of poetics, inversion, logical emphasis, linguistic picture of world, rhythm, representatives of sixties.*

УДК 81'373.422: 801.8
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/11

Стефурак Р. І.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ КОНТРАСТ – КОНСТИТУТИВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ БОГДАНА ТОМЕНЧУКА

Стаття присвячена актуальній і цікавій темі – вивченню антагоністичності лексико-стилістичних одиниць як засобу конструювання поетичного тексту. У ній проаналізовано лексико-семантичний контраст поетичного тексту письменника із Прикарпаття (Івано-Франківська) Богдана Томенчука. Лексико-семантична полярність у досліджуваній художній картині світу є домінантною: картотека двох найновіших збірок («Жінка з одного вірша», «Дві джезви») налічує 450 одиниць (антоніми, полярні кольороназви, стилістичні фігури, базовані на антонімії, оксиморони тощо), що свідчить про текстотвірний потенціал цих контрастивів, оскільки вони не лише кількісно, але й художньо виразно (креативно якісно) формують поетичний текст. У пропонованому дослідженні акцентовано на семантично антагоністичних одиницях поетичного тексту як засобах формування його художньої канви, зокрема проаналізовано частиномовну належність антонімів (загальномовних і контекстуальних); включеність контрастивів у тропеїчні структури поетичного тексту (метафору, епітет, порівняння); описано структурні особливості оксиморонів (їхню компонентність (моделі «іменник + іменник (субстантив)», «іменник + прикметник», «іменник + дієслово»), поширеність, валентність); визначено смислову будову антитези; вивчено функції контрастивів у художньому тексті (виражально-експресивну (будує креативну полярність та ілюструє експресію тексту), тропеїчно-символічну (формує тропеїчну канву тексту, локалізуючи в ньому додаткові асоціативні семи), інтертекстуальну (зумовлює експлікацію в тексті формально відсутніх додаткових інформативних джерел), текстовірну (формує консистенцію тексту)).

Ключові слова: *лексико-семантичний контраст, контрастні кольороназви, контрастиви, антоніми (загальномовні, контекстуальні), оксиморон, антитеза, поетичний текст.*

Постановка проблеми. Поетична картина світу Богдана Томенчука, як свідчить частотність лексико-семантичних антагонізмів досліджуваного тексту, базована на контрасті, який кількісно і якісно реалізувався на лексико-семантичному рівні мови поетичної текстової канви, локалізувавшись у загальномовних чи контекстуальних антонімах, тропах, стилістичних фігурах, кольороназвах, стійких одиницях мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській лінгвістиці сьогодні пожвавилося вивчення антонімії в художньому тексті, оскільки на її базі формується не тільки сам текст, але й образний новаційний семантичний пласт поетичного «бачення» світу. У цій царині плідно працюють учені Н.В. Бобух, Н.І. Бойко (контрастиви, лексичні опозиції, оксиморонні синтагми в художньому тексті), С.Я. Єрмоленко (стилістичне функціонування мовних одиниць у тексті), Л.О. Пустовіт (семантика кольороназв, які в художньому тексті часто поляризуються), С.О. Станіславська (контраст як принцип організації поетичного тексту) та ін.

Цікавими, на нашу думку, є праці Н.М. Бобух «Оксиморонні синтагми в мовотворчості Івана Драча» (2015), «Семантико-стилістичні функції лексичних опозицій у романі Павла Загребельного "День прийдешнього"» (1918 р.), «Семантико-стилістичні функції контрастивів у художньому тексті Івана Нечуя-Левицького» (2019), у яких детально досліджено лексико-семантичні опозиції художнього мовлення.

Постановка завдання. Аналіз наукових джерел названих учених спонукав до вивчення полярних лексико-семантичних одиниць у сучасному поетичному тексті. Саме тому мета наукової статті полягає в дослідженні контрастних лінгвостилістичних засобів конструювання поетичного тексту Богдана Томенчука. Мета дослідження зумовила низку завдань: виокремити види лексико-семантичних контрастивів у досліджуваному тексті, визначити їхню структуру, проаналізувати функціональне навантаження лексико-семантичних опозицій у поетичному тексті Богдана Томенчука.

Виклад основного матеріалу. Контраст – це «композиційно-мовленнєвий засіб організації

тексту, що ґрунтується на протиставленні, антонімії лексичних одиниць. Засобом вираження контрасту є різні види антонімів, елементи композиції тексту» [10, с. 263–264] тощо. Наприклад: *І граєм правду між курми і лисами. / Ніхто не бачить фальші серед гри… / І поставали прапори кулісами, /У крові прані наші прапори...* [2].

У наведеному сегменті представлено два види контрастивів: текстуальні антоніми *кури і лиси* й оксиморон *поставали прапори кулісами*, тобто цитований катрен побудовано на антагоністичності виділених лексико-семантичних одиниць, проте ці смислові опозиції набувають у поезії не тільки вторинної, а й національно-культурної семантизації та символізації: контрастиви «курка – лис» = «жертва – нападник», «прапор – куліса» = «патріотизм – псевдопатріотизм». Як бачимо, наведені семантичні протиставлення є не тільки будівельним матеріалом поетичного уривка, а і ключовим елементом його асоціативно-образного смислу, конотативно маркованого фону.

Домінантними в поетичній текстовій канві, яка характеризується компактністю викладу матеріалу, на думку С. Станіславської, є такі види контрасту: «лексико-семантичний, що полягає в антонімізації лексико-фразеологічних, граматичних одиниць, і стилістичний» [8, с. 3], який є сукупністю стилістично протилежних одиниць. Стилістичний контраст – «одна із двох взаємопов'язаних <…> закономірностей використання стилістично значущих одиниць, що полягає у невідповідності <…> стилістично забарвлених слів (чи більшості слів) у висловлюванні» [9, с. 483].

На нашу думку, провідну роль в архітектоніці поетичного тексту виконують лексичні опозиції (загальномовні та контекстуальні антоніми), які не тільки ілюструють оказіональне «бачення» картини світу окремим митцем, а і стають фундаментом для творення тропеїчної лінії (метафори, порівняння, епітети) тексту та стилістичних фігур (антитези, оксиморону). Лексико-семантичний контраст має широкий спектр реалізації в поетичному творі й не обмежується лексичними опозиціями, оксиморонами чи антитезами (хоча вони домінують), а й у полярності стилістично маркованих слів, активної й пасивної лексики, архаїзмів і неологізмів тощо, які формують додаткову контрастність у творі.

Базовими виразниками контрастних відношень у поетичному тексті Богдана Томенчука є антоніми:

Справжній ***гріх*** *і геть несправжня* ***святість*** [1].

Або: *Вона ж* ***поряд була****… І* ***ховалася*** *вся межи* ***ніччю*** *і вицвілим* ***днем*** [2].

Таких лексичних опозицій у досліджуваному тексті чимало, проте домінантою індивідуально-авторського контрастування в тексті Богдана Томенчука є власне **текстуальні антоніми**, у яких, крім узуальної семантики, завдяки художній валентності таких опозицій у тексті локалізовано додаткову асоціативно-образну інформацію.

Текстуальні антоніми в поетичному тексті є багатофункціональними: вони часто формують вторинну семантизацію тексту, оскільки набувають переносного значення: *Ще побудь* ***останнім мерехтінням /*** *Коло мене,* ***Боже****, і в мені… / Поцілуй мене в убогі хисти,* ***/ Болі*** *порахуй і* ***талани*** [1].

У цьому сегменті функціонує семантична опозиція оксиморонного характеру ***останнє мерехтіння – Бог***, перший елемент якої – метафора, тобто за допомогою антагоністичних конструктів формується асоціативно-образна сітка тексту.

Найчастотнішими в досліджуваному тексті є антоніми-іменники, що називають домінантні контрастні образи поетичного тексту Богдана Томенчука: *Я* ***раб*** *і я твій* ***рабовласник*** [1]; *І ніби неможлива голограма – / Твоє* ***півсвітло*** *і моя* ***півтінь*** [1]; *З* ***епілогу*** *іду* ***прологом****. І готовий лиш перед Богом Звітувати про кожен штрих* [1]; *Він* ***Маестро****… А я його* ***учень*** [1]. Інколи автор поляризує в тексті субстантиви і власні назви: *Блукають тіні* ***мертвих*** *і* ***живих*** [1]. Як бачимо, субстантиви представлені загальномовними антонімами.

Друге місце за частотою вживання в аналізованому тексті є антоніми-дієслова: *Просто давній вечір. / Він просто* ***говорив*** *про те, що я* ***мовчав****, / А погляд тихо переходив межі* [2]. Або: *А правда сльозою* ***текла*** *по щоках / Й* ***щезала*** *у зморшках скитальця* [2]. Як свідчить аналіз картотеки, на базі контекстуальних дієслів у тексті автор моделює дієслівні метафори, які конструюють додаткову образну інформацію. Дієслівна метафора оксиморонного характеру в досліджуваному тексті є одним із ключових засобів побудови художнього контрасту, оскільки вона «породжує» в контексті новий і неочікуваний експресивно-образний струмінь: *Вже* ***слово*** *є, але воно* ***німує*** [2]. Часто така метафора формує фразеологічно зумовлений контекст, у якому закладено асоціативно-образну конотацію: ***Посходились*** *світи* ***й помістились тобі на долоні*** [2]; *Він [світ]* ***жив сам по собі****, але –* ***не собі,/*** *Нерідко –* ***кусаючи лікті****, /* ***Ходив*** *височенний і в сірій юрбі /****Визбирував*** *зорі по крихті. / А світ* ***дивувався****, шептав по кутках, /* ***Висмоктував щось собі з пальця****…/ А правда сльозою* ***текла*** *по щоках / Й* ***щезала*** *у зморшках скитальця* [1].

Серед значної кількості антонімів-прикметників (*Моє **вечірнє** сонце в твої **ранковім** світі* [1]; *Я цілую тебе. Виціловую, ніби звільняю із мармуру. / Із **минулих** і **нинішніх, сущих, прийдешніх** життів* [2]; *Господи Ти **юним** будеш, я вже майже **древнім**, / Але ти будеш снитися мені* [1]), як загальномовних, так і текстуальних, є полярні кольороназви: ***Мов кагла, білий світ** корпає **чорну сажу,** / Потріскує в дровах охриплість голосів* [2]. Лексико-семантичні асоціативно-образні контури білого і чорного кольорів мають символічно полярні семантичні ознаки. Пряме номінативне значення слова «білий» – «той, що має колір снігу, молока, крейди» [6, с. 51]; «чорний» – кольору «сажі, вугілля, найтемніший із кольорів» [6, с. 1381]. У сегменті тексту обидва колірні прикметники мають широкі лексико-семантичні поля не тільки у прямому, але й у переносному значенні (*бруд – чистота*).

Менш частотними є протиставлювані прислівники: *Так **порожньо** в душі, так **повно** у коморах…* [2]; ***Нізвідки** й **звідусіль** принесу вірш у душу. / І стане білий світ високий, мов костел…* [1]; *Все це збудеться **завтра**… / А збутися мало **давно**»* [2].

Слід зазначити, що займенники (*всі – ніхто, Ти – Я*) та службові частини мови (*до – від, над – під*) не «працюють» на розбудову асоціативно-образної канви тексту, тому їхньому лінгвістичному опису не надано ваги.

Крім наведених лексичних опозицій, у поезії Богдана Томенчука домінантним будівельним матеріалом художнього контрасту є оксиморон – «фігура мови, що полягає в навмисному поєднанні слів із протилежними або просто взаємовиключними значеннями, для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої форми» [10, с. 433].

Наприклад: *Твоє **добро стає** твою **люттю**. / Він мусить за'ра' взнати, що по чім… / **Гнів, як молитва,** став твоєю суттю, / мов кров його у тебе на мечі* [1].

Як бачимо, поєднання непоєднуваного, локалізоване в метафорі (*добро стає люттю*) та порівнянні (*гнів, як молитва*) формує тропеїчний смисл, помножений на виражальну експресивність: «основа експресивного ефекту оксиморона полягає в несумісності його складових частин» [1, с. 42].

У поетичному тексті Богдана Томенчука типовими є такі моделі оксиморонних конструктів:

− іменник + іменник (ґенітивна метафора, порівняння): *Ми раптом переходимо на ти / Під **музику почутого мовчання*** [2]; *До **святості** наших **пречистих гріхів*** [1]; *Без тебе всі **ікони як плакАти*** [2];

− іменник + іменник (чи субстантив) + дієслово (дієслівна метафора): *хтось **пише** білу **музику із пауз*** [2]; ***світи** й **помістились** тобі **на долоні*** [1]; *І **в** мого **часу зупинився час** – / То без претензій до осі земної* [2];

− іменник + прикметник чи (епітет): *справляєм **тризни повесільні*** [1]; *Моє **вечірнє сонце** в твої ранковім світі* [1]; *До краплі сумної, до болю на денці,/ До світла в сльозі й висоти ексцеленцій, / До заздрого осуду **заздрих богів*** [1]; ***Справжній гріх і геть несправжня святість*** [2]; *А я розчиняюсь від кожного дотику / У тихім шаленстві цих двох пропадань, / в голодних мотивах **покірного спротиву**…* [1];

− прикметник + прислівник: *У сивій паморозі трави, / **Де надвечірньо світла** ви, / Така **безсовісно вродлива**…* [1];

− дієслово + прислівник(-и): ***світло** так **чорнів** фортеп'ян* [1]; *в нашім **завтра появилось вчора*** [2]; *Та **на біло сивіє** волосся, / наче згадує тих, хто пішли в піднебесний архів* [1];

− прислівник + іменник: *Без тебе так **гріховно по церквах*** [2]; *Бо ж **у небі** так **тісно небу**… Ну, впустім на простори душ* [1].

Як бачимо, наведені «оксиморонні синтагми» [2, с. 135] в досліджуваному тексті мають структуру словосполучення або речення. Вони є не тільки засобом формування «емотивної оцінності» [2, с. 135], «експресивізації слів, належних різним семантичним полюсам оцінної шкали» [5, с. 415–416], а і ключовим елементом індивідуально-авторської тропеїчної структури тексту (ґенітивної (*святість гріхів*) і дієслівної метафор (*півтіні прозоріють*), епітету (*покірний спротив*), порівняння (*гнів, як молитва*)), що формує антагоністичну виразність асоціативно-образної архітектоніки твору.

Наступним компонентом контрастивної поетики тексту Богдана Томенчука є антитеза – «фігура мови, яка полягає у протиставленні або зіставленні порівнюваних понять, явищ, ситуацій шляхом поєднання їхніх мовних виражень в одному контексті для досягнення певного виражально-зображального ефекту (увиразнення протилежності, підкреслення несумісності або, навпаки, діалектичного співіснування тих чи інших понять і т. ін.)» [10, с. 26].

Наприклад: *Ми кожен рік за щастя п'єм – Сльоза ж лишається на горе. Щоночі сниться Вифлиєм, та наяву – одні Гоморри...* [2].

У наведеній антитезі контраст базовано на протиставленнях *щастя – горе* та *Вифлиєм – Гоморра*, які «відсилають» до різнотипних фонових знань (пресупозиція святкування: *підіймати келих за щастя / залишати краплю на сльози*; інтертекстуальне вкраплення: *місто народження Святості (Сина Божого) – місто, знищене за гріхи.*

Антитеза в досліджуваному текстовому просторі зазвичай виконує виражально-зображальну функцію, оскільки базується на таких параметрах:

1) «увиразнення протилежності» [11, с. 26]: ***Ти юним будеш, я вже майже древнім,*** *Але ти будеш снитися мені…* [1]; *Стоїть плечистий день* ***по сивину*** *в заметах, А вчора він ще був* ***по сонце*** *у хлібах* [2]; ***Темніла прірва*** *– ми* ***ставали мостом****,* ***Стріла летіла*** *– кожен* ***був щитом****…* [1];

2) «підкреслення несумісності» [11, с. 26]: *Блукають тіні мертвих і живих. А десь витає слово непочате… Не* ***вистачає нас на молитви****, А* ***час найвищий Біблію писати****…* [1]; *А зостається гола суть: У* ***ложці – мед, а дьогтю – діжка****. Ну де ж кисільні береги І поміж них молочні ріки?* [2];

3) «співіснування контрастних понять у межах певного цілого» [11, с. 27]: *Так* ***порожньо в душі****, так* ***повно у коморах****…* [1]; ***Ти дзвонив на Різдво й на сполох****.* ***Великоднім також бував****. Чи то* ***хором****, чи просто* ***соло*** */ До молитви скликав слова* [2].

Слід зазначити, що антитеза, ключовими образами якої зазвичай є текстуальні антоніми, вибудовує в поетичному тексті оказіональну поетику контрасту.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши різнотипні одиниці лексико-семантичного контрасту в поетичному тексті Богдана Томенчука, визначаємо такі їхні функції:

– ***виражально-експресивну*** (будує креативну полярність та ілюструє експресію тексту);

– ***тропеїчно-символічну*** (формує тропеїчну канву тексту, локалізуючи в ньому додаткові асоціативні семи);

– ***інтертекстуальну*** (зумовлює експлікацію в тексті формально відсутніх додаткових інформативних джерел).

Кожна з визначених функцій не діє автономно, а синкретизується з іншими, у такий спосіб акумулюючись у ключову ***текстовірну*** функцію, оскільки контрастні мовні одиниці конструюють не тільки поверхневу, а й глибинну, асоціативно-образну інформативність поетичного тексту.

Отже, досліджувані контрастивні одиниці (антоніми, оксиморони, кольоронази, антитези), конструюючи в поетичному тексті смислову, тропеїчну та інтертекстуальну інформаційні моделі, забезпечують його консистенцію[1], виражають оказіональну експресивно-контрастну поетичну картину світу Богдан Томенчука.

Список літератури:

1. Бобух Н.М. Антоніми в українській поетичній мові : монографія. Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2007. 321 с.

2. Бобух Н.М. Оксиморонні синтагми в мовотворчості Івана Драча. *Український смисл* / за ред. І.С. Попової. Дніпропетровськ : ТОВ «РоялПринт», 2015. С. 135–145.

3. Бобух Н.М. Семантико-стилістичні функції контрастивів у художньому тексті Івана Нечуя-Левицького. *Лінгвістика* / Старобільський ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2019. № 2 (41). С. 119–128.

4. Бобух Н.М. Семантико-стилістичні функції лексичних опозицій у романі Павла Загребельного «День прийдешнього». *Лінгвістика* / Старобільський ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2018. № 1 (38). С. 124–132.

5. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. 552 с.

6. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник української мови. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.

7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, Київ, 2010. 844 с.

8. Станиславская С.А. Контраст как принцип организации поэтического текста: на материале ранней поэзии А. Ахматовой и Н. Гумилева : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.01. Саратов, 2001. 24 с.

9. Стариченок В.Д. Большой лингвистический словарь. Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. 811 с.

10. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под. ред. М.Н. Кожиной ; редколл. : Е.А. Баженова, М.П. Котюева, А.П. Сковородников. Москва : Флинта : Наука, 2006. 696 с.

11. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : Русанівський В.М., Тараненко О.О., М.П. Зяблюк та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2000. 752 с.

[1] Консистенція тексту – «логічна послідовність елементів, взаємопогодженість складових частин і їхня стійкість, які читач вибудовує у своїй уяві у процесі читання тексту» [7, с. 609].

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Богдан Томенчук. Жінка з одного вірша : поезія. Брустурів : Дискурсус, 2018. 84 с.
2. Богдан Томенчук. Дві джезви : поезія. Брустурів : Дискурсус, 2019. 224 с.

Stefurak R. I. LEXICAL-SEMANTIC CONTRAST AS A CONSTITUTIVE ELEMENT OF BOHDAN TOMENCHUK'S POETIC TEXT

The article is devoted to an actual and interesting topic – the study of the antagonism of lexical and stylistic units as a means of constructing a poetic text. It analyzes the lexical and semantic contrast of the poetic text by the Subcarpathian writer (Ivano-Frankivsk) Bohdan Tomenchuk. Lexical and semantic polarity in the studied artistic picture of the world is dominant.

The card index of the two latest collections (''Woman from one poem'', ''Two cezves'') has 450 units (antonyms, polar colour names, stylistic figures based on antonyms, etc.), oxymorons testify to the text-forming potential of these contrasts, as they not only quantitatively but also artistically express (creatively qualitatively) form a poetic text.

The proposed study emphasizes the semantically antagonistic units of the poetic text as a means of forming its artistic outline. The article analyzes the partial linguistic affiliation of antonyms (common and contextual); inclusion of contrasts in tropical structures of the poetic text (metaphor, epithet, comparison); described the structural features of oxymorons (their component (models ''noun + noun (noun)'', ''noun + adjective'', ''noun + verb''), prevalence, valence); the semantic structure of the antithesis is determined; studied the functions of contrasts in the literary text (expressive-expressive (builds creative polarity and illustrates the expression of the text), tropical-symbolic (forms a tropical outline of the text, localizing additional associative seven), intertextual (causes explication in the text of formally absent additional informative) text-correct (forms the consistency of the text)).

Key words: *lexical-semantic contrast, contrasting colour names, contrasts, antonyms (common, and contextual), oxymoron, antithesis, poetic text.*

УДК 811.161.2’373.21(477.55)
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/12

Тихоненко О. В.
Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

Підгородецька І. Ю.
Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

СТРУКТУРНО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІКОНІМІВ ХАРКІВЩИНИ

У статті розглянуто частину топонімного простору Харківщини, а саме назви сільських лінійних об’єктів населених пунктів Роганської об’єднаної територіальної громади Харківського району Харківської області. Предметом розгляду є структурно-словотвірні характеристики віконімів. Проблеми топонімії Харківського регіону розглядають історики, географи, етнографи, мовознавці. Останнім часом увагу науковців привертають питання розвитку топонімічних систем не лише міста, а й села. Джерельною базою дослідження послугували офіційні списки лінійних об’єктів (вулиць, провулків, в’їздів) селищ і сіл Роганської ОТГ. Внаслідок проведеного дослідження визначено структурні типи та словотвірні моделі віконімів, встановлено їхню продуктивність; схарактеризовано морфологічні особливості номінацій, визначено способи творення сільських найменувань. Структурний аналіз назв внутрішньосільських лінійних об’єктів допоміг виявити, що віконіми однокомпонентного типу мають значну кількісну перевагу над двокомпонентними утвореннями. Це підтверджує загальнослов’янську тенденцію творення віконімів. Багатокомпонентні (більше двох складників) структури відсутні у межах досліджуваного онімного простору. Систему однокомпонентних віконімів населених пунктів Роганської ОТГ формують насамперед прикметники, утворені переважно від простих основ із використанням суфіксів -н-, -ськ-, -ов-. Непродуктивною виявилася модель віконімів, представлена іменниками у формі родового відмінка однини та множини. Аналізовані віконіми належать до різних частин мови та виявляються переважно субстантивованими прикметниками (80% від загальної кількості), рідше – іменниками (19% від загальної кількості). Дослідження встановлює об’єктивну картину ділянки топонімного простору Харківщини на прикладі назв сільських лінійних об’єктів Роганської ОТГ, конкретизує стан ономастики у Харківському регіоні й може бути використане для подальшого комплексного вивчення віконімів інших населених пунктів.

Ключові слова: *віконім, віконімія, структурний тип, словотвірна модель, спосіб творення, онімний простір.*

Постановка проблеми. Проблеми структури та семантики топонімів окремої території, закономірностей їх функціонування й тенденцій розвитку, процесів взаємодії різних топонімічних систем протягом кількох останніх десятиліть перебувають у колі наукових інтересів учених різних галузей знань. Мовознавці зосереджують свою увагу, зокрема, на вивченні урбанонімії як складника топонімії певної місцевості, що є маркером територіальної ідентичності населення, однак назви внутрішніх сільських об’єктів досліджують меншою мірою. До першого десятиліття XXI ст. зазначені топоніми залишалися поза увагою вітчизняних лінгвістів. Як зазначає О. Крижанівська, дослідники урбанонімії зосереджені на великих містах, ігноруючи селища та села [6, с. 114].

Актуальність розвідки зумовлена тим, що вивчення топонімічних систем сільських населених пунктів є важливою ланкою у з’ясуванні загальних принципів найменувань внутрішньоміських і внутрішньосільських об’єктів, їхніх типологічних зіставлень; окрім того, назви лінійних сільських об’єктів Харківщини не розглядали в аспекті їхньої структури та способів творення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему класифікації назв міських і сільських найменувань порушували у своїх працях К. Галас, Ю. Карпенко, О. Купчинський, І. Сабадош, М. Худаш та ін. Над дослідженням сучасних віконімів Черкащини працює Т. Гаврилова [2]. В україністиці відомі також ономастичні студії, присвячені безпосередньо урбанонімному простору різних міст України, де науковці зосереджуються

на вивченні лексико-семантичних і словотвірних особливостей урбанонімів Одеси [7], Херсона [8], Кривого Рогу [15], Дніпропетровщини [18], Хмельницького [19].

Спроби ідентифікації топонімічної системи Харківського регіону започаткували в ономастичних та етнографічних розвідках І. Муромцев, Є. Ткаченко, О. Трубачов, О. Хребто, А. Ярещенко. Ойконіми Слобожанщини на матеріалі Харківщини комплексно дослідила Ю. Абдула [1, с. 4]. Останніми роками з'явилися праці лінгвістів, присвячені мовознавчим проблемам міської топонімії. Учені аналізують процеси творення неофіційної й офіційної номінації внутрішньоміських об'єктів Харкова, розглядають їхню словотвірну специфіку [16; 17]. Вивчення віконімів Харківського району Харківської області розпочато місцевими науковцями, котрі визначили лексико-семантичні параметри найменувань лінійних сільських об'єктів, зокрема принципи їхньої номінації за властивостями та якостями, що лежать в основі мотиваційної ознаки найменування і відображають різні характеристики об'єкта; за зв'язком із людиною як суб'єктом соціуму; відношенням до інших об'єктів; за абстрактним поняттям [12].

Об'єктом нашого дослідження є ділянка топонімного простору всередині поселень сільського типу Роганської об'єднаної територіальної громади (ОТГ) Харківського району Харківської області, до складу якої ввійшли селища *Рогань* і *Докучаєвське*, села *Борове*, *Логачівка*, *Лелюки*, *Пономаренки*, *Хроли*. Предмет аналізу – структурно-словотвірні характеристики віконімів (найменувань сільських вулиць, провулків тощо). Джерельною базою дослідження послужили офіційні списки назв лінійних об'єктів указаних населених пунктів до і після перейменування 2016 р. (182 номінації). У Роганській ОТГ підлягав перейменуванню 31 віконім, що становить 17% від загальної кількості назв.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначення продуктивних і непродуктивних структурних типів, словотвірних моделей і морфологічних характеристик віконімів.

Виклад основного матеріалу. Сукупність внутрішніх власних назв будь-якого населеного пункту, що характеризують його певні самобутні ознаки, становить урбанонімний простір.

Услід за Р. Разумовим віконіми потрактовуємо як лінійні об'єкти, розташовані на території сільських населених пунктів і селищ міського типу [14, с. 407–408].

У сучасній віконімії використовують такі номенклатурні назви, як вулиця, провулок, рідше – в'їзд, бульвар.

Зі структурного погляду досліджувані віконіми можна поділити на кілька груп: однокомпонентні назви, що у своїй структурі містять лише одне слово (*Фабрична, Тініста, Котляревського, Миру*) та двокомпонентні назви, які складаються із двох слів (*Лесі Українки*) або числа та слова (1 Травня).

Із-поміж однокомпонентних назв розрізняємо відапелятивні, відантропонімні, відтопонімні утворення. Відапелятивні найменування більшою мірою репрезентують у своїй семантиці особливості ландшафту, флори та фауни, інфраструктури селищ і сіл тощо. Наприклад, *Польова, Лугова, Каштанова, Жасминова, Журавлина, Лебедина, Радісна, Високовольтна, Станційна, Шкільна, Кабельна, Енергетична, Військова, Фабрична* тощо. Відантропонімні віконіми зазвичай фіксують прізвища людей, доля яких пов'язана із населеним пунктом (вул. *Кантемирівська, вул. Кузьміна*), або прізвища відомих митців, учених (вул. *Шевченка,* вул. *Сковороди,* вул. *Мічуріна* та ін.). До відтопонімних назв належать: вул. *Харківська,* вул. *Роганська,* вул. *Чугуївська,* вул. *Довжанська,* вул. *Подольська,* вул. *Безлюдівська* тощо.

Двокомпонентні відантропонімні назви-меморативи утворені за моделлю «ім'я+прізвище» (вул. *Богдана Хмельницького*) або за допомогою псевдоніма (вул. *Лесі Українки*).

Двокомпонентним є також один віконім, що сформувався за допомогою слова й цифри – вул. *1 Травня.*

Аналіз структурних типів віконімів засвідчив, що однокомпонентні назви, які становлять 179 найменувань, або 98,3%, репрезентують найвищу продуктивність цього типу найменувань, що підтверджує загальнослов'янську тенденцію утворення віконімів [9, с. 137].

Зазначимо, що аналізовані віконіми належать до різних частин мови: більшою мірою вони представлені субстантивованими прикметниками (*Весела, Радісна, Центральна, Роганська* – 80% від загальної кількості), рідше – іменниками (*Чехова, Горького* – 19% від загальної кількості). Зафіксовано один віконім (*вул. 1 Травня),* утворений із числівника й іменника, котрий кваліфікуємо як змішаний. Подібні назви з нумеративами вказують на дату певного державного свята. Зазначимо, що цей тип не властивий віконімії досліджуваних населених пунктів.

Як засвідчують джерела, структура однокомпонентних прикметників-віконімів переважно

одноосновна. Більшість із них є відносними прикметниками (вул. *Станційна,* вул. *Шкільна*, вул. *Лугова*), а отже, суфіксальними дериватами.

В онімній системі селищ якісні прикметники функціонують як віконіми значно рідше: вул. *Весела,* вул. *Тепла,* вул. *Зелена,* пров. *Світлий.*

На основі аналізу назв онімного простору Роганської ОТГ виявлено наявність різних структурних моделей побудови віконімів, а саме: ад'єктивну, генітивну та нумеративну.

Більшість номінацій побудовано за допомогою ад'єктивної моделі (номенклатурна назва (іменник) + (прикметник)), наприклад: *вулиця Університетська, вулиця Наукова, провулок Слобожанський, в'їзд Тінистий*. Вид зв'язку між компонентами – узгодження. Цей тип віконімів характеризується відносно вільним порядком розташування компонентів (спостерігаємо на деяких вивісках: *Центральна вулиця, Польовий провулок).*

Генітивну модель (номенклатурна назва (іменник) + онім (іменник чи іменне сполучення) у формі родового відмінка однини) представлено рідше: *вул. Мічуріна, провул. Кузьміна, вул. Лесі Українки*. Видом зв'язку моделі є керування. Позиція номенклатурного терміна суворо фіксована: він завжди знаходиться у препозиції.

Отже, назви ад'єктивного типу нараховують 159 найменувань, що становить 87,36% від загальної кількості; назв генітивного типу – 22, тобто 12,08% від загальної кількості; найменування нумеративного типу (складаються з порядкового номера дня й назви місяця) спостерігаємо лише одне – відповідно 0,54%.

Серед номінацій-іменників менш продуктивними є структури, де аналізовані назви мають форму родового відмінка однини, здебільшого це віконіми-репрезентанти осіб: *Горького, Кузьміна, Чехова, Чкалова, Сковороди, Мічуріна, Коцюбинського* та ін. (сел. Рогань), *Докучаєва* (сел. Докучаєвське), *Суворова* (с. Лелюки), *Миколаєва* (с. Логачівка), *Громадського* (с. Пономаренки). Їхня частка становить 22 одиниці (12%) від загальної кількості. У формі родового відмінка однини представлено декілька апелятивів (*Культури, Натхнення, Миру, Дружби*). Із формою родового відмінка множини спостерігаємо апелятиви – колективні посвяти *Архітекторів, Конструкторів*, *Ентузіастів*, що становить 1,6% від загальної кількості.

Досліджуваний матеріал дав змогу виділити такі способи словотворення віконімів:

1) суфіксальний, який становить 80% (*Дослідна, Харківська, Мальовнича, Лебедина, Волошкова, Вишнева, Дзвінка, Тінистий* та ін.);

2) префіксально-суфіксальний, що складає 3,8% (*Роздольна, Підгірний, Зарічна, Затишна, Заярський, Подольська, Проліскова*);

3) основоскладання – 2,7% (*Метробудівська, Високовольтна, Новопроектна, Новоселів, Автострадна*).

У наших джерелах превалюють пропріативи суфіксального типу з такими афіксами:

1) *-н- (Дослідна, Соборна, Яружна, Східна, Кабельна, Джерельна, Шкільна, Ювілейна).* Це пояснюється здатністю суфікса *-н-* утворювати релятиви зі значенням загальної відносності. Перелічені приклади засвідчують актуальність такого типу в сучасний період (30%);

2) *-ськ-/-цьк- (Кантемирівська, Слобожанський, Харківська, Довжанська, Депутатська).* Відзначимо продуктивність творення віконімів із відносних прикметників із цим суфіксом (26%), за допомогою якого утворюються прикметники-топоніми від різних іменникових основ, а саме: відапелятивні (*Селянська, Козацька, Олімпійська*) із семантикою загальної відносності та відантропонімні номінації, що функціонують як назви різної географічної локації (*Київська, Чугуївська, Роганський*);

3) трохи нижчий рівень продуктивності творення віконімів від ад'єктивів із суфіксом *-ов-(-ев) (Наукова, Садова, Паркова, Лугова, Польова, Дубова, Тюльпанова, Кутовий, Зернова, Вишнева)* (24%).

Деривати з іншими формантами є непродуктивними серед досліджуваних віконімів, такі приклади поодинокі: *Тінистий, Дзвінка, Мальовнича, Журавлина, Зоряна, Лебедина.*

Віконіми, як і годоніми, формуються через семантичну деривацію шляхом трансонімізації й онімізації. Семантична деривація – це процес творення нового слова через переосмислення вихідного за метафоричними та метонімічними моделями внаслідок граматичного переходу, злиття сполуки з кількох слів в одне без участі морфем [13, с. 114; 11, с. 87]. Трансонімізація є лексико-семантичним способом словотвору, унаслідок якого власні імена переходять із одного класу назв до іншого. Показовими в цьому аспекті виступають назви, пов'язані з увічненням пам'яті про місцевих мешканців або загальновідомих людей. Наприклад: *Кузьміна, Гречанінова, Коцюбинського, Гагаріна*. Найменування мають форму родового відмінка однини (генітивний тип із закінченнями *-а, -ого*). Ця граматична форма характерна для тих найменувань, що належать до меморіальних назв-присвят [4]. Аналіз засвідчує, що подібна словотвірна модель не є продуктивною на сучасній мапі селищ і сіл Роганської ОТГ (15 меморативів, це становить

8,2% від загальної кількості). Наприклад, з-поміж 29 віконімів сел. Рогань, які підлягали перейменуванню, було 15 назв-меморативів радянської епохи. Після перейменування їх витіснили моделі ад'єктивного типу: *Полєтаєва – Тініста, Кірова – Вишневий, Орджонікідзе – Кантемирівська* тощо.

Побіжно зазначимо, що в досліджуваному онімному просторі в межах одного населеного пункту функціонують повторювані назви. Модифікацію здійснюють через використання номенклатурних назв (вулиця, провулок, в'їзд): *вул. Миколаєва – пров. Миколаєва, вул. Центральна – пров. Центральний – в'їзд Центральний* (с. Логачівка), *вул. Східна – в'їзд Східний, вул. Елітна – в'їзд Елітний, вул. Горіхова – пров. Горіховий,* (с. Лелюки), *вул. Кузьміна – в'їзд Кузьміна, вул. Культури – пров. Культури, вул. Дружби – пров. Дружби, вул. Селянська – пров. Селянський, вул. Подольська – пров. Подольський та ін.* (с. Рогань). Подібне явище Г.М. Мезенко простежує у білоруській віконімії та називає іррадіацією. Такі назви є одним із напрямів розширення структурного і семантичного потенціалу урбанонімної лексики, так само як і віконімної. Мотивація урбаноніма зумовлена не тільки природою названого об'єкта, суб'єктивним баченням номінатора урбанонімної одиниці, а й лексико-семантичними ресурсами урбанонімної (і ширше онімної) системи. Пошуки нових можливостей і призвели до появи досліджуваних одиниць [10, с. 109].

Іншим різновидом лексико-семантичного способу словотвору є онімізація, внаслідок якої відбувається перехід загальної назви у власну без будь-яких структурних змін. Частина аналізованих віконімів утворилася через онімізацію апелятивів (відапелятивна семантична деривація). Такий спосіб продукування характеризує найменування лінійних об'єктів такої структурно-граматичної організації, як родовий відмінок однини та множини (*Дружби, Культури, Натхнення*, *Миру, Архітекторів, Ентузіастів*).

Зауважимо, що причини вибору загальної назви досить різноманітні – мотивовані й немотивовані. Слушною є думка, що цей спосіб семантичної трансформації виявляється досить своєрідним, оскільки на початку такого перетворення семантичне значення апелятива звужується до одиничного, далі зникає лексичне значення загальної назви, залишається лише номінативна й ідентифікаційна функції [15, с. 121].

На думку Ю.О. Карпенко, лексико-семантичний спосіб словотвору –закономірний, повноцінний і досить поширений шлях поновлення лексичного складу мови [5, с. 5]. У такий спосіб поповнюється склад як годонімів, так і віконімів.

Висновки і пропозиції. Структурний аналіз допоміг виявити, що однокомпонентні типи віконімів мають значну перевагу над двокомпонентними.

Систему однокомпонентних віконімів Роганської громади формують насамперед прикметники (частіше відносні та деякою мірою якісні), утворені переважно від простих основ із використанням суфіксів *-н-, -ськ-, -ов-*. Непродуктивними виявилися віконіми, утворені від іменників у формі родового відмінка однини та множини. Ад'єктивні моделі віконімів є більш продуктивними, ніж генітивні та нумеративні.

Лексико-семантичний спосіб творення віконімів у межах трансонімізації й онімізації демонструє низький індекс продуктивності.

Дослідження встановлює об'єктивну картину віконімії як частини онімного простору Харківщини на прикладі назв вулиць, провулків, в'їздів сільських населених пунктів Роганської ОТГ, а саме – структурний склад, словотвірні моделі, морфологічні характеристики, способи творення найменувань сільських лінійних об'єктів. У цій праці конкретизується стан топоніміки Харківщини. Результати розвідки можуть бути використані для подальшого вивчення питань регіональної ономастики, зокрема віконімії.

Список літератури:

1. Абдула Ю.А. Становлення ойконімії Слобожанщини (на матеріалі Харківщини) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 2008. 18 с.

2. Гаврилова Т. Місцева географічна номенклатура як джерело номінації сільських кутків (на матеріалі говірок Черкащини). *Студії з ономастики та етимології.* Київ : Кий, 2002. С. 54–64.

3. Дамбе В. Несколько слов о делении топонимии. *Микротопонимия.* Москва : Изд-во МГУ, 1967. С. 150–151.

4. Іванова Н.Г. Словотвірна характеристика лінгвістичних термінів з компонентом онім : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 1998. 20 с.

5. Карпенко Ю.О. Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору. *Мовознавство.* 1992. № 4. С. 3–10.

6. Крижанівська О. Назви вулиць і частин села Цибулевого знам'янського району Кіровоградської області. *Наукові записки. Серія : Мовознавство.* Тернопіль, 2003. Ч. 1. С. 114–116.

7. Крупеньова Т.І. Лексико-семантичні та словотвірні особливості годонімів міста Одеси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2015. № 16. С. 29–31.

8. Мартос С.А. Словотвірна структура годонімів Херсона. *Записки з українського мовознавства.* 2019. Вип. 26 (1). С. 243–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2019_26(1)__31.

9. Мезенко А.М. Белорусские виконимы в контексте современной культуры. *Русский язык: система и функционирование (к 80-летию профессора П.П. Шубы) :* материалы III Междунар. науч. конф. : в 2 ч. Минск, 2006. Ч. 1. С. 135–137.

10. Мезенко А.М. Урбанонимия Белоруссии. Минск : Университетское издательство, 1991. 167 с.

11. Пархоменко Т.Н. К вопросу о семантической деривации. *Вестник КемГУ.* 2012. № 4 (52). Т. 4. С. 87–90.

12. Підгородецька І.Ю., Тихоненко О.В. Віконімія Харківщини: номінативний аспект. *Мова і культура.* 2020. Вип. 22. Т. V (200). С. 274–282.

13. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / авт.-уклад. Селіванова О.О. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

14. Разумов Р.В. Система названий поселка городского типа. *И нежный вкус родимой речи…* Арзамас, 2011. С. 407–411.

15. Титаренко А.А. Лексико-семантичний спосіб продукування урбанонімів. *Філологічні студії.* 2016. Вип. 14. С. 117–123.

16. Удовенко Л.О. Топонімія великого міста: неофіційний аспект (на матеріалах м. Харків). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2019. Вип. 28. С. 76–84.

17. Удовенко Л.О. Урбаноніми антропонімного походження на мапі сучасного Харкова. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2020. Вип. 30. С. 94–107.

18. Хрушкова О. Семантична деривація урбанонімів Дніпропетровщини. *Massachusetts Review of Science and Technologies*. 2016. № 1 (13). (January – June). Vol. VII. “MIT Press”, 2016. P. 509–516.

19. Янчишина Я.В. Лексико-семантичні та структурно-словотвірні особливості урбанонімії міста Хмельницького. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства.* 2013. Вип. 6 (2). С. 281–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2013_6(2)__34.

Tykhonenko O. V., Pidhorodetska I. Yu. STRUCTURAL AND DERIVATIONAL FEATURES OF KHARKIV REGION VICONYMS

The article deals with a part of the toponymic space of Kharkiv region, namely the names of intrarural linear objects of Rogan United Territorial Community localities. The subject of this study is the structural and word-forming characteristics of viconyms. Toponymy problems of the Kharkiv region are considered by historians, geographers, ethnographers, linguists. Recently, the attention of scientists has been focused on the development of toponymic systems not only of cities but also villages. The study is based on the official lists of linear objects (streets, lanes etc.) of Rogan Community villages. As a result of the conducted research the structural types and word-forming models of viconyms have been determined, their productivity has been established; morphological features of nominations have been characterized, ways of rural names formation have been defined. Structural analysis of the intra-village linear objects names helped to find out that one-component viconym type has a significant quantitative advantage over two-component formations. This confirms the all-Slavic tendency to form viconyms. Multicomponent (more than two components) structures are absent within the studied onym space. The one-component viconyms system of Rogan Community localities is created first of all by adjectives formed mainly from simple bases with the use of suffixes -н-, -ськ-, -ов-. The viconyms model represented by nouns in the form of the genitive singular and plural turned out to be unproductive. The analyzed viconyms belong to different parts of speech and mostly are represented by substantivized adjectives (80% of the total number), less often – nouns (19% of the total number). The study determines an objective representation of the part of Kharkiv region toponymic space by example of Rogan Community intrarural linear objects names, specifies the onomastics state in Kharkiv region and can be used for further comprehensive study of other rural localities names.

Key words: *viconym, viconymy, structural type, word-forming model, derivation method, onym space.*

УДК 81'282(1-21)-[116+27]:811.161.1(477.74)
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/13

Ціхоцький І. Л.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Боросовська І. І.
Львівський національний університет імені Івана Франка

МОВА ТА СТИЛЬ ІСТОРИЧНОЇ БЕЛЕТРИСТИКИ ЮРІЯ ВИННИЧУКА (НА МАТЕРІАЛІ ДИЛОГІЇ «АПТЕКАР» І «СЕСТРИ КРОВІ»)

У статті запропоновано нове лінгвостилістичне прочитання дилогії сучасного українського белетриста Юрія Винничука «Аптекар» (2015) і «Сестри крові» (2018) у контексті псевдоісторичної стилізації викладу. Темпоральне колорування дискурсу в естетиці постмодернізму має більш складну природу і функціональне навантаження, зумовлені настановою на гіперреалізм викладу. Середньовічна тематика дилогії дала можливість письменникові не тільки зіграти з читачем і поекспериментувати з долями історичних і вигаданих персонажів, але й виробити унікальну стратегію колоритної старольвівської мови, що стає основою темпорованого стилістичного наративу. Мовностилістичну амплітуду історичних (чи псевдоісторичних) текстів Винничука важко досліджувати традиційними методиками, апробованими до української класики реалістичної літератури історичного жанру. Стилістична, композиційна та наративна стратегія його мовомислення тяжіє до зразків магічного реалізму, постмодернізму й альтернативної історії. Новий історизм зумовлює специфічні напрями мовного аналізу, основна увага у яких зосереджена на текстуальному підході у відтворенні історичного минулого, радикальному переосмисленні самих понять тексту, контексту та взамовідносин між ними. Перспективним напрямом дослідження Винничукового стилю видається спостереження за технікою стилізації на різних мовних рівнях: часовому, регіональному, соціальному. У творчому виконанні Ю. Винничука ці прийоми постмодерної естетики виявні передусім у практиці деталізації викладу, надмірній фактологічності, що межує іноді з візуальним енциклопедизмом, фотографічних ефектах відтворення сцен, інтер'єрів і пейзажних замальовок. Винничуківську концепцію віртуального історизму узалежнено специфікою модифікованих постмодерних жанрів («фантасматоричний роман на історичному тлі»), авторським баченням обробки та імплантації текстового матеріалу і наративною стратегією.

Ключові слова: *історичний роман, віртуальний історизм, стилізація, мовний колорит епохи, нарація, фактологічність.*

Постановка проблеми. Новий історизм літератури постмодернізму (його ще називають віртуальним історизмом або псевдоісторизмом) зумовлює специфічні напрями мовного аналізу, основна увага у яких зосереджена на текстуальному підході у відтворенні історичного минулого, радикальному переосмисленні самих понять тексту, контексту та взамовідносин між ними [5; 10; 16; 35; 38]. Трактування історизму в постмодерній естетиці дещо відрізняється від загальнонаукової інтерпретації цього поняття. Постмодерністи формують власну віртуальну реальність, переосмислюють історію та грають з історичними фактами, через що їхня концепція історичного часу та мови зовсім не схожа на «кульор локаль» романтиків, квазіісторизм героїчного епосу чи на аналітичний історизм класичного реалізму [17]. Об'єктивна потреба передати мовний колорит епохи й автентику конкретного часового зрізу у письменників постмодерністів супроводжується суб'єктивною артистичною настановою на містифікацію, фантасмагоризацію та карнавалізацію історичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Репутація впізнаваного, успішного і не зовсім типового письменника-експериментатора пояснює популярність Винничукових текстів у середовищі молодих науковців [2–4; 6; 11; 12; 14; 20; 22; 28; 29; 33; 37; 40]. Окремі аспекти ідіолекту письменника навіть стали об'єктом розгляду кандидатських дисертацій [21; 34], однак більшість досліджень мають досить формалізований і герметичний формат, оскільки висвітлюють

локальні проблеми мови та стилю письменника поза контекстом літературного напряму й авторської концепції обробки матеріалу. І це попри те, що Винничук дуже активний у блогосфері, а його численні інтерв'ю дають можливість зазирнути у закутки творчої лабораторії й отримати верифіковані рецептури творчого процесу сюжетного, мовного та наративного комбінування [32; 41].

Постановка завдання. Мета розвідки – виявити й описати особливості та механізми темпорального колорування дискурсу в романах Юрія Винничука «Аптекар» (2015) і «Сестри крові» (2018) та узалежнити її техніку стильовими (такими як естетика постмодернізму, гіперреалістична фактологічність зображення) та жанровими (фантасмагоричний роман на історичному тлі як реалізатор нового типу жанрової структури) особливостями історичної белетристики письменника.

Виклад основного матеріалу. Попри загалом позитивний імідж письменника у полі літературної критики, естетична складова частина його індивідуального стилю часто неоднозначно трактується у відгуках і рецензіях професійних літературознавців і пересічних читачів, хоча ледь чи не усі оглядачі сходяться на думці, що Юрій Винничук – досить розкутий і провокативний автор, який дозволяє собі ризикувати й експериментувати на мовному ґрунті, культивуючи власну модель художнього мовлення – легкого і вправного, але водночас динамічного, барвистого і по-львівськи колоритного [32; 41]. Письменник із неперевершеним власним стилем і багатою мовою, майстер ідеально темперованого сюжету та поетикально-стильових трансформацій, а водночас прагматичний маніпулятор, котрий володіє історичним контекстом, оперує фольклорними джерелами й етнографічними відомостями, вміє заінтригувати, містифікувати, стилізувати мову під місцеву львівську говірку, і радикальний ревізіоніст зі своїм баченням розвитку української літературної мови, «не кастрованої радянською лінгвістичною каральною системою» і здатної до інтенсивної регенерації [31]. Окремі оглядачі говорили навіть про усталений творчий стереотип і стилістичну квінтесенцію постмодерніста Винничука: «Давній Львів (і словничок реалій наприкінці), авантюрність, містичність, еротичність, історичність – і все це добряче скроплене фірмовими діалектизмами» [32], та зазвичай детективний сюжет із елементами гротеску, бурлеску, фантасмагорії, пародії, гумору, іронії, сарказму, стьобу, еротизму та містифікації [30]. Сам Винничук неодноразово наголошував, що створює свої тексти винятково для себе і пише тільки про те, що його цікавить, особливо не зважаючи на думку читацької аудиторії.

Львівська тематика була і залишається домінантою творчого методу Винничука. Як стверджував сам письменник, він захоплений минулим Львова і тому багато пише власне про старий Львів. У 2015 р. вийшов друком роман автора «Аптекар», що розповідає про життя пізньосередньовічного Львова середини XVII ст. [7]. Над компонуванням ідеї та тексту роману автор із великими перервами працював впродовж більш як тридцяти років. Роман одразу став бестселером і розійшовся безпрецедентним для України тиражем у 15 тисяч примірників. Впродовж 2015–2018 рр. Винничук працював над продовженням роману, презентацію якого анонсували на Форумі видавців у Львові у вересні 2018 р. Попри готову концепцію нового тексту, робота над продовженням дилогії зайняла у письменника майже три роки, передусім через те, що у Винничука у роботі паралельно були ще два романи. Події нового роману «Сестри крові» розвиваються переважно у Львові, а діють у ньому здебільшого ті самі персонажі, що і в «Аптекарі» [8]. Середньовічна тематика дала можливість письменникові не тільки зіграти з читачем у дійсне-недійсне та попереплітати долі історичних персонажів із вигаданими та фантастичними, але й виробити унікальну стратегію колоритної старольвівської мови, що стає основою темпорованого стилістичного наративу.

В одному з інтерв'ю Винничук обмовився, що не вважає себе письменником історичного жанру, а читати класиків і сучасних письменників-істористів не любить через їхню нездатність передати мовний колорит доби. «Головна проблема наших історичних романів – там персонажі розмовляють якоюсь дерев'яною мовою. А треба вміти почути, треба дізнаватися про живу мову тих часів і вчитися її передавати. А хто ж хоче таким займатися?» [32]

Історичність для Винничука є не самоціллю, а радше засобом творчого самовираження, бо й жанр останніх своїх великих романів («Танґо смерті», «Аптекар») він ідентифікує не як історичний, а як «фантасмагоричний на історичному тлі» [32]. Балансування на межі історичної правди та вигадки, реального факту та фантасмагорії, тим не менше, не позбавляє Винничукові тексти інтелектуальної вартості. Вже перші рецензенти «Аптекаря» відзначали концептуальну особливість його мови: надмірний енциклопедизм, гіперреалістичність і фактологічність. О. Коцарев зауважує, що місцями Винничук так «переймається

тим, наскільки правдоподібними виглядатимуть речі, обставини та вчинки його персонажів, що починає загрузати в історизм, демонструючи мало не на кожному кроці широковідомі, впізнавані факти чи постаті» [19].

Безумовно, подібні стилістичні експерименти навіяні передусім постмодерною технологією продукування історичного роману, але неабияк посприяли цьому історико-краєзнавчі зацікавлення автора. Чи не найбільшою проблемою класиків і сучасних письменників-істористів він вважає нездатність передати мовний колорит доби, пройнятися її матеріальним духом, оскільки це забирає багато сил і часу [32]. На питання, що найбільше допомогло під час написання «Аптекаря» і без яких праць цей роман не відбувся б, Винничук відповідав: «Цих книжок було дуже багато. Над робочим столом у мене є стелаж, то чотири полиці в ньому було забито книжками, яких я потребував для «Аптекаря», і ще чимало чого було в електронному вигляді в папці. З захопленням читав «Біографію Лондона» Пітера Акройда: життя міст того часу було багато в чому подібне. Крім того, штудіював цілу серію книжок, де описувалися окремі явища та суспільні феномени: «Історія бридоти», «Історія тіла», «Історія гігієни» – щось польською, щось російською. «Історія епідемій у Львові» Харевічевої – це книга саме про той період, коли у Львові була моровиця: там дуже добре описується стан каналізації, стан тогочасної медицини» [32].

Дослідники відзначають, що постмодерна доктрина освоєння дійсності, яка апріорі скептично ставиться до можливості «нового» в літературі, тим самим визнає за структурну ознаку художнього тексту інтертекстуальність [27, с. 176], що проявляється у техніці маніпуляції наративними перспективами, гетероглосії чужих текстів, цитат, їх гібридизації, креолізації тощо [13, с. 44]. У тексті «Аптекаря», скажімо, чимало мікрофрагментів із псевдоісторичними цитатами зі старольвівських хронік, наукових трактатів, книг і манускриптів Львівського магістрату, листів і мемуарів, у яких Винничук вправляється у середньовічній книжності та синтаксисі. Інтенсивність архаїзації та історичного колорування цитат залежить від жанрових і соціолінгвістичних особливостей фрагментів [39, с. 37–38].

Концепт Винничукового львовоцетризму базується переважно на історичній ретроспекції. «Я люблю Львів тамтой більше, ніж цей. Його в моїй уяві сформували спогади старих львів'ян і давні часописи, як щось величне і дуже своєрідне, не схоже ні на що. Як добре, що я ще застав старі інтер'єри, носіїв львівського балаку, пізнав справжню львівську кухню. Від самого дитинства не можу вивільнитися від тамтого Львова», – писатиме Винничук у статті «На руїнах тамтого Львова».

Своєрідним стилістичним маркером Винничукового стилю є містифікація та фантасмагоризація викладу. Містифікаційні нашарування дилогії виразно проглядають у перманентних цитуваннях насправді неіснуючих текстів (записок Гулевича, містичних трактатів із точним зазначенням автора та місця видання, середньовічних магістратських книг Львова). Стилістичний прийом фантасмагоризації є одним із основних механізмів творення віртуального історизму у тексті роману. Життя відьом, чарівників і чаклунів у Винничука виписано не менш ретельно і реалістично, як тогочасний побут середньовічного Львова, а картини вигаданих відьомських шабашів і магічних дій органічно вплетено у реальні старольвівські декорації [2, с. 265].

Юрія Винничука небезпідставно вважають за одного з найбільших промоутерів традиційної галицької культури та мови [41]. Головним майданчиком такої культурної промоції виступають його тексти. На проблему галицизмів і їх місця у системі українського літературного словожитку сам Винничук має свій специфічний погляд. У статті «Страхітливий привид галицизмів» письменник, зокрема, писав: «Одне видавництво мені вислало цілий список слів у моєму романі, які на їхню думку були галицизмами і їх треба було пояснити. У відповідь я надіслав посилання на тлумачний "Словник української мови", де більшість із цих слів були. І вживали їх не галичани» [9].

Наддністрянські діалектні одиниці є важливим компонентом художньомовної організації творів Ю. Винничука. Індивідуально-авторська специфіка використання діалектизмів у Винничука виявна у вживанні діалектних одиниць як одного із засобів гумористичного зображення подій, героїв [33; 34]. Діалектна домінанта «галицької мови» (наддністрянського говору) лежить в основі творення мовного образу Львова й увиразнює урбаністичні пейзажі Винничука. До гри з читачем залучаються традиційні авторські словники галицизмів.

Висновки і пропозиції. Мовностилістичну амплітуду історичних (чи псевдоісторичних) текстів Винничука важко досліджувати традиційними методиками, апробованими до української класики реалістичної літератури історичного жанру. Стилістична, композиційна та наративна стратегія його

мовомислення тяжіє до зразків магічного реалізму, постмодернізму й альтернативної історії. Перспективним напрямом дослідження Винничукового стилю видається спостереження за технікою стилізації (темпоральної, регіональної, соціальної) в інших текстах письменника львівського циклу та порівняння його ідіостилю із творчою рецептурою колег із літературного цеху.

Список літератури:

1. Андрухович Ю. Повернення літератури? Плерома. № 3. Проект «Повернення деміургів». *Мала українська енциклопедія актуальної літератури (МУЕАЛ).* Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. С. 14–21.
2. Боросовська І. «Віртуальний історизм» як проблема текстотворення у сучасному українському романі (на матеріалі львівської белетристики Юрія Винничука). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2020. Вип. 72. С. 260–272.
3. Боросовська І. Гіперреалізм як засада мовної стилізації викладу у старольвівській белетристиці Юрія Винничука. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2019. Вип. 12. С. 11–14.
4. Буда В.А. Медичні описи у романі Ю. Винничука «Аптекар». *Мовна комунікація: наука, культура, медицина* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль : ТДМУ, 2019. С. 101–104.
5. Бурко В. Перехрестя парадигм у матриці Нового історизму. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство*. 2010. Вип. 29. С. 183–190.
6. Вергун К. Емоційно забарвлена лексика на матеріалі «Легенд Львова» Юрія Винничука. *Студентський науковий вісник Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюк*а. 2002. Вип. 5. С. 7–8.
7. Винничук Ю.П. Аптекар. Харків : Фоліо, 2015. 443 с.
8. Винничук Ю.П. Сестри крові. Харків : Фоліо, 2018. 384 с.
9. Винничук Ю. Страхітливий привид галицизмів. URL: https://zbruc.eu/node/12075.
10. Голобородько Я. Інтертекстуальність й ультрасексуальність. Синекура Юрія Винничука. *Артеграунд. Український літературний істеблішмент.* Київ, 2006. С. 101–118.
11. Горова Д. Лексико-семантичне поле війна як засіб відтворення мовної картини світу Юрія Винничука. *Матеріали студентських наукових читань* : збірник наукових праць / ред. : Ж.В. Колоїз, З.П. Бакум, Л.А. Білоконенко, Т.І. Вавринюк та ін. Кривий Ріг, 2018. Вип. 4. С. 46–51.
12. Григорчук І. Використання львівського сленгу в романі Юрія Винничука «Танго смерті». *Магістерський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* 2018. Вип. 30. С. 73–75.
13. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 264 с.
14. Даценко А.В. Функціонування тропів у творі Ю. Винничука «Танґо смерті». *Магістерські студії* : альманах. Вип. ХХ. Херсон : ХДУ, 2020. С. 58–61
15. Дегтярьова І.О. Стилістичний потенціал української постмодерністичної прози : автореф. дис. ... канд. філолог. наук. Київ, 2009. 27 с.
16. Дудніков М. Функції терміна «історизм» у літературознавстві. *Слово і час*. 2010. № 9. С. 14–22.
17. Ковбасенко Ю.І. Література постмодернізму: По той бік різних боків. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2002. № 5. С. 2–12.
18. Козак Р.В. Експресивний потенціал синтаксичних одиниць українського постмодерністського прозового тексту. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2017. Вип. 44. С. 175–178.
19. Коцарев О. «Аптекар» Винничука: відьми, катування, страшні магічні книжки, бальзами, отрути і трошки URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/63534/Aptekar_Vynnychuka_vidmy_katuvanna_strashni_magichni_knyzhky.
20. Крупеньова Т., Русєва І. Специфіка ономатворчості Юрія Винничука. *Художній досвід О. Довженка-прозаїка* : збірник наукових статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2020. С. 51–54.
21. Кузьмич О.Я. Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2015. 20 с.
22. Ляшенко О.Є. Мовні засоби експресивізації тексту в ідіолекті Юрія Винничука (на матеріалі роману «Танґо смерті»). *Adorbem per linguas. До світу через мови* : Матеріали Міжнародної студентської науково-практичної конференції «Світ як інтертекст», 17–18 червня 2020 р. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2020. С. 46–49.
23. Мельнікова Ю.О. Ґенеза історичного роману в українському літературознавстві як однієї з модифікацій жанру. *Актуальні проблеми слов'янської філології.* 2010. Вип. ХХІІІ. Ч. ІІ. С. 56–69.
24. Монахова Т.В. Народництво, модернізм і постмодернізм у лінгвістиці тексту. *Мовознавство*. 2013. № 4. С. 44–56.

25. Нестеров М. Историческая стилизация и языковая концептуализация личности в художественно-историческом жанре. *Педагогическое образование и наука*. 2010. № 10. С. 106–107.

26. Палій О.П. Поетика постмодерністського роману (до теоретичних аспектів). *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 39 (2). С. 278–288.

27. Переломова О.С. Інтертекстуальність – структурна ознака текстів українського постмодерного художнього дискурсу. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія*. 2008. № 1. С. 174–180.

28. Підкуймуха Л. Мовне життя Львова в художніх текстах Юрія Винничука. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 7 (75). С. 125–128.

29. Сахно Б.Ю. Лінгвопрагматичні параметри незакінчених речень (на матеріалі творів Юрія Винничука). *Science and Education a New Dimension. Philology.* III (16). Issue 70. 2015.

30. Семків Р. Юрій Винничук як центральна постать галицької бурлескної літератури. Після постмодернізму? Київ : НаУКМА, 2012. С. 83–98.

31. Стасиневич Є. «Аптекар» Юрія Винничука: да прибуде з нами роман. URL: http://www.theinsider.ua/rus/art/aptekar-yuriya-vinnichuka-da-pribude-z-nami-roma/.

32. Стасиневич Є. Юрій Винничук: Реалізм в літературі – це часто страшенно нудно. URL: https://rozmova.wordpress.com/2015/10/08/urij-vynnychuk/.

33. Стецик К. Надднестрянский говор в художественном языке Ю. Винничука. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. № 2 (44). 2015. Ч. 2. С. 181–184.

34. Стецик Х.М. Наддністрянські діалектні елементи в українській художній прозі : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2015. 20 с.

35. Сур'як М. Діалектика нових підходів до вивчення літератури та культури у новому історизмі. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. 2015. № 5. С. 182–185.

36. Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х). *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 33.

37. Ткач В.А. Особливості відтворення діалектизмів в українсько-німецькому перекладі (на матеріалі роману Юрія Винничика «Танго смерті»). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 47 (2). С. 443–448.

38. Халимон М. Новий історизм: текстуальний підхід до вивчення історичного минулого. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія: Філософія. Філософські перипетії.* 2010. № 917. С. 48–52.

39. Ціхоцький І., Боросовська І. Старольвівська белетристика Юрія Винничука: авторська концепція мовного історизму (на матеріалі роману «Аптекар»). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2018. Вип. 68. С. 30–47.

40. Шередько А., Голубінка І. Засоби комічного в індивідуальному стилі Юрія Винничука. *Українська мова в просторі й часі* : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 17–19 квітня 2019 р., Львів. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 89–90.

41. Lis-Markiewicz P. Portret filozoficzno-artystyczny Jurija Wynnyczuka (na podstawie przeprowadzonego we Lwowie wywiadu z pisarzem 13 sierpnia 2018 r.). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. VIII-1. 2020. P. 268–279.

Tsikhotskyi I. L., Borosovska I. I., LANGUAGE AND STYLE OF HISTORICAL FICTION BY YURIY VYNNYCHUK (ON THE MATERIAL OF THE DILOGUE "PHARMACIST" AND "SISTERS OF BLOOD")

The article proposes a new stylistic reading of the dilogy of the modern Ukrainian fiction writer Yuriy Vynnychuk "Pharmacist" (2015) and "Sisters of Blood" (2018) in the context of pseudo-historical stylization of the presentation. Temporal coloring of discourse in the aesthetics of postmodernism has a more complex nature and functional load, due to the guidelines for hyperrealism of presentation. The medieval themes of the dilogy allowed the writer not only to play with the reader and experiment with the fates of historical and fictional characters, but also to develop a unique strategy of colorful Old Lviv language, which becomes the basis of a timed stylistic narrative. The linguistic and stylistic amplitude of Vynnychuk's historical (or pseudo-historical) texts is difficult to study by traditional methods tested in the Ukrainian classics of realistic literature of the historical genre. The stylistic, compositional and narrative strategy of his linguistic thinking tends to examples of magical realism, postmodernism and alternative history. The new historicism determines the specific directions of linguistic analysis, the main focus of which is on the textual approach in the reproduction of the historical past, a radical rethinking of the very concepts of the text, context and relationships between them. A promising area of study of Vynnychuk's style is the observation of stylization techniques at different language levels: temporal, regional, social. In the creative performance of Yu. Vynnychuk, these techniques of postmodern aesthetics are manifested primarily in the practice of detailing the presentation, excessive factuality, which sometimes borders on visual encyclopedism, photographic effects of scenes, interiors and landscape sketches. Vynnychuk's concept of virtual historicism is dependent on the specifics of modified postmodern genres ("phantasmagoric novel on a historical background"), the author's vision of processing and implantation of textual material and narrative strategy.

Key words: *historical novel, virtual historicism, stylization, linguistic color of the epoch, narration, factuality.*

УДК 81'373. 7'42: 27-23
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/14

Швидка Н. В.
Донбаський державний педагогічний університет

Решетняк О. О.
Донбаський державний педагогічний університет

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ГРІХ* У БІБЛІЙНОМУ Й МОВНОМУ ДИСКУРСАХ

Стаття присвячена лінгвокультурологічному аналізу концепту «гріх» як маркера порушення релігійних і морально-етичних норм в українському узусі. У науковій розвідці виявлено біблійні репрезентанти концепту гріх; представлено категоріальну парадигму поняття гріховність; виокремлено семантичні різновиди фразеологізмів з лексемою «гріх», окреслено образно-асоціативний потенціал таких мовних одиниць.

З'ясовано, що в Біблії поняття гріховності (неправедності) скатегоризовано як беззаконня й конкретизовано в низці номінацій: лихі думки, розпуста, крадіж, душогубство, перелюби, безстидство, завидющеє око, богозневага, гордощі, безум, неправда, зажерливість, заздрість, убивство, суперечка. До поняттєвого поля концепту гріх залучено такі поняття: порушення Божого Закону, заздрість, ідолопоклоніння, ворожба, богозневага, богохульство, гординя, неправда, аморальність, блуд, перелюб, убивство, жадоба, пристрасть, гнів, підступ, здирство тощо.

У біблійній картині світу заздрість вважають одним з основних порушень Закону Божого. Визначальним цього пороку є тлумачення як смертного гріха. Як складний комплекс концептуальних ознак, заздрість має різнорівневе представлення: вона вербалізована номінаціями заздрість, ревнощі, недоброзичливість, бути заздрісним, заздрити, виявляти злу волю, противитися комусь, пожадливість очей, зле око, бути в гіркій жовчі тощо.

Концепт гріх у профанному вимірі є джерелом формування фразеологічного значення й зумовлює процес визначення основних кодів генотипу культури й виявлення ціннісних орієнтацій етноспільноти. Змістову парадигму концепту гріх формує сукупність маркерів життєдіяльності соціуму, серед яких виокремлюємо такі: фразеологічні одиниці як об'єктиватори поняттєвого поля «порушення Божих заповідей, богозневага»; декларатори поняття «злодійство, злочин»; фразеологізми як репрезентанти порушення морально-етичних заборон; номінації, що окреслюють семантику «негативні риси характеру»; маніфестанти поняттєвого поля «неправда, брехня»; вербальні маркери поняття «перелюби, позашлюбні зв'язки»; експлікатори семантичної площини «визнання гріховності, провини, уникнення гріха, каяття»; модальні й вигукові усталені сполуки з лексемою гріх. З'ясовано, що лексема гріх формує неоднозначні фразеологічні змістові відношення, які хоч і не потребують широких контекстів завдяки традиції вживання, проте її розгалужена варіативність потребує лексикографічної обізнаності. Для усвідомлення концепту «гріх» у мовному дискурсі важливими є й атрибутивні ознаки: частина з них актуалізує такі: первородний, содомський, великий і малий гріх, смертний гріх, гріх навмисний і не з власної волі. Властивість «тяжкості» гріха об'єднує його з близькими поняттями біблійного дискурсу.

Ключові слова: *Біблія, концепт гріх, вербалізатор, маркер, поняттєве поле, фразеологічна одиниця, сакральне й профанне.*

Постановка проблеми. У сучасному узусі надзвичайно актуальною постає проблема взаємозв'язків сакрального й профанного як компонентів екзистенції. Концепт – це культурно значуще поняття, він посідає пріоритетне місце в українському ментальному просторі, є кількарівневим явищем національної культури**.** Семантичний аналіз у конфігурації *концепт – мовний знак* / *мовний знак – концепт* дає змогу з'ясувати особливості образно-асоціативного потенціалу вербалізаторів для реалізації того чи того концепту. Реконструювання останніх потребує значного культурологічного матеріалу. Найважливішим етапом такого процесу є окреслення механізмів концептуалізації для подальшої типологізації метафоричних принципів.

Аналіз останніх досліджень. Лінгвокультурні концепти неодноразово були об'єктом наукових студій М. Алефіренка, О. Близнюка, І. Голубовської, О. Задорожньої, В. Карасика, В. Кононенка, В. Маслової, П. Мацькова, А. Пікалової, О. Селіванової, О. Цапок, В. Яковлєвої та ін. Систематизації та науковому аналізу української фразеології присвятили праці Г. Бурдіна, І. Вудвуд, М. Демський, Л. Запорожець, А. Коваль, В. Кононенко, О. Куцик, Т. Мороз, Л. Ткач, Л. Шевченко та ін. Науковці концепт визначають як умовну ментальну одиницю, спрямовану на комплексне дослідження мови, свідомості й культури. На сьогодні існує потреба концептуально-семіотичного осмислення домінантних універсальних концептів як сегментів україномовної картини світу, здійснюваного на підґрунті порівняльної інтерпретації в біблійному й лінгвістичному дискурсах для з'ясування прототипних, стереотипних й асоціативних значень.

Метою статті є лінгвокультурологічний аналіз концепту *гріх* як маркера порушення релігійних і морально-етичних норм в українському узусі. Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань:** 1) виявити біблійні репрезентанти концепту *гріх*; 2) представити категоріальну парадигму поняття *гріховність*; 3) виокремити семантичні різновиди фразеологізмів з лексемою *гріх*, окреслити образно-асоціативний потенціал таких мовних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Концептуальну картину світу інтерпретують переважно як цілісну модель, репрезентовану міфологічною, наївною, науковою, релігійною, біблійною та мовною картинами світу тощо. Дві останні посідають неабияке місце в глобальному чи локальному вимірах української культури. Дослідження вербалізаторів концепту *гріх* посприяє виявленню певного пласту інформації, притаманного як сфері сакрального, так і мовному дискурсу, а також особливостей мовного кодування цієї інформації.

Концепту притаманна багаторівнева структура, зокрема психологічний, соціологічний, лінгвістичний і культурологічний прошарки. Структурують концепт усі складники поняття, етимологія, історія й сучасні асоціації. Ю. Степанов виокремлює такі ознаки структури концепту: 1) основну (актуальну); 2) додаткову (пасивну, історичну); 3) внутрішню форму [6, с. 21]. Ядром концепту вважають словникові значення тієї чи тієї лексеми, периферією – суб'єктивний досвід, прагматичні складники лексеми, конотації та асоціації. Методика концептуального аналізу вможливлює з'ясування змісту, який залучає до поняттєвого поля інші номени, категорії, образи, символи, фразеологічні одиниці, тобто когнітивні уявлення, знання. Аналіз парадигми вербалізаторів біблійного концепту має ґрунтуватися на вияскравленні його відношень з іншими компонентами тексту. В. Кононенко до різноаспектних констант зараховує такі морально-етичні категорії: добро, зло, віра, правда, доля, гріх тощо [3, с. 159].

Гріх як вияв зла у Святому Писанні є одним із значущих концептів духовної культури й світосприймання українського етносу, його психології, етично-моральних принципів, релігійних знань. Лексема *grexъ (не має індоєвропейських аналогів) сформувалася в спільнослов'янській мові з первинним значенням спільної ідеї невідповідності нормі. В. Карасик зазначає: «Етимологічні дослідження засвідчують, що семантична структура номена гріх містила денотативні семи *дія*, порушення та конотативну оцінку семи *погано*. Семантичний потенціал такої номінації посприяв і розвитку релігійно-етичної семантики «проти законів релігії», пізніше став одним із провідних концептів і понять християнства» [цит. за 5, с. 126].

Дослідження концептуальних комплексів в україномовному просторі є передумовою визначення концептосфери етнічних духовно-моральних цінностей. У біблійному дискурсі домінує норма християнської моралі, елементи якої маркують національно-культурну інформацію, що й оприявлює соціально схвалені інваріанти людської поведінки. Глибоко засвоєні, узагальнені етнічною свідомістю, вони набувають емоційно-оцінного забарвлення в категоріях *гріх* / *праведність*. Така опозиція є типовою метафоричною абстракцією. Власне концепт *гріх* може вербалізуватися незвичними, а тому непомітними метафорами чи описово. Абстрагування зумовлене концептуалізацією символів як актуалізаторів вічного, позачасового.

За лексико-семантичною кваліфікацією, *гріх* – це «1. рел. Порушення релігійно-моральних догм, настанов і т.ін. 2. Поганий, непорядний вчинок, якийсь недолік, помилка, недогляд. 3. Непорядно, недобре, недозволено. Відтак, *гріховний* – «Який порушує релігійно-моральні догми, настанови і т.ін. Який веде до гріха; схильний до гріхів» [4, с. 171]. В україномовному вимірі номінація *гріх* має кілька значень (порушення законів релігії, насамперед Заповітів Бога; порушення суспільно-моральних норм; поганий вчинок; помилка) і позначає дію індивіда, стан, спричинений нею.

За біблійними уявленнями, *гріх* – це порушення заповідей і закону Божого. «Грѣхъ (преступление закона). Грѣхъ есть беззаконіѣ. Онъ перешелъ къ человѣку отъ діавола, прельстившаго Адама и Еву и склонившаго ихъ преступить заповѣдь Божію. От грѣха Адамова произошли проклятіе и смерть» [2, с. 177]. У Книзі Книг поняття гріховності (неправедності) скатегоризовано як беззаконня (1 Ів. 3:4) і конкретизовано в низці номінацій: «*лихі думки*, *розпуста*, *крадіж*, *душогубство*, *перелюби*, *безстидство*, *завидющеє око*, *богозневага*, *гордощі*, *безум*» (Мр. 7: 21-22), «*неправда*, *зажерливість*, *заздрість*, *убивство*, *суперечка*» (Рим. 1: 29). Отже, до поняттєвого поля концепту *гріх* залучено такі поняття: порушення Божого Закону, заздрість, ідолопоклоніння, ворожба, богозневага, богохульство, гординя, неправда, аморальність, блуд, перелюб, убивство, жадоба, пристрасть, гнів, підступ, здирство тощо.

У біблійній картині світу заздрість вважають одним з основних порушень Закону Творця, і вона була заборонена ще в найдавнішому моральному кодексі – Десяти Заповідях *(«Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невільниці його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!»* (Вих. 20: 17). За філософсько-етичного аспекту *заздрість* визначають як надзвичайно негативне, деструктивне явище, супроводжуване злістю й жорстокістю, засмученістю з приводу чужих благ, що призводить до ненависті й жадібності, у Біблії заздрість категорично засуджено й потрактовано як почуття занепокоєння чи невдоволення, зумовлене процвітанням і перевагами, якими послуговуються інші. Визначальним є тлумачення її як гріха (причому смертного) [9, с. 66]. Як складний комплекс концептуальних ознак, заздрість має різнорівневе представлення в біблійній картині світу й вербалізована такими номінаціями: *заздрість, ревнощі, недоброзичливість*, *бути заздрісним, заздрити, виявляти злу волю, противитися комусь*, *пожадливість очей*, *зле око, бути в гіркій жовчі* тощо.

У текстах Біблії концепт *заздрість* як поняття *смертний гріх* репрезентовано численними одиницями різних рівнів; він має трикомпонентну структуру (суб'єкт – предмет – об'єкт); співвідноситься з ментальною, вербальною та фізичною сферами [9, с. 68]. Зокрема, у Старому Заповіті проілюстровано чимало прикладів об'єктів заздрості. Такий емотивний стан спричиняли абстрактні категорії (військові успіхи й благородство Давида, якому заздрив Саул (Пс. 106:16); сильніша любов батька до одного із синів – Йосипа, якого із заздрості брати продали в рабство (Бут. 37:11); прийняття Богом пожертви Авеля, якого через заздрість убив Каїн (Бут. 4:4); володіння матеріальними благами: наявність у когось хліба (Сир. 14:10), великої кількості худоби й рабів (Бут. 26: 14); власних дітей (Бут. 4: 3-8) тощо.

На ментальному (когнітивному) рівні *заздрість* має вияв у перебільшенні чужих недоліків і неврахуванні власних (Мт. 7: 3-5); бажанні погіршити становище об'єкта заздрощів (Флп. 1:15,17); задумі чиєїсь смерті, зокрема Ісуса Христа (Мт. 27:1). На вербальному рівні *заздрість* має вияв у запереченні чиїхось слів, обмовах, наклепі (Дії 13:45); брехні (Мт. 26:59); сварках, суперечках і полеміці (Як. 4: 1-2; Лк. 22:24; Як. 3:14; 16); самовихвалянні чи вихвалянні тих, хто заздрить (Рим. 1:32); неправильному сповідуванні християнського вчення (Флп. 1: 15, 17); пораді знищити когось або підмовлянні інших до вбивства (Мт. 27:1; Мт. 27:20); підбурюванні до безладу (Дії 17:5) тощо.

Для дослідження концепту й символу, зокрема біблійного, під час їх архетипного усвідомлення значущим є й етнонаціональний складник. Номінативним традиціям притаманні саме ті заповітні поняття, які прагнув зберегти кожен народ. Мова експлікує концепти, закріплюючи й маніфестуючи інформацію про позамовні об'єкти. Вербалізатори як мовні одиниці оприявлюють і водночас структурують концепт. Найбільш об'єктивними вербалізаторами є семи, що містять істинну інформацію про концепт і оцінювання мовцем певної реалії дійсності. Вербалізують концепти експліцитно й імпліцитно виражені значення лексем. Експліцитна вербалізація передбачає залучення слів як маркерів певного поняття. Наприклад, біблійні ідіоми *содомський гріх*, *гріх Каїна*, *грішити гріхом Онана* експліцитно вербалізують концепт *гріх*. Імпліцитну, тобто опосередковану, номінацію здійснюють завдяки активізації імплікаціоналу значення слова. Для фразеологізованої символеми *Адам і Єва* імплікаціоналом є знання лінгвоспільноти щодо гріхопадіння перших людей, тобто імпліцитно вербалізована сема *первородний гріх* [5, с. 158].

Особливістю фразеологічної репрезентації дійсності є те, що одиниці цього рівня позначають фрагменти реалій, дещо відмінних від сакрального дискурсу. Концепт *гріх* у профанному вимірі є джерелом формування фразеологічного значення й зумовлює процес визначення основних кодів генотипу культури й виявлення ціннісних

орієнтацій етноспільноти. Кумуляція ознак цього концепту у фразеологічній площині є значущою для формування україномовної картини світу.

Усі зафіксовані фразеологізми з лексемою *гріх* (107 таких одиниць) у «Фразеологічному словнику української мови» [8] мають антропоцентричне спрямування. Їх змістову парадигму формує сукупність маркерів життєдіяльності узусу, серед яких виокремлюємо такі:

1. Фразеологічні одиниці як об'єктиватори поняттєвого поля «порушення Божих заповідей, богозневага»: *Первородний гріх*. Порушення Адамом і Євою заборони Всевишнього про вкушення плоду з дерева пізнання; *Ветхий Адам*. Грішна людина; *Шлях Каїна*. Зухвалий протест проти Божественного світоустрою; *Не боятися гріха (Бога)*. Діяти всупереч християнським нормам, Божим заповідям; *Набиратися гріха*. Робити те, що заборонене нормами християнської моралі тощо.

2. Декларатори поняття «злодійство, злочин»: *Сім смертних гріхів*. Великі, непристойні, страшні вчинки, найтяжчі злочини; *Залити сала за шкуру*. Заподіяти багато горя, зла; *Запрягати у кормигу*. Поневолювати; *Кусати за п'яти*. Таємно робити зло, підлість; *Каїновий вчинок*. Підступні дії як повторення злочину Каїна; *Пілатити когось*. Мучити, тиранити; *За три огляди*. Украсти щось, взяти даром; *Обідрав мов липку*. Забрати у когось гроші, коштовності; *Живцем облупити.* Жорстоко, без жалю розорити; *Послати на небо.* Вбити, позбавити життя; *Каїнова печать*. Злочинець, вбивця, виродок; *Приносити жертву Молоху*. Жертвувати людським життям тощо.

3. Фразеологізми як репрезентанти порушення морально-етичних заборон: *Впадати в гріх*. Робити щось заборонене певними етичними нормами; *Наводити на гріх.* Спонукати кого-небудь до аморальних вчинків; *Не минути гріха*. Вчинити щось недозволене, що має погані наслідки; *Не розминутися з гріхом*. Припуститися помилок, непорядних вчинків; *Положити гріх на душу*. Зробити який-небудь непорядний вчинок або злочин; *Блудна вівця*. Той, хто збився з правильного шляху (у моральному розумінні); *У Бога теля з'їсти*. Провинитися в чомусь, бути гіршим за інших; *Обливати брудом*. Несправедливо звинувачувати когось у чомусь, ганьбити, обмовляти, неславити; *Плювати в душу*. Виявляти зневагу, що зачіпає найдорожче, заповітне; *Болотом закидати*. Несправедливо звинувати, звести наклеп, прилюдно знеславити; *Содомський гріх.* Сексуальні збочення, гомосексуалізм; *Содом і Гоморра*. Розпуста, безладдя, хаос; *Доводити до гріха*. Бути причиною чиїх-небудь несхвальних вчинків, провокувати кого-небудь на погані вчинки; *Останній гріх*. Вчинок, що переповнює чиюсь чашу терпіння тощо.

4. Номінації, що окреслюють семантику «негативні риси характеру»*: Життя коромислом*. Той, хто веде безладне, безтурботне життя з гулянками; *Укусити й меду дати* (*Пробити нишком каписто)*. Про людей підступних, нещирих; *Вовк в овечій шкурі*. Лицемір; *Іудине коріння*. Про людей підступних, зрадливих; *Вавилонська блудниця*. Жінка легкої поведінки, надзвичайно порочна; *Хамові виродки (діти)*. Нечемні, нахабні, непорядні, жорстокі люди;

Важким духом дихати. Злитися, чинити зло; *Зганяти злість*. Спрямовувати на когось свій гнів; *Скреготати зубами*. Гніватися; *Рвати й метати*. Вища міра вияву гніву й злості; *Мухи в носі грають*. Про гордовиту, задерикувату людину тощо.

5. Маніфестанти поняттєвого поля «неправда, брехня»: *Брехнею світ пройти.* Все життя брехати; *Водити за носа*. Обманювати, обдурювати; *Обвести навколо пальця*. Спритно обдурити, перехитрити когось; *Кривити душею*. Обманювати; *Підпускати москаля*. Брехати, обдурювати; *Робити з губи (писка) халяву*. Брехати, не дотримувати слова; *Вхопити на кутні*. Розносити плітки тощо.

6. Парадигма вербальних маркерів поняття «перелюби, позашлюбні зв'язки»: *Скочити (скакати, плигати) у гречку (у лози, у горох)*; *Сягати в очерет*; *Бігати по кущах*; *Поблукати в бур'янах*; *Лізти в хрін*; *Вискочив, як Василь з конопель*; *Топтати гречку*; *Хвоста крутити (з ким)*; *Ходити наліво (на бік, на сторону)*; *Наставляти роги*; *Зробити рогатим*; *Гуляє як кіт (мартівський) весною*; *Баламутити голову*. Зваблювати, спокушати [7] тощо.

7. Експлікатори семантичної площини «визнання гріховності, провини, уникнення гріха, каяття»: *Спокутувати свої гріхи (провину)*. Намагатися добрими справами, гідною поведінкою заслужити прощення; *Гріхи молодості*. Про поступки, вчинені в юному віці; *Відійти від гріха (Від гріха подалі)*. Запобігти якомусь осудливому вчинку, відвернути що-небудь небажане, неприємне; *Нічого гріха таїти*. Треба зізнатися, сказати відверто, немає потреби приховувати щось; *Не впасти в гріх*. Не припуститися чогось поганого, принизливого, осудливого з погляду загальноприйнятої моралі тощо.

8. Модальні й вигукові усталені сполуки з лексемою гріх: *Як на гріх*. Навмисне; *І сміх, і гріх*. Водночас смішно і сумно, трагікомічно; *З гріхом навпіл (з гріхом пополам)*. Сяк-так, ледве-ледве. Не зовсім добре, не зовсім так, як годилося б, не без помилок;

Гріхи наші тяжкі. Нарікання на свою долю; *Як смертний гріх.* Уживається для емоційного підсилення значення наведених слів; *Гріх Бога гнівити. Гріх сказати*. Не варто марно нарікати на щось, бути незадоволеним чимось; *Усі ми не без гріха*. Про те, що ідеальних людей немає; *Не гріх*. Можна, треба, варто; *Гріх не повеселитися*. Про те, що пропускати або відмовляти собі в чомусь нерозумно й можна про це пошкодувати.

Отже, лексема *гріх* формує неоднозначні фразеологічні змістові відношення, які хоч і не потребують широких контекстів завдяки традиції вживання, проте її розгалужена варіативність потребує лексикографічної обізнаності. Для усвідомлення концепту *гріх* у мовному дискурсі важливими є й атрибутивні ознаки, частина з них актуалізує такі: первородний, содомський, великий і малий гріх, смертний гріх, гріх навмисний і не з власної волі. Властивість «тяжкості» гріха об'єднує його з близькими поняттями біблійного дискурсу.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Аналіз сталих мовних сполук, які сформувалися за біблійного й мовного контекстів, потребує не лише оперування певними лінгвістичними процесами, а й застосування відповідних знань з історії, біблієзнавства й культури. Семантична мотивація таких одиниць є надбанням народної філософії, етики й естетики. Вербалізуючись у мовному дискурсі, концепт *гріх* експлікує лексичну взаємодію архетипних, асоціативних і стереотипних уявлень українського етносу. Тому вважаємо перспективним системний лінгвокультурогічний аналіз провідних концептів, що сприятиме відтворенню цілісної україномовної картини світу.

Список літератури:

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту; [переклад проф. Івана Огієнка]. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2002. 1375 с.

2. Библейская энциклопедия – Репринтное издание. Москва : Терра, 1990. 90 с.

3. Кононенко В.І. Концепт і символ: лінгвокультурологічний аспект. *Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: зб. наук. статей.* Київ : Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 157–162.

4. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1971. Т. II 550 с.

5. Решетняк О.О. Парадигма біблійних символів з онімним компонентом в українській лінгвокультурі : дис. …канд. філол. наук : 10.02.01. Слов'янськ, 2015. 258 с.

6. Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. Москва : Академический Проект, 2004. 992 с.

7. Ужченко В. Д. Фразеосемантичні лінії однієї «делікатної» варіантно-синонімічної групи. *Учені записки Таврійського ун-ту ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія»*. Т. 20(59). № 6. 2007 р. С. 254–263.

8. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. Київ : Наук. думка, 1993. Кн. 1. 528 с., Кн. 2. 984 с.

9. Ясіновська О. Концептуалізація *заздрості* у християнській культурній парадигмі. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Загальне мовознавство.* Вип. 52. Львів, 2011. С. 65–78.

Shvydka N. V., Reshetniak O. O. VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF *SIN* IN BIBLICAL AND LINGUISTIC DISCOURSES

The article is devoted to the linguocultural analysis of the concept of sin as a marker of violation of religious and moral and ethical norms in the Ukrainian usus. In this scientific research the authors revealed biblical representatives of the concept of sin; the categorical paradigm of the concept of sinfulness; the semantic varieties of phraseological units with the lexical item sin, the figurative and associative potential of such language units.

It was found that in the Bible the concept of sinfulness (unrighteousness) is categorized as lawlessness and specified in a number of nominations: evil thoughts, fornication, theft, homocide, adultery, shamelessness, envious eye, blasphemy, pride, madness, untruth, greed, envy, murder, dispute. The conceptual field of the concept of sin includes the following concepts: violation of God's law, envy, idolatry, divination, sacrilege, blasphemy, pride, untruth, immorality, fornication, adultery, murder, greed, passion, anger, deceit, extortion, and so on.

In the biblical picture of the world, envy is considered one of the main violations of God's law. The defining factor of this vice is its interpretation as a mortal sin. As a complex set of conceptual features, envy has a multilevel representation: it is verbalized by the nominations envy, jealousy, hostility, to be envious, to envy, to show evil will, to resist someone, lustful eyes, evil eye, to be in bitter bile and so on.

The concept of sin in the profane dimension is a source of formation of phraseological meaning and defines the process of determining the basic codes of the genotype of culture and identifying the value orientations of the ethnic community. The denotative paradigm of the concept of sin is formed by a set of markers of the life

of society, among which we single out the following: phraseological units as objectifiers of the conceptual field «violation of God's commandments, blasphemy»; declarants of the concept of «theft, crime»; phraseological units as representatives of violation of moral and ethical prohibitions; nominations that outline the semantics of «negative traits of character»; manifestants of the conceptual field «untruth, lie»; verbal markers of the concept of «adultery, extramarital affairs»; explicators of the semantic plane «confession of sinfulness, guilt, avoidance of sin, repentance»; modal and exclamatory established compounds with the lexical unit of sin. It has been found that the lexical unit of sin forms ambiguous phraseological denotative relations, which, although they do not require wide contexts due to the tradition of use, but its extensive variability requires lexicographic awareness. Attributive features are also important for understanding the concept of sin in linguistic discourse: some of them actualize the following: original, sodomy, great and small sin, mortal sin, intentional and not of one's own free will sin. The «gravity» of sin unites it with similar notions of biblical discourse.

Key words: *Bible, concept of sin, verbalizer, marker, conceptual field, phraseological unit, sacred and profane.*

УДК 811.161.2'33
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/15

Щепка О. А.
Приазовський державний технічний університет

УКРАЇНСЬКИЙ ВОКАБУЛЯР КОРОНАВІРУСУ

Останній рік світ переживає пандемію, зумовлену агресивним інфекційним захворюванням, названим науковцями COVID-19. «Популярність» цього захворювання стала причиною для активного «ковід-неймінгу». Мова швидко зреагувала на сучасні виклики активізацією своїх словотворчих механізмів, семантичними зсувами, адаптацією запозичень. Пандемія торкнулась кожного, незалежно від професії чи роду діяльності, тому в мовленні кожного так чи інакше використовуються коронаслова. COVID-19 вніс зміни в усі сфери життя країни: економічну, політичну, освітню, медичну і т.п., тому з'явилась потреба в найменування цих змін. Сьогодні мовознавці пишуть про мову пандемії, яка об'єднує людей не тільки однієї країни, а й усього світу. Цінною та актуальною видається наша спроба систематизувати коронавірусну лексику, зафіксовану в українському мовному просторі на початку 2020-их років (переважно в мережі «Інтернет» на новинних сайтах, у соціальних мережах, коментарях, блогах та ін.). У статті ми описали український вокабуляр коронавірусу, виокремивши 8 тематичних груп: 1) КОВІД-19 і його назви: коронавірус, корона, ковід, барановірус і т.п.; 2) КОВІД-19 і його час: коронований рік, короначас, корона-пауза та ін.; 3) КОВІД-19 і людина: коронований, ковіднутий, ковідник, ковідниця, ковід-дисидент, ковігіст, коронаскептик, антиковідник, карантьє, короніал, ковіденята тощо; 4) КОВІД-19 і суспільство: локдаун, лохдаун, карантин, гречкохайп, макароновірус, маскобісся, коронойя, коронафобія, коронапсихоз і т.п.; 5) КОВІД-19 і економіка: ковідономіка, коронафонд, короназнижки, коронамаркетинг, короназбитки та ін. 6) КОВІД-19 і політика: зе-ковід, фопомайдан, коронавірусна монархія, ковідіанти тощо.; 7) КОВІД-19 і навчання: дистанційка, зумитись і т.п.; 8) КОВІД-19 і медицина: ПЛР-тест, експрес-тест, апарат ШВЛ та ін. З-поміж численної короналексики ми виокремили лексеми, що відображають саме українські реалії (велюровий карантиніст, фоповий локдаун, клоундаун), а також слова, які є власне українськими новотворами (ковідько, ковіденята, ковідниця). Зазначили, що представлений нами вокабуляр не є статичним та остаточним, бо пандемія триває, тому й у мові з'являються номінації нових понять, процесів і явищ, пов'язаних з новими проявами коронавірусної хвороби.

Ключові слова: *КОВІД-19, коронавірус, короналексика, український вокабуляр.*

Постановка проблеми. 22 березня 2020 року Всесвітня організація охорони здоров'я назвала спалах небезпечного інфекційного захворювання, спричиненого коронавірусом SARS-CoV-2, пандемією. Для номінації захворювання почали використовувати абревіатуру COVID-19, яка розшифровується так: CO – 'корона' (corona), VI – 'вірус' (virus), D – 'хвороба' (disease), а 19 – це 2019 рік, оскільки перший спалах захворювання зафіксували 31 грудня 2019 року. Пандемія поділила життя всієї планети на «до» та «після», внесла суттєві зміни в усі сфери діяльності людини, торкнулась, звичайно, і мови, оскільки мова завжди миттєво реагує на зміни в суспільстві, відображає актуальні події, фіксуючи їх як на вербальному (передусім лексичному), так і на невербальному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням впливу пандемічної хвороби на мову присвячено низку мовознавчих студій. Наприклад, репрезентацію «ковідних» смислових компонентів у мемах та демотиваторах проаналізовано в роботі М. Лату [3], про роль лексичних і просодичних засобів виразності у висвітленні пандемії COVID-19 у німецькому політичному дискурсі ЗМІ написано в розвідках Д. Петренка, Е. Лихачова, М. Чернишової [5]; О. Северська зробила спробу розглянути так званий «коронавірусний словник» у контексті сучасних дискурсивних практик [7], лексико-семантичне поле «коронавірус» на матеріалі російської мови намагались структурувати А. Іваненко та К. Журавльова, у когнітивно-дискурсивному аспектах концепт «САМОІЗОЛЯЦІЯ» проаналізував Т. Рабдиль [6]; у зіставному аспекті неологізми коронавірусної епохи розглянуті в роботах С. Янурика (російська / угорська мови), А. Павлової (російська / англійська / німецька мови), О. Аніщенко, Б. Абуталіпової (російська / казахська мови). У вітчизняному мовознавстві новотвори періоду

пандемії стали предметом досліджень С. Харченко [8], Л. Довбні, Т. Весни, Т. Телецької та ін., «коронавірус» як прецедентну одиницю та його вплив на українську мову досліджує Є. Юхно, на матеріалі текстів англомовних ЗМІ COVID-19 як лінгвістичне явище та концепт ПАНДЕМІЯ вивчають Є. Катерміна, Є. Яченко [1], Є. Гуляєва, Ю. Клюкіна, Г. Державіна; про особливості запозичень з англійської в німецькомовному глосарії часу пандемії КОВІД-19 пише О. Кобзар [2], оказіональні неологізми в мові газет періоду коронавірусної кризи стали предметом дослідження І. Хлистун, на матеріалі українських і словацьких текстів мову реклами в часи пандемії коронавірусу Covid-19 проаналізовано в роботі Л. Ходи [9] та ін.

Постановка завдання. Водночас на сьогодні відсутнє комплексне дослідження українського вокабуляру коронавірусу початку 2020-их років. У нашій роботи для позначення сукупності лексики, так чи інакше пов'язаної з пандемією коронавірусу, ми вживатимемо словосполуку «український вокабуляр коронавірусу» як один із варіантів, поширених у лінгвістичних дослідженнях (коронавірусний словник, словник КОВІД-19, словник самоізоляції і т. ін.) Необхідність систематизації ковідної лексики, широко використовуваної в українській мові, й зумовлює актуальність нашої роботи.

Мета нашої статті – систематизувати так звану коронавірусну лексику, зафіксовану в українському мовному просторі на початку 2020-их років.

Виклад основного матеріалу. В основі розвідки – колекція лексем, виразів, тематично пов'язаних з пандемією коронавірусу, зібраних методами суцільного вибирання та включеного спостереження в медіатекстах, соціальних мережах, блогах, коментарях, інтернет-виданнях тощо. Корпус неологізмів епохи пандемії, який формує наш український вокабуляр коронавірусу, достатньо презентабельний (онлайн-словник «Мислово» подає 27 короналексем), проте назвати його вичерпним і повним ми не можемо, тому що він швидко й постійно поповнюється новими лексемами, передусім шляхом запозичення з інших мов. Щодо інших мов, то за підрахунками Інституту німецької мови короналексем на сьогодні 850 одиниць, в англомовному корпусі їх більше 3 тисяч [7]. Коронавірусна лексика української мови, незважаючи на іншомовне походження, має свою національну специфіку. Значна частина короналексем з'явилася й функціонує як народний варіант, як сленг. Ми не розмежовуємо стилістичні, функціональні й комунікативні характеристики ковідної лексики і зараховуємо до коронавірусного вокабуляру всю лексику, виявлену нами в різних джерелах.

В онлайн-словнику неологізмів та сленгу сучасної української мови «Мислово» *коронавірус* визначено словом 2020 року. Наступні 5 позицій у цьому словнику посідають слова, так чи інакше пов'язані з коронавірусом: *пандемія, карантин, самоізоляція, вакцина, дистанційний.* За версією Collins Dictionary, словом 2020 року стало *локдаун*. Отже, активне поширення КОВІД-19 спричиняє не менш активне поширення різних назв цієї хвороби і назв понять, процесів і явищ, тісно пов'язаних із нею.

На позначення самого захворювання спостерігаємо вживання таких найменувань: ***коронавірус***, ***корона***, ***ковід***, ***КОВІД-19***, ***ковідько-бісовий дідько, короназараза, коронапошесть, барановірус, модна хвороба*** (евфемізм який раніше вживався на позначення сифілісу), ***царська хвороба***, ***пандемія*** (про синомінізацію лексем коронавірус і пандемія пише у своїй роботі В. Малькова, зазначаючи, що слово пандемія сьогодні означає не «епідемію в масштабах усієї країни, а іноді багатьох країн світу, а суцільне розповсюдження незрозумілої і могутньої коронавірусної інфекції» [4], пор.:, ***«Корона»*** *атакує: Львів посилює карантинні обмеження, у Києві від суботи нові правила* (Україна молода, Випуск 027 за 19.03.2021). *Сьогодні не коронавірус, а* ***барановірус*** *ЗЕ-влади становить основну небезпеку для країни* (інтернет-ресурс «Волинь UA»).

Паралельно з терміном пандемія активно використовується лексема ***інфодемія,*** що означає швидке поширення неточної й недостовірної інформації про КОВІД-19, наприклад: *Ми боремося з* ***інфодемією****, – заявив генеральний директор ВООЗ 55-річний Тедрос Адханом Гебреєсус на конференції з безпеки в Мюнхені 15 лютого. – Фейкові новини поширюються швидше й легше за вірус. І такі ж небезпечні* (інтернет-ресурс «Gazeta.ua»).

Про людей з діагнозом КОВІД-19 пишуть ***коронований (коронувати*** *– поставити діагноз* КОВІД-19), ***ковіднутий*** (***ковіднутися*** – захворіти), ***ковідько, ковідник***, пор.: *«Антилідером» за кількістю виявлених* ***«ковідників»*** *є Львів, на другому місці – прилеглий до Львова Городоцький район* (інтернет-ресурс «Справжня варта»). В українській мові з'явився також фемінітив ***ковідниця. Ковідниками*** називають ще лікарні й відділення, де лікують хворих на коронавірус.

Період поширення хвороби через зміни (переважно негативні) майже в усіх сферах життя називають ***коронарік / коронований рік***, ***короначас, корона-пауза, коронагедон, коронашторм, коронастихія, коронакатастрофа, коронареальність***, наприклад: *Важким, бентежним, переможним: яким Україна запам'ятає* ***коронований*** *2020 рік* (інтернет-ресурс «Суспільне. Новини»). ***Коронакриза*** *призвела до найбільшого безробіття з часів Великої депресії – ООН* (інтернет-ресурс « BBC NEWS Україна).

На окрему увагу заслуговує лексика, що передає ставлення людини, суспільства до хвороби КОВІД-19. ***Ковід-дисидентами***, ***ковігістами*** (на кшталт сленгу «пофігістами»), ***коронаскептиками, антиковідниками, антимасочниками***, ***голомордими,*** наприклад, називають тих, хто не вірить в існування цього захворювання і необхідність дотримання протиепідемічних норм і правил: *За даними соцопитувань, три чверті мешканців Німеччини не розуміють протестів* ***«коронаскептиків»****, наймасовіший з яких відбувся цієї суботи* (інтернет-ресурс «Європейська правда»). *Близько третини носять маску під носом….. Зауваження їм роблять рідко.* ***Антиковідники-антимасочники*** *зазвичай у таких випадках люто огризаються, вже доходило і до бійок* (інтернет-ресурс «Made for minds»).

Антонімічні поняття поєднуються в лексемі ***ковідіоти****:* з одного боку, так називають тих, хто применшує небезпеку коронавірусу, не дотримується карантинних норм, а з іншого – тих, хто надмірно панікує, фанатично боячись захворіти, скуповує продукти в магазинах тощо, пор.: *Німецька прокуратура постановила, що людей, які протестують проти чинних карантинних обмежень та відмовляються носити маски, можна називати* ***«ковідіотами»****; Щоправда, в українській мові більшість прикладів не набула широкого вжитку – коли закінчився суворий карантин і почався адаптивний, відчуття тривоги знизилося, люди поступово повернулися в офіси, на вечірки та в кафе. А отже, і словами на кшталт* ***«ковідіот»*** *вже нікого не образиш* (інтернет-ресурс «Європейська правда»).

Страх захворіти на КОВІД-19 називають: ***коронойя, коронофобія, коронапсихоз****: Нав'язливий страх щодо COVID-19 вже навіть отримав назву* ***коронофобія*** *та* ***коронапсихоз****. І як зазначають фахівці, у деяких він може затягнутися, більш того пост-стресові розлади можуть проявитися і далі вже після закінчення пандемії* (інтернет-ресурс «Харьковские известия»).

Період обмежень, запроваджуваних для запобігання розповсюдження коронавірусної хвороби, позначений такими лексемами, як ***локдаун, лохдаун, клоундаун, карантин, адаптивний карантин, карантин вихідного дня, карантинні обмеження, ізоляція, самоізоляція***, наприклад, *Олександр Ірванець: Лохдаун, clowndown… Що далі?* (інтернет-ресурс «Made for minds»).

Усі протиковідні заходи подекуди порівнюють зі справжньою війною проти хвороби, що стало підґрунтям для з'яви мілітарної коронолексики: ***коронавійна, коронафронт, коронаборотьба, короназагроза:*** *На передовій коронавійни: у Кам'янці створили мобільну групу медиків* (інтернет-ресурс «VDALO»); *Мешканці окупованого Донбасу під* ***короназагрозою*** (Україна молода, випуск 043 за 22.05.2020).

Епідемічні й карантинні правила й обмеження зумовили активне функціонування таких лексем, як: ***маска, антимаска, намордник, масковий режим, маскобісся, санітайзер, антисептичний засіб, карантьє*** (власники собак, які «здають їх в оренду» для прогулянок під час карантину), ***гречкохайп*** (масова закупівля гречки), ***макароновірус*** (масове закупівля макаронів). Пор.: *Ось уривок з посту одного поважного доктора технічних наук, який десь у столиці побачив сіті-лайт із зображенням дівчини-нацгвардійки в* ***медичній масці*** *і вибухнув гнівними філіпіками: "От яке «смислове навантаження» несе цей сіті-лайт? Реклама нацгвардії? Ні. «****Намордник****. Одягни* ***намордник****». Бо саме намордник і тільки намордник кидається у вічі.* (інтернет-ресурс «Укрінформ»).

У результаті вимушеної ізоляції з'явилися новотвори типу: ***коронажир, коронасало*** (зайва вага, яку набрала людина в період карантину)**,** ***карантіні*** (будь-який алкогольний напій, який п'ють під час карантину).

Простежуємо нові лексеми на позначення дітей, народжених у період коронавірусу,- ***ковіденята;*** підлітків, чиє дорослішання припало на цей період називають ***короніали*** (за аналогією до міленіалів).

Така потужна пандемія не могла не торкнутися й економічного життя. Сьогодні економічна лексика поповнилась такими лексемами: ***ковідономіка*** (це економіка періоду коронавірусу), ***коронафонд, короназнижки, коронамаркетинг, коронашопінг, коронаоблігації, короназбитки, коронаудар, коронагроші, коронашопінг:*** *Цей закон, на жаль, ніяк не вирішує питання справедливого розподілення економічних* ***«короназдитків»*** (інтернет-ресурс «ePravo»); *Відповідно,*

ні про яке падіння ринку нерухомості і прогнозовані раніше великі ***короназнижки*** *мови не велося.* (інтернет-ресурс «МінфінМедіа»).

Торкнувся корона-неймінг і таких аспектів життя людини, як навчання, робота, соціальна комунікація: ***карантикули*** (вимушене перебування вдома через карантин і відповідно вимушена відсутність у навчальних закладах, на роботі, на масових соціальних заходах тощо), ***дистанційне навчання, дистанційка, онлайн-навчання, зумитись*** (навчатись з допомогою платформи ZOOM), ***піжама-паті, онлайн-вечірка.*** Наприклад: *Знову* ***дистанційка****: на Коломиї учні 5-11 класів навчатимуться вдома* (інтернет-видання «Місто»); *У першу п'ятницю глобального карантину пройде грандіозна* ***онлайн-вечірка*** *від Радіо Аристократи* (новинний сайт «ШОТАМ»).

Лексика, так чи інакше пов'язана з коронавірусом, переважно іншомовна, інтернаціональна, віддзеркалює ситуацію з пандемією в усьому світі, проте сьогодні можемо говорити про короналексеми, які ілюструють реалії не всього світу, а саме України. Це, наприклад, слова з часткою ***зе***. Якщо раніше контамінація з цієї часткою була пов'язана лише з президентською кампанією, а також маркувала прихильників Володимира Зеленського, то зараз частка ***зе*** вживається для утворення нових номінацій на зразок: ***зе-ковід, Зе!КОVID-19*** і т.п.

Відображають українські реалії такі лексеми, пов'язані з пандемією, як: ***фопомайдан*** (протести представників малого бізнесу проти введення жорсткого карантину), ***фоповий локдаун, фоповий карантин.*** Новоутворений вислів ***велюровий карантиніст*** вживається на позначення осіб, які не дотримуються карантинний обмежень через певні зв'язки з чинним президентом. Цей вислів походить від назви ресторану «Велюр» (власником якого є представник партії «Слуга народу»), що в період жорсткого локдауну продовжував працювати, обслуговуючи народних депутатів і бізнесменів: *Штраф за невиконання вимог карантину* ***велюрових карантиністів*** *не стосується* (онлайн-словник «Мислово»).

Новотвори ***коронадиктатура, коронатерор, коронавірусна монархія, коронашоу, ковідіанти*** (посадовці, які, використовуючи ситуацію з ковідом, влаштовують шоу для отримання додаткових політичних бонусів) мають політичний підтекст, спрямовані на критику дій влади: ***Зе ТА ЗМІ, «плівки Деркача», коронавірусна монархія, що чекати восени?*** («5 канал»).

Більшість коронаслів є сленговими утвореннями, проте модна хвороба актуалізувала й дещо зсунула змістові акценти загальновживаної лексики та медичної термінології. Спостерігаємо нові конотації в назвах кольорів. Наприклад, лексема *зелений* у словосполученні *«зелена» зона* означає територію країни з найменшим рівнем поширення вірусу. Зростання ж рівня поширення коронавірусної інфекції призводить до появи *жовтої*, потім **помаранчевої** зон, і врешті-решт, зоною найбільшої небезпеки є ***червона*** зона з жорсткими карантинними обмеженнями: *В Україні введуть локдаун, якщо понад 50% областей стануть «червоними» – МОЗ* (інтернет-ресурс «Укрінфо»). Виокремлюють «хвилі пандемії»: ***перша хвиля, друга хвиля, третя хвиля***: *Прем'єр-міністр Денис Шмигаль оголосив про початок* ***третьої хвилі пандемії*** *коронавірусу в Україні, яка може призвести до введення чергового локдауну* (інтернет-ресурс «Суспільне. Новини»).

Медичні терміни ***ПЛР-тест***, ***експрес-тест***, ***апарат ШВЛ***, ***пневмонія***, ***втрата нюху та смаку*** і т.п. сьогодні вживаються переважно в контексті «коронавірус», хоча, наприклад, ПЦР-тестування застосовується в діагностуванні не лише КОВІД-19, а багатьох інших вірусних, бактеріальних і паразитарних захворювань. Маркованими коронавірусною семантикою сьогодні лексеми ***інфіковані, хворі, одужалі, померлі, кисневозалежні пацієнти, пацієнти на кисні, киснева терапія***: *Лікарня приймає пацієнтів середнього ступеня важкості і з них 60 відсотків* ***кисневозалежні****, тому отримують, як медикаментозну, так і* ***кисневу терапію*** (інтернет-ресурс «Суспільне. Новини»). Актуалізувався в «ковідних умовах» і вираз «вийти на плато» (захворюваності): *«Результатом усіх цих заходів має стати* ***вихід на плато*** *за кількістю захворілих на початку грудня. Певне покращення ситуації ми можемо бачити вже сьогодні», – сказав прем'єр* (інтернет-ресурс «ZN.UA»).

Останнім часом у коронааспекті активно вживаними стали слова з коренем «вакцин»: ***вакцина, антивакцинатор, антивакцинаторський рух, травцина*** (російська вакцина "Супутник V"), ***паспорт вакцинації, сертифікат вакцинації, COVID-паспорт***: *Журналіст за освітою, підприємець, бізнес-тренер, коуч і консультант, а зараз – депутат від «Слуги народу» та…* ***антивакцинатор*** *і прихильник теорій змов. Знайомтесь, це – Юрій Камельчук* (інтернет-ресурс «VOXUKRAINE»). *Шмигаль пояснив, як українці зможуть отримати* ***COVID-паспорти***; *В Європейському союзі планують впровадити так звані* ***«сертифікати вакцинації»*** *для тих, хто отри-*

мав щеплення від коронавірусу (інтернет-ресурс «Суспільне мовлення України»).

Висновки і пропозиції. Отже, український вокабуляр коронавірусної лексики сьогодні достатньо презентабельний. Загальну кількість слів називати абсолютно не доцільно. Сама хвороба є непередбачуваною і чи не щодня «дивує» новими проявами та мутаціями. Відповідно, й мова постійно реагує на нову «поведінку» хвороби, дії влади, спрямовані на подолання пандемії та запобігання КОВІД-19, і реакцію суспільства.

Ковідну лексику, виокремлену нами з різних джерел, умовно можна поділити на такі групи:

1) КОВІД-19 і його назви: *коронавірус, корона, ковід, барановірус, модна хвороба царська хвороба, пандемія і т.п.;*

2) КОВІД-19 і його час: *коронарік, коронований рік, короначас, корона-пауза, коронагедон, коронашторм, коронастихія, коронакатастрофа, коронареальність* та ін.;

3) КОВІД-19 і людина: *коронований*, *ковіднутий, ковідник, ковідниця*, *ковід-дисидент, ковігіст, коронаскептик, антиковідник антимасочник, голомордий, карантьє, короніал, ковіденята, коронажир, коронасало, карантіні* тощо;

4) КОВІД-19 і суспільство: *локдаун, лохдаун, карантин, карантин вихідного дня, адаптивний карантин, гречкохайп, макароновірус, маскобісся, намордник, соціальна дистанція, коронойя, коронафобія, коронапсихоз* і т. д.;

5) КОВІД-19 і економіка*: ковідономіка, коронафонд, короназнижки, коронамаркетинг, коронашопінг, коронаоблігації, короназбитки, коронаудар, коронагроші, коронашопінг;*

6) КОВІД-19 і політика: *зе-ковід, фопомайдан, фоповий локдаун, велюровий карантиніст, коронавірусна монархія, ковідіанти, коронатерор* та ін.;

7) КОВІД-19 і навчання: *дистанційне навчання, дистанційка, онлайн-навчання, зумитись* і т.п.;

8) КОВІД-19 і медицина: *ПЛР-тест*, *експрес-тест*, *апарат ШВЛ*, *пневмонія*, *втрата нюху та смаку, вакцина* і т.д.

Український вокабуляр коронавірусної лексики формується переважно іншомовними словами. Проте можемо виокремити (поки нечисленні) й власне українські новотвори, як-от: *ковідько, ковідник, ковідниця, ковидник, ковіденята* та ін.

Варто зауважити, що мовні одиниці на позначення коронавірусу й усіх явищ і понять, пов'язаних із ним, постійно змінюватимуться, створюватимуться і накопичуватимуться, поки це буде топовою новиною у світі. Якщо економіка всіх країн в умовах пандемії зазнає значних збитків, то мова, яка активно реагує на сучасні виклики, постійно оновлюється й прогресує.

Перспективним у подальшому дослідженні видається аналіз прояву коронавірусної тематики в українських пареміях та, можливо, створення коронавірусного словника українських паремій.

Список літератури:

1. Катермина В.В., Яченко Е.А. COVID-19 как лингвистическое явление (на материале текстов англоязычных СМИ). *Филологические науки*. 2020. № 3(108). С. 51–58. DOI: 10.37972/chgpu.2020.108.3.007.

2. Кобзар О.І. Особливості запозичень з англійської в німецькомовному глосарії часу пандемії ковід-19. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2020. № 4(335). С. 59–66. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-4(335)-59-66.

3. Лату М.Н. Частотно актуализируемые смысловые компоненты в мемах и демотиваторах, посвященных самоизоляции. *Научный диалог*. 2020. № 12. С. 85–98. DOI: 10.24224/2227-1295-2020-12-85-98.

4. Малькова В.К. Коронавирус в российском информационном пространстве. *Вестник антропологии*. 2020. № 2(50). С. 206–224. DOI: 10.33876/2311- 0546/2020-50-2/206-224.

5. Петренко Д.А., Лихачёв Э.В., Чернышова М.В. Средства языковой выразительности в образе COVID-19 (на материале немецкого политического дискурса СМИ). *Научный диалог*. 2020. № 7. С. 194–209. DOI: 10.24224/2227-1295-2020-7-194-209.

6. Радбиль Т.Б. «Самоизоляция» как новейший русский культурный концепт: когнитивно-дискурсивный аспект. *Коммуникативные исследования*. 2020. Т. 7. № 4. С. 759–774. DOI: 10.24147/2413-6182.2020.7(4). 759-774.

7. Северская О.И. Ковидиоты на карантикулах: коронавирусный словарь как диагностическое поле актуальных дискурсивных практик. *Коммуникативные исследования*. 2020. Т. 7. № 4. С. 887–906. DOI: 10.24147/2413-6182.2020.7(4).887-906.

8. Харченко С.В. Новотвори періоду коронавірусної пандемії в медійному просторі України. *Міжнародний філологічний часопис*. 2020. № 11(4). С. 104–110. DOI: http://dx.doi.org/10.31548/philolog2020.04.104.

9. Хода Л.Д. Мова реклами в часи пандемії коронавірусу COVID-19 (на матеріалі українських і словацьких текстів). *Південний архів (філологічні науки)*. 2020. № 82. С. 130–134. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-22.

Shchepka O. A. UKRAINIAN VOCABULARY OF CORONAVIRUS

Last year, the world experienced a pandemic caused by an aggressive infectious disease called COVID-19 by scientists. The popularity of this disease has become the reason for active covidnaming. The language quickly responded to modern challenges by activating its word-formation mechanisms, semantic shifts, and adapting borrowings. The pandemic affected everyone, regardless of profession or type of activity, so everyone's speech uses coronary words in one way or another. COVID-19 has made changes in all spheres of life: economic, political, educational, medical, etc., so there is a need to name these changes. Today, linguists write about the language of the pandemic, which unites people not only in one country but also around the world. Our attempt to systematize the coronavirus vocabulary recorded in the Ukrainian language space in the early 2020s (mainly on the Internet, on news sites, social networks, comments, blogs, etc.) seems valuable and relevant.

In the article we described the Ukrainian vocabulary of coronavirus, distinguishing 8 thematic groups: 1) COVID-19 and its names: koronavirus, korona, covid, baranovirus, etc.; 2) COVID-19 and its time: korona year, korona time, korona break, etc.; 3) COVID-19 and man: koronovany, kovidnuty, kovidnik, kovidnitsa, kovid-dissident, kovigist, koronaskeptik, antikovidnik, kovidenyata etc;4)COVID-19and society: lockdown, lohdown, karantye, hrechkohayp, macaroni virus, maskobissya, koronaphobia, koronapsychosis, etc.; 5) COVID-19 and economics: covidonomics, koronafond, korona discounts, korona marketing, corona losses, etc. 6) COVID-19 and politics: ze-kovid, fopomaidan, koronavirus monarchy, kovidians, etc.; 7) COVID-19 and education: distanciyka, zoomitsya, etc; 8) COVID-19 and medicine: PCR test, express test, aparat ShVL, etc. Among the numerous koronalexics, we singled out tokens that reflect the Ukrainian realities (velurovy karantynist, fop lockdown, clowndown), as well as words that are actually Ukrainian innovations (kovidko, kovidenyata, kovidnytsia). It was noted that the vocabulary presented by us is not static and final, because the pandemic continues, so the language continues to nominate new concepts processes and phenomena associated with new manifesta tions of coronavirus disease.

Key words: *COVID-19, coronavirus, coronary words, Ukrainian vocabulary of coronavirus.*

РОСІЙСЬКА МОВА

УДК 81
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/16

Гашими А. Т.
Азербайджанский университет языков

КАТЕГОРИЯ УТВЕРЖДЕНИЯ/ОТРИЦАНИЯ В ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦАХ ПРЕДИКАТИВНОГО СТРОЕНИЯ

У статті підкреслено, що порушена проблема вже ставала предметом спеціального наукового дослідження. Причому автор у міру необхідності дозовано цитує як азербайджанського лінгвіста (наводяться витяги з дисертації Р. А. Мамедової), так і низку російських учених (А. Пєшкова). Стаття має чітке та ясне обґрунтування: дані про категорії ствердження-заперечення (КУО) у складі фразеологічних одиниць предикативної будови (ФЕПС), як з'ясовується, раніше мали дещо фрагментарний характер. Зокрема, лінгвістична теорія була відірвана від необхідної кількості підкріплюваних її прикладів. Уважаємо, не було й належного оформлення теорії та практики у вигляді квантитативного підрахунку. Стаття являє собою, на наш погляд, одну з перших спроб в азербайджанській філологічній науці заповнити «білі плями» в цьому питанні.

За допомогою якої інформації це досягається? По-перше, коротко (у рамках статті) узагальнена класифікація відповідних конструкцій. Вона подана у вигляді схеми, параметри якої відображають типи пропозицій, у яких є і фразеологізми з різним значенням. Матеріал підібрано так, що практично не залишає місця для пошуку альтернативних рішень у буквальному сенсі слова. Тобто визначено ракурс основних дій КУО в складі ФЕПС, можливість вступати в синтагматичні та парадигматичні зв'язки.

Велика частина статті присвячена питанню, пов'язаному з повним і частковим запереченням значень, які висловлюються фразеологізмами. Вони ж симптоматично підпорядковані антитезі ствердження й заперечення в парадигматичному ряду ФЕПС. На нашу думку, цілком резонне рішення. Висування на передній план здатності ФЕПС уходити в ці системи розширює концептуальний простір тексту за рахунок зарахування ФЕ до певних типів моделей. Це, по-перше, окреслює коло параметричних значень дії КУО. По-друге з'являється можливість їх певним чином індивідуалізувати, точніше сказати, установлювати модальний або диктальний сенс залежно від перестановки окремих службових частин мови.

Ключові слова: *категорія ствердження-заперечення, фразеологічні одиниці предикативної будови, конструктивні моделі, синтаксична позиція, складне речення.*

Постановка проблемы. Фразеологические единицы предикативного строения (далее – ФЕПС) становились объектом анализа в исследованиях нескольких авторов. Рассматривались они и в аспекте нейтрализации в этих единицах предикативных категорий наклонения, времени, а также экспрессивной заряженности [9, с. 80–84], и в аспекте структурного соответствия обычным предложениям [7], и в роли категории утверждения/отрицания (далее – КУО) в их структурно-семантической организации [3, с. 54–60].

Анализ последних исследований и публикаций. Вместе с тем квалификация различных типов ФЕПС с точки зрения функционирования в них КУО носила несколько фрагментарный характер и множество вопросов, связанных со структурирующей функцией негации в этих «синкретичных конструкциях» (А. Пешкова), остается все еще невыясненным.

Р. А. Мамедова, рассматривавшая вопрос о месте ФЕПС в общей системе фразеологии, представила полноценную классификацию этих конструкций. Она выделяет семантические типы

ФЕПС (конструкции со значением клятвенного заверения; междометные конструкции ФЕПС) и структурные разновидности (двусоставные, односоставные – построенные на модели определенно-личных, обобщенно-личных, безличных, неопределенно-личных) [7]. И на основании типизированных моделей ФЕПС заключает, что ФЕПС реализует лишь конструктивные модели как двусоставных, так и односоставных; моделей актуального синтаксиса (номинативных, генитивных, инфинитивных) ФЕПС не приемлют [7, с. 121–122]. Что касается действия КУО в ФЕПС, автор отмечает лишь отсутствие способности ФЕПС входить в парадигматический ряд по утверждению/отрицанию, а также по признаку частного/общего отрицания. В обоих случаях ФЕПС действуют в пределах дизъюнкции («или-или») в плане КУО [7, с. 73].

Постановка задания. Цель статьи – исследовать категорию утверждения/отрицания во фразеологических единицах предикативного строения.

Изложение основного материала. Системные связи обнаруживают эти конструкции не только с точки зрения внутримодельных отношений структурных элементов (строительные элементы в них соотносятся по тем законам, которые реализуются в обычных предложениях), но и межмодельных отношений: ФЕПС соотносятся со словом как и всякая ФЕ, обнаруживает стилистические связи с нейтральными предикативными единицами (т. е. по общим правилам соотнесенности стилистических средств), входят в те или иные отношения с элементами синонимического ряда, состоящего из различных типов ФЕ, и т.д. [9, с. 101].

Нас в данном случае интересует лишь один вопрос: каковы параметры действия КУО в этих достаточно «мутных» с точки зрения генетического формирования единицах: почему в одних случаях мы имеем дело с коррелятивными формами «башка варит = башка не варит», в других – с застопоренными отрицательными (куры не клюют) или только утвердительными (кот наплакал) формами?

Мы не склонны думать, что закономерности функционирования КУО в ФЕПС могут быть выявлены в связи с их типологией. Иначе говоря, трудно предположить наличие каких-то связей (закономерных) между действием отмеченной категории и типом предложения, которым выражена ФЕПС. Эту связь, на наш взгляд, следует искать не в системе структурных (модельных) типов ФЕПС, а, скорее всего, в системе семантических разновидностей: на основе не смыслового признака, а на основе признака эквивалентности ФЕПС той или иной языковой единицы;

а) ФЕПС, эквивалентные слову (краше в гроб кладут = бледный, исхудавший);

б) ФЕПС, эквивалентные словосочетанию (кот наплакал = очень мало, ничтожно мало);

в) ФЕПС, эквивалентные предложению (конь еще не валялся = никакая работа еще не начата, ничего еще не начато).

Начнем с анализа конкретного примера, с его соотнесенности определенной единице языка, например, словоформе:

1. Идут они не за делом, а куда глаза глядят и всю дорогу разговаривают (А. Чехов. День за городом);

2. А то еще такие артели, что идут прямо в наем, за деньги, но тоже всякий раз не зря идут, не вразброд, не куда глаза глядят (Г. Успенский. Непривычное положение).

Насколько нормативно употребление отрицательной формы ФЕПС «куда глаза глядят» (см. 2-ой пример), которая не включается в парадигматическую систему ни по ассерции, ни по наклонению, не тем более по времени?

ФЕПС «куда глаза глядят» семантизируется примерно, как «без определенного пути» [11, с. 134], «без ясной цели». В приведенном тексте есть однородные члены предложения «не зря» (идут), не вразброд (идут) с обстоятельственным значением, которое, впрочем, присуще и фразеологизму «куда глаза глядят».

Следовательно, однородный ряд негативных обстоятельств фактически дополняется еще одним обстоятельством, которое должно входить в синонимические отношения с предыдущими. Три условия – одинаковая синтаксическая позиция, одинаковый обстоятельственный смысл и одинаковый способ выражения (вспомним эквивалентность этой ФЕПС словоформе) – создают допустимую возможность употребления ФЕПС в нерелевантной, нехарактерной для нее негативной форме: и негацию она может принимать только в препозиции по аналогии с предыдущими словоформами с обстоятельственным значением – не зря, не вразброд, «не куда глаза глядят». Отрицательная форма в данном случае если даже выглядит нормативной и стилистически непогрешной, то с точки зрения семантической сочетаемости она является, безусловно, окказиональной, несистемной: «Куда глаза глядят» не принимает форму ни общего отрицания (куда глаза глядят), ни частного отрицания (куда не глаза глядят). Она имеет

возможность вхождения только во внутримодельную парадигму-вариативно-синонимические отношения с конструкцией «куда глаза смотрят». Однако эта форма обусловлена функционированием в составе сложного предложения «Куда глаза смотрят, куда ноги несут» [11, с. 134]; нас туда несут ноги, куда глаза глядят [9, с. 86].

В этой связи следовало бы указать и на тот факт, что некоторые ФЕПС являются частью исходных, первичных сложных конструкций. А это означает одно из условий их устойчивой – либо утвердительной, либо отрицательной – формы: категориально-ассертивное значение негации или утвердительности оказывается закрепленным за ФЕПС как части общей паремиоконструкции:

– Ему палец в рот не клади – всю руку откусит [4, с. 116]. Ср.: не клади волку палец в рот [1, с. 217]; не клади собаке палец в рот [5, с. 51];

– Губа не дура = Губа не дура, язык не лопатка: знают, где горько, а где сладко;

– Бабушка надвое сказала = Бабушка надвое сказала: либо дождик, либо снег, либо будет, либо нет;

– Денег куры не клюют и собаки не едят [1, с. 76];

– Не поминай лихом = Не поминай лихом, а добром – как хочешь [1, с. 222];

– Руки коротки = Рад бы до неба достать, да руки коротки [1, с. 270];

– Черт не разберет = И медведь ревет, и корова ревет: сам черт не разберет, кто кого дерет [1, с. 113] и др.

Принадлежность подобных фразеологических единиц к общей системе фразеологии не вызывает сомнений, несмотря на их структурацию в виде высказываний: «… форма предложения сама по себе, без ее модальной актуализации – это ещё не высказывание», – пишет В. Н. Телия [10, с. 57]. Фразеологический статус конструкций из класса «Куры не клюют», «Куда Макар телят не гонял», «Губа не дурра» и т.п. доказывается ещё и тем, что они соотносятся с референтной ситуацией в целом как замкнутая конструкция, эта соотнесенность реализуется лишь в устойчиво-одинарной форме, не допускающей парадигматических перелицовок ни глагола-предиката, ни других элементов. Особенно эта устойчивость проявляется в нейтрализации парадигматических возможностей по признаку утверждения/отрицания: у ФЕПС, построенных по модели отрицательного высказывания, не бывает утвердительных форм, и, наоборот, в тех, которые представляют утвердительные формы, негативной формы не существует. Исключения составляют 2–3 единицы, которые в процессе развития семантической структуры приобрели коррелятивные формы ассерции: Овчинка выделки не стоит = Овчинка выделки стоит; Игра не стоит свеч = Игра стоит свеч.

Представляется, что утвердительные формы этих конструкций не более чем вторичные, окказионально-креативные формы, получившие право нормативного употребления. Подтверждением того, на наш взгляд, может служить факт их сравнительно (с негативными формами) широких парадигматических возможностей, которые проявляются на уровне предикатных форм, не характерных для конструкций в негативной форме:

«Игра не стоит свеч» допускает лишь форму прошедшего времени – «Игра не стоила свеч». А «Игра стоит свеч» реализует несколько модально-временных модификаций: «Игра стоила свеч», «Игра будет стоить свеч», «Стоит ли игра свеч?!» и т.п.:

– Этот смелый вариант открывал огромные перспективы для действия наших войск на южном крыле фронта. Как говорится, игра стоила свеч (К. Рокоссовский. Солдатский долг); Я брошу всю мою агентуру на то, чтобы выследить ее связи. Игра будет стоить свеч (Ю. Герман. Дорогой мой…); – Ты ставишь перед собой цель и добиваешься её любой ценой. Но стоит ли игра свеч?! [6, с. 276].

Вторичность, креативность утвердительной формы «Игра стоит свеч» поддерживается и некоторыми другими показателями: а) логикой референтной соотнесенности, означающей, что правила карточной игры предполагали наличие определенных условий, позволяющих сесть за игральный стол. Эти правила не обсуждались в виду их степени обязательности: то, что игра должна была «стоить свечей», не обсуждалось. Вопрос обсуждался именно тогда, когда на кону было мало денег; словом, негативное явление породило негативное же его воплощение «Игра не стоит свеч»; б) во многих словарях дается именно негативная форма без указания на наличие утвердительного коррелята [8, том 1, с. 357; 11, с. 264], хотя в новейших словарных источниках представляются оба ассертивных коррелята [2, с. 266; 6, с. 276]; в) первичность негативной формы подтверждается фактом заимствования данной фразы: она является, по мнению М. Михельсона, калькой из латинского языка (Энтропель, XVI век) или из французского времен Корнеля [8, том 1, с. 357]; по мнению авторов «Русской фразеологии. Историко-этимологического словаря» выражение является калькой из французского языка,

употребляется в русском языке с XIX века, восходит к речи картежников [2, с. 266]. Устойчивая фраза с неизменной референтной соотнесенностью не могла, на наш взгляд, быть заимствована или калькирована сразу в двух антонимических формах; г) последним же аргументом в пользу первичности негативной формы выражения «Игра не стоит свеч» служит еще, видимо, то, что и в негативной, и в позитивной форме выражения словоформы «свеч» и «свечой» остаются в родительном падеже, который в таких случаях характерен для отрицания не стоит.

Формирование негативной структуры в части ФЕПС трудно объяснить с сугубо семантической позиции. Семантическая структура ФЕПС отрицательной или утвердительной форм всецело обусловлена её референтной эквивалентностью, а не активным воздействием предикатно-актантной структуры, как, например, в свободных предложениях. Чем слабее семантическая мотивированность формы выражения («Глаза на мокром месте») с референтной соотнесенностью, тем труднее квалификация реакции данной фразы на КУО (на ассерцию), и, наоборот, чем логически более сильна мотивированность ситуации, обозначенной ФЕПС, тем легче трактовать наличие или отсутствие отрицания в этих структурах:

Сердце не на своем месте (сердце не на месте); сердце не принимает; ср.: Сердце обросло мохом; сердце в пятки ушло; сердце кровью обливается и т.п. обнаруживают достаточно поверхностную мотивационную картину с тем, чтобы можно было понять в негативных формах сомативных ФЕПС со словом «сердце» (а также «душа») сущность актиномий «сердцу не прикажешь» и «сердце радуется» или «с тяжелым сердцем» и «с легким сердцем».

Последняя пара примеров – образец антонимических ФЕПС, организованных без участия отрицательных слов, но с включением лексем-антонимов, которые в таких случаях реализуют антонимию чисто лексически: гладить по шерсти – гладить против шерсти. Лексическая антонимия характерна для номинативных глагольных словосочетаний. В них функции отрицательного смысла могут взять на себя и именные (прилагательные, существительные и т.п.) части речи, и инфинитив: дрожать за свою шкуру – не дрожать за свою шкуру; но инфинитив, как видно, входит в систему антонимии при помощи отрицательных не или ни: не водить хлеб-соль; ни дохнуть, ни глотнуть и т.п. при возможности (логической реальности) «водить хлеб-соль», но невозможности «дохнуть и глотнуть». Логическая корректность выражения «водить» (не водить) хлеб-соль дана, как говорится, в опыте и всем этот опыт известен, т.е. этот опыт мотивирован поведенческими нормами.

Мотивационной базой же (скажем, внутренней формой) выражения «ни дохнуть, ни глотнуть» является исключительно «разовое» положение, из которого не бывает спасения, в противовес с нормальным постоянным образом жизни, далекой от той, которая описывается в негативном «ни дохнуть, ни глотнуть», являющемся редуцированной формой конструкции с усиленным отрицанием «невозможно ни дохнуть ни глотнуть».

А последняя фраза представляет ФЕПС односоставной структурой с предикатом, выраженным сочетанием безлично предикативного «невозможно» (ср. нельзя) и отрицательного инфинитива.

Тем самым еще раз подтверждается наш тезис, что в конструкциях ФЕПС отрицание действует лишь в «структуре» предиката-сказуемого, и оно может быть либо препозитивно-глагольным («день на день не приходится») – как общее отрицание, либо участвовать в структуре многочленного сказуемого (не может идти (не идет) ни в какое сравнение; не мог ступить ни шагу и т.п.) – как усиленное отрицание.

Что касается актуализационного, т.е. частного, отрицания, то оно в целом для ФЕПС не является характерным, хотя несколько экземпляров можно выделить: мозги не туда повернуты; не из храброго десятка; не на такого напал; не по себе дерево рубить; не с кем слова перемолвить. Мы вполне согласны с характеристикой конструкций с частным отрицанием, которую дает Р. А. Мамедова. Автор считает наличие «частного отрицания» в единицах ФЕПС таким же постоянным свойством, как устойчивая воспроизводимость, и непроницаемость и т.п. Вполне логично звучит мысль, что о частном отрицании можно говорить только относительно свободных предикативных единиц, которые допускают (по причине живой актуализации) варианты как общего отрицания, так и частного отрицания, допускают перенесения частного отрицания на другие элементы структуры. «… И общее, и частное отрицание в ФЕПС – это категории окаменевшие, уже не имеющие отношения к «своим» утвердительным формам, которые лежат в основе этого соотношения в свободных предложениях» [7, с. 74].

Фактов двойного отрицания в сфере ФЕПС так же, как в сфере номинативного корпуса фразеологизмов, нами не обнаружено. ФЕПС проявляют с этой точки зрения (т.е. с точки зрения КУО)

определенную системность, характерную для паремио-фразеологического фонда языка вообще. Но такая системность должна быть поддержана структурно-семантической типологией (классификацией) этих конструкций. Иначе говоря, если все структурно-семантические разновидности ФЕПС проявляют адекватность относительно КУО, то подобную адекватность можно признать системной.Отрицание в ФЕПС двусоставных распространенных и нераспространенных принципиальных различий не имеет, если не считать один существенный момент в структурации этих конструкций.

Двусоставные нераспространенные конструкции (их общий фонд в русском языке составляет с допустимой погрешностью 38–40 единиц) имеют отрицательный элемент не только относительно глагола-предиката. Это – чистые общеотрицательные «предложения» как в инвариантной (словарной) форме, так и в контекстуально-актуализированной форме: бог не обидел; ваша не пляшет; глаза не отрываются; губа не дура; дело не поёт; деньги не пахнут; душа не лежит; если память не изменяет; закон не писан; куры не клюют; рука не поднимается; не баран начихал; не велика мудрость; пар костей не ломит; номер не пройдет и т.п.

Частное отрицание встречается в единицах этой группы только один раз – не баран начихал (шутл. очень много чего-то).

Выводы и предложения. Нераспространенные двусоставные конструкции подтверждают логическую релевантность и генетическую конструктивность общего отрицания, явно подчеркивая категориальную сущность именно так называемого общего отрицания, без которого (без этой формы предикатного отрицания) и не было бы категории отрицания в её строгом терминологическом значении. Все остальные формы отрицания (частное, краткое, двойное и т.п.) в языке представляют как бы «группу поддержки» категориальной формы отрицания – универсальную для всех языков категории ассерции (ассертивности).

ФЕПС отрицательной структуры, что немаловажно отметить, дублируют, повторяют основные конструктивные модели имеющихся в языке типов простого предложения и основные виды отрицания – общее и частное. Частное отрицание, естественно, не характерно для ФЕПС нераспространенных моделей, оно, как правило, появляется в распространенных моделях, как двусоставных, так и односоставных: бранью изба не рубится = изба не бранью рубится; душа не на месте, кто бабе не внук, не лыком шиты; мозги не туда повернуты; не на того наскочил; не к ночи будь помянуто; не хлебом единым жив человек; не с той ноги встал; не пальцем сделаны; свет клином не сошелся = свет не клином сошелся; черту не брат = не черту брат. Приведенные примеры представляют фактически закрытый список ФЕПС частноотрицательной структуры; они составляют мизерную группу (1–1,5%) от общего количества ФЕПС отрицательной структуры.

Тем самым мы вправе сделать одно обобщение: частное отрицание в подобных конструкциях опосредствованно указывают на следующее: а) эти ФЕ еще поддерживают некоторые живые связи с предложенческими свободными моделями, б) этот тип отрицания являет собой признак, маркирующий системный характер соотносительности частного и общего отрицания в системе русского предложения конструктивной и актуальной моделей.

Такого же заключения требуют конструкции ФЕПС с усиленным отрицанием, которые имеет не очень широкое распространение среди ФЕПС: ни один волос не упадет с головы; ни в какие ворота не лезет; ни ухом ни глазом не ведёт; ни кровинки на лице нет; ни сухой нитки не осталось; ни росинки во рту не было;

Как видно из примеров, во многих случаях отрицание переводит, двусоставную конструкцию в односоставное безличное предложение: кровь была на лице ≠ ни кровинки на лице не было; мокрое место останется ≠ и мокрого места не останется (не осталось).

Так или иначе, в фонде ФЕПС отрицательной структуры односоставные конструкции занимают большое место. Это и безличные, и обобщенно-личные, и определенно-личные, и неопределенно-личные предложения-модели.

Список литературы:

1. Аникин В. П. Русские пословицы и поговорки. Москва : Художеств. лит-ра, 1988. 430 с.
2. Берих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь. 3-е изд. Москва : Астрель. АСТ. Хранителя, 2007. 926 с.
3. Гусейнова В. К. Категория утверждения/отрицания и система отрицательных предложений (на материале русского и азербайджанского языков) : дисс. … канд. филол. наук. Баку, 2006.
4. Даль В. И. Пословицы русского народа. Москва : Госизд. художественной литературы, 1957. 990 с.

5. Зимин В. И. Словарь-тезаурус русских пословиц, поговорок и метких выражений. Москва : АСТ-ПРЕСС, 2008. 729 с.

6. Курилова А. Д. Новый фразеологический словарь русского языка. Москва : Дрофа-Русский язык медиа, 2009. 778 с.

7. Мамедова Р. А. Фразеологические единицы предикативной структуры в русском языке : дисс. ... канд. филол. наук. Баку, 2002. 135 с.

8. Михельсон М. И. Русская мысль и речь. Свое и чужое: опыт русской фразеологии : в 2 т. Москва : ТЕРРА, 1994. Т. 1. 792 с. ; Т. 2. 820 с.

9. Пашкова А. В. Предикативные фразеологические единицы синкретичного характера. *Разноуровневые единицы языка и их речевая реализация.* Ростов-на-Дону : Изд. РГПИ, 1997. С. 101–105.

10. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 284 с.

11. Федоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка. 3-е изд. Москва : АСТ-Астрель, 2008. 878 с.

Hashimi A. T. APPROVAL/DENIAL CATEGORY IN PHRASEOLOGICAL UNITS OF PREDICATIVE STRUCTURE

It was emphasized that the problem posed had already become the subject of a special scientific study. Moreover, as necessary, the author quotes both an Azerbaijani linguist (excerpts from R. A. Mamedova's dissertation) and a number of Russian scientists (A. Peshkov). The article has a clear and clear justification: the data on the category of affirmation-negation (ADC) as part of phraseological units of predicative structure (PUPS), as it turns out, previously had a somewhat fragmentary character. In particular, linguistic theory was divorced from the necessary number of examples supported by it. We believe that there was no proper formulation of theory and practice in the form of quantitative calculation. This article is, in our opinion, one of the first attempts in the Azerbaijani philological science to fill in the "white fifths" in this matter.

With what information is this achieved? First, the classification of the corresponding structures is briefly (within the framework of the article). It is given in the form of a diagram, the parameters of which reflect the types of sentences, in which there are phraseological units with different meanings. The material has been selected in such a way that it actually leaves no room for finding alternative solutions in the literal sense of the word. That is, the foreshortening of the main actions of the ADC as part of the FUPS is determined, the ability to enter into syntagmatic and paradigmatic ties.

Most of the article is devoted to the issue related to the complete and partial negation of the meanings expressed by phraseological units. They are also symptomatically subordinated to the antithesis of affirmation and denial in the paradigmatic series of PUPS. In our opinion, this is a perfectly reasonable decision. Highlighting the ability of PUPS to enter these systemic ones expands the conceptual space of the text due to the attribution of PUs to certain types of models. This, firstly, outlines the range of parametric meanings of the ADC action. Secondly, it becomes possible to individualize them in some way, more precisely, to establish modal or dictal meaning, depending on the permutation of individual service parts of speech.

Key words: *category of affirmation-negation, phraseological units of predicative structure, constructive models, syntactic position, complex sentence.*

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

UDC 821.161.2
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/17

Nanivskyy R. S.
Narodowy Uniwersytet "Politechnika Lwowska"

KREACJA OBRAZU KOBIETY W TWÓRCZOŚCI ANDRZEJA STASIUKA NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH

Статтю присвячено творчості відомого сучасного письменника-мандрівника Анджея Стасюка (Andrzeja Stasiuka), а саме розглянуто приклади способів креації образу жінки на вибраних прикладах його героїв. В огляді наведено погляди відомих польських критиків і публіцистів, серед яких К. Дунін (Kinga Dunin), П. Дунін-Вонсович (Paweł Dunin-Wąsowicz), К. Будровська (Kamila Budrowska).

На прикладах творів «Білий крук» / "Biały kruk" (1995 рік), «Галицькі оповідання» / "Opowieści galicyjskich" (1995 рік), «Дев'ять» / "Dziewięć" (1999 рік), «Дукля» / "Dukla" (1997 рік), «Зима» (2001 рік), «Мури Геброну» / "Mury Hebronu" (1992 рік), «Через річку» / "Przez rzekę" (1996 рік), «Як я став письменником (спроба інтелектуальної автобіографії)» / "Jak zostałem pisarzem (próba autobiografii intelektualnej)" (1998 рік) тощо розглядається сутність жіночих типажів.

Невід'ємною рисою художнього світу у творчості А. Стасюка залишається чоловік, навколо якого «обертаються» жіночі персонажі як об'єктивно, так і суб'єктивно. Можливо, жінкам непросто ігнорувати автономію цього чоловічого світу, який додатково функціонує на реалістично-буденному ґрунті. Його персонажі – це як зрілі чоловіки, так і молоді хлопці, що вживають дешевий алкоголь, говорять на «сильні» чоловічі теми, зазвичай різко ділять жінок на середніх і неординарних. Остання група жінок може чинити великий вплив на поведінку чоловіків і успішно зводити їх до ролі підданих. Зіткнувшись із недоступними і гордими жінками, навіть герої мачо відмовляються від свого панування та влади над слабкою статтю.

А. Стасюк зауважує, що жіночий час сферичний, про що найкраще свідчать як циклічність повсякденної діяльності, так і повторення фізіологічних процесів, пов'язаних із задоволенням потреб чоловіків і народженням дітей. Жіноча тілесність і участь у повсякденному житті, у діяльності, від якої вони не можуть відмовитись, прирікають головних героїв на невдачу в боротьбі проти чоловіків за місце у світі та за їхню гідність.

Соціальні та моральні закономірності також впливають на чоловіків, які зазвичай виконують роль батьків та чоловіків, які підтримують свої сім'ї. Однак критичне ставлення до жінок, недооцінка вартості роботи, яку вони роблять щодня, та відсутність поваги до них роблять рівне співіснування цих двох світів у творчій креації автора досі неможливим.

Ключові слова: *Анджей Стасюк, героїня, жінка, творіння, образ, ідентичність, літературний твір.*

Sformułowanie problemu i uzasadnienie znaczenia. Andrzej Stasiuk jest jednym z tych pisarzy, którzy w swoich utworach konsekwentnie budują świat oparty na "męskich" bohaterach. Każda kolejna książka zdaje się być potwierdzeniem tej tezy. Centralną pozycję w wielu utworach pisarza zajmują mężczyźni, ze swym "typowo" męskim zachowaniem. Fakt ten nasuwa pytanie o postacie kobiece i ich miejsce w twórczości artysty. Przeciętny męski bohater utworów Stasiuka, to osobnik obdarzony silnym popędem płciowym, egzystujący na marginesie życia społecznego, który ciągle jest represjonowany a w konsekwencji zostaje odseparowany od społeczeństwa.

Analiza badań i publikacji. Poruszony dylematy w twórczości pisarza można zaobserwować takich znanych polskich krytyków jak: K. Dunin, P. Dunin -Wąsowicz, K. Budrowskiej i in.

Paweł Dunin-Wąsowicz, który dostrzegł w twórczości A. Stasiuka wyraźnie cechy książki "mocnej" i "męskiej", uważa, że jest to główny powód

"przewidywalności" jego następnych książkowych bohaterów: "Jeśli kariera Stasiuka będzie się rozwijać w kierunku wyznaczonym przez "Dziewięć", w następnej książce powinniśmy przeczytać o tym że nigdy nie będzie już tak wspaniałej atmosfery jaką w latach siedemdziesiątych" [2, s.78].

Dla Kingi Dunin taka wizja zmaskulinizowanego świata wiąże się z cynizmem i "fiksacją na męskie libido w kulturze wartości" [3, s. 282]. Badaczka uważa, że świat wykreowany przez Stasiuka, "jest pozbawiony żywych i prawdziwych kobiet" [4, s. 303]. Ale jak zaznacza Dunin, taki punkt widzenia nie ma wpływu na postrzeganie twórczości pisarza jako "niepełnowartościowej" [4, s. 303].

Zupełnie inaczej postrzegają ten problem polskie feministki, według których Stasiuk staje się budowniczym świata "macho". Kamila Budrowska, analizując jego bohaterów narzędziami krytyki feministycznej, tak napisała na ten temat znamienne słowa: "Feministki, obudźcie się i podrapcie go dotkliwie zamiast występować wspólnie na wieczorach autorskich!" [1, s. 172]. Badaczka zarzuca A. Stasiukowi, że w zbudowanym przez niego świecie, kobieta stanowić może, co najwyżej dopełnienie męskiego bohatera, a jej śladów szuka się, tropi: "<…> By odnaleźć ją na marginesie opisywanej rzeczywistości, zawsze z boku" [1, s. 176].

Wyraźny jest podział na kobiety i mężczyzn, których dzieli niemal wszystko – czas, przestrzeń, pragnienia, praca, emocjonalność itd. Same kobiety natomiast prze autora pokazany dwojako, "<…> Występują w dwóch rolach: macierzyńskiej i seksualnej" [1, s. 176]. Podobnego zdania jest Kinga Dunin, według której A. Stasiuk "zawsze będzie kiepskim pisarzem", ponieważ w jego utworach obraz kobiety, "jest zupełnie zafałszowany"[3, s. 284].

Sformułowanie celu artykułu. Wyróżnikiem prozy A. Stasiuka jest budowanie świata fikcji z perspektywy mężczyzny, który pozostaje jego centralnym punktem, podmiotem, wokół którego "krążą" ujęte przedmiotowo i fragmentarycznie postacie kobiece. Zapewne niełatwo przejść obojętnie obok autonomii tego męskiego świata, który dodatkowo funkcjonuje na gruncie realistycznym – ukazany w konkretnym miejscu i w konkretnym czasie.

Przestrzeń świata przedstawionego utworów A. Stasiuka wypełniają zarówno mężczyźni dojrzali jak i młodzi chłopcy, którzy przy tanim alkoholu przeważnie prowadzą rozmowy na "mocne" tematy.

Przedmiot badań obejmuje analizę kreacji obrazu kobiety przedstawionym w fabularnym świecie pisarza na wybranych utworach pisarza, gdzie na pierwszy rzut oka, autor nie pozostawia miejsca na autonomię swoim bohaterkom. Każda kolejno ukazująca się książka A. Stasiuka zdaje się tylko potwierdzać tę tezę o typowo męskim świecie gdzie nie ma kobiecie miejsca nie ma swojej przestrzeń.

Rzeczywistość powołana do życia przez pisarza ukazuje niski status obyczajowy kobiet. Ukazana w utworach przemoc fizyczna wobec nich jest akceptowaną normą, a feminizm staje się przekleństwem mężczyzn. Pozbawiając swe bohaterki tych praw, z których korzystają męscy bohaterowie. zwraca uwagę Stasiuk na ten ważny problem społeczny i odwołuje się do świadomości czytelników z apelem o aprobatę procesu zmian obrazu współczesnej kobiety.

Prezentacja głównego materiału badawczego. Bohaterowie A. Stasiuka tworzą zmaskulinizowany, autonomiczny świat, w którym mężczyźni stanowią dla siebie najbardziej pożądane towarzystwo. Bohaterów łączą wspólne doświadczenia, zainteresowania i plany, w dzieciństwie łączy ich chłopięca przyjaźń a w dorosłym życiu wspólne spożywanie alkoholu, a często także cela więzienna.

Książki: "Mury Hebronu", "Biały kruk", "Dziewięć" czy "Przez rzekę" mogą wręcz uchodzić za podręcznikowe przykłady konstruowania męskiej tożsamości i męskiego obrazu świata. Kobiece przeżycia ani myśli nie są w utworach Stasiuka poddawane jakiejkolwiek analizie, nie są też w żaden sposób eksponowane. Ich doznania i uczucia zostają odsunięte na dalszy plan. Rola płci pięknej narzucona została z góry przez mężczyzn i sprowadza się jedynie do zaspokajania męskiego pożądania, do bycia partnerką w kontaktach cielesnych. Wyjątek od tej reguły stanowi poniższy fragment autobiograficznej powieści "Jak zostałem pisarzem": "<…> Wpadałem do Kasi nie w spiskowych celach, ale żeby zwyczajnie pogadać" [7, s. 86].

Takie przypadki w dziełach omawianego pisarza, gdy kobietę przedstawia się jako równoprawną partnerkę mężczyzny, dorównującą mu intelektualnie i emocjonalnie, są rzadkością. O wiele częściej rola kobiety ogranicza się do eksponowania aspektu jej cielesności, o którym najchętniej rozmawiają męscy bohaterowie utworów A. Stasiuka. Mężczyźni wartościują kobiety jedynie według kryteriów mierzących walory ciała, dlatego też ocenie nie podlega ich charakter, sposób bycia ani temperament. Żeńska cielesność poddawana ocenie i komentowana wiąże się jedynie z tymi częściami ciała, które bezpośrednio biorą udział w akcie miłosnym, dlatego twarz zwykle nie jest przedmiotem zainteresowania mężczyzn.

Autor "Przez rzekę" swym bohaterkom od początku pozostawił w wykreowanym przez siebie świecie bardzo mało miejsca, odpychając je do roli

kochanek, naiwnych istot wierzących w prawdziwą miłość lub matek, które źle wypełniają swe obowiązki względem dzieci. Widać to bardzo dokładnie na przykładzie utworu "Mury Hebronu". Główny bohater jednego z opowiadań jest niezwykle dumny ze swoich podbojów miłosnych i nie kryje się bynajmniej z brakiem szacunku dla zdobywanych przez siebie kobiet. Za znamienne można uznać słowa: "<…> Idiotka wylądowała mi na kolanach, a ona pewnie nie zauważyła, jak znalazła się pode mną" [8, s. 31].

Ofiarami męskiej nieczułości padają często kobiety wykształcone. Za przykład może posłużyć jedna z bohaterek – lekarka, która – mimo iż została wykorzystana przez młodego złodzieja – postanawia wszystko mu wybaczyć. Męscy bohaterowie Stasiuka zazwyczaj nie chcą okazywać uczuć ani "bajerować miłości" [8, s. 55].

Wydaje się, że twórczość A. Stasiuka pomimo mocno zaakcentowanego "pierwiastka" męskiego ma szansę obronić się jako literatura wartościowa. Bohaterowie-mężczyźni, mimo swej władzy nad kobietami są nieszczęśliwi i niespełnieni, są zagubieni i w gruncie rzeczy osamotnieni w brutalnym świecie, który sami powołali do życia. Świat utworów pisarza nie jest zatem męskim azylem – jak mogłoby się pozornie wydawać, brak wartości niszczy w równym stopniu kobiety jak i mężczyzn, a "wojna płci" pozostawia na polu bitwy samych przegranych.

Samotność bohaterów najlepiej widać na przykładzie "Białego kruka". Bohater powieści próbuje odnaleźć swe zaginione ego. W tym celu sięga po pomoc ludzi podobnych sobie. W trakcie całej wyprawy bohaterowie przybywają ze sobą, jednak wciąż pozostają osamotnieni, ponieważ "<…>Nędzę łatwiej znosi się w pojedynkę" [5, s. 33]. Jedyne, co ich łączy, to wspólne wspomnienia z lat dzieciństwa i młodości. Bohaterowie "Białego kruka", swój ratunek upatrują więc w grupie: "<…>Pięciu ludzi ukrytych w lesie, ukrytych po to, by nikt ich nie odnalazł, nie zobaczył" [5, s. 44]. "<…> Bo łatwiej rozmawiać w ciemności" [5, s. 46]. Przebywający w grupie mężczyźni akceptują podobnych do siebie kolegów, niestety nie potrafią nawiązywać kontaktów z osobami o odmiennych doświadczeniach, poglądach, problemach, szczególnie negatywnie nastawieni są do kobiet. Bardzo chętnie odwołują się natomiast do wspomnień z czasów młodzieńczych. Wspominają czasy, gdy wabili dziewczęta, chwytali je za pośladki, by następnie porównywać doznane wrażenia. Bohaterowie tej powieści to indywidualiści, odczuwający mocno swoje istnienie, mężczyźni, którzy podczas wędrówki udają niepokonanych i twardych.

W "Białym kruku" mocnym, męskim charakterom przeciwstawione zostały niczym nie wyróżniające się postacie kobiet, stanowiące jedynie bezbarwne tło. Bohaterki wtłoczone zostały w stereotypowy kulturowy szablon, który wyznacza im tradycyjnie pojęte miejsce: gospodyni, matki, opiekunki i strażniczki domowego ogniska. Kobiety poruszają się po niewielkim i znanym sobie terenie, którego centra stanowią: dom z podwórzem oraz kościół i wykonują wciąż te same prace, zajmują się dziećmi, sprzątają, karmią zwierzęta. Świat kobiecy ukazany w "Białym kruku" jest odarty z tajemnicy, dlatego odrzucony został przez mężczyzn jako nudny, przewidywalny i nieatrakcyjny. Słowa jednego z bohaterów świadczą o pejoratywnym wartościowaniu zarówno kobiecego intelektu, jak i płci żeńskiej w ogóle: "<…>Umysł Wasyla pracuje ostatnio jak umysł przesądnej baby" [5, s. 31]. Takich stereotypów w powieści "Biały kruk" odnaleźć można znacznie więcej, zwłaszcza towarzyszących opisom kobiet, uwikłanych w codzienność, w szare, bezbarwne życie: "Zwalista kobieta pozostała po prostu matką, taką trochę lepszą matką, może ideałem matki <…>. Resztę znanych kobiet, bladych rano, zaczerwienionych po południu" [5, s. 53].

Bohaterowie, mimo iż spragnieni są uczuć, nie chcą pozwolić sobie na "przesadę z miłością" [5, s. 55]. Wycieczka, w której uczestniczą, staje się dla nich odskocznią od codzienności i ujawnieniem duchowych potrzeb, skrywanych dotąd głęboko. Uważają jednak, że poszukiwanie sensu, odkrywanie nowych stron życia i wszelka aktywność poznawcza dostępna jest wyłącznie prawdziwym mężczyznom. Sytuacja, w której znaleźli się bohaterowie powoduje, że zaczynają w nich budzić się uczucia, "których nie potrafią nazwać" [5, s. 54].

Nieprzypadkowo w twórczości A. Stasiuka dominują silne męskie postacie, ponieważ, jak zaznaczył sam autor, każda z jego książek została skierowana do konkretnej grupy – w tym przypadku – męskiej grupy odbiorców [1a]. Większość czytelników stanowią mężczyźni, jednak sam autor nie wyklucza, że kiedyś być może napisze książkę o kobietach i dla kobiet [1a].

Nie brak przykładów, które ukazują zdominowane przez mężczyzn bohaterki, traktowane przedmiotowo kochanki "należące" jednocześnie do wielu partnerów. Taki obraz bohaterek dominuje zwłaszcza we wcześniejszych utworach artysty, natomiast pewna zmiana dostrzegalna jest w późniejszej fazie jego twórczości.

Przykład tajemniczej i nieprzeciętnej postaci kobiecej stanowi Nadia z utworu "Przez rzekę". W przeciwieństwie do innych kobiet ukazanych w twórczości A. Stasiuka bohaterka odznacza się silnymi, niemal męskimi cechami osobowości,

zachowując równocześnie uwodzicielski wdzięk. Jej wyemancypowany sposób bycia budzi respekt, a jej wewnętrzna siła nie poddaje się męskiej dominacji. Tajemniczość tej postaci intryguje bohaterów, a jej nagłe zniknięcie wyzwala w mężczyznach poczucie niemocy, ale i przywraca stan emocjonalnej równowagi. Opuszczony przez Nadię bohater wyznaje: "Byliśmy podobni do listków w nurcie rzeki. Zdarzenia porywały nas i unosiły" [9, s. 42]. Postać tej niezwykłej bohaterki wydaje znamionować nawet pewien rodzaj demoniczności, dystansu i poczucia wyższości wobec otaczającego ją świata. Świadczą o tym poniższe słowa narratora: "<…>Obejmowała to wszystko ironicznym uśmiechem" [9, s. 27]. Zdając sobie sprawę ze swej fizycznej atrakcyjności, nie bała się prowokować mężczyzn, nie zajmowała pozycji obronnej, ale raczej działała ofensywnie. W odróżnieniu od innych bohaterek A. Stasiuka Nadia swobodnie poruszała się w męskim świecie, dostosowując brutalne reguły gry do własnych potrzeb: "Na co patrzysz? Na nogi czy na tyłek? <…> To już lepiej patrz na dupę" [9, s. 26].

Bohaterka utworu "Przez rzekę" nie dość, że nie przyjmuje postawy ofiary, to dodatkowo sama stara się zawładnąć bohaterem i całkowicie go sobie podporządkować. W zachowaniu Nadii zaznacza się postawa feministyczna, a jej zachowanie powoduje, że staje się dla mężczyzn jednocześnie urzekająca i odpychająca. Przykładem umiejętnego i skutecznego wykorzystania przez tę kobiecą postać swojej przewagi nad mężczyzną jest gwałtowny akt miłosny, którym – według narratora utworu – bohater dokonuje zdrady z żoną swego kolegi Ptysia. Mimo że pragnienie zmysłowe przybrało w końcu postać obrzydzenia do dziewczyny, główny bohater znalazłszy się pod wpływem jej czaru nie był w stanie nic "na to poradzić" [9, s. 55] w chwilach, kiedy: "<…> Szaleństwo dotyka <…> jednego tylko zmysłu" [9, s. 58].

Nadia mówi o sobie niewiele, lecz odznacza się swobodą obyczajową i prowokacyjnym zachowaniem. Potrafi silnie oddziaływać na swego kochanka i ma zdolność wywoływania silnych uczuć i emocji. Mężczyźni chętnie przyglądają się jej gestom, takim jak zakładanie nogi na nogę, czy palcom gładzącym filiżankę, dostrzegając w nich nieodgadnioną tajemnicę, a sama bohaterka budzi w mężczyznach ambiwalentne uczucia. Jej niezależność sprawia, że staje się pożądana przez mężczyzn, a jej tajemniczość powoduje, że zaczyna funkcjonować bardziej jako symbol niż postać realna. Tej ciekawej, wyjątkowej i niemal mitycznej kreacji bohaterki utworu "Przez rzekę" sprzyja znikoma ilość informacji na jej temat. Niewiele wiedzą o niej bohaterowie utworu i równie niewiele dowiaduje się czytelnik.

Silny i agresywny pierwiastek żeński zderzając się z silnym pierwiastkiem męskim powoduje, że główny bohater zaczyna prowadzić walkę z Nadią. Narzucająca się siła, z którą mężczyzna ma do czynienia, jest według bohatera "mięsem, groźbą i chaosem" [9, s. 56]. Pojawia się więc pragnienie uwolnienia od tej destruktywnej kobiecej mocy, zagrażającej męskiej niezawisłości i wolności.

Proces zdobywania kobiet ukazany w utworach A. Stasiuka przebiega zwykle dwufazowo. W pierwszym etapie mężczyznom towarzyszy silna ekscytacja i energia, natomiast z chwilą zdobycia kobiety można zaobserwować drugą fazę związaną z utratą zainteresowania partnerką. Bohaterowie męscy wykreowani przez artystę postrzegają kobiety jako źródło zaspokojenia seksualnego, a w samym akcie miłosnym upatrują przeżyć metafizycznych i mistycznych. W jednym z opowiadań omawianego zbioru "Przez rzekę" bohater w miłosnym spotkaniu z Nadią próbuje doszukać się głębokich i wzniosłych odczuć, lecz rozczarowuje się, ponieważ doznania cielesne potrafią zaspokoić jedynie zmysły.

Inną bohaterką utworu "Przez rzekę" równie wartą uwagi jak Nadia jest Zula Egipt, dziewczyna o zjawiskowej urodzie, należąca do wielu mężczyzn – jak wiele innych bohaterek Stasiuka. Kobiecie tej nie odpowiada jednak narzucona z góry rola obiektu męskiego pożądania, dlatego znika bez śladu, wprawiając swoich kolegów w zakłopotanie. Należała do tych istot, których pojawienie uruchamia wyobraźnię. "<…> Wszystko <…> co nasze umysły były w stanie wyprodukować" [9, s. 87]. Zula miała tak silny wpływ na bohatera, że po jej zniknięciu mężczyzna poczuł się kompletnie zagubiony. Świadczą o tym słowa: "<…> Opuściła mnie odwaga i porzuciła wola" [9, s. 92].

Nieco inną kreacją kobiecej postaci jest małomówna bibliotekarka z prowincjonalnej miejscowości. Mimo że została przedstawiona jako nieśmiała i cicha postać, to jednak i ona potrafiła wywołać erotyczne uczucia w dorastającym młodzieńcu. Ciekawość bohatera związana z jej osobą narastała, do czasu, gdy pewnego dnia, "<…> Wyszła za mąż za milicjanta i wyjechała" [9, s. 13].

Odmiennością od reszty wiejskich kobiet ekscytuje Maryśka, młoda dziewczyna, bohaterka "Opowieści galicyjskich". Jej postać została ukazana w niezwykle zmysłowym tańcu z Edkiem oraz w czasie wiejskiej zabawy. Ludzie przyglądający się śmiałym ruchom i ciału dziewczyny, plotkują o jej prowokacyjnym zachowaniu. Dostrzegali, że kobieta nie stwarza pozorów niewinności, a jej swoboda jest w tym środowisku czymś nowym i zaskakującym. Przekleństwem dziew-

czyny jest to, że osiągnęła niezależność, uwalniając się od stereotypowych ról żony i matki. Niezwykłe kobiety często prezentuje pisarz w tańcu. Dzieje się tak w "Dukli", gdzie ze wspomnień mężczyzny wyłania się obraz jego młodzieńczej miłości. Jawi się ona jako niemalże mityczna postać, pląsająca boso w lubieżnym zapamiętaniu: "<…> Tańczyła teraz w blasku własnego ciała i blasku przekleństwa" [6, s. 36].

To, co wywołuje zachwyt mężczyzn, jednocześnie budzi oburzenie społeczności, która chętnie i szybko osądza dziewczynę. Na przykładzie "Dukli" autor pokazuje, jakie konsekwencje może nieść ze sobą kobiecy erotyzm, który, według narratora jest "jakąś odmianą zła, odmianą, której możemy pragnąć tak, jakbyśmy pragnęli dobra" [6, s. 36].

W pisarstwie A. Stasiuka dostrzec można, że kobiety i mężczyzn dzieli swego rodzaju linia demarkacyjna, która niekiedy zamienia się w przepaść, w radykalny separatyzm płciowy. Ta reguła obejmuje teksty "miejskie", "wiejskie", a nawet "Duklę", specyficzny traktat metafizyczny. Jednocześnie kobiety w tej książce są zepchnięte na margines świata przedstawionego i ujęte stereotypowo. Autor prezentuje w utworze taką stronę rzeczywistości, w której postacie kobiece stają się jedynie dodatkiem do męskiego uniwersum. Spojrzenie na świat, filozofia życia, mentalność i typ emocjonalności zaprezentowane zostały z męskiego punktu widzenia.

Wniosek. Mitologia męskości w twórczości A. Stasiuka jest tak niepodważalna, jak stabilna i trwała i stanowi niezależność męskiego świata. To powoduje, że bohaterowie-mężczyźni chętnie opuszczają dom, który postrzegany jest jako getto kobiecej rzeczywistości, wychodzą z kolegami na piwo czy wódkę, przesiadują w knajpach lub wyruszają na wyprawy autostopem lub pociągiem. Każda kolejna jego książka staje przestrzenią mężczyzn, niemal nieograniczoną, intrygującą i – co najważniejsze – niedostępną dla kobiet, ale i ten świat w końcu wpisuje się w pewien ustalony rytm monotonii i przewidywalności.

Przeżycia kobiet, refleksje oraz meandry ich psychiki wyraźnie nie leżą w sferze zainteresowania artysty. Intelektualizm oraz dylematy egzystencjalne przypisuje pisarz prawie wyłącznie mężczyznom, tworząc „mitologię męskości" we własnym wydaniu, która – mimo że niesprawiedliwa – to przecież zakorzeniona ciągle w stereotypach, pokutujących w społeczeństwie.

Nie da się kwestionować w twórczości A. Stasiuka wyrazistego podziału na kobiety i mężczyzn, dwa światy, które stykają się tylko okazjonalnie. Można to porównać do dwóch odrębnych cywilizacji, które dzieli czas, przestrzeń, emocjonalność wreszcie codzienne obowiązki. Bohaterowie płci męskiej zwykle dokonują ostrego podziału kobiet na przeciętne i niezwykłe. Te ostatnie mogą wywierać duży wpływ na zachowanie mężczyzn i z powodzeniem sprowadzić ich do roli poddanych. W zetknięciu z niedostępnymi i dumnymi kobietami, nawet bohaterowie typu "macho" zrzekają się swej dominacji i władzy nad słabszą płcią.

A. Stasiuk dostrzega, że czas kobiet jest kulisty, o czym świadczy najlepiej cykliczność zarówno codziennych zajęć jak i powtarzalność procesów fizjologicznych, związanych z zaspokajaniem męskich potrzeb i rodzeniem dzieci. Kobieca fizyczność i uwikłanie w codzienność, w zajęcia, których nie mogą porzucić, skazuje bohaterki na przegraną w walce z mężczyznami o miejsce w świecie i o godność. Schematy społeczno-obyczajowe nie omijają również mężczyzn, którzy z reguły pełnią rolę ojców i mężów utrzymujących swe rodziny. Jednak krytyczny stosunek do kobiet, zaniżanie wartości pracy, którą codziennie wykonują oraz brak szacunku dla nich powoduje, że równorzędne współistnienie tych dwóch światów w rzeczywistości utworów A. Stasiuka ciągle wydaje się niemożliwe.

Literatura:

1. Budrowska K. Kobieta i stereotypy. Obraz kobiety w prozie polskiej po roku 1989. Białystok : Trans Humana, 2000. 192 s.
2. Dunin-Wąsowicz P. Oko smoka: literatura tzw. pokolenia "brulionu" wobec rzeczywistości PRL. Warszawa : Sic, 2000. 161 s.
3. Kartografowie dziwnych podróży : wypisy z polskiej krytyki literackiej XX wieku / Red. : M. Wyki. Kraków : Universitas, 2004. 619 s.
4. Literatura polska 1990–2000 / Red. : T. Cieślaka, K. Piętrych. T. 2. Kraków : Universitas, 2002. 460 s.
5. Stasiuk A. Biały kruk. Wołowiec : Czarne, 2011. 324 s.
6. Stasiuk A. Dukla. Wołowiec : Czarne, 2005. 192 s.
7. Stasiuk A. Jak zostałem pisarzem (próba autobiografii intelektualnej). Wołowiec : Czarne, 1998. 158 s.
8. Stasiuk A. Mury Hebronu. Warszawa : PIW, 1992. 180 s.
9. Stasiuk A. Przez rzekę. Wołowiec : Czarne, 1998. 164 s.

Źródła:

1a. Stasiuk A. Autorskie spotkanie w Zamojskim Domie Kultury (Zamość, Polska) dn., 07.09.2018 r.

Nanivskyy R. S. HOW ANDRZEJ STASIUK CREATED THE FEMALE IMAGE, BASED ON A SELECTION OF HIS WORKS

The article looks at the work of the famous modern writer-traveller Andrzej Stasiuk. In particular, the ways in which he created the female image by looking at selected examples of his characters. This review presents the views of well-known Polish critics and publicists such as Kinga Dunin, Paweł Dunin-Wąsowicz and Kamila Budrowska.

The essence of female characters is revealed through the following works: "White Raven" (1995), "Tales of Galicia" (1995), "Nine" (1999), "Dukla" (1997), "Winter" (2001), "The Walls of Hebron" (1992), "Across the River" (1996) and "How I Became a Writer (An Attempt at an intellectual Autobiography" (1998).

An inherent feature present in the construction of Stasiuk's artistic world is a man around whom female characters "revolve", both objectively and subjectively. It may not be easy to ignore the autonomy of this male world, which additionally functions on realistic grounds. His characters are both mature men and young guys who drink cheap alcohol, discuss "tough" male topics and, as a rule, strictly categorise women into average and extraordinary. The latter group of women can have a great influence on the behaviour of men and successfully reduce them to the role of subjects. Faced with inaccessible and proud women, even macho heroes renounce their dominance and power over the opposite sex.

Stasiuk notes that women's time is spherical, as best evidenced by the cyclical nature of both daily activities and the repetition of physiological processes associated with meeting the needs of men and childbirth. Women's physicality and participation in everyday life, in activities that they cannot give up, condemn the protagonists to fail in the fight against men for a place in the world and for their dignity.

Social and moral patterns also affect men, who usually play the role of parents, and husbands who serve as breadwinners. However, the critical attitude towards women, the underestimation of the value of the work they do every day, and the lack of respect they receive, make the equal coexistence of these two worlds in the author's works still impossible.

Key words: *Andrzej Stasiuk, heroine, woman, creation, image, identity, literary work.*

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'371'42:801.561.3:82-31
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/18

Абрамова Є. Ю.
Військова академія (м. Одеса)

КОМПЛІМЕНТ ЯК ЕФЕКТИВНА ТАКТИКА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті проаналізовано найбільш універсальний комунікативний прийом, за допомогою якого практично завжди вдається привернути увагу співрозмовника. У фокусі дослідження знаходиться комплімент як універсальна тактика мовленнєвої поведінки ефективного ділового спілкування. Висловлювання компліментарного характеру розглядаються як своєрідні «згладжування», що впливають на адресата на підсвідомому ним рівні, налаштовують співрозмовника на комунікативну співпрацю. Комплімент розуміємо як особистісний і конкретний засіб досягнення мовцем кінцевої цілі комунікації за допомогою емоційного впливу на внутрішній світ співрозмовника. Встановлено, що в разі оптимізації процесу мовленнєвої інтеракції загалом компліментарні висловлювання викликають у адресата симпатію до адресанта. Доброзичливий лад відносно мовця готує підґрунтя для розвинення продуктивного діалогу з реалізацією комунікативної інтенції адресанта. Відзначена характерна особливість компліменту робить висловлення, що комунікативно виражають захоплення співрозмовником у будь-якому аспекті, потужним знаряддям психологічного впливу на нього. Крім того, зазначимо, що комплімент цілком узгоджується зі стандартами мовленнєвого бізнес-етикету, якого прийнято дотримуватися в процесі проведення ділових бесід. У роботі робиться акцент на тому, що комунікативні невдачі можуть бути тісно пов'язані з невдалим використанням компліменту, и навпаки – доречно висловлений комплімент надає мовцю багато можливостей для оптимізації переговорів у цілому і реалізації своєї комунікативної інтенції.

Основні висновки дослідження зроблено на основі аналізу усних англомовних ділових переговорів (11 годин поточного мовлення). У результаті роботи виявлено, що використання протягом бізнес-діалогу компліментів у середньому підвищує шанси мовця на позитивне вирішення свого питання близько в 1,5 рази. У роботі зроблено спостереження, що, окрім використання суто професійних компліментарних висловлювань на адресу партнера, ефективними також можуть бути компліменти особистісного характеру, які стосуються зовнішності, одягу або певних рис характеру співрозмовника.

Ключові слова: *комплімент, ділове спілкування, комунікативна тактика, бізнес-діалог, психологічний вплив, оптимізація бізнес-переговорів.*

Від компліменту практично завжди є дохід.
Теткоракс

Постановка проблеми. Дане дослідження присвячене актуальній проблемі сучасної лінгвістики – вибору ефективних комунікативних тактик і мовленнєвих прийомів, що оптимізують ділове спілкування. Робота сфокусована на вивченні компліменту як вербального інструменту з метою впливу на адресата для досягнення комунікативної інтенції мовця. Стаття може представляти інтерес для філологів-фахівців в області мовленнєвих комунікацій, професійних PR-технологів, а також для масового читача, який хоче розібратися в механізмі правильного компліменту.

Розгляд тактики *компліменту* в аспекті ділового спілкування мотивовано тим, що успіх переговорів багато в чому залежить від правильно вибраної стратегії ведення бесіди і тактики впливу на співрозмовника. Очевидно, що гармонізація спілкування підвищує шанси успішного вирішення бізнес-завдань або укладання угоди. Сьогодні навіть існує спеціальний мобільний додаток «*Діловий комплімент – помічник бізнес-менеджера, HR, кар'єриста*».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Це дослідження виходить із посилки, що

комплімент – це простий і універсальний засіб для швидкого досягнення прихильності візаві і приємного емоційного фону будь-якої бесіди, в тому числі й ділової. *Ділове спілкування* – це процес взаємозв'язку і взаємодії, в якому відбувається обмін діяльністю, інформацією і досвідом, що передбачає досягнення певного результату, рішення конкретної проблеми або реалізацію певної задачі [3, с. 10]. Бізнес-комунікація ґрунтується не тільки на підтримці офіційної взаємодії і відстоюванні власних інтересів, а й на тісній інтеракції з партнером по комунікації. Вивченням компліментів у різні часи займалися такі видатні вчені, як І. Клочко, Л. Кокойло, Є. Рогов, Н. Вулфсон, Дж. Лакофф, Дж. Мейнс, А. Померанц, Є. Сепір, Ч. Філмор, А. Хендерсон, Р. Херберт, Дж. Холмс, Т. Шимізу та ін. Віддаючи належне їхньому внеску в розробку теорії комунікації, відзначимо, що використання компліменту як дієвого інструменту в діловому спілкуванні не отримало в лінгвістиці ще достатнього освітлення.

Постановка завдання. *Актуальність* цього дослідження випливає як із загальнотеоретичної важливості вивчення компліменту як багатогранного мовленнєвого феномену, так і продиктовано практичною необхідністю виявлення комунікативної сутності вдалих компліментів у діловому спілкуванні. Отже, *метою* даного дослідження є встановлення ступеня ефективності комунікативної тактики компліменту для досягнення згоди партнерів у процесі бізнес-комунікації.

Поставлена *мета* мотивує конкретні *завдання* дослідження, основними з яких є:

– виявлення ролі компліменту як тактики успішної комунікації;

– конкретизація поняття «тактика» в аспекті комунікативного інструментарію ділового спілкування;

– встановлення функціональної ролі компліменту в діловому спілкуванні;

– розкриття глибинної психолінгвістичної суті успішного компліментування в діловому спілкуванні.

Об'єктом вибрано компліментарні висловлювання, що використовуються в процесі бізнес-переговорів. *Предмет* аналізу – комунікативне призначення компліменту в бізнес-комунікації.

Робота виконана в руслі антропоцентричної парадигми, відповідно до якої компліментарні висловлювання розглядаються крізь призму комунікативних потреб людини. Зі спеціальних методів лінгвістичного аналізу відзначимо: емпіричний підхід, дескриптивний підхід, квалітативно-квантитативний і контекстуально-інтерпретаційний підходи.

Матеріалом дослідження є 11 годин усного англомовного бізнес-мовлення представників сінгапурської судновласницької компанії «Сінокор».

Виклад основного матеріалу. За визначенням О. Ернста [7], переговори призначені в основному для того, щоб за допомогою взаємного обміну думками (у формі різних пропозицій за рішенням поставлених на обговорення проблем) «виторгувати», з урахуванням інтересів обох сторін, угоду і досягти результатів, які би влаштували всіх учасників переговорів.

Поставлена задача викликає необхідність серйозного опанування партнерами не тільки основ етики ділового спілкування, а й елементів етикету, що є властивими бізнес-протоколу. Звідси, розглядаючи стиль, етику ділового спілкування та його оптимальні варіанти, передусім позицій «виробничої», економічної ефективності та професійного результату, не можна забувати і про те, що різні форми ділового спілкування так чи інакше сприяють задоволенню духовних потреб людей. Саме моральна атмосфера ділового спілкування, взаєморозуміння між учасниками навіть у рамках офіційної за змістом наради або розмови може сприяти не тільки досягненню комунікативних інтенцій, а й бути джерелом позитивного настрою учасників. Успішні переговори будь-якого роду вимагають розуміння того факту, що в них завжди присутні емоції, і тут слід замінювати принцип, заснований на страху, принципом компромісу з урахуванням взаємних інтересів. Отже, під час ділових переговорів потрібні ввічливість і взаємоповага думки кожного.

Цій меті, з нашої точки зору, найбільше відповідає використання тактики *компліменту*. Як показують наші попередні дослідження, *комплімент* – це позитивне висловлювання, яке містить коментар, що стосується якої-небудь події, характеристики, придбання, досягнення, які пов'язані з адресатом і розцінюються позитивно як відправником повідомлення, так і його одержувачем [1, с. 44]. Компліменти кажуть, щоб змащувати «*соціальні колеса*» і, таким чином, служити «*соціальним мастилом*» [11, с. 391].

Комплімент традиційно є частиною мовленнєвого етикету, що має цікаву історію та витримав різні трансформації. Комплімент як жанр мовленнєвого етикету відображає комунікативну поведінку людей у різних соціальних сферах їхнього життя. Під комунікативною поведінкою розуміють правила і традиції спілкування тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти [5]. Вони зазвичай мають яскраво виражений прагматичний характер і прозору комунікативну інтенцію.

Використання компліментів завжди носить явний або прихований характер «*комунікативного хабара*», це пов'язано насамперед із тим, що вони, впливаючи на підсвідомість людини, здатні «розслабити» опонента, послабити критику на свою адресу, створити необхідну атмосферу визнання людських достоїнств. Зазначена особливість компліменту робить його незамінним супутником будь-якого ділового спілкування. Як справедливо вказує С. Титце і Л. Коен [9, с. 64], використовуючи комплімент, адресант провокує концентрацію уваги співрозмовника на його явному або прихованому таланті, налаштовуючи на емоційне сприйняття інформації і прогнозуючи позитивне вирішення питання.

Виділяють два підходи до переговорів: *конфронтаційний* і *партнерський.*

Як вважає заступник генерального директора «Кредитний брокер interfinance» Д. Шевчук, в основі *конфронтаційного* підходу лежить упевненість, що метою переговорів є перемога, а відмова від повної перемоги означає поразку [6]. *Партнерський* підхід реалізується шляхом спільного з партнером аналізу проблем і пошуку взаємоприйнятного рішення, за якого у виграші виявляються обидва учасники. Стимулом для ефективного початку переговорів може послужити поняття про спільну мету, а воно досягається через виявлення загальних потреб [6].

Сучасний комплімент, що є суттєвим елементом ділової мовленнєвої культури, досить демократичний, дає можливість вибору і творчого вирішення в несподіваних і нестандартних умовах. Більш строгі та впорядковані правила етикету щодо використання компліменту функціонують у сфері ділового спілкування. Вміння дотримуватися правил соціальної норми мовленнєвої поведінки та ввічливості є частиною професійних компетенцій і необхідне практично будь-якій людині для досягнення успіху в сучасному світі. Допомагають вибудувати бізнес-відносини прийоми ефективної комунікації, які багато в чому побудовані на доброзичливості, ввічливості, тактовності.

Майстерність говорити бізнес-комплімент є інтегральним мистецтвом, що утворюється на стику знань і умінь, що виробляються логікою, психологією, етикою і риторикою. За такого підходу мистецтво ділового компліменту характеризується трьома основними ознаками: *щирістю, доказовістю* і *переконливістю*.

Визначаючи зміст поняття *щирість,* правомірно спиратися на філософське тлумачення істини, оскільки у філософії істина і щирість вважаються тісно взаємопов'язаними [2, с. 121]. А. А. Івін зазначає, що істина є не властивістю висловлювання, як це прийнято вважати, а відношенням між висловлюванням і фрагментом дійсності, що відображаються в ньому. Висловлення можна вважати справжнім і щирим, якщо воно відповідає зовнішнім обставинам і почуттям співрозмовника [2, с. 123].

Доказовість – це логічний вплив на опонента ґрунтовною аргументацією міркування [2, с. 125]. *Переконливість* – це психологічний вплив на опонента, спрямований на сприйняття ним тієї чи іншої ідеї [2, с. 125]. У рамках компліменту доказовість, переконливість і щирість є непорушною єдністю. У разі порушення цих правил виникають різні логічні помилки. Причини неправильного кодування чи декодування інформації можуть бути як лінгвістичними (помилки у вимові, граматиці, виборі слів, прагматичні помилки), так і нелінгвістичними (відмінності в інтерпретації невербальних кодів, несхожість ціннісних орієнтацій і оцінок, стереотипізація інших культур). Тому порушення суб'єктивно-модального сприйняття компліменту особистістю адресата тягне за собою комунікативну невдачу. Для досягнення максимального перлокутивного впливу компліменту на адресата адресант повинен, з одного боку, дати досить високу оцінку професійної поведінки, професійних якостей співрозмовника, а з іншого – не перебільшити у своїй похвалі.

Отже, *комплімент* можна розглядати як особливу тактику, що використовують у ролі переконання співрозмовника і, в кінцевому підсумку, що забезпечує успішність ділової мовленнєвої комунікації. У цьому дослідженні розділяється позиція І. Б. Морозової [4] щодо інтерпретації понять комунікативної стратегії і комунікативної тактики, які ґрунтуються на принципах і максимах Г. П. Грайса.

Під *комунікативною стратегією* в роботі розуміють генеральну лінію мовленнєвої поведінки, вибрану комунікантом для реалізації своєї кінцевої мовленнєвої інтенції [4]. *Комунікативна тактика* у свою чергу розглядається як конкретний прийом, що використовується співрозмовником в рамках заданої комунікативної стратегії [4].

Необхідно відзначити, що комунікативний акт компліменту, за нашими спостереженнями, може використовуватися як у рамках стратегії *конформізму*, так і в процесі *м'якого аргументування*. При цьому використання компліменту як мовленнєвої тактики є динамічним процесом, в якому спостерігається, з одного боку, уявне порушення

особистого простору мовця, а з іншого боку – стирання кордонів дистантного спілкування. Тактика компліменту – це завжди вираження свого захоплення, поваги, акт прояви дружнього ставлення і готовності йти на компроміс. Таким чином, у даній роботі виділяємо такі генеральні стратегії мовленнєвого спілкування.

Стратегія *конформізму* за своєю суттю є висловленням солідарності. У процесі її реалізації співрозмовники вдаються, головним чином, до тактики комунікативної згоди. У цьому випадку можна говорити про абсолютне дотримання принципу кооперації Г.П. Грайса [10].

Стратегія *аргументування* передбачає реалізацію тактик незгоди, контрпитань, ухилення від відповіді. Використання даної стратегії передбачає зіткнення думок і протиставлення одних повідомлень іншим. Відзначимо, що стратегія аргументування не є одною основною лінією мовленнєвої поведінки, а фактично об'єднує два можливих напрями: стратегію *жорсткого* і стратегію *м'якого аргументування*.

Хвалячи ділових партнерів, ми допомагаємо їм відчувати себе значущими в очах інших, створюємо довірчу атмосферу ділового контакту. Комплімент робить позитивний вплив навіть тоді, коли ваш партнер ставиться до вас з неприязню. У рамках ділової взаємодії, роблячи комплімент ситуативно доречно й адекватно очікуванням ділового партнера, можна налаштувати його до себе, змінити негативну установку.

Розглянемо, як комплімент може використовуватися як дієва тактика ведення продуктивної бесіди. З етичних міркувань збереження таємниці ділових переговорів звернемося до прикладів використання компліментів у діловому спілкуванні, взятих з художньої літератури. Наприклад:

"The old man turned out to be quite co-operative. He bid me sit down and said: – Well, let's take your project over like two engineers ..." [14, с. 147].

У наведеному фрагменті ділової бесіди глава будівельної компанії і безпосередньо керівник молодого інженера свідомо використовує комплімент для стирання соціальних кордонів між співрозмовниками, говорячи про те, що бесіду вони будуть вести як два інженери, а не як начальник і підлеглий. Молода людина задоволена. Його реакцію видно в словах автора – «Старий виявив готовність до співпраці».

Дослідження показали, що люди, які говорять нам компліменти, навіть якщо ми розуміємо, що вони хочуть отримати від нас якусь вигоду, подобаються нам більше інших. Механізм простий. Комплімент викликає в нас позитивні емоції, оскільки вони підвищують наше відчуття значущості й піднімають самооцінку. Ці емоції ми починаємо відчувати до об'єкта, який є їхнім джерелом, тобто до людини, яка зробила нам комплімент. Крім того, людина, що виражає комплімент словами, якщо він дійсно щирий, теж відчуває позитивні емоції, стає більш відкритим для співпраці.

Очевидно, що більшість із нас вважає за краще спілкуватися з людьми, які створюють для нас відчуття комфорту, тому доречно сказаний комплімент у процесі складних переговорів допоможе їх пом'якшити і створить в опонентів бачення, необхідне для прийняття ефективних рішень, які просувають переговори. Розглянемо наступний фрагмент ділової бесіди.

– Hello, there! – Fran cried out. – Things are not done like that. You're cooks and not frightened chicks. – We looked at each other. To be addressed "cooks" by Francis Douvellet… Jan took a deep breath. – We shall do our best, ma'am. They'll love it, – she said [13, с. 89].

Шеф-кухар дорогого ресторану Френсіс Дюваль називає молодих практикантів «кухарями», чим підвищує їхню самооцінку і сприяє готовності зробити все від них можливе, щоб догодити гостям.

Уміння дати людині можливість усвідомити власну значущість допомагає швидше отримати бажане. Здатність оцінити чиюсь працю, визнати його корисність і незамінність, сказати приємні слова людині створює умови для ефективної взаємодії. Наприклад:

She gently tugged at Belt's sleeve. He cocked an eye-brow.

– Well, oh, well… I wonder. You know something about pictures.

– I do, – he grinned, – something.

– Your something is more than my bachelor's degree, I'm sure.

He looked interested [12, с. 124].

Вище наведено фрагмент бесіди молодого мистецтвознавця-бакалавра з торговцем крадених картин. Дівчина робить йому комплімент, кажучи про те, що його скромні пізнання в живописі значно більші, ніж її, за ступеня бакалавра. Така репліка змушує його зацікавитися, а згодом допомогти їй як початківцю-експерту.

Діловий партнер веде переговори не про вигоду співрозмовника, а прагне отримати свою власну вигоду. Саме тому комунікативна інтенція мовця повинна бути спрямована на сферу дії

іншої сторони, й компліменти дають перевагу для вирішення даної проблеми. Наші спостереження переконують у тому, що компліменти дозволяють впливати на формування позитивного сприйняття адресанта співрозмовником. Відомий американський письменник і автор бестселерів з найкращих стратегій ведення переговорів, президент компанії «Camp Negotiation Systems» і творець навчальної системи переговорів «Coach2100» Дж. Кемп [8] стверджує, що, спираючись тільки на раціональні доводи для переконання кого-то придбати товар або послугу, підписати договір, ви вибираєте найважчий шлях переговорів. Звідси можна зробити висновок про те, що, крім логічної сторони переконання, в переговорах повинна бути присутня емоційна сторона. Створення приємної доброзичливої обстановки ми бачимо у використанні доречних взаємних компліментів у процесі ведення бесіди. У даному випадку *комплімент* – це інструмент для орієнтації співрозмовника в позитивному напрямі й успішного просування ділових переговорів.

Висновки і пропозиції. Можна зробити висновок, що для сучасної бізнес-комунікації комплімент є дуже важливим компонентом спілкування, прийомом активізації бесіди. Компліменти дозволяють гармонізувати міжособистісні відносини, сприяють підвищенню ефективності переговорів і позитивному вирішенню поставлених завдань.

Аналіз одинадцятигодинного усного англомовного бізнес-мовлення в аспекті функціональності використання в ньому компліментів переконує: незалежно від початкових установок співрозмовників використання хоча б одним із них компліментів у процесі спілкування в середньому підвищує шанси адресанта приблизно в 1,5 рази на позитивне вирішення питання. Відзначимо, що, крім професійних висловлювань на адресу партнера (типу *«... you're doing a brilliant job!», «… addressing you as a good specialist …», «… being a real professional…», «… well-informed about the business as you are…»*, etc.), ефективними також можуть бути компліменти особистісного характеру *(«… you're looking even better than your proposal …», «… your eyes can't be more truthful…», «… your word is as strong as your handshake…»*, etc.).

Уміння вести переговори – це не абстрактна ввічливість і оцінка бізнес-можливостей один одного, а й уміння створити доброзичливу обстановку, проявивши свою повагу до співрозмовника і захоплення його талантами. Отже, обмін компліментами є тактикою, що перетворює і пожвавлює офіційні соціальні відносини. Компліментарні висловлювання можуть функціонувати як тактика стимуляції протягом усієї ділової дискусії. Комплімент – це універсальний словесний прийом, який не має гендерних переваг або установок, але при цьому завжди допомагає розуміти завдання, що вирішуються, і вибрати потрібний тон.

Список літератури:

1. Abramova Ie. The English compliment: communicative strategies and tactics. *Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства.* Одеса : Астропринт, 2015. № 24. С. 43–51.

2. Ивин А. А. Современная философия науки. Москва : Высш. шк., 2005. С. 123–125.

3. Красюк Н. Д. Ділове спілкування: проведення презентацій та написання звітів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів : Львів. банк. ін-т., 2004. 143 с.

4. Морозова И. Б. Речевые механизмы успешного диалогизирования (на материале современного англоязычного художественного диалога). *Науковий Вісник Херсонського Державного Університету. Серія «Лінгвістика».* С. 128-133

5. Стернин И. А. Национальная специфика коммуникативного поведения. *XII международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации.* Москва, 1997. С. 147–148.

6. Шевчук Д. А. Конфликты: избегать или форсировать?: все о конфликтных ситуациях на работе, в бизнесе и личной жизни. Москва : ГроссМедиа: РОСБУХ, 2009. 301 с.

7. Эрнст О. Слово предоставлено вам (Практические рекомендации по ведению деловых бесед и переговоров) ; сокр. пер. с нем. Москва : Экономика, 1988. 141 с.

8. Camp J. Start with no: the negotiating tools that the pros don't want you to know. N.Y. : Crown Business, 2002. 271 p.

9. Cohen L., Tietze S. Understanding organizations through language. London : Sage, 2003. 322 p.

10. Grice H. P. Logic and Conversation. Syntax and Semantics. N.Y. : 1975. Vol. 3: Speech Acts. P. 42–58, 121–122.

11. Wolfson N. An empirically based analysis of complimenting in American English. Rowley. M: Newbury, 1983. 410 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

12. Brachett L. Arms for Adonis. N.Y. : Penguin, 1995. 258 p.
13. Coyle M. What's cooking? London : Cox and Wayman, 2001. 255 p.
14. Lark J. A Crow on the Roof. London : Penguin Books, 2004. 195 p.

Abramova Ye. Yu. THE COMPLIMENT AS THE EFFECTIVE TACTICS IN BUSINESS COMMUNICATION

The article analyses the most universal communicative approach which practically always helps attracting the speaker's attention to the addressant. The research focuses upon the compliment as the universal tactics of the speech behavior of the effective business communication. Complimentary utterances are considered in the article as specific "mitigators" used for the subconscious impact upon listener making him/her more communicatively cooperative. The compliment itself is interpreted as a personal and concrete instrument used for realizing the final communicative objective of the speaker by means of the emotional influence of the inner world of the interlocutor. It was found out that complimentary utterances cause emotional feedback from the interlocutor by means of optimizing the process of their speech interaction. Having awoken the speaker's sympathy a compliment is used as a platform for developing productive dialogue directed at realization of the addressant communicative intention. The mentioned characteristic peculiarity of complimentary utterances, which communicatively express the interlocutor's admiration in any aspect, makes them a powerful instrument for psychological impact upon the addressant. Besides, the author observes that compliments generally agree with the standards of business etiquette accustomed in the process of business talks. An accent is made upon the fact that communicative failures may be closely connected with the wrong use of compliments, and the compliment used to the point opens a variety of possibilities for optimization of business talk in general and the speaker's realization of his / her intention.

The basic conclusions are made on the grounds of their analysis of oral business talks (11 hours of current speech). The work results that using compliments in the process of business talks averagely increases the speaker's chances for the positive solution of his business problems by 1,5 times. The author observes that besides using purely professional compliments, the use of personal complimentary utterances praising the speaker's appearance, clothes, certain character features maybe likewise effective.

Key words: *compliment, business talks, communicative tactics, business dialogue, emotional impact, optimization of business talks.*

УДК 811.111'276.2
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/19

Вєдєрнікова Т. В.
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ СЛЕНГІЗМІВ

У статті проаналізовано особливості вживання та функціонування молодіжного сленгу американського та британського варіанта англійської мови. Висвітлено походження поняття «сленг», проаналізовано його види, семантичні та функціональні особливості сленгових лексичних одиниць, визначено семантичні відмінності між сленгом та іншими шарами низьковживаної лексики, названо особливості їх класифікацій та досліджено сленгізми в різноманітних сферах спілкування. Сленг – це лексика розмовного типу, яку вважають нижчою від загальновживаного стандарту; це слова, що у стандартній мові не вживають або вони мають своєрідний зміст. Постулюється ідея, що сленгізми належать до нелітературної, пасивної, стилістично забарвленої лексики низького стилю, зниженого стилістичного тону та безперервно оновлюються. У роботі зазначено, що сленгізми вирізняються: експресивністю, грубуватістю, жартівливістю, відтінком ігнорування, що мають не диференційований, а описовий характер і можуть бути застосовані до всіх шарів лексики зниженого стилістичного тону. Сленгові слова та вирази емоційно забарвлені та часто вживані в переносному значенні. Сленг – це частина лексики, яка надто швидко змінюється за значенням. Якщо слово або вираз втрачає новизну, то його змінює новий сленг. Це альтернативна лексика. Сленг не може існувати в минулому, він постійно оновлюється. Молодіжний сленг вирізняється жвавістю, гнучкістю й несподіваною дотепністю. Сленг – це постійне словотворення, в основі якого лежить принцип мовної гри. Засвідчено, що сленг має широкий діапазон уживання. Багато людей, особливо молодь, уживають сленг у своєму мовленні тому, що бажають бути сучасними, стильними. Інші користуються сленгом як засобом спілкування, який має відтінок відвертості, неформальності, виражає товариськість і легкість спілкування.

Ключові слова: *сленг, сленгізм, американська англійська мова, жаргонізми, неологізми, скорочення.*

Постановка проблеми. Сленг – один зі складників процесу розвитку мови, її поповнення, різноманіття. Молодіжний сленг є в кожній мові, відбиває її національно-культурну специфіку та самобутність, найбільш жваво реагує на події життя, підхоплює і відображає нові явища, змінюється в процесі їх перетворень. Сленг використовують не тільки у мовленні представників різноманітних верств населення, а й у художній літературі, у засобах масової інформації (газетах, журналах, телебаченні), а також на сцені й у рекламі. Роль сленгу неухильно зростає, оскільки сленгізми – часто вживані лексичні одиниці, що проникають у мовлення, їм притаманний інноваційний потенціал, що привертає до себе особливу увагу, навіть якщо ці лексичні одиниці є елементами контркультури. Сучасний англомовний сленг становить 10–20% словника американця. Він притаманний мовленню у Великій Британії, Австралії, Канаді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сленгова лексика вже давно є об'єктом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, тому що активно використовується носіями мови, постійно поповнюється новими словами і виразами і, відповідно, може бути достовірним джерелом інформації про мовні фактори. Теоретичні дослідження таких учених, як Е. Партрідж, І. Гальперін, Г. Менкен, В. Вілюман, М. Маковський, В. Балабін, О. Клименко, У. Потятиник, Г. Іванова, присвячені різним аспектам сленгу. Питання сленгізмів досліджували для укладання різноманітних підручників із лексикології та стилістики англійської мови й англомовних словників. У сучасному суспільстві відбуваються безперервні зміни, з'являються нові сленгові одиниці, використовувані у мовленні молодих людей, що потребують постійного вивчення та детального аналізу.

Аналіз наукових джерел із проблеми дослідження довів, що вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядають молодіжний сленг як компонент більш ширшого поняття «сленг», яке трактують як: досить синкретичне мовне утворення, що включає загальний масив розмовної емоційно-експресивної лексики, яка не відображена у сучасній

лексикографічній практиці [9]; суто розмовні слова і вирази з грубуватим або жартівливим емоційним забарвленням, ще не апробовані в літературній мові [1]; розмовні неологізми, що легко переходять у прошарок загальновживаної літературної розмовної лексики [2]; неміцні, нестійкі, ніяк не кодифіковані, а часто й зовсім невпорядковані й випадкові сукупності лексем, що відображають суспільну свідомість людей, які належать до певного соціального або професійного середовища. Завдяки їх використанню створюється ефект новизни, незвичайності, відмінності від визнаних зразків, передається певний настрій мовця, висловлюванню додається конкретність, жвавість, виразність, точність, стислість, образність, є можливість уникнути штампів, кліше [6].

Постановка завдання. Мета статті – окреслити ознаки сучасного молодіжного сленгу, виокремити особливі риси та відмінності американського та британського варіантів сленгу, визначити шляхи його відтворення в англійській мові.

Виклад основного матеріалу. Саме поняття «сленг» у сучасній лінгвістиці неоднозначне і досить складне для визначення. Основні труднощі пов'язані з тим, що різні автори по-своєму пропонують вирішувати питання про обсяг поняття «сленг». У широкому розумінні сленг включає розмовну лексику і жаргонізми, але соціальні та психологічні труднощі використання сленгу роблять цей термін важким для визначення. Із лінгвістичної точки зору сленг потрібно відрізняти від таких шарів лексики, як регіональні діалекти, жаргонізми, нецензурні та вульгарні слова, хоча сленг має загальні характеристики з кожним із цих шарів. Найчастіше сленг обмежений не географічно, а локально, часто виникає всередині групи людей, об'єднаних однією сферою діяльності. Сленг використовують для встановлення або зміцнення соціальної ідентичності в межах певної групи.

Наразі сленг дуже популярний в англомовних країнах. Він використовується як у щоденній мові, так і в художній літературі. Із розвитком суспільства кількість людей, що використовують сленг, постійно зростає, особливо в США. Його сприймають різні шари суспільства, а особливо студенти коледжу, які схильні використовувати сучасні слова для формування власного стилю. Сленг відіграє надзвичайно важливу роль в американському варіанті англійської мови (відомо, що сленгу належить одна десята базового американського словника).

Ставлення до сленгу в суспільстві вельми неоднозначне. Деякі лінгвісти вважають, що його не зовсім доречно використовувати у формальних ситуаціях через грубу і досить вульгарну стилістичну забарвленість. Однак прихильники протилежної думки вважають, що сленг відіграє важливу роль в англійській мові завдяки своєму свіжому й живому гумору, яскравому експресивному забарвленню. Не знаючи певних сленгових виразів, можна не зрозуміти деякі словосполучення в художній літературі, а також помилитися в спілкуванні з носіями мови. Так, фраза гіда «Anybody wants to take a leak?», що означає «Does anybody want to get other estroom?», у туристів, що не розуміють значення цього сленгового вислову, може викликати подив.

Слід зауважити, що дуже важливо вивчати мову в соціокультурному контексті, адже вона завжди існувала і розвивалася в тісному контакті з культурою. Неправильне використання сленгу може призвести до непорозуміння в спілкуванні. Американці говорять барвистою й ідіоматичною англійською, що має мало спільного з мовою, яку вивчають у школі. Навіть сам носій мови може зазнавати труднощів у розумінні англомовних носіїв інших культур.

Сленг ефемерний, він уривається і виходить з ужитку набагато швидше, ніж слова загального словника. Така швидка зміна вимагає постійного оновлення лексичних одиниць, іноді замінюючи їх або додаючи щось нове до наявних сленгових одиниць. Наприклад, *jambox*, *ghettoblaster* або *Brixtonsuitcase* використовували для позначення портативного касетного плеєра. Такі зміни вносять певне нововведення і свіжість у значну частину сленгу. Однак деякі сленгові одиниці живуть не дуже довго у зв'язку з постійним розвитком та прогресом суспільства. Так, *bones* – сленгове слово для позначення гри в кості, що використовувалося ще Дж. Чосером в 14 столітті і досі належить до розряду сленгу. Однак подібні слова, залишаючись у мові протягом багатьох років, часто втрачають свій сленговий статус, як-от колишні сленгові слова *jeopardy* (азартна гра) і *crestfallen* (бої півнів) набули сьогодні навіть наукового відтінку.

Сленг постійно використовується в повсякденному спілкуванні. Так, значення більшості сленгових слів схоже зі значенням слів розмовного стилю. Іноді дуже складно відрізнити сленг від розмовного стилю. На думку Флекснера, до сленгу потрібно зараховувати слова і вирази, які часто використовуються або є досить зрозумілими для значної частини спільноти, але які не вважають «прийнятними» і лише формально використовуються більшістю [5, с. 3]. Куірк же

вважає, що сленг використовується в мові, щоб продемонструвати яскраве або грайливе лексичне значення слова або вислову, характерне для звичайної бесіди певної соціальної групи [8, с. 76]. Згідно з Оксфордським Лінгвістичним Словником [7] сленг використовується всередині певної групи людей (як-от армійський сленг), людей однієї професії або певним поколінням (найчастіше молоддю і студентами).

Між компонентами американського і британського сленгу існують як спільні, так і відмінні риси. Будучи підсистемою мови, сленг має досить чітку формальну структуру. Слід зазначити, що як у британському, так і в американському сленгу виділяють ті ж основні частини мови, що і в літературних варіантах мов: іменники, дієслова, прикметники, дієприкметники і прислівники. Крім цього, сленг включає абревіатури і стійкі одиниці.

До розряду стійких одиниць належать і «сленгові речення». До таких речень зараховують такі, що не створюються кожного разу в процесі спілкування, а відтворюються як готові компоненти сленгової мови, що і дозволяє вважати їх стійкими одиницями [3, с. 79]. Як у британському, так і в американському сленгу подібні речення-структури набувають форми:

1) експресивних висловлювань (звернення, вигуки, вигуки, які можуть змінювати своє значення залежно від контексту; негативно забарвлена лексика, тобто лайки, образи, табуйовані слова):

а) сленгові вигуки (Hey! – може бути використане як привітання, оклику, докору (AmE); Whoa, leave it – висловлює здивування або ж відразу (BrE); Look at you, huh? – висловлює повну розгубленість.(BrE));

б) лайки (bloody (BrE) – найбільш часто використовується як лайка, ближче до американського damn; feck / feck off [orig. Ireland] – більш м'який синонім слова fuck / fuck off; crap (AmE) – дрянь, брехня, щось марне; Holy crap! / Holy cow! (AmE) – Чорт забирай! / Офігєть! / Жесть!; Bastard / dirty bastard (AmE / BrE) – гад, покидьок тощо;

в) звертання (ladies (BrE), dork (AmE) син. nerd, geek, (Bro (AmE / BrE));

г) вигуки (Get in! (BrE) – Так тримати! Blas(t)! (AmE) – букв. удар, потрясіння, шок; Cool! (AmE / BrE) – Здорово, кльово, прикольно);

2) спонукання до дії (Go to blazes! – Іди під три чорти! (AmE); Put a sock in it! – Замовкни! (BrE); blab(Blablabla) (BrE / AmE) – букв. пуста розмова, базікання, балаканина);

3) питання (You guys bitching? – Як справи? (AmE); All right (mate)? (BrE) – Як справи?).

За формою створення американського і британського сленгу можна виділити такі типи:

1) словотворчість – винахід нових слів, що раніше не існували: nerd (AmE), bovvered (BrE);

2) переосмислення вже наявних слів, тобто наділення наявних слів або фраз новими значеннями: Bingo! (AmE), Footprint (BrE);

3) утворення нових слів у результаті переходу з однієї частини мови в іншу: You are so Obama (AmE), napster(AmE);

4) конструювання нового слова з частин наявних (початку одного і закінчення іншого або створення від однієї фрази, що складається з декількох слів одного слова: bromance (brother + romance) (AmE), yummilicious (yummy + delicious) verydelicious (AmE), mandals (man + sandals) men'ssandals (BrE));

5) скорочення й абревіатури: presch – скорочення від precious; bro – скорочення від brother; ta – thanks (AmE / BrE); IOU – I owe you; PHAT – Pretty Hot and Tempting (AmE); TTFN – "ta ta for now" – goodbye! (BrE);

6) суфіксація: pukey – person that pukes every time they drink – slang puke "to vomit" (AmE), Frenchy – a French kiss (BrE);

7) запозичення з інших джерел: chick (AmE), feck (BrE).

Однак існують певні особливості, що відрізняють американський сленг від британського. По-перше, американський сленг найчастіше містить гострі, образливі, пихаті висловлювання. Особливість сленгу полягає в його рідкісному орієнтуванні на загальноприйняті правила, тому американський сленг є більш мінливим і продуктивним. По-друге, американський сленг відомий своїми творчими можливостями завдяки таким майстрам літератури, як Artemus Ward, O.Henry, George Ade і Walter Winchell.

Американський сленг також надзвичайно багатий синонімами, найродючіші з яких черпають початок у таких темах, як уживання алкоголю, наркотиків, гроші, секс тощо. Так, у словнику жаргонної лексики [4, с. 139] можна знайти численні синоніми для визначення помірного сп'яніння: "beery", "bemused", "Bosky", "buff", "corned", "elevated", "foggy", "fresh", "hazy", "Kisky" тощо. Крім того, існує ієрархія американського сленгу відповідно до ступеня вульгарності сленгових висловів. Чим нижче соціальні прошарки суспільства, де зародилося певне слово, тим конкретніше і точніше значення воно передає.

Можливо, стислість не є головною характеристикою американського сленгу, але це одна

з головних його особливостей. Стислість досягається за допомогою усічення (vamp – vampire, mutt – mutton head, fan – fanatic).

Що стосується лінгвістичних особливостей американського сленгу, то потрібно зазначити, що головними способами словотворення є словоскладання, афіксація і скорочення. Словоскладання – найбільш поширений метод словотворення американського сленгу: whatdyecallem, attaboy, booze-foundary тощо. Також американці часто використовують афіксацію і суфіксацію: permagross, permanerve, permagrim з'явилися від префікса perma – «велика кількість чого-небудь». А такі американські сленгізми, як pro, mike, pix, photoandad, створені шляхом скорочення.

З усіх соціальних груп молодь є найбільш схильною до використання і реконструкції сленгу і нетрадиційної мови. Вона найбільш соціально динамічна і сприйнятлива до різних змін у моді, поглядах, стилі, а також у мові. У сучасному суспільстві студенти становлять численну підгрупу серед молоді, яка заслуговує спеціального дослідження, тому що створює свій особливий словник. Відмінності між сферами використання і поширеністю сленгу молоді та студентства Великобританії й Америки змушує задуматися про відмінності в соціальних середовищах. Безсумнівно, одні соціальні групи є більш схильними до створення і використання сленгу, ніж інші. Загалом, уважається, що американці набагато більше тяжіють до використання неофіційної й нетрадиційної мови, ніж британці. Якщо вважати, що сленг найчастіше розвивається в нечисленних групах, то можна стверджувати, що повсякденне життя студентів американських університетських містечок залучає їх до стилю життя, пов'язаного зі щоденним уживанням сленгу. А британські студенти, з іншого боку, найчастіше проживають у сім'ях, схильні використовувати більш стандартну мову. Звідси, скажімо, виникає недолік студентського сленгу в Іспанії, де навряд чи можна говорити про таке поняття, як «життя університетського містечка».

Американський студентський сленг становить значні труднощі в розумінні. Це зумовлено прагненням молоді встановити контакт у спілкуванні за допомогою фамільярності, інтимності. Через непідготовленість і спонтанність мови, відсутність детального продумування змісту розмови, а також експансію молодіжного жаргону збільшується розрив між «академічною» мовою, орієнтованою на зразковий Oxford English, і мовою, що використовується в реальному повсякденному спілкуванні.

С. Б. Флекснер уважає молодь найактивнішим елементом, що формує американський сленг [5, с. 55]. Значну частину одиниць студентського сленгу становлять ті лексичні одиниці, які є дублетами нейтральних або розмовних одиниць. Установка на розмовність, невимушеність, знання одне одного та ситуації сприяє проникненню в мову тих лексичних одиниць, які не порушують обстановки невимушеності: roaddog, dude, boogerhead-chap, pal, fellow, bud, guy, chum, mate, friend, associate (товариш, приятель, друг, компаньйон); wench, gooey-girlfriend (подружка, кохана дівчина); bank, yen, duckets, spent, bones, benjamin, loot-money (гроші, бабки, зелені); buzzcrusher-killjoy (зануда, людина, що отруює задоволення іншим, буркотун); to lunch-to go crazy (звихнутися).

Особливої уваги заслуговує та частина студентського сленгу, яка становить емоційно забарвлену лексику (найчастіше з глузливою, іронічною або пародійної конотацією), що характерно для будь-якого професійного жаргону, наприклад: bacon та police – поліцейські; beef та problem – розбіжність, проблема; buffalo chick та fat female –жінка з надмірною вагою; mule with a broom та a very ugly girl – дуже негарна дівчина; fruit – a looser, stupid person – дурень і багато інших. Як видно з вищенаведених прикладів, під час створення цих одиниць значну роль відіграє метафоричне зміщення значення слів.

Студентський сленг є проникним для лексики, запозиченої з інших професійних груп і групових жаргонів, а також слугує джерелом запозичень для цих соціальних діалектів: hooch, tree, buddak, cripps, doobie, hronik, smokeytreat – марихуана; to get one's johny, blaze (on), burn, pulltubes, play monopoly – курити марихуану; el, reefer (з лексикона BlackEnglish), spliff – сигарети з марихуаною; fiend – перебувати в залежності від марихуани; blew out – що перебуває в стані сп'яніння або порушення під впливом марихуани. Студентська молодь увела близько 30% сленгізмів, які становлять табуйовану лексику, що належить до сексуальної сфери. Велику групу слів студентського сленгу також становить лексика, пов'язана з уживанням алкоголю і вечірками (chill – розслабитися; have arms, chizzil – влаштувати вечірку; raizedaroof – добре провести час).

Отже, характеристикою американського студентського сленгу є негативна ціннісна орієнтація, що є загальною для форм спілкування всередині групи і соціальних ситуацій використання сленгу. Цим, імовірно, пояснюється переважання сленгізмів із домінантами «вечірки», «алкоголь», «відно-

сини», тоді як сленгізми з домінантою «навчання» становлять незначну кількість (3%).

Абревіатури, акроніми та усічені форми, які широко використовуються в студентському сленгу, частіше вживаються в конспіративній функції (B.D.S. – Big Dick Syndrome «самовпевнений»), а також із метою мовної економії (I.T.Z. – doing well «справи йдуть добре», I's – ID водійські права). Чимало сленгізмів утворено шляхом усічення: zapizza, fam – family – сім'я, fundas – fundamentals, basics – basic subjets – основні предмети.

Особливе місце серед одиниць молодіжного американського сленгу посідає досить велика група сленгізмів, представлена вигуками, які надають експресивного забарвлення висловлюванню і слугують засобом безпосереднього вираження почуттів і волевиявлення. Найчастіше вони становлять короткі вигуки або звуконаслідування і висловлюють:

а) різні ступені подиву: bonk! chyaa! eesh! flipmode! Oh my goshness! shnikies!;

б) згоду: bet! dude! shoots for real! ah ... ja!;

в) незгоду: bet! dude! negotary! ta huh!

Висновки і пропозиції. Таким чином, сленг можна оцінювати по-різному: вважати його шаром лексики, що засмічує мову, або підкреслювати його експресивну роль у збагаченні словникового складу мови. Така відмінність у підходах легко пояснюється неоднорідністю сленгу, до якого (разом із яскравими образними виразами) входять вульгарні й образливі слова. Сленг є дуже цікавим психолінгвістичним і культурологічним феноменом, який може бути відображенням життя не тільки окремої мовної особистості, а й колективу (соціуму), що його створив.

Американський сленг, на відміну від британського, має вульгарне стилістичне забарвлення і характеризується постійним пошуком новизни, мінливістю і безтурботністю через прагнення слідувати впливу моди. Головним джерелом поповнення лексики американської мови є студентський сленг. Мовні процеси, що розгортаються в студентському сленгу, роблять його природною експериментальною лабораторією для спостереження за мовними змінами в соціальному контексті.

Сленг, зокрема молодіжний, нині залишається досить складним і маловивченим явищем в аспекті теорії перекладу. Проблеми, що виникають під час перекладу молодіжного сленгу, зумовлені характером контексту; емоційно-експресивним забарвленням та стилістичним відтінком сленгового слова, які необхідно передати, щоб не спотворити задум автора оригіналу; виникненням сленгових слів на основі слів літературної мови, від яких утворені одиниці сленгу; необхідністю врахування використання під час їх утворення практичних компонентів значення популярної одиниці сленгу; наявністю еквівалентної лексики в мові перекладу, її специфікою; читацькою аудиторією, на яку розрахований переклад; сферою вживання. Для того, щоб перекласти сленгові слова в художньому творі, перекладач має детально вивчити умови написання тексту, позицію автора оригіналу, історичну епоху, використовувати фонові знання, інформацію про ситуацію використання відповідного сленгового слова, творчий досвід, майстерність та загальну ерудицію.

Список літератури:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. Москва : Наука, 2006. 384 с.
2. Гальперин А. И. Очерки по стилистике английского языка. Москва , 1972. 460 с.
3. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва, 1986. 224 с.
4. De Klerk, V. Hall. New Dictionary of American Slang. New York : Harper and Row, 1986. 375 p.
5. Flexner S.B. New Dictionary of American Slang / Comp. by R.Chapman. New York : Harper and Row, 1986. 498 p.
6. Greenough J. B., Kittredge G. L. Words and their Ways in English Speech. New York : The Macmillian, 1989. 318 p.
7. Oxford Essential Dictionary. Oxford University Press, 2000. 1196 p.
8. Quirk, Randolph. A Comprehension Grammar of the English Language. New York: Longman Group Ltd., 1995. 176 p.

Viediernikova T. V. SPECIFIC FEATURES OF MODERN AMERICAN AND BRITISH SLANG-FUNCTIONING

The article analyzes specific features of the use and functioning of youth slang in the American and British English. The origin of the concept of "slang" is highlighted, its types, semantic and functional features of slang lexical units are analyzed, semantic differences between slang and other layers of low-used vocabulary are determined, peculiarities of their classifications are named and slangs in various spheres of communication are studied. The idea is postulated that slangisms belong to the non-literary, passive, stylistically colored vocabulary

of low style, low stylistic tone and are constantly updated. The paper notes that slangs are characterized by: expressiveness, rudeness, humor, a shade of ignorance, which are not differentiated but descriptive in nature and can be applied to all layers of vocabulary of low stylistic tone. Slang words and expressions are emotionally colored and often used figuratively. Slang is a part of vocabulary that changes meaning too quickly. If a word or expression loses its novelty, it is replaced by new slang. This is alternative vocabulary. Slang cannot exist in the past, but it is constantly updated. Youth slang is characterized by liveliness, flexibility and unexpected wit. Slang is a constant word formation based on the principle of language play. Slang is used deliberately in colloquial speech in a purely stylistic purposes, namely: to create the effect of novelty, unusualness, to convey a certain mood of the speaker and to avoid clichés. As a result, slang has been proved to have a wide range of sources. Many people, especially young people, use slang in their speech because they want to be modern, stylish. Others use slang as a means of communication, which has a touch of openness, informality, expresses sociability and ease of communication.

Key words: *slang, slangism, American English, jargon, neologisms, abbreviations.*

UDC 81'42:327.82
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/20

Holtseva M. I.
Borys Grinchenko Kyiv University

PRAGMATICS OF DECEPTION IN THE UN SECURITY COUNCIL: HIERARCHY OF PRAGMATIC ATTITUDES

The article focuses on deceptive utterances in diplomatic discourse. As diplomats represent their countries on the world stage, sometimes they may present the information in the most favorable light for them. In other words, they deceive. The purpose of deception is to mislead, conceal a fact, to persuade an opponent. Special attention is paid to verbalization of deception and the ways of implementing it through the signs of deception. This paper provides a detailed account of the hierarchy of pragmatic attitudes of deception in the communicative situation of the UN Security Council meetings.

Pragmatics deals not only with the background information, but also with the conditions of a speaker to use a proper sign. The structure of a language sign is interpreted via the formal 7-level systemic model. Together with the structure of deception and its verbal realization during the diplomatic meetings, starting from the reason of the meeting, and ending with the final result. Thus, a three-dimensional sign space has been used, which is realized at semantic, syntactic and pragmatic levels. As a result, we have illustrated how exactly these levels are realized in the diplomatic discourse. We have concentrated our attention on a specific litigation between the representatives of America and Russia.

This paper holds that the information distortion is not a personal issue, being involved in the military and business connections between different countries, thus appearing to a collective issue. As a result of these connections, three groups of interests are determined: 1) CSTO and SCO; 2) NATO and EU; 3) the League of Arab States. The first two groups of alliances are the main opponents who tend to deceive in most cases. The last group is usually a victim side, where the former two argue and deceive blaming each other for being economical with the truth.

Key words: *speech act, linguistic expression of deception, pragmatic attitudes, sign, pragmatics.*

Introduction. Pragmatics as a branch of theoretical studies has always had a powerful background of various disciplines such as logics, philosophy, semiotics, linguistics among others. We have decided to concentrate on pragmatics due to the background information and the aim of deception, which is our special scholarly interest. Nowadays it is axiomatic that any utterance seeks to influence the recipient and affect the reality. Induced diplomatic discourse (hereinafter DD) is very much implicit by nature in the way *the said* and *unsaid* correlate to influence diplomats. In this research we show the hierarchy of pragmatic aspects of deception. As widely known among linguists, a typical speech act consists of the following trio, which is the *locution, illocution perlocution acts* [22, p. 1]. According to the classification of the speech act theory, every **message** goes through the process of creating an idea, a thought, then moves to the verbal form of this idea, ending with its final aim, which in case of deceiving is hidden by the addresser. As J. Austin described the speech act as "the total speech act in the total speech situation" [22, p. 2]. In our case, diverse interactions unfolding in the UN Security council encompass sets and sequences of different speech act. However, to have a complete picture of what happens, happened or will happen, we have decided to include a few more tools into our research.

Deception is difficult to identify especially when it is proclaimed by high-ranking speakers who represent time honored institutions like governments. Communication involving deception allows the violation of the rules of conversation, which were formulated by Paul Grice [19]. Universal rules of conversation, also called Gricean maxims, are grouped into 4 categories – the Maxim of quantity, the Maxim of quality, the Maxim of relation and the Maxim of manner [19]. Maxim of relation is least involved in deception in question. Whereas the other three contribute to various degree to mislead the target audience.

In our analysis we employ the universally-oriented 7-level model of an open system previously introduced by O. Kolesnyk [3, p. 45, 74]. In doing so the hierarchy of a sign becomes readily apparent, moving from general information to particular.

Stating the subject of the study. The subject of the Study is the verbal and pragmatic aspects

of deception of the representatives of the UN Security Council.

Stating the aim of the study and objectives. In this study, we will attempt identifying different verbal and pragmatic aspects of the linguistic expressions of deception on the example of meetings of the UN Security Council. The **aim** of this paper is to provide interpretations of pragmatic issues of the deception.

To achieve this aim, the following tasks should be solved:

− to identify the purpose of any deception, what is covered up and what is on the surface;

− to characterize language means used in diplomatic speeches to convey false information;

− to show a reaction to the distorted information by their supporters and adversaries in the communicative situation of diplomatic discourse;

− to identify the final result of the deception in the communicative situation of diplomatic discourse.

Problem statement. Currently some problems of DD are the object of close attention of the scholars [1; 2; 4; 5; 6; 9; 10; 12; 13; 17; 21], however, there is a lack of special knowledge that would highlight situations when the speakers are economical with the truth in DD of the UN Security Council, which is the relevance of this research.

DD is usually attributed to the institutional type of discourse, which, according to V. Karasik, represents "*the speech interaction of representatives of social groups or institutions with each other, with people who realize their status-role capabilities within the framework of established social institutions, the number of which is determined by the needs of society at a particular stage of its development"* [3, p. 190–191]. In other words, we are speaking about a trio of the speech act, which J. Austin in his set of lectures "How to do things with words" [16] named as the acts of *illocution, locution and perlocution* [16, p. 101]. Stated another way, we are dealing with *the Act (A) or Locution* [16, p. 101], when the addresser of the message is forming it in his/her mind, than we have *the Act(B) or Illocution* [16, p. 101] that leads us to the message itself, in the case of deception that will be a changed on purpose message, and finally appears *the Act(C) or Perlocution* [16, p. 101], that shows the end result of the entire speech, which is either the achieved aim of the communication or not. The idea of separating the speech act into components is not a rare thing, exactly the same point of view maintains L. Vikulova *as in any other institutional discourse, there are also integral components of communicative-speech activity: sender – message – recipient* [1, p. 42]. But to this classical trio it would be reasonable add a modified ***concept of noise*** by Claude Shannon [1, p. 34], but with the difference in understanding what could be this noise in DD. It is not just some problems in communication because of using gadgets in general, and mobile phones in particular, but as Warren Weaver [1, p. 35] rightly pointed out that noise is actually *any interference in communication*.

The interference could be in order to conceal some facts and information, or to mislead the addressee. Speaking about the latter, it is vital to have a look on the classification of the addresser and the addressee. In the context of our research, the sender or the addresser is a diplomat, the message is his/her speech, and the recipient or the addressee is another diplomat, or a group of representatives, or it could be people who have an excess to the scripts of the UN Security Council meetings. The scrips of meetings of the UN Security council do not contain 100% of information, but still they provide the great majority of what was said, to whom it was said, what was the reason of saying that and where it was said.

To consider this issue a little further, it is worth to give a little more information about the addresser and the addressee, who they are or could be. To do this, I will rely on the classification of the addressees by G. Pocheptsov [11, p. 10–17] the addressees are possibly classified as being of 5 types: 1) addressee himself/herself; 2) quasi-addressee (for instance, an unrecognizable listener); 3) addressee-repeater (or mediator); 4) indirect addressee (or listener), 5) co-addressee. We agree with classification, but we would like to adjust the said classification to the specificity of the communicative situation under investigation. The addressee can be viewed as belonging to 2 main groups, which are a) present here and now; b) the whole humanity, who has access to the materials. The first group includes all the diplomats, their teams, guests and in general the whole staff to whom it refers. For example, the group a could be: *the president Mr. Bakuramutsa (Rwanda), the members from Argentina is Mr. Cárdenas, from Brazil is Mr. Sardenberg, from China is Mr. Li Zhaoxing* and other members [23].There are also representatives who would like to participate in the discussion, but they are not members of the UN Security Council. These could be *representatives of Australia, Austria, Canada, Denmark, Indonesia, the Islamic Republic of Iran, Italy, Japan, Poland and Turkey* [23]. The second group includes wide audience without any restrictions i.e., everybody who can read the information from the security council meetings somewhere on the Internet, or in different

magazines, newspapers, etc. That is why, we can definitely speak about different context, which can be either *closed*, or *public* [13, p. 49].

Speaking about the addresser, we can speak about the direct and indirect addresser, the latter is also termed as 'retranslator'. In the communicative situation of the induced diplomatic discourse the members of the security council represent their countries and are more likely to be retranslators, informing the agreed point of view of their state. However, the previous classifications are about participants in general, because there is no reference about truthfulness of the exchanged information between the addresser and the addressee. If we take into account the fact, that not all people tell the truth, in this case we can classify them as a) people who tell the truth; b) liars, or as A. Lenets rightly pointed out – a *homo mentions* [7].

It is vital to emphasize the reasons of being economical with the truth. As E. Sheigal noticed, the goal of politicians is *the struggle for power* [5, p. 35], while the diplomats tend to present their countries on the international stage. But that works only in the official way, because unofficially diplomats tend to *gain the control over their opponents and partners* [13, p. 49]. At the same time, diplomats support their business, economical and military partners. For example, the USA is traditionally addressed by Russians as an extremely arrogant country. V. Popov mentions that "*the world should be the way the United States wants it to be*" [10, p. 45]. Actually, such kind of behavior can be typical for representatives of superstates.

The main reasons for the Security Council diplomatic meetings, are thematically grouped as follows: *1) the allocation of public resources, 2) the control of the decision-making process, 3) different sanctions* [7]. Consequently, the language of diplomacy can be viewed as the continuation of the politics of a given country and is expected to fulfill several tasks. Firstly, it forms a certain vision of reality among communication partners, i.e. performs the function of orientation. Secondly, the functions of integration and social differentiation, as well as actional function, are commonplace for the said discourse. Thirdly, the function of mobilizing for activity, which manifests itself in various genres of DD, reflected in the media [13, p. 49]. All of the above functions give a reason to believe that the boundaries of DD have now expanded significantly. In addition to the typical characteristics of DD, it is increasingly revealing features characteristic of other types of discursive practices. Moreover, in one case, this is due to the current situation of social development, in the other – by its deep historical roots [13, p. 51].

At the same time, like any institutional discourse, DD is characterized by the presence of terminology, euphemisms, as well as various clichés. As a part of induced discourse, diplomacy is not locutionary by definition, it is illocutionary with the whole set of long- and short-term tasks imposed on the speaker (retranslator). Speaking about euphemisms, that *deal with avoiding the words that do not suit the situation* [20], thus the most common couples of euphemisms in DD are the following: instead of saying "*the war*", quite often in DD we may find "*the humanitarian conflict*" or just "*the conflict*"; instead of telling the truth about own "*military intervention*" we may find "*help";* this couple is very similar to the previous one, but with a slightly different shade of meaning, where instead of telling about "*the military intervention*" it is possible to read about "a *freedom fighter*" and so on. Moving on to the next tool of misleading the addressee, it is worth to mention the most typical diplomatic terminology. To do this, we will use both the diplomatic dictionary [18] and the records of the UN Security Council's meetings: Embargo [24]; Ambassador [27]; Attaché [25]; Chief of Mission [24]; Communiqué [24]; Resolution [25]; Delegation[26]; Diplomatic corps [26], Protocol [24, 25, 26, 27], etc. These terms are used abundantly, attested in almost every meeting of the Security Council of the UN on the one hand because these words describe the participants of the meeting, on the other hand – there are terminologies that are connected to the subject of discussion. Speaking about clichés, in this list could be all possible greetings and different phrases of politeness, such as: *I thank the representative of* Rwanda *for the kid words he addressed to me* [24]*; I thank the representative of* South Africa *for the kind and friendly words he addressed me* [25]*; I thank the representative of* the United States *for their kind words* [27] and so on.

The linguistic tools mentioned above help to follow or violate the principal rules of communication. This means that being economical with the truth is regarded as violation of maxims, elaborated by Paul Grice. First of all, let us start from a quick review what a maxim is. The Maxime is the rule of communication. There are 4 of them: the Maxime of quantity, the Maxim of quality, the Maxime of relation and the Maxime of manner [19]. The Maxim of quantity is *where one tries to be as informative as one possibly can, and gives as much information as is needed, and no more* [19]. This Maxime can be easily violated by

giving either less information that is needed, or giving more information that is needed, usually to confuse the addressee. Or it could be to persuade the addressee to do what the addresser says. Next is the Maxime of quality, where *one tries to be truthful, and does not give information that is false or that is not supported by evidence* [19]. This Maxime is about the context of giving the truthful information and not a distortion of it. It is very beneficial to *the homo mentions* (A. Lenets) to violate this Maxime in different situations, i.e. hiding something, justification of his/her actions, persuading the opponent and so on. The third Maxime is the Maxime of relation, where *one tries to be relevant, and says things that are pertinent to the discussion* [19]. This one is about following the topic of the discussion, not deviate from the topic and giving only that amount of the information that is needed, neither more, nor less. The last Maxime is the Maxime of manner, when *one tries to be as clear, as brief, and as orderly as one can in what one says, and where one avoids obscurity and ambiguity* [19].

In case of violation of the said maxims any information could be either not informative, or not truthful, or not relevant, or not clear. But more often it the Maxim of quality, which is violated when the truth is not said, when one doesn't try to be truthful, and gives information that is false or that is not supported by any evidence. This could be done either as on purpose of the facts distortion, or to gain the hidden aims of the addresser. The better the addresser is at conveying information; the more likely the addressee agrees with his/her words.

In other words, Grice's maxims of conversation meant to describe the subconscious process of communication, but in DD the situation is different. The diplomats accurately pick up words, they are thoughtful, careful. It is not characteristic for diplomats to speak emotionally and to show feelings. Also, it is not enough to read or watch the meeting of the UN Security Council. To understand what is going on, it is crucial to know the exophoric context. All deceptive expressions are contextually bound and can be detected only through the real state of things. In this paper we detect the fragments of untrue messages only considering the reply of the other member of the Committee.

Research methodology. The following research has been conducted within the pragmatic direction in discourse analysis that includes theories, which consider general and specific knowledge in the field of DD. We adapted certain results of E. Sheigal to the purposes of our analysis. While analyzing DD, it is important to use the speech act theory(J. Austin), its variations (L. Vikulova) and further classification of the addressee by G. Pochepsov, with an unusual type of the addressee, which is a *homo mentions* (A. Lenets), i.e. a liar. Also, the pragmatic direction is associated with the study of the sign O. Kolesnyk. Its theoretical and methodological basis is outlined within the paradigm of pragmatic studies. To get the result, the comparison methodology while comparing different levels of deceiving diplomats has been used. Also, with the help of synthesis, the economic and business background of deception has been analyzed.

Novelty. The scientific novelty of the following research is that this is the first of the known studies that addresses the structural and pragmatic properties of modern English-language speeches in the communicative situation of the UN Security Council. New is the focus on the structural and pragmatic specifics of such speeches.

The practical significance. The results of this scientific research will be a contribution to the study of DD and will contribute to a deeper understanding of the correlation between structure, pragmatic content, relevance of selected language units to ensure the success of the diplomatic speech. The results of this paper can be used primarily in the study of courses "Theoretical Grammar" (for instance, while studying "Pragmatics" and "Discourse"), "Fundamentals of Discourse Analysis", in practical classes and lectures for future philologists, translators, journalists, diplomats.

Results of the study. Deceiving as a category of logics existed in the binary opposition of *truth vs falsehood*. Based on the classical classification of implicatures, any deception consists of what was said and what was meant to be said. In other words, the hidden motive of what was said. Any deception has a certain aim, in other words, it has some communicative intention. Agreeing with A. Morokhovsky, we distinguish two purposes of any communication, which are *1) to inform the addressee and 2) to activate the addressee, to provoke a reaction-response* [9, p. 36]. For example, Mr. Nebenzia's accusation that the Security council has not proven information in the 8633th meeting: *On Monday, 16 September, we gave a detailed press conference at which we provided irrefutable data to demonstrate that the allegedly flagrant cases of air strikes by Russia and Syria on civilian infrastructure in Idlib were falsifications. The de-confliction mechanism is being used for misinformation* [10]. Therefore, here we may also see the violation of the Maxim of quality, because instead of telling the truth, the Secretary

council has given not proven information, which could lead to the wrong conclusions. Often the common opinion about diplomat is that deceiving, and deceit is natural for them. This was proved by the quotation of the English diplomat H. Wotton, "A diplomat", he wrote in the diary of a girl, "is an honest man who is sent abroad to deceive in favour of his government" [10]. Wotton is not alone in such judgments. The French writer and satirist, in a book on diplomacy, even called diplomats "chameleons". N. Machiavelli was one of the supporters of the possibility and necessity of deceiving in diplomacy, that even it is permissible for them and that truth harms the interests of the state [10]. But, curiously fact is that Machiavelli at the same time understood that a deception could be detrimental to the diplomat and his actions. Therefore, in his instructions sent to the Florentine ambassador at the court of Charles V, he indicated that the ambassador should strive not to be reputed as a person who thinks one thing and says another. "This shows", he added, "how wrong those who see intrigue as the essence of the diplomatic profession are". Let's see in details typical deceptions in a hierarchical three-dimensional space.

We consider it fair to present the internal categorical aspects of falsity signs which can be variable and constant. Variable signs include three main ones: **sender, receiver and presupposition**. For instance, a sender could be – *Karen Pierce (United Kingdom), Kelly Craft (United States), Juergen Schulz (Germany);* a receiver is another diplomat, for example, *Anne Gueguen (France), Zhang Jun (China*); while presupposition deals with the already known information and both the addresser and the addressee have the same more or less the same age, gender, understanding of the current situation. Permanent signs include violation of intention and sincerity. In other words, when the addresser knows for sure that it is not a piece of truthful information, but he/she still presents as a piece of reliable information. This is also the example of violation of the Maxime of quality, where the disruption of the Maxim shows the intentionally false information. A good example is in the 8609th meeting, where Mr. Polyanskiy blames Mr. Hickey for deceiving: *As we have heard today, those terrorists become "innocent babies" and there appear schools and hospitals that have supposedly been bombed by Russia but in fact either did not exist or were not targeted* [24]. As we can see, Mr. Polyanskiy demonstrates that Mr. Hickey disregarded the main communication rule, which is telling the truth, no more or less.

However, it is easy to find out other categories of falsity from the position of violation of pragmatic rules: violation of the speaker's intention, i.e. the Maxim of relevance (for instance, there is an example of Syrian's representative Mr. Ja'afarideceiving in the 8609th meeting, and Mr. Alotaibi is trying to prove that his intentions are not these: *The representative of Syria mentioned Kuwait while levelling many accusations against Kuwaiti parties and institutions. He usually makes such accusations during his statements, and he has the right to do so. However, it is also our right to reply* [24]); violation of significant dimensions of the speech act (for example, in the 8623th meeting Mr.Nebenzia is not sure that all the humanitarian help towards Syria is just to help: *First, we should define what goals have been set and which are actually being pursued by its authors. Since the beginning of the discussion, they have said that they have been guided exclusively by humanitarian considerations, are not pursuing hidden objectives of any kind and do not wish to undermine the unity of the Security Council. If that were true, we would support the draft text without hesitation*... [25]), i.e. it is also about the violation of the Maxim of quality of what is said; violation of the principle of politeness, i.e. it is about the violation of the Maxim of relation (despite the conflict situation, every diplomat tries to stay polite, for example, Mr. Zhang Jun tries to prove that he is not a liar, but with a pretty good memory: *I must point out here that China firmly rejects the groundless accusations made by the representatives of the United Kingdom and the United States against China. China has the right to make an independent decision on how it votes, according to the rights and wrongs of a situation and proceeding from the interests of a certain people. No country has the right to make wilful accusations such as this* [25]), etc. [6, p. 123]. It turns out that, to see the whole picture of deceiving it is crucial to know the background information. Formally a typical deceiving or justifying one's actions of not one simple sentence, but it takes a couple of complex sentences, where usually its ending or its beginning is dedicated to the process of deceiving or justifying.

We employ the universal model of an open systems' architecture [5, p. 45, 74] and apply it to the typology of the speakers' pragmatic intentions. The employed model encompasses interdependent levels, that demonstrate causative-consecutive symmetry: while level 7 provides "strategic" and largely axiomatic pragmatic incentives for the micro-pragmatic of level 1, level 6 contains axiological markers that direct the system's verbal behavior and provide its "comfortable" optimal mode at level 2, set up a number of inter-systemic relations

at level 5 thus stimulating the system's adaptive autotuning ("mental, analytical") mechanisms, level 4 as a fractal copy of the whole model reflects the system's complete structure and its potential ability to extend, expand or transform according to contextually relevant input signals. Let's present this hierarchy on the example of a speech of diplomats of the UN Security Council:

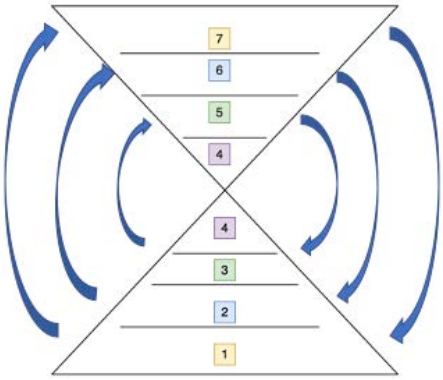

Fig. 1. Hierarchical plane of an open system of the sign

We have considered this model on the example of Ms. Kraft's (America) speech at the 8727th meeting of the UN Security Council [27]:

Level 7 represents meeting of the UN Security Council to discuss the situation in the Middle East; Level 6 is a dissemination of informationabout Russian aviation bombing some Syrian hospitals, homes where children live – *Speaking candidly, it is a marvel to me that our Russian colleagues can speak of ceasefires and political solutions in this Chamber with a straight face when their own warplanes have struck hospitals and the homes of children*; Level 5 is an implicit incentive for various factions to decide not to support Russia in its terrorist attacks on civilians –*The Council cannot allow Syria, Russia and Iran to continue pursuing the subjugation of Syrian civilians, as failure to end the Al-Assad regime's assault through a United Nations-brokered ceasefire risks the lives of millions of internally displaced persons, most of them women and children*; Level 4 is a mobilization of the delegation of representatives of this country around the Syrian problem, the Russians can no longer be trusted, they falsify the facts; Level 3 is modeling of further peaceful communication without the Astana group – *It was not clear before but it is certainly no longer appropriate to trust the Astana group to end the violence*; Level 2 is where Ms. Kraft tries to embarrass Russian delegates – *it is a marvel to me that our Russian colleagues can speak of ceasefires and political solutions in this Chamber with a straight face*; Level 1 is a cessation of such shameful behavior on the part of Russians colleagues.

a. At the same time, Mr. Nebenzia (Russia) does not stay aside and accuses a colleague from America, Ms. Kraft, of deceiving. Let's see in detail how this happens: Level 7 coincides completely with the speech of the previous diplomat where a meeting of the UN Security Council to discuss the situation in the Middle East; Level 6 is a dissemination of information about American support for terrorist actions the terrorists they cherish are in danger; Level 5 is the opposite implicit incentive for different factions to decide now not to support Russia, but America is in cooperation with terrorists – *Some are playing the card of civilian suffering and long-term truce every time the terrorists they cherish are in danger*; Level 4 is a mobilization of a delegation of representatives of this country around the Syrian problem, where it is no longer possible to trust not the Russians, but American supporters of terrorism the terrorists they cherish; Level 3 is a projective modeling of further cooperation without any performance – *Some are playing the card of civilian suffering*; Level 2 is an attempt to embarrass Ms. Kraft for a performance with terrorists – *Some are playing the card of civilian suffering and long-term truce every time the terrorists they cherish are in dangeach otherer*; Level 1 is stopping the game of one actor.

Thus, to identify a liar it is necessary to see the whole picture of the speech act of lie in general, and in details at the same time. Because only after doing that, it is possible to understand not only the reason of deceiving, but the background of it, the difference of perception some information and producing it to the addressee. In the example above, we may see challenging relations between Russia and America. Thus, taking into account the situation in Syria, which was discussed above, we may add other conflicts between these two superstates, which are: 1) the interference in the presidential elections (2016, 2020); 2) the annexation of Crimea; 3) Russia's support for Syria's Bashar al-Assad in the civil war. The most negotiated issue is the third one. However, nobody knows for sure how long this situation will last, but till now U.S.-Russian relations remain frosty.

Therefore, all these diplomats do not argue or lie randomly, because they just want to do it. If we look more attentively, we will see the pragmatic background of their behavior. First of all, not some particular diplomats that represent their countries take part in conflict, but those countries that are members of the following 5 military alliances such as: The Collective Security Treaty Organization (CSTO), The Shanghai Cooperation Organization

(SCO), The North Atlantic Treaty Organization (NATO), The European Union (EU), The League of Arab States. Let's show their relationships in a diagram (figure 2).

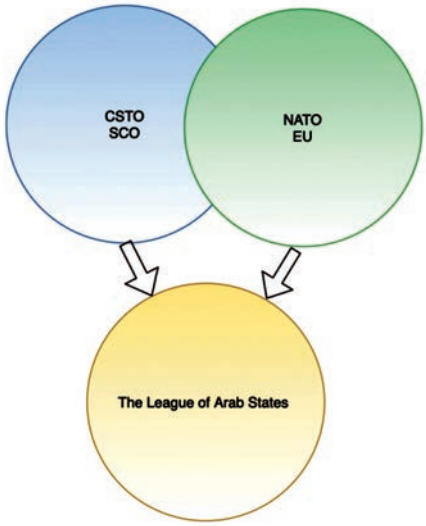

Fig. 2. The connection between alliances

This diagram illustrates the relation between three main groups of alliances, where 1) CSTO with SCO and 2) NATO and EU are two groups that are experience relationship (money and their power in the market); while 3) The League of Arab States is the place where the previous two alliances experience their relationship(like we see in Syria). In other words, we see the relationship between such countries as the USA, China, Russia, Germany, Belgium, Britain, France, Estonia, that represent the first two circles and Syria, Tunis in the last circle. The majority of military and economical conflicts are about countries that are in the League of Arab States. This article has shown just the beginning of our further research where we will show in details the connection between diplomats, military alliances, who is deceiving and why.

Conclusions. Thus, deception in induced diplomatic discourse manifests several peculiarities:

a) in DD deception can be said in clichés, euphemistic words and expressions

b) there is a conflict between the sender and the recipient: the sender distorts the reality, whereas the recipient is fully aware of the sender's communicative efforts to conceal the truth.

Deception in DD is not a personal matter, a diplomat operates as a retranslator and transmits the point of view of the institution/country they represent.

It is possible to consider deception in DD as collective product of alliance of countries or political blocks.

Language units that constitute the premises of the analyzed discourse construals reveal the following semiotic properties:

– three-dimensional space of the sign in the semantic level (its connection with the subject), pragmatic (with the person) and syntactic (with other signs);

– communicative, i.e. the function of communication between communicators (diplomats);

– information that is reflected in the submission of new or the refutation of some previous information;

– its material form, the way a person (a diplomat can absorb it);

– a sign can endure only in its appropriate area of existence, for example just among diplomats and during their meetings.

The prospects for further study include the detailed analyzes of the hierarchy of pragmatic attitudes.

References:

1. Викулова Л. Г., Шарунов А. И. Основы теории коммуникации: практикум. Москва : Восток-Запад, 2008. 316 с.

2. Гольдин В. Е. Имена речевых событий, поступков и жанры русской речи. Саратов : Жанры речи, 1997. 212с.

3. Карасик В. И. О категориях дискурса. *Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты :* сборник научных трудов. Волгоград – Саратов : Перемена, 1998. С. 185–197.

4. Клаус Г. Сила слова. Гносеологический и прагматический анализ языка / пер. с нем. Москва : Прогресс, 1967.216с.

5. Колесник О. С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури : монографія. Чернігів : РВВ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2011. 312 с.

6. Ленец А. В. Коммуникативный феномен лжи: лингвистический и семиотический аспекты: на материале немецкого языка: дисс. ... докт. фил. наук : 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2010. 382 с.

7. Ленец А. В. Перспективы научного направления «лингвистика лжи» в России и Германии. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-nauchnogo-napravleniya-lingvistika-lzhi-v-rossii-i-germanii-1/viewer (дата звернення: 20.01.2021).

8. Лингвистический энциклопедический словарь. URL: http://tapemark.narod.ru/les/ (дата звернення: 15.01.2021).

9. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка. Киев : Выща шк., 1991. 270 с.

10. Попов В. И. Современная дипломатия. Теория и практика. URL: http://bwbooks.net/index.php?id1=4&category=politika&author=popov-vi&book=2000&page=148 (дата звернення: 11.12.2020).

11. Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата: избранные труды по лингвистике. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. С. 450–455.

12. Соловьев Ю.Я. Воспоминания дипломата 1893-1922. URL: http://az.lib.ru/s/solowxew_j_j/text_1932_vospominane_diplomata.shtml (дата звернення : 02.12.2020)

13. Терентий Л. М. Дипломатический дискурс как особая форма политической коммуникации. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/diplomaticheskiy-diskurs-kak-osobaya-forma-politicheskoy-kommunikatsii (дата звернення: 23.12.2020).

14. Успешность коммуникации: постулаты П. Грайса и максимы Дж.Лича. Речевой этикет и вежливость. Языковые средства выражения вежливого отношения к собеседнику. Понятие фатической коммуникации. URL: http://linguistics-konspect.org/?content=9263 (дата звернення: 09.02.2021).

15. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/2001-02-010-sheygal-e-i-semiotika-politicheskogo-diskursa-in-t-yazykoznaniya-ran-volgogr-gos-ped-un-t-volgograd-peremena-2000-368-s-bibliogr-s (дата звернення: 14.11.2020).

16. Austin J. L. How to do things with words. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2271128_6/component/file_2271430/content (дата звернення: 02.02.2021).

17. Denton R. E. Jr. Woodward GC Political Communication in America. New York : Praeger, 1985. 328 p.

18. Glossary of diplomatic terms. URL: http://www.ediplomat.com/nd/glossary.htm (дата звернення: 10.02.2021).

19. Grice's Maxims. URL: https://www.sas.upenn.edu/~haroldfs/dravling /grice.html (дата звернення: 11.02.2021).

20. Kis Mirjana Euphemisms and military terminology. URL: http://www.ffzg.unizg.hr/hieronymus/wpcontent/uploads/2014/09/Hieronymus_1_2014_Kis.pdf (дата звернення: 01.11.2020).

21. Naer V. Pragmatics of the text and its components. M. : Pragmatics and stylistics, 1985. P. 9–18.

22. Sbisà M.Locution, illocution, perlocution. URL: https://www.researchgate.net/publication/261180528_Locution_illocution_perlocution_In_Pragmatics_of_Speech_Actions_Ed_by_M_Sbisa_and_K_Turner_25-75_Mouton_de_Gruyter_2013_9783110214383 (дата звернення: 09.02.2021).

23. 3484th meeting. URL: https://undocs.org/en/S/PV.3483 (дата звернення: 09.01.2021).

24. 8609th meeting. URL: https://undocs.org/en/S/PV.8609 (дата звернення: 11.11.2020).

25. 8623rd meeting. URL: https://undocs.org/en/S/PV.8623 (дата звернення: 13.11.2020).

26. 8633rd meeting. URL: https://undocs.org/en/S/PV.8633 (дата звернення: 13.11.2020).

27. 8727th meeting. URL: https://undocs.org/en/S/PV.8727 (дата звернення: 15.11.2020).

Гольцева М. І. ПРАГМАТИКА ОМАНИ В РАДІ БЕЗПЕКИ ООН: ІЄРАРХІЯ ПРАГМАТИЧНИХ ПІДХОДІВ

У статті розглянуто мовні прояви введення в оману в комунікативній ситуації інституційного дипломатичного дискурсу (засідання РБ ООН) з прагматичного погляду. Оскільки дипломати представляють свої країни на світовій арені, іноді вони можуть подавати інформацію в найбільш вигідному для них світлі. Інакше кажучи, вони вводять в оману своїх опонентів. Для ґрунтовного проведення аналізу нами також долучено до аналізу тривимірну структуру знаку. Виявлено сім рівнів знаку, що продемонстрували структуру введення в оману на дипломатичних засіданнях, починаючи від причини зібрання засідання, закінчуючи тим, який саме кінцевий результат досягнуто. Зокрема, на приклад продемонстровано, як безпосередньо проявляються зазначена вище семирівнева природа знаку.

Установлений тривимірний знаковий простір продемонстрував семантичний, синтаксичний і прагматичний рівні. Визначено, що мета введення в оману й спотворення інформації полягають у приховуванні або навмисному спотворенні фактів. Оманлива поведінка адресанта-ретранслятора є продовженням політики держави, яку він представляє. У ситуації засідань РБ ООН уведення в оману не видається одноосібним комунікативним актом, а підпорядковується інтересам політичних блоків, виступаючи засобом для взаємних претензій політичних союзів.

Крім того, ми з'ясували прагматичне підґрунтя введення в оману, яке бере свій початок далеко за межами стін РБ ООН. У результаті проведеного дослідження ми визначили три групи економічних, політичних і військових інтересів, представники яких належать до таких військово-економічних альянсів: 1) ОДКБ та ШОС, 2) НАТО й ЄС, 3) Ліга арабських держав. Перші дві групи альянсів є головними противниками, які, як правило, частіше за все конфліктують. Остання група, як правило, є плацдармом для вирішення суперечок між попередніми двома.

Ключові слова: *мовленнєвий жанр, уведення в оману, прагматичні установки, знак, прагматика.*

УДК 801.8: 81'42: 81'221: 81'374.73
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/21

Копчак М. М.
Львівський національний університет імені Івана Франка

ХАОТИЗАЦІЯ ТА ДИСИПАЦІЯ СИНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ У ФАКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТОПРОСТОРУ

У статті розкрито суть процесів хаотизації та дисипації, властивих будь-яким синергетичним системам разом із їх складністю, відкритістю, нелінійністю, фрактальністю і флуктуативністю. Проаналізовано лінгвальну маніфестацію цих процесів у системі мовленнєвого етикету сучасного англійськомовного художнього текстопростору. Установлено, що недотримання інтерактантами принципу кооперації та порушення максим якості, кількості, релевантності й манери призводить до хаотизації в системі мовленнєвого етикету, руйнуючи її впорядкованість та ускладнюючи або ж блокуючи адекватну етикетну взаємодію, що унеможливлює досягнення комунікативної мети й призводить до комунікативного дисонансу. Хаотизація підкріплена тенденцією до поступового розмивання етикетних форм на засвідчення ввічливості, нехтуванням вибором нормативних операторів мовленнєвої етикетної взаємодії, прагненням до рівності в стосунках, мінімізацією горизонтальної та вертикальної дистанції. Дисипація як розсіювання небажаних і невідповідних елементів у зовнішнє середовище, що призводить до їх виходу за межі системи, виявляється в застосуванні інвективних одиниць у межах комунікативних ситуацій, що формально належать до кластерної структури етикету, але, відповідно до лексичного вираження, суперечать нормативній етикетній мовленнєвій діяльності. Розгойдуючи систему мовленнєвого етикету, дисипація часто актуалізується шляхом вербалізації конфлікту зі стратегіями дискредитації, насильства й інвективної, реалізовуючи варіативні тактики образи, звинувачення, погрози, що спрямовані на дисгармонію та конфронтацію, а отже, є антиетикетними. Такі деструктивні елементи заважають сприятливому режиму функціонування системи, тобто ввічливій етикетній взаємодії, зазнають дисипації та відходять на периферію. Виділено основні типи дисипаційних елементів, що розгойдують нормативну етикетну мовленнєву діяльність. У процесах хаотизації та дисипації одиниці мовленнєвого етикету розкривають свою девіантну функційність, характеризуються невпорядкованістю, ситуативно-контекстуальною варіативністю, уможливлюють динамічний розвиток системи мовленнєвого етикету в нерівноважному стані та слугують маркерами її синергетичності.

Ключові слова: *етикет, увічливість, кооперація, система, синергетичність, хаотизація, дисипація.*

Постановка проблеми. Сучасний парадигмальний простір лінгвістики представлений співіснуванням двох домінантних наукових парадигм: комунікативно-дискурсної та когнітивної, адже увага вчених в основному зосереджена на мові як знарядді комунікації та впливу, а також когніції й концептуалізації. Однак сьогодні до мовознавчих студій усе активніше проникають принципи синергетики, що постулюють погляд на мову як синергетичну суперсистему, нелінійну, неврівноважену, детерміновану зсередини й ззовні, яка перебуває в стані переходу від хаосу до порядку аж до нового порядку через взаємодію деструктивних тенденцій і параметрів саморганізації цієї суперсистеми шляхом спільного функціонування елементів і підсистем, які кооперуються задля її збереження [9, с. 20]. Функційна лінгвосинергетика опирається на традиційний функційний підхід, але доповнює його, зосереджуючись на процесах руху, взаємодії елементів і зв'язків між ними [10, с. 10]. Отже, функційно-синергетичний підхід до аналізу текстопростору допомагає чіткіше виявити «значущість семантичних, структурних, прагматичних характеристик мовлення, взаємодія або ж злиття енергій яких створює загальний функційний простір дискурсу» [8, с. 116]. У цьому контексті актуальним постає дослідження етикетної комунікації, що натепер не є просто шаблонним набором традиційних кліше, а, навпаки, яскраво демонструє загальну тенденцію до нівелювання етикетними формами, прагнення до рівності в стосунках, мінімізацію горизонтальної та вертикальної дистанції,

далеко не завжди детермінується спрямованістю на постійний пошук оптимального варіанта для побудови соціально-коректного висловлення й відбору соціально важливих мовленнєвих одиниць. Дискурсна етикетна комунікація переповнена когнітивно-комунікативною синергетикою та включає різноманітні екстралінгвістичні фактори, світобачення, події, думки, ціннісні установки [1, с. 245]. Отже, мовленнєвий етикет (далі – МЕ) розглядають як синергетичну кластерну систему, де кожен кластер – це окрема комунікативно-семантична група на позначення тематично-комунікативної ситуації, зокрема базових фігур звертання, привітання та прощання, з відповідним лексико-семантичним ранжуванням одиниць мовленнєвого етикету (далі – ОМЕ), а також із характеристиками, властивими синергетичним системам: складністю, динамічністю, відкритістю, гнучкістю, нелінійністю, фрактальністю й здатністю до флуктуацій [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на мовні характеристики та лінгвальний статус, у наявних наукових розвідках фігури мовленнєвого етикету розглянуто як стандартизовані мовленнєві жанри (М. Бахтін) або етикетні перформативні жанри (Т. Шмельова) в теорії мовленнєвих жанрів; експресиви (Дж. Серль) у теорії мовленнєвих актів; контактиви згідно з теорією мовленнєвих виявів у комунікативній лінгвістиці (В. Сухих, Н. Формановська); структиви з позицій дискурсології (В. Григор'єва); стимули й завершення (В. Щербаков) у діалогічному мовленні. Утім діалогічна етикетна комунікація передбачає динаміку, рух і взаємодію енергій, адже при оформленні висловлювання адресант репрезентує репліку-стимул, що супроводжується реплікою-реакцією, яка, у свою чергу, є стимулом для подальшої репліки. Адресант та адресат постійно обмінюються енергією та ролями, що зумовлює потребу вивчення МЕ й дієвості його одиниць у новому мовознавчому ракурсі з позицій нелінійних відкритих систем з опертям на здобутки вчених у галузі синергетики, зокрема Г. Хакена, Р. Піотровського, Е. Ласло, І. Герман, В. Пономаренко, Л. Піхтовнікової, Т. Домброван, С. Єнікєєвої та інших. Певні напрацювання щодо вивчення МЕ в руслі функційно-синергетичного підходу здійснені в попередніх розвідках [7], однак комплексне дослідження цієї проблематики не є вичерпним і залишається предметом потенційних мовознавчих досліджень.

Постановка завдання. Виходячи з вищесказаного, метою розвідки є розкриття суті процесів хаотизації та дисипації, властивих будь-яким синергетичним системам, шляхом аналізу їх лінгвальної маніфестації у фігурах МЕ у фактурі сучасного художнього текстопростору, на засвідчення синергетичності системи МЕ. Матеріалом дослідження слугують англійськомовні художні тексти початку XXI ст., де в персонажному мовленні якнайкраще актуалізуються ситуації природної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Одиниці мовленнєвого етикету засвідчують комунікативну компетенцію носія мови з огляду на його вміння вибирати відповідний код і стиль для конкретної ситуації та діяльності [2, с. 124]. Правильно вибрана форма етикетного знака налаштовує на доброзичливість у стосунках, стає превентивним засобом, здатним подолати психологічну напругу. Однак проаналізована канва сучасного англійськомовного художнього текстопростору засвідчує поступове розмивання етикетних форм на засвідчення ввічливості й нехтування вибору адекватних операторів етикету, що призводить до явища хаотизації, а відтак порушує впорядкованість системи МЕ та створює комунікативний дисонанс. З позицій синергетики хаотизація трактується як поява елементів, що не відповідають загальним тенденціям розвитку системи, порушують її впорядкованість [10, с. 9] і перескеровують траєкторію руху функціональних зв'язків дискурсу. Хаотизуючі елементи блокують адекватну взаємодію комунікантів і призводять до зриву комунікативного наміру, руйнуючи прагмасемантичну системність дискурсу [10]. Оскільки система мовленнєвого етикету традиційно вибудувана з опертям на теорію ввічливості [13] і принцип кооперації [15], хаотизація одиниць мовленнєвого етикету, зокрема операторів адресації, найкраще простежується через аналіз порушення цього принципу, а саме невідповідність і недотримання максим П. Грайса.

Так, згідно з *максимою кількості*, висловлювання не має бути занадто інформативним, що стосується й звертань – операторів адресації. Для встановлення контакту зі співрозмовником достатньо мінімального звертання, а надмірність можлива лише заради досягнення потрібного комунікативного ефекту. Природа надмірності оператора адресації багатофункційна. Звертання може мати улесливий і догідливий характер, демонструючи намір мовця підсилити ілокутивну силу висловлення та викликати прихильність адресата до себе, передати додаткову інформацію про емоційне ставлення до нього, бути почутим і вислуханим, отримати пораду. Надмірність символізує прагнення адресанта зреалізувати комуні-

кативний намір задля власних потреб, як у нижче наведеному контекстуальному фрагменті тексту (КФТ), де персонаж-наркоман відчайдушно намагається достукатися до матері з проханням випустити його з-під домашнього арешту й отримати чергову дозу наркотичної речовини, апелюючи до материнського почуття жалю. Коли його потреба залишається без уваги, тональність звертання різко змінюється з вербалізацією інвективної лексики, а комунікативний намір не досягається: *'**Ma! Ma!** Come and talk to me, **Ma**! It's boring in here… Hey, **Ma,** listen. I'm feeling a lot better… It's all down to you, **Ma**. Honestly, honestly, honestly, I could walk out of here now and never touch that stuff again. **Ma?** Why don't you just open the door for a minute and we'll have a nice cup of tea…Yeah, **Ma**. Now just open the door.' Tarig whistled louder. 'Open the door, **you bitch!**' Razia held on to her legs. '**Ma! Ma!** I'm dying… Come on, **Ma**, let me out. One five-pound wrap,' screamed Tariq. 'That's all I need. **You bitch!**'* [11, с. 425–246]. Численні вокативи розгойдують дискурсну діяльність персонажа, проектуючи можливі вектори подальшого розвитку ситуації, а інвективні оператори адресації стають саме тими точками біфуркації, що характеризують стан нестійкості системи та призводять до комунікативної невдачі. Згідно з *максимою якості*, адресант повинен говорити лише правду, однак ця максима буває порушена під час реалізації функції камуфляжу, оскільки певна лінгвально-репрезентована ситуація етикетної взаємодії може не відповідати істинним намірам і щирому ставленню адресанта до адресата, а насправді під виглядом ввічливості демонструє негативні емоції. Показовим є КФТ, де персонаж просить багатого родича підвищити зарплатню у зв'язку з вагітністю дружини. Початок діалогічної етикетної інтеракції маркований традиційними формами звертання по імені та із семантикою родинності, а вже наприкінці, отримавши відмову, адресант переходить до поштивого *sir* на означення статусної дистантності й подяки, вербалізованої лексичним повтором, що в контексті конкретної ситуації засвідчує зміну тональності, удавану ввічливість і нещирість його висловлення: *'**Cousin**, come in!' '**Good evening, Ardashir Mukhul**,' said Samad, stepping fully into the room. […] ''**Cousin**, what can I do for you?' Samad took a breath. The matter was this…'I need only a small wage increase to help me finance the move. To make things a little easier as we settle in. And Alsana, well, she is pregnant.' 'Don't mistake me, **Samad**… If I made allowances for every relative I employ I'd be walking around like bloody Mr Gandhi. […].'**Thank you, sir,**' said Samad. '**Thank you so very much**'* [20]. Із синергетичного погляду на початку інтеракції система дискурсу ситуації перебуває в рівноважному стані в режимі «свій», згодом упродовж обміну репліками-стимулами та репліками-реакціями починає розхитуватися, флуктуючи від звертання із семантикою родинності до звиклого по імені, як до одного з підлеглих, тоді досягає точки біфуркації – відмови в проханні, а далі на етапі контакторозмикання через вичерпність теми спілкування різко переходить у режим «чужий», маркований поштивими формами та удаваною вдячністю. За *максимою релевантності* застосування етикетно-мовленнєвих засобів має бути доцільним і прийнятним в етикетній ситуації спілкування, відповідати формальному чи неформальному регістру та соціальній ієрархії відносин між комунікантами. Порушення цієї максими має хаотизуючий ефект і перешкоджає успішній взаємодії й досягненню цілей. Наприклад, у ситуаціях мовленнєвої взаємодії з роботодавцем при звертанні доцільно використовувати поштиву формулу *Mr + прізвище* задля збереження статусної вертикальної дистанції. Девіантною ситуативно-контекстуальною формою за такого типу стосунків є адресація лише по прізвищу, що може доповнюватися просторічними звертаннями. Такий вияв хаотизації, зумовлений прагненням адресанта скоротити статусну дистанцію та переконати адресата чи схилити на свій бік, призводить до зайвої фамільярності, що викликає невдоволення роботодавця та змушує перейти в опозицію. Прикладом цього є КФТ, у якому продавці музичного магазину просять директора про вихідний день на Різдво. *'So,' said Bailey, smiling strainedly, 'I hear you been organizing a coop against me.* […] 'Sorry, **Mr Bailey,**' said Tom. 'Sorry – what did you say?' 'A coop, you're organizing one. Plotting against me out here. I just came to see how that's working out for you.' […] Levi […] laughed loudly. 'Coop? **Bailey,** that's like some thing for chickens, man. We organizing a coop? How's that work?' Levi was still laughing. 'That ain't even legal – you can't coop nobody up. Some of us got girls to go home to, **man.** Fact is, I wanna be cooped up with my girl come Christmas Day – I'm sure you do too, **Bailey**. […] Come on, **Bailey** – you don't want to coop us up in this store on Christmas. Come on, **brother**.' 'But there ain't nothing to talk about,' said Bailey in a low, resolved tone. […] 'Don't – act – like – a – nigger – with – me – **Levi,**' said Bailey in a whisper, each word with a momentum of its own, like darts he was throwing at a target. 'What are you*

talking about, ***man****?* ***Bailey****, why you talking to me like that?' '****It's Mister Bailey****,' said Bailey, turning back. 'I'm senior to you here. […] And don't ever talk to me like that again in front of those kids'* [19, с. 338–343]. Один із продавців зберігає дистанцію, звертаючись поштиво, інший вдається до прямого звертання по прізвищу, доповненого просторічним вуличним *man* і, з огляду на спільні витоки, апелює до братерства за допомогою десемантизованого звертання зі семою родинності *brother*. У результаті порушення впорядкованості параметрів системи 'працівник' – 'роботодавець' адресат наголошує на статусно-рольовій дистанції й вимагає поштивого звертання, що відповідає формальній ситуації спілкування на робочому місці. Флуктуації форм звертання підштовхують систему перейти в стан хаосу, результатом чого стає комунікативна невдача, зумовлена вибором невідповідних операторів адресації та порушенням максими релевантності, а відтак прохання залишається незадоволеним. За дотримання *максими манери спілкування* комунікація повинна відкидати двозначність, безладність і неясність, не викликаючи непорозумінь. Однак якщо комунікант на початковому етапі комунікативної взаємодії негативно або ж узагалі не реагує на бажання встановити контакт, результатом є комунікативна невдача, оскільки хаотизація мовленнєвого спілкування може бути викликана різними ментальними моделями фрагмента дійсності: *The front door of the opposite flat stood open. '****Hello****,' he called… '****Hello****,' he said again…as he stepped inside the sitting room. '****Isn't it a beautiful day?****' '****Uh****,' said the woman. '****Hi****.' '****I'm Gabe, your neighbour'….*** *'****Sarah.****' .She stood in her tracks in the middle of the room.'****Sarah. That's lovely****'… '****Can I help you?****' she said. '****Oh, no,****' said Gabriel. '****Let's start with a little chat… Getting-to-know type thing****'… She took a step backwards. '****I'm sorry,****' she said, 'but as you can see* ***we are rather busy.*** *We're moving out today.' Gabriel looked around… '****But let me help****,' he cried and grabbed some books. '****It's nothing. Glad to help.****' '****Don't touch them. Please! Stop it! … You've muddled my papers… Oh God****'…'****Oh, such a shame you're leaving,****' he said flooding with neighbourliness.* ***'I hope we could still meet, couldn't we?****' Sarah pulled out her mobile phone. '****I'm calling the police****,' she said, '****I'll have you arrested if you don't get out of here****'* [12, с. 494–496]. Хоча етикетна мовленнєва поведінка персонажа демонструє ввічливість, а одиниці МЕ задля вираження привітання, знайомства, компліменту, пропозиції допомоги – бажання налагодити контакт, інший комунікант таку позицію сприймає як посягання на особистий простір і порушення максими такту [16]. Система починає розгойдуватися майже на ініціальному етапі, згодом досягає точки біфуркації, коли адресат пояснює небажання пролонгувати контакт зайнятістю у зв'язку з переїздом, а опісля різко рухається в деструктивному напрямі. Наслідком етикетного спілкування в цьому прикладі хаотизації стає комунікативна невдача, зумовлена невідповідними умовами та часом встановлення контакту, різним осмисленням фрагмента дійсності й вимогами ситуації, а також протиріччям вербальної та невербальної поведінки персонажа, котрий своїми діями створює незручності іншому комуніканту. Недотримання максими манери в межах фігури привітання засвідчує нульовий знак – відсутність у тексті об'єктів, наявність яких вимагається контекстом чи певними соціальними умовами. Таке порушення усталеної впорядкованої норми є також інформативно значущим, демонструючи емоційний стан персонажа. Так, у наведеному КФТ під час зустрічі з поліцією, що прибула на виклик у зв'язку з убивством у готелі, головний менеджер у стані емоційного збудження, занепокоєння, передчуття неприємностей, яких варто очікувати від вищого керівництва, цілком ігнорує знаки етикету, розпочинаючи діалог не з традиційного привітання й відрекомендовування себе як відповідальної особи, а з безпосереднього запитання щодо ситуації, тоді як інший комунікант уважає за потрібне відрекомендувати себе згідно з етикетом: *The ambulance, and two policemen, a local foot patrol, arrived simultaneously. By the time Maddox got in from his meetings there were half a dozen coppers in his kitchen. '****What the hell is going on?****' he said… '****What the bloody hell is going on?****' One of the policemen emerged from the basement. '****Parks,****' he said. '****I'm the senior investigating officer on this case****'"* [12, с. 16]. Зазвичай «відмова від етикетних знаків у ситуаціях, що вимагають їх застосування – надзвичайно важливе повідомлення» [3, с. 51], сигнал, що свідчить про різне сприйняття обставин спілкування комунікантами на психоемоційному рівні, а тому виявляється у відмінній поведінці. Із синергетичної позиції система входить у хаотичний стан від самого початку, оскільки невідповідний атрактор привітання виводить її зі стану рівноваги, у подальшому розгортанні дискурсної діяльності ця нестійкість пролонгує.

З позицій синергетики дисипація передбачає процеси розсіювання неоднорідних елементів у зовнішнє середовище у відкритих нелінійних

системах, що призводить до їх виходу за межі системи [4, с. 69]. Цю характеристику будь-якої синергетичної системи також трактують як хаос на макрорівні [6, с. 143], фактор природного відбору, який руйнує все, що не відповідає тенденціям розвитку [4, с. 69]. У синергії сучасного тексту та дискурсу дисипація яскраво простежується в застосуванні інвективної лексики (пейоративної/лайливої/обсценної) у межах комунікативних ситуацій, що тематично належать до кластерної структури етикету, однак відповідно до лексичного вираження змінюють напрям функціонування дискурсу. Як розсіювання небажаних елементів, що розгойдує систему та призводить до їх виходу за її межі, дисипація часто актуалізується шляхом вербалізації конфлікту, зі стратегіями дискредитації, насильства й інвективної, реалізовуючи варіативні тактики образи, звинувачення, погрози, що спрямовані на дисгармонію та конфронтацію, а отже, є антиетикетними. Такі деструктивні елементи, що заважають розвитку дискурсу в напрямі найбільш сприятливого режиму функціонування, тобто ввічливої етикетної взаємодії, зазнають дисипації й відходять на периферію [10]. Так, дисипаційні елементи, що виводять фігуру звертання за межі етикетної комунікації, представлені окремою групою апелятивів – лайливими одиницями, функціонування яких визначає окремий пласт ненормативної лексики в мовленнєвій поведінці персонажа. Лайливі слова можливі в пропозиціях будь-якого типу, вони факультативні за своїми синтаксичними зв'язками, синтаксично багатофункціональні та можуть виражати й негативні, і позитивні емоції та оцінки. Широке вживання лайливих слів у буденному спілкуванні стало наслідком демократизації суспільства й відобразилося в демократизації мови на підтвердження зміни мовного престижу. Якщо традиційно престижною була мова 'верхів' та освіченої інтелігенції, то натепер домінантною стає мова 'низів', тобто зміни в комунікації відбуваються за напрямом 'знизу вгору'. Під час аналізу уживання дисипаційних лайливих звертань розрізняємо емоційну та емотивну комунікацію. У тих КФТ, де такі лексеми передають властиву їм прагматику негативних емоцій, вони є одиницями емоційної комунікації. За відсутності від'ємного значення та за умови дієвості як маркери внутрішньо групової належності такі оператори адресації виконують експресивну функцію та є одиницями емотивної комунікації. Опираючись на класифікацію Т. МакЕнері [17], фіксуємо варіативність дисипаційних елементів, зокрема серед операторів адресації, і типологічно виділяємо: 1) анімалістські інвективи, або ж зооніми, що передбачають проекцію на особистість тваринних якостей, наприклад, swine чи goat; 2) сексистські інвективи – сюди належить відгенітальні, сексоцентричні чи копроректальні одиниці, пов'язані із соціально табуйованими частинами тіла чи статевим актом, як asshole; 3) інтелектуально-співвідносні інвективи, що покликані наголосити на відсутності досвіду, розуму чи здорового глузду адресата, зокрема twit, dummy, loon, creep, a pile of snot; 4) гомофобні інвективи з наголосом на нетрадиційну сексуальну орієнтацію, наприклад, homey; 5) біхеоверистичні інвективи з акцентом на поведінку адресата як таку, що не відповідає суспільним нормам, як freak, grovel, flake. Дисипаційні обсценні звертання можуть маркувати стосунки у внутрішньосімейній сфері*: 'Don't you talk to me – you were meant to be here two hours ago.' 'Party don't even start till eight!' 'Starts at six,* ***asshole*** *– and you have once again failed to be of any help whatsoever'* [19, с. 155]. Грубий і вульгарний сленг *asshole* (укр. 'козел,' 'кретин') є американським варіантом британського *arsehole* й актуалізується у звертаннях у значенні *an irritating or contemptible person* [18] на вираження зневаги до адресата та засвідчення роздратування адресанта. Схожа тактика з позиції сили й провокування до агресії також реалізується в КФТ, що засвідчує високий ступінь огиди та відрази адресанта до адресата й виражається в поєднанні анімалістського інвектива (зооніма) *swine – a contemptable and unpleasant person*, *regarded with disgust* [18] – неприємна людина, що викликає зневагу, огиду, сексистсько-анімалістського *a defiler of goats*, утвореного шляхом суфіксації від наявного в мові дієслова *defile – rape or sexually assault* [18] – *учиняти сексуальне насилля, ґвалтувати*, і ситуативно-контекстуального оказіонального утворення *shit-eating lover of corpses* на основі інвектива копроректального типу *shit*, що позначає результат дефекаційного процесу: *The boy sprang at his opponent, grabbed the two braids hanging from the fakir's chin and wound each deftly around his fist. 'Come on then, you* ***swine****. You* ***defiler of goats****. 'He swung the fakir along by his beard, causing him to stumble and come to his knees. 'Come on then, you* ***shit-eating lover of corpses****'. The fakir was suffering. His eyes were ready to pop….* [11, p. 401–402]. Такі небажані та невідповідні одиниці для маніфестації фігури звертання, що є базовою в системі МЕ, розгойдують її в протилежний ввічливій етикетній комунікації керунок, а відтак є дисипаційними

елементами системи МЕ. Інколи простежуються випадки, де лайливі звертання можуть контекстуально виражати не тільки сильні негативні почуття (гнів, роздратування, образу, зневагу), а й цілком позитивні, дружні та невимушені, спрямовані на мінімізацію дистанції та демонстрацію рівності з адресатом, що дає змогу трактувати таке звертання як 'дружній мат', який, за дотримання умов місця й часу, не є порушенням мовної норми [5, с. 90]. Навпаки, грубувата фамільярність створює ефект належності до своїх і є засобом позитивної ввічливості та стратегії зближення, установлення інтимності, залученості, приєднання [14, с. 144]. Однак позитивна ввічливість автоматично не робить дисипаційні елементи етикетними, засвідчуючи той факт, що ввічливість як функційно-семантична категорія ширша за систему мовленнєвого етикету як сукупність комунікативних норм.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз сучасного англійськомовного художнього текстопростору засвідчив, що системі мовленнєвого етикету поряд зі складністю, відкритістю, нелінійністю, фрактальністю й флуктуативністю також притаманні вияви процесів хаотизації та дисипації – ключових характеристик будь-яких синергетичних систем. Недотримання інтерактантами принципу кооперації та порушення максим якості, кількості, релевантності й манери призводить до хаотизації в системі мовленнєвого етикету, руйнуючи її впорядкованість та ускладнюючи адекватну етикетну взаємодію, що унеможливлює досягнення комунікативної мети. Дисипація як розсіювання небажаних і невідповідних елементів у зовнішнє середовище, що призводить до їх виводу за межі системи, виявляється в застосуванні інвективних одиниць у межах комунікативних ситуацій, що формально належать до кластерної структури етикету, але, відповідно до лексичного вираження, суперечать нормативній дискурсній діяльності. У процесах хаотизації та дисипації одиниці мовленнєвого етикету розкривають свою девіантну функційність, характеризуються невпорядкованістю, ситуативно-контекстуальною варіативністю, уможливлюють динамічний розвиток системи мовленнєвого етикету в нерівноважному стані та слугують маркерами її синергетичності.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні дієвості етикетно-мовленнєвих фігур у ширшому функційно-синергетичному зрізі з виходом у художні тексти різножанрової типології.

Список літератури:

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокогнитивная синергетика: истоки, принципы, сущность. *Studia linguistica cognitiva: Наука о языке в изменяющейся парадигме знания*. Иркутск, 2009. Вып. 2. С. 228–255.

2. Белл Р. Т. Социолингвистика. Цели. Методы. Проблемы. Москва, 1980. 318 с.

3. Гольдин В. Е. Речь и этикет. Москва, 1983. 109 с.

4. Домброван Т. И. Язык в контексте синергетики. Одеса, 2013. 346 с.

5. Жельвис В. И. Инвектива: объем и дефиниция. *Языковое сознание: устоявшееся и спорное :* XIV Международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации. Москва, 2003. С. 90.

6. Князева Е. Н. Основания синергетики: синергетическое мировидение. Москва, 2010. 256 с.

7. Копчак М.М. Мовленнєвий етикет англійськомовного постколоніального персонажа: функційно-синергетичний підхід : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2015. 20 с.

8. Пономаренко Е. В. Лингвосинергетика бизнес-общения с позиций компетентностного подхода (на материале английского языка). Москва, 2010. 151 с.

9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.

10. Храмченко Д. С. Ирония в английском деловом дискурсе (функционально-синергетический подход) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2010. 26 с.

11. Ali M. Brick Lane. London, 2004. 492 p.

12. Ali M. In the Kitchen. London, 2010. 553 p.

13. Brown P. Politeness. Some Universals in Language Usage. Cambridge, 1987. 353 p.

14. Eggins S. Analyzing Casual Conversation. London, 1997. 336 p.

15. Grice P. Logic and Conversation. *Studies in the Way of Words.* Harvard, 1991. P. 23–40.

16. Leech G. Language and Tact. Trier, 1977. 56 p.

17. McEnery T. Swearing in English: Bad Language, Purity and Power from 1586 to the Present. London, 2006. 304 p.

18. Oxford Dictionaries Online. URL: http://oxforddictionaries.com (date of access 10.03.2021).

19. Smith Z. On Beauty. Waterville, 2005. 789 p.

20. Smith Z. White Teeth. London, 2000. 480 p. Mode of access: http://www.twirpx.com/file/755513/ (date of access 10.03.2021).

Kopchak M. M. CHAOTIZATION AND DISSIPATION OF SYNERGETIC SPEECH ETIQUETTE SYSTEM IN FICTIONAL TEXTUAL SPACE

The article reveals the essence of chaotization and dissipation processes inherent in any synergetic system, together with complexity, openness, nonlinearity, fractality and fluctuation. The linguistic manifestation of these processes in the speech etiquette system of modern English - language fictional textual space is analyzed. It is established that non-compliance with the cooperative principle accompanied by violations of quality, quantity, relevance and manner maxims leads to chaotization in the speech etiquette system, destroying its order and complicating or blocking adequate speech etiquette interaction, which makes it impossible to achieve communicative goals and results in communicative failure. Chaotization is supported by the tendency to gradually blur the etiquette forms showing courtesy, the neglect of the choice of normative speech etiquette operators, the desire for equality in relations, horizontal and vertical distance minimization. Defined as scattering of undesirable and inappropriate elements into the external environment, dissipation leads to their departure from the system, and is manifested in the use of invective units within communicative situations that formally belong to the cluster structure of etiquette, but according to lexical expression contradict normative speech etiquette activity. While rocking the system of speech etiquette, dissipation is often actualized by conflict verbalization, with strategies of discrediting, violence and maltreatment, implementing various tactics of insults, accusations, threats aimed at disharmony and confrontation by means which do not fall into the category of speech etiquette units. Such destructive elements interfere with the favorable functioning of the system, i.e. polite etiquette interaction, undergo dissipation and move to the periphery. The main types of dissipation elements that tarnish normative etiquette speech activity are distinguished. In the processes of chaotization and dissipation, speech etiquette units reveal their deviant functionality, are characterized by disorder, situational and contextual variability, provide for the dynamic development of speech etiquette in a non-equilibrium state and serve as markers of its synergetic nature.

Key words: *etiquette, politeness, cooperation, system, synergetic nature, chaotization, dissipation.*

УДК 811.111'42:82.7
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/22

Кущ Е. О.
Національний університет «Запорізька політехніка»

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ГУМОРУ В ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТА КІНЕМАТОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ ВУДІ АЛЛЕНА

Статтю присвячено вивченню засобів вираження гумору в художньо-публіцистичному та кінематографічному дискурсі відомого американського есеїста, актора, сценариста, кінорежисера Вуді Аллена. Надано визначення поняття «гумор», «есе» «кінематографічний дискурс», з'ясовано роль жанру стенд-ап у творчості Вуді Аллена, проаналізовано засоби вираження гумору в його есеїстиці та кінематографічному дискурсі.

Гумор є вербальною та будь-якою іншою дією, що викликає сміх або посмішку. Гумор має велике значення у творчості Вуді Аллена. Провідну роль у створенні гумористичних есе та кінострічок відіграв досвід виступів Вуді Аллена на сценах американських комедійних клубів у жанрі стенд-ап.

Виступ у жанрі стенд-ап є авторським та сольним, в якому актор звертається до аудиторії у формі невимушеного монологу, спрямованого на обговорення актуальних тем. Основою подібних монологів є так звані «гег-жарти», які базуються на протиставленні серйозної зав'язки з несерйозною розв'язкою, у результаті чого відбувається обман глядацьких очікувань.

Основними рисами жанру стенд-ап, утіленими, зокрема, в есе Вуді Аллена, є безпосередні звертання до читача, оповідь від першої особи та розмовний стиль. Есе є невеликими за обсягом прозовими творами художньо-публіцистичного стилю, в яких викладаються міркування та враження автора з певної теми. Найважливішою характеристикою гумору есе Вуді Аллена є навмисна абсурдність, що досягається за допомогою сполучення несполучуваних елементів.

Гумор є також невід'ємним елементом кінематографічного дискурсу Вуді Аллена. Кінематографічний дискурс є креолізованим утворенням, в якому використовуються знаки різних семіотичних систем, зв'язним текстом вербального компоненту фільму в сукупності з його невербальним. Гра слів, численні звертання до глядача, семантика та стилістика вербального складника кінематографічного дискурсу Вуді Аллена, побудована на прийомі конфлікту, відеовербальний конфлікт, унаслідок якого дії та мовлення героїв кінофільмів не співпадають, сприяють створенню їх гумористичного ефекту.

Ключові слова: *Вуді Аллен, гумор, розмовний стиль, стенд-ап, есе, кінематографічний дискурс.*

Постановка проблеми. Гумор – один із найбільш цікавих і складних проявів людської природи, що базується на нерозривному зв'язку свідомості та мовлення. Гумор є однією з вершин людського духа, що відрізняє людину від усіх інших істот на землі, а здібність сприймати дійсність крізь призму комічного наділяє її владою над первісними інстинктами. Гумор віддзеркалює соціокультурні відносини, які склалися у націй, спільнот протягом століть. Разом із цим гумор є явищем виключно індивідуальним, в якому відображаються миттєвий досвід людини та безпосередня реакція на дійсність, що оточує його. Саме тому можна стверджувати, що гумор є репрезентацією як національної, так індивідуальної картини світу його автора.

Універсальна природа гумору та здатність людини сприймати дійсність, себе та інших крізь призму комічного стали причиною його проникнення до словесно-художньої творчості. Із часів Античності гумор знаходить своє відображення у фольклорі та художній літературі, досягаючи одночасно вершин вираження в анекдоті, комедійній прозі і навіть поезії. Нині гумор є не тільки невід'ємним складником дискурсу художньої літератури, а й інших типів дискурсу, зокрема тих, що отримали назву «відеовербальні».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на численні дослідження гумору та комічного, що здійснювалися лінгвістами в різних парадигмах мовознавства [1; 7–9; 11; 12; 14], ще й дотепер у його межах не існує комплексного

та вичерпного дослідження засобів їх авторського вираження у дискурсах різної семіотичної природи. Вказаний факт визначає **мету** цієї наукової розвідки, а **завданнями** її постають визначення поняття «гумор», з'ясування ролі стенд-ап як комічного жанру у творчості Вуді Аллена, надання загальної характеристики есе як виду художньо-публіцистичного дискурсу, визначення поняття «кінематографічний дискурс», аналіз засобів вираження гумору в художньо-публіцистичному та кінематографічному дискурсі Вуді Аллена.

Виклад основного матеріалу. Гумор є інтелектуальною здібністю людини підмічати комічне [7, с. 4]. Гумор може бути не тільки вербальною, а й фізичною дією, здатною насмішити. Саме тому в широкому значенні під гумором розуміють усе те, що може викликати сміх, посмішку, радість [8, с. 130]. Гумор привносить у життя людини позитивні емоції, гарний настрій, які, своєю чергою, є її психічною потребою. Він також допомагає людям у складних життєвих ситуаціях і сприяє вирішенню конфліктів.

Неабияке значення гумор відіграє у творчості американського кінорежисера, актора, продюсера, есеїста та сценариста кінофільмів Вуді Аллена. Його вважають одним із найбільш яскравих представників американської гумористичної традиції, втіленій і в літературі, і в кіномистецтві [15, с. 271].

Справжнє ім'я Вуді Аллена – Аллен Стюарт Кьонінгсберг. Він народився в 1935 р. у єврейській сім'ї в Нью-Йорку. Його предки емігрували з Росії та Австрії, але батько та мати народилися вже в Нью-Йорку. Вуді Аллен спочатку писав жарти та відправляв їх у газети міста, потім почав продавати їх для шоу на Бродвеї, що привернуло до нього увагу продюсерів. На початку 60-х років XX ст. Аллен почав виступати на сценах комедійних клубів Нью-Йорку в жанрі стенд-ап [18, с. 16–17].

Зазначимо, що стенд-ап є авторським сольним виступом, що зазвичай відбувається у спеціальному комедійному клубі. Комік, що виступає зі сцени, звертається до аудиторії зі заздалегідь підготовленими власними монологами на актуальні теми. Подібне звертання відбувається у невимушеній формі з метою створення уяви спонтанності розмови. Жанр стенд-ап з'явився ще в епоху італійського театру комедії дель арте (XVI–XVII ст.). У ті часи коміки заповнювали паузи між виступами відомих акторів. Стенд-ап став надзвичайно популярним у США в середині XX ст. Саме в той період у країні почали будувати спеціальні комедійні клуби (перший у світі комедійний клуб відкрився в Нью-Йорку в 1962 р.), випускати аудіозаписи, знімати перші телешоу [17, с. 272]. Стенд-ап став одним із найбільш затребуваних жанрів гумористичного виступу у США [16, с. 132].

Кожний комік виробляє власний індивідуальний стиль оповідання, створює на сцені певного персонажа, який з'являється перед публікою. Основою виступу в жанрі стенд-апу є так звані «гег-жарти» – особливий вид гумористичних висловлювань, які базуються на протиставленні серйозної зав'язки з несерйозною розв'язкою, у результаті чого відбувається обмін глядацьких очікувань. Ключова роль у будь-якому стенд-апі відводиться вербальному складнику [18, с. 19].

Успіх виступу залежить від образу сценічного персонажа, який створює актор, авторського стилю подання матеріалу, вміння інтонувати та створювати паузи в потрібний час, щоб «підігріти» інтерес публіки або надати можливість оцінити жарт. Актор при цьому повинен залишатися максимально спокійним, не корчити гримаси, не дуже швидко й активно пересуватися по сцені, вміти невербальними засобами відтінити та вивести на перший план вербальний компонент свого виступу.

Саме у стендап-виступах Вуді Аллен почав «відточувати» індивідуальний стиль міського невротика-інтелектуала, які пізніше переніс у свої есе, сценарії та кіно. Есе (від франц. *essai – спроба, нарис* та лат. *exagium – зважування*) – це прозовий твір, невеликий за обсягом із довільною композицією, в якому викладено враження та уявлення автора про певну тему [5, с. 12]. Удалим є визначення есе, запропоноване О. Л. Дмитровським: «Художньо-публіцистичний твір невеликого обсягу, що віддзеркалює екзистенціональну рефлексію автора» [3, с. 42]. Есе базується на співставленні особистого досвіду із загальними знаннями. У ньому автор осмислює власний досвід і власні переживання, порівнюючи чи співставляючи їх із досвідом інших.

Невід'ємним елементом есеїстики Вуді Аллена є гумор. Залучення жанру стенд-ап дає змогу Вуді Аллену постійно звертатися до читача, встановлюючи тим самим контакт із ним, зокрема:

If you surprise an intruder in the act of burglarizing your home, ***do not panic. Remember,*** *he is as frightened as you are. One good device is to rob him.* ***Seize*** *the initiative and* ***relieve*** *the burglar of his watch and wallet. Then he can get into your bed while you make a getaway* [19, с. 373].

Основними рисами жанру стенд-ап, утіленими в есе Вуді Аллена, є не тільки безпосередні звертання до читача, а й оповідь від першої особи та розмовний стиль, наприклад:

What is it about death that bothers me so much? Probably the hours. Melnik says the soul is immortal and lives on after the body drops away, but if ***my*** *soul exists without* ***my*** *body* ***I*** *am convinced all* ***my*** *clothes will be loose- fitting*. [19, с. 10].

Невимушеність прямого звертання та дотримання норм розмовного стилю виражається у розмовній лексиці, вигуках, риторичних і прямих питаннях, синтаксично неповних реченнях, наприклад:

Can we actually know the universe? My God, it's hard enough finding your way around in Chinatown. The point, however, is: Is there anything out there? And why? And must they be so noisy? [19, с. 170].

Найважливішою характеристикою гумору есе Вуді Аллена є навмисна абсурдність. Гумористичний і комічний ефект досягається в них, як правило, за допомогою сполучення несполучуваних елементів. Абсурдний гумористичний ефект в аналізованих есе є результатом порушення змісту, появи нових неочікуваних змістів і нової форми, суб'єктивно створеної автором на основі власної концептуалізації картини світу.

Зачини, що видаються серйозними, мають несподіваний кінець, що у цілому характерно для композиційно-стилістистичної побудови текстів стенд-ап, оскільки так звані «гег-жарти», як правило, будуються на протиставленні серйозної зав'язки з несерйозною розв'язкою, унаслідок чого відбувається обман глядацьких/читацьких очікувань.

Нерідко Аллен використовує у своїх есе прийом несподіваного повороту в міркуванні, що є одним із варіантів іронії, за якого змінюється сприйняття цілого уривку завдяки неочікуваному повороту в кінці. Указаний прийом графічно оформлений у есе. Перед ним стоїть пунктуаційний знак, наприклад:

The following are excerpts from the soon-to be-published memoirs of Flo

Guinness. Certainly the most colorful of all speakeasy owners during Prohibition, Big Flo, as her friends called her (many enemies called her that, too, mostly for convenience), emerges in these taped interviews as a woman with a lusty appetite for living, ***as well as*** *a disappointed artist who had to give up her lifetime ambition to become a classical violinist, when she realized it would mean studying the violin* [19, с. 123].

Есе викликає сміх уже з перших рядків, де перед читачем з'являється головна героїня на ім'я Гіннес (*Guiness* асоціюється з відомою маркою пива), що жила в часи сухого закону (*Prohibition* – національна заборона на продаж, виробництво та транспортування алкоголю, який діяв у США у 20–30-ті роки XX ст.). Неочікуваний поворот спостерігається перед сполучником *as well as*, коли жартівливу й іронічну інформацію про Гіннес змінює серйозна.

Указаний прийом використовується й у інших есе, наприклад:

It is no secret that organized crime in America takes in over forty billion dollars a year. This is quite a profitable sum, ***especially*** *when one considers that the Mafia spends very little for office supplies* [19, с. 177].

There is no question that there is an unseen world. The problem is, ***how*** *far is it from midtown and how late is it open?* [19, с. 15].

Окремої уваги заслуговують приклади пародіювання в есе Вуді Аллена. У них автор використовує прийом іронічної стилізації, ретельно вибираючи такий принцип організації мовного матеріалу, який би імітував ті чи інші особливості жанру або індивідуально-авторського стилю того чи іншого письменника, що пародіюється.

Зазначимо, що пародія є художньою гумористичною імітацією, відомою ще за давніх часів. О. О. Сисоєва визначає літературну пародію як «особливий жанр або вид вторинного тексту, в якому домінує авторська настанова на певний тип спілкування з адресатом (латентна адресація, що припускає не пряму апеляцію з співбесідником, а апеляцію до тексту, а через нього – до особистості автора) [12, с. 42]. У пародії об'єктом зображення може бути або будь-який інший твір, або тема, або авторський стиль. Мета пародії полягає в естетичній критиці вибраного об'єкта, що здійснюється шляхом іронічної стилізації – «наслідуванні манери оповіді, стилю мовлення тощо» [12, с. 43].

В есеїстиці Вуді Аллена гумористичний ефект досягається за рахунок включення у стилізовану оповідь елементів, що не сполучаються з вибраним стилем, наприклад:

Venal & Sons has at last published the long-awaited first volume of Metterling's laundry lists (The Collected Laundry Lists of Hans Metterling, Vol. I, 437 pp., plus xxxii-page introduction; indexed; $18.75), with an erudite commentary by the noted Metterling scholar Gunther Eisenbud. The decision to publish this work separately, before the completion of the immense four-

volume oeuvre, is both welcome and intelligent, for this obdurate and sparkling book will instantly lay to rest the unpleasant rumors that Venal & Sons, having reaped rich rewards from the Metterling novels, play, and notebooks, diaries, and letters, was merely in search of continued profits from the same lode. How wrong the whisperers have been! [19, с. 77].

Початок абзацу має всі прикмети стилю наукового викладу: формальну лексику, включаючи колокації (*l*ong-awaited first volume, immense four-volume oeuvre, noted scholar, obdurate and sparkling book, instantly lay to rest, erudite commentary, reap rich rewards, in search of continued profits), розгорнуте речення, ускладнене різними конструкціями (The *decision to publish this work separately*…), емфатичну конструкцію (*How wrong the whisperers have been!*). Подібний формальний, серйозний зачин відразу викликає посмішку, оскільки до публікації готуються списки зданих до пральні предметів білизни письменника Меттерлінга. Вочевидь, ім'я вигаданого письменника Ганса Меттерлінга стилізовано під ім'я бельгійського письменника XX ст. Моріса Метерлінка (Maeterlinck).

Гумор є невід'ємним елементом не тільки художньо-публіцистичного дискурсу Вуді Аллена, а і його кінематографічного дискурсу. Під кінодискурсом, слідом за А. Н. Зарецькою, розуміємо «зв'язний текст, що є вербальним компонентом фільму, у сукупності з невербальними компонентами й аудіовізуальним рядом цього фільму та іншими значущими для змістової завершеності фільму екстралінгвістичними факторами, тобто креолізоване утворення, що володіє якостями цілісності, зв'язності, інформативності, комунікативно-прагматичної спрямованості, медійності, утворено колективно диференційованим автором для перегляду кіноглядачем» [4, с. 7]. Кінодискурс є фактично синтетичною семіотичною системою або, скоріше, комплексом семіотичних систем, що оперують візуальними та аудіальними знаками [6, с. 308].

У фільмах Вуді Аллена вербальний компонент відіграє надзвичайно велику роль. Оповідь у них здійснюється від першої особи, як і в есе автора. Така особа є головним персонажем його кінофільмів, а візуальні прийоми, використані в них, сприяють повноті його оповіді, унаочнюючи та доповнюючи її. Герої кінофільмів Вуді Аллена фактично стають його альтер-его.

Американський кінокритик Эндрю Хікс дав таке визначення героя альтер-его Вуді Аллена: «*There he is, playing a neurotic New York Jew whose career involves entertaining the masses with his sense of humour and whose love life involves a continual string of mismatches and failures*» [цит. за 15, с. 272]. Отже, альтер-его Вуді Аллена – це інструмент для вираження власних думок. Погляди Вуді Аллена, висловлені ним у різних інтерв'ю, та його цитати з реального життя відповідають поглядам його альтер-его. Із цього можна зробити висновок, що його фільми доповнюють його власну біографію. Архетип його альтер-его – творча людина, що розмірковує про природу творчого процесу. Звідси й загальна тематика його творів: боротьба із собою, пошук змісту життя, смерть, віра в Бога, релігія, страхи, невроз, психоаналіз, відносини між чоловіком і жінкою, любов, шлюб.

Події більшості з його кінофільмів відбуваються в Нью-Йорку (Love and Death (1975), Annie Hall (1977), Manhattan (1979), Hannah and Her Sisters (1986), Deconstructing Harry (1997), Small Time Crooks (2000) та ін.), а їх головний персонаж є особою єврейського походження, який дуже часто нагадує самого Вуді Аллена. Сюжет подібних фільмів, у центрі яких знаходиться фігура автора, можна пояснити специфікою виступів у жанрі стенд-ап, що передували кінотворчості Вуді Аллена.

Annie Hall є одним із найкращих кінотворів Аллена, оригінальною романтичною авторською комедією, в якій автор відтворює інтелектуальний клімат Нью-Йорку кінця 70-х років XX ст. та розповідає любовну історію Елві Сінгера та Енні Холл. Головний герой фільму відразу з'являється у першій сцені та розповідає декілька найулюбленіших жартів. Потім перед глядачем з'являється Енні Холл, яка починає сваритися зі своїм чоловіком. Гра слів та звернення до глядача під час сварки сприяє створенню її гумористичного ефекту:

ANNIE: *And you know something? I don't think I mind analysis at all. The only question is, will it change my wife?*

ALVY: *Will it change your wife?*

ANNIE: *Will it change my life?*

ALVY: *Yeah, but you said, «Will it change my wife»!*

ANNIE: *No, I didn't. I said, «Will it change my life, Alvy».*

ALVY: *You said, «Will it change… » Wife. Will it change.*

ANNIE: *Life. I said «life».*

ALVY: (*To the audience*) *she said*, «*Will it change my wife*». *You heard that because you were there so I'm not crazy*.

Для створення гумористичного ефекту у фільмі Annie Hall та деяких інших фільмах (наприклад,

Manhattan, Deconstructing Harry) Вуді Аллен використовує також прийом так званого «відеовербального конфлікту», коли озвучений текст та візуальна дія знаходяться в гострому протиріччі одне з одним [13].

У фільми Annie Hall цьому сприяють і субтитри, що також суперечать мовленню героїв. Це, зокрема, стосується сцени знайомства Енні та Елві, коли між ним відбувається незручна бесіда. Героям важко висловити свої почуття, і саме тому вони говорять про фотографії, щоб не мовчати й якось підтримувати бесіду. Вербальний складник передається, таким чином, за допомогою аудіо- та візуального каналів. Те, що герої говорять, і те, що вони насправді думають, настільки не співвідноситься, що це викликає сміх, зокрема:

ANNIE: *Yeah, yeah, I sort dabble around, you know.*

SUBTITLES: *I dabble? Listen to me – what a jerk!*

ALVY: *They're ... they're ... they're wonderful, you know. They have. They have ... they have, uh a ... a quality.*

SUBTITLES: *You are a great-looking girl.*

ANNIE: *Well, I-I-I would – I would like to take a serious photography course soon.*

SUBTITLES: *He probably thinks I'm a yo-yo.*

ALVY: *Photography's interesting, cause, you know, it's-it's a new art form, and a, uh, a set of aesthetic criteria have not emerged yet*.

SUBTITLES: *I wonder what she looks like naked?*

ANNIE: *The-the medium enters in as a condition of the art form itself.*

SUBTITLES: *I don't know what I'm saying-she senses I'm shallow.*

ANNIE: *Well, well, I ... to me – I ... I mean, it's-it's- it's all instinctive, you now. I mean, I just try to uh, feel it, you know? I try to get a sense of it and not think about it so much.*

SUBTITLES: *God, I hope he doesn't turn out to be a shmuck like the others* [13].

Аналіз тексту кінофільму вказує, що його семантика та стилістика побудовані на художньому прийомі конфлікту [10, с. 53]. Здебільшого вербальний компонент відіграє провідну роль у формуванні змістів шляхом активної взаємодії з невербальними системами. На синтезі вербального та невербального компонентів базуються нові значення, нюанси, відтінки значень і, врешті-решт, гумористичний ефект фільму. Його вербальний складник характеризується гумористичною грою вторинних елементів, що характерно для стилю творчості Вуді Аллена у цілому.

Висновки і пропозиції. Таким чином, гумор є вербальною чи фізичною дією, що викликає сміх, посмішку, радість. Гумор відіграє провідну роль у творчості американського есеїста, сценариста та кінорежисера Вуді Аллена, який розпочинав свою кар'єру з виступів на сценах комедійних клубів Нью-Йорку в жанрі стенд-ап. Основою вказаного жанру є особливі види гумористичних висловлювань, гег-жарти, що базуються на протиставленні серйозної зав'язки з несерйозною розв'язкою, унаслідок чого відбувається обман глядацьких очікувань. Указаний жанр знайшов своє відображення в есе та кінофільмах Аллена. Засобами вираження гумористичного в текстах його есе є не сполучувані за значенням і змістом мовні одиниці, які сполучаються автором задля створення навмисної абсурдності, що викликає посмішку або сміх. Абсурдний гумористичний ефект в есе Вуді Аллена є результатом порушення змісту, появи нових неочікуваних змістів і нової форми. Гумористичності кінофільмів Вуді Аллена сприяють гра слів та звернення до глядача. Досягнення гумористичного та комічного здійснюється у його кінодискурсі і за допомогою відеовербального та вербального конфліктів, коли дії та мовлення або мовлення та думки героїв кінофільмів не співпадають. Перспективу подальших досліджень убачаємо в більш детальному вивченні дискурсу кінострічок Вуді Аллена та інших американських кінорежисерів із метою здійснення порівняльного аналізу створення комічного у їхніх кінотворах.

Список літератури:

1. Вербицкая М. В. Филологические основы литературной пародии и пародирования : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1980. 168 с.

2. Ворошилова М. Б. Креолизованный текст: кинотекст. *Политическая лингвистика*. 2007. № 22. С. 106–110.

3. Дмитровский А. Л. Эссе как жанр публицистики : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.10. Санкт-Петербург, 2002 202 с.

4. Зарецкая А. Н. Особенности реализации подтекста в кинодискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Челябинск, 2010. 180 с.

5. Кайда Л. Г. Эссе. Стилистический портрет. Москва : Флинта, 2008. 200 с.

6. Кущ Е. О. Історія розвитку, структурно-семантичні особливості та способи творення кінотермінів англійської мови. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія.* 2014. Вип. 690–691. С. 308–313.

7. Логинова Т. А. Логико-семантические основы юмора американского анекдота : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Самара, 2010. 28 с.

8. Лучковский Р. Я. Лингвокультурологические особенности английского юмора (на материале произведений П. Г. Вудхауза). *Материалы региональной межвуз. научно-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых*. Пятигорск, 2005. С. 130–132.

9. Мишина О. В. Средства создания комического в видеовербальном тексте: на материале английского юмористического сериала Monty Python Flying Circus : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Самара, 2007. 203 с.

10. Михайловская Е. В., Рабекина Д. А. Смыслообразующий конфликт вербального и невербального как основа стилистики кинематографа Вуди Аллена (на материале фильма Annie Hall (1977)). *Научный диалог.* 2016. Том 51. № 3. С. 52–63.

11. Рюмина М. Т. Эстетика смеха: Смех как виртуальная реальность ; 3-е изд. Москва : Либроком, 2010 320 с.

12. Сысоева О. А. Литературная пародия: проблема жанра. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2013. № 12. С. 42–46.

13. Annie Hall. *The Woody Allen Collection*. *Set 1.* DVD. 2020.

14. Attardo S. Linguistic Theories of Humor. Berlin : Mouton de Gruyter, 1994. 426 p.

15. Nilsen A. P., Don L. F. Encyclopedia of 20th Century American Humor. Phoenix, AZ : Oryx Press, 2000. 360 p.

16. Teague G., Beechey A. USA-Culture Smart! : The Essential Guide to Customs & Culture. L. : Kuperaed, 2017. 172 p.

17. Turkle S. Life on the Screen. N. Y. : Simon and Schuster, 1995. 318 p.

18. Woody Allen. Apropos of Nothing. N. Y. : Arcade, 2020. 400 p.

19. Woody Allen. The Complete Prose of Woody Allen. N. Y. : Wings Books, 1991. 473 p.

Kushch E. O. MEANS OF HUMOUR EXPRESSING IN LITERARY-PUBLICISTIC AND CINEMATOGRAPHIC DISCOURSE OF WOODY ALLEN

The article is devoted to research of means of humor expressing in literary-publicistic and cinematographic discourse of a well-known American essayist, actor, scriptwriter, and film director Woody Allen. The definitions of the notions «humor», «essay», and «cinematographic discourse» are given in the article; the role of the genre «stand-up» in the creative work of Woody Allen is clarified in it. Great attention is given to the analysis of means of humor expressing in his essays and cinematographic discourse.

Humor is a verbal or any other action that evokes laugh or smile. Humor plays and important role in the creative work of Woody Allen. His experience of performances at the stages of American comedy clubs plays an important role in creating of humor essays and films.

The performance in the genre of stand-up is authorial and solo, in which an actor addresses to the public in form of a natural monologue devoting to the discussion of different interesting topics. So called, «gag-jokes» are thought to be the basis of such monologues. They are based on the contradictions of serious beginnings and unserious ending because of which the deceit of the expectations of audience happens.

Main features of the genre of stand up, embodied in the essays of Woody Allen in particular are direct addressing to the reader, narration on behalf of the first person and conversational style. The essay is a short prosaic work of literary-publicistic style, which reveals authorial thoughts and impressions about certain topic. The main characteristic of the humor of essays of Woody Allen is intentional absurdity achieved by compatibility of incompatible elements.

Humor is also an integral part of the cinematographic discourse of Woody Allen. Such type of discourse is a creolized one, in which signs of different semiotic systems are used. It is also viewed as a coherent text of the verbal and non-verbal components of the film. A play on words, numerous addresses to viewers, semantics and stylistics of the verbal component of the cinematographic discourse of Woody Allen, based on the contrast, video-verbal conflict due to which actions and speeches of the heroes of films do not coincide contribute to creating of their humorous effects.

Key words: *Woody Allen, humor, conversational style, stand-up, essay, cinematographic discourse.*

UDC 811.111
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/23

Lazebna N. V.
Zaporizhzhia Polytechnic National University

SPACE AND TIME AS CONCEPTUAL DOMAINS IN ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC DISCOURSE

Purpose. *The purpose of this study is to identify time/space as conceptual domains in the English-language scientific discourse.*

Methods. *Both qualitative and quantitative research methods are used. Theoretical and experimental bases are mentioned. Descriptive method, comparative and contextual methods are implemented.*

Results. *The relationship between two conceptual domains of space and time is usually discussed in terms of language and cognition. Time is often represented in the studies as the phenomenon secondary to space. The paper outlines the absence of direct interdependency between time/space terms as they are defined by exact contextual environments and differentiated from one another in the natural environments. Based on modern studies and studies on temporal and spatial representations of previous years, we have examined the linguistic basis to prove the fact of spatial and temporal co-existence in terms of English-language scientific discourse. Moreover, considerations from cognitive science, psycholinguistics, and neurolinguistics are also relevant to further differentiation between spatial and temporal textual reflections. This study opposes the generally accepted methodological paradigm and it is claimed that spatial/temporal terms chosen above are independent terms with complete semantics. It is claimed that there is no need to investigate a temporal or spatial basis of these terms because initially the spatial domain is perceived as definite and the temporal domain is known as the abstract one. Terms denoting space are concrete objects and the terms denoting time are abstract events. Concerning the fact that it is easier to deal with concrete entities than with abstract ones, concrete entities can be determinant domains for clarifying abstract experience.*

Conclusions. *Time experience is better perceived in terms of experience gained within the accessible domain of space. It is relevant to investigate the possibility to identify specific limits between spatial and temporal reflections within the considered textual space.*

Key words: *time, space, concept, metaphor, scientific English-language discourse.*

Introduction. Human perception of time is related to space conceptualization. It has been always underlined that time representation depends on space. In terms of psychological studies, it has been always claimed that it is natural for children to mix up the spatial and temporal reflections. Clark [7] was the first who claimed that temporal language is based on spatial language and that English temporal prepositions are based on front and back. Clark talked about the "moving time" metaphor and "moving ego" metaphor and underlined that, for example, before is derived from in front of and after is derived from in back of, i.e. he correlates these two terms with the "moving time" metaphor [7].

Nevertheless, it is worth remembering that there is no one basic conceptual metaphor defining further metaphorical representations of a certain domain. This research is anchored to the theory suggested by Jean-Marie Guyau, it follows: only time representations reflect time dependency on space; time can be measured by space; "events" can measure time; the past is "behind us" and the future is "in front of us" [14].

Purpose of the study is to apply a chosen metaphorical approach to the investigation of spatial and temporal relations in the English-language scientific discourse is justified. It is relevant to discuss the relation between time and space taking into account that there are numerous similarities and differences in representations of time and space concepts.

Time and space as conceptual domains in linguistics. The spatial basis of temporal terms has been often supported by the majority of scientists and researchers [4, c. 245; 7; 13]. A consistent basis of a metaphor has been often underlined by Lakoff and Johnson [6, c. 413]. Therefore, it is necessary to underline that representations of concepts in a metaphorical language are also possible beyond any language, or in other words, it is possible in an independent manner. Still, there is a need to talk about the following peculiarities of metaphorical

representations: metaphors are compatible with different domains though they do not have a scope covering different aspects of one domain and thus do not embrace the whole target concept. From another perspective, it is suggested by Habel & Eschenbach that space should not be considered as "a concrete source domain from which the more abstract concepts of time are consistently derived. Instead, space and time share a range of representational structures, which are systematically reflected in language" [11]. Thus, it is relevant to talk about the coexistence of spatial and temporal relationships rather than their interdependencies. By Tenbrink in some spatial relationships, it is impossible to relate clauses to each other, and in verbal expression of events or objects, temporal relational expressions may occur [17]. It is relevant to talk about spatial and temporal markers and their conjunctional nature in the process of comparing time and space domains. Moreover, it is relevant to consider time in terms of space using the supposition that "time is space metaphor". By the scientists exploring the conceptual basis of metaphor, such as George Lakoff and Mark Johnson, it is seen that "speakers use concepts referring to concrete, physical experiences to understand (and express) concepts referring to more abstract conceptual domains" [1, c. 187]. The time-space continuum of texts in English-language scientific discourse can be correlated with time-space metaphorical domains.

Methodology. The notion of time is used as a term covering some more conceptual metaphors and it is thus easier to understand time as a tangible spatial phenomenon. As it is suggested by the researcher Bert Capelle [5], it is relevant to focus on more specific time metaphors, such as the following: *Times are objects moving towards you; Times are locations in a landscape over which you move; Events are moving objects; Change is motion, Causes are forces* [5]. With this regard, it should be noted that time or events are perceived as stationary or moving objects and thus an interlocutor's attitude to time may be different in terms of English-language scientific discourse. Usually, a temporal content of expressions is reflected via spatial relationships.

For example, *The end of the experiment is getting closer* and *This experiment has slipped away swiftly* represent conceptual metaphor *Times are moving objects.*

Another metaphor *times are locations in a landscape* can be illustrated in the following way: *I am approaching this coming research* and *We didn't make it to the coming lab* (At the same time, when an interlocutor is discussing short/long duration of time or says *within* the next few weeks, it is also relevant to be assigned to Times are locations metaphor).

To illustrate the metaphor *Events are moving objects*, such kinds of sentences may be given: *The interesting facts are passing by me* or *Her scientific investigations were continuing on and on*. Therefore, a conceptual metaphor of time suggested by Bert Capelle [5] is explained in the following way: human minds can perceive a category of time only via concrete experiences from their lives. There is no exact correlation between space and time, but there is a direct connection between the existence of specific physical objects explaining a category of time to the individuals or facilitating their communication about time.

Results and discussion. Still, to prove the possibility of the independent existence of temporal and spatial relationships, it is necessary to see the way they are reflected in the minds of speakers. It is possible to see how these categories are reflected in human minds using the preposition *in*. This preposition is often used in a spatial context (e.g. in the report) and a temporal context (e.g. in a week). Thus, speakers, for example, may memorize and apply a spatial meaning of the preposition *in* and at the same time develop their understanding and the principles of further application of the preposition *in* in a time context.

This idea is also supported by Bert Capelle [5] when the scientist talks about the mental representation of the *Times-are-locations* metaphor. In case a speaker memorizes and further applies the temporal sense of *in*, then it would not be derived from the spatial time of *in*. The speakers do not have to draw a metaphoric parallel between spatial and temporal use of these conceptual terms of time and space.

Moreover, Croft [10] supports this idea and claims that: "Speakers do not necessarily make the relevant generalizations, even if clever linguists can. Cognitive linguists , like other theoretical linguists, must be aware of this fallacy" [10, c. 168]. On the example of the spatial or temporal use of the preposition *in*, we can see that it may be used in either one or two contexts (spatial or temporal). Nevertheless, we should memorize that it depends on a model chosen by the speaker. On the one hand, it is a "single-entry derivation model" and on the other hand, it is a "homonymy model" [15, c. 210]. In case the former model is chosen, the preposition *in* reflects a spatial sense. In case the latter model is chosen, the preposition can be applied in spatial and temporal contexts independently.

In the modern context of English-language scientific discourse, the second model, or homonymic model, is relevant. This fact can be explained in the following way: though historically temporal and spatial relationships were considered as interrelated, psychological peculiarities of modern speakers enable them to differentiate between spatial and temporal relationships. To prove this supposition, it is necessary to correlate this claim with psycholinguistic and neurolinguistic evidence.

In the psycholinguistic research conducted by Landau and Jackendoff, the temporal use of prepositions was studied. Such kinds of prepositions as *in the daytime, in a week,* etc were analyzed. This research has not proven that there is a direct relation between time and space. Spatial and temporal relationships were not differentiated by English speakers. In the neurolinguistic research conducted by Kemmerer, it was claimed that: "although the spatial and temporal meanings of prepositions are historically linked by the TIME IS SPACE metaphor, they can be (and may normally be) represented and processed independently of each other in the brains of modern adults" [5]. Therefore, our initial supposition that temporal and spatial relationships may be represented independently is proven in the neurolinguistic and psycholinguistic paradigm.

The distinction between spatial and temporal relationships can be also proven by linguistic evidence. Capelle [5] claims there is a need to differentiate between directional and aspectual particles: They came into the lab – there is a directional preposition and They filled in the form – there is an aspectual particle. This differentiation between particles is supported by Bolinger, who talked about the following: "There is a deep-seated relationship between notions of action, state, progression, inception, completion, and the like, on the one hand, and notions of direction and position on the other – a kind of geometry of semantics" [2, c. 110].

At this point, it is even possible to ask the question about whether spatial and temporal relationships distinguish between different natures of prepositions. Thus, is the preposition *on* is used in a temporal context defines one sense, and when it is used in the spatial context it conveys another sense.

Furthermore, it is relevant to provide the following linguistic evidence that the single-entry metaphor-based model is irrelevant in modern English-language scientific discourse. In the experiment conducted by Moore so-called congruity test was made. During this experiment, the scientists had to measure a degree of an abstract concept understanding in terms of a more specific concept. There are both linguistic and psycholinguistic findings in the study by Jackendoff and Aaron [15, c. 210]. They used as an example a template of the sentence to find out an overlapping between two different concepts (e.g. relationships and moving objects). For example, *our research partnership has vanished.* And initially, no motivated metaphor is applicable for this sentence. Though in the second part of the sentence there is a certain overlapping that makes sense of the whole sentence. Partnership as a relationship cannot be considered as a moving object. Still, for the second part of the sentence a conceptual metaphor A RELATIONSHIP IS A MOVING OBJECT may be applied.

Concerning such a kind of conceptual metaphor application, Goddard implies the name of "*active metaphors*". He proves that there are "metalinguistic tags" between such kinds of moving metaphors. In other words, there are unseen rules of use for moving metaphors [9, c. 1215].

Moreover, the second linguistic argument about the temporal context of a particle is the following. One may suggest using only one lexical name for *on*, used in spatial and temporal contexts. On the example of the preposition *on*, it is seen that in the temporal context on can never coexist with a direct object (e.g. *read (the guideline) on) and spatial on can be used*; turn *(* the machine) on*, while spatial *on* can be represented as follows (e.g. move the vehicle on). There are a certain argument and structural difference. It may be supposed that there is an initial necessity to preserve temporal and spatial relationships. This phenomenon is further explained by Capelle as the following: "The idiosyncratic grammatical difference between *on* used for the spatial continuation and *on* used for temporal continuation excludes the possibility that spatial *on* is basic and that aspectual *on* is merely an expected metaphorical extension that need not be stored in the mind" [5]. Therefore, temporal contextual meanings of prepositions shown above are extended from spatial meanings. English speakers supposedly can store temporal meanings separately from spatial meanings. That is why we can currently claim for sure that there is no unarguable correlation between space and time as it has always been before. Nevertheless, it is necessary to take into account other ways of representing spatial and temporal relationships in the linguistic and cognitive science paradigm.

Temporal and spatial language

Time features are expressed in language. Time relationship is usually perceived in the following terms: "they reflect speakers' underlying conceptions of the relations between events, which are generally

not purely temporal but are also perceived as connected in some more or less direct way" [5]. In the English language, the time relationship is usually expressed in terms of anteriority or posteriority. Nevertheless, the time relationship expressed in English is not only restricted by these terms. There is also an association of sequentiality or proximity [18].

Semantics in time contexts is limited by time frame. For example, two adjacent clauses are supposed to describe causally related events even in case explicit causal markers are absent [18]. Partially, it is possible to describe this phenomenon in terms of the relationship between two abstract concepts: time and causality. The presence of causality is often discussed about the usage of "after": *After they finished their research, they filled in the reports*.

In the case of "before," it is rather hard to draw a causal relationship between two events. Causal and quasi-causal relationships are further discussed in the following contexts: concerning presuppositional effects; non-veridical interpretations together with *before* [5]. Nevertheless, from our perspective, it is relevant to consider the spatial and temporal relationship in terms of pragmatic discourse.

It has been further claimed that English speakers do not use the temporal relationship to describe unrelated events. This fact can be explained in the following way: the English language provides speakers with different options to express temporal relations (such as tense, temporal adverbials, or clause order) [1, c. 191]. In the case of temporal dimensional terms usage, the speaker may have an intention to transfer more information than simply temporal information. Still, different conceptual relationships can be reflected using temporal dimensional terms. At this point, it is relevant to talk about a causal relationship. From the perspective of cognitive linguistics, the relationship between time and causality can be explained in the following way: there is a naturally close relationship between causal and temporal relations.

Spatial language

To determine a spatial relation between two objects, it is relevant to refer to locative dimensional terms. Thus, one object is "relatum", and the other is placed within a certain space surrounding a focal axis with a certain relation to the relatum, based on the conceptualization of a reference system [4, c. 245].

The most interesting area for discussion is an area that concerns the reference system and perspectives. A spatial term can be often interpreted in many different ways and it is a well-known fact. Following Levinson there are many confusing terms, such as "*deictic*, *extrinsic*, and *intrinsic"* [13]. It is common to mix up deixis with perspective because there is a common basis for both of them, i.e. actual situation.

Levinson's claim should be considered as a central one for further discussion. The study by this researcher focuses on the following claim: there is a possible interrelation between objects (limited by internal or external relationship). In terms of external relations, one object is located inside of another one. Thus, Levinson determines three different systems of referencing: *intrinsic*, *relative*, and *absolute* [13]. We would focus our attention on the location of one object, the location of another object (relatum), and the perspective used.

The choice of reference system by speakers is rather a controversial issue. Cantor and Thomas claim: the speakers prefer the listener's point of view in case they have reasons [4, c. 247]. The listener's perspective is often used to facilitate the process of cognition for the interlocutor.

It is relevant to mention a "global perspective" or an observer's viewpoint. In this case, the observed region is divided into sections described by spatial terms (front, back, left, right) [17]. There are also other approaches in the field of spatial relationship, such as the spatial templates approach (e.g. Carlson-Radvansky and Logan 1997), *functional features* of objects (Coventry & Garrod 2004), and *interaction-related* as well as *discourse task-related aspects* of the application [16].

In the linguistic paradigm, it has been often claimed that either temporal or spatial relationship may exist without reliance on each other. Moreover, English speakers usually differentiate between their spatial or temporal relationships conceptual or linguistic choices by the presence or absence of other objects.

Cognitive science about the temporal and spatial relationship

Time and space though reflected to a certain extent in a specific manner in the language (considered above) are also specially represented in human cognition. In cognitive science, it has not still clearly defined the way people perceive time or estimate duration. It has been claimed by Zakay and Block [1, c. 190] that "people may estimate filled durations as being longer than empty durations, but sometimes the reverse is found. Duration judgments tend to be shorter if a more difficult task is performed than if an easier task is performed, but again the opposite has also been reported" [1, c. 193]. Moreover, following Zakay and Block [1] time is not perceived through the senses. Time is often perceived as a sensory process. Two following examples illustrate this supposition:

A) They moved the exhibit forward two meters.

B) They moved the negotiations forward for three hours.

Thus, the exhibit is a physical object moving through space and an individual can hear or see its movement from the initial to the endpoint. The second sentence does not describe motion itself. Abstract nature of events and the definite nature of objects prevent individuals from considering spatial rather than temporal relationships. The relationship between time and space can be defined by duration. Spatial representations conceptualize time, which is one of the many other domains of knowledge depending on "perceptual and motor representations built up via experience with the physical world" [1, c. 14].

In the experiments conducted by Tyler and Evans [18], it is claimed that temporal and spatial thinking is related [3, c. 15]. The experiments were based on showing people non-linguistic stimuli and they had to estimate either their duration or spatial displacement. Therefore, it was found out that temporal and spatial mental representations of people can be measured by three main approaches.

As it was claimed by John Locke (1689/1995) "expansion and duration do mutually embrace and comprehend each other; every part of space being in every part of duration, and every part of duration in every part of expansion" [18]. We can see the interdependency between time and space in our minds. There is also a possibility of asymmetric dependence between time and space [3, c. 25].

To illustrate the spatial and temporal relationship, we have chosen Experiment 5 out of 6 experiments conducted by Tyler and Evans [18]. During this experiment the subjects viewed a dot (10x10 pixels) moving horizontally crossing the midline of the screen. The participants needed to memorize the starting point of movement and the ending point of the dot's movement. Therefore, people appeal to spatial information more than temporal information to make further judgments. The experiment conducted by Cantor and Thomas [4, c. 247] was also focused on the fact that spatial information causes a great influence on temporal judgments. In the experiments conducted in the field of metaphor theory, a linguistic stimulus was used [3].

The psychological reality of mental metaphors is supported in these studies and it is claimed that people have an option to think about the abstract domain like time in a metaphoric manner. The above mentioned experiment is not based on linguistic stimuli and still, there is an interrelationship between space and time. It is natural for English speakers to describe the time in terms of space. These experiments have indicated that there is an asymmetrical cross-dimensional interference between time and space. The effect of distance of time prevails over the effect of time on distance. Thus, in mental representations space affects time and spatial representations are integral for temporal representations. Time representation in a linear manner makes us representing abstract temporal events that humans cannot perceive directly. Through metaphors, mental representations of time and space are reflected in language. In other words, metaphoric speech is based on metaphoric thinking.

There is direct evidence that spatial cognition supports the development of abstract concepts. Spatial representations are crucial for abstract thinking. It has been claimed for centuries that abstract thinking was developed based on linguistic and psycholinguistic data [18]. The performance of psychophysical experiments underlines the fact that nonlinguistic representations of either concrete or abstract domains predict the fact that humans think in mental metaphors. Spatial words are used by people for abstract representations. There is a strong interaction between language and nonlinguistic representations. Following the experiments, it is clear that "language not only reflects the structure of underlying mental representations, it can also shape those representations in ways that influence how people perform even low-level, nonlinguistic, perceptual and motor tasks" [18]. Despite the earlier studies, the prevalence of language that influences the formation of nonlinguistic representations is underlined by Tyler and Evans [18].

An integrative approach to consider spatial and temporal relationships focused on the prevalence of spatial representations was also conducted by Boroditsky [3]. It has been found that spatial relationships should be considered as default relationships in human mental representations of concrete objects. The author also claims that previously it was relevant to correlate temporal and spatial relationships. Moreover, it is claimed that there is integration between temporal and spatial relationships. Macey [14] has also underlined that spatial maps are not always relevant to discuss mental representations.

From another perspective, it has been presented that space and time are not abstractions, but are necessary parameters for human brains [14]. Therefore, we have shown a scientific tendency to show that language is the first and then discussion comes to cognitive science. In other words: linguistic representations of time and space influenced cognitive formation and reflection of these representations. We would rather argue that cognitive development comes first and then

follows language. This claim was also suggested by Casasanto, Fotakopoulou, and Boroditsky [3] when they conducted their experiments with the help of children who were asked to differentiate between the temporal or spatial relationship between moving stimuli. Therefore, cognitive mechanisms influencing the formation of spatial and mental representations may differ or coincide with linguistic mechanisms of these representations.

Temporal and Spatial Terms: a comparative approach

By our main claim that spatial and temporal relationships can exist separately, there is still the main linguistic argument that their correlation is also possible and can be met very often. Temporal terms are applied when a speaker wants to define an interrelationship between events and their influence on the interlocutor: "Thus, temporal dimensional terms are employed whenever two events need to be juxtaposed that are conceptually interrelated in some way, which is often causal in some sense" [17]. It is possible to underline a definite temporal relationship between some events when this type of relationship is focused on duration description between the events, for example. From another perspective, temporal relationships when reflected using indirect linguistic means (tense, clause, etc), the interrelationship between events is expressed as a secondary conceptualization. Nevertheless, concerning the temporal relationship between events, explicit expression of time conceptualization is appropriate. When the English speaker wants to show a stronger relationship between events, then temporal relationships would be expressed in a broader context and a wider discourse. When we talk about spatial relationships, we can see that the matter is about a threefold relationship: the discourse task, the functional relationship, and an underlying reference system.

For example, in a wider context, an interlocutor may choose a specific reference system or syntactic form of expression. Therefore, in the English language spatial relationship is focused not only on object identification but also on the description of spatial relationships. With this regard, it is possible to claim that areas of applicability of spatial relationships are often influenced by functional relationships between spatial objects.

Conclusions. With this respect, temporal and spatial relationships in English-language scientific discourse may be differentiated on the ontological basis that limits objects and events. In the linguistic perspective, following the ideas of researchers, objects are directly perceivable and therefore in some cases do not need to be specified linguistically, while events are more abstract and must therefore be retrievable from or delimited by the discourse itself. In both cases, the interlocutors do not necessarily differentiate possible interpretations between spatial and temporal relationships. The representation of this relationship in the discourse underlines that there is no direct dependency between the domains described and they can exist separately from each other. Moreover, unlike previous studies where it has been often underlined that there are no time relationships without spatial ones, this study shows that temporal relationships are beyond dimensional terms. In such a way, a modern linguistic paradigm should consider temporal and spatial relationships in a broader context.

References:

1. Block R. A., Zakay D., Hancock P. A. Developmental changes in human duration judgments: A meta-analytic review. *Developmental Review 19*, 1999. P. 183–211.

2. Bolinger D. *The Phrasal Verb in English*. Cambridge: Harvard University Press. 1971.187 p.

3. Boroditsky L. Metaphoric Structuring: Understanding time through spatial metaphors. *Cognition* 75 (1), 2000. P. 1–28.

4. Cantor N. E., Thomas E. A. Control of attention in the processing of temporal and spatial information in complex visual patterns. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 3, 2007. P. 243–250.

5. Cappelle B. *Particle Patterns in English. A Comprehensive Coverage.* Unpublished Ph.D. dissertation. 2005. URL: https://www.researchgate.ne t/profile/Bert-Cappelle/publication/31590515_Particle_placement_and_the_case_ for_allostructions/links/555c4feb08ae6aea081738e8/Particle-placement-and-the-case-for-allostructions.pdf

6. Carlson-Radvansky L. A., Logan G. D. "The Influence of Reference Frame Selection on Spatial Template Construction". *Journal of Memory and Language* 37, 1997. P. 411–437.

7. Clark H. H. "Space, time, semantics, and the child". *Cognitive development and the acquisition of language.* New York: Academic Press, 1994. P. 27–63.

8. Coventry K. R., Garrod S. C. *Saying, seeing and acting: The psychological semantics of spatial prepositions*. Psychology Press. 2004. 216 p.

9. Goddard C. "The ethnopragmatics and semantics of "active metaphors". *Journal of Pragmatics* 36 (7), 2004. P. 1211–1230.

10. Croft W. Radical Construction Grammar: Syntactic theory in typological perspective. Cambridge University Press, 2001. URL: https://www.unm.edu /~wcroft/WACabst.html#01commerc.

11. Habel C., Eschenbach C. Abstract Structures in Spatial Cognition. *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books, 1999. 640 p.

12. Landau B., Jackendoff R. "What" and "where" in spatial language and spatial cognition". *Behavioural and Brain Sciences* 16, 1993. P. 217–238.

13. Levinson S. *Space in Language and Cognition*. Cambridge: CUP. 2003. P. 13–45.

14. Macey S. L. *Encyclopedia of time*. New York: Garland. 1994. P. 679–686.

15. Moore K. Space-to-time mappings and temporal concepts. *Cognitive Linguistics* 17-2, 2006. P. 199–244.

16. Talmy L. "The fundamental system of spatial schemas in language. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1995. 485 p.

17. Tenbrink T. *Space, time, and the use of language: An investigation of relationship (cognitive linguistics research).* Berlin: Mouton de Gruyter, 2007. P. 313–348.

18. Tyler A., Evans V. Rethinking Prepositional Polysemy Networks: The case of Over. *Language,* 2001. P. 724–765.

Лазебна Н. В. ПРОСТІР ТА ЧАС ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДОМЕНИ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Мета статті – співвідношення часу/простору як концептуальних доменів у англомовному науково-технічному дискурсі з погляду мови та пізнання. Теоретичний та експериментальний базис наукової розвідки аранжовано описовим, зіставним, контекстуальним методами дослідження.

У результаті теоретичного та емпіричного аналізу тимчасових та просторових уявлень розглянуто лінгвістичні основи і доведено співіснування просторових та часових відношень в англомовному науковому дискурсі. Наукові розвідки з когнітивістики, психолінгвістики та нейролінгвістики створюють важливий базис для подальшої диференціації просторових та часових відношень. Стверджено, що просторові/часові терміни є незалежними і немає необхідності досліджувати їхню часову або просторову основу, оскільки спочатку просторовий домен сприймається як визначений, а тимчасовий – як абстрактний. Терміни, що позначають простір, є конкретними об'єктами, а терміни, що позначають час, є більш абстрактними подіями. Ідентифікація конкретних сутностей порівняно з абстрактними є визначальною для уточнення абстрактного досвіду. Часовий досвід визначається в доступній сфері простору. Отже, пошук конкретних меж між часовими та просторовими відношеннями в англомовному науково-технічному дискурсі потребує подальшого вивчення. На відміну від попередніх досліджень, де часто підкреслювалося, що без просторових зв'язків не існує часових зв'язків, визначено, що часові зв'язки мають різні межі порівняно з просторовими зв'язками.

Отже, у сучасній лінгвістичній парадигмі необхідно розглядати часові та просторові відношення в широкому контексті. На особливу увагу заслуговує комунікація у межах глобального англомовного науково-технократичного текстопростору, зважаючи на контекстуальні маркери для конкретизації абстрактного досвіду, уособленого у досліджуваних типах текстах.

Ключові слова: *часопросторові співвідношення, концептуальний домен, метафора, англомовний технологічний текстопростір.*

УДК 811.111.81'42
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/24

Матковська М. В.
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КАТЕГОРІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ БРИТАНЦІВ У КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізовано особливості функціонування базових ціннісних категорій британців у комунікативному просторі. Увагу зосереджено на особливостях комунікативної поведінки британців, їх національного стилю вербального спілкування, що зумовлено типом культури, нормативним етикетом і соціальними нормами. Автор досліджує домінантні риси англомовного спілкування, як-от конвенційність і дистанційність, що відображають прагматичні установки особистості та базуються на принципі невтручання й відсторонення. Принцип конвенційності співвідноситься з ключовим для англо-американської традиції поняттям privacy – недоторканість приватного життя. Базуючись на пріоритеті особистих інтересів і праві повного особистого контролю, закони дотримання privacy припускають самостійність і самодостатність індивіда і, відповідно, свободу, що виражається у його зовнішній незалежності від оточуючих і в неприпустимості стороннього втручання в особисте життя. Принцип дистанційності також базується на сильно розвиненому відчутті недоторканності приватної власності і необхідності захисту незалежності індивіда як неодмінної умови його розвитку.

У результаті зазначено, що британці виявляють тенденцію до зосередженості і замкнутості на власних інтересах, що в проєкції на міжособистісну взаємодію відображається у прагненні конкретних індивідів до розширення, наприклад особистої сфери впливу. Логічним наслідком цього є також необхідність маніпулювання (на різних рівнях, включаючи мовний). Загальна спрямованість такої «маніпулятивної» комунікації полягає у тому, щоб, гнучко реагуючи на репліки співрозмовника, уникати прямої конфронтації. Варто зазначити, що ця очевидна суперечність із декларованим принципом невтручання являє собою приклад подвійних стандартів і є не що інше, як байдужість, що опирається на «егоцентричність» уваги.

Постулюється ідея, що ядро будь-якої культури становлять ідеї, особливо цінності, що передаються традицією. Традиція англо-американської, як і кожної іншої культури, має цілісний характер і є складною системою взаємозв'язаних елементів: правил, норм, ідей, цінностей, переконань, що є регуляторами поведінки людини.

Ключові слова: *семантика, прагматика, комунікативна поведінка, «маніпулятивна» комунікація, конвенційність, дистанційність.*

Постановка проблеми. Глибинні зв'язки між мовою і культурою є загальновизнаними, але те, як саме моделі комунікативної поведінки співвідносяться із системою культури, являє великий інтерес як для загальної теорії комунікації, так і для опису й аналізу комунікації в межах окремої мовної спільноти, зокрема британської.

Під час опису комунікації ми користуємося поняттями, що давно увійшли до наукового вжитку представників різних гуманітарних дисциплін: культурології, соціології, політології, теорії комунікації, лінгвістики. Словосполучення «національна» і «комунікативна культура», «комунікативна поведінка» та ін. здаються звичними й зрозумілими, проте залежно від сфери дослідження об'єкта, що вивчається, їх тлумачення може істотно розрізнятися. Комунікація є досить широким поняттям і часто межує з поняттям культури, і це не випадково. Комунікацію можна визначити як процес вербальної і невербальної взаємодії людей; це спілкування у різноманітних ситуаціях, із різними учасниками, у різних формах, видах, моделях, із різноманітних приводів і на різні теми.

У статті використовуються термін «національна культура», де ключовим поняттям є «культура». Наскільки складний і багатогранний сам феномен культури, настільки багатозначне і різноманітне використання цього поняття в різних контекстах різними науками. Услід за Е. Сепіром ми використовуємо термін «культура» як «загальні установки, погляди на життя і специфічні прояви цивілізації, які дають змогу конкретному народу визначити своє місце в світі» [7, с. 469]. Дана концепція найбільш близька нам, оскільки, кажучи про британську, українську або іншу культуру, ми неминуче намагаємося виділити ті специфічні риси народу, в яких виявляється його національна і культурна самобутність. Тому під

національною культурою ми розуміємо не тільки і не стільки ті матеріальні і духовні цінності, нею створені, скільки її специфічні прояви, які дають змогу чітко відрізнити її від інших культур. Специфіка комунікативної поведінки, національний стиль вербального спілкування зумовлені типом культури, яким визначаються нормативний етикет і соціальні норми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдяки регулятивній функції культура тією або іншою мірою визначає особливості поведінки людей. Різні аспекти дослідження культурної варіативності і національної своєрідності отримали достатнє висвітлення у працях сучасних зарубіжних і вітчизняних учених (А. Вежбицька, Г. Гійом, В. І. Карасик, І. М. Кобозєва, В. В. Красних, С. Л. Сахно, Е. Сепір, D. Crystal, E. Goffman, G Hosking, C. Kramsch, A. Miall, A. Wierzbicka і багато інших). Варто підкреслити, що визначення особливостей міжособистісної взаємодії представників англомовної лінгвокультури, основаної на систематизації чинників, і зумовлює національно специфічний стиль спілкування.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз функціонування базових ціннісних категорій конвенційності й дистанційності та вживання мовних засобів для їх вираження у сучасному англо-американському комунікативному просторі.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство характеризується постійним збільшенням, прискоренням, ущільненням і глобалізацією комунікацій. Найбільш характерними рисами міжкультурної комунікації є приналежність учасників комунікативного акту до різних культур і усвідомлення комунікантами культурних відмінностей один одного, оскільки, по суті, міжкультурна комунікація є передусім міжперсональною комунікацією у спеціальному контексті.

Однією з головних передумов успішної соціокультурної комунікації є лінгвістична спільність комунікантів, тобто наявність єдиної мови спілкування. Сьогодні для представників різних країн найбільш «об'єднуючою» є англійська мова, яка останніми роками отримала статус офіційної мови міжкультурного спілкування. Саме цим пояснюється підвищена увага до англійської мови на всіх рівнях світової освітньої системи. Саме у мові знаходять своє віддзеркалення як менталітет, так і поведінка соціуму, який розмовляє нею. Передається і розвивається культура через спілкування, за допомогою якого здійснюється формування суспільства і забезпечення взаєморозуміння між його членами.

Вивчення мови як віддзеркалення системи культурних цінностей, які зумовили прийняті в конкретному суспільстві моделі поведінки, вказує на зростання уваги вітчизняних і зарубіжних учених до питань, пов'язаних із впливом на міжкультурну комунікацію культуроорієнтованих чинників.

Культуроспецифічна варіативність комфортної відстані для спілкування дає змогу констатувати характерну для британців і американців велику просторову дистанційність на тлі відносно високої контактності українців, що в процесі міжкультурної комунікації безпосередньо впливає на характер міжособистісної взаємодії, і за відсутності знань національних особливостей сприйняття простору нерідко служить джерелом інтерференції на рівні поведінкових норм.

Згідно з трактуванням словосполучення to have privacy, даним А. Вежбицькою, it is assumed that every individual would want to have a little wall around him/her at least part of the time, and that is perfectly natural, and very important [14, p. 123]. Варто зазначити, що прагнення ізолюватися є зрозумілим та природнім і вважається свого роду універсальним. Проте саме ця маленька стіна стає непереборною перешкодою під час спілкування з англомовними співрозмовниками, які споруджують невидимі для ока, але вельми відчутні бар'єри для українців, які не звикли постійно піклуватися про збереження privacy, – своєї власної й оточуючих (оскільки егоїзм не є домінантою українського національного характеру). Дану межу світосприйняття, яка заломилася у стереотипних уявленнях про британську холодність і стриманість, можна умовно позначити як дистанційність.

Яскравим прикладом цього є звернення до Чарльза Смітсона його прислуги Сема – героїв роману Джона Фаулза: *I know a shop as I'd like, Mr. Charles ... It ain't I'm not very happy with you, Mr. Charles. Only a shop's what I always fancied [11, p. 287]; — I've been thinking' of going into business, Mr. Charles. When you're settled, that is, Mr. Charles. I hope you know I should never leave you in the hour of need* [11, p. 290]. Тривалий час часто зустрічається у загальноприйнятих формулах із модальними модифікаторами під час вираження прощання: *I must be going/I'm looking forward to...* Наприклад*: I must be going. My uncle expects me* [11, p. 305]; *I'm looking forward to hearing from you soon, Charles* [11, p. 155], пор.: *I must go. My uncle expects me. I look forward to hearing from you soon, Charles.* Говорячи про теперішнє, рекомендується будувати бесіду на базі тривалого часу, оскільки закладене у ньому значення незавершеності додає

вислову більшу порівняно з простим теперішнім часом невимушеність і невизначеність: таким чином, майбутній і минулий тривалі часи володіють ніби двома рівнями дистанційності. Для людини англо-американської культури звернення до даної тактики є нормою, і залежно від прагматичної установки спілкування (і, відповідно, до ступеня вираження прагнення дистанціюватися) здійснюється вибір мовних засобів. Англійські модальні дієслова, які передають завдяки специфіці своєї семантики цілий спектр різноманітних відтінків модальності, є незамінними «регуляторами ввічливості». Вони дають змогу варіювати ступінь бажаності виконати прохання, дозволеності зробити дію та ін. Звернення до умовного способу також надає висловам певну частку здогадування та гіпотетичності, збільшуючи дистанцію між його змістом і прагматичним значенням. Модальні дієслова could, would, might у складі найбільш поширених граматичних конструкцій особливо часто використовуються у даних стратегічних цілях дистанціювання. Британці виділяють як особливу сферу функціонування цих дієслів міжособистісне спілкування (interpersonal use): за допомогою could, would, might виражаються різного роду прохання, питання, пропозиції, думки, побажання та ін., які набувають при цьому різних відтінків увічливого звучання [5, с. 111–115].

Дистанційність лежить в основі базових ціннісних орієнтацій британців – у відношенні до простору і часу, особи і влади. У процесі спілкування дистанціювання може слугувати могутнім інструментом впливу на оточуючих; це свого роду мистецтво, що дає змогу як у прямому розумінні слова, так і абстрактно регулювати ступінь близькості/віддаленості співрозмовників, створюючи за необхідності непереборні перешкоди для захисту своєї території. Відчуття «територіальності» як загальнолюдської межі по-різному виявляється у повсякденному житті. Окрім місць, які ми звикли вважати «своїми» (наприклад, кухня або дитяча), це відчуття розповсюджується і на предмети володіння (наприклад, машина, іграшки), і навіть на домашніх улюбленців. При цьому «своє» сприймається тією чи іншою мірою як недоторканне, і правом доступу зазвичай користується тільки дуже обмежене коло близьких людей. Ступінь «недоторканності» безпосередньо залежить від розвиненості відчуття власності, що визначає відношення до особистих володінь і необхідність їх захисту. Для підтримки своєї території у повній цілісності сучасна людина винайшла різні способи, які дають змогу маркувати її межі. Це можуть бути особисті речі на кріслі, стакан на столі, залишені на знак того, що місце зайняте; позначки з назвою фірми-виробника, іменні знаки на білизні та ін. Із метою дистанціюватися від небажаних візуальних контактів люди нерідко одягають сонцезахисні окуляри, відгороджуються від оточуючих за допомогою демонстративного читання газет, журналів або зводять перешкоди у вигляді огорож.

Британці, оберігаючи «свою територію», зазвичай не вітають установлення контактів із незнайомими людьми ні на вербальному, ні на візуальному рівні. Навіть якщо, наприклад, у ресторані до вас за столик посадили стороннього, то після першого обміну поглядами кожен зазвичай дивиться у свою тарілку або по сторонах, іноді зводячи «перешкоду» зі столових приладів для позначення меж особистого простору. Цю ж мету – збереження звичного ступеня дистанційності – переслідують за звернення до прийомів демонстративної ввічливості, що нерідко розцінюється в Україні як прояв нещирості [4, с. 175; 6, с. 97–100].

Так, спроби українців скоротити дистанцію можуть сприйматися як загроза або флірт, що неминуче викликає відповідну реакцію британців, яким через прагнення цю дистанцію збільшити нерідко дорікають у холодності, зарозумілості або презирстві до людей. Розбіжності в ступені близькості/віддаленості співрозмовників уже самі по собі нерідко створюють ґрунт для взаємного непорозуміння, а прагнення розмовляти на звичній для себе відстані призводить до своєрідного «міжкультурного танцю» [5, с. 141].

За аналогією з мовою простору будь-якій культурі властива своя неповторна мова часу, за допомогою якої можна виразити ставлення до людини, позначивши її місце у соціальній ієрархії.

Серед британців, які декларують «демократичні» установки, підкреслення статусних відмінностей небажане, оскільки не вітається демонстрація влади і багатства. Добре відома невимушеність британців слугує джерелом неприйняття для українців, які звикли до інших правил поведінки: вільна манера висловлюватися і триматися розкуто (наприклад, у типовій ситуації «учень – вчитель») нерідко розцінюється як недостатній рівень пошани, як ставлення авторитету старшого під сумнів. Українцям у такому разі дорікають у надмірній залежності і відсутності звички до самостійного мислення. З іншого боку, єдиний уніфікований підхід до дотримання норм ввічливого спілкування – відносно як керівників, так і підлеглих, не цілком звичний для українців, які зустрічаються,

наприклад, із необхідністю вести однаково люб'язну small talk' як із начальством, так і з обслуговуючим персоналом [9, p. 45; 13, p. 68].

До найважливіших концептів англійського національного характеру можна віднести ментальні утворення: «будинок», «свобода», «приватність», «закон», «традиції», «стриманість», «джентльменство», «змагальність», «спорт», «гумор», «здоровий глузд», «заповзятливість», «прагматизм», «раціоналізм», «толерантність». Дослідниця національних характерів Анна Вежбицька виділяє характерні концепти, властиві англійському національному характеру. Серед них: fair play, self-consciousness, shy, snobbery та ін. Поняття fair play є одним із ключових в англійській національній ментальності, як відзначає Вежбицька: «Гра за правилами підкреслює роль спорту в житті джентльмена, важливість дотримання спортивної етики, непорушність усної джентльменської угоди, підведення ідеї чесної гри під вимоги здорового глузду, дотримання рівноваги і відповідальність сильного за слабкого, а також благодійність» [1, с. 87–95].

І. М. Кобозєва наводить цікаві дані по пілотажному експериментальному виявленню стереотипів національного характеру німців, англійців, французів і росіян у сучасній мовній свідомості жителів Росії. Характеристики англійця: ввічливий, стриманий, педантичний, нетовариський, незворушний, консервативний, охайний, добросовісний, витончений, зарозумілий. Домінантою англійського характеру є ознака «зберігати спокій навколо і всередині себе» [3, с. 109–114; 5, с. 169].

Вивчення національного характеру через мову народу, через мовну свідомість і комунікативну поведінку буде неповним, якщо не приймати до уваги дані, отримані в суміжних науках, – етнопсихології, етносоціології, соціальній історії [2, с. 224; 7, с. 469–472; 8, с. 309–311].

Викликає інтерес дослідження англійського національного характеру, зроблене Дж. Горером. У своєму експериментальному вивченні англійського характеру Дж. Горер виходить із деяких очевидних розбіжностей між історичними даними і сьогоднішнім станом речей. Так, за свідченням очевидців, англійці шекспірівського часу були дуже агресивними: бійки на вулиці траплялися на кожному кроці, чоловіки ходили озброєними, молодій жінці без супроводжуючого було небезпечно виходити з будинку, розвагою натовпу були собачі та півнячі бої, цькування биків [12, с. 76–84]. Викликає здивування, як могло трапитися, що нація піратів-забіяк за 300–400 років, порівняно малий історичний період, перетворилася на суспільство доброзичливих і законослухняних громадян, для яких слово gentle стало важливою характеристикою поведінки [10, p. 212].

Саме середній клас Англії став гарантом стабільності в країні. Разом із сублімованою агресивністю – національними рисами англійців Дж. Горер уважає сором'язливість, усвідомлювану приналежність до соціального класу, що доходить до кастової, і відносну зневагу до пристрасної любові та відданість англійців сім'ї, сімейному вогнищу [12, с. 88–89]. Агресивність англійців не зникла, вона лише строго контролюється. Одним із найважливіших каналів цього контролю є сублімація агресії через гумор, важливу роль відіграє самоіронія (self-deprecation) – дуже поширений спосіб поведінки англійців, який майже ніколи адекватно не сприймається іноземцями.

Приклади самоіронії, присвячені національним особливостям характеру, свідчать: «Ви можете впізнати в мені британця, тому що я живу в минулому»; *I don't care what people think* (юна дівчина безглуздого вигляду); *I'm a different person when the sun's out* (щасливий босоногий міщанин); *I'm not bothered about a bit of dust* (домогосподарка, оточена купами сміття); *I never refuse a drink* (хлопець зі склянкою); *I don't speak any foreign language* (пані зарозумілого вигляду); *I'm lost without my dog* (мисливець, обплутаний собачим повідком); *I wouldn't live anywhere else!* (енергійна пані махає британським прапорцем) [10; 14, p. 232; 15, p. 345].

Висновки і пропозиції. В англо-американській культурній традиції за випадкового порушення особистого простору іншої людини прийнято вибачитися – навіть якщо ви, наприклад, проходячи повз, насправді її не зачепили. Аналогічно недопустиме яке-небудь вторгнення в «чужий простір» – фізичне або духовне, починаючи з особистих речей (коментарі з приводу зовнішнього вигляду, навіть родичів, або перегляд документації, яка відкрито лежить на робочому місці) і закінчуючи особистим життям і манерою поведінки (наприклад, непрошені поради). І не дивно, що через неспівпадіння комфортної відстані спілкування представники різних культур ставляться один до одного з деякою часткою підозрілості.

Побудова типології культур, заснованої на систематизації чинників, що зумовлюють національно-специфічний стиль спілкування, визнається одним із недостатньо вивчених, але вельми актуальних і перспективних напрямів сучасних досліджень.

Список літератури:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание : монография. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
2. Грайс Г. П. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике*. *Лингвистическая прагматика*. Москва : Прогресс, 1985. С. 217–237.
3. Кобозева И. М. Немец, француз и русский: выявление стереотипов национальных характеров через анализ коннотаций этнонимов. *Вестник Московского университета. Серия 9. Филология*. 1995. № 3. С. 102–116.
4. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? : монография. Москва : Гнозис, 2003. 375 с.
5. Ларина Т. В. Категории вежливости в английской и русской коммуникативных культурах. Москва : РУДН, 2003. 256 с.
6. Сахно С. Л. «Свое – Чужое» в концептуальных структурах. *Логический анализ языка. Культурные концепты*. Москва : Наука, 1991. С. 95–101.
7. Сепир Э. Культура подлинная и мнимая. *Избранные труды по языкознанию и культурологии.* Москва : Прогресс, 1993. С. 465–493.
8. Якобсон Р. О. Речевая коммуникация; Язык в отношении к другим системам коммуникации. *Избранные работы.* Москва : Прогресс, 1985. С. 306–330.
9. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
10. Crystal D. An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages. London : Penguin Books, 1992. 404 p.
11. Fowles J. The French Lieutenant's Woman. UK : Random House, 2004. 448 p.
12. Gorer J. Exploring English Character. New York : Anchor, 1969. 217 p.
13. Kramsch C. Cultural Stereotypes. *Language and Culture*. Oxford : Oxford University Press, 1998. P. 67–69.
14. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York, Oxford : Oxford University Press, 1997. 328 p.
15. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human interaction. Berlin / NY: Walter de Gruyter, 2003. 502 p.

Matkovska M. V. THE EVALUATIVE ORIENTATION CATEGORIES OF THE BRITISH IN THE COMMUNICATION

The article is dedicated to the analysis of functioning of the basic evaluative categories of the British in the communicative space. Attention is focused on the peculiarities on the British communicative behaviour, their national style of verbal interaction, being presupposed by the type of culture, the normative etiquette and social norms. The author examines the dominant features of the English-speaking communications such as conventionality and distancing that depict the pragmatic beliefs of individuality and are based on the principles of unintrusive and removal ones.

The principle of conventionality coincides with the dominant for Anglo-American tradition term "privacy" – the state of being free from being observed or disturbed by other people. This principle is based on the priorities of personal interests and the right of personal control – laws of maintaining "privacy" that presumes independence and self-sustainability of individuality and, consequently, one's freedom being expressed in outer independency from surrounding and inadmissibility of intrusion in the personal life. The distancing principle is also based on the strong developed sense of inviolability of private property and the necessity of defending one's individual independency as an indispensable condition of one's development.

The result proved the idea that the British are manifesting a tendency to concentration and reticence on their own interests that in the projection are reflected in striving of particular individuals for widening their spheres of influence.

Its logical consequence presupposes the necessity of manipulating on different levels including the linguistic one. The general trend of such manipulating communication consists in the ability to avoid the direct confrontation. It is worth mentioning that this evident confrontation with the declared principle of nonintrusion presents the model of double standards and it is nothing more than indifference based on the idea of egocentricism of attention.

It is postulated the idea that the nucleus of any culture constitutes ideas and especially values, being transferred by tradition. The Anglo-American tradition presents the complete national character being in its integrity with the complicated system of rules, norms, ideas, values, beliefs that regulate people's behavior.

Key words: *semantics, pragmatics, communicative behavior, manipulating communication, conventionality, distancing.*

УДК 372.881.111.1
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/25

Модестова Т. В.
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Крсек О. Є.
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ДО ПИТАННЯ СКЛАДАННЯ ІСПИТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ

Метою статті є презентація результатів порівняльного аналізу актуальних іспитів з англійської мови загального та академічного спрямування в Україні. У ході дослідження застосовано такі методи наукового пізнання: порівняння – із метою здійснення аналізу виокремлених тестових систем; аналіз та синтез – для створення системи класифікації актуальних іспитів з англійської мови в Україні; метод дедукції – із метою визначення критеріїв відбору та параметрів представленої системи класифікації; метод індукції – для відбору актуальних тестових систем відповідно до заданих критеріїв та параметрів, а також формулювання висновків дослідження. За результатами дослідження визначено такі критерії відбору тестових систем, як їх загальне або академічне спрямування; можливість підтвердити володіння англійською мовою на рівні не нижче B1–B2 відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти; взаємозамінність результатів міжнародних тестових систем із внутрішньодержавними іспитами; можливість скласти іспити в Україні. На основі виокремлених критеріїв відбору складено та охарактеризовано такий перелік тестових систем: IELTS, TOEFL, лінійка кембриджських міжнародних іспитів на знання англійської мови (PET, FCE, CAE та CPE), PTE, Aptis, ЗНО та ЄВІ. Виокремлено такі аспекти, за якими здійснювалося порівняння представлених іспитів: територія, на якій визнаються результати іспиту; призначення тестової системи; зміст екзаменаційної перевірки; тривалість процедури тестування; термін дії сертифікату; принцип оцінювання результатів іспиту; рівень складності завдань; формат – паперовий або цифровий; ціна; перспективи для апліканта, які відкриваються у разі отримання бажаних результатів тестування. Як висновок автори пропонують власну класифікацію актуальних тестових систем відповідно до запиту вітчизняної сфери освіти, зокрема залежно від пріоритетів розбудови подальшої академічної та професійної кар'єри.

Ключові слова: *порівняльний аналіз, IELTS, TOEFL, PET, FCE, CAE, CPE, PTE, Aptis, ЗНО, ЄВІ, міжнародні мовні тестові системи.*

Постановка проблеми. Актуальність представленого дослідження передусім зумовлена високим попитом на сертифіковане підтвердження володіння англійською мовою в Україні. Йдеться як про учнів середньої школи та студентів закладів вищої освіти, так і про працюючих фахівців у найрізноманітніших сферах діяльності, науковців. Нині у міжнародному просторі представлено широкий спектр екзаменаційних систем, спрямованих на визначення англомовної кваліфікації загального, академічного або суто професійного профілю.

Успішне складання відповідних іспитів тісно пов'язане з обізнаністю щодо відмінностей різних екзаменаційних систем, особливостей процедури проходження тестування, типу завдань, критеріїв оцінювання, перспектив застосування отриманих результатів для побудови індивідуальної траєкторії академічного або професійного розвитку тощо. Таким чином, мовознавчі дослідження проблеми складання іспитів з англійської мови в Україні є перспективним напрямом пошуку для вітчизняної академічної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед закордонних дослідників, які присвятили увагу вивченню екзаменаційних систем з англійської мови, варто згадати роботи Л. І-Вен Су, С. Віед, Дж. Ву [1], Ю. Нока, Дж. Феабейн, А. Хуісмен [2], В. Беррі, Б. О'Салліван, С. Руджи [3] та ін.

Серед вітчизняних учених, дослідження яких зосереджено на проблемі складання іспитів з англійської мови, на нашу думку, уваги заслуговують публікації Д. Ольшанського [4], Т. Кравчиної [5], О. Копил [6], М. Люлько [7] та ін.

Незважаючи на достатню кількість досліджень, присвячених різним аспектам вивчення проблеми іспитів з англійської мови, питання відбору та класифікації актуальних тестових систем з урахуванням потреб вітчизняної галузі освіти потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – виконати порівняльний аналіз актуальних іспитів з англійської мови загального та академічного спрямування в Україні.

Для досягнення мети потрібно вирішити такі завдання:

1. Визначити критерії відбору тестових систем.
2. Скласти перелік та охарактеризувати відповідні іспити.
3. Виокремити аспекти, за якими здійснюватиметься порівняльний аналіз.
4. Класифікувати виокремлений спектр іспитів на основі визначених аспектів.

Для досягнення поставленої мети та вирішення відповідних завдань було застосовано такі методи наукового пізнання: порівняння – із метою здійснення аналізу виокремлених тестових систем; аналіз та синтез – для створення системи класифікації актуальних іспитів з англійської мови в Україні; метод дедукції – із метою визначення критеріїв відбору та параметрів представленої системи класифікації; метод індукції – для відбору актуальних тестових систем відповідно до заданих критеріїв та параметрів, а також формулювання висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу. Із метою відбору тестових систем, що є актуальними з погляду задоволення потреб вітчизняної галузі освіти ми визначили такі критерії компонування відповідного переліку іспитів з англійської мови:

– *їх загальне або академічне спрямування*. Тобто такі іспити, що передбачають вузькоспеціалізоване спрямування. Наприклад, ACCA та CIMA – іспити для професійних бухгалтерів; BMAT, ELAT, HAT, MAT, PAT, STEP, TSA – лінійка предметних вступних тестів для університетів міст Оксфорд та Кембридж, лінійка іспитів із ділової мови BEC, OET – спеціалізований іспит з англійської мови для фахівців галузі охорони здоров'я тощо не були включені до переліку;

– *можливість підтвердити володіння англійською мовою на рівні не нижче B1–B2 відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти*. Саме ці рівні є найбільш популярними серед вітчизняних та закордонних інституцій;

– *взаємозамінність результатів міжнародних тестових систем із внутрішньодержавними іспитами*. Так, наявність у випускників дев'ятих та одинадцятих класів середньої школи України сертифікатів IELTS, TOEFL, Aptis for teens, PET, FCE та PTE general, результати яких відповідають визначеним рівням (з урахуванням вимог до рівня, на якому вивчалася мова у внутрішньодержавному закладі – стандартного або профільного) та були отримані не пізніше одного року до дати проведення атестації, прирівнюється до 12 балів державної підсумкової атестації з предмету «Іноземна мова»;

– *можливість скласти іспити в Україні*, адже деякі наявні модифікації тестових систем не є на разі доступними для вітчизняних аплікантів (наприклад, Aptis American).

На основі виокремлених критеріїв ми отримали такий перелік актуальних іспитів з англійської мови в Україні: IELTS – міжнародна система тестування рівня володіння англійською мовою, що передбачає версії загального або академічного спрямування, а також модуль, призначений для отримання візи та імміграції саме до Великої Британії, що принципово не відрізняється за змістовим наповненням, але є єдиним із наявних варіантів, акредитованим візово-імміграційною службою Великої Британії та є доступним для проходження на території України. Шкала оцінювання – від 0 до 9 балів із кроком у 0,5 бали. Сертифікат визнається 10 тис найрізноманітніших інституцій у 140 країнах світу. Більш детальна характеристика представлена в окремому дослідженні авторів – IELTS як інструмент інтернаціоналізації вищої освіти Великобританії [8];

TOEFL – система тестування рівня володіння англійською мовою як іноземною, що має на меті підтвердити спроможність апліканта жити, навчатися або працювати в англомовному середовищі. Шкала оцінювання – від 0 до 120 балів. Сертифікат визнається 11 тис найрізноманітніших інституцій у 150 країнах світу;

лінійка кембриджських міжнародних іспитів на знання англійської мови: PET – іспит з англійської мови на рівні B1, FCE – іспит з англійської мови на рівні B2, CAE – іспит з англійської мови на рівні C1 та CPE – іспит на рівні C2. Також пропонується іспит A2 Key for schools – іспит на знання англійської мови для школярів на рівні A2. Але цей модуль не розглядається в межах представленого дослідження через невідповідність визначеним критеріям відбору. Загальна шкала оцінювання – від 0 до 230 балів та відповідно розподіляється між іспитами різного рівня. Сертифікат визнається 25 тис найрізноманітніших інституцій у 130 країнах світу;

PTE – тестова система міжнародної освітньої та видавничої компанії Pearson, що передбачає версії загального (поділеного на відповідні шість рівнів складності – від A1 до C2) або академічного спрямування (один тест, що містить завдання усіх рівнів). Також на початку 2021 р. з'явився модуль, призначений для отримання візи та імміграції до Великої Британії, що склав конкуренцію альтернативному модулю іспиту IELTS. Але, на жаль, він не є поки доступним для проходження на території України. Загальна шкала оцінювання – від 0 до 90 балів та відповідно розподіляється між іспитами різного рівня (для загального спрямування). У межах дослідження ми розглядаємо модуль академічного спрямування та модуль загального спрямування з другого по п'ятий рівні. Як зазначає офіційний сайт, сертифікат визнається тисячами найрізноманітніших інституцій по всьому світу, але переважно у таких країнах, як Австралія, США, Велика Британія, Ірландія, Сінгапур, Канада та Нова Зеландія;

Aptis – іспит з англійської мови, що призначений для внутрішнього організаційного контролю або діагностики рівні володіння англійською мовою в інституціях різного соціально-професійного спрямування в межах рівнів A1–C або C1—C2. На території України доступні такі модулі: для підлітків та молоді, для викладачів, загальний модуль просунутого рівня. Шкала оцінювання – від 0 до 250 балів. Зважаючи на те, що система розрахована на внутрішнє користування, результати мають цінність лише для організації-замовника. Тобто відповідний екзаменаційний звіт (а не сертифікат) не дає підстави для отримання візи, вступу до ЗВО або інших цілей, передбачених для загальновизнаних тестових систем. Більш детальна характеристика представлена в окремому дослідженні авторів «Aptis як інструмент контролю якості мовної освіти: досвід Великобританії» [9].

Зовнішнє незалежне оцінювання з англійської мови (ЗНО) є внутрішньодержавним іспитом в Україні, розрахованим на вступників до вітчизняних ЗВО рівня «бакалавр». Формат іспиту передбачає два рівні складності – стандарт (B1) та профільний (B2). Шкала оцінювання – від 0 до 72 балів. Сертифікат визнається всіма ЗВО України.

Єдиний вступний іспит з англійської мови (ЄВІ) є також внутрішньодержавним іспитом в Україні, розрахованим на вступників до магістратури вітчизняних ЗВО. Шкала оцінювання – від 0 до 42 балів. Сертифікат визнається всіма ЗВО України.

На основі вищевикладених критеріїв відбору було визначено доцільним класифікувати виокремлені тестові системи відповідно до таких аспектів.

Першою ознакою було вибрано визначення *межі території, на якій визнаються результати* певного іспиту з англійської мови. У цій категорії ми логічно розподілили представлені тестові системи на міжнародні: всі варіанти Aptis; IELTS загального та академічного спрямування; TOEFL; лінійка кембриджських іспитів PET, FCE, CAE, CPE; PTE загального та академічного спрямування та вітчизняні: ЗНО, ЄВІ.

За показником *«призначення іспиту»*, на нашу думку, всі тестові системи можна поділити на три умовні групи, де перша має на меті працевлаштування, навчання або переїзд на постійне місце проживання в англомовне середовище. Це такі іспити, як IELTS (загальний та академічний модулі, а також модуль, призначений для отримання візи та імміграції до Великої Британії); TOEFL; PET, FCE, CAE, CPE; PTE (загальний та академічний модулі). До другої групи, що передбачає зосередженість на вимогах до вступу у вітчизняні ЗВО, можна віднести ЗНО (для вступу на бакалаврат) та ЄВІ (для вступу до магістратури). Третя група покликана задовольнити потреби найрізноманітніших інституцій у здійсненні ефективної внутрішньої організаційної діагностики або контролю рівня володіння англійською мовою. Сюди ми відносимо іспити Aptis general, Aptis for teens, Aptis for teachers та Aptis advanced.

За *змістом* представлені тестові системи, на нашу думку, доцільно розподілити на дві групи, де перша включає у себе ті іспити, що передбачають перевірку всіх чотирьох навичок володіння англійською мовою: слухання, читання, говоріння та письмо. До неї відносимо IELTS (загальний та академічний модулі, а також модуль, призначений для отримання візи та імміграції до Великої Британії); TOEFL; PET, FCE, CAE, CPE (що також передбачає обов'язкову додаткову секцію тестування граматики та вокабуляру); Aptis загального спрямування, Aptis для підлітків та молоді, Aptis для педагогічних працівників та Aptis просунутого рівня (у разі компонування екзаменаційного змісту всіма складниками); PTE (загальний та академічний модулі). До другої групи, відповідно, відносимо іспити, що містять вибіркову перевірку навичок – ЗНО (відсутня секція говоріння) та ЄВІ (відсутні секції говоріння, слухання, письма, а також додаткового тестування граматики та вокабуляру); Aptis загального спря-

мування, Aptis для підлітків та молоді, Aptis для педагогічних працівників та Aptis просунутого рівня (у разі компонування екзаменаційної сесії окремими модулями).

Такий критерій, як *«тривалість процедури тестування»,* дає змогу поділити наявні іспити на достатньо тривалі та короткотривалі. До першої групи відносимо Aptis загального спрямування, Aptis для підлітків та молоді, Aptis для педагогічних працівників та Aptis просунутого рівня (у разі компонування екзаменаційного змісту усіма складниками), що триває 2 години 42 хвилини; IELTS (загальний та академічний модулі, а також модуль, призначений для отримання візи та імміграції до Великої Британії) – 2 години 45 хвилин; ЗНО – 2 години 30 хвилин; PTE (академічний модуль) – 2 години 50 хвилин; PTE (загальний модуль п'ятого рівня) – 3 години 10 хвилин; PET, FCE, CAE, CPE – 3 години 30 хвилин; TOEFL – приблизно 3 години. До короткотривалих, відповідно, відносимо ЄВІ, що триває 1 годину.

«Термін дії сертифікату» дає змогу розподілити виокремлені у нашому переліку іспити на безстрокові, з рекомендованим терміном гарантування отриманих результатів та із чітко визначеним строком закінчення дії. До першої групи відносимо Aptis загального спрямування, Aptis для підлітків та молоді, Aptis для педагогічних працівників та Aptis просунутого рівня; PET, FCE, CAE, CPE; PTE (усі рівні загального спрямування). До другої групи належить іспит IELTS у всіх його варіантах, де рекомендований термін дії сертифікату визначено на протязі двох років (у подальшому – на розгляд інституції, до якої подається сертифікат). До третьої групи, відповідно, потрапляють сертифікати ЗНО – три роки (для вступників у 2021 р.); TOEFL – два роки, PTE академічного спрямування – два роки та ЄВІ – один рік (для вступників у 2021 р.).

За принципом оцінювання представлені тестові системи, на нашу думку, варто розподілити на загальнодіагностичні та із чітко заданими параметрами «здав» або «не здав». До першої категорії відносимо Aptis загального спрямування, Aptis для підлітків та молоді, Aptis для педагогічних працівників та Aptis просунутого рівня; IELTS у всіх його варіантах; TOEFL; PTE (академічний модуль). Тобто формально такі іспити в принципі неможливо не здати відповідно до їхньої діагностичної природи. До другої – ЗНО (у разі подолання мінімального бар'єру та засвідчення фактичного успішного складання іспиту кожен ЗВО визначає власний мінімальний пропускний бал для вступу); PET, FCE, CAE, CPE (із градацією «відмінно», «добре», «задовільно»); ЄВІ (з установленням мінімального порогового балу); PTE (загальний модуль).

Показник «рівень складності завдань» засвідчує доцільність розподілення представлених іспитів у такому порядку: перший тип – іспити, де максимальний рівень складності не перевищує B1 відповідно до шкали Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти; другий тип – іспити, що містять максимальний рівень складності B2; третій тип – C1, четвертий – C2. Відповідно, до першої категорії відносимо тестові системи ЗНО рівня «стандарт», PTE (загальний модуль другого рівня) та PET. Під другу категорію підпадає ЗНО профільного рівня; FCE; ЄВІ та PTE (загальний модуль третього рівня). Третя категорія – це іспити Aptis загального спрямування, Aptis для підлітків та молоді, Aptis для педагогічних працівників та Aptis просунутого рівня; CAE; PTE (загальний модуль четвертого рівня). Нарешті, найвищий професійний рівень володіння англійською мовою можуть підтвердити такі іспити, як Aptis просунутого рівня, IELTS у всіх його варіантах, CPE, TOEFL, PTE (академічний модуль) та PTE (загальний модуль п'ятого рівня).

Формат організації процедури тестування класифікований у нашому дослідженні відповідно до можливості вибору «паперової» або «комп'ютерної» версії. Так, за комп'ютером можна здати (принаймі всі складники крім говоріння) всі модифікації іспитів Aptis та IELTS; TOEFL; FCE, CAE, CPE та PTE академічного спрямування. На папері також можна скласти всі модифікації іспитів Aptis та IELTS; TOEFL; лінійку кембриджських іспитів PET, FCE, CAE, CPE; PTE загального спрямування. Виключно паперову версію пропонують ЗНО, ЄВІ та всі рівні PTE загального спрямування. Виключно цифровий формат передбачений для PTE академічного спрямування, а виключно паперовий – для ЗНО, ЄВІ та PTE академічного спрямування.

Фактор *ціни складання іспиту*, на нашу думку, є одним із принципових чинників вибору того чи іншого альтернативного варіанту в Україні. Тож ми розподілили наявні тестові системи за такими категоріями (дані актуальні станом на 19.02.2021): безкоштовні, до 3 000 гривень, вищого цінового рівня. До першої категорії відносимо внутрішньодержавні іспити ЗНО та ЄВІ. У другу підпадають всі модифікації Aptis – 2 000 гривень та PET – 2 700–2 750 гривень, зважаючи на те, що паперова версія є трохи дорожчою.

До третьої, відповідно, відносяться IELTS загального та академічного спрямування: 4 500–4 750 гривен, зважаючи на те, що комп'ютерна версія є дорожчою, а також від 5 600 гривень – модуль, призначений для отримання візи та імміграції до Великої Британії; лінійка кембриджський іспитів: FCE – 3 500–3 550 гривень, CAE – 3 850–3 900 гривень, CPE – 4 100–4 150 гривень за тим самим принципом розподілення ціни між паперовою та комп'ютерними версіями; TOEFL – приблизно 5 400 гривень, адже стала ціна 180 доларів указується без урахування податків та комісій; PTE всіх напрямів – 3 850 гривень.

Нарешті, останнім показником у розробленій авторами дослідження системі класифікації визначено *спектр можливостей*, які аплікант отримує у разі успішного складання конкретного іспиту. У цьому контексті представлені тестові системи розподілено на дві групи: більш перспективні та менш перспективні. До першої групи відносимо всі іспити, що відкривають можливості для роботи, навчання та переїзду на постійне місце проживання до розвинутих країн: IELTS, TOEFL, лінійка кембриджських іспитів та PTE. До другої – внутрішньоорганізаційні та внутрішньодержавні іспити: Aptis, ЗНО та ЄВІ.

Висновки і пропозиції. За результатами порівняльного аналізу іспитів з англійської мови в Україні визначено такі критерії відбору тестових систем, як їх загальне або академічне спрямування; можливість підтвердити володіння англійською мовою на рівні не нижче B1–B2 відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти; взаємозамінність результатів міжнародних тестових систем із внутрішньодержавними іспитами; можливість скласти іспити в Україні.

На основі виокремлених критеріїв відбору складено та охарактеризовано такий перелік тестових систем: IELTS, TOEFL, лінійка кембриджських міжнародних іспитів на знання англійської мови (PET, FCE, CAE та CPE), PTE, Aptis, ЗНО та ЄВІ.

Виокремлено такі аспекти, за якими здійснювалося порівняння представлених іспитів: територія, на якій визнаються результати іспиту; призначення тестової системи; зміст екзаменаційної перевірки; тривалість процедури тестування; термін дії сертифікату; принцип оцінювання результатів іспиту; рівень складності завдань; формат (паперовий або цифровий); ціна; перспективи для апліканта, які відкриваються у разі отримання бажаних результатів тестування.

Відповідний спектр іспитів класифіковано так: міжнародні або вітчизняні; призначені для підтвердження спроможності постійно проживати в англомовному середовищі; для вступу у вітчизняні ЗВО або такі, що призначені для діагностики чи контролю рівня володіння англійською мовою всередині конкретної організації; повні (передбачають перевірку всіх чотирьох навичок володіння англійською мовою) або вибіркові; тривалі та короткотривалі; безстрокові, з рекомендованим терміном гарантування отриманих результатів або з чітко визначеним строком закінчення дії сертифікату; загальнодіагностичні або з чітко заданими параметрами «здав – не здав»; із максимальним рівнем складності не вище за B1, B2, C1 або C2; «паперова» або «комп'ютерна» версія; безкоштовні, до 3 000 гривень, вищого цінового рівня; більш перспективні та менш перспективні.

Отримані результати дослідження також дають змогу виокремити найбільш актуальні, на нашу думку, тестові системи з погляду потреб вітчизняної галузі освіти. Так, для аплікантів, що зорієнтовані передусім на освоєння міжнародного середовища та виїзду за кордон, підійдуть іспити IELTS, TOEFL, PTE, лінійка кембриджських іспитів PET, FCE, CAE та CPE. Але потрібно пам'ятати, що спрямування зусиль у цьому напрямі передбачає значні часові та фінансові витрати. Для тих, хто планує навчатися та будувати кар'єру в Україні, доцільним, на нашу думку, було б звернути увагу на такі іспити, як Aptis, ЗНО та ЄВІ відповідно до конкретної мети підтвердження рівня володіння англійською мовою.

Подальші зусилля вбачаємо доцільним спрямувати на дослідження наявної бази іспитів з англійської мови з метою стимулювання обізнаності вітчизняної академічної спільноти щодо можливостей підтвердження та підвищення іншомовної кваліфікації загального та спеціального спрямування, а також особливостей методичної та мовознавчої підготовки до успішного складання відповідних іспитів.

Список літератури:

1. I-Wen Su L., Weir C., Wu J. English Language Proficiency Testing in Asia: A New Paradigm Bridging Global and Local Contexts. Abingdon: Routledge. 2019. 230 p.

2. Knock U., Fairbairn J., Huisman A. An evaluation of an online rater training program for the speaking and writing sub-tests of the Aptis test. *Papers in language testing and assessment of the ALTAANZ: Special Issue*. 2016. Vol. 5. Issue 1. P. 90–106.

3. Berry V., O'Sullivan B., Rugea S. Identifying the appropriate IELTS score levels for IMG applicants to the GMC register. General medical council: web-site. URL: https://www.gmc-uk.org/-/media/gmc-site-images/about/identifying-the-appropriate-ielts-score-levels-for-img-applicants-to-the-gmc-register.pdf?la=en&hash=408912C4AF6C3318125BA12446D252286A83F591 (дата звернення: 11.03.2021).

4. Ольшанський Д. Особливості підготовки студентів немовних спеціальностей до складання міжнародних стандартизованих екзаменів з англійської мови. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 25(2). Ч. 2. 241–246.

5. Кравчина Т. В. Класифікація міжнародних іспитів та сертифікатів з англійської мови. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 3. С. 405–409.

6. Копил О. А. Оцінювання мовних досягнень – 2B or not 2B? *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. *Серія «Педагогічні науки»*. 2016. Вип. 137. С. 237–240.

7. Люлько М. Є. Класифікація міжнародних іспитів з англійської мови за їх специфікою. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки»*. 2015. Вип. 215(1). С. 186–192.

8. Модестова Т. В. IELTS як інструмент інтернаціоналізації вищої освіти Великобританії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. Вип. 4(85). С. 160–175.

9. Модестова Т. В. APTIS як інструмент контролю якості мовної освіти: досвід Великобританії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2018. Вип. 2(83). С. 109–123.

Modestova T. V., Krsek O. Ye. TO THE ISSUE OF TAKING ENGLISH EXAMS IN UKRAINE

The purpose of the article is to present the results of a comparative analysis of current exams in English of general and academic orientation in Ukraine. During the study, the following methods of scientific cognition were used: comparison – in order to analyze the selected test systems; analysis and synthesis – in order to create a system of classification of current English language exams in Ukraine; deduction method – in order to determine the selection criteria and parameters of the presented classification system; method of induction – in order to select relevant test systems in accordance with the specified criteria and parameters, as well as the formulation of research findings. According to the results of the research, the following criteria for selection of test systems as their general or academic orientation are determined: the ability to confirm proficiency in English at a level not lower than B1-B2 in accordance with the Common European Framework of Reference for Languages; interchangeability of results of international test systems with Ukrainian exams; opportunity to pass exams in Ukraine. Based on the selected selection criteria, the following list of test systems is compiled and characterized: IELTS, TOEFL, a line of Cambridge international English language exams (PET, FCE, CAE and CPE), PTE, Aptis, ZNO – External Independent Evaluation and EVI – Master's Entrance Exam in English in Ukraine. The following aspects were singled out, according to which the presented exams were compared: the territory where the exam results are recognized; purpose of the test system; the content of the examination; duration of the testing procedure; certificate validity period; the principle of assessing the results of the exam; the level of complexity of tasks; version – paper or computer-based; price; prospects for the applicant, which open up in case of obtaining the desired test results. In conclusion, the authors propose their own classification of current test systems in accordance with the needs of Ukrainian educational sector, in particular, depending on the priorities of further academic and professional careers.

Key words: *comparative analysis, IELTS, TOEFL, PET, FCE, CAE, CPE, PTE, Aptis, ZNO, EVI, international language test systems.*

UDC 811.111:81'372
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/26

Moiseienko S. M.
National Technical University of Ukraine "Igor Sykorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Kondrashova A. V.
National Technical University of Ukraine "Igor Sykorsky Kyiv Polytechnic Institute"

PERFECT SPEECH IN THE ENGLISH COMPUTER DISCOURSE

The article describes the elements of the various sign systems that implement the semantics of the English computer discourse, and provide the internal integrity of the message and the image-cognitive content. The object of our research is the English computer discourse. The purpose of this study is to consider the structural and semantic features of the English computer discourse, which involves the following tasks: to clarify the meaning of "discourse" from the standpoint of the semantic approach; consider the elements of the language system that implements the semantics of the English computer discourse; to analyze the structural and compositional techniques of English computer communication. Verbal communication includes a chain of statements containing information, which is based on the interaction of material and spiritual objects and phenomena, events and situations. The role of verbal communication is to establish connections between phenomena (cognitive act), to transfer to the receiver his knowledge of the subject with the motivation that will serve as an impulse for the receiver to perform certain intellectual or material actions. Since the generator of content is the composition and syntactic design of language units, we consider the syntagmatics of discourse at all levels and identify the principles that guide the construction of discursive structures and their content. Particular attention is paid to language units with nuclear semantics as important operators in the formation of discourse. The paper also analyzes the compositional structure and determines the semantic characteristics of the compositional elements of the computer text. We analyze the structural and compositional features of the English computer communication from the perspective of the semantic approach (based on 150 texts of the English computer discourse).

Key words: *communication, communicative act, semantics, sentence, sign system, sign.*

Formulation of the problem. The concept of discourse arose with the advent of linguistic research beyond sentences – in the field of supra-phrase syntax. Therefore, from the point of view of linguistics, discourse is, first of all, a complex unit, which consists of a sequence of sentences that are semantically connected. Any native speaker subconsciously has a certain key principle that allows him to trace the semantic interactions of units at all levels of discourse. This deep principle permeates all levels of the language system (from phonetic to supra-phrase), which provides:

– automatic deployment of discursive structures with traditional semantics;

– control over the composition of structures in the generation of non-traditional meanings.

Since the generator of meaning is the composition and syntactic design of linguistic units, it is necessary to consider the syntagmatics of discourse at all levels and identify those principles that govern the construction of discursive structures and their semantic content. Special attention is paid to linguistic units with nuclear semantics as important operators in the formation of discourse.

The problem of semantics is at the center of attention of modern linguistics, not only because thanks to this aspect the communicative essence of language is revealed, but also because the content side of the language is directly related to the cognitive activity of a person and is an area of study of many related sciences: philosophy, epistemology, literary criticism, informatics and others which study the role of semantics in the process of knowledge formation and transmission.

The semantic approach to discourse provides the traditional description of discourse in semiotics as a purely pragmatic one, which equates the meaning of an utterance with its situational use, and a purely semantic one, which considers discourse as a global semantic structure and makes it possible to synthesize, integrate a description of discourse based on the form that is the carrier its meaning, since the syntactic form of discourse has a meaning-generating ability.

At the same time, such an approach encounters a number of limitations, since the nature of discourse is twofold, since it is, on the one hand, a product of communicative activity, and on the other hand,

discourse is addressed to the communicative act, to speech activity. The concept of discourse is close to the concept of "linearly constructed speech", and the communicative function comes to the fore in its content. In this sense, discourse is considered from the standpoint of communicative linguistics and is defined as the central unit of speech activity, which is characterized by such basic characteristics as conditioning by extralinguistic factors, the event aspect, purposeful social action, and the definition of discourse as a text within real communication.

The object of the paper is one of the most widespread types of discourse – computer discourse. The concept of "computer discourse" can be interpreted in two ways: on the one hand, it is any communication in computer networks, communication using a special kind of signals – electronic communication signals; on the other hand, computer discourse can be defined as communication on topics related to computers. Both purposes of computer discourse are relevant to us.

The purpose of the research is to consider the structural and semantic features of the English computer discourse. Achieving this goal involves the following tasks:

− to clarify the content of the concept of "discourse" from the perspective of the semantic approach;

− to consider the elements of the language system that implements the semantics of the English computer discourse;

− to analyze the structural and compositional techniques for the design of English computer communication.

The communicative act always presupposes both complete mastery of the receiver's language and the presence of the necessary background knowledge, on the basis of which the understanding of this or that information is provided. In the process of creating a discourse, the level of knowledge of those to whom this discourse is addressed is necessarily taken into account. It is the volume of knowledge and specialization of the receiver that often determine the nature of the presentation and the structure of the discourse. In the process of communication in discourse, informational connections of communicants are realized, who have a certain level of necessary knowledge for understanding and assimilating the relevant material, while the language component of the addressee and the receiver should be equivalent, and the cognitive side of communication (full or partial perception – understanding of the content of communication) is considered within the framework of the equivalence of the thesaurus of communicants. The thesaurus of communicants is part of the cultural and scientific competence of communicants with equal linguistic competence.

Linguistic competence determines, on the one hand, the formation of information for the receiver by the communicant, and on the other hand, the perception of this information by the receiver. Therefore, the linguistic units that structure this information have a content plan, since it is on this feature that communication itself is built, and the meaningful nature of linguistic units should be determined not from structural parameters, but from the characteristics of a real segment of reality that underlies the semantics of the corresponding linguistic unit.

In most cases, the semantic properties of linguistic signs, which are presented in a sufficiently long and dynamically developed context (discourse), differ significantly from the semantic properties of the same signs that are considered in isolation or in a short context. First of all, we are talking, of course, about the main sign – the sentence [6, p. 330].

Analysis of the recent research and publications. In modern linguistics the idea of the need to study a sentence, taking into account the typified text conditions of their use, in other words, with the obligatory output to the text, has been repeatedly emphasized. Such a study helps not only to identify new semantic and syntactic features of individual varieties of simple and complex sentences, but also makes it possible to consider them from the standpoint of functional grammar, which examines grammatical units in "relationship with elements of different language levels involved in the expression of a semantic statement" [3, p. 99].

In addition, the analysis of a sentence in its textual connections is the basis for a serious development of the theory of a coherent text, which must necessarily take into account the "compatibility of the syntactic form and semantic meaning of the same sentences that make up the structure of the text" [4, p. 34].

As you know, the sentence is the main mechanism of text formation. It is with the help of the sentence that new information is transmitted in the text during its deployment. Any sentence in the text has the ability to link with other sentences. In the implementation of this connection, lexical, lexical-grammatical and grammatical means are involved. The ordering of temporal, modal and spatial meanings in sentences and the nature of the theme-rhematic articulation perform connecting functions in the text.

The peculiarity of the English computer discourse should be recognized the existence in

it of various sign systems expressed not only by verbal elements, but also by mathematical symbols, graphic material and tables. In the process of creating a discourse, the addressee "encodes" the message, sequentially using the formalized, verbal and graphic (diagrammatic) systems. Elements of various sign systems, realizing the semantics of the same concepts in essence, enter into various kinds of relationships, paradigmatic, syntagmatic, integrative, which ensures the internal integrity of the message and its figurative-cognitive content.

A fundamental aspect of the organization of computer discourse is its "fitting" to the receiver, because it significantly affects the structure of the discourse. To explain this, we turn to the following analogy. The process of obtaining new information by the receiver is to articulate and comprehend this information. Because the receiver determines what to read, he searches the computer discourse for the most informative passages and, after analyzing them, decides whether the discourse information is relevant to him. Therefore, it is necessary that within the computer discourse "the principles of division and selection of the most communicatively significant segments of expression (i.e., the pragmatic separation) have to be clearly implemented" [5, p. 18].

Each receiver, participating in the act of communication, has a specific plan for finding meaningful dominants in computer discourse. Of course, each search plan is individual, because it is determined by the level of special training and the general intellectual level of the receiver. However, the clear composition of the computer discourse makes it possible to single out some of the main points in the above plan.

Presentation of the basic material. The clear composition of the English computer discourse made it possible to analyze its structure and determine the semantic characteristics of the compositional elements of the English computer text (based on 150 texts of the English computer discourse).

Information in the English computer discourse is, in fact, grouped into arrays of a general computer nature or into arrays of narrowly specialized interest. Because of this, in computer discourse it is always possible to distinguish internal (esoteric, understandable only to specialists) and external (exoteric, popular, available to non-specialists) fragments [2, p. 29]. The traditional composition of the text implies the presence of an introduction, main part and conclusion.

The **introduction** of the computer discourse has a heterogeneous structure and from a pragmatic point of view can be divided into the following parts: 1) general information; 2) assessment and problem; 3) information-selective, summarizing. The information integration of each part of the introduction cumulates the "sum of contents", which will be called "content cumulant" [2, p. 29]. In computer texts, content cumulants are present in each part of the introduction.

The peculiarity of the **general information** part of the introduction is the variety of diachronic elements, references, usual terms. The amount of content that accumulates in this part of the introduction, lays a certain information foundation of an affirmative nature. The general information part of the text may contain the following fragment of the introduction: One of the principal motivations for using OOP is to handle multimedia applications in which such diverse data types as sound and video can be packaged together into executable modules.

The **assessment and problem** part of the introduction is more individual. It is dominated by interrogative intonations, partial judgments of the addressee. The evaluation and problem part accumulates facts of theoretical and experimental nature. They form a conceptual barrier that separates accurate knowledge and ignorance, evidence and intuitive. Such constructions as *no evidence, however, several attempts, although, in other words* etc., which have a tinge of opposition, doubt, present this area of the information field: Another is writing program code that's more intuitive and reusable; *in other words*, code that shortens program-development time.

Logical ending of introduction will enter into the **information-selective or summarizing** part. Here the addressee, using neutral vocabulary, informs occasionally about the nature of the performed work, its best results. In the psychological plan it is a very important part, analyzing it, the receiver first evaluates the work as a whole. At the same time, the receiver analyzes the data and sees the marriage due the lack of information, the lack of clarity, references and has stimuli before the further understanding of the information. This part plays a role of a psychological "trap": Perhaps the key feature of OOP is encapsulation – bundling data and program instructions into modules called "objects". Here's an example of how objects work.

Thus, introduction of computer discourse is a self-contained design and an external block of descriptive character, to which the symbolic structure is apparently uniform and verbal. The introduction of symbolic meanings has been zoomed into the first place with the tasks of the textual economy and the recognition of the receiver from the symbols of the known system

and meaning. The number of signs in non-verbal nature to the number of verbal signs at the introduction is insignificant.

The opposite picture is observed in the **main body** of computer discourse. As a rule, it contains several parts, which convey theoretical and possible experimental material, discuss the obtained results, make comparisons with known facts and principles. Compared to the general information part of the introduction, the main part of computer discourse has an evidentiary character and can be considered as an algorithm of this proof.

Formalized sign systems are more convenient for the organization of the logical structure of the algorithm, which explains their important role in the main part of computer discourse. Argumentation, proof is mainly given within the coexistence of different sign systems. The interaction of these systems is determined by the pragmatics of discourse and is one of the important components of the act of communication. As an example, here is a fragment of computer discourse that contains formalized sign systems:

C++ is an object-oriented superset of *C* which combines the best features of a structured high-level language and an assembly language – that is, it's relatively easy to code and uses computer resources efficiently. *C* was originally designed to write systems software but is now considered a general-purpose language.

The peculiarity of the descriptive part of computer discourse is the presence in it of a large number of binary phrases such as *C++, superset of C*. Their presence is important from the point of view of decoding as such two-membered structures allow to transfer new semantic value in the general virtual signs. Virtually denoted *superset* in the linear series *superset of C* is specified by the denoted *C,* representing the unity of general and specific.

Thus, the statement is true: "In language there are no other means of relative and absolute actualization of virtual words, except for the semantic arrangement of verbal signs in a linear series" [7, p. 82]. Description of diagram elements using binary syntagmas allows not only to form a logical element, but also to fill it with specific computer content. As an example, let's illustrate a graphic sign system within the computer discourse:

Its reverse decoding and presentation of information in the form of a lexical set makes it possible to recognize a certain type of computer data, the description of which with the help of computer lexicon would require significant decompression of the text volume. In addition, the diagrammatic description allows compact storage of information and is a convenient way to identify various types of data. Switching of sign systems actualizes various systems of evidences that characterize the multidimensionality of complex computer objects, processes, concepts. From this point of view, the optimal combination of various sign systems within the computer discourse is not only desirable, but also necessary, since only in this case the evidence of the sign composition, its autonomy and compactness remain.

Specific information usually "flows" to the end of the discourse. Final cumulants, genetically secondary to specific information, are presented in the block of final data. At the same time, they are the final factor in solving certain cognitive-communicative tasks, and the presence of these cumulants is important from the point of view of vocabulary, syntax, stylistics and pragmatics of the computer discourse.

A special role in the compositional plan of computer discourse should be given to the **conclusion**, which we consider as an element of the external block. The conclusion clarifies and specifies the information contained in the information-selective part of the introduction. It is the final element of the external information unit. An additional important function of the con-

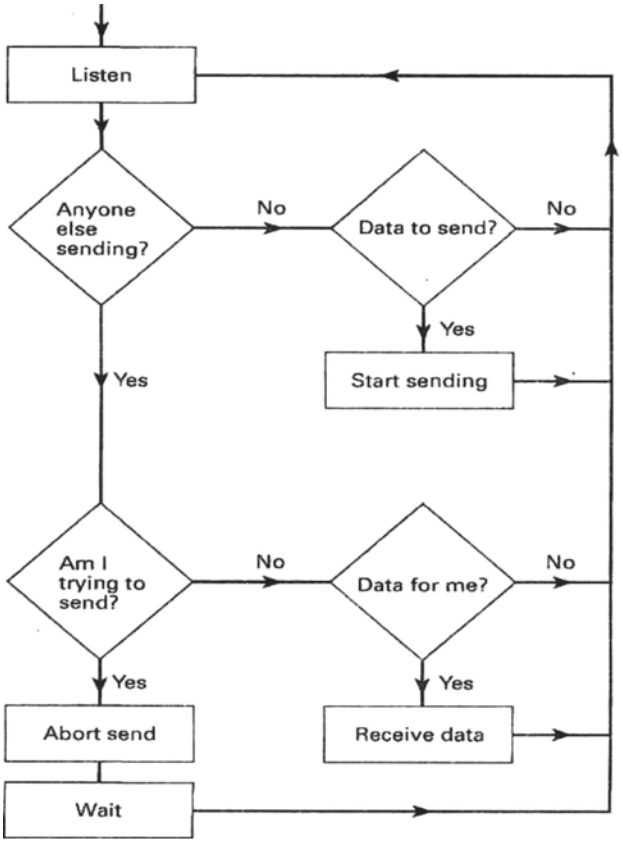

Fig. 1. The Bus/Ethernet network configuration

clusion is to predict further research and opportunities, which is very important for the addressee. A characteristic feature of the conclusion is its complete deformalization, because "formalization is relevant where the researcher is faced with quantitative patterns of the world or patterns that involve a clear logical calculation" [1, p. 47]. In conclusion, the addressee moves to the level of qualitative interpretation, which dramatically reduces the likelihood of elements of formalized languages.

Conclusions and prospects of further investigations. The presence of signs and symbols of different nature in the English computer discourse testifies to its multifunctionality, the main components of which should be pragmatics and adequate reference correlation. The explicit expression of the information block in the English computer discourse is achieved by the active involvement of both verbal and nonverbal means, with structural and compositional factors, as well as traditional methods of design of a scientific work play not the least role here.

Thus, in the English computer discourse there are always tools that increase the level of saturation of cognitive information. The English computer discourse is characterized by a lack of emotional coloration, widespread synonymy, terminology that does not depend on the context. The absolute predominance of cognitive information in the English computer discourse determines the logical rather than the associative-figurative way of its construction, which is provided by special linguistic means, i.e. means of semantic and formal cohesion.

References:

1. Березин Ф. М., Головин Б. Н. Общее языкознание. Москва : Просвещение, 1979. 416 с.
2. Бех П. А., Тарасова Т. А. Некоторые особенности структурно-семантической организации научного текста. *Научный и общественно-политический текст: лингвистические и лингводидактические аспекты изучения* / отв. ред. А. М. Соколова. Москва : Наука, 1999. С. 27–39.
3. Большая советская энциклопедия : в 30 т. Т. 12. / А. И. Прохоров и др. ; 3-е изд. Москва : Сов. энцикл., 1973. 624 с.
4. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата. Киев : Вища шк., 1993. 200 с.
5. Наер В. Л. Прагматика научных текстов: (вербальный и невербальный аспекты). *Функциональные стили: Лингвометодические аспекты*. Москва : Наука, 1985. 239 с.
6. Степанов Ю. С. В поисках прагматики: (Проблема субъекта). Моксва : АН СССР, 1981. Т. 40. № 4. С. 325–332.
7. Уфимцева А. А. Лексическое значение: (принцип семиологического описания лексики). Москва : Наука, 1986. 241 с.

Мойсеєнко С. М., Кондрашова А. В. ДОСКОНАЛЕ МОВЛЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ КОМП'ЮТЕРНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто елементи різних знакових систем, що реалізують семантику англомовного комп'ютерного дискурсу і забезпечують внутрішню цілісність повідомлення та його образнокогнітивне наповнення. Об'єкт нашого дослідження – англомовний комп'ютерний дискурс. Метою даного дослідження є розгляд структурно-семантичних особливостей англомовного комп'ютерного дискурсу, що передбачає виконання таких завдань: уточнити зміст поняття «дискурс» із позиції семантичного підходу; розглянути елементи мовної системи, що реалізує семантику англомовного комп'ютерного дискурсу; проаналізувати структурно-композиційні прийоми оформлення англомовної комп'ютерної комунікації. Вербальна комунікація включає ланцюг висловлювань, що містить інформацію, в основі якої лежить взаємодія матеріальних і духовних предметів та явищ, подій і ситуацій. Роль вербальної комунікації полягає у встановленні зв'язків між явищами (пізнавальний акт), у передачі адресату свого знання предмета з тією мотивацією, яка служитиме імпульсом для виконання адресатом певних інтелектуальних чи матеріальних дій. Оскільки генератором змісту є композиція і синтаксичне оформлення мовних одиниць, ми розглянули синтагматику дискурсу на всіх рівнях і виявили ті принципи, які керують побудовою дискурсивних структур та їх змістовим наповненням. Особлива увага приділялася мовним одиницям з ядерною семантикою як важливим операторам у формуванні дискурсу. У роботі також проаналізовано композиційну структуру і визначено семантичну характеристику композиційних елементів англомовного комп'ютерного тексту. Нами було проаналізовано структурно-композиційні особливості оформлення англомовної комп'ютерної комунікації з позиції семантичного підходу (на матеріалі 150 текстів англомовного комп'ютерного дискурсу).

Ключові слова: *комунікація, комунікативний акт, семантика, речення, знакова система, знак.*

УДК 801.561.3:811.111'23'367
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/27

Морозова І. Б.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ АНГЛОМОВНОЇ ЕЛІТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ГЕРЦОГИНІ КЕМБРИДЖСЬКОЇ КЕЙТ МІДДЛТОН)

Представлену розвідку присвячено аналізу мовленнєвої поведінки елітної особистості. Як приклад такого типу особистості авторка бере герцогиню Кембриджську Кейт Міддлтон (Велика Британія) і робить ретельний аналіз її мовленнєвого іміджу протягом періоду з 2003 по 2020 р. Мета статті полягає у виокремленні структурних та комунікативних еволюційних особливостей мовлення Кейт Міддлтон, а також у визначенні її типових особливостей мовленнєвої поведінки, що разом становлять мовний портрет сучасної британської королівської особи. У статті проводиться розмежування термінів «мовна» та «мовленнєва особистість», виокремлюється поняття іміджу в лінгвістиці та аналізуються головні особливості мовленнєвої поведінки герцогині Кембриджської. Проведене дослідження уможливило зробити такі висновки. Аналіз 3 тис мовленнєвих зразків мовлення Кейт Міддлтон показує очевидну схильність її до ускладнених та складних мовних конструкцій та очевидне падіння частоти простих речень за аналізований період часу. Таким чином, герцогиня Кембриджська наближує своє мовлення до соціального шару «еліти» взагалі та до мовлення королеви Єлизавети II зокрема, показуючи себе яскравим прикладом соціальної еволюції, що відображається в мовленнєвій поведінці мовця. На початку своєї королівської кар'єри Кейт Міддлтон певною мірою копіювала мовленнєві характеристиками свого чоловіка принца Вільяма, але тепер вона перестала наслідувати його у своїй мовленнєвій поведінці та – свідомо чи підсвідомо – вибрала королеву своєю моделлю для наслідування. Мовленнєвий імідж Кейт Міддлтон усе ще має низку її особистих рис, які вона зберегла зі свого іміджу 2003 р. Загалом її сучасний мовленнєвий імідж – це результат напруженої праці, з одного боку, з іншого – це приклад високоелітарної мовної особистості, яку британці знаходять лише серед королівської родини.

Ключові слова: *елітарна особистість, мовленнєвий імідж, мовленнєва особистість, ускладнене речення, складне речення, просте речення.*

You speak, and I shall see you.
Dionysus of Thrace

Постановка проблеми. Проведене дослідження присвячено розгляду еволюції мовлення англомовної особистості протягом п'ятнадцяти років. Представлена робота є фрагментом багаторічного проєкту, орієнтованого на вивчення природних особливостей індивідуального мовлення носіїв англійської мови. Дана розвідка концентрується переважно на аналізі синтаксичної еволюції мовлення реальної людини, герцогині Кембриджської Кейт Міддлтон як представниці сучасної британської королівської фамілії. Зосередження на мовленнєвому портреті представника корони зумовлено, перш за все, тим фактом, що королівська родина Британії – це не тільки символ однієї країни, а віддзеркалення загальнолюдських уявлень про традиції і поняття монархії взагалі. Життя членів королівської родини оприлюднено в ЗМІ. Вони живуть по хвилинах, а їхня поведінка відповідає правилам, зафіксованим у протоколі. Цей факт ускладнює філологічний аналіз мовлення тієї чи іншої особистості, адже не можна бути впевненими, що ця мовленнєва поведінка притаманна саме їй, а не є частиною встановленого іміджу. Зауважимо, що фонетичні та лексичні ознаки мовлення очевидні і з легкістю розпізнаються оточенням, тоді як синтаксичні зміни впливають на співрозмовника підсвідомо і потребують спеціального розгляду [7, с. 73; 10; 15; 17; 24]. Вибір саме синтаксичного аспекту дослідження уможливлює проникнення в глибинні процеси людської свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибір теми зумовлений, з одного боку, великою цікавістю особистості Кейт Міддлтон як представниці сучасної британської королівської фамілії та її популярністю в усьому світі, а також тим фактом, що зараз іміджелогія як поєднання

психологічних, соціальних та нейролінгвістичних досліджень стає однією з пріоритетних галузей серед гуманітарних наук. Створення певного іміджу неможливо без відбудування певного мовленнєвого портрету особистості. Звернення до мовленнєвого портрету особистості сходить до робіт В. фон Гумбольдта (1795), Г. Штейнталя (1855), А. Л. Гардінера (1932) і продовжується в працях В. В. Виноградова (1980), Ю. Н. Караулова (1987), І. П. Сусова (1989) та інших дослідників, які розробляють поняття «мовленнєва» та «мовна» особистість. Огляд сучасної літератури свідчить про зростаючий інтерес до питання відображення свідомості мовця в індивідуальних особливостях його/її мовлення (роботи О. Б. Сиротиніної (2001), Т. О. Космеди (2011, 2012), О. П. Романченко (2019) та багатьох інших лінгвістів). Попри численні дослідження зазначених проблем сьогодні спостерігається певна лакуна у вивченні мовлення такої видатної особи, як герцогиня Кейт Міддлтон. Саме становлення її іміджу як королівської особи являє собою яскравий зразок еволюційних змін людини в умовах певного соціального середовища.

Актуальність проведеного дослідження вбачаємо в лінгвогносеологічній важливості вивчення соціальних ознак національного мовлення, зокрема лінгвальних характеристик елітарної мовної особистості. Така зацікавленість винятковим положенням певної соціальної групи зумовлена тим фактом, що саме еліта грає пріоритетні ролі у сьогоднішньому суспільстві. Як слушно вказує Кріспін Турлоу, мовленнєвий вплив на народ залежить не від того, як багато людей користуються даною мовою, а перш за все від того, хто саме є ці люди [23].

Об'єктом даного дослідження є елітарна мовленнєва особистість, а предметом – лінгвальні особливості мовлення герцогині Кембриджської Кейт Міддлтон як представника певної соціальної верстви.

Постановка завдання. Метою даної роботи є висвітлення еволюції структурно-комунікативних особливостей мовлення Кейт Міддлтон, а також виявлення пріоритетних ознак її мовленнєвої поведінки, що створюють лінгвальний портрет герцогині в сучасних умовах. Поставлена мета мотивує такі *завдання* проведеної розвідки: розмежити близькі за своїм значенням поняття «мовна» та «мовленнєва» особистість; конкретизувати поняття іміджу в лінгвістиці; охарактеризувати еволюцію синтаксису мовлення Кейт Міддлтон протягом п'ятнадцяти років; визначити головні лінгвальні ознаки членкині королівської фамілії.

Емпіричною базою дослідження є 3 тис мовленнєвих зразків, дібраних методом суцільної вибірки з офіційних та неофіційних промов герцогині Кембриджської Кейт Міддлтон, а також з її зареєстрованих особистих бесід.

Усебічне дослідження поставленої проблеми передбачає звернення до конкретних *методів* сучасного лінгвістичного аналізу. Базовою платформою проведеної роботі є антропоцентризм, тобто вивчення мовних явищ крізь призму людської особистості. Як основні методи в роботі використовуються аналіз, синтез і узагальнення, а також спеціальні лінгвістичні прийоми дослідження, такі як дескриптивний, контрактивний, квалітативно-кількісний методи і систематизація досліджуваного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що проблема мовної особистості в лінгвістиці, психолінгвістиці та лінгводидактиці не нова. Ще на початку XIX ст. В. Гумбольдт започаткував дослідження питань зв'язку мови з мисленням людини, її внутрішнім світом та культурними цінностями. Ю. Караулов розробив рівневу модель мовної особистості з опертям на художній текст і навіть розробив три її структурних рівні [4, с. 53].

У «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» за редакцією С. Я. Єрмоленко мовна особистість трактується як поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності [27]. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі [21]. На думку української дослідниці О. Селіванової, мовна особистість – «іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу» [28, с. 370].

Поняття мовної особистості нерозривно пов'язане з поняттям мовної свідомості. Л. І. Мацько вказує, що мовна особистість – це «узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» [5]. Отже, мовна особистість є суб'єктом, який володіє сукупністю здібностей

і властивостей, які дають змогу здійснювати споконвічно людську діяльність – спілкуватися, створювати усні і письмові твори, які відповідають меті та умовам комунікації, вбирати інформацію з текстів, сприймати мову.

Своєю чергою, поняття «мовна особистість» тісно пов'язане з поняттям «мовленнєва особистість», що знайшло відображення в працях І. Бодуена де Куртене, В. Виноградова, В. Гумбольдта, І. Зимньої, В. Карасика, Ю. Караулова, Т. Ушакової, Р. Якобсона. Узагальнюючи їхні наукові здобутки, Ю. Прохоров стверджує, що «якщо мовна особистість – це парадигма мовленнєвих особистостей, то, навпаки, мовленнєва особистість – це мовна особистість у парадигмі реального спілкування, у діяльності. У цьому разі мовленнєва особистість – набір елементів мовної особистості, реалізація яких пов'язана з усіма екстралінгвістичними й лінгвістичними характеристиками певної ситуації спілкування, її комунікативними цілями й завданнями, її темою, нормою й узусом, її етнокультурними, соціальними й психологічними параметрами» [18, с. 58].

О. Пожарицька пропонує шукати відповідь на питання про поняття «мовна» і «мовленнєва» особистість у дихотомії мови і мовлення [15; 16]. За Ф. де Соссюром мовлення вводить мову в контекст уживання, тому що мовлення – це реальна актуалізація мови в процесі міжособистісної комунікації. [19, с. 57]. Таким чином, якщо, слідом за Ф. де Соссюром, мову вважати абстрактним, потенційним, системним і явищем, а мовлення – конкретним, реальним, асистемним, особистим феноменом, то стає очевидним, що мовна особистість – це носій певного лінгвального коду, а мовленнєва – втілення мовної здатності індивіда, яка проявляється під час реального або віртуального спілкування [17].

Відтворення мовленнєвої особистості певної людини фактично є продуктом синтезу мовознавчого і психологічного знання про цю людину і служить для побудови її узагальненого образу як носія мови і певної культури. Це поняття нерозривно пов'язано з поняттям іміджу.

Р. Водак дає визначення іміджу, який розуміється як узагальнений портрет особистості, що створюється в очах громадськості на підставі заяв і практичних дій особистості. Імідж виникає тільки тоді, коли носій іміджу стає «публічним», тобто коли є об'єкти його безпосереднього або опосередкованого сприйняття [26, с. 47]. За визначенням Інституту Коучінгу, імідж – це думка раціонального чи емоційного характеру про людину, що виникла в психіці – у сфері свідомості і/або у сфері підсвідомості певної (або невизначеної) групи людей на основі образу, сформованого цілеспрямовано або мимоволі в їх психіці, у результаті прямого сприйняття ними тих чи інших характеристик даного об'єкта, або непрямого з метою виникнення атракції (тяжіння людей до даного об'єкта) [3].

Проблематика іміджу в останні роки активно розробляється у психології (О. О. Петрова, Є. Б. Перелигіна, О. А. Володарська, Д. Г. Давидов та ін.). Традиційно імідж інтерпретується як «символічний образ суб'єкта, що створюється у процесі об'єктно-суб'єктної взаємодії» [13, с. 23]. Таким чином, імідж є результатом соціального пізнання, проте на відміну від перцептивного образу імідж є чимось створюваним. Індуктор іміджу свідомо або підсвідомо прагне скеровувати те враження, яке він справляє на реципієнта. Отже, імідж не виникає сам по собі, а створюється з певною метою. Цілеспрямованість уважається видовою особливістю іміджу як психічного образу [13; 14 та ін.]. І. Стернін уводить у науковий обіг поняття ***комунікативного іміджу***, який розуміє як довгострокову комунікативну роль людини [20].

У своєму дослідженні ми інтерпретуємо мовленнєву особистість як невід'ємну частину комунікативного іміджу публічної людини. Зрозуміло, що комунікативний імідж людини складається з її вербальної і невербальної поведінки, що демонструє людина у процесі спілкування. Як відомо, невербальна комунікація – це поведінка людини, яка сигналізує про емоційний стан і характер взаємодії особистостей, які спілкуються. Невербальні засоби комунікації виражаються в одязі, зачісці, міміці, позі, предметах, що оточують людину. Розпізнавання і поняття такої поведінки сприяє досягненню найвищого ступеня взаєморозуміння. Подібна інформація дає змогу зрозуміти настрій, переживання, очікування, почуття, наміри, а також морально-особистісні якості людей, що спілкуються [2].

Подібно структурі соціальної диференціації суспільства структура соціальної диференціації мови так чи інакше відбита у всіх мовах світу. Звідси, стратифікаційна варіативність мовленнєвих форм у будь-якій мові пов'язана із соціально-класовою структурою суспільства, з його розподілом на класи і соціальні верстви. Однак, окрім соціальних характеристик особистості, існують також і психологічні характеристики, які доповнюють її портрет. У своєму дослідженні ми виходили з такої *концепції*: якщо мовлення

людини психологічно і соціально детерміноване, існує деяка кількість типологічно різних знакових моделей речень, характерних для тієї чи іншої соціальної чи психологічної групи. У цій роботі ми спираємося на лінгвальну класифікацію особистостей за їхніми соціальними типами, що запропонована у наших попередніх дослідженнях [7, с. 209].

Дана класифікація проведена за аналогією із соціальною моделлю суспільства, розробленою Ллойдом Уорнером [25]. Згідно з типовими мовленнєвими моделями, носіїв мови поділяємо на такі соціокультурні групи: 1) ***еліта*** – люди, які мають вищу освіту і займають провідні положення в різних сферах діяльності (аристократія, священики, представники вищих верств суспільства тощо); 2) ***середній клас*** – робочі, фермери, представники сфери побутового обслуговування та ін.; 3) ***люмпен*** – декласовані, що опустилися люди, які мають низький рівень освіти або не мають його взагалі [там же, с. 209–210]. Р. Водак зауважує, що належність британця до певного соціального класу визначається цілою низкою чинників: походженням, освітою, професією, рівнем доходу, хобі та оточенням [26, с. 121]. Але найбільш яскравим показником ставлення британця до певного соціального прошарку, безсумнівно, є його мова. На думку О. Батлер, «генеральна лінія поділу на класи в Англії проходить не через дорогі особняки й маєтки – зараз ними навіть футболісти володіють, – а через мову» [1, с. 76]. На першій же хвилині розмови людина видає головну інформацію про себе: з якого він/вона графства, яку освіту він/вона здобули, до якого суспільства належить. На самій вершині знаходиться «відточена» королівська англійська мова, якою розмовляє вищий світ. По телевізору «королівську» англійську можна почути в репортажі із засідання Палати Лордів або в різдвяному посланні Єлизавети II. Аристократія залишається вірною традиціям і є найважливішим елементом класової структури британського суспільства.

Розглянемо в зазначеному аспекті еволюцію комунікативного іміджу Кейт Міддлтон, герцогині Кембриджської. Ця леді сьогодні вважається однією з головних світових ікон стилю, адже кожен її вихід прорахований до дрібниць. Проте так було не завжди. Після знайомства Кейт Міддлтон зі своїм майбутнім чоловіком дівчина помітно змінилася. Відбулася ця подія в 2001 р. під час навчання в університеті Сент-Ендрюс. А в 2011 р. пара побралася. Такі кардинальні зміни в житті Міддлтон позначилися й на її характері, й на її звичках. Тепер навіть друзі не впізнають в герцогині колишню подругу. На початку шляху герцогиня могла дозволити собі відкрити плечі, зараз вона виходить виключно в закритих нарядах. Вона стала одягати більше брючних костюмів і спідниць-олівців. Зараз Кейт Міддлтон завжди з'являється на публіці в бездоганному вбранні, з ідеальною зачіскою і мінімальним макіяжем, завжди стримана, привітна, красива. Кейт стала улюбленицею королеви Єлизавети II, адже кращої дружини для принца Вільяма не можна було б знайти. «Вона сильно змінилася. Найсмішніше, що її голос повністю змінився. Вона звучить дуже шикарно, і вона, безумовно, не так добре говорила, коли ми були в школі», – розповів її шкільний приятель газеті «Дейлі Телеграф» (*Daily Telegraph, 2019, June, 14).*

Отже, коли Кейт Міддлтон стала публічною людиною, її комунікативний імідж суттєво змінився. Спробуємо дослідити, як відбувалися зміни в мовленні герцогині протягом становлення її як члена королівської родини.

Після оголошення своїх заручин Кейт і Вільям дали інтерв'ю каналу «Бі Бі Сі». Під час інтерв'ю громадськість уперше почула, як Кейт говорила офіційно, вона торкнулася обручки і розповідала про пропозицію Вільяма та її стосунків з іншими королівськими особами. На першому інтерв'ю разом із принцом було помітно, що майбутня герцогиня нервувала, робила паузи, повтори, доволі часто починала речення зі слів «*You know...».*

Наприклад: «***You know,*** *we were out there with our friends…»; «it's very important to me and,* ***you know»;*** *«I hope we'll* ***you know*** *be able to have a happy family ourselves»; «because it's been,* ***you know,*** *they've been great over the years helping me,* ***you know»;*** *«difficult, difficult times and* ***you know,*** *we see a lot of each other and they're very very dear to me…».*

Однак вона говорила чесно і давала відповіді, які допомогли громадськості відчути її індивідуальність. Для Кейт це перше інтерв'ю, і можна бачити, що для неї важливо справити правильне і позитивне враження на британське суспільство, і їй це вдається. Вона справжня, і саме це подобається людям у ній. У цьому інтерв'ю небагато доказів формальної підготовки. Герцогиня справляє гарне враження, і з роками вона стає все більш упевненою у своїй королівській ролі, а її виступи стають більш ширшими та інформативнішими.

Ставши членкинею королівської родини, жінка повинна дотримуватися етикету та правил, які століттями панували в палаці. Із цим зіткнулися як Кейт Міддлтон, так і Меган Маркл, вийшовши

заміж за британських принців. Герцогині повинні дотримуватися певних правил лексики. Їм далеко не всі слова можна вживати, навіть якщо вони, на перший погляд, звичайні. Соціальний антрополог і автор книги *Watching the English: The Rules of Hidden English Behaviour* Кейт Фокс вивчила лінгвістичні особливості королівської сім'ї. Письменниця зазначила, що монархи не використовують кілька слів, які для інших носіїв мови здаються абсолютно нормальними. Серед них зазначимо такі лексеми, як *pardon, posh, perfume, toilette*, *lounge,* використовуючи замість них *sorry, smart, scent, lavatory, sitting room* відповідно [22].

Попри те, що герцогиня здобула добру освіту і формально й до одруження належала до мовної еліти, синтаксична організація висловлювань Кейт Міддлтон також зазнала суттєвих змін, які не диктувалися королівським Протоколом. За твердженнями жителів Великобританії, мовлення Кейт Міддлтон сприймається навіть більш аристократично, ніж мовлення Вільяма [23]. Переконатися у цьому можна, проаналізувавши їхнє інтерв'ю, яке було взято як матеріал для даного дослідження. Інтерв'ю свідчить про те, наскільки вдосконалилося мовлення Кейт Міддлтон за останній час, адже соціальний статус мовця безпосередньо впливає на манеру мовлення.

Проведений у роботі аналіз офіційних та неофіційних промов герцогині, а також її зареєстрованих неофіційних бесід дає підстави зробити такі спостереження.

Якщо здебільшого мовлення молодого покоління королівської родини зберігає деякі риси мови вищих класів і аристократії, молоді принці у своїх промовах допускають більш знижені конструкції, що спрощує розуміння і «наближає» представників королівської сім'ї до звичайних молодих людей Великобританії. Своєю чергою, герцогиня прагне наблизити свій комунікативний імідж до мовлення справжньої королівської особи. За словами Її величності королеви Єлизавети II, Кейт проявляє себе більш королівською особою, ніж деякі особи королівської крові *(Daily Mail, 2020, September, 20).* Якщо до одруження з принцом Вільямом в її мовленні спостерігалися більшою мірою прості, нееліптичні речення, то після одруження 2010 р. їх питома вага поступово зменшується.

У 2003 р. кількість простих речень у мові Кейт Міддлтон сягала 50,2% від загальної кількості аналізованих реплік; у 2010 р. після одруження їх частотність зменшується (42%). У 2016 р. кількість простих речень не перевищує 38,4%, у 2019 р. стає 35,1% від загальної кількості вивчених реплік.

Наприклад:

1. *I met him and sort of scuttled off. It was something like fate (зареєстрована бесіда с І. Уолш, 2003).*

2. *It´s not a sign of weakness to ask for help. A child´s mental health is just as important as their physical health (Instagram Кенсингтонського палацу, 2018*).

Наведені вище прості речення, взяті в різні часові періоди, відрізняються не тільки комунікативно, а й структурно. Мовлення герцогині стає більш упевненим, афірмативним.

Щодо вживання непредикатних конструкцій бачимо таку картину. Якщо до одруження Кейт частіше вживала емотивні вигуки (близько 6% від загального корпусу мовленнєвих зразків), то нині зазначені конструкції використовуються нею вкрай рідко (засвідчено поодинокі слововживання).

Наприклад, *Well, oh! He was very welcoming* (фрагмент з інтерв'ю про знайомство з принцом Філіпом, 2004 р.).

Сьогодні мовлення герцогині Кембриджської відрізняється підвищеним уживанням ускладнених синтаксичних конструкцій, що, з одного боку, спрощує сприймання тексту її промов на телебаченні та живою аудиторією, а з іншого – демонструє зростання її інтелектуального рівня в аспекті репрезентації в її репліках одночасно двох чи більше відносно релевантних процесів [6; 8–10; 11, с. 215].

Розглядаючи граматичну природу складних та ускладнених речень, можна зазначити, що їх кількість у мовленні Кейт Міддлтон зростає. У 2003 р. Кейт використовує у своєму мовленні 23% складних речень і 28% ускладнених. На 2010 р. ці показники збільшуються: у її виступах кількість складних речень становить 24%, а ускладнених – 34%. У 2016 р., за нашими спостереженнями, герцогиня у своєму мовленнєвому потоку вживає 26% складних речень та 36% ускладнених, і нині їхня частотність 28% складних речень та 37% ускладнених відповідно.

Наприклад:

1. *My mother made it sound appealing to me (фрагмент інтерв'ю для «Бі Бі Сі», 2004 р.)* – ускладнене речення типу комплексного додатку з інфінітивом.

2. *All peace-loving forces coming together is a great advantage of our today's conference* (приватний пост з Instagram Кенсингтонського палацу, 2019 р.) – ускладнене речення типу комплексного підмету, що виражений напівгерундіальним комплексом.

Щодо природи поліпредикатних, тобто синтаксично-складних, конструкцій, у промовах Кейт Міддлтон спостерігається тяжіння до вживання складнопідрядних речень причинно-наслідкового типу (а), а також складносурядних речень дескриптивного типу (б).

Наприклад:

(а) *I believe that all people should come together to protect the children* ***because*** *everyone needs love and care (Express.co.uk).*

(б) *These vulnerable children, many who have come through traumatic circumstances, are nurtured in this caring environment and are able to form these quality relationships that they so desperately need to thrive* (візит до SOS Children's Villages, Пакістан).

Зазначимо також: якщо на початковому етапі свого становлення Кейт Міддлтон намагалася у всьому наслідувати принца Вільяма, практично віддзеркалюючи його поведінку, зараз синтаксична організація її мовлення наближується до промов Її величності королеви, а сама герцогиня Кембриджська набула мовленнєвих особливостей власного характеру, які визначають її комунікативний імідж як особи, що володіє рідною мовою як мистецтвом культурного індивідуального впливу.

Висновки в пропозиції. Інститут еліти є невід'ємним елементом будь-якого цивілізованого суспільства. Мовлення герцогині сьогодні можна вважати еталоном мовної культури британської нації, а саму герцогиню віднести до справжньої еліти суспільства. Із погляду структури влади різні особи, що входять до політичної еліти, відрізняються неоднаковим ступенем впливу на процес прийняття найважливіших політичних рішень країни. Проте комунікативний імідж герцогині Кембриджської як елітарної мовленнєвої особистості втілює у собі уявлення більшості британців про королівський статус. І в цьому сенсі про Кейт Міддлтон можна говорити як про майбутню королеву, образ якої омріяний прихильниками традицій «старої милої Англії». Отже, Кейт Міддлтон – зразок поступової трансформації мовленнєвої особистості від репрезентантки середньої верстви до найвищого рівня еліти у британському суспільстві.

Список літератури:

1. Батлер О. В. Моя маленькая Британия. Санкт-Петербург : БХВ-Петербург, 2011. 336 с.
2. Жданенко С. Б. Соціальна комунікація в умовах інформаційного суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2016. № 1(28). С. 36–48.
3. Институт Коучинга. URL: https://coachinstitute.ru/mediateka/pro-kouching/.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 264 с.
5. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.
6. Морозова И. Б., Чайковская И. Ф. Организующая роль истинно-оценочных высказываний в процессе речевого взаимодействия коммуникантов (на материале англоязычного художественного диалога). *Функциональная лингвистика. Язык. Человек. Власть* : материалы VIII Международной конференции по функциональной лингвистике, 1–6 октября 2001 г. Ялта, 2001. С. 178–180.
7. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія. Одеса : Друкарський дім, 2009. 384 с.
8. Морозова И. Б. Грамматическая сущность термина «осложненное предложение» в современном английском языке. *Вісник Харківського державного університету. Романо-германська філологія.* 2011. С. 166–173.
9. Морозова И. Б. Речевое поведение персонажной личности сквозь призму ее социальной принадлежности (на материале современного английского романа). *Наукові записки. Серія «Філологічна».* 2012. Вип. 26. С. 224–229.
10. Морозова І. Б. Когнітивно-інтелектуальний рівень мовця крізь призму гештальт-аналізу. *Актуальні проблеми функціонування мови і літератури в сучасному поліетнічному суспільстві* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 27–28 вересня 2018 р. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2018. С. 80–83.
11. Морозова І. Б. Покладемо квіти на могилу Елджернона: гештальт-маркери синтаксичного профайлінгу особистості. *Актуальні питання іноземної філології.* 2018. № 8. С. 214–221.
12. Морозова И. Б. Элементарная структура предикации как основа определения грамматического статуса предложения. *Modern researches in philological sciences* : collective monograph. Riga : Baltija Publishing, 2020. P. 200–217.
13. Перелыгина Е. Б. Психология имиджа. Москва : Аспект Пресс, 2002. 223 с.
14. Перелыгина Е. Б., Давыдов Д. Г. Социально-психологические особенности имиджа в молодежной среде. Минск : АБТ, 2005. 192 с.

15. Пожарицька О. О. Авторський концепт позитивності у мовленнєвому портреті головного героя: комунікативно-парадигматичний аналіз (на матеріалі англомовних романів жанру «вестерн») : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2014. 244 с.

16. Пожарицька О. О. Мовленнєвий портрет головного героя як вираження авторського начала у творі. *Лингвистика и межкультурная коммуникация – инновационные подходы и пути развития* : коллективная монография : в 2-х кн. К 1. Одесса : Куприенко С. В., 2013. С. 71–83.

17. Пожарицкая Е. А., Волчок Н. В. Элитарная личность сквозь призму дихотомии языка и речи. *Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства.* 2020. № 33. С. 29–34.

18. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев. Москва : КомКнига, 2006. 328 с.

19. Соссюр Ф. де. *Труды по языкознанию* / ред. А. А. Холодовича. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.

20. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. Воронеж : ВГУ, 2001. 227 с.

21. Струганець Л. Поняття «мовна особистість» в україністиці. *Культура слова.* 2012. № 77. С. 127–133.

22. Fox K. Watching the English: The Rules of Hidden English Behaviour. Ldn: Hodder & Stoughton, 2014. 592 p.

23. Thurlow C., Adam J. Introducing elite discourse: the rhetorics of status, privilege, and power. *Social Semiotics.* 2017. № 27:3. P. 243–254. DOI: 10.1080/10350330.2017.1301789.

24. Pozharytska O., Volchok N. Language and Speech Personalities through the Prism of Modern Scientific Research. *Dynamics of the development of world science. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference.* Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. P. 781–784.

25. Warner W. L. Social Class in America, The Evaluation of Status, a Manual of Procedure for the Measurement of Social Status. N. Y. : Harper Collins, 1969. 276 p.

26. Wodak R. Political Roles and Images. UK., Ldn : William Clowes Ltd, 2017. 214 p.

27. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

28. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

Morozova I. B. ENGLISH-SPEAKING ELITE PERSONALITY: FORMATION OF LINGUAL BEHAVIOUR (BASED ON DUCHESS OF CAMBRIDGE KATE MIDDLETON'S SPEECHES)

The present investigation is dedicated to the analysis of an elite personality's speech behaviour. As an example of such type of personality, the author takes Duchess of Cambridge, Kate Middleton (UK) and makes a thorough analysis of her speech image within a period of time from 2003 to 2020. The objective of the article consisted in singling out the structural and communicative evolutionary peculiarities of Kate Middleton's speech as well as defining her typical features of speech behaviour, making up a lingual portrait of a modern British royalty. The articles draws a line between the terms "language" and "speech personalities", focuses on the notion of image in linguistics and reveals the telling features of the Duchess of Cambridge's speech behaviour. The carried out investigation allowed drawing the following conclusions. The analysis of 3000 speech samples of Kate Middleton's speech show an evident tendency to complicated and complex speech constructions and an evident fall in the frequency of simple sentences. This way the Duchess of Cambridge makes her speech closer to the elite social layer in general and to HRH Queen Elizabeth II's speech in particular, showing herself as a shining example of social evolution reflected in speech behaviour. While at the beginning of her royal career, Kate Middleton boasted speech characteristics closer to her husband Prince William, now she has stopped mimicking him in her speech behaviour and – consciously or subconsciously – she has chosen the Queen as her model to follow. Moreover, Kate Middleton's speech image still has a number of her personal traits, which she has preserved from her 2003-image. Altogether, her modern speech image is a result of hard work, on the one hand, and, on the other hand, it is an example of a highly elite speech personality, attributed by the Brits to the royal family only.

Key words: *elite personality, speech image, speech personality, complicated sentence, complex sentence, simple sentence.*

УДК 81'42 : 82-1 : 811.111
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/28

Москвичова О. А.
Херсонський державний університет

МАКРОСЕГМЕНТ ФРАКТАЛЬНОЇ ПОЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ СВІТУ В ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ ВИМІРІ

Екстраполюючи методологію лінгвопоетичного аналізу, методологію когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики, ураховуючи здобутки методології фрактального моделювання у математиці, фрактальній геометрії, синергетиці й теорії систем, окреслимо методику конструювання фрактальної поетичної моделі світу, яка характеризується складною структурою у лінгвокогнітивному вимірі. Указана складність структури зумовлена когерентністю між складовими сегментами фрактальної поетичної моделі світу, тобто узгодженням дифузійних і дисипативних процесів, котрі уможливлюють когерентну зв'язність складної хаотичної структури у єдине фрактальне ціле. Структурування фрактальної поетичної моделі світу у лінгвокогнітивному вимірі шляхом упорядкування художніх концептів і концептів та концептуальних тропів із подальшим фреймовим моделюванням та конструюванням концептуальних блендів з урахуванням методологічного інструментарію конструювання образ-схем концептуальних тропів дає змогу впорядкувати зазначені аспекти в єдиній фрактальній і лінгвокогнітивній моделі світу. У такий спосіб здійснюємо перехід когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики на новий топологічний рівень, котрий ознаменовано можливістю графічного кодування лінгвокогнітивних постулатів у складній ієрархічній фрактальній моделі, що складається із самоподібних мікро- та макросегментів, а також із фреймової мережі та мережі концептуальних смислів.

Так, запропоноване моделювання фрактальної поетичної моделі світу відкриває нову галузь у сучасній когнітивній лінгвістиці та когнітивній поетиці з опорою на сукупність методологій точних і гуманітарних наук. Висновуємо, що такою новою ланкою постає когнітивна графіка, або, точніше, когнітивна фрактальна графіка, оскільки репрезентована методика дослідження поетичних текстів із подальшим конструюванням фрактальної поетичної моделі світу враховує декілька аспектів когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики, математики, геометрії, теорії систем, синергетики.

Ключові слова: *художній концепт, концептуальні тропи, фрактал, фрактальна поетична модель світу, атрактор, мікросегмент фрактальної поетичної моделі світу, макросегмент фрактальної поетичної моделі світу.*

Постановка проблеми. У процесі моделювання макросегмента фрактальної поетичної моделі світу (*далі – ФПМС*) спираємось на методологію конструювання мікросегмента ФПМС. ***Макросегмент ФПМС*** складається з ієрархії реконструйованих концептуальних тропів у британських поетичних текстах XIX–XXI ст. [1; 2], а ***мікросегмент ФПМС*** – з ієрархії ідентифікованих художніх концептів (*далі – ХК*) у матеріалі дослідження [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ураховуючи доцільність використання інтегрованої методики точних наук та лінгвістики під час конструювання ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі [1; 2], вважаємо, що найбільш точним є потрактування ФПМС саме «***моделлю***», тому що як у точних науках, так і в лінгвістиці ***фрактальна модель*** – спрощене уявлення реального устрою чи процесу та властивих їм особливостей. Ураховуючи надбання когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики у процесі конструювання лінгвокогнітивного виміру ФПМС, уважаємо, що лінгвістично коректним постає такий алгоритм моделювання лінгвокогнітивного простору ФПМС (рис. 1).

ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі складається з двох сегментів – мікросегмента та макросегмента, і потрактування вказаних елементів сегментами є коректним, оскільки зазначені сегменти постають частинами єдиного круга – лінгвокогнітивного виміру ФПМС, котрі обмежені дугами (рис. 2).

Як зазначалося, мікросегмент лінгвокогнітивного виміру ФПМС наповнюємо ідентифікованими ХК у британських поетичних текстах XIX–XXI ст., а макросегмент – реконструйованими

концептуальними тропами у матеріалі дослідження. Ідентифіковані ХК є складниками фреймів, а реконструйовані концептуальні тропи – блендів (рис. 3).

В аспекті розвідки графічне моделювання макросегмента ФПМС спирається на комп'ютерне фрактальне моделювання, в якому магістральним й основним фракталом для подальшого виокремлення типології фракталів є *фрактал Мандельброта*, найменованого на честь свого винахідника, фундатора теорії фракталів у математиці Бенуа Мандельброта. В аспекті фрактального моделювання доведено, що структура фракталу Мандельброта складається з декількох кіл. Перше і головне коло у структурі зазначеного фракталу є ***центральним колом – головною кардіоїдою*** (рос. кардиоида). Кількість кіл-копій центрального кола може бути безкінечною. Додаткові кола-копії є ***периферійними колами*** (рис. 4).

Спираючись на структурні особливості головного фракталу у математиці – фрактал Мандельброта, конструюємо лінгвокогнітивний макросегмент ФПМС за аналогією до вказаного магістрального фракталу. Макросегмент ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі складається з трьох кіл. Так, першим і ***центральним колом у структурі макросегмента ФПМС є перцептивне коло*** (*перцептивний* (від лат., *perceptio* – сприйняття, відображення об'єктивної дійсності органами чуттів) – такий, що стосується сприйняття; чуттєве сприйняття зовнішніх предметів людиною; просте безпосереднє уявлення про зовнішній світ). ***Структурні елементи сегментів ФПМС*** у лінгвокогнітивному вимірі потрактовуємо «***спектрами***», котрі розуміємо як низку однорідних, але відмінних одне від одного явищ, дій тощо. Кола макросегмента ФПМС однорідні, оскільки наповнені реконструйованими концептуальними тропами у британських

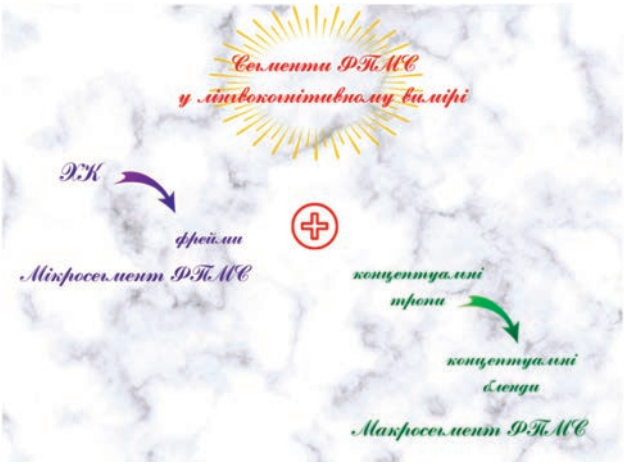

Рис. 1. Алгоритм моделювання сегментів ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі

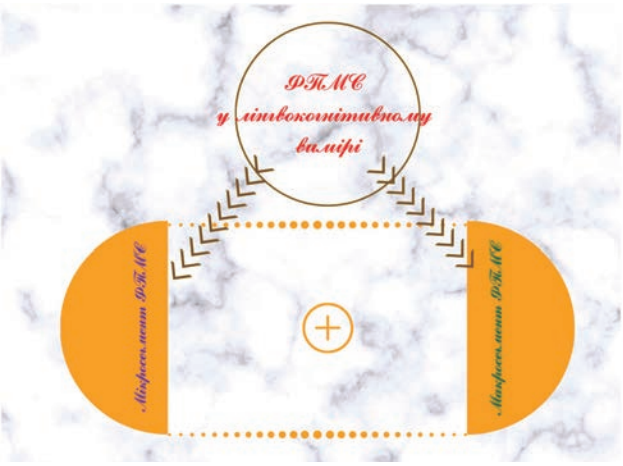

Рис. 2. Мікро- й макросегменти ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі

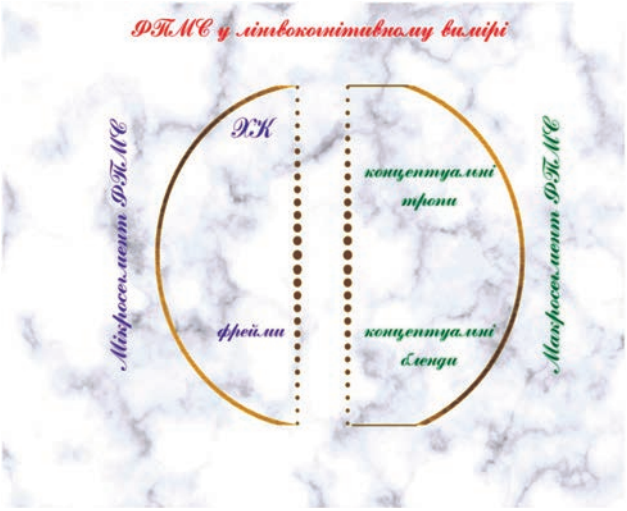

Рис. 3. Деталізація сегментів ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі

Рис. 4. Структура фракталу Мандельброта

поетичних текстах XIX–XXI ст. Відмінність між колами зумовлена наповненням різними концептуальними тропами, котрі розподілені у колах за кількісними показниками за результатами домінантності реалізації у поетичних текстах [1; 2].

Відповідно, ***центральне коло макросегмента ФПМС*** є ***перцептивним спектром*** і, у нашому розумінні, постає наскрізним оцінно-емотивним компонентом, котрий корелює з відчуттями, почуттями і емоціями, а також є тим компонентом концептуальної інформації, котра втілена в реконструйованих концептуальних тропах на матеріалі британських поетичних текстів XIX–XXI ст. [1; 2]. Перцептивний спектр пов'язаний із психічними функціями відчуттів, почуттів, образами та колективним позасвідомим (архетипами), сутність яких відображена в ієрархії концептуальних тропів, реконструйованих на матеріалі дослідження з урахуванням кількісного домінантного показника реалізації [1; 2].

До центрального кола макросегменту ФПМС примикає ***друге коло***, тобто у нашому розумінні – ***асоціативний спектр***, котрий являє собою ієрархію концептуальних тропів, реконструйованих у британських поетичних текстах XIX–XXI ст., проте кількість яких є меншою у порівнянні з тими ХК, котрі наповнюють перцептивний спектр [1; 2]. Термін *асоціація* (лат. *associo* – з'єдную, зв'язую) у психології є поняттям, що виникає під час згадування іншого поняття; це певний суб'єктивний образ, який виникає у свідомості людини завдяки об'єктивному зв'язку між предметами та явищами, фізіологічною основою якого є тимчасовий нервовий зв'язок. У лінгвістиці поняття «*асоціація*» є осмисленням психолінгвальних механізмів металогічного та образного вживання ЛО та реалізація у мові й тексті їх естетичного потенціалу. У когнітивній лінгвістиці поняття «*асоціація*» пов'язане з потрактуванням концепту, складна структура якого включає в себе й соціопсихокультурний аспект, який пов'язаний з асоціаціями, оцінками, національними образами та конотаціями, котрі властиві певній культурі.

Третім колом у структурі макросегмента ФПМС є ***індивідуально-авторське***, точніше, ***індивідуально-поетичне коло***, котре потрактовуємо як ***індивідуально-поетичний спектр***. Зазначимо, що у дисертаційній праці наповнення кіл-спектрів макросегмента ФПМС підпорядковано кількісним реалізаціям концептуальних тропів у матеріалі дослідження [1; 2]. Так, центральний перцептивний спектр наповнюємо тими концептуальними тропами, ідентифікація яких є найбільш частотною у британських поетичних текстах XIX–XXI ст. Асоціативний спектр заповнюємо тими концептуальними тропами, котрі ідентифікуємо у матеріалі дослідження менш частотно й до інтерпретації яких слід залучити інформацію асоціативного типу. Індивідуально-авторський спектр, або у контексті дисертаційної праці індивідуально-поетичний спектр, наповнюємо тими концептуальними тропами, котрі є спорадичними в аналізованих віршах, рідкісна реалізація яких зумовлена індивідуально-поетичними властивостями поетичних текстів.

Постановка завдання. В аспекті фрактальної методології конструювання макросегмента ФПМС актуальними постають основні принципи моделювання фракталів. У ході моделювання вказаного сегмента ***фрактальні ітерації*** є тими когнітивними та поетико-когнітивними процедурами реконструкції концептуальних тропів у когнітивній лінгвістиці та когнітивній поетиці. До вказаних ітерацій залучаємо методологію лінгвістичного аналізу поетичних текстів, котра проявляється у встановленні стилістичних засобів номінації та засобів номінації граматичного синтаксису концептуальних тропів у віршах.

Методологія когнітивного аналізу передбачає не тільки реконструкцію концептуальних тропів, а й виявлення типології концептуальних метафор у матеріалі дослідження; когнітивних процесів, котрі залучено до реконструкції концептуальних тропів у британських поетичних текстах XIX–XXI ст.; лінгвокогнітивних операцій, прийомів і процедур, які постають основою для моделювання реконструйованих концептуальних тропів у систему концептуальних блендів. Указана трансформація реконструйованих концептуальних тропів у концептуальні бленди в рамках макросегментів ФПМС є ***фрактальними рекурсіями***. ***Фрактальна самоподібність***, залучена до процесу моделювання макросегмента ФПМС, є аналогічним алгоритмом конструювання макросегмента ФПМС до структури мікросегмента ФПМС.

Виклад основного матеріалу. Подібно до мікросегмента ФПМС макросегмент ФПМС охоплює у своїй структурі ***перцептивний спектр***, ***асоціативний спектр*** та ***індивідуально-поетичний спектр***. Дослідження макросегмента ФПМС у синхронічному аспекті здійснюється на матеріалі британських поетичних текстів романтизму, модернізму й постмодернізму окремо. Графічно макросегмент ФПМС кожного культурно-історичного періоду репрезентуємо за аналогією до фракталу Мандельброта (рис. 5).

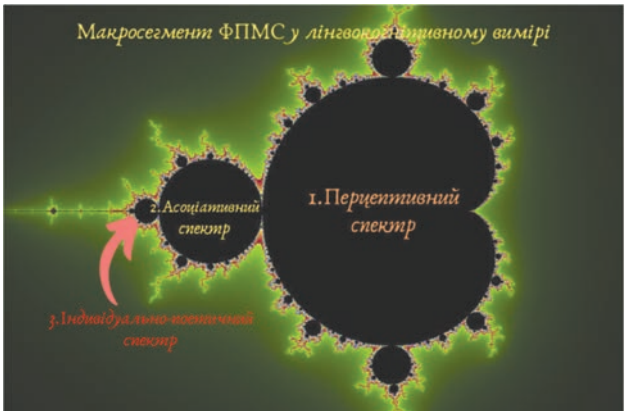

Рис. 5. Макросегмент ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі у синхронії

Як зазначалося, фрактал Мандельброта трансформується у типологію фракталів, властивих фрактальній геометрії, інформатиці та математиці. Відповідно, зазначений аспект макросегмента ФПМС є основою для моделювання блендів, котрі графічно репрезентуємо у фрактальний спосіб (рис. 6).

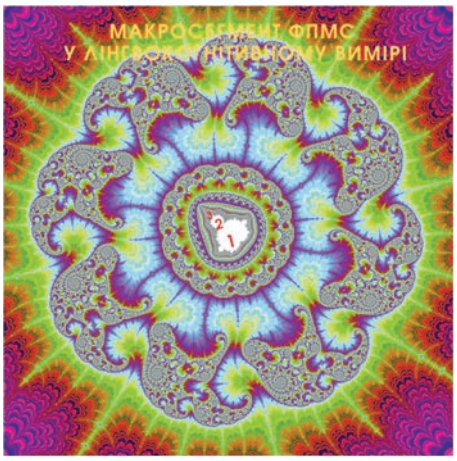

Рис. 6. Фрактальна рекурсія макросегмента ФПМС у бленди

У вказаних рисунках цифрою ***1*** маркуємо ***перцептивний спектр*** макросегмента ФПМС, цифрою ***2*** – ***асоціативний спектр*** і цифрою ***3*** – ***індивідуально-поетичний спектр***. Зазначені рисунки є графічними презентаціями дослідження макросегментів ФПМС у синхронічному аспекті, тобто у британських поетичних текстах романтизму, модернізму й постмодернізму окремо.

Діахронічний аспект дослідження передбачає виявлення інваріантних ядер макросегментів ФПМС у матеріалі дослідження за компаративним аспектом, тобто порівнянням макросегментів ФПМС романтизму, модернізму й постмодернізму. Графічно макросегменти ФПМС у діахронії є такими (рис. 7). У вказаному рисунку літера ***A*** – еквівалент ***макросегмента ФПМС романтизму***, літера ***B*** – ***модернізму*** й літера ***C*** – ***постмодернізму***.

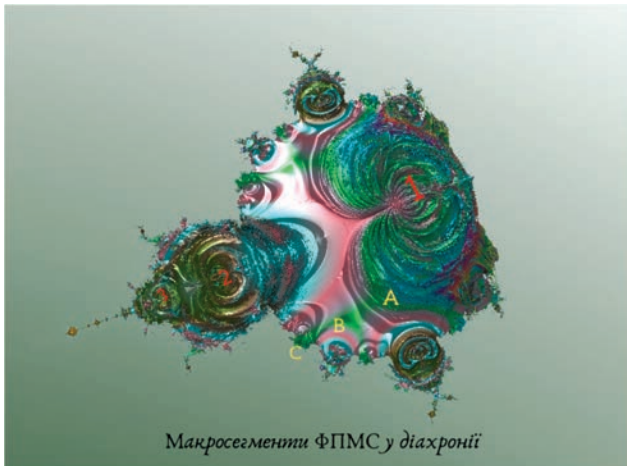

Рис. 7. Макросегменти ФПМС у діахронії

У результаті здійсненого аналізу британських поетичних текстів ***романтизму*** реконструйовано ієрархію концептуальних тропів. У ***британських поетичних текстах XIX ст.*** домінують реконструйовані концептуальні метафори порівняно з іншими реконструйованими концептуальними тропами (рис. 8).

Рис. 8. Співвідношення кількості концептуальних тропів у британських поетичних текстах романтизму

У ***британських поетичних текстах модернізму*** й ***постмодернізму*** встановлено домінантну кількість реконструйованих концептуальних метафор порівняно з іншими реконструйованими концептуальними тропами (рис. 9).

Так, окреслені макросегменти ФПМС досліджено у ***синхронічному аспекті***. У результаті порівняння отриманих результатів дослідження макросегментів ФПМС романтизму, модернізму й постмодернізму

Рис. 9. Співвідношення кількості концептуальних тропів у британських поетичних текстах модернізму й постмодернізму

у діахронічному аспекті виявлено ті реконструйовані концептуальні тропи, котрі повторюються у макросегментах ФПМС XIX–XXI ст.:

- Макросегмент ФПМС романтизму:

1. Концептуальні метафори:

– LIFE IS A PLAY;
– A PERSON IS A CONTAINER;
– **LOVE** IS PAIN;
– HEART IS A CONTAINER.

2. Концептуальні метонімії:

– DUST STANDS FOR THE POET (A PERSON);
– A SHADOW STANDS FOR A PERSON;
– A NAME STANDS FOR A PERSON;
– A SHADOW STANDS FOR A CHILD;
– A SPIRIT STANDS FOR A PERSON;
– AN ANGEL STANDS FOR A WOMAN;
– THE IMMORTAL SPIRIT STANDS FOR A PERSON (SHAKESPEARE);
– A PALE GHOST STANDS FOR THE PERSON (A POET);
– A GHOST STANDS FOR THE BOY;
– A SAINT / AN ANGEL STAND FOR A GIRL.

3. Концептуальна метаморфоза:

– AN ALIVE CHILD IS TURNED INTO A DEAD CHILD (концептуальна метаморфоза). Каузатори концептуальної метаморфози: DEATH OR GOD CAUSE METAMORPHOSIS.

- Макросегмент ФПМС модернізму:

1. Концептуальна метонімія:

– NAMES STAND FOR MEN.

2. Концептуальна метаморфоза:

– AN ALIVE PERSON (A MAN) TURNS INTO A DEAD PERSON (DUST) (концептуальна метаморфоза). Каузатори концептуальної метаморфози: DEATH AND TIME CAUSE METAMORPHOSIS.

- Макросегмент ФПМС постмодернізму:

1. Концептуальні метафори:

– **LOVE** IS PAIN;
– LIFE IS A PLAY;
– A PERSON IS A CONTAINER;
– HEART IS A CONTAINER.

2. Концептуальні метонімії:

– THE SHADOW PEOPLE STAND FOR THE ANCESTORS;
– A GHOST STANDS FOR THE WOMAN;
– DUST OR MUD STAND FOR A PERSON.

Окреслені концептуальні тропи, які повторюються в індивідуально-поетичному спектрі макросегментів ФПМС у діахронії, постають рефлексією основних мотивів британської поезії XIX–XXI ст., навколо яких сфокусовано найбільшу увагу британських поетів. Повторення цих мотивів в індивідуально-поетичному спектрі є свідченням того, що кожен із поетів надає свого власного поетичного забарвлення вказаним мотивам. Так, у британських поетичних текстах романтизму увагу поетів зосереджено на мотивах життя, кохання, особистісних переживаннях поетів, сутності життя й смерті, релігії та на аспектах містичного. У британських поетичних текстах модернізму основними мотивами є сутність життя й смерті та проблеми збереження спогадів про загиблих на війнах британських солдатів, імен героїв у віках та історії Великої Британії. У постмодернізмі сутність війн відходить на другий план, і поети повертаються до переосмислення властивих романтизму мотивів життя, кохання, особистості, смерті, містики.

Моделювання сегментів ФПМС у діахронії спрямоване на виявлення інваріантних ядер, котрі властиві британській поезії XIX–XXI ст.

у лінгвокогнітивному вимірі. У ході дослідження мікросегментів ФПМС у діахронії доведено, що у перцептивних спектрах мікросегментів ФПМС повторюються ХК DEATH, LIFE, LOVE, PERSON/PERSONALITY. Указані концепти змодельовано у концептосфері перцептивних спектрів мікросегментів ФПМС у діахронії. Асоціативним спектрам мікросегментів ФПМС у діахронії властиве повторення ХК GOD, TIME, DREAM; а індивідуально-поетичним спектрам — ХК RESURRECTION, FLOWER, MAGIC, FEELINGS/FEELING. Зазначені ХК сконструйовано у фреймових матрицях.

Дослідження мікросегментів і макросегментів лінгвокогнітивного виміру ФПМС у діахронії дає змогу дійти висновку, що в асоціативних спектрах макросегментів ФПМС у діахронії повторюється концептуальна метафора LOVE IS SLEEP, а в індивідуально-поетичних спектрах – концептуальна метафора LOVE IS PAIN. У перцептивних спектрах мікросегментів ФПМС у діахронії ідентифіковано ХК LOVE. Так, ХК LOVE перцептивних спектрів мікросегментів ФПМС у діахронії повторюється у спектрах макросегментів ФПМС у діахронії у концептуальних метафорах LOVE IS SLEEP та LOVE IS PAIN. Відповідно, ХК LOVE й є тим самим інваріантним ядром ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі (рис. 10).

Висновки і пропозиції. Отже, у ході дослідження ФПМС у діахронічному аспекті встановлено не лише домінантне інваріантне ядро у лінгвокогнітивному вимірі, а й виявлено, що у матеріалі дослідження домінантним є мотив кохання. Кохання оспіване британськими поетами у різноманітті відтворення ними власних почуттів і страждань стосовно взаємного та нерозділеного кохання. Відповідно, воно постає як сном із квінтесенцією піднесених почуттів та емоцій особистості поета та як біллю – втіленням душевних страждань та переживань поетів.

У процесі моделювання ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі доведено, що сконструйована модель одна, а концептуальне наповнення є різним і зумовлене матеріалом і результатами дослідження крізь призму лінгвокогнітивного, поетико-когнітивного, лінгвостилістичного, лінгвопоетичного, фрактального аспектів аналізу матеріалу дослідження.

У перспективі постає можливим утілити результати запропонованого нами моделювання ФПМС у реалізації різних видів моделей, котрі зумовлені матеріалом дослідження не лише у сфері поезії, а й у царині наратології. Так, на окреме висвітлення заслуговує конструювання такої типології моделей в аспекті фрактального моделювання, як:

– *міфолого-релігійної моделі світу* (на основі дослідження текстів релігійно-міфологічної тематики);

– *утопічної моделі світу* (на матеріалі політичних текстів);

– *історико-філософської моделі світу* (на матеріалі історичних, філософських текстів або текстів, спрямованих на рефлексію історичної особистості);

– *футорологічної моделі світу* (на матеріалі текстів жанру фентезі).

Також запропоноване нами моделювання може бути перспективним для дослідження творчості певного поета, автора, епохи або поетів, авторів чи культурно-історичних епох. Припускаємо, що в аспекті перспективи дослідження постає можливим осягнути семіотичного простору лінгвістики, а саме доповнити модель семіотичним виміром, у складі якого міститимуться фрактали символів,

Рис. 10. Інваріантне ядро ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі

Рис. 11. Типологія фрактальних моделей у лінгвістиці

індивідуально-авторських символів, емфатичних символів, ейдетичних символів та енігматичних символів за зразком змодельованої нами ФПМС. Указаний семіотичний аспект ФПМС проілюструємо у дисертаційній праці.

В аспекті подальшої перспективи втілення ФПМС та її різноманітних варіацій залежно від матеріалу дослідження й підходів до методологічного лінгвістичного аналізу звернемо увагу на виокремлену типологію фракталів у фрактальній математиці та геометрії. Так, доведено існування таких видів фракталів, як:

– ***суперфрактали*** – фрактальні структури, в яких алгоритми конструювання фрагментів змінюються спонтанно;

– ***мультифрактали*** – складні фрактальні структури, які складаються з декількох фрактальних структур;

– ***алеаторні фрактали*** – фрактали, в яких незначний зовнішній вплив або зовнішні флуктуації впливають на зміну форми фракталу.

Екстраполюючи надані потрактування видів фракталів у точних науках крізь призму лінгвістики, пропонуємо таку типологію лінгвістичних фрактальних моделей:

– ***суперфрактальна лінгвістична модель***, сегменти та мережі якої змінюються із залученням компаративного аналізу;

– ***мультифрактальна лінгвістична модель***, котру доповнено іншим лінгвістичним виміром (наприклад, шляхом поєднання лінвгокогнітивного й семіотичного вимірів тощо);

– ***алеаторна фрактальна лінгвістична модель***, сегменти та мережі якої змінюються за виявлення нової інформації дослідження, не врахованої попередниками.

Узагальнимо висловлену гіпотезу типології фрактальних лінгвістичних моделей у рис. 11.

Таким чином, висновуємо, що ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі постає складним лінгвокогнітивним та фрактальним конструктом, котрий складається з двох сегментів – *мікросегмента* (ХК та фрейми) та *макросегмента* (концептуальні тропи й бленди). Розроблена нами гіпотеза стосовно фрактальності поетичної моделі світу у лінгвокогнітивному вимірі обґрунтована міждисциплінарним теоретичним оглядом, екстраполяція якого сприяє підтвердженню релевантності гіпотези у дисертаційній праці.

Список літератури:

1. Moskvichova O. A. The Methodology of the Modelling of the Fractal Poetical Model of the World (Based on the British Poetry of the XIXth Century). *Modern Philology : Promising and Priority Areas for Scientific Researches : collective monograph* / L. Didukh, D. Drozdovskyi, T. Konovalenko, V. Koroliova, etc. Lviv-Toruń, 2020. P. 99-132.

2. Moskvichova O. A. The Design of the Fractal Poetical Model of the World (based on the British Poetry of the XX-XXIst Centuries). *Modern Researches in Philological Sciences : collective monograph* / edited by I.-M. Fărcaş. Baia Mare, 2020. P. 217-239.

Moskvichova O. A. THE MACROSEGMENT OF THE FRACTAL POETICAL MODEL OF THE WORLD IN THE LINGUISTIC AND THE COGNITIVE SURVEY

The article is dedicated to the illumination of the methodology of the modelling of the fractal poetical model of the world as the construct that consists from segments of micro- and macro-levels. The complexity of the fractal poetical model of the world is explained by the net of the conceptual senses of the frame mode and the integrated mode, their fractal self-similarity, conceptual and semantic approximations and deviations.

The article is dedicated to the investigation of the specificity of the reproduction of the reality in the fractal poetical model of the world on the basis of the British poetry of the XIX-XXIst centuries with the help of the linguistic, of the poetical analysis of the lexical and the semantic tropes as the verbal means of the actualization of cognitive processes of the formation of the fractal poetical model of the world and the outlining of the axiological sense that is specific for the cognitive style of poets of the British romantic, the modern and the postmodern periods by means of linguistic, cognitive, poetic analyseses of the above mentioned tropes. The analyses comprises

the usage of the cognitive and the discourse strategies of the interpretation of the deepest sense of the fractal poetical model of the world, such as: the reconstruction of the axiological literary concepts as elements of the fractal poetical model of the world, the modelling of the conceptual tropes as the cognitive basis of the formation and of the designing of the fractal poetical model of the world and the modelling of conceptual blends and frames as emergent cognitive structures of the embodied understanding in the poetics of the British romantic, the modern and the postmodern periods. The study presents the results of the multidisciplinary investigation of the modelling of the fractal poetical model of the world representing the peculiar scientific research of the author. The information presented in the article is the polydisciplinary combining the cognitive linguistics, the cognitive poetics and the mathematics with the fractal geometry.

Key words: *literary concept, conceptual tropes, fractal, fractal poetical model of the world, attractor, the microsegment of the fractal poetical model of the world, macrosegment of the fractal poetical model of the world.*

УДК 811.112.2'373.7:82-92
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/29

Ніколаєва Н. М.
Запорізький національний університет

ПРОЦЕСИ ФРАЗОУТВОРЕННЯ КОЛОРОНІМА *ROT* У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

У результаті аналізу, здійсненого на матеріалі Інтернет-версій таких німецьких видань, як Deutschland і Zeit, виявлено особливості вживання колороніма rot та його лексико-фразеологічних дериватів у сучасній німецькій мові. Визначено, що колоронім rot часто вживається у стійких словосполученнях, які можна розділити на сім граматичних моделей, серед яких найбільш популярними виявляються субстантивні, дієслівні та ад'єктивні фразеологічні одиниці.

Субстантивні фразеологічні одиниці мають один загальний компонент – іменник, який у поєднанні із семантично трансформованими прикметниками, сполучниками, прийменниками утворює численні фразеологізми за моделлю Adj + S.

Дієслівні фразеологізми утворюються за допомогою дієслівно-іменних словосполучень і представлено такими типовими граматичними моделями: Adj + V (прикметник + дієслово), Adj + S + V (прикметник + іменник + дієслово), Präp + S + Adj + V (прийменник + іменник + прикметник + дієслово), S + Adj + V (іменник + прикметник + дієслово). Ад'єктивні фразеологізми з колірним компонентом rot містять у складі прикметник у ролі стрижневого слова і утворюються за моделлю Adj + Präp + S (прикметник + прийменник + іменник).

Німецькому фразоутворенню притаманні, окрім субстантивних і дієслівних фразеологізмів, фразеологічні вирази, представлені у вигляді речень. Активне вживання колороніма rot у складі фразеологічних одиниць пояснюється їхнім взаємодоповненням, тобто фразеологізми з колористичним компонентом rot відображають людську діяльність, яка супроводжується асоціативним сприйняттям людиною оточуючих реалій. Колороніму rot у складі фразеологічних одиниць властиво висловлювати оцінку предмета, явища.

Субстантивні фразеологічні одиниці з колоронімом rot використовуються для характеристики людини та її діяльності. Дієслівні фразеологізми з колоронімом rot вживаються для характеристики емоцій і почуттів, матеріального становища. Ад'єктивні фразеологізми з колірним компонентом – для характеристики людських почуттів. Колоронім rot є також частиною фразеологічних висловів, представлених у вигляді позначення закінченої думки речень – прислів'їв. Вони відображають мудрість, досвід, забобони народу щодо взаємозв'язку зовнішніх якостей людини з його внутрішнім світом.

Ключові слова: *колоронім, значення, фразеологічна одиниця, публіцистичний текст.*

Постановка проблеми. Проблема кольору й кольоропозначення в останні десятиліття активно розробляється у різних сферах наукового знання. Особлива увага цій проблемі приділяється в лінгвістиці, літературознавстві, лінгвокультурології, психології, психолінгвістиці. Мовознавці, займаючись вивченням колоронімів, розглядають їх у різних аспектах. Зокрема, колороніми аналізуються шляхом аналізу фразеології, створеної на базі колоронімів, але ці роботи не розкривають цілком проблему колоронімів у фразеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Група вчених досліджує фразеологічні одиниці з колористичним компонентом (Т. В. Авраменко [1], О.М. Мужикова [2], Е. Флітц [3]). Колороніми як об'єкт дослідження в публіцистичному тексті вивчаються тільки в психолінгвістичному, перекладознавчому і лінгвокультурологічному аспектах. Аналізу піддається саме якісна і масова преса, оскільки саме між цими різновидами публіцистичного жанру в останні десятиліття у зв'язку зі зняттям ідеологічних бар'єрів з'явилися суттєві відмінності, які й викликають інтерес у дослідників. Особливо пильна увага приділяється наявності в лексиці сучасної газети неологізмів, оскільки саме за допомогою цієї лексики можна дізнатися про ставлення до певних явищ нашого часу. У вищезазначених дослідженнях колороніми розглядаються не в повному обсязі, мало досліджуються структура фразеологізмів, сфери вживання, що і дає змогу вважати проблему колоронімів у сучасній німецькій мові недостатньо вивченою.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей вживання фразеоло-

гічних одиниць із колористичним компонентом *rot* у сучасному німецькомовному публіцистичному тексті.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо вживання колороніма *rot* у складі фразеологічних одиниць.

Субстантивні фразеологічні одиниці з колоронімом *rot* використовуються для характеристики людини і її діяльності: здоров'я (*roter Mund, rote Lippen* 'червоні губи', *rote Wangen, rote Backen* 'рум'яні щоки'), найменувань організацій (*das Rote Kreuz* 'Червоний Хрест', *der rote Halbmond* 'Червоний Півмісяць'), політичних переконань (*Rot Front*! 'Рот фронт!', *Rote Zelle* 'червоний осередок', *rote Literatur* 'марксистська література', *rote Socke* (розм. жарт.) букв. 'червона шкарпетка', вживається для позначення лівої партії, *das Rote Banner* 'червоний прапор', *rote Fahne* 'червоний прапор робітничого руху', *rote Nelke* 'червона гвоздика', *die Rote Tafel* 'дошка пошани', *die Rote Еске* 'червоний куточок', охорони навколишнього середовища (*das Rote Buch* 'Червона книга', *Rote Liste* 'Червоні списки'), заборони (*rote Welle* – букв. 'червона хвиля', *die rote / Rote Karte* 'червона картка'), важливості (*roter Faden* 'червона нитка', *roter Teppich* 'червона доріжка'), матеріального стану (*rote Zahlen* – букв. 'червоні числа (цифри)', тобто йдеться про наявність боргу) [5, с. 1409].

Окрім словникових фразеологічних одиниць, у публіцистичному тексті з'являються нові словосполучення, такі як: *rote Rabauken* 'червоні обманщики', *Rote Kaderschmiede* – букв. 'Червона кузня кадрів', *der rote Mond* – букв. 'Червоний місяць', які зобов'язані своєю появою політичній сфері діяльності людини, оскільки колоронім *rot* вживається у складі цих словосполучень із метою вказівки на певну ідеологію.

Так, словосполучення *rote Rabauken* 'червоні обманщики' вживається для позначення представників партії, колірною ознакою якої є червоний. У статті їх звинувачують у невиконанні своїх обіцянок перед виборцями:

*Mancher mochte sich da schon an das Wort von der "Ordnungszelle Bayern" aus Weimarer Tagen erinnert fühlen, an den damals von rechts außen und der Bayerischen Volkspartei gepflegten Mythos, dass in der Heimat eine heile Welt zu hüten sei, fern der Wirren im Reich, fern des Elends und der Straßenkämpfe, der roten **Rabauken** und braunen Proleten, ein Almen- und Flurenidyll mit kernigen Bauern und gestreng-gütigen Pfarrern – und einer kraftvollen Staatsmacht. Nun, irgendwann arrangierte sich auch der altbayerische Flügel mit dem Namen CSU.* [Die Zeit, 2.Oktober, 2008].

Словосполучення *rote Kaderschmiede* 'червона кузня кадрів' також указує на представників лівих партій, колірним символом яких є червоний колір. У контексті йдеться про німецьке місто Бремен, у якому завжди панувала партія лівих, де з'являються нові прихильники їхніх ідей:

*Bremen. Die Stadt war schon immer ziemlich links, nicht nur während der Räterepublik in den zwanziger Jahren des letzten Jahrhunderts, sondern auch noch, als sehr verspätet die Universität 1972 aufs platte Land gesetzt wurde. „**Rote Kaderschmiede**" nannte man sie allenthalben und lange haftete ihr dieser Ruf an. Inzwischen haben sich die Vorurteile gelegt und Bremer Akademiker genießen einen hohen Ruf* [Die Zeit, 27. März, 2008].

У словосполученні *der rote Mond* 'червоний місяць' знову відбилася політична символіка колороніма *rot*, оскільки це словосполучення є назвою радянського супутника Землі, а символіка соціалістичного суспільства має червоний колір:

*Raumfart **Der rote Mond**.*

*Das amerikanische Wochenmagazin Time sprach erschrocken vom **roten Mond** über den Vereinigten Staaten', und die sowjetische Nachrichtenagentur Tass triumphierte: 'Künstliche Erdsatelliten werden dem Weltraumflug den Weg bereiten, und es hat den Anschein, als werde die gegenwärtige Generation Zeuge sein, wie die befreite und bewusste Arbeit der Menschen der neuen sozialistischen Gesellschaft selbst die kühnsten Träume der Menschheit verwirklicht* [Die Zeit, 5. Oktober, 2007].

У публіцистичному тексті нами зафіксовано фразеологічні одиниці, у яких використовуються два або більше колоронімів, назвемо їх 'множинними' колоронімами: *die rot-grüne Rentenreform* – букв. 'Червоно-зелена пенсійна реформа', *rot-schwarze Jammer* – букв. 'Червоно-чорне нещастя', *rot-grüne Koalition* – букв. 'Червоно-зелена коаліція', *rot-grüne Regierung* – букв. 'Червоно-зелений уряд', *rot-grüne Steuerreform* – букв. 'Червоно-зелена податкова реформа'. Такі 'множинні' колороніми теж пов'язані з політичною діяльністю, а вживання їх для визначення одного іменника свідчить про співпрацю різних політичних сил.

Словосполучення *die rot-grüne Rentenreform* – букв. 'Червоно-зелена пенсійна реформа' – служить для позначення реформи, що проводиться спільно соціал-демократичною партією і партією 'зелених', що для пенсіонерів та виборців виявилося несподіванкою:

..., denn erfahrungsgemäß sagen die Rentenkampagnen im Wahlkampf über die Rentenpolitik danach nicht viel aus. Nicht nur die Rente ab 67 kam als Überraschung für die Wähler – auch die ***rot-grüne Rentenreform*** *wurde nicht angekündigt, im Gegenteil* [Die Zeit, 28. September, 2009].

Словосполученням *rot-schwarze Jammer* – букв. 'Червоно-чорне нещастя' – автор статті хотів відобразити кризу у співпраці соціал-демократичної і християнсько-демократичної партій, що виразилося нестачею альтернатив останніх переконань:

... noch einen Rest von Plausibilität verleiht: den Mangel an Alternativen. Kann es überhaupt noch schlimmer kommen? Der ***rot-schwarze Jammer*** *taugt nicht einmal mehr zum Feindbild. Zurück zum Schul- und Regierungsschluss, zurück zu den Noten* [Die Zeit, 3. 07. 2008] .

Інше словосполучення *rot-grüne Koalition* – букв. 'Червоно-зелена коаліція' – вживається для позначення коаліції, до складу якої входять представники соціал-демократичної партії, символом якої є червоний колір, і партії 'зелених', символом якої є зелений колір:

Das neue Kanzleramt bezieht Gerhard Schröder (SPD): Er steht seit der Wahl 1998 an der Spitze der ersten ***rot-grünen Koalition*** *auf Bundesebene* [Die Zeit, 15. April, 2009].

Словосполучення *rot-grüne Regierung* – букв. 'Червоно-зелений уряд' вживається для позначення керівника апарату країни, до складу якої входять представники соціал-демократичної партії і партії 'зелених':

...Bundesregierung ihren Gesetzentwurf zur Reform der Altenpflege vor. Der jüngste Versuch, des Elends in der Pflege Herr zu werden, trägt den Titel Pflegeweiterentwicklungsgesetz und soll leisten, was das Pflegequalitätssicherungsgesetz der ***rot-grünen Regierung****...*[Die Zeit, 21. September, 2007].

Словосполучення *rot-grüne Steuerreform* – букв. 'Червоно-зелена податкова реформа' вживається для позначення реформи оподаткування, яка є спільним проєктом представників соціал-демократичної партії і партії 'зелених':

Konjunktur-Vorhersagen Gebt zu, ihr wisst es nicht... gut wie niemand darauf, und dann wird diese Art der Geldanlage über Nacht zur großen Mode. Ersteres geschah in der Bundesrepublik bei der ***rot-grünen Steuerreform****, Letzteres bei der Riester-Rente* [Die Zeit, 22. Dezemder, 2010].

Усупереч символічному значенню колоронім *rot* у складі стійкого словосполучення *rote Zahlen* 'дефіцит балансу' позначає негативне явище. Йдеться про збитки однієї торгової компанії:

Kastner & Öhler weiter in den ***roten Zahlen****. Das heimische Handelsunternehmen Kastner & Öhler musste im vergangenen Geschäftsjahr einen Verlust von über 4 Millionen Euro hinnehmen. Umsatz leicht zurückgegangen* [Die Zeit, 15. Oktober, 2015].

Нижчеподаним словосполученням *rot-goldener Kitsch* 'червоно-золота халтура' автор хотів підкреслити важливість творчості Бертольда Брехта для німецької культури, а це символізує червоний колір:

... es so innovativ, will nicht in Verehrung seines Patrons verharren. Fernab vom ***rot-goldenen Kitsch*** *der Brecht-Revuen nimmt es Brecht als Inspirator, Reizwortgeber und Streitfigur, an der man weiterdenkt. Im herausragenden Eröffnungsbeitrag hatte Daniel ...* [Die Zeit, 24. Juli, 2008].

Асоціація червоного кольору з важливістю втілена у словосполученні *ein roter Faden* 'червона нитка': автор статті говорить про правовий екстремізм, що став безжальною реальністю Федеративної Республіки та є не лише важливою, а й основною проблемою сьогодення:

Bundesinnenminister Hans-Peter Friedrich bei Günther Jauch: "Ein beschämender Auftritt" ... rechter Gewalt einen regelrechten Schlag ins Gesicht. Denn Cem Özdemir hat Recht, wenn er sagt: „Die Verharmlosung von Rechtsextremismus zieht sich wie ***ein roter Faden*** *bis heute durch." Was in vielen Teilen der Bundesrepublik gnadenlose Realität ist, ist* [Die Zeit, 29. Oktober, 2012].

Словосполучення *roter Teppich* – букв. 'Червоний килим', відоме в мові як 'червона доріжка', використовується для створення урочистості, як правило, для прийому високопоставлених політичних і культурних діячів. У першому уривку 'червона доріжка' стелиться для державних діячів, в іншому – з нагоди вручення німецької кінопремії 'Лола': *Emir von Katar. Hamas feiert Staatsbesuch als historischen Sieg.... Hamas-Führer Ismail Hanija begrüßte den Gast aus dem reichen Golfstaat am Grenzübergang Rafah nach Ägypten; gemeinsam schritten beide feierlich über einen* ***roten Teppich****. Der Emir, der mit seiner Ehefrau Scheicha Mosa und einer Delegation seines Landes kam …* [Die Zeit, 23. Oktober, 2012].

Filmstars, ***roter Teppich*** *und eine glanzvolle Gala: Zum 60. Mal wird am Freitag (23.4.) im Berliner Friedrichstadtpalast der Deutsche Filmpreis – die LOLA – verliehen. Die bedeutendste Auszeichnung für den deutschen Film wird in 16 Kategorien von Kulturstaatsminister Bernd Neumann vergeben. Mit mehr als 2,8 Millionen Euro an Preisgeldern ist der*

seit 1951 verliehene Filmpreis das Herz der deutschen Filmförderung … [Deutschland, 20. April, 2010].

Дієслівні фразеологізми з колоронімом *rot*, які подано типовою граматичною **моделлю Adj + V** (прикметник + дієслово), вживаються для характеристики емоцій і почуттів: *rot sehen* 'прийти в лють, вийти із себе, лютувати', *rot werden / anlaufen / anschwellen* 'почервоніти', *knallrot werden* 'почервоніти', *flammendrot sein* 'соромитися', а також для вказівки на важливе: *etwas rot anstreichen* 'підкреслити (позначити) щось червоним' [4, с. 140].

Фразеологічні одиниці, утворені за **моделлю Adj + S + V** (прикметник + іменник + дієслово), вживаються для позначення почуттів: *roten Kopf bekommen* 'почервоніти, залитися фарбою', *rote Ohren haben / kriegen* 'соромитися', впливу зовнішнього світу: *rote Augen haben* 'червоні очі від довгого читання, від безсонної ночі', матеріального становища: *keinen roten Heller haben* – 'не мати ні копійки грошей', *rote Zahle schreiben* – 'записувати дефіцит у балансі', заборони: *jemandem die rote Karte zeigen* 'показувати червону картку кому-небудь' [4, с. 140].

Фразеологічні одиниці, утворені за **моделлю Präp + S + Adj + V** (прийменник + іменник + прикметник + дієслово): *vor Wut rot anlaufen* 'сильно злитися', *vor Zorn rot anlaufen* 'почервоніти від гніву', *es war ihm rot vor den Augen* 'лють засліпила його'. Модель, де прикметник вживається як означення, **Präp + Adj + S + V** (прийменник + прикметник + іменник + дієслово), служить для позначення матеріального становища, почуттів: *in den roten Zahlen liegen, in den roten Zahlen sein* 'бути у дефіциті'; *mit roten Ohren abziehen* 'соромитися', *mit rotem / einem roten Kopf dastehen / herumlaufen* 'бути в люті'.

Фразеологічні одиниці, утворені за **моделлю S + Adj + V** (іменник + прикметник + дієслово) *sich die Augen rot weinen* 'сильно плакати', *ein Satz rote Ohren krigen / abholen / bekommen* 'отримати ляпасу'), *sich etwas rot im Kalender anstreichen* – букв. 'підкреслити у календарі червоним'. Сталий вираз *ein Satz rote Ohren kriegen* вживається у мові без дієслова і у переносному значенні, для висловлення догани:

Ein Satz rote Ohren *für die SPD. Für die SPD-Stadträte gibt's in der Gemeinderatssitzung am Dienstag eine Rüge von Oberbürgermeister Jörg Schmidt. Sie haben in einer öffentlichen Veranstaltung über bisher nur in nicht öffentlichen Sitzungen diskutierte Planungen für ein Familienhotel am westlichen Stadtrand geplaudert ……*[Die Zeit, 3. Oktober, 2011].

Ад'єктивні фразеологізми з колірним компонентом містять у складі прикметник у ролі стрижневого слова й утворюються за **моделлю Adj + Präp + S** (прикметник + прийменник + іменник). Наприклад, фразеологізми *rot vor Zorn, vor Wut rot* 'почервонілий від гніву' [6], де сполучною ланкою виступає прийменник із причинним значенням *vor*, який імплікує людські почуття, що не залежать від волі особи, яка їх зазнає.

Для публіцистичного тексту характерним є вживання стійких порівнянь на зразок: *rot wie ein Krebs* 'червоний, як рак', *rot wie eine Tomate* 'червоний, як помідор', *rot wie ein Zinshahn* 'червоний, як півень', *rot wie Blut* 'червоний, як кров', тобто здоровий, *rot wie Apfelblüte* 'червоний, як яблуневе цвітіння', тобто здоровий. Стійкі порівняння грають роль передачі додаткової інформації порівняно з тією, яка передана першим компонентом таких виразів колірним прикметником, узятим окремо. Другий компонент – об'єкт порівняння – показує ступінь ознаки, висловленої першим компонентом, і має підсилювальну функцію. Ці порівняння відносяться до групи фразеологізмів з яскраво вираженим оцінним значенням, яке може бути як негативним, так і позитивним. Окрім того, у публіцистичному тексті зафіксовано імпліцитні вираження, у складі яких є компаративний композит із колірним компонентом *rot*, утворений за **моделлю Adj + V**: *krebsrot sein* 'бути червоним, як рак', *feuerrot sein* 'бути червоним, як вогонь', *blutrot sein* 'бути червоним, як кров' [6].

Колоронім *rot* є також частиною фразеологічних висловів, представлених у вигляді позначення закінченої думки речень – прислів'їв. Вони відображають мудрість, досвід, забобони народу щодо взаємозв'язку зовнішніх якостей людини з його внутрішнім світом, наприклад: **рум'яні щоки** – ознака здоров'я і життєвої сили (*Belegte Brote machen Wangen noch röter* – букв. 'Від бутербродів щоки стають червоними', *Trocken Brot macht Wangen rot* – букв. 'Від сухого хліба червоніють щоки', *Salz und Brot macht Backen rot* – букв. 'Від хліба і солі червоніють щоки', *ein paar Butterbrote mache sie noch röter* – букв. 'пара бутербродів зроблять червоніше') [4], **червона кров** – ознака життя (*Heute rot, morgen tot* – букв. 'сьогодні червоний, завтра мертвий'), **червоний ніс** – ознака людини, яка зловживає алкогольними напоями (*Auch weißer Wein macht eine rote Nase* – букв. 'навіть біле вино робить червоним ніс'), **червоний** – символ комуністичної і соціалістичної партій (*Lieber rot als tot* (розм.) – 'краще дозволити керувати комуністам і соціалістам, ніж померти в боротьбі з ними') [6].

Висновки і пропозиції. Отже, фразеологічні одиниці з колоративним компонентом є обов'язковим складником публіцистичних текстів. Проаналізувавши вищевказаний матеріал, ми з'ясували, що, крім словникових фразеологічних одиниць та їхніх лексичних варіантів, у публіцистичному тексті вживаються нові словосполучення – оказіоналізми для надання тексту експресивності. У публіцистичних текстах політичного та соціального характеру має місце використання 'множинних' колоронімів, тобто лексем, що складаються з двох і навіть трьох різних кольорів як один атрибут (***rot-grünen*** *Steuerreform,* ***rot-goldener*** *Kitsch,* ***Rot-Weiß****-Trainer*).

Дослідження показало, що значення фразеологічних одиниць із колористичним компонентом не завжди збігається зі значенням, зафіксованим у лексикографічних джерелах. Значення стійких словосполучень у публіцистичному тексті залежить від контексту, який і визначає характер конотації (позитивної або негативної). З'ясовано, що конотації здебільшого мають негативний характер. Такий стан речей пояснюється стилістичними функціями, які виконує фразеологізм у мові.

Перспективу подальших розвідок убачаємо в дослідженні колоронімів германських та романських мов у порівняльному аспекті з урахуванням їхньої національно-культурної специфіки.

Список літератури:

1. Авраменко Т. В. Специфіка перекладу фразеологізмів з колірною лексикою. URL: http://www.confcontact.com/20121220/2_avramenko.htm (дата звернення: 13.10.2016).
2. Мужикова О. М. Концепты цвета в картине мира английского сленга : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04. Кемерово, 2016. 203 с.
3. Flitz E. Sprache in den Medien die Wortverdranger GmbH in: Thema Deutsch. Band 1. Die deutsche Sprache zur Jahrtausendwende. Sprachkultur oder Sprachverfall? Hrsg. von Karin M. Eichhoff-Cyms und Rudolf Hoberg. Mannheim, 2000. 179 s.
4. Немецко-украинский фразеологический словарь : в 2-х т. / сост. В. И. Гаврись, О. П. Пророченко. Киев, 1981. Т. 2. 378 с.
5. Deutsches Universalwörterbuch. 6., überarbeitete u. erweiterte Auflage. Mannheim : Dudenverlag, 2007. 2016 s.
6. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig. München : Burfeind, 2002. 1451 s.
7. Zeit. URL: http://www.zeit.de/index 2007-2017.
8. Deutschland. URL: http:// www.deutschland.de/ 2007–2017.

Nikolaieva N. M. PHRASE FORMATION PROCESSES OF COLORONYM *ROT* IN MODERN GERMAN PUBLICISTIC TEXT

As a result of a study based on online versions of German editions Deutschland and Zeit features of the use of coloronym rot and their lexical-phraseological derivatives in the modern speech were revealed. It is determined that the coloronym rot is often used in stable phrases, which can be divided into seven grammatical models, among which the most popular are noun, verb and adjective phraseological units.

Noun phraseological units have one common component - the noun, which in combination with semantically transformed adjectives, conjunctions, prepositions forms numerous phraseologies according to the model adj + n.

Verbal phraseology is formed with the help of verb-noun phrases and is represented by the following typical grammatical models: adj + v (adjective + verb), adj + n + v (adjective + noun + verb), prep + n + adj + v (preposition + noun + adjective + verb), n + adj + v (noun + adjective + verb). Adjective phraseologies with the color component rot contain an adjective as a core word and are formed according to the model adj + prep + n (adjective + preposition + noun).

German phrase formation is characterized by noun and verb phraseology, phraseological expressions presented in the form of sentences. The active use of the coloronym rot in the composition of phraseological units is explained by their complementarity, that is phraseology with a coloristic component of rot reflects human activity, which is accompanied by associative perception of human surrounding realities. The coloronym rot in the composition of phraseological units tends to express the assessment of the object, phenomenon.

Noun phraseological units with the coloronym rot are used to characterize a person and his activities. Verbal phrases with the coloronym rot are used to describe emotions and feelings, financial situation. Adjective phraseology with a color component - to characterize human feelings.The coloronym rot is also part of the phraseological expressions, presented in the form of a complete thought of sentences - proverbs. They reflect the wisdom, experience, prejudices of the people about the relationship of external qualities of man with his inner world.

Key words: *coloronym, meaning, phraseological unit, journalistic text.*

UDC 811:111:656.61 (09) (045)
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/30

Nikulina O. L.
National University "Odessa Maritime Academy"

MARINE ORIGIN OF CONTEMPORARY ENGLISH IDIOMS

The origin of contemporary English idioms has its roots in various layers of historical and professional etymological sources of the English language, but since Britain was always a sea country and a marine power depending on the surrounding seas, the large bulk of contemporary idioms descends from marine domain. The sea served always as means of island protection from the invaders and British people depended on the sea as a considerable source of food, like catch of fish. Britain always had a strong elaborate fleet that helped the country not only to defend itself but also to open new lands and make them British colonies, like Canada, Australia, India, etc. No wonder that many everyday English phrases are of nautical/ marine origin. In this research we studied forty-one idiom of nautical origin and decided to systemize them according to their reference to different marine elements, facilities and locations. Not many languages can boast such amount of nautical/marine words and phrases as the English language. The astonishing amount of English idiomatic speech owes to the nautical language of the past. English is extraordinary rich in metaphor and many of the figures of speech that people, speaking English, use every day derive from the language and customs of the sea which fact sometimes we even don't realize. This article is the first attempt of describing and systematizing the idioms and metaphors that over the centuries have been passed on from ship to shore.

The big part of the studied marine idioms is connected with sailing era of British fleet history, with the hostile elements that haunted the seamen at sea, with ships themselves, with their structural parts, and with places originally inherent to human beings dwelling on land. At the time when the first ships appeared and the first voyages started to be organized, the mariners didn't have any maps or navigational aids, they relied mostly on their intuition, professional experience and skills.

In this article we described the researched nautical idioms and distributed them into three groups naming: marine elements, nautical facilities and earth locations correspondingly. The methods used were mostly historical comparative and contemporary comparative. We hope that the suggested work will trigger the interest not only of the seafarers and people related to the marine business, but also to all those interested in the etymology of marine/nautical ESP.

Key words: *idiom, colloquialism, marine slang, nautical origin, etymology.*

Problem definition. Nowadays when we teach a foreign language, especially English marine ESP, it is necessary to concentrate not only on grammar rules and professional vocabulary, but also on contemporary colloquialisms and idioms, as English is very rich in metaphors, especially of nautical origin, since Britain is and always was a marine power. The analysis and description of the bulk of marine idioms will allow to broaden the horizons of teaching and learning the English language.

Analysis of the latest research and publications. The efforts of foreign linguists in researching the sphere of colloquialisms, idioms, slang so far were concentrated mostly at exploring and analyzing the lexicographic field of this metaphoric bulk of contemporary English language. Such profound publications as "A Dictionary of Nautical Words and Phrases" by Peter D. Jeans, published in 1998, Oxford Dictionaries of Phrasal Words and Oxford Dictionary of Idioms that appeared in 2020 are the vivid example of the interest to the domain of marine language. As for the local Ukrainian linguistic research tradition, this article is the first attempt to describe and systematize the contemporary idioms of marine origin and the second of the kind after my article "Origin and Etymology of Marine Superstitions", 2020.

The objects of the article. The objects of this article were two-fold: firstly, to investigate, describe and systematize the contemporary English idioms of marine origin according to their importance and impact in the life and work of seafarers; and secondly, to analyze the possible transformation of the original direct meaning of a nautical term into the metaphorical meaning of an idiom and comparing the two, i.e. to trace how farfetched the idiomatic meaning is and whether it is possible to decipher the original marine direct meaning.

Main part. All people who use English as their mother tongue or those who speak English at work are seldom aware how many dictionaries' entries we owe to marine or nautical English. Of course it can be easily explained by the historical impact of the Royal Navy and British merchant fleet on the English culture, development of the powerful empire, whose language is spoken all over the world and is considered an international language number one. But our interest to the subject was provoked by the fact that few people realize what stands behind such expressions as *"take it easy", "high and dry", "ship-shape", "dire straits"*, etc. although the close look definitely suggests something connected with the sea and seafarers.

It is always interesting for a researcher to find etymological roots of the expressions that we use nowadays. In our previous works we researched and described the nautical origin of contemporary English colloquialisms and superstitions connected with the sea and mariners. This article we decided to dedicate to the research of the marine origin of contemporary English idioms, and of course we'll start here with the definition of *"idiom"* and what is the term's main difference from such close linguistic terms as *"colloquialism", "slang", "phrasal verbs", "jargon etc."*. While *"colloquial"* means a phrase or a word which is used in informal conversation, but not in formal speech ; *"slang"* is interpreted by many dictionaries as very informal, brand new, not very polite words used among particular groups of people; *"phrasal verbs"* as the term speaks by itself is a verb followed by a preposition (postposition word would be more correct) which changes the meaning of the whole phrase, sometimes drastically; *"jargon"* is specific vocabulary of different professions (seafarers, doctors, lawyers); *"idiom"* is something really different.

Since the target of the given article is *"idioms"* it is but necessary to define what an idiom means. Addressing the profound and honored dictionaries we found the following definitions: "a group of words whose meaning is different from the meaning of the individual words" [1, p. 140], "a phrase which means something different from the meanings of the separate words from which it is formed" [2, p. 655], "an expression whose meaning is not predictable from the usual grammatical rules of a language or from the usual meanings of its constituent elements" [3, p. 668], "peculiar mode of expression" [5, p. 226]. We think that although the sources are very reliable, the definitions of an idiom sound a bit ambiguous and for an inquisitive person, who relies on his logic, may mean nothing substantial. We take the liberty here to suggest our own definition to an *"idiom"*. An idiom is an expression that simultaneously realizes two meanings: the direct one and the metaphorical one, but the second metaphorical meaning is contemporarily predominant and usually people immediately think about the metaphorical and not direct meaning when they hear an idiom. For example, we may presume that somebody may bring a bag someplace with a cat inside and then let the cat go, but why would somebody carry cats in bags nowadays? It seems ridiculous. Automatically in this case people would think of the idiomatic meaning of the phrase – "to reveal a secret".

By the way, since the topic of this article is contemporary English idioms of marine origin, we can reveal a secret of the idiom "to let the cat out of the bag" from the nautical point of view. The expression ***"to let the cat out of the bag"*** is a widely used colloquial one and means "to tell a secret carelessly or by mistake". This metaphor also takes its roots in nautical slang. "To let the cat out of the bag" was to put an unpleasant state of affairs into motion'. The point is that the *cat-o'-nine-tails'* (nine-lashed whip used for punishing seamen) was traditionally kept in a bag made of baize, and when this "cat" was taken out of the sack it definitely meant the punishment was to arrive. The seamen had a specific ironic humor, so they compared the punishment tool with a purring domestic cat. Luckily, this colloquial expression of marine origin is not connected with punishment today.

The aim of this article is to systematize contemporary English idioms of marine origin. This is the first attempt of philological scientific research like this in Ukraine and the reason of such research is to attract attention to such an interesting field of contemporary philology as idioms and also to draw the attention to the fact that many of English words originate in nautical/marine language. In the course of analyzing the English idioms of marine origin we figured out three functionally different groups of naming things, objects and people which formed the basic semantic frame of an idiom. The mentioned three groups are:

1. **Names of elements** where seafarers worked and were dependent on, e.g. *sea, ocean, weather, wind, storm, strait, waters*, etc.
2. **Names of facilities** that seamen performed their job with, e.g. *ship, vessel, boat, sail, mast,* etc.
3. **Names of locations** originally inherent to human beings' dwelling, e.g. *land, shore*, *coast*, etc.

The first group of names contains such integral notions that seamen cannot imagine their life without, namely, it is the habitat where they work, i.e. *sea, water,*

ocean, river, etc. so the origin of these idioms dates back to such spheres. Very often when English speaking people use such idioms they never think of the origin of the phrases as of marine ones, for example, let's take the idiom "between the devil and the deep blue sea". The phrase ***"between the devil and the deep blue sea"*** in metaphorical sense is used in contemporary English in the meaning of "facing two choices, both of which are unpleasant" [6, p. 348]. The marine origin of the expression is easily detectable. The devil on board ship was the outermost seam on the deck, it was called so because it was practically impossible to hammer the caulking in to make the seam watertight. It is also the name of garboard seam between the keel and the first plant which was also difficult to caulk. For the sailor all that lay between disaster and his present position was the thickness of the planking that stood between the devil on the deck and the sea around the ship. "the "deep blue sea" was the inevitable dire result if the sailor neglected to carry out the necessary and always difficult task of keeping the devils in good order" [1, p. 36]. That's how the metaphor appeared, – to be placed between two alternatives, each of which is equally precarious or hazardous.

One more interesting idiom is ***"there are plenty more fish in the sea"*** which means "there are many other people or things that are as good as the one somebody has failed to get" [4, p. 129]. The synonym of the word "sea" in the meaning of the big basin of salty water covering the Earth surface is "the ocean", the word which also gave birth to many contemporary English idioms. ***"An ocean of something"*** means a large amount of something and often is not connected with an ocean at all, like in the phrase "an ocean of food" which means just plenty of food. Another frequently used idiom is ***"a drop in the ocean"*** which exists in many languages and means a very small amount in comparison to the much bigger amount which is needed, i.e. – practically nothing.

Sea and ocean associates with salty waters, no doubt the word *"water"* enters many English idioms that have the marine roots. The idiom ***"in deep waters"*** is easily read as something not very safe and trouble making. The idiom means to be in trouble or difficulty. Very close to the mentioned expression is ***"to be/get into murky/uncharted waters".*** The idiom is used to describe a difficult or dangerous situation that you do not know anything about. Murky water is dark or dirty water and you can never know what is under it. If somebody is in uncharted waters, they are in an area of sea or ocean that is not known or recorded on a chart [4].

Nowadays with all the modern gadgets and navigational computerized systems the good weather may not be as vitally important as it used to be in the era of sailing ships, when the life of people and the vessel directly depended on good wind and weather. That is why we can find the word *"weather"* in contemporary English idioms. A well-known idiom/colloquialism ***"to be under the weather"*** can be easily decoded as to be under the influence of bad weather, to feel blue, to feel unwell. It is also a colloquialism for being inebriated, drunk. But the phrase is definitely connected with the sea and this is transparent. Usually when the sea is rough and it's storming even not heavily, landsmen may be inclined to seasickness, nausea, which is the visible symptom of being under the influence of the weather. The traditional belief is that seamen do not succumb to seasickness, although "Lord Nelson himself freely admitted to being seasick for a day or two whenever he went to sea" [6, p.175].

The word *"wind"* is also very popular in many English idioms and definitely it comes from marine language of the sailing ships era. One of the vivid example may be ***"to take the wind out of somebody's sails"***, the idiom means to make somebody suddenly less confident or angry, especially when people do not expect bad news. This metaphor meant that all of a sudden the wind at sea changed drastically or just died out and the ship could not proceed because the sails dropped dead. Another example that should be mentioned here is the idiom ***"sail close to the wind"*** which means to behave in a way that is almost illegal or socially unacceptable.

Another marine word that enters the first group is *"storm"*. Definitely ships even nowadays prefer to escape the storms at sea because their damage is usually unpredictable. That's why the idioms that contain the word *"storm"* describe something very unpleasant, unpredictable, extreme or of emergency kind. The idiom ***"the calm/lull before the storm"*** is pretty transparent and means a period of unnatural calm before an attack, violent activity, and not only at sea, but in business situation or whatever. It is interesting to trace here that the word *"storm"* originates from ME *"stir"* (*stiren*) which meant "o disturb, to scatter, destroy"; now literally *"storm"* means "that which lays low" [4, p. 495]. Now the word "storm" is first and foremost associated with very bad weather mostly at sea, it entered many expressions and gave birth to the idioms which are not necessarily connected with marine/ nautical origin. For example, when people use the idiom ***"a storm in a teacup"*** they mean a small or unimportant problem which is treated

much more seriously than it really should be. But it's only fair to say that one can find much more idioms in the contemporary English where the word "storm" would rather mean a difficult, deadlock situation, e.g., ***"ride out/weather the storm (of sth)"*** which means manage to survive a difficult period or situation.

One more typically nautical term is *"strait"* which means a narrow natural water passage between two pieces of land, like a Strait of Dover between the Great Britain and the continent. Historically on French charts and maps the same water space is called Pas de Calais. The point is that the broader part of the water distance between England and France is called the English Channel in English and La Manche in French. The word *"strait"* gave birth to a well-known idiom ***"dire straits"*** that means in contemporary English "to be in a very difficult situation and may go bankrupt" [1, p. 410]; "to be in a serious difficult position, causing great fear for the future" [2, p. 359]. Originally *"dire straits"* meant difficult, troublesome passage of water for the ship to pass, so when in the late 80-ies a rock group appeared with the name *"Dire Straits"* the contemporary young people may have sooner thought about the obstacles that the band had to overcome in the tough competition with the other rock bands. The group was pretty successful and they did overcome the competition of the time, but the young fans hardly ever thought of a marine origin of the name of their favourite band.

The second group of idioms that we have analyzed and are about to describe here is "Names of facilities that seamen performed their job with, e.g. *ship, vessel, boat, sail, mast, etc.".* All the necessary equipment on board ship is designed to provide the sailing, propulsion, navigation controls, cargo handling operations, personal safety which always was and is vital for the seamen to ascertain and control that the ship performs its main functions. Here in this paper we research contemporary English idioms of the marine origin and we realize that most of the idioms, irrespectively of their origin, are historical products of the live evolution of the language. Definitely some time has to pass before a word or phrase enters the language, that's why most of the idioms and colloquial expressions that exist in the English language now date back to some historical times. The same way the idioms and colloquials of nautical/maritime origin have roots not in the contemporary but historic language of shipping and maritime business.

One of the most frequently used marine term in colloquials and idioms is *"ship"* or sometimes *"boat"* in a pretty similar, synonymous meaning. Definitely for a seaman who used to spend months, even years on board ship, the latter became his second home, hence logically the idioms with "ship" as a component should have contained the positive connotation, like the "home" for all of us does. Practically the most of marine idioms contain the word *"ship"* as a positive ingredient but some of them do not. Let's look at the expression ***"when your ship/boat comes in"***, definitely it is of a positive connotation, because when a seaman was waiting for a ship that could give him engagement, coming into the port and hiring him, that was a good sign. That is why nowadays the idiom means "when you are suddenly successful or have a lot of money" [4, p. 349].

It goes without saying that everything on board ship should be kept in good order and that is why one of the first and foremost rule with the seafarers. Otherwise the terrible thing may happen during a disaster. Everything on board should be kept an eye to and everything should be *"tight and tidy"*. Hence the expression of marine origin which is clearly read now as *"keep everything in good order"* is ***"run a tight ship"*** which means "run a business, organization, etc. in a strict and efficient way" [4, p. 410].

The next idiom that we are presenting here is very close to the previous in a sense that everything on the ship should be properly done according to the orders and standard requirements, ***ship-shape*** (by the way, this idiom also comes from maritime slang). The phrase is ***"shape up or ship out"*** which means directly on board ship "either use, obey and correspond to rules or you will be made redundant and dismissed from the ship". The idiom appeared in the contemporary English with a rather transparent meaning "if you do not work hard and do not try to improve you will have to leave the job or position" [5, p. 347]. The idiom is more frequent in American English.

As was mentioned above the seme *"ship"* joined the bulk of English idioms not only with positive connotation, but with if not negative, then definitely not one on the pleasant side. The first example of such an idiom is ***"to jump the ship"*** / ***"to jump ship"*** which originally was a purely nautical term and meant "to leave the ship on which you are serving without permission" [4, p. 198], which of course was illegal and punishable. Nowadays the idiom means practically the same but is not connected with a ship, i.e. "to leave an organization that you belong to suddenly and unexpectedly". That careless action is usually not approved of and appraised by the administration. In the old days such sailors-traitors were not in honor and sometimes it was difficult for them to find job on a different ship. The same situation

is now, if somebody *"jumps ship"* from a prestigious company, he will be entered into a blacklist and it will be problematic for the person to find a decent job, at least in the same sphere.

Another idiom containing the seme *"ship"* contains humorous and disapproving connotation***: "desert/ leave a sinking ship".*** Usually animals are more sensitive to the changing weather conditions and they feel much sooner than people when their habitat may be exposed to danger. There is no secret that rats always accompanied sailing ships because there was plenty of food in the holds and the sanitary rules were practically neglected. The rats as wild animals were the first to leave a ship before the forthcoming danger, like sinking, shipwreck, fire, etc. Rats were always an object of despise with people mostly because they infected people with contaminable deadly diseases, that's why the word "*rat"* in colloquial contemporary English is associated with something disgusting, squeamish i.e. *"rat"* – an unpleasant person, especially one who is not loyal or who tricks somebody [1, p. 1203], *"smell a rat"* – think or suspect that something is wrong or somebody is trying to deceive you" [4, p. 365], *"drowned rat"* – very wet, *"rat race"* – intense competition for success in jobs, business, etc. In connection to the marine history usually it's a naval code, that in case of any emergency situation that may cause peoples' death and ship's sinking it is the captain of the ship who is the last to leave. The idiom now is used to talk about 'people who leave an organization, a company that is having difficulties without caring about the people who are left' [4, p. 359].

One more idiom that we can reveal the secret of here is ***"spoil the ship for a ha'porth/ha'penny-worth of tar".*** From the first sight it looks like a pretty strange undecipherable idiom having no connection to ships or marine business. It really has no connection to nautical origin, but we shall try to decipher it. First we have to figure out what is *"tar"*. Tar is sick black sticky liquid that becomes hard when cold. An inquisitive person would ask a question: "Where comes here a ship and how can one spoil it with tar?" The decoding of this idiom lies in the history of the English language transformations. *"Ship"* in this idiom was originally *"sheep"* and *"ha'porth or ha'penny-worth"* referred to a very small amount of money. The basic meaning of the idiom was "to allow a sheep to die because you won't buy a very small amount of tar to cure her cuts" [4, p. 374]. Nowadays nobody thinks about ships or sheep while using this idiom because it means "to spoil something good because you did not spend any or enough money or time for even small amount of it".

The word *"boat"* may mean "a vehicle (smaller that a ship) that travels on water" [1, p. 152], or it may be just a synonym to the word *"ship"*. During our research we payed attention that although 'boat' is not as popular a component of English idioms as "ship", still the word has entered many colloquial expressions. The expression that exists in many European languages is ***"to be in the same boat".*** Its meaning and its nautical origin is transparent: when people share the same boat with only water around and sometimes no means to escape, they are absolutely equal in front of the danger, be they rich or poor, black or white. This contemporary idiom means "to be in the same difficult position or situation as somebody else" [4, p. 35].

In the beginning of this article we mentioned the important fact about idioms: they realize simultaneously two of the meanings – direct and metaphorical. When we speak about the situation when we missed the last bus or train, it's very unpleasant if not irritating because we have to wait for the one tomorrow. Some languages, like Russian and Ukrainian have the expression "your train has gone" and it means "it's too late to do something to amend things". In English there is an expression which is practically synonymous: ***"to miss the boat"*** which means "to lose the opportunity to do or get something because you do not act quickly enough" [4, p. 247].

If you imagine a situation that you sit in a tiny boat and somebody or the storm is rocking it so that she can capsize and you may fall overboard, – such situation is dangerous. No wonder the expression ***"to rock the boat"*** is easily decoded by English speaking people and mean 'to do something that might upset, cause problems or change the balance of a situation [4, p. 329]. Some other interesting idioms that contain the word *'boat'* are: ***"to float somebody's boat"*** – be, do what somebody likes "whatever floats your boat" means whatever you like; ***"push the boat out"*** – spend a lot of money on food, drinks when celebrating a special occasion [4, p. 310].

Another interesting idiom worth attention here is ***"burn your bridges/boats".*** Again the meaning of the idiom is clear: if one burns the bridges or boats behind him it will be impossible for him to retreat. Nowadays in English the expression means "to do something that makes it impossible for you to return to a previous situation"; "to destroy all means of going back, so that one must go forward" [2, p. 157].

The phrase *"to be on board"* means to be in/on a ship, an aircraft, train, bus, which is a plain, direct meaning. The expression *"on board*" also forms an idiom ***"take something on board"*** meaning 'to

accept an idea or a suggestion; to recognize a problem [4, p. 35].

Since the history of nautical/marine language dates back to mainly the sailing era of seamanship, it is but obvious that one of the common and frequent word in pro-marine idioms will be *"sail"*. If we look into the etymological dictionaries of the English language we'll find out that *"sail"* meant "that which endures or resists the wind" [5, p. 434]. Let's find out whether the original meaning of the word is traced in the contemporary idioms. The first example of such idiom will be ***"trim your sails",*** which originally meant "to arrange the sails of your boat to suit the wind, so that the boat moves faster" [1, p. 1581]. In nowadays English the idiom means "to cut expenses, to economize" [3, p. 1426].

Next interesting idiomatic expression to dwell about here is ***"to take the wind out of somebodies' sails".*** It's but natural that if there was no wind during the days of sailing vessels, sails were useless because the wind was the only power pushing the ship to move along the water. It is clear that if the wind is out of somebody's sails it's too bad, the dead alley situation. Nowadays the idiom means 'to make somebody suddenly less confident or angry, especially when you do or say something that they do not expect [5, p. 449].

Another interesting expression containing the seme "sail" is ***"it's all plain sailing"*** which has undergone the diametrically opposite transformation in the language just because of one-word mistake. The word *"plain"* in contemporary English means "easy, clear, honest, direct, simple". If we take this meaning into consideration the expression *"plain sailing"* would mean easy, "simple sailing" and as an idiom today it means "simple and free from trouble" [1, p. 1106], "anything straightforward and easy to do" [6, p. 139]. Historically the phrase referred to *"plane sailing"* which was 'the art of determining a vessel's position on the assumption that the earth is flat and the ship is therefore sailing on a plane surface [6, p. 139]. So *"plane*" was transferred into *"plain*" because it was easier to plot the ship's course and to calculate the route on a plane chart.

"Mast" as a constructive part of the ship is very important today, but just imagine how important it was in the days of sailing fleet, because all the sails were fixed to masts and the ships were named after the number of masts on board. No wonder *"mast"* is a popular entry to marine idioms. Here we'll explore the idiom ***"nail your colors to the mast"***. First of all, we need to explain that the word *"color"* in marine English means *"a flag"* of a country where the ship is registered. Now the idiom means "to show clearly which side you support" [4, p. 255], but historically it used to mean that a ship showed its intention to continue fighting in battle and not surrender by nailing its flag to the mast.

Another integral constructional part of the ship's construction is *"deck"*, so definitely it entered the bulk of marine idioms. *"Deck"* on board ship is like floor in a house, so sometimes it is easy to decipher the meaning of the marine idioms, but sometimes not. For example, let's concider the idiom ***"clear the deck"***. Before doing something on deck, like cargo handling, mooring, bunkering the seamen have to clear the deck space from anything that may get in the way, hence the meaning of the idiom is clear – "to prepare for an activity, event by removing anything that is not essential" [1, p. 261].

One more interesting idiom with the word '*deck*' is ***"all hands on deck".*** In colloquial English the expression means that everyone should help or must help in case of emergency. The marine origin of this idiom may be traced not only from the term *"deck"* but also from the word *"hand"* which in marine language means "a sailor". This was a command given on board ship in case of unpredictable or complicated situation when all seamen free from watch or emergency work had to arrive on deck to their muster station and had to be ready to perform any commands from their seniors.

The word *"deck"* is often used in metaphorical sense as "any flat surface" like floor in the house, that's why in the expressions ***"hit the deck"*** the word means just "ground"; fall to the ground suddenly. In American version the idiom may also mean "to get out of bed".

The third group of idioms contains names of locations originally inherent to human beings' dwelling, e.g. *land, shore, beach*, etc. needless to say that the seafarers of the older times were spending much more time at sea, on board their ships than ashore, the latter being the natural habitat of the homo sapience. Some seamen never had families on land, still they came ashore from time to time, landed. It's but natural that many English idioms contain the elements connected with land, not with sea.

The first word that gave birth to contemporary English idioms and which we'll examine here is *"coast"*. And the first expression that we'll describe here will be ***"the coast is clear"***. Nowadays the expression means that there is no apparent likelihood of interference, there is no enemy in sight; "there is no one around to see or stop what you are doing" [4, p. 65]; "nothing is present that would impede or endanger one's progress" [3, p. 260]. the idiom stems from *"the clear coast"* that dates

back to the days of smuggling. If the coast was clear, it meant that there was no coast guard or any other control services that would check for or interfere with smugglers' activities.

Another idiom that contains the word *"coast"* is ***"to coast along"*** which in contemporary English means "to put very little effort into something" (used in a disapproving sense) [1, p. 272]. Historically this phrase is definitely connected with marine usage. "To coast" is to sail along the line of the coast; a coaster is a small ship like a pilot boat that sails between the harbors or adjacent coasts. Such vessels encountered few serious obstacles to a safe passage because they were always within the sight of land; they could fix their position with great accuracy and they could always find shelter in the nearby haven in case of bad weather. So it's clear that colloquial meaning of *"to coast along"* is to carry out a task with minimum effort, without unnecessary fuss or bother [6, p. 28].

Next idiom to undergo our description will be ***"no-man's land".*** The expression originated in marine slang and meant the space amidships of a vessel, between the after part of the forecastle and the foremast. In this place usually were kept the ropes and everything needed to work at the forecastle. The name derives from being neither on the starboard nor the port side. Later this term was applied to the area of land between hostile lines of entrenchments or to any space contested by both sides of the combatants and belonging to none. This idiom is used not only as the army slang but also as the contemporary colloquial English meaning "wildness, a place to be avoided as dangerous" [6, p. 91].

One more idiom worthwhile mentioning here is ***"to hit/reach rock bottom"*** or ***"be at rock bottom".*** Definitely its clear connection with marine language is seen with a naked eye. If a ship hits rock bottom it means that she has run aground which is a very unpleasant delay because sometimes the vessel would need the extra external assistance to tug her in the waters again. In contemporary English the idiom means "reach or be at the lowest point or level that is possible" [4, p. 329]. Another synonymous expression to the idiom above is ***"high and dry"*** which is often used in contemporary colloquial English in the meaning of "in a helpless situation, in a difficult situation without help or money" in British English and "deserted, stranded" in American English. As a nautical term it was said of a ship that has run aground so that the tide gradually exposed the keel.

An interesting metaphor which also contains the marine objects that we can find on land has entered the contemporary colloquial English language – ***"not the only pebble on the beach".*** The meaning is informal and disapproving "not the only person who is important or should be considered" [4, p. 286]. The word *"beach"* also is a constituent of a colloquialism ***"beachcomber"*** which may mean either "a person who lives by gathering salable articles of jetsam, refuse from beaches" or "a vagrant who lives on the seashore" [3, p. 119].

Conclusions and suggestions. The object of the article is the bulk of idioms in contemporary colloquial English which are of nautical/marine origin. The result of the research is as such – three functional groups were singled out:

1. ***Idioms which name the elements*** that seafarers encounter with, such as *sea, ocean, weather, storm,* etc.
2. ***Idioms which name the facilities*** on board ship that the seamen work with, e.g. *ship, sail, deck, mast*, etc.
3. ***Idioms which name the locations*** originally inherent to human beings' dwellings, e.g. *coast, shore, land, beach*, etc.

In future we consider the necessity of further research and description of contemporary colloquial English phrases – colloquialisms, idioms, phrasal verbs connected with sea and seafarers. We hope this article will be of use and interest not only to teachers of marine ESP and seafarers, but also to those who learn English in its evolution as a living organism.

References:

1. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford university Press, 2005. 1715 p.
2. Dictionary of English Language and Culture. London Group UK, 1992. 1528 p.
3. Random House Webster's College Dictionary. USA, 1995, 1555 p.
4. Oxford Idioms. Dictionary for learners of English. Oxford University Press, 2020. 469 p.
5. Walter W. Skeat, Concise Dictionary of English Etymology. Wordsworth Reference, 2007. 643 p.
6. Jeans P. D. An Ocean of Words. A Dictionary of Nautical Words and Phrases. Toronto, Ontario : Carol Publishing Group, 1998. 180 p.
7. Opie I., Tatem M. Dictionary of Superstitions. Oxford, New York : Oxford University Press, 1996.
8. Beavis B., McGloskey R.G. Salty Dog Talk. The Nautical Origin of Everyday Expressions. London : Sheridan House ; New York : Granada, 1983. 96 p.
9. Eric Partridge. A Dictionary of Historical Slang. Penguin Books, UK, 1977. 1065 p.
10. Nikulina O. L. Origin and Etymology of Marine Superstitions. *Нова філологія :* збірник наукових праць. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2020. № 80 б. Т. ІІ. С. 83–88.

Нікуліна О. Л. МОРСЬКЕ ПОХОДЖЕННЯ СУЧАСНИХ МОРСЬКИХ ІДІОМ

Походження сучасних морських ідіом сягає корінням різноманітних шарів історичних та професіональних етимологічних джерел англійської мови, але оскільки Велика Британія була завжди приморською країною та морською державою, що залежала від навколишніх морів, велика кількість сучасних ідіом походять із морської англійської мови. Море завжди було осередком захисту країни від загарбників, англійці ж залежали від моря як від споживчого ресурсу їжі, зокрема й риболовлі. Велика Британія завжди мала сильний розвинений флот, що допомагав країні не тільки захищати себе, але і відкривати нові землі та перетворювати їх на британські колонії, як-от Канада, Австралія, Індія тощо. Тому не дивно, що багато сучасних розмовних англійських висловлень мають морське походження. У цьому дослідженні ми проаналізували сорок одну ідіому морського походження, систематизували їх згідно з їхнім зв'язком з назвами різних морських стихій, суднових приладів та місцевостей. Не багато мов можуть похвалятися таким відсотком морських слів та висловів у своєму тезаурусі, як англійська мова. Багатство англійської ідіоматичної мови завдячує морській мові минулого часу. Англійська мова дуже багата на метафори і фігури мови, які вживають і зараз, і люди, що спілкуються сьогодні, не асоціюють їх із проморським походженням. Ця стаття є першою спробою описати та систематизувати ідіоми та метафори, що сторіччями передавались із судна на берег.

Значна частина оброблених морських ідіом пов'язані історично з вітрильним флотом Великої Британії, із брутальними стихіями, що переслідували моряків у плаванні, із самими суднами та їхніми структурними частинами, а також із місцями, де первісно проживали люди, тобто із землею. У час, коли перші судна з'явились, розпочалися мандрівки морем, моряки не мали сучасних морських мап та навігаційних пристроїв, тому вони сподівалися на свою інтуїцію, професіональний досвід та навички.

У статті ми описали досліджені морські ідіоми, розподілили їх на такі групи, як назви морських стихій, назви суднових пристроїв та назви місцезнаходжень. Методи дослідження – історично-порівняльний та сучасно-порівняльний. Ми сподіваємось, що ця робота спровокує інтерес до теми не тільки моряків та людей морського бізнесу, а також усіх, хто цікавиться етимологією морської професійної англійської мови.

Ключові слова: *ідіома, колоквіалізм, морський жаргон, морське походження, етимологія.*

УДК 811.112.2’371:37
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/31

Палиця Г. С.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

НІМЕЦЬКОМОВНІ ЦИТАТИ ВІДОМИХ ЛЮДЕЙ ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ОСВІТА»

У статті розглянуто особливості вербалізації важливого фрагмента об’єктивної дійсності – концептосфери «освіта» – з позиції одного з її компонентів – концепту «навчальний заклад». Німецькомовну цитату схарактеризовано як одиницю, що відображає індивідуальну мовну картину світу окремих представників німецької нації – видатних педагогів, письменників, учених, журналістів, реформаторів освіти тощо. Досліджено, що в ній найпослідовніше розкрито образний і оцінний компоненти вказаного концепту, презентовані концептуальними ознаками, що належать до його інтерпретаційного поля, зокрема «вміння навчати» та «вміння виховувати». У процесі їх розкриття цитати ілюструють нестабільність зв’язків концепту «навчальний заклад» із поняттями «знання», «вміння», «результативність», «практичне значення» тощо, унаслідок чого окреслюються ціла низка освітніх проблем, що, на думку авторів цитат, потребують вирішення. Резюмовано, що в його презентації домінує негативна аксіологічність, обґрунтована глибоким розумінням призначення та функцій навчальних закладів, усвідомленням їхніми авторами необхідності артикуляції та пошуку шляхів усунення проблемних питань їхньої діяльності.

Простежено, що продуктивним засобом експлікації концепту «навчальний заклад» є метафора, використання якої зумовлене бажанням авторів ефектно презентувати денотат, проілюструвати принади освітнього середовища. Найпоширенішими видами в досліджуваному мовному матеріалі є антропоморфна, флористична й артефактна метафори, що з різних позицій увиразнюють концепт «навчальний заклад». За допомогою флористичної метафори йому зазвичай дається позитивна характеристика, засобом антропоморфної – реалізується як позитивна, так і негативна аксіологічність, за допомогою артефактної метафори експлікується переважно негативна оцінність.

Ключові слова: *цитата, вербалізація, концептосфера, освіта, концепт, навчальний заклад.*

Постановка проблеми. Освіта є важливим соціальним інститутом, покликаним утворювати та передавати знання прийдешнім поколінням, забезпечувати їхню готовність до вирішення важливих питань і викликів, що постають перед людством. У соціокультурному вимірі сьогодення вона стала чинником, який впливає на життєдіяльність не лише особистості, але й загалом людської спільноти. Високе покликання освіти, динамічність позначуваного нею поняття забезпечують йому статус однієї з найактуальніших проблем у філософії, психології, логіці, гносеології, теології, лінгвістиці [2, с. 60]. Мовознавство пропонує широкий спектр досліджень питання мовної експлікації концептосфери «освіта», інспірованих, з одного боку, наявним у кожній мові розмаїттям номінацій різних аспектів дидактичного процесу – слів, фразеологізмів, афоризмів, крилатих висловів, з іншого – відмінностями інтерпретації в різних лінгвокультурах цієї універсальної реалії, що підпорядковується конкретним соціальним запитам і потребам суспільства.

Концептосфера «освіта» – складне ментальне утворення, зафіксоване в мовній картині світу, що синтезує загальні (універсальні та національно-специфічні) уявлення про нього, відображені в її національному вимірі, бачення окремих категорій мовців (наприклад, учителів, учнів, студентів, молоді тощо), віддзеркалених у груповій картині світу, та мовлення конкретного представника етнічної спільноти – в індивідуальному її зрізі. Усебічний аналіз досліджуваного концепту передбачає залучення даних усіх презентацій мовної картини світу – національної, групової та індивідуальної. У цій праці висвітлюється питання її вербалізації в індивідуальній картині світу відомих представників німецької нації, необхідність вивчення якого обґрунтовується тим, що «кожен представник етносу <…> вибудовує свою індивідуальну картину світу, асимілюючи та асимілюючись із загальнонаціональною. Водночас національна картина світу є результатом діяльності індивідуальних суб’єктів пізнання» [2, с. 60].

Цей ракурс дослідження дозволить значно розширити простір інтерпретаційного поля концептосфери «освіта», залучивши до нього індивідуальні, аксіологічні та конотативні значення, викристалізувані в цитатах відомих людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання особливостей вербалізації концептосфери «освіта» у різних зрізах мовної картини світу в останні роки позначене посиленою увагою з боку лінгвістів. Варто згадати дисертаційне дослідження І. М. Боднар, у якому пропонується новаторський підхід до презентації структури цієї концептосфери через порівняльний аналіз її номінативної складової частини в національно-мовній картині світу носіїв англійської й індивідуальній мовній картині світу окремого їх представника [2]. Концепт «освіта» як цілісний фрагмент української мовної картини світу та з погляду його потенціалу в медіадискурсі вивчається в докторській дисертації І. М. Серебрянської, унаслідок чого окреслено інноваційні процеси в мові сфери освіти та динаміку сучасного лексикону [7]. Наукова розвідка А. В. Бєляєвої дає ґрунтовну характеристику процесу метафоризації концепту «освіта» на матеріалі української, російської, англійської та французької мов, когнітивні моделі його презентації в електронних корпусах [1]. У низці інших праць об'єктом уваги стали окремі концепти, як-от: «навчання» [4], «вищий навчальний заклад» [3], «учитель», «виховання» й інші [5; 6]. У цій праці здійснено спробу дослідження особливостей вербалізації концепту «навчальний заклад» в індивідуальній картині світу носіїв німецької мови. Як ілюстративний матеріал використано цитати відомих представників німецької нації – педагогів, письменників, науковців, публіцистів, журналістів, – отримані внаслідок суцільної вибірки з інтернет-ресурсів [8; 9; 10].

Постановка завдання. Завдання цієї статті полягає у здійсненні характеристики інтерпретаційного поля концепту «навчальний заклад» на матеріалі німецькомовних цитат відомих людей; виокремленні важливих його концептуальних ознак; встановленні особливостей експлікації досліджуваного концепту в окреслених одиницях.

Виклад основного матеріалу. Концепт «навчальний заклад» отримує розмаїту вербалізацію на матеріалі німецької мови, що зумовлено об'єктивним чинником – розгалуженою системою освіти Німеччини – і середньої (головна школа, реальна школа, гімназія тощо), і вищої (академія, університет, технічні, творчі, спеціальні інститути тощо), що слугують створенню потенціалу нації. Роль і місце школи виразно артикулюються в низці цитат видатних німців, як-от: *Wenn die Schulen zunehmen, dann steht's wohl im Land* (Martin Luther) [10]; *Wer die Schule hat, hat das Land* (Kurt Tucholsky) [10]; *Eine gute Schule macht bald eine gute Gemeinde* (Lorenz Kellner) [10]. У житті кожного з них школа була важливим фрагментом, відіграла свою роль у їхньому становленні, отже, ці висловлювання ілюструють узагальнений життєвий і професійний досвід, містять рекомендації, навіть вимоги щодо поліпшення діяльності навчальних закладів. Такий ракурс концептуалізації цього важливого фрагмента дійсності пояснює високий ступінь аксіологічності, експресивність і образність цих висловлювань.

Концепт «навчальний заклад» у цитатах реалізується низкою концептуальних ознак, що розкривають його оцінний потенціал, однією з яких є «вміння навчати». Вона стосується якісних і кількісних параметрів навчального матеріалу, зокрема його змісту: *Die Schule soll zunächst das Allgemeine vorziehen, weil dadurch das Meiste erreicht wird. Denn wer das Allgemeine weiß, der weiß von jedem Einzelnen, <…> er findet sich vorbereitet, das Einzelne nun noch vollends auszulernen und seine schon angefangen Kenntnisse zu erweitern* (Johann Friedrich Herbart) [10]; *Die Universitäten haben weder "staatsfeindliche" noch "staatsfreundliche" noch irgendwelche Weltanschauung zu lehren. Sie sind keine Anstalten, welche Gesinnungsunterricht zu treiben haben* (Max Weber) [8]; обсягів: *Überall treibt man auf Akademien viel zuviel und gar zuviel Unnützes. Auch dehnen die einzelnen Lehrer ihre Fächer zu weit aus, bei weitem über die Bedürfnisse der Hörer* (Johann Wolfgang von Goethe) [8]; *In der Schule lernen wir vieles, z.B. wie man schneller vergisst* (Billy) [10]. Ці цитати акцентують на невідповідності навчального матеріалу потребам слухачів. Такою ж актуальною постає проблема вибору методів викладання, що, на думку відомих особистостей, серед яких і педагоги, потребує значної корекції, наприклад: *Es sind die deutschen Hochschulen dazu angelegt, daß sie nicht allein die vollendete, sondern auch die werdende Wissenschaft jungen Männern aller Stände mitteilen. Sie erwerben dadurch eine unbegrenzte Wirksamkeit in der Nation, eine nicht zu ermessende Nachwirkung auf die Nachwelt* (Leopold von Ranke) [10]; *Nicht die Schule ist die beste, in welcher die Kinder die meisten Kenntnisse empfangen, sondern diejenige, in welcher die Kinder auf dem Wege der Selbsttätigkeit sich ihre Bildung erarbeiten* (Karl Kehr) [10].

Низка проаналізованих цитат, сконцептуалізовані в іронічному, засуджувальному руслі, ставлять

під сумнів здійснення навчальної діяльності в закладах освіти загалом: *Vielleicht sollte es die Schule auch wieder mit der Inklusion ernsthaften Lernens versuchen?* (Stefan Rogal) [10], вказують на некоректність: *Unsere Schule bildet nicht, sie kultiviert die Dummheit* (Stefan Rogal) [10], безглуздість: *An unseren Schulen lernt man so gut wie nichts über die Fülle und so gut wie alles über den Leerlauf* (Billy) [10], відсутність належних результатів: *Analphabetismus: der Ausbildungsstand deutscher Schüler nach dem Verlassen der Schule* (Karsten Mekelburg) [10].

Цікавим засобом виразності в досліджуваних цитатах є гра слів, що досягається обіграванням форм і значень їхніх компонентів, надає висловлюванню влучності, ілюструє дотепність автора: *Heutzutage wird in der Schule am intensivsten der Lärmstoff gebüffelt* <…>(Elmar Kupke) [10]; *In der Schule darfst du nicht links sein, weil du sonst den rechten Schulstoff nicht begreifst* (Elmar Kupke) [10].

Мету закладів освіти автори цитат убачають не стільки в навчанні, скільки у вихованні дитини: *Es ist wichtiger, was ein Mensch durch die Schule wird, als was er darin lernt* (Karl Friedrich Lauckhard) [10]. Відповідна концептуальна ознака «вміння виховувати» отримує розмаїту презентацію в аналізованому матеріалі за допомогою таких складників, як: виховання гармонійної особистості: *Die Schule sollte stets danach trachten, daß der junge Mensch sie als harmonische Persönlichkeit verlasse, nicht als Spezialist* (Albert Einstein) [8]; людяності, гуманності: *Der Hauptzweck einer <…> Schule muss immer der sein: das Menschliche im Menschen zu erwecken, oder den Menschen zur Humanität zu bilden* (Bernhard Christoph Ludwig Natorp) [10]. Багато з них сконцептуалізовані у вигляді завдань, своєрідних «дорожніх карт» для організації виховної роботи навчальних закладів, що підтверджують використані в них формальні засоби – модальні дієслова та конструкція *haben + zu + Inf*. Школа, згідно із цитатами, має вчити нести світло: *Schulen sind nicht nur dazu da, Jungen vom Blaulicht und Mädchen vom Rotlicht fernzuhalten. Schulen sollten in erster Linie dazu da sein, Kindern und Jugendlichen beizubringen, wie man möglichst unabhängig viel Licht im Dunkel der Fragen des Lebens bekommt* (Ringo Jünigk) [10]; розвивати власні сили: *Es ist eine der höchsten pädagogischen Regeln, daß die Schule nicht die Abrichtung, sondern die Entfaltung der persönlichen Kräfte zur Aufgabe hat* (Heinrich von Sybel) [10]; формувати серце й душу дитини: *In der Schule muß darauf geachtet werden, daß die Kinder nicht allein mit dem Verstande lernen, sondern daß auch das Herz gebildet werde* (Wilhelm II) [10].

Результат виховної роботи школи в цитатах теж піддається нищівній критиці, він експлікований лексичними одиницями, що асоціюються з людською неповноцінністю, як-от: «підданий»: *Die Schulen bilden furchtsame Denker: Untertanen!* (Emanuel Wertheimer) [10]; «двонога енциклопедія»: *Ich klage die Schule der Concurrenz an, weil sie nichts als "zweibeinige Encyklopädien" herausgibt* (Herrmann Julius Meyer) [10].

Продуктивним засобом вербалізації концепту «навчальний заклад», інструментом реалізації його образно-ціннісного складника є метафора, за допомогою якої структурується уявлення носіїв мови про освітні реалії. Як засіб образного, експресивного вираження думки вона ілюструє і багатогранність позначуваного феномена, і ставлення до нього людини.

Одним із джерел переосмислення концепту «навчальний заклад» є простір із його характеристиками. Просторова метафора виражає цей концепт як місце, наділене конкретними якостями, як-от: «місце суспільної моралі та цінностей»: *Schule ist der Ort, wo sich gesellschaftliche Moral und Wertevorstellungen am deutlichsten zeigen. Leider lernen die meisten Schüler* (Kathrin Bärbock) [10]; «місце морального виховання»: *Die Schulen sind nicht nur Orte des Unterrichts, sondern auch der moralischen Erziehung und dies um so mehr, je weniger man sich dabei auf die meisten Eltern verlassen kann* (Johann Bernhard Basedow) [10]; «місце спогадів»: *Schulen sind Erinnerungsstätten des Alters, in denen Milde und Güte zu jeder Verzerrung bereit ist* (Christa Schyboll) [10]; «місце правди та довіри»: *Es gibt keine wichtigere Sorge in der Schule als die, den Geist der Wahrheit und des Vertrauens in ihren Räumen zu erhalten. Er will aber nur wohnen, wo zugleich der Geist der Freiheit wohnt* (Friedrich Paulsen) [8]. В одній із них вона асоціюється із просторовими вимірами вертикального порядку: *In der Schule gab's für mich Höhen und Tiefen. Die Höhen waren der Fußball.* (Thomas Häßler) [9].

Концепт «навчальний заклад» метафорично переосмислюється як фізичний об'єкт – споруда різного призначення. Артефактні метафори корелюють здебільшого з негативною оцінкою. Вони презентуються такими концептуальними моделями: «школа – заклад для утримання звільнених»: *Die deutsche Schule wird zu einer Verwahranstalt für aus dem Kindergarten Entlassene reformiert* (Stefan Rogal) [10]; «школа – хлів»: *Die Schule ist wie ein Kuhstall, man steigt von einer Scheiße in die andere* (Unbekannt) [10]; *Schulen sind Erinnerungsstätten des*

Alters, in denen Milde und Güte zu jeder Verzerrung bereit ist (Christa Schyboll) [8]; «школа – навчальна фабрика»: *In der Lernfabrik "Schule" laufen die Förderbänder immer noch zu schnell* (Franz Friedrich Kovacs) [10]; «школа – в'язниця»: *Klassenzimmer sind Vormittagsgefängnisse mit kurzem Freigang* (Christa Schyboll) [8]; «школа – бюро»: *Schulen sind Großraumbüros mit lauter Schreimaschinen* (Elmar Kupke) [10]; «школа –парковка»: *Die Schule ist gegenwärtig ein Parkplatz für Kinder* (Unbekannt) [10]. Школа викликає багато асоціацій з артефактами, що позначають пристрої, складні конструкції, наприклад: «школа – канат»: *Die Schule ist eine Säule des Lebens, ist sie zu lang, ist das Leben zu kurz* (Rico Hetzschold) [10]; «школа –механічна конструкція»: *Die deutsche Schule ist eine Institution, in der alle Beteiligten versagen* (Stefan Rogal) [10]. Лише в одному вживанні спостерігається в цій моделі позитивна оцінність, зокрема за допомогою когнітивної моделі «школа – Божа оселя»: *Wenn auch mein Haar graut, die Stirne sich furcht, das Herzblut rollt mir noch in den Adern in kräftiger Frische, und ich werde, so Gott es will, bis zum letzen Atemzuge wirken für die Schule, die ja ist eine Anstalt Gottes zum Heile der Menschen* (Franz Xaver Heindl) [10].

Досить продуктивною в цитатах є й антропоморфна метафора, що ілюструє концепт «навчальний заклад» як живе створіння. Прикметно, що джерелом переосмислення постає не просто людина, а людина певного роду занять, зокрема: «школа – охоронець»: *Die Schule: Gralshüterin der Weisheit, daß zwei mal zwei vier ergibt* (Markus Weidmann) [10]; «школа – убивця»: *Schulen sind die größten Phantasiekiller* (Peter F. Keller) [10]. У низці метафоричних уживань вона наділена людськими фізичними характеристиками, як-от: *In der Methode ruht die Stärke der Schule* (Adolph Diesterweg) [10], здатна цілеспрямовано діяти, наприклад, виносити вирок: *Das Urteil, das die Schule fällt, kann so wenig etwas Fertiges sein, als der Mensch in ihr fertig ist* (Georg Wilhelm Friedrich Hegel) [10]; служити людям: *Die Schule hat dem Leben zu dienen, nicht aber das Leben erwachsener Männer schulmeisternden Pedanten* (Heinrich von Treitschke) [10]; вчити мислити: *Wenn eure Eltern und Erzieher früh eure Kinder und Zöglinge sehend, denkend macht, so werden dann auch die Hochschulen das sein, was sie sein sollen und wollen: Schulen zur Erkenntnis der höchsten, geistigen Wahrheiten, Schulen zur Darstellung derselben im eigenen Leben und Tun, Schulen der Weisheit* (Friedrich Wilhelm August Fröbel) [10]. Варто зазначити, що практично всі моделі антропоморфної метафори, що представляють навчальний заклад крізь призму людської діяльності, виражають позитивну аксіологічність.

Сказане стосується і флористичної метафори, засобом якої школа представлена через рослинний світ, наприклад, квітучий сад: *Was sind die Schulen anderes als Pflanzgärten, darinnen man die jungen Bäume aus dem Kern ziehet, daß man hernach sie in allen Ständen zu fruchtreicher Benutzung versetzen könnte* (Christian Scriver) [9]; частина рослини – квітка: *Willst du des Landes Flor und seine Würde mir zeigen, Deut' auf Paläste nicht hin – führ in die Schulen mich ein* (Ernst Freimuth) [10].

В одному з аналізованих прикладів джерелом переосмислення постає абстрактне поняття, що ілюструє модель «школа – нісенітниця»: *Schulzeit ? Die Zeit, in der man noch für so unsinnige Dinge wie Schule Zeit hatte* (Erhard Blanck) [10].

Висновки і пропозиції. Презентація концепту «навчальний заклад» у цитатах відомих людей віддзеркалює індивідуальну німецькомовну картину світу, сконцептуалізовану внаслідок сприйняття відвідного фрагмента дійсності окремими її представниками. Концептуальні ознаки, репрезентовані в цитатах, належать до периферійної зони концепту «навчальний заклад», його інтерпретаційного поля, сформованого з висновків аналізу когнітивних ознак цього концепту. Найвиразніше представлений у цих одиницях оцінний компонент концепту «навчальний заклад», репрезентований концептуальними ознаками «вміння навчати», «вміння виховувати». На підставі аналізу ілюстративного матеріалу констатуємо домінування критичних висловлювань, наявність яких обґрунтовуємо великим життєвим і професійним досвідом відомих особистостей, глибоким розумінням суті, мети та результатів діяльності закладів освіти. Із цих причин багато з них сформульовані у вигляді рекомендацій, вказівок, вимог, а їхній прагматичний потенціал спрямований на необхідність перегляду змісту діяльності закладів освіти.

Продуктивним способом вербалізації концепту «навчальний заклад» у цитатах є метафора, що кваліфікується як засіб не лише оцінки дійсності, але й упливу на реципієнта. Основними джерелами метафоричного переосмислення концепту «навчання» є сфери «людина», «природа», «фізичний світ». Позитивна оцінка виражається презентацією навчального закладу флористичною метафорою як саду, квітки, антропоморфною – як охоронця мудрості, артефактною – як Божої оселі тощо, спричинені прагненням авторів образно проілюструвати покликання і принади освітнього середовища. Багато

метафоричних моделей, однак, тяжіють до негативної оцінки, оскільки співвідносяться з поняттями, що викликають негативні асоціації, зокрема «убивця», «в'язниця», «навчальна фабрика», «парковка», «хлів» тощо, які знецінюють значення закладу освіти. Незважаючи на те, що в цитатах послідовно простежуються нестабільні зв'язки концепту «навчальний заклад» із поняттями «знання», «вміння», «результативність» тощо, їхня комунікативна мета полягає, на наш погляд, не стільки у критиці, засудженні діяльності закладів освіти, скільки в артикуляції конкретних проблем, спонуканні до їх критичного осмислення, пошуку шляхів усунення. Виокремлені в цитатах концептуальні ознаки отримують інтерпретації, що в сукупності можуть бути сформульовані у вигляді важливих постулатів, якими повинні керуватися навчальні заклади у своїй повсякденній роботі.

Подальші дослідження питання вербалізації концептосфери «освіта» можуть бути зосереджені на порівняльній характеристиці її презентації в німецькій національній та індивідуальній картинах світу.

Список літератури:

1. Бєляєва А. В. Особливості метафоризації концепту освіта в українській, російській, англійській та французькій мовах. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1. С. 5–10.
2. Боднар І. М. Концептосфера ОСВІТА в англійській мові (національно-маркований та індивідуально-авторський аспекти) : дис. … канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2019. 304 с.
3. Глухова Л. О. Особливості та лексичні засоби репрезентації субконцепту «Вищий навчальний заклад» у сучасній англійській мові. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. 2012. Т. 20. Вип. 18. С. 52–57.
4. Дзюбенко О. М. Концепт «навчання» у латинській, українській і англійській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ, 2014. 18 с.
5. Палиця Г. С. Вербалізація концепту «навчання» у цитатах (на матеріалі цитат українською та німецькою мовами). *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов* / за наук. ред. А. В. Корольової. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 144–150.
6. Палиця Г. С. Вербалізація концепту «вчитель» у німецькомовних цитатах відомих людей. *Актуальні питання гуманітарних наук :* міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Т. 3. С. 79–84.
7. Серебрянська І. М. Концепт «освіта» у дискурсивних вимірах : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2019. 39 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

8. Schule – Zitate, Sprüche und Aphorismen. URL: https://www.gutzitiert.de/zitate_sprueche-schule.html.
9. Schulzitate. URL: http://zitate.net/schule-zitate.
10. Zitate zum Thema Schule. URL: https://www.aphorismen.de/suche?f_thema=Schule.

Palytsya G. S. GERMAN LANGUAGE QUOTES OF FAMOUS PEOPLE AS A MEANS OF VERBALIZATION OF THE CONCEPTOSPHERE "EDUCATION"

The article considers the peculiarities of verbalization of an important fragment of objective reality – the conceptual sphere "education" from the standpoint of one of its components – the concept "educational institution". The German-language quotation is characterized as a unit that reflects the individual linguistic world-image of representatives of the German nation – prominent teachers, writers, scientists, journalists, educational reformers and more. It is investigated that it most consistently reveals the figurative and evaluative components of this concept, presented by conceptual features that belong to its field of interpretation, in particular "the ability to teach" and "the ability to educate". In the course of their disclosure, the quotations illustrate the instability of the links between the concept "educational institution" and the notions "knowledge", "skills", "effectiveness", "practical significance", etc. as a result, a number of educational problems are outlined, which, according to the authors of the quotations, need to be solved. It is summarized that in its presentation negative axiology dominates, based on a deep understanding of the purpose and functions of educational institutions, awareness of the need for articulation and finding ways to eliminate problematic issues of their activity by their authors.

It is revealed that a productive means of explicating the concept "educational institution" is a metaphor, the use of which is due to the desire of the authors to effectively present the denotation, to illustrate the charms of the educational environment. The most common types in the studied language material are anthropomorphic, floristic and artifact metaphors, which from different positions express the concept "educational institution". By means of a floristic metaphor it is given, as a rule, the positive characteristic, by means of anthropomorphic metaphor both positive, and negative axiology is realized, by means of an artifact metaphor mainly negative evaluation is expressed.

Key words: *quotation, verbalization, conceptosphere, education, concept, educational institution.*

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/32

Панченко О. І.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

У статті в загальному вигляді порушено проблему дослідження палітри сучасного молодіжного англомовного сленгу. Ця проблема є актуальною, оскільки розмовне мовлення є невичерпним джерелом поповнення літературної мови, наявних словників та підручників. Молодіжний сленг поєднує в собі досить різнорідні тематичні групи, які характеризують не тільки мовну діяльність представників різних молодіжних субкультур, а й типи їхнього мислення. Сленг – це жаргонні слова та вирази, характерні для мовлення людей окремих професій (моряки, художники) або соціальних прошарків. Сленг є посередником між інтержаргоном та мовною практикою народу, розмовно-побутовою мовою широких верств населення. Сленгові одиниці часто переходять у загальнонаціональну мову і можуть зовсім втратити експресивність, або ж їх забувають. Ці зміни у слензі і є тим матеріалом, який ще не отримав повного висвітлення в наукових працях. У статті ставимо за мету схарактеризувати сучасний молодіжний англомовний сленг з урахуванням його лексико-семантичної різноманітності й оптимальних засобів перекладу. Сленг уживається тоді, коли цього потребують обставини комунікації, пов'язані з певними емоціями. Досліджено вибірку сленгізмів американського молодіжного сленгу кількістю 160 одиниць. Завдання перекладача, який працює з художнім текстом, де вживаються сленгізми, полягає в тому, щоб відшукати еквівалент відповідного сленгізму в мові перекладу, який характеризувався б приблизно однаковою з ним експресивністю й емоційною забарвленістю. Найпоширенішими засобами перекладу є еквівалент, експлікація, або описовий переклад, калькування, буквальний переклад, коли відтворюється буквений чи звуковий склад оригіналу. У загальній лексиці сленгу виділено такі лексико-семантичні групи, як стосунки між людьми, фізична діяльність, захоплення, людина та навколишній світ. Така лексика висловлює жартівливе, іронічне, глузливе ставлення до дійсності, і для неї не є характерними піднесеність, пишномовність і урочистість. Молодіжний сленг поєднує в собі досить різнорідні тематичні групи, які характеризують не тільки мовну діяльність представників різних молодіжних субкультур, а й типи їхнього мислення.

Ключові слова: *лексика, мовлення, сленг, молодіжний сленг, еквівалент, калька.*

Постановка проблеми. У статті в загальному вигляді ставиться проблема дослідження палітри сучасного молодіжного англомовного сленгу. Ця проблема є актуальною, оскільки розмовне мовлення є невичерпним джерелом поповнення літературної мови, наявних словників та підручників. Молодіжний сленг поєднує в собі досить різнорідні тематичні групи, які характеризують не тільки мовну діяльність представників різних молодіжних субкультур, а й типи їхнього мислення. Поряд зі стилем поведінки й одягу, стиль спілкування молодих людей характеризує не стільки їхню причетність до окремих неформальних груп, скільки тип мислення молоді, який із часом перетворюється на дорослий.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше термін «сленг» зі значенням *language of a low or vulgar type* засвідчено в 1756 р.; з 1802 р. під цей термін підводять the cant or jargon of a certain class or period, а з 1818 р. під сленгом стали розуміти language of a highly colloquial type, considered as below the level of standard educated speech, and consisting either of new words or of current words employed in some special sense [10, с. 70–81, 189–196].

У XX ст. питання походження терміна «сленг» також цікавило дослідників. Найбільш вірогідною є гіпотеза Е. Партріджа, який уважає, що слово *slang* співвідноситься з дієсловом *to sling – to utter*, що засвідчує наявність такого словосполучення, як *sling words* ще за часів Дж. Чосера, а також пізніх сленгових сполучень із тим же дієсловом: *sling language – to talk; sling the language – to swear fluently, to speak a foreign language; sling the bat – to speak the vernacular* [8, с. 2–3].

Розглянемо, які визначення сленгу пропонують українські лексикографи. Чотиритомний

«Тлумачний словник української мови» містить таку дефініцію: «1) розмовний варіант професіонального мовлення; жаргон; 2) жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітно емоційно-експресивного забарвлення» [7, с. 637], таке ж визначення знаходимо і у «Словнику української мови» [5].

У «Словнику лінгвістичних термінів» читаємо: «Сленг [англ. *slang* – жаргон] – жаргонні слова та вирази, характерні для мовлення людей певних професій (моряків, художників) або соціальних прошарків» [4, с. 237]. Майже ідентичне до цього визначення подає автор словника іншомовних слів, указує лише на емоційно-експресивне забарвлення сленгу [3, с. 283].

За свідченням Лесі Ставицької, сучасний сленг є ніби посередником між інтержаргоном та мовною практикою народу, розмовно-побутовою мовою широких верств населення, яка послуговувалась і завжди послуговуватиметься здатністю української мови до продукування стилістично знижених, іронічних, гротескних лексичних засобів, що в сучасних умовах демократизації стилів спілкування і виявляються адекватними жаргонним і сленговим номінаціям [6, с. 41].

Проблема вивчення сленгу є чи не найскладнішою проблемою аналізу й інтерпретації тексту та дискурсу. Адже мова – це той засіб, за допомогою якого представники певної культури презентують себе, свою сутність. Мова відбиває культурно-історичні особливості кожної епохи, зазвичай зрозуміла лише людям, що живуть в цю епоху в певному соціальному просторі.

Сучасний англомовний сленг – надзвичайно багатий пласт лексики. Нову номінацію, метафоричну, свіжу, іронічну й експресивну, швидко сприймає молодь, що дає змогу створити неформальну атмосферу у спілкуванні та надати почуття причетності до певної престижної соціальної групи, має високу частотність уживання, часто іронічне забарвлення і значну рухливість.

Сленгові одиниці часто переходять у загальнонаціональну мову і можуть зовсім втратити експресивність, або ж їх забувають. Ці зміни у слензі і є тим матеріалом, який ще не отримав повного висвітлення в наукових працях. Абсолютно природним є те, що сленг молоді найбільш жваво реагує на всі події нашого життя. Він відбиває нові явища, а також сам змінюється у процесі суспільних перетворень. Проте на сучасному етапі розвитку лінгвістики та перекладознавства сленг становить собою маловивчену проблему, яка потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. У статті ми ставимо за мету схарактеризувати сучасний молодіжний англомовний сленг з урахуванням його лексико-семантичної різноманітності й оптимальних засобів перекладу.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що лексичне значення слова являє собою складну єдність, що охоплює денотативне значення і конотацію. Денотативне значення співвідноситься з позамовною дійсністю і відбиває поняття. Конотація включає в себе емоційний, оцінний, експресивний компоненти значення. Для лексики літературної мови денотативне значення є обов'язковим, а конотація факультативною, тоді як у словах сленгу наявність трьох компонентів конотації обов'язкова, що пов'язано з основною функцією сленгу – експресивною [1, с. 117]. У зв'язку із цим слова і словосполучення, що належать до сленгу, є більш експресивними лексичними одиницями. Сленг уживається тоді, коли цього потребують обставини комунікації, пов'язані з певними емоціями.

У межах статті ми дослідили вибірку сленгізмів американського молодіжного сленгу загальною кількістю 160 одиниць. У результаті проведеного аналізу цієї вибірки сленгових одиниць ми дійшли висновку, що укладачі словників зазвичай обмежуються стилістично нейтральними варіантами лексичних одиниць, які передають лише їхній загальний зміст. Тому завдання перекладача, який працює з художнім текстом, де вживаються сленгізми, полягає в тому, щоб відшукати еквівалент відповідного сленгізму в мові перекладу, який характеризувався б приблизно однаковою з ним експресивністю й емоційною забарвленістю. Згідно із проведеним нами дослідженням, лексичні одиниці, перекладені відповідним перекладацьким еквівалентом у мові перекладу, становлять більшу частину лексики у представленій вибірці. Проілюструємо це такими прикладами:

– *mexican breakfast* – голодний пайок;
– *kick back* – давати хабаря;
– *bug out* – списувати;
– *dark side* – студентський район;
– *crib sheet* – шпаргалка;
– *cram* – зубрити;
– *fruit* – бовдур;
– *act up* – барахлити.

Другим засобом перекладу, до якого вдаються перекладачі під час перекладу сленгових одиниць, зокрема під час перекладу молодіжного сленгу, є експлікація, або описовий переклад. Як показало

наше дослідження, дуже часто перекладачі змушені йти шляхом тлумачення й роз'яснення значення слова внаслідок того, що в мові оригіналу існує досить значний шар лексики, що виник на основі реалій певної країни та не має еквівалентів у мові перекладу. Для підтвердження зроблених нами висновків ми вважаємо за потрібне навести кілька найбільш яскравих прикладів сленгізмів, перекладених описово:

– *zerology* – курс неважливих лекцій, які можна не відвідувати під час навчання;

– *God's Squad* – студенти, що спеціалізуються на вивченні релігії;

– *be a whiz at something* – людина, що швидко вчиться, винятково обдарована в чомусь людина;

– *grunt* – студент, якому важливо отримати диплом, а не знання;

– *sandwich course* – практична робота як частина освіти в технічних коледжах;

– *drag one's feet* – працювати повільно та без бажання;

– *zoot suit* – костюм із довгим жакетом та короткими рукавами;

– *blew out* – перебувати у стані сп'яніння чи збудження під впливом наркотиків.

Наступним засобом перекладу, яким користуються перекладачі під час перекладу спеціальної нелітературної лексики, а отже, і під час перекладу сленгу, є калькування. Ми маємо відзначити, у вибірці лексики молодіжного сленгу, з якою ми працювали під час аналізу, випадків перекладу сленгізмів калькуванням небагато. Наведемо кілька прикладів:

– *air head* – порожня голова;

– *bookworm* – книжний черв'як.

Ще один із засобів перекладу сленгу – це буквальний переклад, коли відтворюється буквений чи звуковий склад оригіналу. Буквальним перекладом відтворюються одиниці фонетичного та лексичного рівнів. Переважно цим засобом перекладу відтворюються власні та географічні назви, імена та реалії. До буквального перекладу належать:

– транслітерування – відтворення буквеного складу оригіналу:

– *Ben Franklin* – Бен Франклін (стодоларова купюра);

– *Suzy* – Сюзі (доларова монета).

– транскрибування – відтворення звукового складу оригіналу:

– *loser* – лузер;

– *punk* – панк.

Але ми маємо відзначити, що в денотативній теорії є немало вразливих місць. Вона не враховує деяких фактів і проходить повз дуже істотні аспекти перекладацького процесу. Ця теорія не розкриває основного механізму переходу від тексту оригіналу до тексту перекладу. Вона «працює» у тому разі, коли ситуація більш-менш однозначно визначає необхідний варіант переведення. Здебільшого та сама ситуація може бути описана поєднаннями різних мовних знаків у мові перекладу. У такому разі звернення до дійсності не дає достатніх підстав для вибору варіанта перекладу. Денотативна теорія не може пояснити можливість декількох варіантів перекладу того самого фрагмента оригіналу, не здатна дати теоретичну основу для обґрунтування вибору між цими варіантами. Не розкриває денотативна теорія і системного відношення між змістом оригіналу і перекладом. Вона не враховує своєрідності інформативного навантаження лексичних одиниць, що становлять обидва тексти.

Сленг, як і літературна мова, відображає спосіб життя мовного колективу. Тому в загальній лексиці сленгу, згідно з Е. Береговською [3], можна виділити такі головні лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ):

1. Стосунки між людьми (28%).
2. Фізична діяльність (18%).
3. Захоплення (14%).
4. Людина та навколишній світ (40%).

Нами було оброблено 160 одиниць англійського молодіжного сленгу, які були поділені на зазначені вище лексико-семантичні групи, які можна розділити на декілька окремих підгруп. Отже, у першій групі можна відзначити такі підгрупи:

− повсякденні взаємини між людьми: *a pain in the neck* – набридлива людина; *add fuel to the flame* – «підлити масла у вогонь»; *big cheese* – бос, «велика шишка»; *egghead* – інтелектуал, «яйцеголовий»; *fruit* – бовдур; *geri* – людина похилого віку; *roaddog, dude, boogerhead* – приятель, друг; *punk* – панк (18%);

− відносини, які базуються на расовій дискримінації: *a dinge, coco* – чорношкірий; *yellow* – жовтолиций; *woptown* – італійський квартал; *wop* – макаронник (10%).

До другої групи можна уналежнити таку лексику: *back down* – відступати, відмовлятися; *beat it* – «змотати вудочки»; *act up* – погано поводитися, барахлити; *conk out* – вибитися із сил; *cut short* – переривати, закінчувати; *do well* – мати успіх, бути успішним; *drag one's feet* – працювати повільно та без бажання; *duck soup* – раз плюнути, хвилинна справа (18%).

Третю ЛСГ «Захоплення» доцільніше буде назвати «Вільний час». До третьої групи нале-

жить така лексика: *high jinks* – веселощі; *cooked* – дуже п'яний; *horse around* – пустувати; *hot air* – дурниці, балаканина; *hustle and bustle* – метушня; *in high gear* – у повному розпалі; *lose one's cool* – вийти із себе; *raise hell* – влаштувати скандал; *shoot the breeze* – вести невимушену бесіду; *snoop around* – совати носа в чужі справи; *have a ball* – розважатися (14%).

В останній групі варто назвати такі підгрупи, як:

− їжа: *peck and booze* – випити та закусити; *rony* – піца з ковбасою; *java* – кава; *chop, grub* – їжа; *bug juice* – спиртне; *eat one's fill* – наїстися досхочу; *have a bite* – заморити черв'ячка; *mexican breakfast* – голодний пайок; *munchies* – невеликий перекус; *red paint* – кетчуп; *hooch* – спиртне (2,5%);

− настрій: *jammed* – засмучений; *down, in a funk* – пригнічений; *go wild* – шаленіти; *in a huff, on edge* – роздратований; *keyed up, uptight* – схвильований; *miffed* – ображений; *on pins and needles* – як на голках; *under a cloud* – у поганому настрої; *upbet* – оптимістично налаштований; *what's eating you* – яка муха вас вкусила (5%);

− одяг: *thread(s)* – одяг; *zoot suit* – костюм із довгим жакетом та короткими брюками; *long johns* – кальсони; *jewels* – гарна пара туфель (1,5%);

− характеристика людини: *egghead* – інтелектуал; *wacko* –божевільний; *walk soft* – бути скромним; *well-to-do* – заможний; *wimp* – ганчірка, слабак; *windbag* – бовтун; *wishy-washy* – безхарактерний; *yellow* –боягузливий; *zany* – зайдиголова, бовдур; *zippy* – енергійний; *backet case* – безпомічна людина; *ball of fire* – дуже активна людина; *bigmouth* – хвалько; *con man* – шахрай; *dark horse* – темна конячка; *loser* – лузер (6%);

− гроші: *bank, yen, duckets, spent, bones, benjamin, loot, duckets cabbage, dough, mula* – гроші; *chicken feed* – нікчемна сума грошей; *cut corners* – економити; *fast buck* – швидко зароблені гроші; *short of cash* –обмежений у коштах; *hit the jackpot* – зірвати куш; *in the bucks* – при грошах; *kick back* – давати хабаря; *money to burn* – грошей кури не клюють; *peanuts* – копійки; *two bits* – четвертак, двадцять п'ять центів; *Ben Franklin* – Бен Франклін (стодоларова купюра); *Suzy* – Сюзі (доларова монета) (6%);

− частини людського тіла: *voice box* – гортань, глотка; *landing gear* – ноги; *skull, beam* – голова, *wetware* – мозок (2%);

− емоції: *Dammit!* – чорт забирай; *Big Deal!* – ну то й що; *Betcha!* – закладаємось; *Bingo!* – мені це вдалось; *By Golly!* – щоб я крізь землю провалився; *damm right!* – схвалення; *woopty-woo!* – вираз радості; *ace!* – чудово, неймовірно, круто; *Gee!* – ух ти; *There you go!* – Ура! Ну ти й молодець; *Zero Cool* – круто (4%);

− наркотики: *blew out* – перебувати у стані сп'яніння чи збудження під впливом наркотиків; *get one's johny, playmonopoly, pull tubes* – палити марихуану; *hooch* – марихуана; *spliff* – цигарка з марихуаною; *fiend* – перебувати в залежності від марихуани; *hypertweaked* – залежний від кокаїну; *acid head* – наркоман; *dope* – наркотик; *tea-party* – вечірка з марихуаною; *get off the pipe* – покінчити з наркотиками (6%);

− навчання: *brainiac* – інтелігентний студент; *answer off the cuff* – відповідати без підготовки; *basics* – основні предмети; *be a whiz at something* – людина, що швидко вчиться, дуже обдарована в чомусь людина; *bird-brain* – нерозумний студент; *bookworm* – книжковий черв'як; *bug out* – списувати; *chalkie* – викладач; *crib sheet* – шпаргалка; *mind-boggling* – дуже важкий для розуміння; *dark side* – студентський район; *zerology* – курс неважливих лекцій, які можна не відвідувати під час навчання; *cram* – зубрити; *bunk off* – прогулювати заняття чи роботу; *air head* – порожня голова; *cockamamie* – легке завдання; *dog* – важке завдання; *dark side* – студентський район; *God's Squad* – студенти, що спеціалізуються на вивченні релігії; *grunt* – студент, якому важливо отримати диплом, а не знання; *sandwich course* – практична робота як частина освіти в технічних коледжах (7%).

За частотою вживання перелічені ЛСГ можна розподілити так (у порядку зменшення): повсякденні взаємини між людьми, вільний час, характеристики людини, фізична діяльність, гроші, навчання, їжа.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз показав, що англійський молодіжний сленг є лексичним шаром мови, який уживається в неформальному спілкуванні в середовищі молоді для вираження ставлення, передачі емоцій і оцінки мовця. Для нього характерна неодмінна наявність емоційності, експресивності й оцінки, що визначає його основну функцію – експресивну. Така лексика висловлює жартівливе, іронічне, глузливе ставлення до дійсності, і для неї не є характерними піднесеність, пишномовність та урочистість. Молодіжний сленг поєднує в собі досить різнорідні тематичні групи, які характеризують не тільки мовну діяльність представників різних молодіжних субкультур, а й типи їхнього мислення. Поряд зі стилем поведінки й одягу, стиль спілкування молодих людей характеризує не стільки їхню причетність до окремих неформальних груп, скільки тип мислення молоді, який із часом перетворюється на дорослий.

Список літератури:

1. Арнольд И. Стилистика современного английского языка. Москва : Флинта ; Наука, 2006. 458 с.
2. Береговская Э. Молодежный сленг: формирование и функционирование. *Вопросы языкознания*. 1996. № 3. С. 32–41.
3. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
4. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних сполучень / Л. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
5. Словник української мови : в 11-ти т. / ред. І. Назарова. Київ : Наук. думка, 1978. Т. 9. 916 с.
6. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. Київ : Критика, 2005. 464 с.
7. Яременко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. : для студентів вищих та середніх навальних закладів. Київ : Аконіт, 1998. Т. 4. 944 с.
8. Partridge E. Slang To-Day and Yesterday. London, 1960. P. 2–3.
9. Partridge E. Smaller Slang Dictionary. London, 1964.
10. Platt J. The Development of English Colloquial Idiom during the Eighteenth Century. *The Review of English Studies*. London, 1926. Vol. 2. P. 70–81, 189–196.

Panchenko O. I. LEXICAL-SEMANTIC CLASSIFICATION OF THE ENGLISH TEEN SLANG

The article deals with the general problem of researching the palette of modern youth English slang. This problem is relevant because spoken language is an inexhaustible source of replenishment of literary language, existing dictionaries and textbooks. Youth slang combines quite diverse thematic groups that characterize not only the language activities of representatives of different youth subcultures, but also the types of their thinking. Slang is jargon words and expressions characteristic of the speech of people of certain occupations (sailors, artists) or social strata. Slang is a mediator between interjargon and the language practice of the people, the colloquial language of the general population. Slang units often become a national language and may lose their expressiveness altogether or be forgotten. These changes in slang are the material that has not yet received full coverage in scientific papers.

In this article we aim to characterize modern youth English slang taking into account its lexical and semantic diversity and optimal means of translation. Slang is used in cases where the circumstances of communication associated with certain emotions require it. A sample of 160 units of American youth slang was studied. The task of a translator who works with a literary text where slang is found is to find the equivalent of the corresponding slang in the language of translation, which would be characterized by approximately the same expressiveness and emotional coloring. The most common means of translation are equivalent, explication, or descriptive translation., calque, literal translation, when the letter or sound composition of the original is reproduced. In general vocabulary of slang such lexical and semantic groups as relations between people, physical activity, hobbies, the person and the world around it are allocated. Such vocabulary has a humorous, ironic, mocking attitude to reality, and it is not characterized by sublimity, eloquence and solemnity. Youth slang combines quite diverse thematic groups that characterize not only the language activities of representatives of different youth subcultures, but also the types of their thinking.

Key words: *vocabulary, colooquial units, slang, equivalent, calque.*

УДК 811.111.06:81’373.611
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/33

Полонська І. П.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЧАСТИНОМОВНА НАЛЕЖНІСТЬ СЛІВ РОКУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті проаналізовано слова року, що названі Оксфордським словником англійської мови та словником Мерріам-Вебстер у 2010–2020 рр. із погляду їх лексичного значення та частиномовної належності. Обраний ракурс аналізу слів року є важливим для загального уявлення про можливості мовної системи загалом і лексичної зокрема. За одинадцять років словником Мерріам-Вебстер було названо 12 слів року, у 2012 р. вперше було обрано два слова (socialism + capitalism), які мали майже однакову кількість пошукових запитів. Аналіз показав, що із 12 слів року 8 (austerity, capitalism, culture, feminism, justice, pandemic, science, socialism) є іменниками (67%), 2 (pragmatic, surreal) – прикметниками (17%), 1 слово (they) є займенником (8%) і 1 (-ism) – суфіксом (8%). За одинадцять років Оксфордський словник англійської мови теж назвав 12 слів року. У 2010 та 2012 рр. було вибрано по два слова (британський і американський варіанти). Оксфордський словник англійської мови не зміг визначитися зі словом 2020 р. Експерти зазначили, що безпрецедентний 2020 рік неможливо описати одним словом. Внаслідок аналізу було виявлено, що із 12 слів кількість іменників становить 6 (50%) (big society, GIF, omnishambles, selfie, squeezed middle, youthquake), прикметників – 2 (17%) (toxic, post-truth) дієслів – 2 (17%) (refudiate, vape). У 2019 р. на вершину рейтингу піднялося не слово, а словосполучення (climate emergency) (8%). У 2015 р. уперше в історії до слова року віднесено нелітерний знак, емодзі «обличчя зі сльозами радості» (8%). Як бачимо, іменники та прикметники представлені обома словниками. Що стосується інших самостійних частин мови, то займенник став словом року тільки за версією словника Мерріам-Вебстер, а дієслова є серед слів року тільки Оксфордського словника англійської мови. Отже, статистичні дані свідчать про те, що переважна більшість слів року належить до іменників. Другу позицію займають прикметники та дієслова. Периферійне положення у займенника. Слід зазначити, що є також поодинокі випадки, коли словом року стають словосполучення, суфікс і навіть піктограма.

Ключові слова: *слово року, іменник, займенник, прикметник, дієслово, суфікс, піктограма.*

Постановка проблеми. Мовний підсумок, який підводиться наприкінці кожного року, часто співвідноситься з підсумками у позамовній дійсності. Слова року дозволяють крізь призму мови поглянути на те, чим жило суспільство в році, що минає. Вони відображають знакові події року, найгостріші, найгарячіші теми у суспільстві, описують найрізноманітніші події у різних країнах. Іноді одне слово визначає епоху.

Під час визначення слова року беруть до уваги статистичні показники (частотність і зростання запитів на сайтах словників і в пошукових системах), а також значення і сенс слова як репрезентанта часу, духу і настрою суспільства, тобто основними критеріями у виборі слова року є його популярність і соціальна значущість. Слово року необов’язково має з’явитися саме в цей рік. Єдиною вимогою є те, щоб воно значно поширилося та набуло резонансу в цей період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Анонсування слів року викликає великий інтерес у лінгвістів. Ця лексика стає об’єктом дослідження багатьох сучасних мовознавців (таких як О. Албул [2], Н.Н. Соколянська [5], Е.В. Ніколаєва [4], Е.І. Абрамова [1], А.І. Єдличко [3] та ін.).

Постановка завдання. Мета статті – дослідити слова року (2010–2020 рр.), визначені такими найавторитетнішими тлумачними словниками англійської мови, як Мерріам-Вебстер (Merriam-Webster) та Оксфордський словник англійської мови (the Oxford English Dictionary), із погляду їх частиномовної належності, розглянути лексичні значення цих слів, а також дати їм соціолінгвістичну характеристику. Наука по-різному може досліджувати предмет, якщо дослідження мотивоване властивостями того, що підлягає вивченню. Вважаємо, що обраний ракурс аналізу слів року є важливим для загального уявлення про можливості мовної системи загалом і лексичної зокрема. Належність слів року до окремих лексико-граматичних класів слів (частин мови), які узагальнено відображають факти матеріального світу, не була

об'єктом спеціальних наукових досліджень, що визначає актуальність пропонованої роботи.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження використовувалися такі методи: описовий, зіставний, систематизації, метод кількісного аналізу інформації, метод статистичної обробки інформації. Методи дослідження визначено специфікою матеріалу, а також метою його вивчення.

Розглянемо спочатку слова року за версією американського тлумачного словника.

Merriam-Webster's Word of the Year

2010

austerity (noun) – enforced or extreme economy especially on a national scale;

2011

pragmatic (adjective) – relating to matters of fact or practical affairs often to the exclusion of intellectual or artistic matters: practical as opposed to idealistic;

2012

socialism+capitalism

socialism (noun) – any of various economic and political theories advocating collective or governmental ownership and administration of the means of production and distribution of goods;

capitalism (noun) – an economic system characterized by private or corporate ownership of capital goods, by investments that are determined by private decision, and by prices, production, and the distribution of goods that are determined mainly by competition in a free market;

2013

science (noun) – knowledge or a system of knowledge covering general truths or the operation of general laws especially as obtained and tested through scientific method;

2014

culture (noun) – the customary beliefs, social forms, and material traits of a racial, religious, or social group; the characteristic features of everyday existence (such as diversions or a way of life) shared by people in a place or time;

2015

-ism *(suffix);*

2016

surreal (adjective) – marked by the intense irrational reality of a dream;

2017

feminism (noun) – belief in and advocacy of the political, economic, and social equality of the sexes expressed especially through organized activity on behalf of women's rights and interests;

2018

justice (noun) – the maintenance or administration of what is just especially by the impartial adjustment of conflicting claims or the assignment of merited rewards or punishments;

2019

they (pronoun) – used to refer to a single person whose gender identity is nonbinary;

2020

pandemic (noun) – an outbreak of a disease that occurs over a wide geographic area (such as multiple countries or continents) and typically affects a significant proportion of the population.

За одинадцять років американським тлумачним словником Мерріам-Вебстер було названо 12 слів року, у 2012 р. вперше було обрано два слова (*socialism* + *capitalism*). У 2012 р. у Сполучених Штатах Америки відбувалися президентські вибори, тому зрозуміло, чому слова *socialism* і *capitalism*, які належать до політичної лексики, часто одночасно шукалися в онлайн-словнику для порівняння та мали майже однакову кількість пошукових запитів. Аналіз показав, що із 12 слів року 8 – іменники (67%), 2 – прикметники (17%), 1 – займенник (8%) і 1 суфікс (8%). Як бачимо, серед слів року більшість іменників.

Слід також зазначити, що у 2015 р. вперше словом року став суфікс *-ism,* оскільки найчастіше шукалися сім іменників із цим самим суфіксом (social***ism,*** fasc***ism***, rac***ism***, femin***ism***, commun***ism***, capital***ism***). Це, на нашу думку, можна пояснити тим, що одним із найпродуктивніших способів іменникового словотвору є суфіксальний спосіб. Суфікс володіє семантичною функцією та може відображати належність деривату (похідного слова) до певної семантичної групи.

-ism (noun suffix)

1 a : act : practice : process

criticism

plagiarism

b : manner of action or behavior characteristic of a (specified) person or thing

animalism

c : prejudice or discrimination on the basis of a (specified) attribute

racism

sexism

2 a : state : condition : property

barbarianism

b : abnormal state or condition resulting from excess of a (specified) thing

alcoholism

or marked by resemblance to (such) a person or thing

giantism

3 a : doctrine : theory : religion

Buddhism

b : adherence to a system or a class of principles
stoicism

4 : characteristic or peculiar feature or trait
colloquialism

Зауважимо, що у 2012 р. іменники socialism і capitalism, які утворено саме за цією продуктивною словотвірною моделлю (із суфіксом -ism), були названі словами року.

Особовий займенник *they* став словом 2019 р. За словами головного редактора словника Пітера Соколовського, це демонструє дивовижний факт, що навіть звичайне слово, особовий займенник, може піднятися на вершину рейтингу [6]. На сайті Merriam-Webster зазначається, що слово *they* у 2019 р. шукали на 313% частіше порівняно із 2018 р. Підвищена увага до цього займенника пояснюється, зокрема, тим, що британський співак Сем Сміт, який ідентифікує себе як небінарну (nonbinary) людину, попросив прихильників називати себе «вони» (*they*) замість «він» (*he*). Людина, чия гендерна ідентичність не є бінарною, не співвідносить себе повною мірою ні із жіночою, ні з чоловічою статтю. Стрибок у пошукових запитах стався, наприклад, і після появи на модних подіумах моделі-трансгендера Осло Грейс, що ідентифікує себе як трансгендерну особу. Ще один сплеск популярності цього займенника стався у квітні 2019 р., коли член Палати представників США Праміла Джаяпал виступила із підтримкою законодавства про права ЛГБТ. Вона розповіла, що її дитина зізналася, що не асоціює себе зі своєю статтю, і закликала колег під час прийняття законів керуватися не страхом, а любов'ю. Займенники мають узагальнено-вказівну семантику, вони не називають. Маємо підстави стверджувати, що слово *they* піднялося на вершину рейтингу, оскільки відображало проблему гендерної ідентичності, бо вживається щодо людей, які бажають чути на свою адресу гендерно нейтральне звернення.

Перейдемо до розгляду слів року за версією наступного словника.

The Oxford English Dictionary's Word of the Year

2010

big society (UK) & refudiate (US)

big society (noun) – a concept whereby a significant amount of responsibility for the running of a society is devolved to local communities and volunteers;

refudiate (verb) [blend of **refu**te and rep**udiate**] – to reject;

2011

squeezed middle (noun) – the social group consisting of people whose income is too low to support them comfortably but not low enough to exempt them from higher tax rates or qualify for government assistance;

2012

omnishambles (UK) & GIF(US)

omnishambles (noun) (informal) – a situation that has been comprehensively mismanaged, characterized by a string of blunders and miscalculations;

GIF (noun) – a lossless format for image files that supports both animated and static images;

2013

selfie (noun) – a photograph that one has taken of oneself, typically one taken with a smartphone or webcam and shared via social media;

2014

vape (verb) – to inhale and exhale vapour containing nicotine and flavouring produced by a device designed for this purpose;

2015

(a pictograph, officially called the 'Face with Tears of Joy' emoji);

2016

post-truth (adjective) – relating to or denoting circumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief;

2017

youthquake (noun) – a significant cultural, political, or social change arising from the actions or influence of young people;

2018

toxic (adjective) – poisonous;

2019

climate emergency (phrase) – a situation in which urgent action is required to reduce or halt climate change and avoid potentially irreversible environmental damage resulting from it;

2020

No word chosen.

Експерти зазначили, що безпрецедентний 2020 рік був дуже насичений різними подіями, тому його неможливо описати одним словом. У 2020 р. було опубліковано звіт Oxford Languages 'Words of an Unprecedented Year' («Слова безпрецедентного року»), у якому йдеться про те, що 2020 – це не той рік, котрий можна було б умістити в одне-єдине слово [10].

Отже, за одинадцять років Оксфордський словник англійської мови теж назвав 12 слів року. У 2010 та 2012 рр. було вибрано по два слова

(британський (UK) і американський (US) варіанти). Оксфордський словник англійської мови не зміг визначитися зі словом 2020 р. Внаслідок аналізу було виявлено, що із 12 слів кількість іменників становить 6 (50%), прикметників – 2 (17%), дієслів – 2 (17%). У 2019 р. на вершину рейтингу піднялося не слово, а 1 словосполучення (8%). Тоді найбільш обговорюваною темою у світі стала екологія, тому словосполучення *climate emergency* стало таким популярним. Редактор Оксфордського словника Кетрін Коннор Мартін заявила, що, коли вони переглядали факти, було очевидно, що питання, пов'язані із кліматом, проходили крізь всі лексичні одиниці, з якими вони працювали. Це було справжньою стурбованістю англомовного світу у 2019 р. [8]. У 2015 р. вперше в історії до слова року віднесено нелітерний знак, емодзі (emoji) «обличчя зі сльозами радості» (8%), оскільки він найкраще віддзеркалював 2015 рік. Тим самим було визнано дедалі сильніший вплив інтернет-культури на мову. Вбудована в усі смартфони система емодзі стала новим способом комунікації, новою універсальною мовою сучасності, якою тепер користуються всі та яка замінює слова. Зазначимо, що у 2015 р. серед претендентів були такі слова, як *Brexit, sharing economy, ad blocker, refugee, dark web, on fleek, they lumbersexual.* Каспер Гретвол, президент Oxford Dictionaries, наголосив, що культура емодзі стала настільки популярною, що окремі малюнки розвинули власні тренди та історії [7]. Цього разу результати базувалися на статистиці партнера Oxford Dictionaries – компанії SwiftKey, широко відомої у сфері мобільних технологій, розробника альтернативних клавіатур для Android та iOS.

Як показав аналіз фактичного матеріалу, провідне місце серед частин мови належить іменнику. Іменник – одна з найголовніших частин мови, яка інтерпретує предметну частину мовної картини світу. Предметність у лінгвістиці розуміється як узагальнена назва конкретних предметів, істот, абстрактних понять, явищ, ознак, дій, що позначаються іменниками у процесі лінгвалізації дійсності. У дуже тісних зв'язках з іменниками перебувають прикметники, які мають категоріальне значення непроцесуальної ознаки предмета. Прикметників серед слів року значно менше, але вони представлені як Оксфордським словником англійської мови, так і словником Мерріам-Вебстер. Дієслова, що мають категоріальне значення процесуальної дії, є серед слів року тільки за версією Оксфордського словника англійської мови. Їхня кількість дорівнює кількості прикметників, названих словами року цим словником, але вдвічі менша, ніж загальна кількість прикметників.

Висновки і пропозиції. Отже, статистичні дані свідчать про те, що переважна більшість слів року належить до іменників. Це пояснюється тим, що іменник – це єдина частина мови, яка може позначати все, що завгодно. Другу позицію займають прикметники та дієслова. Периферійне положення у займенника. Є також поодинокі випадки, коли словом року стають словосполучення, суфікс і навіть піктограма. Іменники та прикметники представлені як слова року обома словниками. Що стосується інших самостійних частин мови, то займенник став словом року тільки за версією словника Мерріам-Вебстер, а дієслова є серед слів року тільки Оксфордського словника англійської мови.

Вважаємо, що займенник *they* піднявся на вершину рейтингу, тому що відображав проблему гендерної ідентичності. Вибір суфікса словом року можна пояснити, на нашу думку, такими факторами. По-перше, суфіксальний спосіб є одним із найпродуктивніших способів словотвору іменників. По-друге, суфікс відображає належність похідного слова до певної семантичної групи. Віднесення емодзі до слова року пояснюється тим, що система емодзі стала універсальною мовою сучасності, яка замінює слова.

Слова року допомагають відобразити історично значимі події сучасності, відображають актуальні реалії, тож заслуговують на системне дослідження. Перспективним вважаємо аналіз семантичних полів майбутніх слів року. Особливий інтерес становить вивчення слів року, визнаних іншими словниками англійської мови (the Cambridge Dictionary, Collins Dictionary та ін.), їх порівняння з тими словами року, які розглянуто в цій статті.

Список літератури:

1. Абрамова Е.И. Слово года / The Word of the Year: принципы отбора и подходы к изучению. *Иностранные языки в высшей школе.* 2018. № 2 (45). С. 7–14.

2. Албул О. Поняття *мовна мода* як соціо- й лінгвокультурна категорія. *Мова і суспільство.* 2010. Вип. 1. С. 21–30.

3. Едличко А.И. Главные слова года: структурно-функциональная и социолингвистическая характеристика. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия : Лингвистика.* 2019. № 4. С. 80–97.

4. Николаева Е.В. «Слова года» как лингвокультурные концепты. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* 2017. № 10-1 (76). С. 154–157.

5. Соколянская Н.Н. Неологизмы и слова года. *Вестник Московского государственного областного университета.* 2017. № 2. URL: https://evestnik-mgou.ru/ru/Articles/Doc/804 (дата звернення: 20.02.2021).

6. Italie, Leanne Merriam-Webster Declares 'they' Its 2019 Word of the Year. *Associated Press News.* URL: https://apnews.com/article/0b88fde3eeb023355fc2be0f8955a0b5 (дата звернення 15.02.2021).

7. Oxford Dictionaries Choose an Emoji as the Word of the Year. *BBC Newsround*. URL: https://www.bbc.co.uk/newsround/34844165 (дата звернення 7.02.2021).

8. Schuessler, Jennifer Oxford names 'Climate Emergency' Its 2019 Word of the Year. *The New York Times.* URL: https://www.nytimes.com/2019/11/20/arts/word-of-the-year-climate-emergency.html?emc=rss&partner=rss (дата звернення 10.02.2021).

9. Words of the Year: A Decade in Review. URL: https://www.merriam-webster.com/words-at-play/words-of-the-year-decade-in-review (дата звернення 5.02.2021).

10. Word of the year. *Oxford Languages*. URL: https://languages.oup.com/word-of-the-year/ (дата звернення 5.02.2021).

Polonska I. P. WORDS OF THE YEAR IN TERMS OF PARTS OF SPEECH (ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LANGUAGE)

The article analyzes the words of the year named by the Oxford English Dictionary and the Merriam-Webster Dictionary in 2010–2020 in terms of their lexical meaning and their belonging to different word classes. The chosen perspective of the analysis of words of the year is important for the general idea of the abilities of the language system as a whole and of the lexical one in particular. In eleven years, the Merriam-Webster dictionary named 12 words of the year, as two words (socialism + capitalism), which had almost the same number of search queries, were chosen for the first time in 2012. The analysis showed that out of 12 words of the year 8 (austerity, capitalism, culture, feminism, justice, pandemic, science, socialism) are nouns (67%), 2 (pragmatic, surreal) are adjectives (17%), 1 word (they) is a pronoun (8%) and 1 (-ism) is a suffix (8%). In eleven years, the Oxford English Dictionary has also named 12 words of the year. In 2010 and 2012, two words were chosen (British and American versions). The Oxford English Dictionary was not able to determine the word of 2020. Experts noted that the unprecedented year of 2020 cannot be described in one word. The analysis revealed that out of 12 words the number of nouns is 6 (50%) (big society, GIF, omnishambles, selfie, squeezed middle, youthquake), adjectives – 2 (17%) (toxic, post-truth), verbs – 2 (17%) (refudiate, vape). In 2019, not a word, but a phrase (climate emergency) (8%) rose to the top of the rating. In 2015, for the first time in history, the word of the year included the pictograph, emoji "face with tears of joy" (8%). As we can see, nouns and adjectives are represented by both dictionaries. As far as other parts of speech are concerned, the pronoun became the word of the year only according to the Merriam-Webster Dictionary, and verbs are named the words of the year only by the Oxford English Dictionary. Thus, statistics show that the vast majority of words of the year refer to nouns. The second position is occupied by adjectives and verbs. The pronoun is in the peripheral area. There are also isolated cases when the word of the year is a phrase, a suffix and even an emoji.

Key words: *word of the year, noun, pronoun, adjective, verb, suffix, emoji.*

УДК 81'42
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/34

Сіваєва О. С.
Поліський національний університет

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ З *HEALTH* У МЕДІАТЕКСТАХ: КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена корпусному аналізу концепту HEALTH у газетах The Guardian і The Mirror. Головна увага зосереджена на порівняльному аналізі словосполучень із лексемою HEALTH, представлених у британській суспільно-політичній пресі та таблоїдах. Для дослідження лексеми HEALTH в обох газетах створено корпуси текстів, які проаналізовано за допомогою комп'ютерної програми Sketch Engine. Виокремлені мовні засоби відображають спільні та відмінні аспекти концепту HEALTH, представленого у двох діаметрально протилежних газетах. Актуальність запропонованого дослідження визначається тим, що корпусний аналіз є дуже важливим із погляду порівняльного аспекту вивчення лінгвістики та необхідності аналізу мовних особливостей лексеми HEALTH у британській суспільно-політичній пресі та таблоїдах, а також виокремлення загальних і специфічних мовних одиниць, що представляють лексему HEALTH у двох різних типах медіатекстів. У статті виокремлено специфічні лінгвістичні особливості лексеми HEALTH у британській суспільно-політичній пресі та таблоїдах. Автор досліджує дискурс газетних статей, які містять лексему HEALTH і словосполучення з HEALTH у медіадискурсі. Автор статті виокремлює чотири групи словосполучень із HEALTH, аналізуючи кожну з них. У статті представлено практичні приклади словосполучень із HEALTH, які використовуються у медіа. Матеріалом дослідження є газетні статті, що містять лексему HEALTH, взяті із британської суспільно-політичної газети The Guardian і таблоїду The Mirror. Додаткову увагу у статті приділено порівняльному корпусному аналізу лексеми HEALTH. У висновках наголошено на аналізі подібностей і відмінностей тих словосполучень із HEALTH, які найчастіше використовуються у британській суспільно-політичній пресі та таблоїдах.

Ключові слова: *HEALTH, словосполучення, корпусний аналіз, медіа, The Guardian, the Mirror.*

Постановка проблеми. Корпусна лінгвістика є досить популярною галуззю сучасної лінгвістичної науки. Корпусні дослідження дозволяють аналізувати мовні особливості за допомогою комп'ютерних технологій. Наше дослідження спрямоване на вивчення корпусу медіатекстів із лексемою *HEALTH*.

Постановка завдання. Метою дослідження є виокремлення специфічних лінгвістичних особливостей лексеми *HEALTH* у британській суспільно-політичній пресі та таблоїдах. Виходячи з мети дослідження, було поставлено такі завдання:

1) створити корпуси газетних статей, що містять лексему *HEALTH* у суспільно-політичній пресі та таблоїдах;

2) визначити особливості словосполучень, які містять лексему *HEALTH*, у британській пресі та таблоїдах;

3) порівняти два корпуси та проаналізувати словосполучення, що містять лексему *HEALTH*, у британській суспільно-політичній пресі та таблоїдах, визначити їхню подібність та особливі риси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіадискурс – це взаємодія через усну або письмову форми демонстрації, а дискурс орієнтований не на присутнього глядача, слухача чи читача. Медіадискурс визначають як публічну форму взаємодії, яку створюють і записують. Саме мовні особливості газетних текстів вважають одним із основних реєстрів англійської мови.

Так, мовні особливості текстів газет вивчав Ріх, аналізуючи порядок слів, роль тієї аудиторії, котра читає суспільно-політичну пресу і таблоїди, та вплив лексичного та синтаксичного вибору мовних одиниць на створення та маніпулювання значенням [11, с. 312–331]. Сучасні засоби масової інформації приділяють велику увагу питанням охорони здоров'я, що впливає на інтереси охорони здоров'я читача. Дослідники у всьому світі цікавляться дослідженнями засобів масової інформації щодо індивідуального впливу на здоров'я людей та здоров'я людей загалом, метою цих впливів і їхніми наслідками.

Корпусна лінгвістика вивчає мовні явища на основі великої кількості текстів, які обробля-

ються за допомогою спеціальних комп'ютерних програм; їх називають корпусами [10, с. 217–232]. Методи, що використовуються у корпусній лінгвістиці, застосовувалися у 1960-х рр., тоді як сам термін з'явився у 1980-х [12, с. 149–172]. У центрі уваги корпусної лінгвістики – група методів, спрямованих на вивчення мов. З іншого боку, корпусну лінгвістику розглядають як незалежну теорію. Сандра Кюблер і Хайке Цінсмістер у своїй книзі «Корпусна лінгвістика та лінгвістично коментовані корпуси» зауважують: «Відповідь на питання, чи є корпусна лінгвістика теорією чи інструментом, полягає в тому, що вона може бути і тим, і іншим. Це залежить від того, як застосовується корпусна лінгвістика» [7, с. 248–260].

На розвиток корпусної лінгвістики значно вплинула можливість дослідження мов за допомогою комп'ютерних технологій. Таким чином, дані можна отримати швидко і легко, і на основі отриманої інформації, яка виступає певним фактом, проводити потрібний аналіз, однак корпусна лінгвістика полягає не в отриманні даних, а в їх аналізі [3, с. 143–145]. Основні школи корпусної лінгвістики знаходяться в Ланкастері, Бірмінгемі, Ноттінгемі й Арізоні. Розглянувши різні підходи, корпусна лінгвістика має справу з певним набором машинних текстів, які є основою для вивчення певних дослідницьких питань [9, с. 1].

Вивчення словосполучень розпочалось у 1950-х рр. За Фертом, словосполучення – це емпіричні твердження, пов'язані з передбачуваністю поєднання слів, вони відображають «взаємну тривалість», можливу між словами, та їхній статистичний вплив на оточення [5, с. 757–759]. З іншого боку, термін «словосполучення» можна розглядати у фразеології для лексично визначених словосполучень [13, с. 103]. Фразеологічне поняття словосполучень і загальне емпіричне поняття мають як подібність, так і суттєві відмінності.

Більше того, термін «словосполучення» функціонує в обчислювальній лінгвістиці, де він визначається як будь-яке лексикалізоване словосполучення, що має особливі синтаксичні та семантичні якості й отримує специфічну обробку в деяких системах обробки природних мов [4, с. 139]. Популярні підручники визначають словосполучення з погляду неможливості модифікації та незмінності [8, с. 184].

Постановка завдання. Стаття присвячена корпусному аналізу концепту HEALTH у газетах The Guardian і The Mirror.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження є корпуси газетних статей британського суспільно-політичного видання The Guardian і таблоїду The Mirror, що містять словосполучення з лексемою *HEALTH*. Аналіз складається з чотирьох етапів.

Спочатку було створено два корпуси. Далі в кожному з них було виокремлено модифікатори та дієслова, що використовуються з лексемою *HEALTH*. По-третє, проведено порівняльний аналіз двох корпусів. Останній етап – це інтерпретація результатів порівняльного аналізу. Для аналізу лексеми *HEALTH* у медіадискурсі нами було використано комплекс дослідницьких методів, наприклад, *дискурс* і *критичний аналіз* [1, с. 275–278]. Це якісний аналітичний підхід, який використовується для опису, інтерпретації та пояснення способів, за допомогою котрих можна будувати дискурс і підтримувати соціальну нерівність. У цьому дослідженні *дискурс* і *критичний аналіз* використовуються для вивчення мовних засобів лексеми *HEALTH* у британській пресі та таблоїдах.

Наступним методом є *корпусний аналіз* [6, с. 249]. Він використовується для аналізу корпусів газетних статей, взятих із The Guardian і The Mirror, зосереджуючи увагу на словосполученнях із *HEALTH*.

Наступним методом є *контекстуально-інтерпретаційний аналіз*. Цей метод використовується для визначення контексту, у якому використовується лексема *HEALTH*, і для інтерпретації впливу модифікаторів і дієслів на лексему *HEALTH* [2, с. 119]. Саме цей метод допомагає пояснити, який вплив лексема *HEALTH* має на читача в обох газетах.

Отже, запропоноване дослідження передбачає значну кількість методів, що допомагають вивчити лексему *HEALTH*, представлену в обох газетах, і провести порівняльний аналіз, щоб встановити особливості досліджуваної лексеми.

На початку дослідження за допомогою програми *Sketch Engine* було створено два корпуси. У корпусах представлено дані, отримані з газетних статей, взятих із британської суспільно-політичної газети The Guardian і таблоїду The Mirror. У центрі нашої уваги – словосполучення з лексемою *HEALTH*, які зустрічаються у зазначених газетах.

Дані, отримані внаслідок роботи у програмі *Sketch Engine*, містять різноманітну інформацію, демонструючи подібність і відмінність між певними зв'язками, знайденими в газетному дискурсі. Наступні діаграми демонструють словосполучення в обох газетах.

Рис. 1. Діаграма словосполучень із *HEALTH* у The Guardian

Таким чином, можна виокремити чотири групи словосполучень:

– іменники, які є модифікаторами *HEALTH*, наприклад, *health service*;

– модифікатори *HEALTH,* наприклад, *good health*;

– дієслова, які входять до складу словосполучень із *HEALTH* як підметом, наприклад, *health is*;

– дієслова, що входять до складу словосполучень із *HEALTH* як додатком, наприклад, *improve health.*

Слід зазначити, що обидві діаграми демонструють велике розмаїття лексем у кожному секторі, кількість яких у будь-якому випадку є різною. Діаграма словосполучень із газети The Guardian показує, що найбільший сектор представлений іменниками, модифікованими словосполученнями з *HEALTH*. Другий за величиною сегмент кругової діаграми представлений модифікаторами *HEALTH*. Наступним за кількісним показником є сектор із дієсловами з *HEALTH* як підметом. Найменший – дієслова із *HEALTH* як додатком.

На діаграмі з таблоїду The Mirror видно, що найбільший сектор – це модифікатори з *HEALTH*. Потім ідуть іменники, модифіковані з *HEALTH*. Третє місце займають дієслова з *HEALTH* як додатком, а найменший сектор представлений дієсловами з *HEALTH* як підметом.

Порівняння обох діаграм демонструє, що кількість словосполучень у кожній конкретній групі в The Guardian досить відрізняється від відповідної в The Mirror. Це означає, що у кожній газеті представлено різну кількість певних компонентів словосполучень, які використовуються з лексемою *HEALTH*, відображаючи тим самим різні підходи до висвітлення проблематики, пов'язаної зі здоров'ям у суспільстві.

Наступний етап дослідження пов'язаний з аналізом дієслів і модифікаторів, що використовуються з лексемою *HEALTH*. Результатом аналізу є поділ дієслів і модифікаторів на *позитивні* та *негативні.* Слід зазначити, що ці позитивні та негативні компоненти словосполучень роблять словосполучення з лексемою *HEALTH* позитивними та негативними відповідно. Наведена нижче таблиця відображає позитивні та негативні дієслова та модифікатори, які використовуються в обох газетах.

Наприклад, коли позитивне дієслово *improve* використовується з лексемою *HEALTH*, читач може отримати інформацію про позитивні зміни, пов'язані із проблемами здоров'я, під час читання газетної статті, він почуватиметься мотивованим і заохоченим.

All of things we want to do to protect us against climate change will improve our health, whether it's active transport – walking, cycling – eating healthier sustainable local diets or cutting air pollution (The Guardian). Позитивне дієслово *improve,* яке використовується з лексемою *HEALTH* у цьому реченні, показує, що суспільство справді дотримується здорового способу життя, намагаючись заохотити кожного докласти максимум зусиль, щоб покращити своє життя. Газета виявляє свою прихильність до суспільства, а також підтримує, заохочує та надихає.

Рис. 2. Діаграма словосполучень із *HEALTH* у The Mirror

Таблиця 1

Позитивні / негативні компоненти словосполучень із *HEALTH* у The Guardian

The Guardian			
Positive verbs	**Positive modifiers**	**Negative verbs**	**Negative modifiers**
improve	Professional	affect	problem
own	Public	underlie	inequality
be	UK	deteriorate	ill
put	Good		poor
have	Secretary		condition
mean	Minister		issue
protect	Service		
visit	Team		
	Physical		

Six small changes you can make right now to improve your health and wellbeing (The Mirror). Позитивне дієслово *improve,* яке використовується в лексемі *HEALTH* у цьому таблоїді, показує, що ЗМІ стурбовані суспільством, намагаючись довести, що навіть незначні зміни в житті людей можуть призвести до загального прогресу та реального добробуту. Газета натякає на той факт, що змінити своє життя досить легко, а це також є підтримкою.

Якщо порівняти ці два речення з позитивним дієсловом *improve*, яке використовується з лексемою *HEALTH,* взятою із двох різних газет, ми можемо побачити, що підхід, який демонструє The Guardian, є серйознішим. Одним реченням газета не лише згадує, що покращення здоров'я є важливим; показані також шляхи досягнення мети. The Mirror віддає перевагу більш легкому способу висловлення тієї самої ідеї, кажучи, що зміни невеликі, та навіть враховуючи їх, вони не містять у собі ніякого тягаря.

Однак, коли негативне дієслово *deteriorate* використовуватиметься з лексемою *HEALTH*, читач може почуватися засмученим і навіть стурбованим і збентеженим.

Sources have also confirmed Yang's health has deteriorated over the past month (The Guardian). Негативне дієслово *deteriorate,* яке використовується з лексемою *HEALTH,* перетворює подані новини на негативні, показуючи, що суспільство засмучене та стурбоване, знеохочене та песимістичне. ЗМІ, здається, незадоволені тим, що відбувається.

The eighties' icon's health has been deteriorating since 2009 when he injured a vertebrae in his upper neck while performing (The Mirror). У цьому реченні також простежується песимізм і смуток. Негативне дієслово *deteriorate,* яке використовується з лексемою *HEALTH,* підкреслює це відчуття.

The Mirror, на відміну від The Guardian, за винятком того, що висловлює свою стурбованість, відразу показує причину цього погіршення, намагається надати якомога більше інформації під час висвітлення новин.

Таблиця 2

Позитивні / негативні компоненти словосполучень із *HEALTH* у The Mirror

The Mirror			
Positive verbs	**Positive modifiers**	**Negative verbs**	**Negative modifiers**
improve	physical	affect	problem
support	expert		condition
protect	benefit		issue
maintain	professional		concern
boost			
benefit			
promote			
find			

Наприклад, коли позитивний модифікатор *professional* використовується з лексемою *HEALTH*, читач може отримати позитивні емоції, оскільки він / вона почувається захищеним і безпечним, адже світ, у якому вони живуть, пропонує їм професійний захист, однак, коли використовується негативний модифікатор *problem* із лексемою *HEALTH*, читач відчуває нервозність, стурбованість і навіть переляк.

Порівняння позитивних і негативних дієслів в обох газетах допомагає нам побачити як схожість, так і відмінність. Отже, обидві газети використовують дієслова *improve* і *protect* у словосполученнях із лексемою *HEALTH*, що є підтвердженням того, що обидві газети дбають про читача та пишуть про те, як покращити своє здоров'я і як можна захистити себе від будь-якої шкоди. З іншого боку, дієслова, використані в The Mirror, мають сильніший позитивний відтінок, ніж дієслова, запропоновані в The Guardian, і, таким чином, націлені на стимулювання та підтримку читача. Крім того, слід зазначити, що перелік дієслів, які використовує кожна газета, можна пояснити тим фактом, що The Guardian є газетою, тоді як The Mirror – це таблоїд, а отже, обидві газети мають свій власний стиль спілкування з читачем.

Ban entire pesticide class to protect children's health, experts say (The Guardian). Дієслово *protect* у словосполученні з лексемою *HEALTH* означає, що експерти привертають увагу до дітей, зокрема до їхнього здоров'я. Вони сподіваються надихнути суспільство турбуватися про життя дітей і їхнє майбутнє.

Cranberries are new weapon in battle to boost health of your brain, gut, heart and immune system (The Mirror). Дієслово *boost* у словосполученні з лексемою *HEALTH*, яке використовується в The Mirror, передбачає емоційну причетність, що означає заохочення, позитивне ставлення, справжню турботу та щире хвилювання.

Він додав: *"Such study is meant to promote health and science, not the opposite, by 'training' unqualified people in subjects that could easily lead to endangering a vulnerable public"* (The Mirror). Дієслово *promote* у словосполученні з лексемою *HEALTH*, використаною в The Mirror, показує, що суспільство справді піклується про всіх людей, маючи на увазі, що всі мають значення. Люди не єдині, хто потребує реклами та пропаганди стосовно здоров'я. Це словосполучення додає ажіотажу до повідомлення, а також мотивації.

Щодо негативних дієслів, то було виокремлено одне дієслово, спільне для обох газет. Це дієслово *affect*, яке означає, що газети, незважаючи на відмінності у стилі спілкування, показують читачеві, що може шкідливо вплинути на їхнє життя. Це дієслово єдине, яке використовується в The Mirror, тоді як у The Guardian часто використовується ще два дієслова, такі як *underlie* та *deteriorate*. Це означає, що діапазон спілкування є серйознішим, а читачеві пропонується більша кількість інформації, яка може навіть викликати занепокоєння та страх.

Таблиця 3

Позитивні / негативні дієслова в The Guardian і The Mirror

Positive verbs		**Negative verbs**	
Mirror	Guardian	Mirror	Guardian
improve	improve	affect	affect
protect	protect		underlie
support	be		deteriorate
maintain	put		
boost	have		
benefit	mean		
promote	own		
find	visit		

How does it affect your health? (The Mirror) / *The three housing problems that most affect your health* (The Guardian). Дієслово *affect* у словосполученнях із лексемою *HEALTH* в обох газетах передає справжнє занепокоєння та стурбованість і показує, що суспільство сповнене страху, тривоги та навіть налякане. Мета засобів масової інформації полягає у привернені уваги до реальної проблеми.

Наступним етапом дослідження є порівняння компонентів словосполучень, що використовуються з лексемою *HEALTH* в обох газетах. У кожній групі є дієслова та модифікатори, які використовуються як у The Guardian, так і в The Mirror. Обидві газети спрямовані на своїх читачів і використовують такі іменники у словосполученнях, як *problem, issue, professional, condition, service, visitor,* підкреслюючи те, що насправді хвилює читача, незалежно від того, чи читач читає газету, чи тримає таблоїд у руках. Крім того, кількість іменників, що вживаються у словосполученнях із лексемою *HEALTH* у The Mirror, більша, ніж у The Guardian.

Іменник, модифікований із *HEALTH: A health visitor is a qualified nurse or midwife, who has undergone further training* (The Mirror) / *The health visitor arranged for her to get the appropriate help* (The Guardian). Коли іменник у цих прикладах модифікується з *HEALTH*, то словосполучення виражає надію й оптимізм, показуючи, що вихід зі складної ситуації, який для суспільства дуже важливий, можливий.

HEALTH як додаток: *A switch to ecological farming will benefit health and environment* (The Guardian) / *Miriam Stoppard: Teenage exercise can benefit your health later in your life* (The Mirror). Дієслово *benefit* + *HEALTH* як додаток показує хвилювання із приводу можливості мати краще майбутнє, засоби масової інформації виявляють заохочення та надію щодо хороших шансів у суспільства.

HEALTH як підмет: *Our health is all we have* (The Guardian) / *Physical health is high on agenda – but you might be neglecting one obvious part* (The Mirror). Лексема *HEALTH*, яка виступає предметом у поєднанні з дієсловом, підкреслює важливість здоров'я для суспільства, його значущість у сучасному світі.

Модифікатори з *HEALTH: Detained British-Australian academic Dr Kylie Moore-Gilbert is in good health and has access to food* (The Guardian) / *Link between cycling and good health has been clear for years* (The Mirror). Лексема *HEALTH*, використана з модифікатором *good* в обох газетах, демонструє, що суспільство по-справжньому стурбоване здоров'ям, бажаючи, щоб воно завжди було лише добрим.

Що стосується дієслів із лексемою *HEALTH* як додатка, то спільними є такі дієслова, як *protect, affect* та *improve*, що показує, що обидві газети, хоч і різні, звертаються до читачів однаково, намагаються їх захистити, показуючи, що може вплинути на людей і, що насправді важливо, як покращити ситуацію. Інші дієслова, які використовуються в The Mirror, є оптимістичними та підтримуючими, тоді як дієслова в The Guardian мають пояснювальний характер і не мають позитивних емоцій.

Порівняння дієслів, що використовуються з *HEALTH* як із предметом, показує, що серед подібних дієслів є дієслова *be* і *have*, які є менш емоційними.

Таблиця 4

Зразки словосполучень із *HEALTH* у The Guardian і The Mirror

Nouns modified by HEALTH		Verbs with HEALTH as object		Verbs with HEALTH as subject		Modifiers of HEALTH	
Guardian	Mirror	Guardian	Mirror	Guardian	Mirror	Guardian	Mirror
problem	problem	affect	affect	be	be	physical	physical
issue	issue	protect	protect	have	have	ill	ill
professional	professional	improve	improve	mean	spiral	poor	poor
condition	condition	underlie	surround	deteriorate		own	own
service	service	be	support	visit		good	good
visitor	visitor	put	maintain			public	general
secretary	benefit		boost			frontline	joint
minister	expert		benefit				human
	topic		promote				overall
	nurse		find				
	concern						
	data						
	store						
	mind						
	worker						
	question						
	habit						
	risk						

Слід також зазначити, що більшість модифікаторів у словосполученнях з *HEALTH* однакові в обох газетах, наприклад *good, own, physical*. Згадані модифікатори допомагають двом різним видам газет торкнутися читача, щоб мати найбільший вплив.

Висновки і пропозиції. Внаслідок проведеного дослідження було виявило схожість і відмінність у використанні словосполучень із *HEALTH* у газетах The Guardian і The Mirror.

Чотири групи словосполучень (іменники, які є модифікаторами *HEALTH*, модифікатори *HEALTH*, дієслова, що входять до складу словосполучень із *HEALTH* як підметом, і дієслова, які входять до складу словосполучень із *HEALTH* як додатком) представлені різною кількістю словосполучень у кожній газеті, незалежно від того, однакові вони (*improve, protect, own, good*) чи різні (*underlie* і *deteriorate* в The Guardian, *benefit, boost і promote* в The Mirror).

Дієслова та модифікатори, що використовуються з лексемою *HEALTH*, можуть бути позитивними (*protect, expert, benefit*) і негативними (*problem poor, issue*).

У The Guardian більше позитивних модифікаторів, ніж позитивних дієслів, більше негативних модифікаторів, ніж негативних дієслів. У The Mirror спостерігається більше позитивних дієслів, ніж позитивних модифікаторів, але більше негативних модифікаторів, ніж негативних дієслів.

Деякі позитивні дієслова використовуються у словосполученнях в обох газетах (*improve and protect*); серед них і негативне дієслово (*affect*), тоді як деякі дієслова характерні лише для The Guardian (позитивні: *put, have, mean*; негативні*: underline, deteriorate*) чи The Mirror (позитивні: *boost, benefit, promote*; негативного дієслова не виявлено).

Таким чином, словосполучення з лексемою *HEALTH*, які використовується в The Guardian, описують ситуації чи факти, не висловлюючи жодної імперативної конотації. З іншого боку, словосполучення з лексемою *HEALTH*, що використовуються в The Mirror, не лише описові, але й наказові, спонукають читача щось робити або, навпаки, застерігають не робити цього.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення тих словосполучень із *HEALTH,* які використовуються найчастіше. Буде проводитися аналіз відмінностей і подібностей, представлених у британській суспільно-політичній пресі та таблоїдах.

Список літератури:

1. Baker P., Costas G. and McEnery T. “Sketching Health: A Corpus Driven Analysis of Representations Around the Word ‘health’ in the British Press 1998–2009.” *Applied Linguistics.* 34 (3). 2013. P. 255–278. URL: https://www.amazon.co.uk/Discourse-Analysis-Media-Attitudes-Representation/dp/1107008824 (access date: 25.02.21)

2. Bednarek M. Semantic preference and semantic prosody re-examined. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory.* 4.2. 2008. P. 119–139. URL: https://www.semanticscholar.org/paper/Semantic-preference-and-semantic-prosody-Bednarek/77989bf41f20f4290f7cae0bf4b18602df115e63 (access date: 16.01.21).

3. Blum-Kulka, Shoshana, and Hamo M. “Discourse Pragmatics.” *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* / ed. by Teun A. van Dijk. 2011. P. 143–164. URL: https://www.edisoportal.org/attachments/article/274/Blum-Kulka%20Shoshana.pdf (access date: 20.02.21).

4. Brezina V., McEnery T. and Wattam S. Collocations in Context: A New Perspective on Collocation Networks. *International Journal of Corpus Linguistics.* 20 (2). 2015. P. 139–173. URL: https://benjamins.com/catalog/ijcl.20.2.01bre (access date: 22.02.21).

5. Firth A, Johannes W. On discourse, communication, and (some) fundamental concepts in SLA research. *The Modern Language Journal*. Blackwell Publishing Inc. 2007. P. 757–772. URL: https://www.researchgate.net/publication/227684972_On_Discourse_Communication_and_Some_Fundamental_Concepts_in_SLA_Research (access date: 31.01.21).

6. Hunston S. Semantic prosody revisited. International Journal of Corpus Linguistics. 2007. P. 249–268. URL: https://www.researchgate.net/publication/228929277_Semantic_prosody_revisited (access date: 28.01.02.21).

7. Kübler S, Zinsmeister H. Corpus linguistics and linguistically annotated corpora. 2015. P. 248–260. URL: https://www.twirpx.com/file/1583647/ (access date: 18.02.21)

8. Manning and Schütze. *Foundations of Statistical Natural Language Processing,* MIT Press. Cambridge, MA: May, 1999. URL: https://nlp.stanford.edu/fsnlp/ (access date: 15.02.21).

9. McEnery and Hardie. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press. 2011. P. 1–25. URL: https://www.cambridge.org/ua/academic/subjects/languages-linguistics/applied-linguistics-and-second-language-acquisition/corpus-linguistics-method-theory-and-practice?format=PB&isbn=9780521547369 (access date: 30.01.21).

10. McEnery, Tony M. and Andrew W. Corpus Linguistics: An Introduction. Edinburgh : Edinburgh University Press. 2001. P. 217–232. URL: https://www.twirpx.com/file/893556/ (access date: 25.02.21).

11. Rhea R. Concurrent training: a meta-analysis examining interference of aerobic and resistance exercises. *The Journal of Strength & Conditioning Research.* 2012. P. 312–331. URL: https://scholar.google.com/citations?user=tnhk9iMAAAAJ&hl=en (access date: 03.02.21)

12. Stubbs M. Text, corpora and problems of interpretation: A response to Widdowson. Applied Linguistics. 2001. P. 149–172. URL: https://www.semanticscholar.org/paper/Texts%2C-corpora%2C-and-problems-of-interpretation%3A-A-Stubbs/eeab3b8a1c9dbc35f2eccc24e8d6dc1d7879de02 (access date: 27.01.21)

13. Xiao, R.Z. and McEnery, A.M. Collocation, semantic prosody and near synonymy: A cross-linguistic perspective. *Applied Linguistics*. 27 (1). 2006. P. 103–129. URL: https://www.academia.edu/2986741/Xiao_R_and_McEnery_T_2006_Collocation_semantic_prosody_and_near_synonymy_A_cross_linguistic_perspective (access date: 07.02.21)

14. The Guardian. Great Britain. URL: https://www.theguardian.com/society/health (access date: 15.01.21).

15. The Mirror. Great Britain. URL: https://www.mirror.co.uk/lifestyle/health/ (access date: 21.01.21).

Sivaieva O. S. COLLOCATIONS WITH *HEALTH* IN THE MEDIA TEXTS: CORPUS ANALYSIS

The media is an influential tool in shaping public's opinion about HEALTH and its basic components. As this topic has been of great importance lately, the corpus study of media texts with HEALTH can reveal verbal means of how this lemma is depicted by journalists as well as what urgent social concerns are connected with HEALTH and what issues reader are aware of.

The research is aimed at studying collocations with HEALTH in The Guardian and The Mirror newspapers, focusing on the comparative analysis of them presented in the broadsheet and tabloid. Sketch Engine has been used to investigate the lemma HEALTH in both newspapers, which helps to disclose the linguistic means used to outline the concept HEALTH.

The four groups of collocations (nouns modified by HEALTH, modifiers of HEALTH, verbs with HEALTH as subject and verbs with HEALTH as object) are represented by different amounts of collocations in each newspaper, either same (improve, protect, own, good) or different (underlie, deteriorate The Guardian, (benefit, boost, promote, The Mirror).

The findings of the study prove that despite the use of modifiers and verbs with HEALTH common for both newspapers (e.g., mental, physical, public; improve, protect, affect), The Mirror presents a wider choice of collocations with HEALTH compared to The Guardian, whereas the lexeme HEALTH is more frequently used in the latter – 2,367.84 per million as to 1,615.61 per million in the first one. Furthermore, the tabloid presents a larger range of health subjects while the broadsheet displays a narrower area of the topic with a more conservative point of view.

Key words: *HEALTH, collocations, corpus analysis, media, The Guardian, The Mirror.*

УДК 81-119'37:811.112.2
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/35

Скляренко О. Б.
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА КОНЦЕПТУ *MACHT*

У статті стверджується, що етнокультурний компонент концепту MACHT у німецькомовній лінгвокультурі представлений сукупністю когнітивних ознак концепту, які виявляють культурно релевантну специфіку реалізації у межах культурно-мовної компетенції носіїв. Визначення етнокультурної специфіки певного концепту дозволяє проаналізувати особливості ментально-мовного освоєння відповідного фрагмента дійсності в німецькій національній картині світу. Запропоновано використовувати типологією етнокультурних компонентів концепту згідно з певними психічними функціями свідомості, де можна виділити національно марковані елементи, такі як: практичні, образно-перцептивні, інтуїтивні знання, у зв'язку із вербально закріпленою формою концепту – мовні знання. Встановлено, що національно специфічна організація практичних знань у структурі етнокультурного компонента концепту MACHT визначається високою релевантністю слотів «Суб'єкт влади», «Результат влади» та «Дія», які актуалізуються в німецькій мовній картині світу. У структурі образно-перцептивних знань про концепт MACHT найбільш типовим для німецької лінгвокультури мислиться візуальний перцептивний образ влади, котрий пов'язується насамперед із постаттю суб'єкта влади. Стаття досліджує також основні бінарні опозиції, через які на основі дуальної категоризації осмислюється концепт MACHT, актуалізуються архетипні релевантні для німецької картини світу знання про відповідний фрагмент дійсності. З'ясовано, що етнокультурний компонент концепту MACHT виявляє себе у структуруванні таких категоріальних сфер: просторових, соціальних, чуттєвих, культурних, космологічних і природних орієнтирів. Доведено, що для представників німецької лінгвокультури досліджуваний концепт актуалізує архетипний образ влади як джерела достатку (метафори «Влада – світло», «Влада – споруда», «Влада – страва», коштовності, атрибути, дорогий одяг носія влади як її символи), що вказує на наявність практичного підходу у процесі концептуалізації німцями владних відносин.

Ключові слова: *концепт, лінгвокультура, бінарна опозиція, етнокультурний компонент, мовні знання.*

Постановка проблеми. У зв'язку з домінуванням когнітивно-дискурсивної парадигми [1, с. 17] мова розглядається як важливий механізм відтворення об'єктивних реалій навколишньої дійсності в концептуальній системі людини, яка є її основним продуцентом і користувачем. Влада як універсальна форма взаємовідносин передбачає фіксацію в семіотичних знакових системах і фіксується засобами мовного вираження. Мовна одиниця «Macht» виступає як стилістично й емоційно нейтральна, уживана назва концепту MACHT у німецькій мовній картині світу.

Владні відносини як предмет дослідження не нові для науки. Влада вивчалася як у філософії, політології, соціології, психології, так і в лінгвістиці, оформившись, зрештою, в самостійну наукову галузь – кратологію (В.П. Халіпов, В.Г. Ледяєв). Влада як предмет лінгвістичних досліджень розглядається переважно у двох аспектах: як мова влади (вивчається в межах риторики та політичної лінгвістики (О.І. Шейгал, А.П. Чудінов, Л.Н. Синельникова, P. Chilton, Д.О. Петренко та ін.)), а також як ментальна одиниця, котра акумулює знання про певну форму суспільних інтеракцій, які визначаються як «владні взаємовідносини». У російському мовознавстві концепт MACHT неодноразово був у фокусі уваги сучасних дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, влада як феномен суспільних інтеракцій у сучасній російськомовній картині світу була предметом наукового аналізу в роботах І.С. Черватюк, В.І. Карасика, Ю.С. Степанова, Н.О. Купиної, О.О. Михайлової, Н.Н. Захарової, В.Є. Гольдіна, О.Ю. Крючкової, А.П. Сдобнової, Л.В. Балашової та ін. Влада в англосаксонському культурному просторі досліджувалася А.В. Олянич, Т.М. Астафуровою, О.В. Анненковою та ін. У вітчизняних лінгвістичних дослідженнях концепт MACHT аналізувався на матеріалі британського газетного

дискурсу в дисертації О.О. Чорновол-Ткаченко (2007) [8], лексикографічну структуру концепту досліджувала Л.Є. Бессонова (2005) [2].

Постановка завдання. Мета статті – встановити й описати особливості вербалізації етнокультурного компонента концепту МАСНТ на основі паремій.

Виклад основного матеріалу. Етнокультурний компонент концепту МАСНТ представлений сукупністю когнітивних ознак концепту, які виявляють культурно релевантну специфіку у реалізації в межах культурно-мовної компетенції носіїв певної лінгвокультури. Визначення етнокультурної специфіки певного концепту дозволяє проаналізувати особливості ментально-мовного освоєння відповідного фрагмента дійсності в національній картині світу. Етнокультурний компонент концепту досліджується нами відповідно до системи організації різних типів знань у ментальному світі людини як представника певної лінгвокультури. Згідно із запропонованою нами типологією знань за основними психічними функціями свідомості національно маркованими у структурі концепту слід вважати практичні, образно-перцептивні, інтуїтивні знання, у зв'язку із вербально закріпленою формою концепту – мовні знання.

Національно специфічна організація практичних знань у структурі етнокультурного компонента концепту МАСНТ визначається високою релевантністю слотів «Суб'єкт влади», «Результат влади» (зокрема вплив на емоційно-сенсорну сферу людини та соціоцентричний результат влади) та «Дія» (отримання влади, здійснення влади), які актуалізуються в німецькій мовній картині світу.

У структурі образно-перцептивних знань про концепт МАСНТ найбільш типовим для німецької лінгвокультури мислиться візуальний перцептивний образ влади, що пов'язується насамперед із постаттю суб'єкта влади.

Вербальне знання як складовий елемент етнокультурного компонента концепту МАСНТ виявляє себе у визначених найактуальніших і потенційно продуктивних смислах концепту, які формуються на основі внутрішньосистемних зв'язків вербальних одиниць, що об'єктивують концепт у німецькій мовній картині світу. До них, зокрема, належать такі смисли концепту: «наявність суб'єкта влади», «особисті джерела влади», рідше «структурні джерела влади», а також «дії» (отримання та здійснення влади), «насильство як метод здійснення влади». Таким чином, для німецької мовної картини світу релевантними смислами концепту МАСНТ визначаються передусім його родові ознаки «Суб'єкт влади», «Ресурсність», а також відповідні видові ознаки («Особисті джерела влади», «Структурні джерела влади»). Внутрішня форма назви концепту МАСНТ програмує концептуалізацію влади через постать суб'єкта, котра наділяється перевагою у фізичній силі та чоловічою статтю. Первинно влада існує для представників німецького мовного колективу як універсальна форма взаємодії, яка дає її суб'єктові свободу від підпорядкування, залежності.

Інтуїтивне знання у структурі концепту МАСНТ має досить складну внутрішню організацію. Інтуїтивні знання транслюють архетипні уявлення про концептуальний референт, засвоєння яких відбувається в системі бінарних опозицій [7, с. 102]. Основними бінарними опозиціями, через які владні відносини осмислюються представниками німецької лінгвокультури, слід назвати просторові орієнтири: «низ» – «верх», «попереду» – «позаду»; характеристики чуттєвого сприйняття: «багато» – «мало»; соціальні показники: «свій» – «чужий»; культурні маркери: «погано» – «добре»; опозицію, котра характеризує владу в контексті живої природи: «жива істота» – «неживий об'єкт»; космологічну опозицію «порядок» – «хаос».

У метальному світі людини як представника досліджуваної лінгвокультури концепт МАСНТ розташовується вгорі та попереду, що зафіксовано у просторових бінарних опозиціях «низ» – «верх» і «попереду» – «позаду» відповідно. У німецькій мовній картині світу для категоризації владних відносин актуалізується архетип вертикальної осі, який лежить в основі владних взаємовідносин, наприклад: вертикальна структура владних відносин у межах метафор «Влада – впорядкована структура», «Влада – рух угору». Натомість суб'єкт влади концептуально розташовується горизонтально, попереду, в полі зору людини – об'єкта влади (концептуальна метафора «Суб'єкт влади – попереду», домінування перцептивного візуального образу), що визначається через бінарну опозицію «попереду» – «позаду». О.К. Шевченко у своєму дисертаційному дослідженні із посиланням на А.А. Котенєва й А.Є. Лук'янова вказує на архетипи гори та води, які згідно з аналізом міфів і філософії Давніх Китаю, Індії та Греції лежать в основі владних взаємовідносин і корелюють із вертикальним і горизонтальним розгортанням влади відповідно [9, с. 75]. Це дає підстави стверджувати, що горизонтальне та вертикальне розгортання влади належать до універсальних архетипів влади.

Бінарна опозиція «своя влада» – «чужа влада» вказує на категоризацію влади за соціальною диференціацією, що передбачає віднесення себе

мовцем-концептуалізантом до певної соціальної групи. У сучасній лінгвістиці науковці, розглядаючи опозицію «свій» – «чужий» як дискурсивний фактор, вказують, що він формує визначену модель сприйняття певної події чи факту «своєї» або «чужої» лінгвокультури, що передбачає профілювання в людини певного оцінного ставлення до різних проявів навколишньої дійсності [3, с. 17; 5, с. 117]. Дискурсивні фактори «свій» – «чужий» передбачають розгляд концепту MACHT із різних позицій оцінки: телеологічної (схвалення / засудження результату владного впливу), нормативної (визнається як легітимна / не визнається як легітимна) та психологічної (свій близький / чужий нерідний). Так, своя влада – це влада, яка визнається, якій підпорядковуються, це легітимна влада: unsere Macht, echte Macht, Heimmacht, наприклад: Europa ist eine echte Macht. Der Irak-Krieg ist Vergangenheit, und der Friede in Nahost hat Zukunft: Außenminister Joschka Fischer über eine neue Weltordnung, Amerika und das Gewicht der Europäischen Union [11]. Влада чужа – це влада нелегітимного характеру, несправжня влада, котра несе неволю, а тому засуджується: ausländische Macht, fremde Macht, Pseudo-Macht, Besatzungsmacht, Feindmacht, зокрема: Das wird nicht zu verwirklichen sein, sofern die Serben nicht durch eine ausländische Macht ersetzt werden [10].

Концепт MACHT категоризується в досліджуваній лінгвокультурі як об'єкт полярної оцінки, сформованої на основі національно прийнятих аксіологічних орієнтирів, що зафіксовано бінарною опозицією «погано» – «добре»: Macht hat ihre Legitimität nur im Dienst der Vernunft. Allein von hier bezieht sie ihren Sinn. An sich ist sie böse. K. Jaspers [13, с. 795].

У межах опозиції влада як «жива істота» – «неживий об'єкт» концепт MACHT співвідноситься із персоніфікованим образом суб'єкта влади (концептуальна антропоморфна метафора «Влада – суб'єкт влади», суб'єкт влади як її символ); із біоморфним неспецифікованим образом, здатним рости, розвиватися (біоморфна метафора в концептуальній моделі «Влада – сутність»); із зооморфним образом, який визначається як фізично сильний і такий, що потребує контролю (зооморфні символи влади, концептуальна метафора «Влада – дика тварина»). Як неживий об'єкт влада категоризується через систему відношень, зокрема: відношення належності суб'єктові (концептуальна метафора «Влада – предмет власності»), просторові відношення («Влада – локус», «Влада – споруда»), через внутрішні структурні відношення («Влада – структура», «Влада – контейнер», «Влада – стратегія»), через причинно-наслідкові відношення («Влада – світло», «Влада – страва», «Влада – пастка» та ін.), відношення подібності («Влада – виконання музичного твору», «Влада – управління човном», «Влада – товар» та ін.).

У межах бінарної опозиції, сформованої на основі чуттєвого досвіду людини («багато» – «мало» та «великий» – «малий»), концепт MACHT отримує кількісну та якісну специфікацію. Так, у німецькій лінгвокультурі концепт MACHT мислиться переважно як чисельно та кількісно великий феномен: die enorme Macht, Machtgewalt, Machtgewicht, Machtkoloß.

У німецькій лінгвокультурі концепт MACHT категоризується в межах бінарної опозиції «порядок» – «хаос». Влада вбачається запорукою порядку та дисципліни, які для німців становлять особливу соціально значиму цінність, що «межує зі справедливістю та свободою» [6, с. 165]. Владні взаємовідносини мисляться як гарант подолання хаосу та безладу, влада сама стає частиною цього порядку: Ohne Macht zu sein ist unerträglich. So entsteht die Geborgenheit der Gruppe als Ausgleich zu «den wirklich Mächtigen» [12].

Отже, основні бінарні опозиції, через які на основі дуальної категоризації осмислюється концепт MACHT, актуалізують архетипні релевантні для німецької картини світу знання про відповідний фрагмент дійсності. Етнокультурний компонент концепту MACHT виявляє себе у структуруванні досліджуваного концепту із залученням усіх основних (за винятком часової) категоріальних сфер: просторових, соціальних, чуттєвих, культурних, космологічних і природних орієнтирів.

Аналіз семантичної структури концепту MACHT дозволяє поглибити висновки про особливості процесу категоризації, пов'язавши його з кодами німецької культури. Коди культури вважаються універсальними, але їхні прояви та питома вага кожного з них визначають національну специфіку категоризації певного фрагмента дійсності у відповідному комунікативному просторі [4, с. 5]. Концепт MACHT актуалізується в німецькій лінгвокультурі здебільшого через предметний (наприклад, метафори «Влада – страва», «Влада – світло», «Влада – механізм», «Влада – споруда», «Влада – контейнер», «Влада – предмет власності», «Влада – сутність», «Влада – пастка», «Влада – перешкода», «Влада – товар», «Влада – крихкий об'єкт»); біоморфний (реалізується в метафорах «Влада – суб'єкт», «Влада – хвороба», «Влада – інстинкт», «Влада – дика тварина», «Влада – природне явище», біоморфні

метафори в межах концептуальної метафоричної моделі «Влада – сутність»); просторовий (представлений у метафорах «Влада – рух угору», «Влада – локус», «Влада – впорядкована структура», «Влада – приміщення», «Суб'єкт влади – попереду») й акціональний коди культури (наявний у метафорах «Влада – гра», «Влада – боротьба», «Влада – театр», «Влада – наука», «Влада – розрахунок», «Отримання влади – подорож», «Влада – управління човном», «Влада – виконання музичного твору»). Для категоризації владних відносин несистемно використовуються також соматичний (у межах соматичних метафоричних моделей концептуальної метафори «Влада – суб'єкт»), сенсорний (перцептивний образ влади) та духовний коди культури (оцінний компонент семантичної структури концепту).

Отже, категоризація влади в німецькій лінгвокультурі здійснюється переважно через чотири основні коди культури, які, по-перше, визначають учасників влади або джерела (біоморфний код). По-друге, лінгвокультурний концепт MACHT у межах акціонального коду культури осмислюється як певна дія, пов'язана з отриманням або здійсненням влади. По-третє, отримання влади, характер влади, пов'язаний зі структурною організацією влади у просторі, специфікується просторовим кодом. Основні характеристики влади (зокрема наявність структури, темпоральні, локальні маркери) та результат здійснення влади (здебільшого егоцентричне використання влади) категоризуються через предметний код німецької культури. Соматичний код як менш релевантний вказує на актуалізацію суб'єкта влади як її основного учасника. Сенсорний код розкриває вплив на емоційно-сенсорну сферу основних учасників влади. Через духовний код культури концепт MACHT набуває оцінних характеристик.

Інтуїтивне знання, що транслюється концептом MACHT у німецькій лінгвокультурі, відтворюється також у відповідних етнокультурних архетипах. У мовному колективі представників німецької культури концепт MACHT актуалізується в межах універсального архетипу влади. Етнокультурний характер універсального архетипу влади визначається актуалізацією певних культурно специфічних архетипних образів влади. Так, вже згадуваний архетип влади як вертикальної осі виявляє прадавні уявлення людини про належність влади богам, котрі заселяли вищий порівняно із концептуалізантами простір, наприклад, гори, небо. У німецькій культурній традиції з ієрархічною структурою влади пов'язується чітка підпорядкованість і дисципліна, властива німецькій культурі, та культ панування, безапеляційного авторитету суб'єкта влади, що відтворилося в історичному минулому німців.

Універсальний архетип влади як горизонтально впорядкованої системи взаємодії специфікується в німецькій лінгвокультурі через широко представлений архетипний образ влади як центрового, обмеженого простору, виражений, наприклад, у концентричній структурі влади в межах метафори «Влада – впорядкована структура», у метафорах «Влада – локус», «Влада – споруда», «Влада – контейнер», реіморфні символи будівель. Така горизонтальна форма розгортання владних відносин вказує на концептуалізацію учасників як рівноправних партнерів, які несуть спільну відповідальність і виявляють згоду на здійснення певних дій. Цей архетип актуалізує в досліджуваній картині світу сучасне наукове несекційне розуміння («power to») владних відносин. Окрім того, розгортання влади в обмеженому просторі вказує на її непорушність, стабільність, що, на думку німців, гарантує визначальні для них відчуття безпеки та порядку.

Архетипний образ влади наділяється в досліджуваній лінгвокультурі сакральним, магічним характером (метафори «Влада – таємниця», «Влада – споруда», «Влада – фетиш», «Влада – структура», «Влада – театр», «Влада –священнослужитель»). Нумінозність влади проявляється в етносвідомості німців в існуванні неосновних учасників влади, таємниць щодо процесів здійснення й отримання влади.

Універсальний архетип влади доповнюється також національно специфічним архетипним образом боротьби для отримання влади, відтвореним у метафорах «Влада – боротьба», «Отримання влади – подорож», «Влада – дика тварина», реіморфних символах військової звитяги. Актуалізація цього архетипного образу визначає німецьку культуру як культуру, в якій досягнення визнається важливим елементом самореалізації людини, що корелює з основними характеристиками німецької культури в сучасній культурології та культурній антропології.

Етноспецифічний архетипний образ влади як надприродної сили (метафори «Влада – фетиш», «Влада – дика тварина», зооморфні образи-символи) профілює ідею використання особистих джерел влади, які пов'язуються з фізичними властивостями, що дозволяють її власнику мати перевагу. В основі внутрішньої форми етимону концепту MACHT покладено також фізичну силу як

визначальну домінанту, яка уможливлює реалізацію влади її суб'єктом. Таким чином, для німецької лінгвокультури концептуалізація влади здійснюється насамперед на основі особистих, а не структурних джерел влади, котрі забезпечують перевагу суб'єкта.

Для представників німецької лінгвокультури досліджуваний концепт актуалізує архетипний образ влади як джерела достатку (метафори «Влада – світло», «Влада – споруда», «Влада – страва», коштовності, атрибути, дорогий одяг носія влади як її символи), що вказує на наявність практичного підходу у процесі концептуалізації німцями владних відносин. Отримання суб'єктом додаткового достатку та комфорту (егоцентричний результат влади) підтримує в німецькій етнічній свідомості домінантну позицію її суб'єкта, завдяки чому відбувається здійснення ним влади. Таке розуміння влади підтверджується здебільшого позитивними конотаціями егоцентричного використання суб'єктом влади як доступу до привілеїв, достатку, зафіксованими в німецькій мовній картині світу.

Висновки і пропозиції. Визначені на основі аналізу семантичної структури концепту MACHT основні актуальні етнокультурні архетипні образи влади репрезентують архаїчні інтуїтивно закріплені уявлення представників німецької лінгвокультури про владу та її вплив на формування німецьких культурних стандартів.

Таким чином, у семантичній структурі концепту MACHT етнокультурний компонент об'єктивується як визначальний елемент його структури. Система організації практичних, образно-перцептивних, мовних та інтуїтивних ментальних знань про досліджуваний фрагмент дійсності вказує на національно специфічні особливості категоризації та концептуалізації влади в німецькій лінгвокультурі.

Список літератури:

1. Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Культура народов Причерноморья*. 2002. № 29. С. 17–23.
2. Бессонова Л.Е. Лексикографическое описание политических концептов. *Культура народов Причерноморья.* 2005. № 60. Т. 3. С. 49–53.
3. Гришаева Л.И. Понимание «чужого» и «другого» как условие успешной аккультурации. *Взаимопонимание в диалоге культур: условия успешности* / ред. Л.И. Гришаева, М.К. Попова. 2004. С. 17–21.
4. Красных В.В. Коды и эталоны культуры. *Язык. Познание. Коммуникация* : сборник статей. 2001. Вып. 19. С. 5–20.
5. Матвеева А.А. Дейксис как маркер категории «свой» – «чужой». *Вестник Самарского госуниверситета. Серия Языкознание*. 2007. № 1 (51). С. 112–118.
6. Приходько А.Н. Концепт Ordnung как мерная единица немецкого этнического менталитета (лингвокультурный аспект). *Vita in lingua: к юбилею профессора С.Г. Воркачева.* : сборник статей. 2007. С. 158–171.
7. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. Москва : Институт психологии РАН, «Академический проект», 1999. 320 с.
8. Чорновол-Ткаченко О.О. Вербалізація концепту ВЛАДА у сучасному британському газетному дискурсі : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2007. 20 с.
9. Шевченко О.К. Осуществление власти в условиях трансформационных процессов современной Украины : дис. … канд. филос. наук : 09.00.03. Симферополь, 2006. 194 с.
10. Berliner Morgenpost. 15.05.2020.
11. Die Zeit. 08.05.2020. Nr.20.
12. Grimm. P. Hierarchie. Macht. Dumm. Das unabhängige Online-Magazin für Wandel in Wirtschaft und Gesellschaft. URL: http://www.changex.de/d_a01340.html (дата звернення 21.02.2021).
13. Zitate und Aussprüche / hrg. von Dudenredaktion. [2., neu bearbeitete u. aktualisierte Aufl.]. Duden Band 12. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2002. 960 S.

Skliarenko O. B. VERBALIASATION PECULIARITIES OF ETHNOCULTURAL COMPONENT OF *MACHT* CONCEPT

The article states, that the ethnocultural component of MACHT concept in German speaking linguistic culture is represented by totality of cognitive concept signs, that specify culturally relevant realization specific within the limits of transmitters' manner-language. Determination of ethnocultural specific of certain concept allows us to analyze the features of the mentally-language mastering of reality corresponding fragment in the German national world understanding. It is suggested to use the typology of ethnocultural concept components in obedience to the certain psychical functions of consciousness, where it is possible to distinguish nationally marking elements, such as: practical, figurative and perceptual, intuitional knowledge, and in

connection with the verbally envisaged form of concept we add language knowledge. It is set that nationally specific organization of practical knowledge in the structure of ethnocultural component of concept of MACHT is determined with high relevance with slots "Subject of power", "Result of power" and "Action", that are actualized in the German language picture.

In the structure of figurative and perceptual knowledge about the MACHT concept we state that the most typical for German linguistic culture is perceptual character of power, that contacts first of all with the figure of subject of power. The article investigates basic binary oppositions through that on the basis of the dual categorizing the MACHT concept is comprehended also, relevant to the German picture of the world knowledge that actualize archetypes about the corresponding fragment of reality. It is found out, that the ethnocultural component of MACHT concept can be structured in such category areas: spatial, social, perceptible, cultural, cosmological and natural reference-points. It is well-proven that for the representatives of German linguistic culture the investigated concept actualizes the archetype character of power as sources of sufficiency (metaphors of "Power is light", "Power is building", "Power is food", values, attributes, expensive clothing and other transmitter of power as its symbols) that specify the presence of practical approach in the process of conceptualization of Germans authorities.

Key words: *concept, linguistic culture, binary opposition, ethnocultural component, language knowledge.*

UDC 811.111:305
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/36

Sliepushova A. I.
Borys Grinchenko Kyiv University

AN ADULT-MINDED BABY: AN EVIL PRODIGY IN *FAMILY GUY?*

The article aims at analysis of the baby's idiolect in the animated series "Family Guy", featuring a typical American family. The study focuses on Stewie Griffin's remarks, the baby in the family, and the way his speech violates age stereotypes (about baby's talk, the way of thinking, basic needs, life goals, etc.). The conversation, discourse and corpus analyses have been used to single out Stewie's specific vocabulary – through the word list, keyword list, KWIC – he uses while communicating with his family. His speech is opposed to infant-directed speech to show the contrast between baby-mother and mother-baby discourse. The findings show that the most frequent words in the corpus are "mind", "device", "machine", "victory", "hell", "power" that reveal Stewie's genius nature and intentions of world domination. The key word combinations, that are unique in the research corpus, are mainly related to the semantic field of science ("ultra violet scanning light", "theory of molecular propulsion") and technology ("mind-control device", "time machine", "penultimate adjustment"). It contradicts age expectations based on the fact that infants of Stewie's age are supposed to speak in combinations of sounds and simple words. Moreover, Stewie's idiolect consists of words with negative semantic prosody ("contempible", "oppressive", "tyranny") that emphasize the fact that he is a villain in the animated series. The dialogues between Lois, Stewie's mother, and the baby reveal Lois's tendency to use infant-directed speech, e.g. simple sentences in forms of orders, exclamations when she talks to her son. The infant, on the contrary, violates expectations and uses advanced language, e.g. "impede", "ovarian", "uppance" that demonstrate his rebellious and rude attitude towards Lois.

Key words: *idiolect, age stereotype, corpus-based analysis, animated series, Family Guy.*

Problem formulation. Animated series that feature typical middle-class families represent everyday family communication. In this regard, the idiolect of family members is viewed through the prism of age, gender stereotypes and social roles within a family. Although the notion of idiolect is widely known in linguistics, there is a lack of interest in idiolect of babies and lack of empirical data on this phenomenon. Thereby the topicality of this research consists in the necessity of the investigation of baby's idiolect in the fictional family discourse.

Theoretical background. According to W. Labov, language of an individual is associated with the language of a group: "language is not a property of the individual, but of the community" [11, p. 52]. Thus, idiolect is influenced by family members as family is the first and the closest community that influences the child. The opposing position is taken by Hudson [9, p. 29] who argues that language must be in the individual rather than in the community and on this view the idiolect is based on the reality of individual usage. In this paper, the term idiolect is viewed as "the author's preferences in the selection and use of certain lexico-grammatical and nominative units that are determined by his linguistic competence, poetic skills, experience of communication and cognitive operations related to the process of reflection of the world by means of language" [1, p. 17].

It should be noted that language is not a stable phenomenon, consequently idiolect is dynamic in its nature too, particularly when it comes to a child's language. Babies learn to talk in stages, beginning with sounds and followed by ability to say a few words. "After 18 months, the child may be using up to 10 words and be able to assemble a couple of words to make a simple sentence such as *mummy throw ball*" [12]. However, the development of language is strongly interdependent with cognitive development and is influenced by social factors.

In this way, adult-directed speech is opposed to infant-directed speech also known as a baby talk [7; 15]. They differ "in linguistic aspects such as repetition, word choice, and sentence length, as well as in aspects of the speech signal itself, such as prosodic and phonemic variation" [6]. By the term baby talk is meant a special form of interaction with infants which is generally regarded as not the normal use of language [5].

So, **the aim** of this research is to define how the idiolect of a baby Stewie Griffin and infant-directed speech in the fictional family violate expectations based on age stereotypes. **The material**

of the research are the scripts compiled from 29 episodes of the American animated series *Family Guy*.

The research material has been extracted from freely available scripts of American animated series *Family Guy* [4]. Since the research is focused on baby's idiolect, the corpus of Stewie Griffin, the baby in *Family Guy*, has been compiled and processed via a corpus tool *Sketch Engine* [13; 10]. More specifically, the corpus covers Stewie's remarks in 28 episodes (totally 25,480 words) from the first and second seasons. Also, the subcorpora of Stewie-Lois and Lois-Stewie have been compiled to analyze deviation in baby-mother and mother-baby interaction in terms of adult-directed and infant-directed speech.

Results and discussion. *Family Guy* is an American animated series that features the adventures of the Griffin family: an ignorant and obnoxious father Peter, a stereotypical housewife Lois, their three children Meg, Chris and Stewie, and a talking dog Brian. *Family Guy* has transported the format of the longest running and most popular family-centered animated series *The Simpsons* with its grotesque and exaggerated humour.

However, compared to a baby in *The Simpsons* – Maggie Simpson – who does not speak, sucks on her pacifier and seems to be an innocent and cute child, Stewie Griffin is a complete opposite. This maniacal infant disobeys his parents, tends to world domination and speaks about killing his mother. Although Stewie is ignored by his family, for the reason that his parents and siblings do not understand him, he often talks to them. Furthermore, Stewie treats his teddy bear Rupert as a real person, holding conversations with it and confiding his secrets to it. The only creature that is able to understand Stewie's words is the anthropomorphic dog Brian and occasionally his older brother Chris.

According to Halliday's theory of how children learn to talk [8, p. 33], children about six to eighteen months old use language for the following functions:

- instrumental – to get what they want;
- regulatory – to regulate or control other people's behaviour;
- interactional – to interact with the people around them;
- personal – to express their awareness of themselves and of the fact that they are separate from the surrounding environment;
- heuristic – to start exploring what is around;
- imaginative – to create their own environment;
- informative – to tell somebody what has happened to children.

The above-mentioned functions are used by children until approximately the age of eighteen months – the age of Stewie Griffin – and are expressed by the combinations of sounds and single words. However, the corpus of Stewie's remarks reveals the opposite tendency.

An analysis of the wordlist illustrates that the most frequent words in Stewie's idiolect contradict general

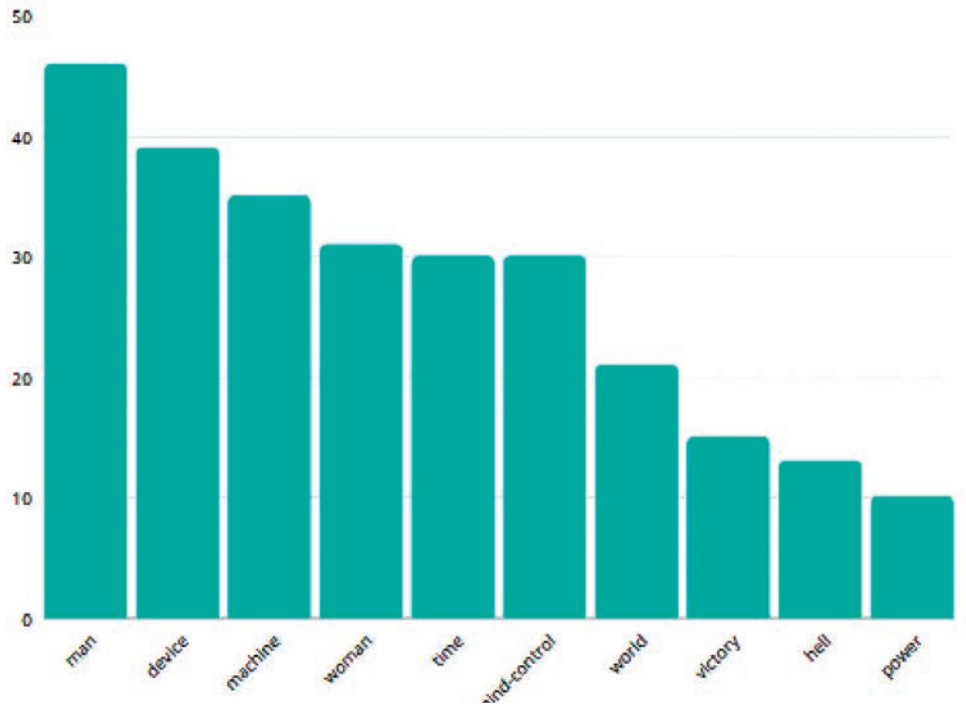

Fig. 1. Top 10 nouns in Stewie's wordlist

expectations. Instead of the nouns like *mom*, *water, teddy*, we see an advanced vocabulary that reveals his villain and genius nature. A compound noun *mind-control* is unlikely to be used by infants, as well as words like *device*, *machine*, *victory*, *hell*, *power*. In fact, the wordlist of nouns reveal Stewie's areas of interest: he has constructed a mind control device to manipulate people and a time machine in an attempt to avoid the pain caused by teething while victory and power emphasize his plans on ruling the world.

Regarding keywords, that demonstrate what is unique in the corpus comparing to a reference corpus (English Web 2015), top 10 multi-word terms are:

	Word
1	mind-control device
2	dramatic instrumental music
3	instrumental music
4	time machine
5	ultra violet scanning light
6	oppressive reign of matriarchal tyranny
7	ovarian bastille
8	contempible harpy
9	theory of molecular propulsion
10	penultimate adjustment

Fig. 2. Keywords of Stewie's remarks

The key word combinations are sophisticated and relate mainly to the semantic field of science, more specifically physics (*ultra violet scanning light*, *theory of molecular propulsion*) and technology (*mind-control device*, *time machine*, *penultimate adjustment*). Another tendency is the use of words with negative semantic prosody (*contempible*, *oppressive*, *tyranny*) that emphasize Stewie's aggressive character.

In this way the infant is represented as an adult that often expresses his anger with a swear word *damn*. The concordance tool, that displays the searched words in the context, shows that *damn* mainly collocates with *you*. In relation to this tendency, Stewie uses *damn* to express annoyance and fury towards the person he is talking to or an object, for example, broccoli that he is forced to eat.

Another significant point that shall be considered further is baby-mother discourse. When talking to her son, Lois uses above-mentioned infant-directed speech that is contrasted with adult-directed speech by a variety of properties including limited vocabulary, shorter utterances and vowel alterations [5]. This can be illustrated by the following example:

Stewie: *Excellent, the mind control device is nearing completion!*

Lois: *Stewie, I said no toys at the table.*

[takes mind control device]

Stewie: *Damn you, vile woman! You've impeded my work since the day I escaped from your wretched womb.*

Lois: *Aw, don't pout, honey. You know, when you were born, the doctor said you were the happiest-looking baby he'd ever seen.*

Stewie: *But, of course! That was my victory day. The fruition of my deeply-laid plans to escape from that cursed ovarian bastille. Return the device, woman!*

Lois: *No toys, Stewie.*

Stewie: *Very well, then. Mark my words: when you least expect it, your uppance will come.*

Left context	KWIC	Right context
ontrol device is nearing completion! </s><s>	Damn	you, vile woman! </s><s> You've impeded my
st expect it, you uppance will come! </s><s>	Damn	! </s><s> How do you know about the machine
oom and the grenades blow up on him.> Ah,	damn	you all! <Season 1, episode 2 I Never Met the
ars on me, woman! </s><s> Never! </s><s>	Damn	the broccoli! </s><s> Damn you! </s><s> And
Never! </s><s> Damn the broccoli! </s><s>	Damn	you! </s><s> And damn the Wright Brothers! <
e broccoli! </s><s> Damn you! </s><s> And	damn	the Wright Brothers! </s><s> Very well then. </
<s> Victory is...release me at once! </s><s>	Damn	! </s><s> Thank God! </s><s> Their puerile mi
occoli! </s><s> Victory is mine! </s><s> God	damn	it. </s><s> A compelling argument. </s><s> Yo
h, God help you if I find pickles. </s><s> No,	damn	you! </s><s> You're one of them, aren't you? <
e of my mind at once! </s><s> Agh! </s><s>	Damn	it! </s><s> Now look here, you....oh, my God! <
is. </s><s> I'll eat it when I'm ready! </s><s>	Damn	you, ice cream, come to my mouth. </s><s> H

Fig. 3. Collocations of *damn* in the research corpus

As can be seen from the extract, Lois mostly uses simple sentences in forms of orders, words *Stewie*, *honey* to communicate with her son and exclamation *aw* to express sympathy. The infant, on the contrary, violates expectations and uses advanced language (for instance, *impede*, *ovarian*, *uppance*) that even a college student or average adult do not speak. Moreover, all Stewie's remarks addressed to his mother demonstrate his rebellious and rude attitude towards Lois. Instead of expected *mommy*, he says *vile woman*, insulting his mother with words *your wretched womb*.

The reason for Stewie's hatred towards his mother is not clear, although it might be implied that Lois makes him do what he does not want, for instance, eating vegetables. Also, Lois always unwittingly thwarts his evil schemes as it could be seen from the above-mentioned expert where she does not allow him to play his mind control device at the table, and so he desires to kill her to carry out his plans without her interference. However, the issue of Stewie's ability to speak in complete sentences is more ambiguous. According to Seth MacFarlane [14], the creator of *Family Guy*, this aspect of Stewie's character helps make the animated series stand out. Regarding this fact, Stewie's parents who choose to ignore him resemble the way real people do with children ignoring the random noises a baby would make.

Conclusions. Considering all of these points, the idiolect of the baby Stewie Griffin in animated series *Family Guy* violates age expectations through the excessive amount of advanced vocabulary that could hardly be used by an infant in real life. Taking into account the semantic field of Stewie's keywords, it may be suggested that he is presented as an evil scientist who constructs devices in order to take over the world. The images of such fictional villains are usual for movies and cartoons but what is unique for Stewie is that he is malicious and destructive from his very first days, which means that the baby actually has not experienced much in his pretty short life to become so malevolent, especially towards his mother.

There is, however, a definite need for compiling a more representative corpus to analyze tendencies of baby idiolect in family discourse created in animated series.

References:

1. Безребра Н.Ю. Лінгвостилістичний та семантико-когнітивний аспекти поетики Е. Дікінсон : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 199 с.
2. Barlow M. The Individual and the Group from a Corpus Perspective. *The Corpus Linguistics Discourse: In honour of Wolfgang Teubert* / eds. A. Cermakova, M. Mahlberg. Amsterdam : John Benjamins, 2018. P. 164–184.
3. Dittmar N. Explorations in 'Idiolects'. *Theoretical Linguistics and Grammatical Description: Papers in honour of Hans-Heinrich Lieb* / R. Sackmann and M. Budde. Amsterdam : Benjamins, 1996. P. 109–128.
4. Family Guy scripts. URL: https://transcripts.fandom.com/wiki/Family_Guy (дата звернення 26.02.2021).
5. Ferguson C.A. Baby Talk in Six Languages. Center for Applied Linguistics. URL: https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1525/aa.1964.66.suppl_3.02a00060 (дата звернення 24.02.2021).
6. Gelderloos L., Chrupała G., Alishahi A. Learning to Understand Child-directed and Adult-directed Speech. URL: https://arxiv.org/pdf/2005.02721.pdf (дата звернення 24.02.2021).
7. Golinkoff R.M., Can D.D., Soderstrom M., Hirsh-Pasek K. (Baby)Talk to Me: The Social Context of Infant-Directed Speech and Its Effects on Early Language Acquisition. *Current Directions in Psychological Science*. 2015. Vol. 24 (5). P. 339–344. DOI: 10.1177/0 963721415595345.
8. Halliday M.A.K. Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning. London : Edward Arnold, 1978. 256 p.
9. Hudson R.A. Sociolinguistics. Cambridge University Press, 1996. 279 p.
10. Kunilovskaya M., Koviazina M. Sketch Engine: A Toolbox for Linguistic Discovery. *Journal of Linguistics / Jazykovedný casopis.* 2018. № 68 (3). P. 503–507. DOI: 10.2478/jazcas-2018-0006.
11. Labov W. The exact description of the speech community: Short 'a' in Philadelphia. *Language Change and Variation* / ed. R. Fasold and D. Schiffrin. Washington D.C. : Georgetown University Press, 1989. P. 1–57.
12. Robertson S. Language Development in Children. URL: https://www.news-medical.net/health/Language-Development-in-Children.aspx (дата звернення 19.02.2021).
13. Sketch Engine. URL: https://www.sketchengine.eu/ (дата звернення 26.02.2021).
14. Stewie Griffin. *Wikipedia: The Free Encyclopedia.* URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Stewie_Griffin (дата звернення 09.03.2021).
15. The ManyBabies Consortium. Quantifying sources of variability in infancy research using the infant-directed-speech preference. *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*. 2020. Vol. 3 (1). P. 24–52.

Слєпушова А. І. ДОРОСЛИЙ МАЛЮК: ЗЛИЙ ГЕНІЙ У *FAMILY GUY?*

У статті проаналізовано ідіолект дитини в анімаційному серіалі «Family Guy», який розповідає про пригоди неблагонадійної американської родини. Дослідження зосереджено на репліках Стьюї Гріфіна,

малюка в родині, та тому, як його ідіолект порушує вікові стереотипи (про мовлення дитини, спосіб мислення, основні потреби, життєві цілі тощо). Були використані дискурс і корпусний аналізи для виділення особливої лексики Стьюї – за допомогою списку найчастіше вживаних слів, списку ключових слів і ключових слів у контексті, – яку він використовує під час спілкування з родиною. Його мовлення протиставляється мовленню немовлят і розкриває різницю між дискурсом «немовля – мати» та «мати – немовля». Висновки показують, що найчастіше використаними іменниками в корпусі, побудованому на репліках Стьї, є «mind», «device», «machine», «victory», «hell», «power», які розкривають геніальний характер Стьюї та його наміри щодо світового панування. Ключові словосполучення, які є унікальними в дослідницькому корпусі, переважно семантично пов'язані зі сферою науки («ultra violet scanning light», «theory of molecular propulsion») і техніки («mind-control device», «time machine», «penultimate adjustment»). Це суперечить очікуванням, пов'язаними з тим, що немовлята віку Стьюї в мовленні використовують лепетання та найпростіші слова. Більше того, ідіолект Стьюї складається зі слів із негативною семантичною просодією («contempible», «oppressive», «tyranny»), які підкреслюють той факт, що він є лиходієм у мультсеріалі. Діалоги між Лоїс, матір'ю Стьюї, та немовлям виявляють схильність Лоїс використовувати особливий вид дорослого мовлення, адресованого малюку, наприклад, прості речення у формі наказів, вигуків, коли вона розмовляє зі своїм сином. Немовля, навпаки, порушує очікування, пов'язані з віковими стереотипами, і демонструє високий рівень володіння мовою, використовуючи слова, наприклад, «impede», «ovarian», «uppance», що говорить про його бунтівний характер і грубе ставлення до матері.

Ключові слова: *ідіолект, віковий стереотип, корпусний аналіз, анімаційний серіал, Family Guy.*

УДК 811.112.2’37
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/37

Терещенко Т. В.
Рівненський державний гуманітарний університет

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД ІЗ ВЕРШИННИМИ СЛОВАМИ «CORONA» ТА «MASKE» У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано формальну і семантичну структуру похідних слів і комплексних одиниць словотвору сучасної німецької мови на прикладі словотвірних гнізд із вершинними словами «Corona» та «Maske». Зокрема, увагу зосереджено на вивченні утворення та функціонування двох груп деривативних композитів (з означальним компонентом Corona й основним словом Maske). Актуальність цього дослідження обґрунтовується необхідністю систематизації та всебічного дослідження новотворів сучасної німецької мови. Метою статті є визначення семантики та словотвірної структури похідних слів у гніздах із позначенням «Corona» та «Maske», які раніше не досліджувалися у працях фахівців німецької мови. Автором складено корпус іменникових композитів, вершинними словами яких є «Corona» та «Maske»; визначено їхні словотвірні особливості та роль у процесі мовної номінації. Засвідчено, що словоскладання залишається провідним способом поповнення лексичного складу на сучасному етапі розвитку німецької мови. У двох вибраних для аналізу словотворчих гніздах виокремлюються складені слова першого і другого ступеня деривації, характеризуються їхня структурна та семантична складові частини. Постулюється твердження про динамічність і гнучкість словотворчих моделей. Автор підкреслює опосередковану мотивованість та інформативну ємність як основні семантичні характеристика композитів. Точність вираження сучасних понять забезпечується частотою вживання двокомпонентних композитів. Перспективи подальших досліджень автор вбачає в аналізі прагматичного аспекту новотворів сучасної німецької мови, що виникли у період пандемії.

Ключові слова: *словотвірні гнізда, словоскладання, композити, деривація, конституент.*

Постановка проблеми. Центральним поняттям теорії людини виступає картина світу. Її вважають суб’єктивним образом чи інтерпретацією об’єктивної дійсності. Мова виступає ключовим елементом у співвідношенні «мова – світ» [6, с. 163]. Актуальність обраного дослідження визначається тим, що концептуалізацію об’єктивної дійсності завжди зумовлює структура мови, тож виявлення похідних одиниць, ментальних репрезентацій досвіду народу має у різних мовах свої особливості. Саме визначення семантичного простору і словотворчих властивостей сучасних лексичних новотворів і розгляд не окремих похідних одиниць, а їхніх словотвірних гнізд дає можливість комплексного підходу до аналізу ментальної картини світу окремого народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іменне словоскладання як основна словотворча тенденція в розвитку німецької мови ставала об’єктом дослідження багатьох мовознавців. Цей вид словотвору вважають найпродуктивнішим способом і основною характеристикою сучасної німецької мови [5, с. 12]. Завдяки словоскладанню в системі німецької мови збільшується кількість лексичних одиниць, що дає мовцю вибір між описовою поширеною формою й образним ємним утворенням. Найбільш частотним вважається поєднання двох іменників, між якими може існувати не виражене в поверхневій структурі різноманіття різних типів семантичних відносин. Структура субстантивних конституентів теж може бути різноманітною – від простих слів до складних утворень, які зазвичай характеризують перший компонент композита [1, с. 432]. Поруч із узуальними, зафіксованими у словниках мовними одиницями часто у процесі мовлення утворюються оказіональні складені слова. Нині тенденція до збільшення як узуальних, так і оказіональних композитів зростає. Дослідники Я. Грімм, Г. Пауль, О.В. Фляйшер, І. Барц, М.Д. Степанова, В.С. Вашунін, Г.О. Винокур присвячували свої роботи аналізу складених слів німецької мови.

Постановка завдання. Мета статті – охарактеризувати формальну й семантичну структуру похідних слів і комплексних одиниць словотвору сучасної німецької мови на прикладі вибраних

словотвірних гнізд, з'ясувати їхню роль у процесі мовної номінації.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

– скласти корпус іменникових композитів, вершинними словами яких є «Corona» і «Maske»;

– визначити їхні словотвірні особливості та роль у процесі мовної номінації.

Матеріал дослідження становлять 120 іменників-композитів словотвірного гнізда з вершинним словом Corona та 52 лексичні одиниці, які відносимо до словотвірного гнізда з вершинним словом Maske, отриманих шляхом суцільної вибірки з текстів сучасної німецькомовної публіцистики.

Виклад основного матеріалу. Питання появи нових слів у системі мови, принципи їх творення, класифікації, функціонування завжди привертали увагу мовознавців. Процес активного словотворення завжди супроводжує суспільні кризи або процес економічного прориву. Поява нового вірусу спричинила бум у словотворі усіх мов, а отже, й активні лінгвістичні дослідження новотворів. Багато слів і виразів змінили своє значення або набули додаткових конотацій. За основу беремо постулат, що неологізм – це нова лексична одиниця у єдності своєї форми та значення (нова лексема) або зовсім нове (додається до вже наявних) значення певної усталеної лексичної одиниці (нове значення).

Що стосується німецької мови та її структури, то характерною для неї стала поява великої кількості іменників-композитів. На першому етапі дослідження структурних особливостей виокремлених складених слів проводився аналіз кількості компонентів, із яких утворені композити, який показав, що переважна більшість іменників утворені поєднанням двох основ. Лексичний елемент Corona, котрий є першим складником композитів, виявився надзвичайно продуктивним, доказом чого є 120 зафіксованих елементів у словотвірному гнізді першого і другого ступеня деривації. Іншими словами, у межах словотвірного гнізда деривати перебувають на різних ступенях похідності щодо вершини. Вони розташовані на двох словотвірних ступенях, тобто глибина гнізда – два дериваційні кроки. Оскільки вибірка мовного матеріалу дослідження здійснювалася зі ЗМІ, а мова ЗМІ – це мова «голих фактів» [3, с. 143], то найбільш продуктивною моделлю словоскладання є написання іменника через дефіс. Спостереження довели, що структура складеного слова, у якій основне слово є формальним та інформаційним стрижнем, визначаючи граматичні категорії складеного іменника, як то рід, число і відмінок, в усіх вибраних прикладах представлене іншими лексичними одиницями, відмінними від слова Corona. Лексема Corona відіграє функцію детермінативу. Будучи означувальним словом, воно пояснює другий компонент (основне слово). Для аналізу відібраних одиниць застосовуємо початкові структурні моделі за Т.Р. Кияком [2, с. 48]. Висока продуктивність двокомпонентних моделей, у складі яких виключно іменники, зумовлена їхньою здатністю відображати в основному слові основне поняття, а в означувальному слові – ознаки цього поняття. Призначені подекуди для одноразового вживання, багато словоскладань дають найбільш яскраву для мовленнєвої ситуації характеристику.

У процесі аналізу семантики було виявлено, що композити належать до таких тематичних груп:

– *композити на позначення власне хвороби*: Corona-Virus, Corona-Infektion, Corona-Fälle, Corona-Erkrankung, Corona-Infizierung, Corona-Ausbruch, Corona-Symptome, Corona-Folgen, Corona-Zahlen;

– *загальна група композитів на позначення ситуації, яка склалася*: Corona-Pandemie, Corona-Epidemie, Corona-Krise, Corona-Karte, Corona-Lagebericht, Corona-Seuche, Corona- Quarantäne, Corona-Ausnahmezustand, Corona-Notlage, Corona-Rezession, Corona-Eskalation, Corona-Alarm;

– *композити на позначення часового періоду існування вірусу*: Corona-Zeit, Corona-Pause, Corona-Zwangspause, Corona-Jahrgang, Corona-Tagen, Nach-Corona-Welt, Nach-Corona-Zeit;

– *композити на позначення психологічної ситуації, що склалася у суспільстві*: Corona-Panik, Corona-Stress, Coronavirus-Angst, Corona-Schock, Corona-Chaos, Corona-Crash;

– *композити на позначення тестів:* Corona-Testcenter, Corona-Testkits, Corona-Massentest, Corona-Billigtests, Corona-Selbsttest, Corona-Testpflicht, Corona- Testpanne;

– *композити на позначення людей, уражених хворобою, або жертв вірусу*: Corona-Patient, Corona-Kranke, Corona-Infizierte, Corona-Infektionsgeschehen, Corona-Erkrankte, Corona-Risikogruppen, Corona-Fallzahlen, Corona-Opfer, Corona-Todesfall, Corona-Tote;

– *композити на позначення вакцини та процесу її розробки*: Corona-Labor, Corona-Medikamente, Corona-Impfstof, Corona-Impfdosen, Corona-Impfstof-Entwicklung, Corona-Impfstof-Zulassung, Corona-Impfstof-Studie, Corona-Impfstof-Kandidaten;

– *композити на позначення стратегії боротьби з вірусом*: Corona-Politik, Corona-Strategie, Corona-Maßnahmen, Corona-Schutz, Corona-Bekämpfung, Corona- Notgesetzen, Corona-Regeln, Corona-Regelungen, Corona-Unterstützungsmaßnahmen, Corona-Management, Corona-Schutzplan, Corona-Hilfen, Corona-Wiederaufbaupaket, Corona-Hilfen-Gesetzes, Corona-Info;

– *композити на позначення обмежувальних заходів для запобігання поширенню вірусу*: Corona-Lockdown, Corona-Einschränkungen, Corona-Kontaktbeschränkungen, Corona-Shutdown, Corona-Beschränkungen, Corona-Restriktionen, Corona-Eindämmung, Corona-Verordnung, Corona-Vorschriften, Corona-Hygieneauflagen;

– *композити на позначення заходів громадської непокори*: Corona-Demonstrationen, Anti-Corona-Demonstrationen, Corona-Demo, Corona-Proteste, Corona-Verstöße.

– *композити, що позначають розвиток комп'ютерних технологій для контролю поширення вірусу*: Corona-Apps, „Stopp Corona"-App, Corona-Warn-App, Anti-Corona-App, Corona-Tracing-App, Corona-Fortschritt, Corona-Ampel;

– *композити, пов'язані із ситуацією, яка склалася в освіті у період пандемії*: Corona-Ferien, Corona-Semester, Corona-WG;

– *композити, пов'язані із ситуацією у транспорті*: Corona-Drive-In, Corona-Tracking, Corona-Pannen, Corona-Stau;

– *композити на позначення жартівливого ставлення до вірусу*: Corona-Witz, Corona-Pfeile, Corona-Song, Corona-Wochen bei MC Donalds.

– *композит на позначення людей, котрі заперечують існування вірусу:* Corona-Leugner*innen

Якщо характеризувати структуру відібраних одиниць, можна говорити про наявність правобічних і лівобічних композитів з ієрархічним поділом у першому чи другому компоненті, як от „Stopp Corona"-App, Corona-Warn-App, Anti-Corona-App, Corona-Tracing-App, Corona-Impfstof-Zulassung, Corona-Impfstof-Studie, Corona-Impfstof-Kandidaten.

Композит Coronavirus, що є похідним від Corona, служить для утворення композитів другого ступеня деривації: Coronavirus-Epidemie, Coronavirus-Krankheit 2019, Coronavirus-Fall, Coronavirus-Infektionsraten, Coronavirus-Varianten, Coronavirus-Verdachtsfälle. Тут можна говорити про лівобічний детермінативний композит з ієрархічним поділом у першому компоненті.

Подекуди у словотвірному гнізді спостерігаються відхилення від регулярної семантики слів у складі композита. Перетворюючись у компоненти складеного слова, лексичні одиниці втрачають свою семантичну багатогранність, а структурний компонент Corona може розглядатися як модифікуюча морфема.

Експресивною контамінацією є новотвір Covidiot, утворений від слів Corona+ Idiot, на позначення людей, які не дотримуються масового режиму та дистанції, заперечують можливість захворіти або які панікують, закликають все кинути і повністю ізолюватися й активно обговорюють теорію змови.

До новоутворених композитів, що входять у це словотвірне гніздо, належать прикметники coronabedingt, coronaerkrankt, coronaerprobt, coronafrei, coronageplagt, coronagerecht, coronageschädigt, coronasicher, утворені поєднанням морфем, першим компонентом виступає компонент Corona, що характерно і для іменних композитів.

Вершинне слово Maske у словотвірному гнізді виявило велику частотність у процесі деривації. На противагу попередньо проаналізованому матеріалу з компонентом Corona, яке виконувало функцію означального слова, лексема Maske може виступати як у функції основного компонента, так і означальним словом. За структурою це лівобічні або правобічні детермінативні композити, у складі яких зустрічаються іменники, прикметники та дієслова.

Композити, утворені з цією лексичною одиницею, належать до таких тематичних груп:

– *композити на позначення масок різного призначення*: Mund-Nasen-Masken (MNM), Mund-Maske, Atemschutzmaske, Atemschutz-Halbmaske, medizinische Gesichtsmasken, Alltagsmaske, filtrierende Halbmasken, FFP2-Maskentyps, Erwachsenen- und Kindermasken, Schutzmaske, Behelfsmaske, Halbmaskenkörper, Vollmaskenkörper;

– *композити на позначення масок, виготовлених із різних матеріалів:* Dünne Masken aus fest gewebten Stoffen, Einweg-Masken, Stoff-Masken zur Mehrfachverwendung, Community-Masken (Behelfs-Mund-Nasen-Masken aus handelsüblichen Stoffen);

– *композити на позначення допоміжних пристосувань для комфортного носіння маски*: Maskenhalter, Maskenhalterung, Maskenhaken. Masken-Ohrband. Maske-Ohrhaken, Maskenbandverlängerungen, Maskenband, Maskenanpassung, Maskenextender, Maskenverlängerung, elastische Maske Hinterkopf, Maskenadapter;

– *композити на позначення правового поля обов'язкового носіння масок*: Maskenpflicht, Maskenregel, Maskenpflichtverstoß, Maskensünder, Maskenverweigerer, Maskenbefreiung, Maskentrottel, Maskengegner, Corona-Masken-Attest;

– *композити на позначення наслідків перебування у масці*: Maskenakne, Maskenmüdigkeit, Maskenunverträglichkeit.

У структурі проаналізованих композитів виділяємо лексичні одиниці на позначення органів дихання (Mund, Nase, Gesicht), що характерно для прямої номінації. Лексеми Behelf, Community, Stoff у складі композиту виступають означальним словом, семантикою відносячи цей артифакт до повсякденного сприйняття. Ünverträglichkeit, Sünder і Befreiung надають композиту тенденцію до позитивного ставлення, повернення свободи, звільнення від обов'язку носити маски у громадських місцях. З іншого боку, лексеми Trottel і Gegber із негативною конотацією позначають «героїв» нашого часу, які чинять опір і йдуть наперекір правилам, прийнятим у сучасному суспільстві.

Лексема Alltagsmaske стала складовою частиною акроніму AHA, що позначає «Abstand, Hygiene, Alltagsmaske», тобто «дистанція, гігієна, маска», як головні правила, яких потрібно дотримуватися, щоб залишатися здоровим. Слово Maskensünder (люди, котрі не носять маски) визначають як слово року – 2020 у Швейцарії. Приглушається сема «гріховність», на передній план висувається нова сема «порушення», «ухиляння», відбувається модифікація значення компоненту композиту. Maskenverweigerer, утворений за аналогією з узуальним Totalverweigerer (особа, що повністю щось заперечує, у цій ситуації – обов'язок носити маски у громадських місцях). Неологізм Maskennäherin, що виник на позначення професії, для якого характерний гендерний суфікс -in, асоціюється з неологізмом Coronaheldin der Masken. Окремими композитами виступають Maskomat (автомат для видачі масок) і Maskenwaschmaschine (пралка для масок), які утворилися на позначення технічних пристосувань. У словотвірному гнізді зустрілася лексема bemaskt («у масці»), утворена за аналогією до bebrillt («в окулярах»), на позначення процесу забезпечення людей масками, яка урівноважується лексемою maskenfrei (без маски). Mask-Have – композит, що виник за аналогією англіцизму Must-have, утворений усіченням першого компоненту та поєднання із запозиченням, що інтерпретується як закон про обов'язкове носіння захисних масок. Зустрічаються і неологізми MuNaSchu та Munaske як скорочення для Mundnasen(schutz)maske, таке структурне оформлення свідчить про мовну економію або ж про несерйозне ставлення до запроваджених заходів безпеки. Maul-Täschle, неологізм на позначення саморобної маски, має жартівливу конотацію.

Окреме відгалуження у словотвірному гнізді з вершинним словом «Maske» становить синонімічний ряд іменників із семантичним компонентом «Schutz», які зберігають своє вихідне денотативне значення: Mundschutz, Atemschutz, Gesichtsschutz, Mund-Nasen-Schutz. Тут виділяємо:

– *композити на позначення тематичних масок із гумористичним компонентом:* Mundschutz-Mode, Weihnachten-Mundschutz, Nicolaus-Mundschutz, Bunt-mit-Weihnachtbaum-Schneeflocke-Motiv-Mundschutz, Waschbar-Mundschutz, Verstellbar-Mundschutz, Unisex-Mund-Nasen-Schutz, Wiederverwendbar-Mund-Nasen-Schutz, Atmungsaktiv-Mund-Nasen-Schutz.

У таких багатокомпонентних ланцюжках поєднуються компоненти однієї або різних частин мови. Структуру таких композитів можна розглядати як семантичну компресію того чи іншого синтаксичного цілого. Така тенденція використовувати як означальний компонент субстантивного композиту словосполучення слугує для передачі емоційності та конденсації повідомлення.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз теоретичного і практичного матеріалу дозволив зробити такі висновки:

– словоскладання залишається провідним способом поповнення лексичного складу на сучасному етапі розвитку німецької мови;

– наповнення словотворчих моделей словоскладання характеризується динамічністю та гнучкістю, це призводить до утворення великої кількості оказіональних словоскладань. Семантика досліджуваних одиниць характеризується опосередкованою мотивованістю й інформативною ємністю;

– висока частотність вживання двокомпонентних композитів дозволяє точно виразити певні поняття, що характерно для публіцистичного стилю;

– ці словотвірні гнізда є відкритими, оскільки з появою нових аспектів проблеми легко утворюються нові композити з цими компонентами.

Перспективи подальших досліджень визначені, зокрема, доцільністю аналізу прагматичного аспекту новотворів сучасної німецької мови, які виникли у період пандемії.

Список літератури:

1. Велмырадова Д.Г. Словообразовательные модели современного немецкого языка. *Молодой ученый*. 2018. № 23 (209). С. 432–433.
2. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учебное пособие. Киев : УМКВО, 1989. 103 с.
3. Elitz E. Sprache in den Medien. Die deutsche Sprache zur Jahrtausendwende: Sprachkultur oder Sprachverfall. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2000. S. 143–154.
4. Fleischer W., Bartz, I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Berlin / Boston : De Gruyter, 2012. 484 s.
5. Hein K. Phrasenkomposita im Deutschen. Empirische Untersuchung und konstruktionsgrammatische Modellierung. Tübingen : Narr Francke, 2015. 510 s.
6. Whorf B.L. Gestalt technique of stem composition in Shawnee. Language, Thought and Reality. Cambridge, Mass., 1956. P. 163.

Tereshchenko T. V. STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF WORD-FORMING NESTS WITH TOPIC WORDS "CORONA" AND "MASKE" IN MODERN GERMAN

The article analyzes the formal and semantic structure of derived words and complex word-formation units of the modern German language on the example of word-forming nests with topic words "Corona" and "Maske". In particular, attention is focused on the study of the formation and functioning of two groups of derivative composites (with the defining component of Corona and the main word Maske). The relevance of this research is justified by the need for systematization and comprehensive research of the innovations in the modern German language.

The goal of this article is to determine the semantics and word formation structure of derivative words in the nests with designation "Corona" and "Maske", not previously examined in the works of experts of German language. The author compiled a corpus of noun composites, the top words of which are "Corona" and "Maske"; their word-forming features and role in the process of language nomination are determined. As a result, it is proved that word formation remains the leading way to replenish the lexical structure at the present stage of development of the German language. In the two word-forming nests selected for analysis, compound words of the first and second degree of derivation are distinguished, and their structural and semantic components are characterized. The statement about the dynamism and flexibility of word-formation models is postulated. The author emphasizes indirect motivation and informative capacity as the main semantic characteristics of composites. The accuracy of expression of modern concepts is ensured by the frequency of use of two-component composites. The author sees the prospects for further research in the analysis of the pragmatic aspect of the innovations of the modern German language that emerged during the pandemic.

Key words: *word-forming nests, word-formation, composites, derivation, constituent.*

УДК 811.11'27
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/38

Федік Ю. М.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

КЛЮЧОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ КАРИКАТУР

У роботі висвітлено різні дефініції поняття «карикатури», які містять вербальні та невербальні складники та функціонують у сучасному масмедійному просторі. Розглянуто історію появи та розвитку карикатури, з'ясовано особливості карикатури як візуальної форми образотворчого мистецтва.

Актуальність проблеми розвідки зумовлено потребою систематичного вивчення сучасних англомовних карикатур у новітніх процесах масмедійного простору. Здійснено комплексний аналіз ключових підходів до дослідження сучасних англомовних карикатур і проведено огляд вітчизняної та зарубіжної літератури.

Проаналізовано функційні особливості карикатури, виокремлено й охарактеризовано ознаки та відмінності між плакатом і карикатурою, обґрунтовано їхнє призначення в масмедійному просторі.

Висвітлено чинники, які зумовлюють успішність використання карикатури. Окреслено роль і місце карикатури у формуванні інформаційного простору. Карикатури сприяють популяризації особи чи діяча суспільства в читацькій аудиторії та загострюють характерні риси особистості. У цій розвідці виявлено, що сучасні англомовні карикатури є мультимодальним текстом, який має складну знакову природу завдяки сукупності модусів, на основі яких їх створено. Усі фрагменти англомовної карикатури є прикладами мультимодальної комунікації між автором і читачем крізь призму застосування вербальних і невербальних елементів.

Ідентифіковано, що карикатура є засобом впливу на громадськість і формує певну суспільну думку. Карикатура легко сприймається свідомістю людини через спосіб її подачі та зовнішнє вираження у формі певних комічних образів.

Установлено, що карикатура виступає як ефективний дієвий інструмент інформаційного впливу, адекватної оцінки внутрішньої та зовнішньої політики, візуальної пропаганди та маніпуляції людською обізнаністю, створюючи яскравий образ коротко та чітко характеризує суть суспільного процесу, дії чи явища. Окреслено вектори аналізу подальших розвідок.

Ключові слова: *карикатура, гумор, сатира, перебільшення, властивості карикатури.*

Постановка проблеми. Карикатура – один із популярних видів образотворчого мистецтва, який через призму комічних аспектів відображає дійсність. За її допомогою розкривають різні властивості певних суб'єктів, подій, життя суспільства та держави. Найбільш вдалими прийомами цього жанру є несподіване зіставлення, загострення, перебільшення характерних рис та уподібнення.

Специфіка карикатур неодноразово розглядалася у працях багатьох учених, серед яких Є.О. Артемова [2], А.П. Кротков [14], М.В. Мусийчук [16], Б Ю. Єфімов [10] та багато інших.

Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених карикатурам, відкритим залишається питання про мультимодальні особливості карикатури, що зумовлює актуальність обраної проблематики.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в ідентифікації особливостей мультимодальних карикатур, виявленні їхніх структурних параметрів. Реалізація поставленої мети передбачає використання таких завдань:

– розглянути дефініції поняття «карикатури»;
– проаналізувати функційні особливості мультимодальної карикатури, її ознаки та відмінності.

Виклад основного матеріалу. Карикатура – це вид двовимірного ілюстрованого візуального мистецтва. Дефініції цього терміна змінювалися багато разів. Нині це поняття інтерпретують як реалістичну або напівреалістичну картину, в якій є елементи сатири та гумору і використання якої характерне для художнього стилю. У XIX ст. цьому поняттю надали нового значення. Його почали вживати для позначення гумористичних ілюстрацій у журналах і газетах; починаючи з XX ст. його ототожнювали з коміксами й анімаційними фільмами.

О.В. Корнієнко стверджував, що «карикатура вважалася особливим видом сатири, яка, з одного боку, була популярною серед населення, а з іншого – суворо контролювалася владою та спрямовувалася на виконання певного політико-ідеологічного замовлення» [13, с. 208].

А.В. Швиров підкреслює, що карикатура слугувала газетою для тих, хто не вміє читати, і задовольняла смаки нижчих класів [22 с. 101].

Б.Р. Віппер вважає, що «карикатура належить до несамостійної графіки: їй необхідний словесний коментар, вона завжди або агітує, або протестує, або засуджує – тобто її підтекстом є тенденція до переконання» [4]. Дослідник звертає увагу на те, що карикатури місять як вербальні, так і невербальні складники.

Такий же підхід підтримував й Ю.О. Івакін, який трактував карикатуру як синтез графічного зображення та літературного тексту (підпису, текстівки). Вона, на його думку, близька до літератури майже так само, як і до образотворчого мистецтва. Попри можливе різне співвідношення вербального й зображального елементів, пріоритетними він вважав зображення [11, с. 164].

Публіцист Д.С. Григораш тлумачить карикатуру як відображення дійсності у спотвореному вигляді, як твір, що порушує звичне співвідношення компонентів зображуваного об'єкта, применшуючи та перебільшуючи певні моменти з метою висміювання. Це сатиричне чи гумористичне зображення, яке дає критичну оцінку певним суспільно-політичним і побутовим явищам, подіям чи конкретним особам. Він стверджує, що карикатура має широкий діапазон засобів: від безжалісної гострої сатири до веселого жартівливого гумору, від виразного штриха до різкого шаржу [7]. Говорячи про внутрішні властивості карикатури, Б. Віппер акцентує увагу на таких, як: 1) одностороннє перебільшення чи підкреслення певних рис (обов'язково в аспекті непривабливості, неподобства, мізерності, обов'язково з насмішкою), яке сприяє підвищеній експресії або трагічності зображення; 2) відхилення від норми, порушення, до певної міри природності, хоча зі збереженням віддаленої схожості з натурою; 3) наявність схожості з людиною, певна персоніфікація, навіть якщо це зображення предметів [4].

Карикатура, за словами Ван Іперселя, «формує громадську думку і спрощує явища дійсності до такої міри, що вони стають практично абсурдними, і, таким чином, створює сучасні міфи через перевищення наявних стереотипів» [26]. Французький мистецтвознавець Лоран Баридон у книзі «*Мистецтво та історія карикатури*» характеризує карикатуру як «шарж на людину, який ґрунтується на перебільшенні та глузує над її особливостями і фізичними вадами, а також пристрастями та звичками» [24, с. 8].

Важливо підкреслити, що значний вплив карикатури на свідомість суспільства ґрунтується на візуалізації. За допомогою зображення можна найприродніше і найдоступніше передати інформацію. Саме легкість сприйняття зумовила широке застосування карикатури у висвітленні суспільно-політичних процесів. Резюмуючи думку авторів, можна сказати, що окремі карикатури є самостійним твором, який не потребує текстового пояснення, інші ж мають супроводжуватися підписами, текстівками для того, щоб цільова аудиторія краще зрозуміла її зміст.

В англомовній практиці для позначення того, що ми розуміємо під карикатурою, частіше використовують поняття «*cartoon*», одне зі значень якого – комічне зображення, сатиричне представлення. У другій половині XIX ст. карикатури припиняють видавати у вигляді окремих аркушів, які доти були додатками до друкованих видань, і тоді вони стають частиною газетної або журнальної статті. У XIX ст. Джон Дойл (1797–1868), працюючи у британському щотижневому журналі гумору та сатири «*Панч*», заснував «м'якшу» форму сатири, внаслідок чого карикатури почали називати терміном «*cartoon*», що до 1840-х рр. позначав малюнок, орнамент для нанесення на гобелени або ескіз для мозаїчного панно. Термін «*cartoon*» отримав ще одне нове значення. В енциклопедії «*Britannica*» його вважають «видом образотворчої пародії, де за допомогою шаржу, аналогії та комічного зіставлення (часто підкресленого підписаним діалогом або коментарем) загострюється погляд громадян на актуальну подію, звичаї, політичні або соціальні тенденції» [23]. Як підкреслює Уінслоу Еймс, автор енциклопедичної статті, такий вид графічного зображення може мати як гумористичний характер, так і бути сатирично безжалісним. Крім того, на відміну від карикатурного / шаржового зображення людини, адресованому тим, хто знайомий із зображеною персоною і може подумки погодитися з художником, що виділив характерні риси, сатирична карикатура (cartoon) ґрунтується на серйозному знайомстві з предметом зображення. «До того ж вона стисло і влучно висловлює думку редакції, служить поточним коментарем громадських змін і часто спрямована на заборону соціальної інерції» [23]. Таким чином, в англійській

мові «*caricature*» має більш примітивне значення, близьке до поняття «*шарж*», тоді як «*cartoon*» поглинає в себе все різноманіття форм цього сатиричного мистецтва.

Формально родоначальником сучасної карикатури вважається італієць Аннібалле Карраччі (1560–1609). Саме він наприкінці XVI ст. ввів в обіг термін «карикатура» та сприяв перетворенню карикатури на самостійний напрям мистецтва. На думку А. Карраччі, карикатура – «досконала антитеза красі». Поняття «карикатура» походить від італійського слова «*caricare*», що означає «навантажувати, перебільшувати, посилювати, згущувати». Слов'янські мови запозичили це слово із французької, саме його переклад повністю відображає суть [8, с. 130]. Під карикатурою розуміють «спосіб художньої типізації, використання засобів шаржу і гротеску для критично цілеспрямованого, тенденційного перебільшення і підкреслення негативних сторін життєвих явищ або осіб; сатиричне або гумористичне зображення, що дає критичну оцінку будь-яким певним суспільно-політичним і побутовим явищам або конкретним особам і подіям» [20, с. 189].

Слід зауважити, що Вільяма Хогарта визнано основоположником жанру карикатури, а першим професійним політичним карикатуристом вважають Джеймса Гілрея. За свою успішну кар'єру цей видатний майстер створив понад тисячу «злободенних» гравюр. Його сатиричні твори і сьогодні продовжують впливати на сучасних митців карикатури.

У позаминулому столітті в Америці карикатури поширювали на листівках, які розміщували в тавернах і клубах, пізніше – у щотижневих журналах і газетах. За історичними карикатурами цікаво відстежувати розвиток США. Роль карикатури у формуванні американської політичної культури була і залишається провідною.

Так, перша карикатура з'явилася в американському тижневику «*Pennsylvania Gazette*» 9 травня 1754 р., за 22 роки до того, як американські колонії проголосили незалежність від Великої Британії. На ній зображено змію, розділену на вісім шматків. На кожному шматку надруковано ініціали однієї з колоній. Підставою для карикатури було поширене уявлення, ніби розчленовану змію можна оживити, якщо скласти всі її шматки разом перед заходом сонця. «Приєднуйся або помри». Це – примітивний малюнок, але потужний заклик. Бенджамін Франклін – художник-аматор, друкар і науковець, один із «батьків-засновників» Сполучених Штатів.

Карикатурами також послуговувалися у впливовій британській газеті «*The Guardian*». Визнаним карикатуристом «Позолоченого століття» був Джозеф Кепплер, засновник і художній керівник першого американського ілюстрованого гумористичного журналу «*Puck*». Після вигідної перемоги в Іспано-Американській війні на обкладинці опублікованого журналу 6 квітня 1901 р. зображена Колумбія (уособлення США), яка чепуриться великоднім капелюшком у вигляді панцерника корабля з написами «Влада над світом» і «Експансія».

Відомим художником карикатуристом в Америці за часів громадянської війни був Томас Наст, чиї роботи високо оцінювалися самим Лінкольном. У 1828 р. популярною мішенню для карикатуристів став Президент Ендрю Джексон. Опоненти прозвали його «віслюком», образливо спотворюючи його прізвище. Замість того, щоб образитися, Джексон погодився з образом цієї тварини, яка тяжко працює, і вирішив використати його як символ своєї нової Демократичної партії. Томас Наст є «батьком» двох символів, тепер широко використовуваних в американських і англійських карикатурах, – віслюка (символізує партію демократів) і слона (який символізує партію республіканців).

Принагідно зауважимо, що карикатуру у США захищено першою поправкою до американської конституції [19].

Для карикатур характерна низка ознак, властивих також й іншим жанрам сатиричної публіцистики (текстовим). Однією з найважливіших таких ознак є гіперболізація. «Перебільшення як форма типізації, – зазначає Д.П. Ніколаєв, – може бути використане у всіх сатиричних жанрах. У цьому розумінні воно всезагальне й універсальне. Водночас є жанри, які не можуть обійтися без перебільшення: саме їх існування ґрунтується на цьому принципі. У графіці таким жанром є карикатура» [18 с. 163].

О.А. Вороніна виокремлює такі особливості карикатури як «сміхового» жанру: 1) створюється завдяки прийому перебільшення (обов'язково в бік ницості); 2) становить поєднання реального й ірраціонального; 3) повчає та виховує; 4) засуджує або висміює; 5) обов'язково створює комічний ефект [5].

Враховуючи викладене, важливо підкреслити, що карикатура як візуальна форма образотворчого мистецтва має певні особливості. Зазвичай вона створюється за допомогою гіперболізації, часто поєднує реальність із уявною дійсністю, обов'язково передбачає вплив на сприйняття адресатів. Карикатура містить елементи як виховання, так і висміювання чи засудження суспільних явищ.

Відомий карикатурист Б.Ю. Єфімов відзначає, що сила жанру карикатури в тому, що, привертаючи до себе увагу, він звертається не тільки до розуму й естетичного виховання людини, але і до властивого більшості людей почуття гумору, тобто створює комічний ефект [9, с. 22].

У «*Словнику української мови*» зазначено, що карикатура – це малюнок, який зображує кого- або що-небудь у зумисне спотвореному, кумедному вигляді [12]. Відповідно, специфіка політичної карикатури полягає в тому, що вона в сатиричній формі зображує певні соціально-політичні події та осіб, які до них причетні, тобто містить таку інформацію, котра стосується різних сторін політичного буття суспільства. Зазначимо, що за зовнішніми ознаками карикатури, зокрема й політичні, диференціюють за: – технікою виконання (графіка, малюнок, колаж, плакат, реклама, анімація, інсталяція та ін.); – способом оформлення (лінійна / контурна; чорно-біла / кольорова; карикатура в одиночному зображенні / в численних сюжетах); – за змістом (гумор (funny cartoon), сатира, шарж, чорний гумор, філософська карикатура і т. д.); – сферою застосування (газетно-журнальна, плакатна, книжкова, календарі, поштові марки та листівки та ін.). Існує різниця між плакатом і карикатурою. Для карикатур, за Є.О. Артемовою, характерне залучення до зображення невимушеної уваги (наприклад, завдяки контрасту); утримання уваги реципієнта і його зацікавлення; наявність елементів відчуження, нових сенсів, що, не деформуючи установки на власне сприйняття, підштовхують не до механічного впізнання, а до його «прочитання» та фіксації (додамо – осягнення) сенсу [2, с. 22]. Плакату й карикатурі властиві внутрішньокадрові структурні, ідентифікаційні зв'язки. Вони закладають основи механізму взаємодії вербального й невербального компонентів, «необхідних для адекватної інтерпретації сенсу та забезпечення зв'язності в межах знакового простору плаката та карикатури» [2, с. 57]. Для сприйняття плаката й карикатури необхідні культурологічні навички, що формуються під впливом культурних фонових понять, притаманного певній лінгвокультурній спільноті [2, с. 58].

Є одна важлива відмінність між плакатом і карикатурою, яка полягає передусім у комунікативних цілях: якщо карикатура має на меті висміювання та критику, то плакати здебільшого створюються для агітації, тож, якщо карикатуру включено до плакату, то вона, до певної міри, втрачає основні функції. Водночас карикатура складається не тільки з невербального (малюнка), а і з вербального (заголовків, підписів, «мови персонажів») компонентів. І хоча роль цих складників у висвітлені інформації різна, обидва вони важливі та створюють єдине візуальне та смислове ціле. У цьому контексті карикатуру слід трактувати як мультимодальний текст.

Вважається, що за своєю тематикою карикатури бувають: політичними, побутовими та соціальними, однак не всі дослідники погоджуються з таким підходом. На думку відомого художника-карикатуриста Б.Ю. Єфімова, будь-яка карикатура є політичною і може бути поділена тільки на дві категорії за призначенням: для використання в рамках одного простору або кількох [10]. Його думку підтримують сучасні дослідники А.Г. Голіков та І.С. Рибаченок, вважаючи, що поділ карикатур на побутову і політичну необґрунтований, оскільки твори сатиричної графіки, присвячені внутрішній політиці, є карикатурою політичною [6, с. 58].

Відсутність комплексних досліджень зумовлена складною природою цього жанру, оскільки карикатуру можна розглядати в кількох дискурсивних площинах: політичній, масмедійній, художній тощо. Типологія та функції політичної карикатури розкриті в роботах А.С. Айнутдинова [1] та Є.О. Артемової [2].

Серед базових категорій політичної карикатури Є.О. Артемова виділяє також категорію модальності та зазначає, що модальність політичної карикатури визначається вибором теми та сюжету твору, наявність сатири в карикатурі є авторським баченням світу, сатира відображає критичне ставлення автора до чого-небудь [3]. У політичній карикатурі представлена тема політики, предметом сатири є «переломні» події історії, які змінюють життя суспільства. Карикатуру слід вважати мультимодальним текстом, тому що її вербальний і невербальнй компоненти, котрі належать до кодів різних семіотичних систем, утворюють одне візуальне, структурне і смислове ціле.

Також Є.О. Артемова акцентує увагу на особливостях інтерпретації політичної карикатури у міжкультурному аспекті. Карикатурний жанр як інформаційний і творчий феномен перебуває у центрі уваги М.В. Мусійчук, яка підкреслює, що «значення соціальних функцій політичної карикатури пов'язане з можливостями її впливу на особистість, невелику групу, великі групи та маси в політиці. Цей вплив є важливим у внутрішній і зовнішній політиці, у воєнно-політичній сфері та сфері масових інформаційних процесів.

У внутрішній політиці конкретної держави політична карикатура має практичне значення під час боротьби лідерів за владу і вплив на масову свідомість, що забезпечує підтримку або, навпаки, не підтримує чинну владу» [17, с. 14].

Феноменологія політичних карикатур і плаката полягає в тому, що вони існують у двох вимірах: 1) як мистецький продукт; 2) як інструмент формування певних настроїв і мобілізації та стимулювання адресата до певних дій. Ці властивості перетворюють вказані жанри політичної пропаганди на унікальне за призначенням, засобами створення й ефективністю впливу явище. Водночас для сучасних дослідників графічні жанри пропаганди є важливими історичними джерелами, наповненими інформацією не тільки про військово-політичні та соціально-економічні процеси, а й про способи їх рефлексії прийомами художньої творчості. Плакат і карикатура є одночасно жанрами політичного й культурного дискурсу та належать до так званих мультимодальних текстів [25]. Як унікальний засіб комунікації карикатура і плакат посідають проміжне місце між зображувальним мистецтвом і літературою та виконують прикладну функцію. Водночас кращі зразки карикатурної та плакатної продукції є носіями глибоких за змістовим наповненням художніх образів, мають властивість впливати на широкі верстви суспільства та володіють дієвим потенціалом. Виконуючи роль джерела важливої інформації, плакат і карикатура ретранслюють певні ідеологічні установки, програмують моделі поведінки, закладають визначені ціннісні орієнтири [15, с. 10].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що карикатура є пропагандистським інструментом і засобом боротьби з політичним опонентами. Її можна знайти на сторінках провідних електронних і періодичних видань, у соціальних мережах. Зазначимо, що розвиток інформаційних технологій суттєво трансформував жанр політичної карикатури. Можливості комп'ютерної графіки дозволяють серйозно розширити межі сатиричного малюнка, трансформувати класичні складники, надати йому спецефектів. Іноді карикатура в такому форматі може сприйматися швидше як витвір дизайнерського мистецтва, ніж власне сатиричний малюнок. З іншого боку, використання інтернету дозволяє збільшити аудиторію та зменшити ризики цензури, яка може мати місце у традиційних медіа.

Перспективними видаються подальші розвідки, спрямовані на дослідження мультимодальних карикатур і їхніх компонентів у масмедійному просторі.

Список літератури:

1. Айнутдинов А.С. Типология и функции карикатуры в прессе. *Вестник Челябинского гос. ун-та.* 2008. № 21. С. 20–28.
2. Артемова Е.А. Карикатура как жанр политического дискурса : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2002. 237 с.
3. Артемова Е.А. Специфика реализации текстовых категорий в политическом креолизованном тексте. *Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики* : сборник научных трудов. Волгоград, 1999. С. 34–39.
4. Виппер Б.Р. Введение в историческое изучение искусства. URL: www.lib.ru/TEXTBOOKS/ART/.
5. Воронина О.А. Анализ карикатуры как вида креолизованного текста. *Вестник Центра международного образования Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова*. 2010. № 2: Лингвистика. С. 11–15.
6. Голиков А.Г. Проблемы источниковедческого изучения политической карикатуры. *Вестник Московского университета. Серия 8 : История.* 2011. № 4. С. 51–71.
7. Григораш Д.С. Журналістика у термінах і виразах. Львів, 1974. 294 с.
8. Епишкин Н.И. Исторический словарь галлицизмов русского языка. Москва : ЭТС, 2010. 514 с.
9. Ефимов Б.Ю. Оружие смеха. *Вопросы литературы*. 1962. № 1. С. 22–24.
10. Ефимов Б.Е. Основы понимания карикатуры. Москва : Акад. художеств СССР, 1961. 71 с.
11. Івакін Ю.О. Про езопівську мову сатиричних журналів епохи першої російської революції. *Відображення першої російської революції в українській та російській літературі*. Київ, 1956. С. 164–165.
12. Карикатура. *Словник української мови* : в 11 т. Т. 4. 1973. С. 105. URL: http://sum.in.ua/s/karykatura.
13. Корниенко О.В. Цифровая коллекция карикатур о моде: педагогические аспекты профессионального образования будущих историков. *Актуальные вопросы развития экономики и профессионального образования в современном обществе* : матер. XII Междунар. молодеж. науч.-практ. конф. (18 марта 2015 г., гг. Екатеринбург, Алматы, Харьков, Елабуга) : в 2 т. Екатеринбург : РГППУ, 2015. Т. 2. 536 с.
14. Кротков А.П. Карикатура. Невигадана історія.

15. Маєвський О.О. Політичний плакат та карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр. / Інститут історії України НАН України. Київ, 2018. 267 с.

16. Мусийчук М.В. Соціальна психологія комічного.

17. Мусийчук М.В., Мусийчук С.В. Социальные функции механизмов юмора в политической карикатуре. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації».* 2017. Вип. 17. *Общество: политика, экономика, право*. Краснодар : ИД «Хорс», 2015. № 4. С. 11–14.

18. Николаев Д.П. Смех – оружие сатиры. Москва, 1962. 233 с.

19. Перша поправка до Конституції США First Amendment to the United States Constitution. URL: https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-1/.

20. Популярная художественная энциклопедия: архитектура, живопись, скульптура, графика, декоративное искусство : в 2 кн. Кн. 1 / гл. ред. В.М. Полевой. Москва : Совет. энцикл., 1986. 447 с.

21. Рыбаченок И.С. Политическая карикатура на рубеже XIX–XX веков. Коллекция французского журналиста Джона Гран-Картере. *Новая и новейшая история*. 2011. № 2. С. 188–201.

22. Швыров А.В. Иллюстрированная история карикатуры с древнейших времён до наших дней. Санкт-Петербург : Тип. Пантелеева, 1904. 404 с.

23. Ames W. Caricature and cartoon. URL: https://global.britannica.com/art/caricature-and-cartoon (дата звернення 25.01.2019).

24. Baridon L. L'art et l'histoire de la caricature. Paris : Citadelles & Mazenod, 2009. 303 p.

25. Bezemer J. Multimodal Transcription: a Case Study. *Interactions, Images and Texts: a Reader in Multimodality.* Berlin : De Gruyter Mouton, 2014. P. 155–170.

26. Van Ypersele L. La caricature et l'historien. URL: http://grit.fltr.ucl.ac.be/auteur.php3?id_auteur=10 (дата звернення 18.01.2019).

Fedik Yu. M. KEY APPROACHES TO THE STUDY OF THE MODERN ENGLISH-LANGUAGE CARICATURES

In this paper various definitions of caricatures are presented, which contain verbal and nonverbal elements in the modern mass media space. The history and development of caricature is considered and the peculiarities of caricature as a visual form of art are clarified.

The urgency of the problem of this paper is due to the need for systematic study of the modern English-language caricatures in the latest processes of the mass media space. It has been carried out a comprehensive analysis of key approaches to the study of the modern English-language caricatures and a review of domestic and foreign literature is conducted.

The functional features of the caricature are analyzed, the indicators and differences between the poster and the caricature are singled out and characterized, and their purpose in the mass media space is proved.

The factors that determine the success of the caricature use are highlighted. The role and place of caricature in the formation of the information space are outlined. Caricatures contribute to the popularization of a person or a public figure in the readership and sharpen the characteristics of the individual. This paper reveals that the modern English-language caricatures are considered as a multimodal text that has a complex semiotic nature due to the combination of modes on the basis of which they are created. All the fragments of the English-language caricature are examples of multimodal communication channel between the author and the reader through the lenses of the verbal and nonverbal elements usage.

It has been identified that caricature is a means of impact on public and forms a certain public opinion. Caricature is easily perceived by the human mind through the way it is presented and external expression in the form of certain comic characters.

It has been established that caricature acts as an effective tool for informational influence, adequate assessment of domestic and foreign policy, visual propaganda and manipulation of human awareness, creating a vivid, powerful image briefly and clearly characterizes the essence of the social process, action or phenomenon. The vectors of analysis of further studies are outlined.

Key words: *caricature, humor, satire, hyperbole, features of caricature.*

УДК 811.111'4
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/39

Фурман О. М.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ФОРМИ

У статті проаналізовано ключові підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників до дослідження текстів малої форми. Розглянуто їхні структурні характеристики. Описано основні призначення малоформатних текстів, а також висвітлено функції текстів цього типу.

Обґрунтовано різноманітні підходи до дефініцій малих текстових форм. Описано кількісні параметри текстів малої форми. Виявлено, що характерними ознаками малих текстових форм є інформативність, стислість викладу, мовна компресія, тематична визначеність, специфічна прагматична спрямованість, виразність мовних засобів, комунікативна та структурна цілісність, полісеміотичність, образність і символічність.

Значна кількість текстів такого типу характеризується розмитістю жанрової визначеності, що залежить від цільової спрямованості тексту та джерела його опублікування.

Обґрунтовано, що текстам малої форми притаманна поліфункційність. До найбільш характерних функцій малих текстових форм відносимо інформативну, соціально-регуляторну та комунікативно-прагматичну.

Установлено, що візуальна атрактивність текстів малої форми досягається за рахунок полісеміотичності та кореляції вербальних і невербальних складників. Ефективність впливу тексту малої форми на реципієнта інформації залежить від вдалого поєднання кодів різних знакових систем.

Окреслено характерні особливості сучасних масмедійних медичних текстів малої форми. Виявлено, що текстам такого типу притаманна стислість, інформативність, композиційна чіткість, узагальненість, однозначність і точність викладу. У медичних текстах малої форми чітко виражена семантика превентива, яка виявляється у попередженні реципієнта інформації про небезпеку та можливі наслідки захворювання, переконанні адресата у необхідності дотримання певних дій із метою уникнення проблем зі здоров'ям.

Аналіз ілюстративного матеріалу масмедійних медичних текстів малої форми дає можливість стверджувати про мультимодальний характер цієї царини. Насиченість щоденної інформації здоров'язберігаючими тенденціями у засобах масмедіа закладає підґрунтя для подальших досліджень медичних текстів малої форми. У статті акцентується увага на процесі невпинного розвитку цифрових технологій, що інтенсифікує продукування мультимодальних текстів малої форми.

Ключові слова: *текст малої форми, дефініція, функції, структура, мультимодальність.*

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження характеризуються спрямованістю на вивчення цілісності та зв'язності текстів і їхніх структурно-функційних і комунікативно-прагматичних параметрів. Саме тексти малої форми, у яких репрезентовано вируючі потоки щоденної інформації, є найпопулярнішими та найдоступнішими у повсякденному житті засобами сучасного писемного спілкування. Інтенсивний і динамічний розвиток суспільства, його діджиталізація та мобільність спричинила появу значної кількості текстів, які характеризуються лаконічністю й експресивністю і водночас інформативністю та множинністю мовних і позамовних засобів, що і привертає увагу лінгвістів і потребує усебічного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню текстів малої форми у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці присвячено невелику кількість праць. Більшість із них сфокусовані на аналізі загадок, прислів'їв, анекдотів, жартів, притч, коротких оповідань, новел, казок, коміксів, біблеїзмів тощо, проте досі малодослідженими залишаються питання витоків, особливостей генезису, поглиблення концептуально-теоретичних уявлень щодо дослідження текстів малої форми та систематизації їхніх семантичних, структурних і функційних особливостей.

У сучасній лінгвістиці існує значна кількість термінів на позначення невеликих за обсягом текстів. Так, М.М. Бахтін [2], Л.Ц. Санжеєва [26] послуговуються поняттями **«малі жанри»**,

Є.А. Трунова [40] – **«малоформатний текст»**; Ю.І. Левін [15] – **«малі форми»**; В.О. Самохіна [24], А.В. Сухова [33], В.А. Дмитренко [8] – **«тексти малої форми»**; A. Dundes [41] – **«minorforms»**; С.О. Швачко [38] – **«малі тексти»**; Т.Т. Давидова, В.А. Пронін [7] – **«малі епічні жанри»**; К.С. Ломоносова [14] – **«міні-тексти»**; В.О. Самохіна [25], О.І. Москальська [19] – **«мікротексти»**; В.В. Іванов [10] – **«короткі тексти»**; С.В. Тарасова [35] – **«мінімальна проза»**; А.М. Науменко [20] – **«мала проза», «коротка проза»**, М.В. Беззубікова [3] – **«малі жанрові форми»**; О.І. Панченко, К.Ю. Шевчик [21], І.Г. Мірошниченко [17] – **«стислий текст»**; К.І. Шпетний [39] – **«short-short story (SSS)»**; Л.В. Сахарний [27] – **«тексти-примітиви»** тощо.

Наявність різноманіття термінів на позначення текстів малої форми є природньою, адже під час обґрунтування диференційних ознак цих текстів їхні фундатори використовують різні критерії, тому предметом дискусійного обговорення серед вітчизняних і зарубіжних вчених залишається не лише дослідження цих понять, а і їхні структурні, семантичні та функційні параметри.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз підходів до дослідження текстів малої форми та їхніх номінацій, що зумовлює розв'язання таких завдань:

- уточнити поняття «текст малої форми»;
- здійснити огляд наявних українських і зарубіжних наукових розвідок із досліджуваної теми;
- виокремити характерні ознаки малоформатних текстів;
- ідентифікувати функційні, семантичні, стилістичні та структурні параметри текстів малої форми;
- окреслити характерні особливості сучасних масмедійних медичних текстів малої форми.

Виклад основного матеріалу. Вдаючись до історії, зауважимо, що кінець XIX – початок XX ст. характеризується появою безлічі творів малої прози. Багато авторів експериментували з текстом, змішуючи вірш і прозу. Збільшення кількості газет і журналів сприяли також розвитку малої форми прози, адже короткі есе та нариси із задоволенням сприймалися читацькою аудиторією. У різні періоди літературознавці відносили до малої форми прози тексти обсягом від 2 000 знаків до 5 сторінок (близько 9 000 знаків). У сучасному веб-суспільстві мала форма прози розглядається науковцями як текст «завбільшки з екран», тобто той, який не вимагає під час читання з монітора вертикальної прокрутки.

Межі допустимого об'єму тексту малої форми нині не визначено. Так, у дослідженнях О.І. Таюпової, присвячених вивченню німецькомовних текстів, об'єм становить не більше 1 500 знаків [37, с. 7]. І.Б. Руберт, вивчаючи малоформатні англомовні тексти кулінарних рецептів, стверджує, що об'єм таких текстів вміщається у 5–10 стрічок [23, с. 59]. Р. Флеш вказує, що саме від кількості слів у реченні та складів на кожні сто слів залежить те, як розуміють тексти [42, с. 221–233].

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що за обсягом тексти малої форми можуть бути мінімальними – від одного речення – або максимальними – до сторінки друкованого тексту (близько 2 000 знаків).

Існують різноматнітні підходи до дефініції малих текстових форм.

К.С. Ломоносова стверджує, що «міні-тексти – це зафіксовані на письмі продукти мовленнєвої діяльності, які характеризуються інформаційною насиченістю, лаконізмом, комунікативною завершеністю, компресією та виразністю мовних засобів» [14, с. 3]. Є.С. Кубрякова виокремлює такі характеристики малоформатних текстів: відокремленість, формальну і семантичну самодостатність, тематичну визначеність і завершеність. Окрім того, дослідниця вказує на інформативність, когнітивне підґрунтя таких текстів – сенс їх створення, загальний задум, що реалізується в особливій мовній формі у вигляді особливого семантичного простору [13].

Будучи за своєю природою багатоаспектним явищем, малоформатні тексти вивчалися у лінгвостилістичному, лінгвокогнітивному, лінгвопрагматичному та лінгвосинергетичному аспектах. Закономірно, що більшість науковців виділяють спільну ознаку усіх текстів малої форми – невеликий обсяг. У.В. Соловій відзначає, що тексти «малої прози» мінімальним обсягом мовного матеріалу покликані створити відповідний психологічний фон розгортання подій, передати динамізм, незвичайність ситуації, високу концентрацію почуттів і дій [29, с. 5].

До характерних ознак текстів малої форми також відносять образність і символічність [35, с. 4], стислість, місткість, розмовну спрямованість, зосередженість на дрібних деталях, тематичність і завершеність тексту, довершеність сюжетної структури [11, с. 1]. У цьому ракурсі підтримуємо О.І. Панченко та Л.О. Зиміну, які вважають, що стислість – це структурно-семантична щільність тексту з мінімальною формальною структурою та максимальним смисловим наповненням [21; 9].

І.Г. Мірошниченко зазначає, що основним чинником стиснення тексту є мовна компресія, під якою розуміють передачу певного об'єму інформації з використанням стислих мовних одиниць, котрі мають однакове інформаційне навантаження порівняно зі схожими повними, розгорнутими формами [17, с. 53]. Як результат, з'являється текст, за своєю формальною структурою коротший, ніж він міг би бути без застосування прийомів мовної компресії. Текст, що виникає внаслідок такої творчої роботи, дослідниця вважає «стислим текстом», який сприймаємо як вторинний, похідний, утворений завдяки цілеспрямованій діяльності продуцента. У ньому використовують різноманітні прийоми та засоби для спрощення структури тексту та конденсації інформації. Тексти такого типу характеризуються мовними одиницями різного рівня, які обираються продуцентом із синонімічного ряду за принципом лаконічності та структурної згорнутості [17, с. 53].

Враховуючи зазначене вище, можна стверджувати, що стислі тексти в масмедійному просторі характеризуються формальною, семантичною та змістовою самодостатністю, цілісністю, підвищеною інформаційною насиченістю, візуальною атрактивністю та легкістю запам'ятовування. Ефективність масмедійної комунікативної взаємодії реалізується завдяки мовній економії, що ґрунтується на вилученні надлишкових, зайвих елементів формальної структури та поданні інформації за допомогою найбільш економних морфологічних, лексичних, граматичних, синтаксичних стилістичних і графічних засобів. Таким чином, у комунікативному просторі є потужний інструментарій для створення інформативно-насичених стислих текстових структур.

Л.І. Тараненко схильна вважати, що у комунікативному аспекті текст малої форми набуває певних специфічних ознак: компактності стилістичних прийомів і виразних засобів, лаконічності та логічності викладу етичної ідеї, відсутності надлишкової інформації, простоти композиційної будови, які й забезпечують його лапідарність [34, с. 9].

Тексти малої форми характеризуються контекстуальністю, змістовою, комунікативною і структурною цілісністю, тематичною визначеністю, завершеністю, семантичною самодостатністю, модальністю й особливою прагматичною функційністю. У них чітко диференціюється початок і кінець, простежуються текстові категорії, що «відображають найсуттєвіші закономірності тексту у процесі його творення та репрезентації» [28, с. 18], однак у них іноді нечітко виражені структурно-композиційна й образна когезія (на відміну від стилістичної та ритмічної зв'язності), членування тексту, структурність, інтертекстуальність, лінійність і деякі інші текстові категорії.

Аналізуючи тексти малої форми, науковці приділяють велику увагу поняттю інформативної насиченості. Семантична структура малоформатних текстів ґрунтується на такому об'ємі інформації, якого буде достатньо для забезпечення їхньої інформативності. У зв'язку з тим, що обсяг знаків у таких текстах обмежений, виникає необхідність ретельного добору засобів (також мінімально, але доречно використаних), які сприятимуть стислості викладу й одночасно забезпечуватимуть цілісність, зв'язність, завершеність і модальність малих текстових форм. Щодо інформативності міні-текстів, то особливої ваги надають підтекстовій інформації, котра забезпечується додатково маркованими мовними засобами, як-от: порушенням стандартного функціонування мовних засобів, що спричиняє зміни текстових структур; вживанням окремих одиниць тексту в нестандартних позиціях; використанням мовних засобів без видимих порушень вербальних норм, але з певною комунікативною переобтяженістю тощо [28, с. 88].

Тексти малої форми є завершеним із погляду смислу системним утворенням, призначеним сприяти орієнтуванню реципієнта в потоці інформації та підготувати його до сприйняття первинного тексту.

До текстів малої форми належать: прогнози погоди, інструкції, оголошення, рецепти, афоризми, автобіографії, міфи, малоформатні казки, формальною ознакою яких є стислість.

Стислість малоформатних текстів створює додаткові можливості варіювання мовних засобів. У сучасній лінгвістиці існують два види мовної варіативності: внутрішня і зовнішня.

Зовнішня варіативність проявляється у зовнішній організації текстів малої форми та характеризується наявністю іконічних засобів. Внутрішню варіативність пов'язують із вибором мовних засобів. На основі внутрішньої варіативності з'являється можливість урізноманітнити виклад інформації в кожному окремому тексті. Таким чином, тексти малої форми є особливо цікавими лінгвістам, оскільки в досить об'ємному текстовому просторі створюються різноманітні тексти. Важливим у вивченні текстів малої форми є опис мовних і немовних засобів і їхніх основних функцій, які залежно від комунікативної ситуації використовуються автором для досягнення поставленої мети.

Найбільш популярні у повсякденному спілкуванні тексти малої форми, незалежно від виконуваної ними комунікативної функції, повинні зацікавлювати реципієнтів, впливати на них певним чином, бути зрозумілими та доступними. У своєму дослідженні О.І. Таюпова виділяє дві основні функції текстів малої форми, а саме: інформативну та соціально-регуляторну, поєднуючи лаконізм і стислість викладу [37, с. 16]. Інформативними переважно вважають інструкції, прогнози погоди, інтерв'ю, рекламу, які передають залежно від змісту тексту об'єктивну інформацію про предмет, явище або ту чи іншу особистість. Соціально-регуляторна функція домінує в листуванні, написанні автобіографій, притчах, анекдотах, малоформатних казках.

Оскільки тексти малої форми є зафіксованими на письмі продуктами мовленнєвої діяльності комунікантів і результатом взаємодії у різних ситуаціях, вони виконують комунікативно-прагматичні функції.

Завдяки комунікативно-прагматичній спрямованості, особливій організації мовлення тексти малої форми виконують кілька функцій. Функційною перевагою текстів такого типу є можливість для автора варіювати емфатичний наголос на різних знакових системах, вибираючи в певному контексті той чи інший елемент залежно від його прагматичної насиченості.

Функційні та мовні особливості текстів малої форми залежать від цілей їхнього автора та джерел, у яких вони розміщені. Розмитість жанрових рамок текстів малої форми зумовлює той факт, що іноді важко визначити його належність до певного жанру, спостерігається так звана конвергенція жанрів.

Дослідження малоформатних текстів, ефективність впливу яких залежить від вдалого поєднання кодів різних знакових систем, зростання інтересу до проблеми полісеміотичного характеру комунікації, поширеність синтезованих текстових повідомлень у сучасному комунікативному просторі пояснюють необхідність їх ґрунтовного вивчення.

Важливо зазначити, що завдання автора тексту малої форми – донести до розуміння читача необхідну інформацію без попередньої підготовки та без мінімальної залежності від контенту. Отже, інформація має бути виражена у достатньо стислій формі для швидкого прочитання та без ускладненої організації тексту. Текст малої форми сприяє досягненню певних цілей: інформувати про актуальні події та здійснити емоційний вплив на читача за допомогою низки стилістичних, лексичних і синтаксичних засобів.

Ступінь експресивності й емоційності тексту малої форми залежить від вибору оцінних лексичних засобів. Малоформатні тексти характеризуються мовною компресією, яка має на меті ущільнити великий потік інформації. Інформаційна компресія є одним зі способів підсилення інформативності мовних одиниць, що сприяє спрощенню тексту та його стислості задля збереження повного об'єму інформації з мінімальним використанням доступних засобів.

Малоформатним текстам властива семантична самодостатність, тематична визначеність, специфічна прагматична спрямованість. Текстам малої форми притаманні ті самі характеристики, що й текстам великого об'єму: когезія, когерентність, інтенціональність, інформативність, ситуативність, інтертекстуальність. Єдиною відмінною ознакою таких текстів є їхній обсяг.

Тексти малої форми медичної тематики є мультимодальними. Під терміном «мультимодальний текст» маємо на увазі когерентне ціле, що складається з кількох семіотичних кодів (вербальних і зображальних), між якими існуть різні види кореляції. Значний інтерес до цього лінгвістичного явища підтверджується різноманіттям термінологічного апарату: окрім мультимодальності (Дж. Бейтман, Дж. Вілдфер [43], Л.Л. Макарук [16] та інші вчені), на позначення цього феномену лінгвісти використовують терміни «креолізація» або «креолізований текст (Є.Є. Анісімова [1], Ю.А. Сорокін, Є.Ф. Тарасов [32]), «полікодовість», «полікодовий текст» (Л.С. Большакова [4], А.Г. Сонін [31]), «відеовербальний текст» (О.В. Пойманова [22]), «ізоверб» (О.В. Міхєєв [18]), «лінгвовізуальний комплекс» (Л.М. Большиянова [5]).

Чимало масмедійних текстів медичної тематики є малоформатними. Для них характерна оціночна нейтральність, некатегоричність тверджень, композиційна чіткість, узагальненість, однозначність і точність викладу. А.В. Боцман вперше розглянув англомовні тексти-інструкції, які супроводжують лікарські препарати, з урахуванням їхніх структурно-семантичних і прагматичних параметрів [6]. Головне у мові медицини – адекватно й достовірно передати інформацію, використовуючи максимально спрощені моделі. У досліджуваних медичних текстах малої форми спостерігаємо превентивні висловлювання, у яких семантика застереження виражена лексичними засобами. Семантика превентива виявляється в тому, що мовець попереджає адресата про небезпеку, говорить про можливість

неприємних наслідків як результату дії адресата, намагається переконати читача в необхідності запобігти цим діям: попередити виникненню того чи іншого захворювання, проінформувати про етіологію хвороб і їхні наслідки.

Характеризуючи сучасні тексти малої форми, не можна не враховувати їхню невербальну складову частину, оскільки це лежить в основі їхньої єдиної стильової концепції. Мультимодальним медичним текстам малої форми притаманні цілісність і зв'язність, оскільки між вербальними та невербальними складниками існують комплементарні зв'язки. Завдяки наявності у автора та реципієнта фонових знань, що актуалізуються за допомогою тексту або графіки, реципієнт може з легкістю встановити взаємозв'язок між вербальними та невербальними складниками.

Висновки і пропозиції. Аналіз характерних ознак текстів малої форми дає можливість визначити тексти такого типу як різні за жанровою належністю письмові повідомлення, що характеризуються інформаційною насиченістю, стислістю, тематичною визначеністю, специфічною прагматичною спрямованістю, виразністю мовних і немовних засобів, комунікативною та структурною цілісністю, полісеміотичністю та вирізняються інтенсивним застосуванням різних засобів досягнення компресії на графічному, лексико-семантичному та текстовому рівнях мови.

Жанрова належність текстів малої форми та їх функційне призначення визначають їхні мовностилістичні особливості.

Кореляція вербальної та невербальної складової частин англомовних мультимодальних текстів малої форми зумовлена необхідністю передачі великої кількості інформації з максимальним впливом на адресата за допомогою мінімального набору мовних і зображальних засобів.

Емоційність та експресивність текстів малої форми досягається шляхом використання компресійних форм, емоційно-забарвленої лексики, іконічних елементів, стилістичних прийомів для досягнення автором прагматичних цілей.

Вважаємо, що подальше вивчення текстів малої форми є перспективним з огляду на переважання у щоденному комунікативному просторі стислих текстів над матеріалами більшого обсягу. З урахуванням інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій тексти малої форми привертають увагу лінгвістів, оскільки дають змогу вивчати їхні вербальні та невербальні засоби, функційні, структурні та семантичні особливості.

Список літератури:

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учебное пособие. Москва : Академия, 2003.
2. Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. Москва : Худ. лит., 1986. 542 с.
3. Беззубикова М.В. Внутренняя форма слова как средство создания словесной образности в прозаических текстах малых жанровых форм. *Гуманитарные исследования*. 2008. № 3. С. 23–30.
4. Большакова Л.С. О содержании понятия «поликодовый текст». *Вестник Новгород. гос. ун-та. Серия «История. Филология».* 2008. № 49. С. 48–51.
5. Большиянова Л.М. Внешняя организация газетного текста поликодового характера. *Типы коммуникации и содержательный аспект языка* : сборник научных трудов. 1987. С. 167–172.
6. Боцман А.В. Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англомовних інструкцій до вживання лікарських препаратів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006.
7. Давыдова Т.Т., Пронин В.А. Теория литературы : учебное пособие. Москва : Логос, 2003. 232 с.
8. Дмитренко В.А., Григор'єва Л.М. Деякі типологічні риси текстів малих форм фольклору з комічними елементами. *Проблеми семантики слова, речення та тексту.* 2000. Вип. 4. С. 83–90.
9. Зимина Л.О. Принцип экономии в современной рекламе : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.01. Томск, 2007. 20 с.
10. Иванов В.В. О некоторых принципах современной науки и ихприложении к семиотике малых (коротких) текстов. *Этнолингвистикатекста. Семиотик амалых форм фольклора* : Тезисы и предварительные материалы к симпозиуму. Ч. I. Москва, 1988. С. 5–9.
11. Ковальова М.Ю., Багацька О.В. Сучасні англомовні короткі оповідання: їх визначення та структура. *Перекладацькі інновації* : матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, Суми, 15–16 березня 2012 р.
12. Коновалова Т.Р. Нарушения механизма текстообразования. *Вопросы стилистики*. 1992. № 24. С. 91–96.
13. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения. *Текст. Структура и семантика*. Т. 1. Москва, 2001 С. 72–81.

14. Ломоносова К.С. Функціонально-комунікаційна система малих текстових форм у мас-медіа: структура і типологія (на матеріалі пресових та інтернет-видань) : дис. … канд. наук із соц. Комінікацій : 27.00.04 / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, ін-т журналістики. Київ, 2015. 346 арк.

15. Левин Ю.И. Избранные труды: Поэтика. Семиотика. Москва : Языки русской культуры, 1998. 824 с.

16. Макарук Л.Л. Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : дис. … докт. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2019. 635 с.

17. Мірошниченко І.Г. Стислий текст в українському масмедійному дискурсі : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровський національний імені Олеся Гончара. Дніпро, 2020. 275 с.

18. Михеев А.В. О некоторых типах взаимодействия изображения и текста. *Типы коммуникации и содержательный аспект языка* : сборник научных трудов. Москва : Ин-т языкознания, 1987. С. 191–199.

19. Москальская О.И. Композиционная структура микротекста. *Вопросы романо-германской филологии*. 1978. Вып. 125. С. 46–50.

20. Науменко А.М. Зібрання творів : у 7 т. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2015. Т. 3. Текстознавство. 2015. 472 с.

21. Панченко О.І., Шевчик К.Ю. Стислий текст XXІсторіччя як проблема лінгвістики та перекладу (на матеріалі російської та англійської мов). *Scientific developments of European countries in the area of philological researches* : Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «BaltijaPublishing», 2020. P. 1. 692 p.

22. Пойманова О.В. Семантическое пространство видеовербального текста : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 1997. 237 с.

23. Руберт И.Б. Коммуникативно-прагматический аспект типологии текстов малого формата. *Прагматический аспект предложения и текста* : межвузовский сборник научных трудов. ЛГПИ, 1990. С. 59–69.

24. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 360 с.

25. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: текстуальний та дискурсивний аспекти : дис. … докт. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2010. 518 с.

26. Санжеева Л.Ц. Малые фольклорные жанры в составе эпического повествования (аксиологический аспект). *Вестник Бурятского государственного университета*. 2011. № 10. С. 219–222.

27. Сахарный Л.В. Тексты-примитивы и закономерности их порождения. *Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи*. Москва, 1991. С. 221–237.

28. Серажим К.С. Текстознавство : підручник. Київ : Київський університет, 2012. 528 с.

29. Соловій У.В. Оцінно-образна номінація у структурі художнього тексту (на матеріалі української «малої прози» кінця XIX – початку XX століття) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2003. 24 с.

30. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі : монографія. Харків : Константа, 2006. 300 с.

31. Сонин А. Понимание поликодовых текстов: когнитивный аспект : монография. Москва, 2005. 220 с.

32. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. *Оптимизация речевого воздействия*. Москва : Наука, 1990. С. 180–186.

33. Сухова А.В. Англомовна новела (XIX–XX ст.): лінгвостилістичний та прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя, 2017. 20 с.

34. Тараненко Л.І. Актуалізація англійських прозових фольклорних текстів малої форми : монографія / НТУУ «КПІ». Київ : Кафедра, 2014. 288 с.

35. Тарасова С.В. Новый взгляд на малую прозу. *Литературоведение*. 2003. № 1.

36. Таюпова О.И. Коммуникативные структуры в малоформатных текстах : монография. Уфа : РИЦ Баш ГУ, 2007. 93 с.

37. Таюпова О.И. Коммуникативно-прагматическое варьирование в малоформатных прозаических текстах современного немецкого языка : автореф. дисс. … филол. наук. Москва, 2005.

38. Швачко С.О. Лінгвокогнітивні аспекти малих текстів : монографія / за ред. С.О. Швачко. Суми : Вид-во СумДУ, 2008. 178 с.

39. Шпетный К.И. Лингвистические параметры дискурса короткого-короткого рассказа. *Вестник МГЛУ. Сер. Гуманитарные науки*. 2017. С. 87–108.

40. Трунова Е.А. Малоформатный текст как обьект лингвистического исследования. *Вестник РУДН. Серия Русский и иностранные языки и методика их преподавания*. 2010. № 1. С. 49–53.

41. Dundes A. The Study of Folklore. Englewood Cliffs, N. J. : Prentice Hall, Inc., 1965. 481 p.

42. Flesh R.F. A new ReadabilityYardstick. *Journal of Applied Psychology*. 1948. № 32. P. 221–233.

43. Bateman J., Wildfeuer J., Hiippala T. Multimodality: Foundations, Research and Analysis: a Problem-Oriented Introduction. Berlin : de Gruyter Mouton, 2017. URL: https://books.google.com.ua/books?id=m6swDwAAQBAJ&pg=PA322&dq=multimodality+in+comics&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiJopDW1cHaAhUFD5oKHTQlAiUQ6AEILjAB#v=onepage&q&f=false (Last accessed 12.03.2021)

Furman O. M. THE DISTINCTIVE FEATURES OF MODERN ENGLISH-LANGUAGE SMALL FORM TEXTS

In this paper, key approaches of domestic and foreign scholars to the research of small form texts are analyzed. The article views their structural characteristics. The main purposes of small form texts and their functions are described.

It has been justified different approaches to the definitions of small form texts. Their quantitative parameters are described. It has been determined that the characteristic features of small form texts are informativeness, conciseness of expression, language compression, thematic certainty, specific pragmatic orientation, language distinctiveness, communicative and structural wholeness, polysemioticity, visualization and symbolism.

A significant number of such texts is characterized by blurred genre definition, which depends on the purpose of the text and the source of its publication.

Texts of small form are inherently multifunctional. The most characteristic functions of small text forms include informative, social-regulatory and communicative-pragmatic.

It has been established that the visual attractiveness of small form texts is achieved due to the polysemiotics and correlation of verbal and non-verbal components. The effectiveness of the impact of small text on the recipient of information depends on the successful codes' combination of different sign systems.

The characteristic features of modern mass media medical small form texts are outlined. It has been established that the semantics of prevention is clearly expressed in medical texts of small form, which is manifested in warning the recipient of information about the danger and possible consequences of the disease, convincing the addressee of the need to take certain actions to avoid health problems.

Analysis of the illustrative material of mass media medical small form texts makes it possible to assert the multimodal nature of these texts. The saturation of daily information with health trends in the media provides a basis for further research of medical small form texts. The article focuses on the process of continuous development of digital technologies, which intensifies the production of multimodal texts of small form.

Key words: *small form text, definition, functions, structure, multimodality.*

УДК 808.5: 811.111'276.3–053.2:792.073:32.019.51:654.19
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/40

Цапенко Т.-Є. В.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВИХ ХАРАКТЕРИСТИК АНГЛОМОВНИХ ДІТЕЙ 4–6 РОКІВ

Це дослідження присвячене вивченню лінгвальних характеристик дітей 4–6 років. У статті розглядаються фактори, що впливають на формування мовлення дошкільнят, а також етапи його становлення. Приділяється увага особливостям вимови, структури речення і лексичним параметрам мовлення, встановлюється кореляція між дитячим повідомленням і мовленням дорослих. Дорослий впливає на наївний світ дитини, а також є її незаперечним авторитетом, рольовою моделлю, а його вербальна діяльність розуміється дитиною, як еталонна. Аналіз вивчених джерел показав, що у старшому дошкільному віці в дітей починають розвиватися увага і логіка, це оптимізує здатність запам'ятовування й обсяг засвоюваного матеріалу і веде до оцінки себе як самостійної особистості, з чого випливає бажання бути дорослим. Таким чином, діти починають копіювати поведінку дорослих, не тільки калькуючи мовні патерни, але і намагаючись перейняти спосіб мислення і дій. З'являються рольові ігри як спосіб втілення дорослих ситуацій із відповідними поведінкою і прийняттям соціальних ролей. Гра розглядається як невід'ємний етап розвитку ментальних здібностей дитини та її навичок розмовної мови, вона є компонентом соціалізації. В ігровій діяльності зі встановленими правилами та ролями діти ефективніше засвоюють стереотипні гендерні норми поведінки, а саме: діти частіше починають створювати одностатеві групи для спілкування, інтереси хлопчиків і дівчаток стають різними. Дитяче мовлення містить у собі клішоване переконання, відмінну невербальну поведінку, виявляються відмінності у формуванні дитячого повідомлення на структурному рівні. Такі фактори, як емоційність, аналітичність мислення також відображаються у комунікативних типах речень у мовленні хлопчиків і дівчаток від п'яти років.

Ключові слова: *дитяче мовлення, дошкільний вік, гендер, комунікація, соціалізація, рольова гра.*

Постановка проблеми. Починаючи із середнього дошкільного віку, у дитини всі функції організму проходять фазу активного розвитку. У цей час помітні значні зміни в поведінці дитини, що пояснюється формуванням нервової й опорно-рухової систем. Дитина стає більш рухливою, у її рухів є мета, і вони невербально висловлюють розумові імпульси [7]. Розвиток моторики дозволяє дітям виконувати більш складні завдання, справлятися з деякими побутовими проблемами самостійно. Такі зміни дають поштовх до психологічного та лінгвального розвитку. Психологи дітей раннього дошкільного віку довели, що на цьому етапі дитина більше не асоціює себе з дорослим як щось єдине, ціле, настає первинне усвідомлення себе як окремої особистості [2]. Діти такого віку схильні до прояву своєї індивідуальності, з'являється бажання до пізнання навколишнього світу, вивчення нових предметів, явищ. Всі ці фактори впливають на поліпшення когнітивних функцій: вдосконалюється пам'ять, здатність до концентрації уваги, формуються початкові навички аналітичного мислення, логіка [2; 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням цієї проблеми в різний час займалися як дитячі психологи, так і нейролінгвісти (Ж. Піаже, Л.С. Виготський, С. Цейтлін, Г.А. Урунтаєва, Е.В. Гончарова, І.Ю. Кулагіна). Дослідниками було встановлено, що в дошкільному віці з'являється бажання бути дорослим, виконувати ті самі функції, що і дорослі, проте це прагнення зіштовхується з обмежувальними факторами, такими як відсутність знань, досвіду, а також ставленням старших до дитини, що компенсується розширенням видів діяльності та пізнання [12, с. 26].

Відповідно до спостережень дослідників дитячого мовлення у середньому дошкільному віці мова дітей починає набувати не тільки комунікативну функцію, а й пізнавальну. З розвитком мови відбувається і розвиток образного мислення, оскільки сприйняття світу дитини більш раннього віку зводиться до перцептивних конкретних понять і речей. Стрімко збільшується кількість слів як пасивного, так і активного лексичного словника, дитина дедалі частіше і сміливіше використовує нові слова і їхні форми. Наприклад, у дитячому мовленні іменники

та дієслова правильно узгоджуються в роді та часі, у дитини з'являється чітке розуміння про часовий простір і його співвіднесення з певним мовним кодом, а також діти починають експериментувати з лексичними одиницями, сміливо відтворюючи у своїй мовленнєвій діяльності слова або словоформи, запозичені з мовлення дорослих, однак, на відміну від періоду експресивного мовлення (до двох років), з'являється поняття про правила і норми рідної мови, на підсвідомо-логічному рівні засвоюються основні закономірності вживання базових граматичних форм. Деякі дослідники стверджують, що в цьому віці діти вже вміють складати речення з усіма членами, засвоюють граматичні форми різних частин мови, більшою мірою правильно вживають категорії роду, числа, часу [10, с. 14–16]. Інші вчені дотримуються думки, що мовлення дитини в загальноприйнятому розумінні формується тільки до 7–8 років, а до 5 років воно є калькуванням мовлення дорослих, без усвідомлення комунікативного змісту сказаного [6], що є дуже примітивним співвіднесенням із референтом в об'єктивній дійсності. Окремі вчені дотримуються думки, що в цьому віці діти не розчленовують об'єктивну реальність із фантазіями і, відповідно, наповнюють її уявними друзями, казковими персонажами, змінюючи соціальні ролі залежно від обстановки спілкування (наївний світ дитини: казкові персонажі), звідси народжуються неіснуючі реалії, такі як Бабай, Карлсон, Бугимен та ін.

Постановка завдання. Це дослідження націлене на виділення найбільш істотних особливостей мовлення дитини з фокусом на мовлення англомовних дітей зазначеного віку.

У відомих автору дослідженнях різних лінгвальних аспектів оволодіння дитиною навичок говоріння недостатньо висвітлене та залишає багато аспектів для вивчення психолінгвістичних основ вербальної організації безпосереднього спілкування типу дорослий – дитина в американському медійному просторі. Тому актуальність теми дослідження зумовлюється як високою популярністю, так і гносеологічною важливістю проблеми вербальної організації діалогічного спілкування дітей дошкільного віку.

Об'єктом дослідження є мовлення англомовних дітей 4–6 років.

Предмет становлять своєрідні граматичні та лексичні звороти, характерні для дитячого мовлення зазначеного віку.

Метою дослідження є встановлення вікових особливостей мовлення англомовних дітей дошкільного віку із фокусом на граматичне оформлення їхніх усних висловлювань. Поставлена мета мотивує конкретні ***завдання*** дослідження, як-от:

− конкретизацію поняття «дитяче мовлення»;

− розгляд основних характеристик дошкільнят-носіїв англійської мови;

− висвітлення відмінностей між мовленням хлопчиків і дівчаток зазначеного віку.

Основним методом проведеного дослідження є антропоцентричний підхід, який характеризується переведенням уваги зі структурного вивчення мови як окремої системи на її вивчення в контексті функціональної спрямованості, як частини ментальності та культури людини [4]. Дослідник О.Ю. Кущевий відзначає чотири напрями антропоцентричної парадигми дослідження: мова як відображення картини світу, мова у процесі комунікації, роль мови в пізнавальних процесах, спосіб формування та існування мови у людини [7, с. 156]. У роботі активно використовуються метод спостереження, зіставлення, функціональний підхід до мовної діяльності людини (моделювання мови).

Виклад основного матеріалу. Лексична різноманітність мовлення у дітей такого віку відбувається через імітацію мовлення дорослих або дітей старшого віку. Нові слова запозичуються у власний активний словниковий запас дитини і часом використовуються нею в невідповідних комунікативних ситуаціях через неправильне розуміння семантики слів. Таке наслідування мовної поведінки продиктоване прагненням дитини здаватися дорослою, показати, що вона вже багато збагнула і може сприйматися іншими як повноцінний співрозмовник.

З погляду граматичної організації мовлення дитини, зокрема вживання нею конкретних граматичних конструкцій, відзначимо, що у більшості дітей спостерігається тенденція до вживання еліптичних речень поширеного типу [her hair], [beautiful toys], структурно-непредикатних конструкцій типу позначення номінативних референцій, які вживаються з метою залучення уваги. Зазначений факт можна інтерпретувати і як верстку предикатної структури, що має місце у свідомості дитини, але не розкрита в її мовному продукті. З іншого боку, зазначену тенденцію можна розглядати як спрощення мовлення дитини шляхом вживання номінативних конструкцій типу структурно-непредикатних на позначення референта в кожному випадку, наприклад: «All my love like a red red rose», «beautiful toys!» можна розглядати як структурно-непредикатний об'єкт уявної референції.

У дошкільному віці в людини відбувається засвоєння фонематичного слуху і правильності вимови як єдиного компонента у процесі вербалізації. У цьому віці дитина вже відчуває різницю між заданим і відтворювальним звуками [12, с. 91]. Важливим фактором засвоєння фонетичної структури мови також є те, що до 5–6 років більшість дітей вже знають букви та звуки, деякі навчилися читати, що ставить фонологію мови на новий рівень для дитини, яка вже починає зіставляти усне мовлення з письмовим, розглядати мовлення, як щось більш складне, ніж раніше.

В англомовному дитячому мовленні найбільш поширеними дефектами є відтворення міжзубних приголосних [θ] і [ð], Co-art [t͡ʃ], [dʒ], дзвінких приголосних [r – l], [b – v]. Присутня тенденція до злиття звуків, опущення звуків і часта редукція ударних голосних.

Розглянемо приклад опитування на вулиці (street-talk), де інтерв'юер опитує респондента-дошкільника:

Interviewer: What do you like to do?
Boy: Play with my LEGOs [pleɪ wɪf maɪ `legəʊθ].
I:What do you like about your girlfriend?
B: Her hair, she shares beautiful toys [ˈʃiː ʃef ˈbjuːfl̩ tɔɪs].
[https://www.youtube.com/watch?v=HkUGSNNy4dI]

Вищевказаний уривок ілюструє такі дефекти мовлення дитини, як злиття приголосних [pl], заміщення міжзубного [ð] на [f] в слові 'with', неточна вимова в слові 'shares' [ʃeəz – ʃef], опущення складу [ti] у слові 'beautiful' – [bjuːfl].

Оскільки мовлення є продуктом розумової діяльності мовця, то воно відображає мовні стереотипи його власної картини світу. Мовлення яскраво характеризує рівень інтелектуального розвитку комуніканта, його психо-емоційний стан, допомагає встановити такі фактори, як вік, соціальний стан, стать, статус мовця [8, с. 206].

Часто діти у грі моделюють ситуативну комунікацію дорослих, акцентуючи увагу на взаєминах між ними. Ігрові ролі, послідовність дій і фраз, функції зображуваних персонажів (мама, тато, вчителька, няня) чітко визначені, що також відображає підвищення концентрації уваги, здатності до самоорганізації, а також підсвідомої маніпулятивної поведінки, заснованої на наслідуванні. Звідси ефективним методом розвитку мовленнєвих навичок у дітей вважається ігрова діяльність, яка будується завдяки розвитку образного мислення і бажання наслідувати дорослих [14].

Розглядаючи такі категорії, як вік і стать, варто відзначити, що мовлення дітей у гендерному аспекті має відмінності з найбільш ранніх стадій формування мовлення. Слідом за Б.А. Ермолаєвим, І.А. Бєляєвою, І.Б. Морозовою ми вважаємо, що мовлення людини набуває всі характеристики мовленнєвої діяльності дорослого тільки у віці 12–14 років. Так, у процесі дорослішання індивіда мовленнєві особливості стають більш помітними, досягаючи загальноприйнятого рівня гендерних характеристик носіїв мови до початку пубертатного віку, тобто до моменту, коли мовлення дитини вже можна прирівнювати до мовлення дорослого.

Що ж стосується гендерної своєрідності висловлювань хлопчиків і дівчаток, то відмінності, властиві мові різностатевих комунікантів, також помітні й у мовленнєвій діяльності дітей-дошкільників (дошкільнят), а також у дітей молодшого віку. Як стверджує С.Є. Соколова, вже на стадії гуління та голофраз, яка починається у дівчаток раніше, у них визначається велика схильність до вербалізації своєї розумової діяльності. Автор зауважує, що, незважаючи на загальноприйняту думку, ніби темп мовленнєвого розвитку у дітей чоловічої та жіночої статі є однаковим, можна встановити деякі гендерні особливості дитячого повідомлення [11].

Гендер є основоположною категорією організації соціальної взаємодії чоловіків і жінок, яка визначає їхню поведінку за умов соціалізації, формування системи цінностей, меж і норм, ментальних характеристик [3]. У цій роботі під поняттям «гендер» маються на увазі розпізнавальні особливості ідентичності чоловічої та жіночої статі, що виражаються в різних сферах, як-от: розподіл праці, ролей у сім'ї, соціально задовільна поведінка в суспільстві, відповідність культурологічним нормам. Таким чином, гендер є більш комплексним поняттям, ніж «стать», яке має тільки біологічні характеристики.

Дитячі психологи С.Є. Соколова [11], М.Ю. Ушакова [13] стверджують, що комунікативна поведінка дівчаток тяжіє до вербальності та більшої точності в оволодінні нормами мови, проте їхні висловлювання не є достатньо логічними. Хлопчики, у свою чергу, мають більш розвинене просторове і логічне мислення, але їхнє мовлення менш емоційне та граматично гірше оформлене [13, с. 10].

У процесі аналізу встановлено, що у мовленні дівчаток частіше зустрічаються прості речення, а у мовленні хлопчиків – складні. Такі самі

показники характерні і для мовлення дорослих комунікантів. Цей факт вказує на те, що у хлопчиків логіко-математичний тип мислення превалює вже з раннього віку. Водночас зазначимо, що хлопчики вживають структурно-непредикатні речення значно частіше, ніж дівчатка, а це свідчить про інший тип вербального інтелекту. Вивчення ток-шоу показало відмінності й у невербальній комунікативній поведінці дітей різної статі. Для хлопчиків використання жестів, міміки, зміни положення тіла або рухів більш характерно, ніж для дівчат такого ж віку. У свою чергу, дівчата прагнуть висловити свою реакцію на репліки співрозмовника вербально. Такі особливості характеризуються більш активною комунікативною та соціальною роллю дошкільнят чоловічої статі.

Іншою рисою, притаманною мовленню хлопчиків, є порівняно більша кількість афірмативних висловлювань, ніж у дівчаток. Дівчатка вживають більше питальних речень, показують готовність вступити в дискусію.

TV-presenter: Do you think Hillary Clinton went to Donald Trump's wedding?
2 girls and a boy together: no… N-O.
TV-presenter: Guess what, she did go.
Girl 1: Why?
TV-presenter: Because at one time they weer friends
G 2: What? Why is that?
Boy: I don't get it.
[https://www.youtube.com/watch?v=9HwRLm4UhZo]

На прикладі цієї бесіди між телеведучим і дітьми різних статей ми спостерігаємо, що здивування в дітей на відповідь ведучого викликало в дівчат реакцію питальну: «Чому? Як таке може бути?», а у хлопчиків – стверджувальну: «Я цього НЕ розумію».

Привертає увагу той факт, що хлопчики, як і дівчатка зазначеного віку, схильні повторювати патерни та фрази ведучого, відповідати на питання вже наперед заданою в питанні лексико-граматичною структурою. У їхньому мовленні найчастіше фігурує одна й та сама лексика, що відбувається не через незнання великої кількості слів, які до цього віку вже є в пам'яті й активному вокабулярі дитини, а через активне використання вже успішно застосованих шаблонів.

Мовлення дівчаток більш предметно спрямоване: під час характеристики предметів і явищ більша увага приділяється їхнім рисам, таким як колір, форма, розмір. Увага хлопчиків-дошкільнят більш направлена на функції предметів, наприклад, швидкість, дію, причину. Сприйняття дітей цього віку все ще залишається глобальним. Дуже часто діти концентрують увагу на другорядних ознаках, не звертаючи увагу на більш значущі, помітне логічне «перескакування» з теми на тему [12, с. 115–116].

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз дозволяє встановити фактори, які впливають на засвоєння мовлення рідної мови у дітей дошкільного віку, а також механізми та ступінь його розвитку. Виявлено взаємозв'язок між фізіологічними та соціальними аспектами формування мовлення, цілісність яких сприяє ефективному засвоєнню мовних норм. Аналіз теоретичних джерел підтвердив важливість навколишнього комунікативного середовища, авторитетної ролі дорослого як носія еталону мовного коду, що успішно запам'ятовується і калькується дітьми у процесі розширення їхнього власного лексико-синтаксичного словника. Визначено важливість соціально-гендерних ролей і їхню соціальну значимість у мовному онтогенезі.

Список літератури:

1. Беляева И.А. Высказывания субъективной оценки в формировании линий коммуникации «вопрос-реакция на него». *Вісник Харківського державного ун-ту*. 1995. № 384. С. 37–39.
2. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. Москва : Академия, 2009. 327 с.
3. Горошко Е.И. Гендерная проблематика в языкознании. *Введение в гендерные исследования* : учебное пособие : в 2 ч. / под ред. И. Жеребкиной. Санкт-Петербург : Алетейя, 2001. Ч. 1. С. 508–542.
4. Дементьева И.А. Антропоцентрический подход к исследованию когнитивной и лингвокультурной деятельности человека. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2013. № 2. С. 176–180.
5. Ермолаев Б.А. О стратегиях коммуникативного взаимодействия личности и группы. *Текст и коммуникации* : сборник научных трудов. Москва, 1991. С. 117–127.
6. Кулагина И.Ю. Развитие ребенка от рождения до 17 лет. Университет российской академии образования. URL: https://ipk74.ru/upload/iblock/7de/7dee11d66bbd359ac51cf1038655ba85.pdf.
7. Кущева О.Ю. Антропоцентрическая парадигма в современной лингвистике. *Вестник Адыгейского государственного университета.* 2006. № 4. С. 155–156.
8. Морозова І.Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія. Одеса : Друкарський дім, 2009. 384 с.

9. Педагогика периода дошкольного детства : учебное пособие / Е.В. Гончарова, Т.А. Дергунова, Н.Л. Жмакина и др. ; под общ. ред. Е.В. Гончаровой. Нижневартовск : Изд-во Нижневарт. гуманит. ун-та, 2008. 227 с.

10. Ранняя диагностика нарушений развития речи. Особенности речевого развития у детей с последствиями перинатальной патологии нервной систем: клинические рекомендации / под ред. Н.Н. Володина, В.М. Шкловского. Москва : РАСПМ, 2015. 57 с.

11. Соколова С.Е. Гендерные различия в развитии речи детей дошкольного возраста. *Дошкольная педагогика*. 2013. № 2. С. 14–16.

12. Урунтаева Г.А. Дошкольная психология : учебное пособие. Москва : Академия, 2001. 336 с.

13. Ушакова М.Ю. Гендерные особенности речи детей дошкольного возраста : автореф. дисс. … канд. психолог. наук : 19.00.07. Иркутск, 2006. 22 с.

14. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.

Tsapenko T.-Ye. V. PECULIARITIES OF SPEECH CHARACTERISTICS OF ENGLISH-SPEAKING INFANTS AT THE AGE OF 4–6

The investigation is dedicated to lingual characteristics of 4–6-year-old infants' speech. In the article we look upon the factors that influence formation of speech and its becoming in pre-schoolers. Attention is paid to the peculiarities of pronunciation, sentence structure and lexical parameters of speech. Correation between infant message and adults' speech is set. An adult impacts naive child's worldview and is taken by a child as their undeniably authoritative person, role model, and his communicative behaviour as speech standard. The analysis shows that at a senior pre-school age children start to evolve attentiveness and logic, that leads to the expansion of the ability to memorizing and material assimilation. Considering this fact, an individual gets apt to self-evaluation as a separate personality that begets the desire to become grown-up. Thus, children start to imitate adults' behaviour, not just tracing speech patterns, but trying to inherit their way of thinking and acting. There appear rol palys as a method of imitation of adults' situations with the corresponding behavior and social roles. The play is studied as inherent stage of infant mental abilities and speech skills development, as well as the component of socialization. In playing with the set rules and roles children most effectively aqcuire gender stereotype standards of behavior. Kids start to form same-gender groups for communication, girls' and boys' interests start to differ. Children's speech contains cliche conviction, peculiar non-verbal behavior, the differences in infant message on the syntactic level are traced. Such factors as emotionality, analytical thinking are reflected in communicative types of sentences in boys' and girls' speech from the age of 5.

Key words: *infant speech, preschool age, gender, communication, socialization, role play.*

UDC 811.111
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/41

Tsapro G. Yu.
Borys Grinchenko Kyiv University

Denysova N. B.
Borys Grinchenko Kyiv University

A CORPUS BASED PORTRAIT OF *TEACHER* IN AMERICAN AND BRITISH MEDIA DISCOURSE

The article addresses key areas in a contrastive corpus based analysis showing how The Guardian and The New York Times latest issues present the verbal portrayal of TEACHER, reflecting current educational problems and depicting community awareness of quality education matters.

Two corpora of The Guardian and The New York Times issues (30 from each newspaper) have been created and collocational patterns with the TEACHER lexeme have been extracted for the further detailed study and comparative analysis with the help of Sketch Engine and LancsBox.

The Critical Discourse analysis together with contextual interpretation one have revealed main issues raised in the two newspapers: working in the time of pandemic; workloads, tension at work which results in stress, anxiety and depression; teachers and students well-being; remote learning; vaccination; schools reopening; shortages; Ofsted visits.

Despite the fact that different topics have been considered by the newspapers representing two countries, the teacher still remains the key figure in the educational process. The newspaper concentrates on teachers of different subjects, teaching in a secondary school (The Guardian) or in a high school (The New York Times).

The latest New York Times' issues inform their readers about safety measures taken in order to reopen school, readiness of both teachers and students to continue offline education; while The Guardian mostly concentrates on teachers' well-being and common school problems.

Collocations TEACHER+AND demonstrate teachers' cooperation with other agents in the educational process: school heads, leaders, parents, pupils, (pupils') families (The Guardian) and administrators, students, staff, principals (The New York Times)

Collocational patterns including verbs with TEACHER as subject and as object describe teachers' actions in the present challenging situation, which outlines problems in both countries teachers have to deal with.

The lemma TEACHER is on the 18th position in The New York Times' corpus while in The Guardian's it is on the 35th. Lemmas SCHOOL/SCHOOLS appear to be used more frequently in both newspapers compared to the lemma TEACHER, so the further research will be devoted to the corpus-based investigation of the lemma SCHOOL.

Key words: *Corpus Linguistics, collocations, TEACHER, media discourse, The Guardian, The New York Times.*

Introduction. Nowadays, when the world faces a great many challenges dealing with COVID-19, the process of teaching has undergone some changes, the usual mode of teaching has transformed dramatically. These issues cannot but be reflected in the media.

The aim of the research is to carry out a contrastive corpus based analysis showing how The Guardian and The New York Times latest issues present the verbal portrayal of *TEACHER*, reflecting current educational problems and depicting community awareness of quality education matters.

Considering the aim of the study, the following tasks have been set forward:

1) to create corpora of The Guardian and The New York Times newspaper articles containing the lemma *TEACHER*;

2) to process the two corpora and to single out collocations containing the lexeme *TEACHER* in the two newspapers;

3) to interpret the obtained results;

4) to compare two corpora analyzing the collocations containing the lemma *TEACHER* in The Guardian and The New York Times determining their similarities and peculiarities.

The object of the study is newspaper discourse containing the lemma *TEACHER*.

The subject of the study is the collocations with *TEACHER* in the newspaper discourse.

The material of the research is 60 articles from The Guardian and The New York Times newspapers.

Theoretical background. As individuals we are all influenced by different sources of information, our opinions are shaped, reinforced and altered by our

exposure to the media [10, p. 13]. Nowadays you will hardly ever find people who are unaffected by media discourse. The significance of the media discourse in the modern society is undeniable.

Media discourse is seen as a broad term which can refer to how reality is represented by broadcasting companies [8]. Media discourse is a multidisciplinary field as it is the subject not only of linguistics but other sciences as well, such as cultural geography, psychology, sociology, tourism studies and pedagogics, as it is deeply embedded in the daily life and interaction of almost everyone [12]. Everyday media discourse has been looked at by a number of researchers [10; 12], who have underlined the importance of images that are created in the media products and how customers' views upon the ongoing events are formed.

Corpus linguistics as "the study of language on the basis of text corpora" [1, p. 1] can contribute to the study of media discourse and provide a whole range of possibilities to investigate how certain verbal portraits are built. Corpus linguistics has developed rapidly since the 1960s due to the advent of computers and especially their capacity to store and process a huge quantity of textual data. Corpus-based studies are "are empirical, analyzing the actual patterns of use in natural texts" [2, p. 4]. However, corpus linguistics is not only used as a research method, as it can urge researchers to look at texts from different prospects, enabling them to easy process huge amount of information and analyze the obtained results using quantitative methods [7].

Collocations are essential while studying texts as they "provide important insights into meaning relationships in language" [3, p. 139] and demonstrate connections between words helping identify multi-word units as basic building blocks of language.

Methods. First, two corpora of The Guardian's 30 articles and The New York Times' 30 issues have been created. The corpus analysis with the help of Sketch Engine and LancsBox has been used to process and investigate the both corpora. Collocational patterns with the *TEACHER* lexeme have been extracted for the further detailed study and comparative analysis. Second, the Critical Discourse Analysis has been applied to study passages with the lemma *TEACHER* in order to outline social aspects connected with teachers and other urgent issues raised in the newspaper articles. Third, the contextual interpretation analysis together with comparative one have proven to be useful to interpret and compare verbal portrayals of *TEACHER* in the two newspapers.

Results and Discussion. The data proposed by the LancsBox demonstrate the position of the lemma *TEACHER* among mostly frequently used words. The table below illustrates the obtained results. Thus, the lemma *TEACHER* is on the 18th position in The New York Times corpus while in The Guardian's it is on the 35th. Interestingly, in both newspaper articles lemmas *SCHOOL/SCHOOLS* turn out be more frequently used compared to *TEACHER*.

Table 1

Word List from The New York Times and The Guardian corpora

The New York Times

Type	▼ Frequency: 01 - Freq	Dispersion: 01_CV
the	2670.000000	0.179569
to	1675.000000	0.161452
in	1130.000000	0.218371
and	1107.000000	0.347667
of	1101.000000	0.232206
a	1062.000000	0.202985
for	674.000000	0.244758
that	654.000000	0.341795
school	627.000000	0.327515
schools	531.000000	0.399697
students	496.000000	0.454842
said	426.000000	0.586417
is	415.000000	0.529500
have	366.000000	0.416937
are	362.000000	0.660488
on	348.000000	0.362711
at	342.000000	0.489296
teachers	314.000000	0.539072
but	280.000000	0.358194
with	271.000000	0.341255
new	268.000000	0.629636
be	266.000000	0.564869
not	255.000000	0.501489
it	249.000000	0.541305
as	237.000000	0.426143
their	230.000000	0.490515
has	222.000000	0.647130
some	206.000000	0.404079
they	204.000000	0.466310
this	200.000000	0.574972
was	199.000000	0.894456
york	189.000000	0.729513
from	184.000000	0.525694
city	182.000000	1.158250
children	180.000000	0.877904
about	177.000000	0.567655
learning	176.000000	0.742303
in-person	171.000000	0.913710
will	170.000000	0.901494

The Guardian

teacher Search

▼ Corpus Corpus 1 ▼ Frequency ▼ Dispersion ▼ T

Type	▼ Frequency: 01 - Freq	Dispersion: 01_CV
the	1666.000000	0.226698
to	1082.000000	0.231882
and	942.000000	0.278282
of	862.000000	0.288347
a	724.000000	0.255198
in	665.000000	0.309039
is	387.000000	0.367533
that	376.000000	0.453000
for	337.000000	0.441283
have	294.000000	0.287083
i	280.000000	0.968728
are	279.000000	0.458211
be	268.000000	0.549478
on	265.000000	0.416195
it	255.000000	0.428976
we	244.000000	0.743895
with	243.000000	0.436172
schools	240.000000	0.862465
school	236.000000	0.576609
as	215.000000	0.375402
not	208.000000	0.436348
at	200.000000	0.660872
their	183.000000	0.575257
was	171.000000	1.015760
but	171.000000	0.479140
they	168.000000	0.672311
this	155.000000	0.685936
said	155.000000	1.068562
he	151.000000	1.041409
has	149.000000	0.827605
about	148.000000	0.752970
more	142.000000	0.671324
will	141.000000	0.885832
from	137.000000	0.813305
teachers	129.000000	1.099653
children	125.000000	0.817426
who	116.000000	0.800649
by	115.000000	0.600584
students	113.000000	1.021638

The *Sketch Engine* program has been used to single out and to study collocations in both corpora. N-grams have been created to show similarities and differences between these certain collocations with *TEACHER* in the newspaper discourse. The n-grams show that despite the same groups of collocations with *TEACHER*, they are still quite different in both newspapers, which is determined by different topics raised in the newspaper articles.

Fig. 1. The n-gram of collocations with *TEACHER* in The Guardian

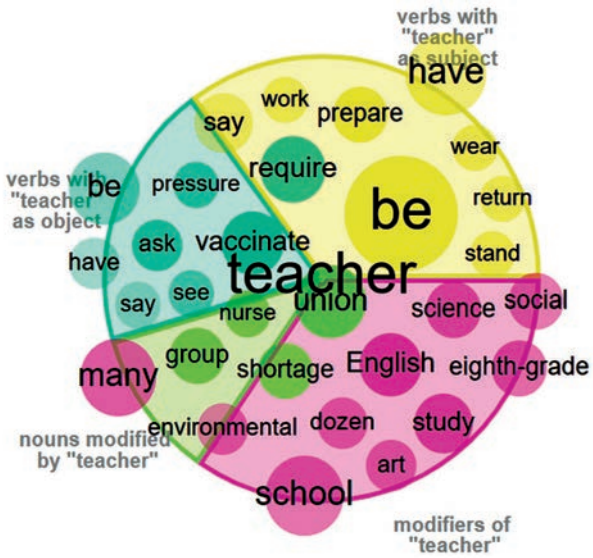

Fig. 2. The n-gram of collocations with *TEACHER* in The New York Times

The contextual interpretation analysis of collocations with *TEACHER* in both corpora demonstrates that the teacher is a key factor in the educational process even though different topics are discussed by the newspapers representing two countries. The focus of attention in media texts is teachers of different subjects (English, Science, Art, Geography), teaching in a secondary school (The Guardian) or in a high school (The New York Times). Collocational patterns including verbs with *TEACHER* as subject – *have, prepare, work, require, return* in The New York Times and *lose, get, feel, work, do, form, join* in The Guardian – clearly demonstrate the engagement of teachers and spheres they are involved into, describe their actions in the current situation, with all these factors contributing to outlining problems in both countries teachers have to deal with.

The study of concordance lines can contribute to analysis of various topics in the media discourse demonstrating that the same collocations can have different contextual meanings. For example, the collocation *a new teacher* in the given passage – *One of the greatest challenges for **a new teacher** is meeting the parents. Getting to know your students' families and representing your school can be a nerve-racking experience and it's something teachers get little training in* (The Guardian, Aug. 25, 2020) – speaks about a teacher new at school, while the same collocation in the following extract – *None has enjoyed the proper transition experience: they have not visited us in person, met their **new teachers**, explored their way around, met others in their class, or been able to raise their own fears with parents or teachers* (The Guardian, Aug. 18, 2020) – means teachers new to children who have just joined schools.

Collocations *TEACHER+AND* demonstrate who teachers mostly cooperate with in the educational process: *school heads, leaders, parents, pupils*, *(pupils') families* (The Guardian) and *administrators, students, staff, principals* (The New York Times) which figures 3 and 4 below demonstrate.

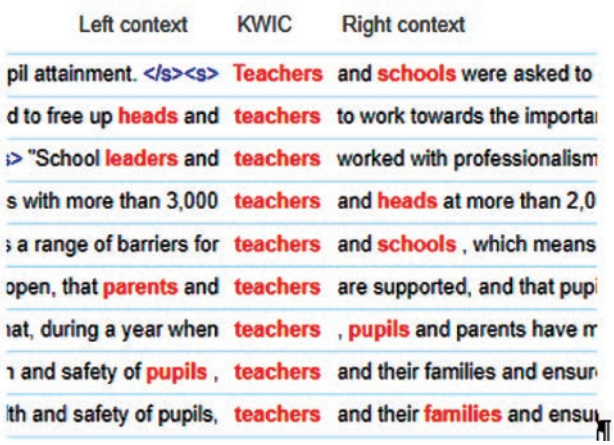

Left context	KWIC	Right context
pil attainment. </s><s>	Teachers	and schools were asked to
d to free up heads and	teachers	to work towards the importa
s> "School leaders and	teachers	worked with professionalism
s with more than 3,000	teachers	and heads at more than 2,0
s a range of barriers for	teachers	and schools , which means
open, that parents and	teachers	are supported, and that pupi
hat, during a year when	teachers	, pupils and parents have m
n and safety of pupils ,	teachers	and their families and ensur
th and safety of pupils,	teachers	and their families and ensu

Fig. 3. The collocations *TEACHER+AND* in The Guardian

Left context	KWIC	Right context
occurred between Sept. 8, when	teachers	and staff reported to schools, a
.1 million schoolchildren, 75,000	teachers	and 2,500 school buildings an
million schoolchildren , 75,000	teachers	and 2,500 school buildings and
union chapter leader and music	teacher	at P. S. 139, who said school e
. </s><s> "Schools, parents and	teachers	had a false reassurance that th
l students learn from home , and	teachers	check in with them virtually. </s
they talked to a large number of	teachers	and principals about it, they w
he compared the commitment of	teachers	and administrators to the resc
navirus tests among students or	teachers	, and with the state expected tc
ing events with administrators ,	teachers	and parents who say they are e
lding events with administrators,	teachers	and parents who say they are
in Central Florida , a fifth-grade	teacher	tested positive for the virus, the
raining sessions for nearly 8,000	teachers	and other school employees th

Fig. 4. The collocations *TEACHER+AND* in The New York Times

Though such results are quite expected, current newspaper articles concentrate more on health and safety issues while describing education process: *We will continue to do all we can to support schools to make the decisions that will safeguard the health and safety of pupils,* ***teachers and their families*** *and ensure children continue to be educated* (The Guradian, Dec. 14, 2020). *The cases occurred between Sept. 8, when* ***teachers and staff*** *reported to schools, and Monday, when the first students entered classrooms. In dozens of cases, the infected individuals got the positive test results and did not report to work, the department said. Others did report to school, and their close contacts in the buildings had to quarantine for two weeks* (The NY Times, Sept. 23, 2020).

The combination of the CDA and contextual interpretation analysis of The Guardian and The New York Times issues have demonstrated the problems teachers experience because of pandemic:

- workloads, tension at work which results in stress, anxiety and depression,
- teachers and students well-being,
- remote learning,
- vaccination,
- schools reopening,
- shortages,
- Ofsted visits.

The burning issue in both newspapers is teaching in the pandemic. Teachers face tremendous strains. Teachers' well-being and mental health have been of particular interest in the media revealing problems which teachers may face at their working places. It is worth pointing out that the role of the teacher is crucial in building emotionally strong and healthy children, molding the new generation of leaders, scientists and doctors. *As teachers, we have a responsibility and duty to our students to provide them with comprehensive support and guidance to give them the best chances when they leave schools* (The Guardian, Nov.19, 2020)

Psychological well-being has a critical importance in terms of teaching profession [6], which is considered to be the one with high levels of stress and correspondently these problems are reflected in the media. *"Teachers are not OK right now," said Evin Shinn, a literacy coach at a public middle school in Seattle, noting that many teachers were putting students' pandemic needs above their own well-being. "We have to be building in more spaces for mental health"* (The NY Times, Nov. 30, 2020).

Psychological well-being can be defined as a multidimensional model, which comprises the following components: self-acceptance (one's self-acceptance with its positive and negative aspects), positive relationships (developing sincere and trusting relationships with others, and contributing to the peacefulness of people), autonomy (strengthening internal resources, making decisions and shaping life according to one' own criteria), capacity to manage the environment (the individual's ability to regulate his/her environment, adapt to the environment and create an environmental control), a purposeful life (an imposition of meaning on life, the creation of goals and perseverance to achieve goals) and personal development (the ability of the individual to see his or her own capacity, develop talents) [5; 9].

Issues of well-being and mental health are of a great interest and are widely discussed in society together with steps how to prevent possible negative consequences, all these aspects being reflected in the media discourse. As educators' responsibilities continue to grow, it is necessary to support their mental well-being. *I, like many teachers, am already exhausted by frequent 12-hour days and the strain of being on the social care frontline while also delivering high-quality lessons to my 200 students. Teachers have to fully invest both mentally and emotionally to enable students to achieve their aspirations* (The Guardian, Dec. 19, 2020). *Many teachers said they had also become impromptu social workers for their students, directing them to food banks, acting as grief counselors for those who had family members die of Covid-19, and helping pupils work through their feelings of anxiety, depression and isolation. Often, the teachers said, their concern for their students came at a cost to themselves* (The NY Times, Nov.30, 2020).

When teachers experience negative emotions intensively, they find it difficult to demonstrate the expected behaviors in creating and maintaining quality relationships with students, manage their classrooms effectively and support student learning [4]. Furthermore, teachers with positive emotions are sensitive to students' needs. *Being a teacher is not only about teaching; schools actively engage parents, carers and families. Part of your journey to becoming a great teacher is working out how you will manage different parts of the job, and parental engagement is a big part of this* (The Guardian, Aug. 25, 2019).

Articles in the newspapers stress upon the fact that the pace of live is enormous and the duties, responsibilities of teachers are becoming higher. Scientific studies have confirmed that experiencing physical, psychological and emotional wear are related to stress in the classroom. *"We've seen teachers start the school year and then back out because of the workload, or because of the bouncing back and forth" with school openings and closings, said Terry McDaniel, a professor of educational leadership at Indiana State University in Terre Haute"* (The NY Times, Nov.30, 2020). For the majority of teachers, it is impossible to manage their workloads, with demands to work long hours, write and publish more, teach more students. The body's limits must be respected and numerous daily activities cannot be accumulated without becoming overloaded. It is considered that long hours do not necessarily lead to an unmanageable workload if a teacher is well supported and their work feels meaningful. *Teaching is an undervalued profession. A lot of people make the mistake of thinking it's a 9–3 job. It is not! You really have to learn to organise your time. I'm looking forward to being a teacher. I feel it is my calling – though I am apprehensive about the constant changes of policies by government. That causes additional stress for teachers and students* (The Guardian, Sept.15, 2020).

The teaching profession in England and the USA is in the midst of a crisis and one reason is due to pressure in the working places. That is the reason the issue of shortages is of such importance. The governments try to do their best in order to reduce this tendency. Improved starting salaries – the government has promised to raise them to £30,000 a year by 2022 – have made teaching more attractive as businesses fold and unemployment escalates. Teachers in England's school are under enormous pressure to get good test results. This has led to a widespread "teach to the test" culture. In such cases schools are killing curiosity and developing communicative skills. Thus, teachers face countless situations that constantly wear them down, and school is seen as a heavy burden. *"We teachers are having even longer days than usual, covering for each other on a rota basis and giving up our free time for planning, preparation and assessment but we are all pulling together. If we don't, it's the students who will suffer"* (The Guardian, Dec. 19, 2020).

Another problematic issue raised in the newspaper discourse is gender pay inequality. Women spend fewer hours in paid work than men on average but more hours in unpaid work. In total, women have more work hours per week than man. In some cases, women earn less than men doing jobs of equal value. Such discrimination leads to stress and depression.

Overcrowded classes can make the job of teaching even more challenging than it already is. It becomes difficult to use a lot of approaches and methods. Teachers need to do their best to be sure that what they show or write can be seen and that what they say or play to the whole class. A major issue when dealing with large groups is how to attract the students' attention, get them interacting with each other and quieten everyone down. The teachers should be well organized and do all preparations before the lesson starts in order to reduce stress and anxiety.

The increase of reported problems connected with mental health in the media discourse mirrors the social problem of short-term contracts and their impact on teachers. *A pandemic teacher exodus is not hypothetical. In Minnesota, the number of teachers applying for retirement benefits increased by 35 percent this August and September compared with the same period in 2019. In Pennsylvania, the increase in retirement-benefit applications among school employees, including administrators and bus drivers, was even higher – 60 percent over the same time period* (The NY Times, Nov. 30, 2020).

Remoting learning is the biggest challenge nowadays. And this issue is depicted in many newspapers. *All the while, she tries to keep one eye on the classroom, making sure her in-person students are wearing masks and maintaining social distance, and the other eye online where remote students often need her help troubleshooting computer and connectivity problems* (The NY Times, Nov. 30, 2020).

Teachers in England have described a nightmarish term in schools in which Covid has triggered soaring anxiety levels, exhaustion and fear, driving many to consider quitting and even self-harm. Difficult meetings are held on Zoom with the parents of children who are refusing to come to school, to discuss mental health, self-harm. *We recognise the challenges schools are facing and are enormously grateful to teachers*

and other school staff for the resilience and commitment they have shown in supporting children through the pandemic" (The Guardian, Dec. 14, 2020).

The Covid-19 pandemic has had a devastating effect and many students will find returning to school difficult and many may have been left behind. But teachers are ready to do their best. *But we will 'adapt and overcome' and get through it together to make sure these children achieve their potential, whatever it takes* (The Guardian, Dec. 14, 2020).

Speaking about schools reopening at one point more than 50 staff were unavailable and the schools were forced to close for two weeks. Some parents were angry that the school had opened at all; others were angry at the closure. So Schools are stuck in the middle. Vaccination is the main hope. The vaccine provides a light at the end of the tunnel for many parents who are trying to work, do remote school and take care of their families. *Some teachers worry about the vaccine itself. Others worry their districts may force them to take it as a requirement for keeping their jobs* (The NY Times, Dec. 16, 2020). Teachers are near the front of the line to receive vaccines. Some don't want to go back unless there is a vaccine, and others absolutely don't believe in it. *Worries among older teachers and those with health problems, especially those working in primary schools, have been mounting amid confusion over the Covid-19 rules ahead of the new academic year* (The Guardian, Sep. 13, 2020). Schools must reopen, but teachers don't feel safe as it is shown in the media discourse.

Conclusions. Thus, the analysis of the newspaper discourse of The Guardian and the New York Times articles presenting educational issues unveiled teachers' problems the British and American society deal with nowadays, among which the most urgent and highly discussed are issues related to teachers' well-being, mental health, pandemic, remote learning, vaccination and possible ways to improve the current situation.

The corpus-based analysis has demonstrated how educational matters are depicted through the lemma *TEACHER* and collocations with *TEACHER*, while The Guardian concentrates more on urgent problems connected with teachers, The New York Times pays more attention to vaccination and pandemic situation. This can be explained by the fact that newspapers reflect what is vital and essential for their readers, on the one hand, on the other, newspapers mirror what is going on in society.

The further research will be aimed at compiling bigger corpora and studying collocations with SCHOOL, comparing results with the obtained ones in this study.

References:

1. Aijmer, K., Altenberg, B. (eds) (1991). English Corpus Linguistics: Studies in Honour of Jan Svartvik. London: Longman.
2. Biber, D., Conrad, S., Reppen, R. (1998). Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Brezina V., McEnery T., Wattam S. (2015). Collocations in Context: A New Perspective on Collocation Networks. *International Journal of Corpus Linguistics. 20* (2). 139–173.
4. Jennings, P.A., Greenberg, M.T. (2009). The Prosocial Classroom: Teacher Social and Emotional Competence in Relation to Student and Classroom Outcomes. *Review of Educational Research*, *79* (1), 491–525.
5. Keyes, C.L.M., Shmotkin, D., Ryff, C.D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, *82* (6), 1007–1022. https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.1007
6. Kyriacou, C. (2001). Teacher Stress: Directions for future research. *Educational Review*, *53* (1), 27–35.
7. McEnery, T., Hardie, A. (2011). Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press. 1–25.
8. O'Keeffe, A. (2006). Investigating Media Discourse. Routledge.
9. Ryff, C.D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069–1081.
10. Sánchez Macarro, A. (ed.) (2002). Windows on the World: Media Discourse in English. Valencia: University of Valencia Press.
11. Sketch Engine. URL: https://www.sketchengine.eu/.
12. Talbot, Mary. (2007). Media Discourse Representation and Interaction, Edinburg: Edinburg University Press.
13. The Guardian. URL: https://www.theguardian.com/international.
14. The New York Times. URL: https://www.nytimes.com/.

Цапро Г. Ю., Денисова Н. Б. ВЕРБАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ ВЧИТЕЛЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ТА БРИТАНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ: КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ

Стаття спрямована на вивчення вербального портрету TEACHER, представленого в останніх виданнях The Guardian і The New York Times, які висвітлюють поточні освітні проблеми та відображають загальну стурбованість суспільства якістю освітніх питань. Для проведення розвідки було

створено два корпуси на основі статей The Guardian і The New York Times (30 статей з обох газет) і створено список найуживаніших словосполучень із лексемою TEACHER за допомогою комп'ютерних програм Sketch Engine і LancsBox з метою подальшого детального вивчення та порівняльного аналізу словосполучень із лемою TEACHER.

Критичний дискурс аналіз разом із контесктуально-інтерпретативним виявили основні проблеми, розглянуті у двох газетах, такі як: робота в часи пандемії; навантаження, напруга на роботі, що призводить до стресу, тривоги та депресії; добробут вчителів і студентів; дистанційне навчання; вакцинація; відновлення роботи шкіл; нестача; часті відвідування Ofsted. Вчитель все ще залишається ключовою фігурою в навчальному процесі, незважаючи на різні теми, які висвітлюються в газетах обох країн. У центрі уваги у медіатекстах залишаються вчителі з різних предметів, вчителі у середній (The Guardian) або вищій школі (The New York Times). Словосполучення дієслова+TEACHER у значенні підмета та додатка описують дії вчителів у нинішній складній ситуації, яка окреслює проблеми в обох країнах, з якими доводиться мати справу вчителям.

Останні видання New York Times інформують своїх читачів про заходи безпеки, вжиті з метою відкриття школи, готовність як вчителів, так і учнів продовжувати офлайн-навчання; тоді як The Guardian переважно концентрується на добробуті вчителів і загальних шкільних проблемах.

Колокації TEACHER+AND демонструють співпрацю вчителів з іншими агентами в освітньому процесі: керівниками шкіл, керівниками, батьками, учнями, (school heads, leaders, parents, pupils, (pupils') families – The Guardian) та адміністраторами, студентами, персоналом, директорами (administrators, students, staff, principals – The New York Times)

Лема TEACHER знаходиться на 18 місці в корпусі The New York Times, тоді як у The Guardian – на 35. Леми SCHOOL/SCHOOLS використовуються в обох газетах частіше порівняно з лемою TEACHER, тому подальше дослідження буде присвячені корпусному дослідженню леми SCHOOL.

Ключові слова: *корпусна лінгвістика, словосполучення, TEACHER, медіа дискурс, The Guardian, The New York Times.*

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/42

Шепель Ю. О.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ЩОДО ОПИСУ ДИХОТОМІЇ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» ІЗ ПОЗИЦІЇ СТРУКТУРИ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ

Стаття присвячена описові фактичного матеріалу щодо аналізу мовних засобів реалізації дихотомії «свій – чужий» в англійській мовній картині світу. Визначено, що концептуальна опозиція «свій-чужий» має вивчатися в особливій системі координат, що бере до уваги все різноманіття чинників і умов, пов'язаних з психічним станом, ментальністю та мовною діяльністю людини, коли під впливом останнього формується громадська думка та картина світу, поза якою мовна свідомість не має сенсу. Зміст опозиції «свій – чужий» інтерпретуємо з позицій лінгвокультурології та психолінгвістики, що передбачає зіставлення відомостей низки соціальних наук із результатами мовного аналізу, а також у виявленні мовних одиниць, які репрезентують відповідний зміст в англійській мові. Показано, що уявлення про «своїх» і «чужих», які формує культура, мають когнітивну й афективну складові. Перша полягає в тому, що психічні процеси та функції (категоризація), пов'язані з закріпленням ознак «свого» і «чужого», обумовлюють створення когнітивної моделі «свій – чужий», яку можна розглядати як фрагмент образу світу у свідомості певної етнокультурної спільності. Доведено, що опозиція виникає на основі ознак, що дозволяють особистості співвідносити кожен новий феномен до «свого» або «чужого» за наявності у нього цих ознак; що мовна свідомість носіїв англійської мови в її етнокультурному аспекті, як однієї з основних культурних констант, виявляє інші модифікації ніж в інших національних мовах. Показано, що опозиція «свій – чужий» інтегрує комплекс вербальних засобів, змушуючи їх діяти згідно з єдиною стратегією для впливу на суспільну свідомість. Доведено, що вибір мовних засобів для виразу опозиції «свій – чужий» залежить від спрямованості тексту та обумовлений функціями, які в тому чи тому контексті реалізує концептуальна опозиція «свій – чужий»; що авторська інтенція щодо використання мовних засобів для здійснення тієї чи тієї функції концептуальна опозиція «свій – чужий» може бути прихована від адресата.

Ключові слова: *дихотомія, опозиція, лінгвокультурологія, психолінгвістика, картина світу, концепт.*

Постановка проблеми. Опозицію «свій – чужий» вважають однією з тих базових культурно-психологічних опозицій, що формує когнітивну ціннісну та оцінну систему знань і відбиває унікальність сприйняття та інтерпретації реального світу, які обумовлені особливостями конкретної культури. Відношення «свого» й «чужого» проймають усі сторони життя спільноти та багато у чому визначають її свідомість: люди майже постійно зводять свої взаємини, керуючись уявленням про «свого – своїх» і «чужого – чужих». За О. В. Балясніковою, розглядувану опозицію викривають принаймні на трьох взаємопов'язаних, взаємообумовлених і взаємодіючих рівнях: 1) об'єктивної реальності (цей феномен притаманний будь-якому етносу та будь-якій культурі); 2) свідомості (буденного), що відображає цю реальність; 3) означуваному, коли мова представляє опозицію та її компоненти у вигляді змісту мовних одиниць і мовних значень [2]. Опозиція на рівні об'єктивної реальності є об'єктом / предметом дослідження етнографії, соціології, етнічної та соціальної психології та пов'язують її з феноменами свідомості, пам'яті та інших результатів когнітивних процесів під час формування особистістю уявлення про «своє» та «чуже» в їх протилежності / протиставленні. Отож, звертаючись до визначення цієї дихотомії у мові, зазначаємо, що «свій – чужий» – це опозиція, яка відображає реальність у її інтерпретації певною культурою (світобаченням), а тому вона має відношення до етнічної свідомості / самосвідомості.

З перших контактів із представниками інших культур людина швидко пересвідчується у тому, що ті по-іншому реагують на ті чи ті явища навколишнього світу, мають власну систему цінностей і норми поведінки, які суттєво розходяться з усталеними у їхній рідній культурі. Отож, у ситуаціях розбіжності яких-небудь явищ «іншої» культури з тими, що є у «своїй» культурі, постає поняття «чужий», яке видається однією з центральних категорій міжкультурної комунікації. Проте

поняття «чужий» не має загально-наукового визначення та в усіх варіантах ужитку сприймається на поточному рівні [3]. Отож спільнота вдається до визначення таких основних смислів, що перетинаються з поняттям «чужий», як от: *нетутешній, іноземний, дивний, незвичайний, недоступний для пізнання, надприродний та зловісний, що несе загрозу для життя.* На відміну від статусу опозиції, кордони між «своїм» і «чужим» не є постійними як у кордонах однієї епохи, так і в історичному процесі. Сьогодні проблема «*своїх – чужих*» не стала менш актуальною, а лише набула нової форми, в основу якої покладено національну ідею.

Постановка завдання. Тема «своїх – чужих» в англійській мовній картини світу» не втрачає своєї актуальності, залишається соціально-вагомою, оскільки вона орієнтована на виявлення новітніх наукових результатів у сфері лінгвістики та перекладознавства, а їхнє впровадження у науковий обіг та суспільну практику сприяє розв'язанню теоретичних питань мовного вираження опозиції «свій – чужий» в англійській мовній картині світу та практичного завдання щодо зіставлення лексичного та семантичного змістів у носіїв англійської мови в умовах сучасності. Отож подальше дослідження зазначеної опозиції передбачає виявлення та аналіз особливостей її функціонування та може сприяти розвитку моделювання лексичного значення відповідних слів-репрезентантів в англійській мовній картини світу. Вивчення ролі опозиції «свій-чужий» та її структури, що впливає на моделювання й організацію мовних засобів, які спрямовані на його об'єктивацію, має велике значення для виявлення особливостей асоціативних структур слів-репрезентантів в опозиції «свій-чужий» в англійській мовній картини світу. Отак, мета дослідження полягає в тому, щоб, аналізуючи мовні засоби (лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів), які беруть участь у реалізації концептуальної опозиції «*свій – чужий*», виявити характерні риси її функціонування в англійській мовній картині світу. Об'єктом дослідження стали вербалізована в англійській мовній картині світу концептуальна опозиція «чужий – свій», ментальна інформація, яка експліцитно та імпліцитно представлена у мовних засобах її вираження. Предметом дослідження є словотвірні, лексико-фразеологічні та синтаксичні мовні засоби вираження концептуальної опозиції «чужий – свій».

Виклад основного матеріалу. У центрі уваги лінгвістики, зокрема когнітивної та психолінгвістики, є мовний механізм людини (мова як здатність = мовна організація індивіда) й особливості його становлення та функціонування [4].

Визначення мовної свідомості передбачає розмежування змісту термінів *свідомість, мислення, образ (картина) світу*. Абиякий з термінів позначає різні феномени. Терміном *свідомість* у вітчизняній науковій традиції прийнято позначати рефлексивну психічну діяльність, що залучає перцепцію, переробку сприйнятого і формування цілісної картини світу, містить знання і відносини, об'єкти і самого суб'єкта в ставленні до них [6; 9]. Картина (образ) світу є одним із компонентів свідомості. Це цілісне і системне відображення реальності слугує підставою для орієнтування та планування поведінки людини, в тому числі комунікативної, адже картина світу неоднорідна.

Загальноприйнятим є розмежування вербальної (мовної) і невербальної картини світу на основі способу кодування інформації. Водночас, на підставі способу переробки необхідної для формування картини світу інформації розрізняють наївну і наукову картини світу. Аж от, у рамках мовної картини світу В. Б. Касевич пропонує виокремлювати *власне мовну* і *текстову картини* світу у залежності від джерела надходження вербальної інформації. Науковий образ світу представляє окремий випадок текстової картини світу, оскільки складається в результаті сприйняття і переробки інформації, що міститься в текстах, які функціонують в певній соціальній сфері [5]. На нашу думку, розмежування наукової та наївної картин світу є принципово важливим, оскільки наукова картина світу в силу приналежності до вузької соціальної сфери та в силу спрямування на вирішення характерологічних завдань прагне до нівелювання етнокультурних відмінностей. Здається, мовна картина світу являє собою, з одного боку, результат функціонування мовної свідомості, що закріплена у словнику та граматиці національної мови; з другого боку – основу для орієнтування в комунікативній ситуації під час породження та сприйняття мови. Мовна картина світу історично уклалася в буденній свідомості того чи того мовного колективу та відбиває у мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб концептуалізації дійсності. Отож реконструкція мовної картини світу становить одне з найважливіших завдань сучасної лінгвістичної семантики. Дослідження мовної картини світу відбувається у двох напрямках, у відповідності з названими складовими цього поняття: (1) на підставі системного семантичного аналізу лексики певної мови проводять реконструкцію цілісної системи уявлень, відображених у цій мові, безвідносно до того, є вона своєрідною для цієї мови або

універсальною, що відбиває «наївний» погляд на світ на противагу «науковому»; (2) досліджують окремі характерні для цієї мови (лінгвоспецифічні) концепти, що мають дві властивості: вони є «ключовими» для цієї культури (у тому сенсі, що дають ключ до її розуміння) і одночасно відповідні слова погано перекладаються іншими мовами: перекладний еквівалент або взагалі відсутній, або ж такий еквівалент є, але він не містить саме тих компонентів значення, які є для цього слова характерологічними. Останнім часом у вітчизняній семантиці спостерігаємо напрямок, що інтегрує обидва ці підходи; його метою є відтворення мовної картини світу на основі комплексного (лінгвістичного, культурологічного, семіотичного) аналізу лінгвоспецифічних концептів тієї чи тієї мови у міжкультурному аспекті. Тому мову розуміють як систему орієнтирів, що необхідні людині для діяльності в реальному світі [11]. Структуру діяльності визнають універсальною, у той самий час як дієвість залежать від низки умов: (1) природних (географічних); (2) предметів, створюваних самими людьми в процесі діяльності; (3) норм соціальної поведінки. На пізнавальну діяльність індивіду завжди накладається «сітка» соціального досвіду суспільства, а універсальним засобом її фіксації визнають саме природну мову. Соціальний досвід у вербальній формі за допомогою мовних значень, а також у невербальній формі у вигляді соціально схвалених операцій, опосередковують пізнавальну діяльність [10]. Сприйняття реального об'єкта формує його психічний образ, але у формуванні цього образу беруть участь не тільки перцептивні дані, а й апріорні знання – перцептивні еталони, що містять концептуальні, культурні за природою знання [10]. «Своє» і «чуже» мають неоднакові джерела в об'єктивному світі: так, уявлення про «чужий» може складатися поза безпосереднього контакту з ним. Різні джерела – це, на наш погляд, одна з причин опозитивного характеру опозиції «свій – чужий» як феномена свідомості.

Відображення в мові психологічної та етнокультурної реальності «*свій–чужий*» виявляє етнокультурну рису мовної свідомості особистості. Концепти «свого» і «чужого» містять моменти самозаперечення «свій» в англійській мові (one's own]. Внутрішня форма слова має виразну семантику власності, приналежності. Однак «свій», *one's own* означає також «самостійний, вільний». Діалектика «*свого-чужого*» / «*чужого-свого*» прояснює уявлення про те, що не можливо звести одне до одного свою і чужу концептосфери. Тут можливе лише наближення з урахуванням аналогій, уподобання та еквівалентності, смислових лакун. Опозиція «своє – *чуже*» набуває форми «глибинне – поверхневе». Своє – це глибоке; чуже – це дивне, поверхневе, незвідане, цікаве.

Одним із поширених прийомів реконструкції мовної картини світу є аналіз метафоричної сполучуваності слів абстрактної семантики, що виявляє «чуттєво сприйманий», «конкретний» образ і зіставляється в наївній картині світу цього «абстрактного» поняття, забезпечує припущення у мові певного класу словосполучень (умовно назвемо їх «метафоричними»). Наприклад, функціонування фраземи *gone with the wind* у значенні «безслідно зник, поринули в минуле» у когнітивному плані тримається на оригінальному образі вітру. Згідно з давнім міфологічним уявленням, по-перше, вітер осмислювали як ворожу людині стихію, тобто брали до уваги ненадійність вітру, його непостійність, а по-друге, сприймали як вельми відчутну дію. Отож усе це символічно пов'язували із чимось незрозумілим і небезпечним, тобто «чужим».

Результатом категоризації як когнітивного процесу є формування когнітивних класифікаційних ознак, які виявляють в окремих концептах та у групах концептів. У межах концепту класифікаційні ознаки упорядковують в єдину структуру диференційних когнітивних ознак, що утворюють зміст концепту. Аналіз «*свого – чужого*» як базового концепту англійської культури і лінгвокультури, що має неоднорідну структуру і складний зміст, передбачає виявлення основних когнітивних ознак, пов'язаних з актуалізацією цього концепту в англійській мові.

Множинність інтерпретацій «*свого – чужого*» як значущої категорії свідомості зведено, як на мене, до двох основних процесів: по-перше, категоризації (членування на «*своє» і «чуже*» об'єктивної дійсності) і, по-друге, категоризації *«свого» і «чужого»*, пов'язаної з прагненням до самоідентифікації людини через протиставлення себе іншим.

Отже, на перший план випливає розгляд двох базових стереотипів *ми / свої* та *вони / чужі* (в англійській термінології відповідно *we* / *they*), які перебувають в опозиції один до одного.

Категоризація об'єктів на *«своїх»* і *«чужих»* суб'єктивна, мотивом її здійснення слугує впевненість спостерігача в істинності існуючого стану справ. Водночас підставою «розподілу людей на «своїх» і «чужих» є усталені в суспільстві стереотипи, що сформувалася в результаті набутого досвіду в процесі життя. Така категоризація об'єктів

пов'язана з визначенням особливостей соціальної перцепції. Загальна функція етнічних стереотипів полягає, насамперед, у визначенні «чужого», «іншого», усталення особливості «свого», «своєї винятковості», «несхожості» [8, с. 167]. На думку Ж. Коллена, стереотип – це механізм взаємодії, принаймні, двох свідомостей, найпростіша форма комунікації, результат взаємного тяжіння і культурного напруги, одночасно характеризують і ступінь соціалізації людей [8, с. 167].

Етнічні категорії «свої», «чужі» рухливі: у різних ситуаціях об'єкт може бути визначений спостерігачем чи то як «свій», чи то як «чужий», адже категоризація об'єкта залежить від низки факторів, серед яких основними, як свідчить мовний матеріал, є соціальні статуси спостережуваного і спостерігача та умови їхньої взаємодії.

У процесі пізнання людина створює «ментальну карту» світу – концептуальні моделі, у спрощеному вигляді представляють перцептивні образи навколишньої дійсності. Спрощення допомагає особистості орієнтуватись у складному світі: наші вчинки певною мірою визначаються тим, яким світ здається нам, а не тим, який він є насправді. У цьому розумінні людина є бранцем власного відчуття, пор.:, «…люди самі створюють світи діяння, в яких вони існують» [7, с. 143]. З іншого боку, картина світу вимальовується в індивіда у процесі соціалізації, отож не може не мати національно-культурний відбитку. Світ людина сприймає не пасивно, цей процес обумовлено системою філософських поглядів, релігійних вірувань, культурних традицій, моральних цінностей, переконань і стереотипів.

Отак, характер картини світу комуніканта залежить від того, як врівноважені в його свідомості / ментальності універсальний, культурно-специфічний і особистісний компоненти. Найважливішою умовою успішної соціалізації виявляється перцептивна готовність людини до сприйняття відмінностей і розширення картини світу під час зіткнення з явищами незнайомими або відмінними від її попереднього досвіду. Взаємодія індивіда з явищами чи індивідами, йому незнайомими / відмінними від нього, не підкріплене як дещо позитивне, тож не приносить задоволення і розглядається як процес, який ми називаємо *відчуженням*.

Аналіз образних репрезентантів з семантикою «*властивості – чужості*» у цьому випадку сприяє розумінню національної самосвідомості, концептуалізації саме *себе* і *світу* у процесі когнітивної діяльності. Лінгвальне функціонування опозиції «*свій – чужий*» як прояв концептуальної структури в тексті за допомогою мовного знаку визначають прагматикою, семантикою та синтаксисом, складових триєдиної сутності будь-якого знаку. Отак наголосимо на чинниках, що впливають на функціонування опозиції:

1. Умови комунікації (нелінгвістичний фактор). Особливості актуалізації опозиції «*свій – чужий*» у мові визначають її ставленням до того, хто нею послугується. Особливу роль набуває суб'єкт (комунікант) і зовнішня ситуація, яка провокує людину розчленовувати фрагменти на «своє» і «чуже».

2. Принципи членування світу на «своє» та «чуже» (когнітивний фактор). Інформація про правила членування світу, уявлення про «своє» і «чуже» закладена в існуючій картині світу.

3. Способи вираження понятійної опозиції «*свій – чужий*» у мові (лінгвістичний фактор), коли існує набір мовних конструкцій, у рамках яких реалізують опозицію «*свій – чужий*».

Відповідно до особливостей функціонування опозиції «*свій – чужий*» називають два компоненти, наявність яких є необхідною умовою її мовної реалізації: це суб'єктний і об'єктний компоненти. Перший визначає наявність центру, щодо якого може вибудовуватися опозиція «*свій – чужий*», об'єктний компонент засвідчує фрагмент світу, який піддається категоризації за принципом «*свій – чужий*». Щодо другого компоненту, то свідомість людини проектує опозицію «*свій – чужий*» не тільки на власні взаємини зі світом, але й на будь-який інший об'єкт і його взаємодію з реальністю, яка потрапляє до уваги. Отак визначаємо:

− суб'єкт категоризувальний (СК) – такий, хто здійснює категоризацію за принципом «своє» і «чуже». Мова СК містить семантичні компоненти «власності» і/або чужості;

− суб'єкт опозиції (СО) – елемент тексту, щодо якого вибудовується сфера «свого» або «чужого» світу, об'єкти «свого» або «чужого»;

− об'єкт опозиції (ОО) – одиниця тексту, номінувальний об'єкт реальної дійсності, по відношенню до якої компонент «свій» або «чужий» є атрибутом.

У дискурсі тексту СК і ОО опозиції «*свій – чужий*» визначають у такий спосіб:

1) СК – будь-який «Я», хто здійснює категоризацію об'єкта в плані «*свій – чужий*»;

2) ОО, з одного боку, може виступати як мовна реалізація СК, з іншого – СО може бути реалізований як окремий (зовнішній).

3) ОО – текстова одиниця, по відношенню до якої компонент «свій» або «чужий» є атрибутом, приписуваним властивістю, якістю.

Способи парадигматичної реалізації компонентів «свійськість» і «чужість» передбачать, перш за все, символізацію значень у семантиці тієї чи тієї групи лексичних одиниць.

Лінгвокультурологічна категорія *«свій – чужий»* є за своєю природою оцінно-маркованою. що реалізується за посередництвом низки оцінних опозицій: позитивної і негативної, експліцитної та імпліцитної, абсолютної та порівняльної, суб'єктивної і об'єктивної, емоційної та раціональної, загальної і приватної. Отож розглянемо лінгвокультурологічну категорію «*свій – чужий*» крізь призму категорії оцінки.

Класифікація видів оцінки спирається на низку підстав, які є базовими під час проведення будь-якого дослідження [1, с. 75].

Під час дослідження категорії «*свій – чужий*» крізь призму дихотомії позитивної та негативної оцінки проглядуємо п'ять гіпотетичних моделей реалізації категорії «*свій – чужий*» у межах оцінного протиставлення: 1. «Своє» добре, «чуже» погане; 2. «Чуже» добре, «своє» погано; 3. І «своє», і «чуже» добре; 4. І «своє», і «чуже» погано; 5. І «своє», і «чуже» володіють і хорошими і поганими рисами. Із них у ході аналізу зафіксовано 4 моделі: а) «своє» добре, «чуже» погане; б) і «своє» і «чуже» добре;) в) «своє» і «чуже» погане; г) і «своє» і «чуже» мають як хороші, так і погані риси (див. табл. 1).

Отак, відповідно до точки зору Дж. Лакоффа категорію «*свій – чужий*» можна вважати радіальною категорією [12]. Приналежність категорії «*свій – чужий*» до радіальних категорій дозволяє визначити її структуру в термінах центру (він же прототип) і периферії.

Центром (прототипом) категорії «*свій – чужий*» виступає приватна оцінка, а загальну оцінку відносять до периферії категорії «*свій – чужий*».

Під час оцінки виміру категорії «*свій – чужий*» представники англомовної картини світу сприймають «своє» як позитивне, а «чуже» як негативне, припускаючи при цьому окремі негативні риси у «своєму» та окремі позитивні риси в «чужому». Вони воліють експлікувати оцінні засоби вираження категорії «*свій – чужий*» і водночас спираються на абсолютні критерії, намагаються мотивувати свою позицію, деталізують оцінку, віддають перевагу в якості опори поняття «правильне – неправильне», «нормальний – ненормальний». У центрі категорії «*свій – чужий*», поданої через оцінну параметризацію, представники англомовної картини світу осмислюють поняття «Я».

Описування оцінки, що виражає категорію «*свій – чужий*», дозволяє розділити її на два види: оцінку І рівня (поверхневу, експліковану), що ґрунтується на загальнолюдських культурних константах, і оцінку ІІ рівня (глибинну, імплікована), яка має архетипну природу і відображає «ми-еталонні» стереотипи сприйняття дійсності. Оцінка ІІ рівня є прототипною і реалізує модель «своє» – це добре, «чуже» – це погано. Оцінка І рівня припускає існування варіантів «погане «своє» і «хороше «чуже», але з процесами компенсації негативних ознак «свого» і девальвації позитивних ознак «чужого».

Аналіз показує, що переважна апеляція до оцінки ІІ рівня проходить тоді, коли об'єктами категорії «*свій – чужий*» виступають етнос, соціальна група, регіональне співтовариство, соці-

Таблиця 1

Специфіка реалізації опозиції позитивної і негативної оцінки під час вираження категорії «свій – чужий»

Формулювання моделі	«Своє» добре, «чуже» погане	«Чуже» добре, «своє» погане	І «своє», і «чуже» добре	І «своє», І «чуже» погане	І «своє», І «чуже» мають і добрі, і погані риси
Факт фіксації моделі в ході аналізу	Модель знаходить відображення в матеріалі аналізу	Модель в ході аналізу не зафіксовано	Модель знаходить відображення в матеріалі аналізу	Модель має відображення в матеріалі аналізу	Модель знаходить відображення в матеріалі аналізу
Специфіка моделі	Специфіка моделі співпадає з формулюванням моделі		«Своє» все ж краще, ніж «чуже»	Негативні риси «свого» піддаються компенсаці, негативні риси «чужого» є без змін	Позитивні риси «чужого» девальвовано, а негативні риси «свого» компенсовано

альний інститут, раса, а переважна апеляція до оцінки І рівня трапляється в тих випадках, коли об'єктами категорії «*свій – чужий*» є особистість і соціальна група (у деяких випадках). Рівнодіюча двох оцінок рівнів спостерігається, коли об'єктами категорії «*свій – чужий*» виступають соціальний клас, соціальна організація, і соціальний інститут (розмежування по лінії злочинці vs. законослухняні громадяни).

Матеріал дослідження у макрополі опозиції «свій – чужий» дозволив виявити одинадцять базових класифікаційних когнітивних ознак, кожен з яких представлений опозитивними елементами – диференційними когнітивними ознаками, які утворюють концептуальні шари, що формують образ світу в системі координат етнічної культури.

Головною функцією мови є культурна диференціація суспільства. Актуальною також є функція етнічної та соціальної диференціації. Вербальна мова, відокремлюючи *«своїх»* від *«чужих»* із самого початку виконувала функцію групової ідентифікації. Отак, у семантичному просторі фраземіки представленими виявляємо також такі когнітивні ознаки, які беруть участь у категоризації «*свого» і «чужого*».

Рід, родина – родинні/неспоріднені відносини, у фраземах «*one's kith and kin» – Рідні і близькі, родичі; «one's own flesh and blood» – Власна плоть і кров, рідні діти; родичі по крові, кров від крові; «Cousin seven (several) times removed / Second cousin twice removed / Forty-second cousin» – Сьома (десята) вода на киселі; «For seven generation / Until the seventh generation» – До сьомого коліна.*

Вік *– «дитинство / childhood» («підлітковий вік / teenage age», «молодість / youth», «середній вік / middle age» і «старість / old age» відповідно. У сфері лексикографії концепт актуалізується за допомогою слів old, youth, middle-aged, childhood to age і вільних і фразеологічних словосполучень – a young child, old age, go grey, winter of life, no spring chicken, a small fry.*

Гендер – чоловік / жінка, що знаходять вираження в мовній формі знаків. В англійській мові останнім часом спостерігаємо зниження андроцентричної чинності перегляду традиційних гендерних соціальних ролей чоловіка і жінки в суспільстві, наприклад: *«economically empowered women» (економічно уповноважені жінки), «househusband» («господар» за аналогією зі словом «домогосподарка»), «careerwoman» («кар'єристка»).*

Приналежність – власний, особистий / належить іншим.

Ступінь близькості – знайомий / незнайомий, друг / ворог; звичний / своєрідний, незвичайний.

Релігія – християнин / іновірець, віруючий / невіруючий, праведний / гріховний репрезентовано фраземам , та їхніми фреймами: 1. Релігія – свідомість*: Get religion*; 2. Релігія – спосіб життя: *Enter religion*; 3. Релігія – віра: *Make religion of something.*

Етнос – одна / різна національності, знаходить мовне вираження у таких лексемах *foreigner* – a person who comes from a different country; a person who does not belong in a particular place; *1) a person not native to or naturalized in the country or jurisdiction under consideration; alien; 2) a person from outside one's community; 3) a thing produced in or brought from a foreign country.*

Отак вибудовується концептуальна модель «*своє – чуже*», у формуванні якої бере участь цілий комплекс концептів: *«Світ», «Людина», «Час», «Англія та англійці», «Мова», «Жінка», «Чоловік», «Рід», «Будинок», «Друг»* та ін..

У мікрополі, за допомогою аналізу випадкової вибірки англійських фразеологічних одиниць, визначено такі інтегральні семи фразеологічних одиниць з концептами *«свій / чужий»: людина, приватність, життя, праця, будинок, вигода, відповідальність.* В англійській мові представлені також специфічні для картини світу інтегральні семи *споріднення, свободи, егоїзму, лицемірства, думка, наполегливості, старанності, упевненості, скутості*, які ***є перспективними для більш ґрунтовного аналізу***.

Висновки. Отже, у нашому розумінні, «*своє – чуже*» – це, по-перше, основна бінарна культурно-когнітивна категорія свідомості і, по-друге, базова концептуальна модель національного ментального простору, що має властивість широкої ідіоматичної репрезентативності. Бінарно-понятійна опозиція «своє – чуже» є значущим компонентом знання людини про дійсність, це універсальний пізнавальний класифікатор, реалізований у семантичному просторі мови за принципом «властивості – чужості». Ця найважливіша складова частина картини світу виступає одним із головних принципів соціальної перцепції в лінгвокультурологічному, когнітивному, психологічному, філософському аспектах, а також у сфері міжкультурної комунікації. Розбір цієї опозиції дозволяє констатувати, що одним з її невід'ємних факторів є прагнення особистості до самоідентифікації через протиставлення себе іншому.

Список літератури:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва : Наука,1988. 341 с.
2. Балясникова О.В. «Свой – чужой» в языковом сознании носителей русской и английской культур : автореф. дис. …канд. филол. наук : 10.02.19. Москва : Ин-т языкознания РАН, 2003. 23 с.
3. Зайцева Я.В. Оппозиция «свой – чужой» в культуре: история становления и современные подходы к изучению. *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»*. Выпуск 2. 2013. С. 171–176.
4. Залевская А.А. Мовна свідомість: питання теорії. *Питання психолінгвістики*. 2003. № 1. С. 24–31.
5. Касевич В.Б. Буддизм. Картина мира. Язык. Санкт-Петербург : Центр «Петербургское востоковедение», 1996. 288 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1975. 304 с.
7. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. Москва : Гнозис, 2003. 280 с.
8. Прохоров Ю.Е. Действительность. Текст. Дискурс. Москва : Флинта; Наука, 2004. 222 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 1998. 688 с.
10. Тарасов Е.Ф. Национально-культурная специфика речевого и неречевого поведения / Леонтьев А.А. (ред.) и др. *Национально-культурная специфика речевого поведения.* Москва, 1977. 351 с.
11. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Ред. Л.Р. Зиндер, М.И. Матусевич; Акад. наук СССР, Отд-ние лит. и яз., Комис. по истории филол. наук. Ленинград : Наука. Ленингр. отд-ние, 1974. 427 с.
12. Lakoff George. Women, Fire, and Dangerous Things : What Categories Reveal about the Mind. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 614 p.

Shepel Yu. A. RELATING TO THE DESCRIPTION OF THE DICHOTOMY "OWN – ALIEN" FROM THE POSITION OF THE STRUCTURE OF LANGUAGE CONSCIOUSNESS

The article is devoted to the description of factual material on the analysis of linguistic means of realizing the dichotomy "own or alien" in the English language picture of the world. It is determined that the conceptual opposition "own or alien" should be studied in a special coordinate system, taking into account all the variety of factors and conditions associated with the mental state, mentality and linguistic activity of a person, when under the influence of the latter public opinion and a picture of the world are formed, outside of which linguistic consciousness is meaningless. We interpret the content of the opposition "own or alien" from the standpoint of cultural linguistics and psycholinguistics, which involves comparing information from a number of social sciences to the results of language analysis, as well as identifying linguistic units that represent the corresponding content in the English language. It is shown that the idea of "us" and "alien", which is formed by culture, have cognitive and affective components. The first one is that mental processes and functions (categorization) associated with the consolidation of the attributes of ours and aliens determine the creation of a cognitive model own or alien, which can be considered as a fragment of the image of the world in the minds of a certain ethnocultural community. It has been proved that opposition arises on the basis of features that allow a person to relate each new phenomenon to his own or alien if he has these features; that the linguistic consciousness of English speakers in its ethnocultural aspect, as one of the main cultural constants, reveals other modifications than in other national languages. It is shown that the opposition own or alien integrates a complex of verbal means, forcing them to act in accordance with a single strategy to influence public consciousness. It has been proved that the choice of linguistic means for expressing the opposition own – alien depends on the direction of the text and is conditioned by the functions that the conceptual opposition own – alien implements in one context or another; that the author's intention to use linguistic means to carry out a particular function, the conceptual opposition own or alien can be hidden from the addressee.

Key words: *dichotomy, opposition, cultural linguistics, psycholinguistics, worldview, concept.*

УДК 811.111'22'42:004.774.6:316
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/43

Шкамарда О. А.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО МОДУЛЯ ПОЗИЦІЮВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-БЛОЗІ

У статті досліджено соціальні аспекти позиціювання суб'єкта дискурсивної діяльності (стансу) в англомовному інтернет-блозі. Матеріалом для представленої розвідки послугували фрагменти повідомлень, вилучені з інтернет-блогу популярної американської співачки Ріанни у соціальній мережі «Твіттер». Наукова праця виявляє особливості трактування поняття суб'єктного позиціювання з позицій двох домінуючих підходів (репрезентаційного та діяльнісного), а також розкриває його динамічну міжособистісну природу. Зокрема, доведено, що станс – це явище публічне, яке має два основних взаємозалежні і взаємопов'язані модулі: 1) індивідуально-особистісний, в якому проявляються особистісні характеристики суб'єктів дискурсивної діяльності, а саме фізичні дані, особливості світосприйняття та мислення, специфічні потреби та інтереси, духовні та морально-вольові якості та 2) інтеракційний, який забезпечує органічну взаємодію адресанта й адресата, синхронізуючи їхні мовні картини світу для сприйняття та інтерпретації позицій один одного. Крім того, встановлено, що позиція суб'єкта дискурсивної діяльності базується не лише на ознаках учасника дискурсу як особистості, його / її індивідуальних характеристиках, а і на його / її параметрах як представника певної соціально-культурної групи. Таким чином, у дослідженні, слідом за Дж. Дю Буа, термін «позиція суб'єкта дискурсивної діяльності» визначено як публічний акт соціальних акторів, який реалізується в діалозі за допомогою таких комунікативних засобів як мова, жести й інші символічні форми і за допомогою актуалізації якого суб'єкти оцінюють об'єкти, позиціюють суб'єктів (у тому числі й себе) з урахуванням різноманітних соціокультурних факторів. У статті простежено стійкі кореляції між соціальними характеристиками мовця / автора письмового повідомлення та його / її позиціями у дискурсі англомовного інтернет-блогу. На основі аналізу мовленнєвої поведінки учасників комунікативної взаємодії у блогосфері виокремлено вербальні та невербальні ресурси активізації соціального модуля позиціювання в мережі інтернет.

Ключові слова: *позиція суб'єкта дискурсивної діяльності, станс, суб'єкт дискурсивної діяльності, інтернет-блог, соціальний модуль позиціювання.*

Постановка проблеми. Проблема відображення взаємозв'язку людини і соціального середовища, в якому протікає її буття, не втратила своєї актуальності і сьогодні, в XXI столітті, часі глобалізаційних процесів та технологічних трансформацій, де світ переповнений симулякрами [1], а віртуальна реальність все ближче до процесу поглинення реальної. Сучасне суспільство мінливе і нестабільне, воно постійно змінюється, а разом із ним змінюється і людина – активний суб'єкт творення навколишньої дійсності.

З давніх часів люди сприймають себе як органічну частку соціуму, в якому вони набувають досвід і знання, розвиваються, взаємодіють та формуються як особистості, в поведінкових паттернах (вербальних і невербальних) яких відображаються ціннісні орієнтири середовища їхнього буття. Відтак людина як істота соціальна, як особистість, наділена унікальними якостями, шукає визнання і сприйняття власної індивідуальності через участь у позиціювальних практиках з іншими членами суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення феномену позиціювання набуває дедалі більшої популярності як серед вітчизняних (4; 8; 9), так і зарубіжних [10; 14; 15; 16; 17; 18; 19] учених. Сьогодні активно досліджують зміст поняття «позиція суб'єкта дискурсивної діяльності» [8; 9; 14; 19], його різновиди [9; 14; 18; 19], інтеракційну природу позиціювання [18; 19], соціокогнітивні аспекти стансу [8; 9] та ін. У вищезгаданих наукових розвідках динаміка позиціювання суб'єкта дискурсивної діяльності розглянута науковцями в основному на основі ситуацій реальної комунікації. Наше дослідження спрямоване на вивчення соціальних аспектів стансу у віртуальному світі, що, безперечно, свідчить

про його актуальність та новизну, адже повсякчасне використання інтернет-технологій та безперервний доступ до інформації стали невід'ємною частиною життя сучасної людини.

Постановка завдання. Метою представленої наукової розвідки є вирішення наступних завдань: розглянути існуючі підходи до трактування поняття суб'єктного позиціювання; виявити стійкі кореляції між суспільно-соціальними характеристиками суб'єкта дискурсивної діяльності та його / її позиціями в дискурсі англомовного блогу; виокремити вербальні на невербальні засоби актуалізації соціального модуля позиціювання.

Виклад основного матеріалу. Серед відносин, що складаються поміж людьми в процесі їхньої спільної діяльності й спілкування, особливе значення відіграють міжособистісні стосунки, адже в них найповніше розкриваються всі аспекти людського єства та передаються найтонші відтінки настроїв, почуттів і думок. Відтак у процесі інтеракції людина не просто вербалізує власне ставлення до предмету обговорення та своїх співрозмовників, а позиціює себе, задіюючи при цьому широкий спектр лінгвокультурних знань, які були засвоєні нею у процесі соціалізації. Саме тому у позиціювальних практиках індивід постає не лише як продукт суспільного розвитку, а і як активний учасник пізнавальної діяльності, суб'єкт матеріального і духовного спілкування, який усвідомлює та адекватно оцінює не лише власне «Я», а і своє місце серед людей, своє ставлення до них, їхніх потреб, мотивів, інтересів і цілей. Таким чином, суб'єкт, породжений певним соціальним середовищем, «слугує своєрідним фокусом, у якому переломлюються багаточисельні та суперечливі впливи класово-майнових, професійно-групових і соціально-групових, гендерних і вікових, расових і етнічних, конфесійних, територіальних та інших відносин» [7, с. 217].

Отже, вступаючи у процес комунікативної взаємодії, людина керується власними потребами, що формуються у процесі її входження у суспільство і сферу міжособистісних відносин. Суть потреб полягає у їх задоволенні, що можливе лише у співпраці з іншими членами соціуму. Відтак уся практична діяльність особистості – це форма задоволення потреб, що виражають об'єктивну залежність людини від зовнішнього світу. Розрізняють природні та соціальні (створені суспільством) потреби. Під природними розуміють звичайні потреби людини в їжі, одязі, житлі і т.д., тоді як до соціальних відносять потреби в духовній культурі, трудовій діяльності, спілкуванні тощо [6, с. 121].

В умовах глобальних трансформацій суспільства XXI століття вважаємо за можливе стверджувати, що сьогодні до важливих соціальних потреб людини, як агента змін та співтворця навколишньої дійсності, належить і потреба у позиціюванні, адже тепер як ніколи раніше важливим є не лише пошук суспільного визнання через взаємодію з іншими (процес позиціювання, англ. *stancetaking*), а і вагомість власного голосу, особистих переконань і думок (позицій, англ. s*tances*) як впливових важелів у процесах творення реальності. Таким чином, становлення особистості відбувається через її діяльність, через спілкування з іншими людьми, в результаті чого не лише набувається соціальний досвід, а й створюється власна система цінних для особистості суспільних взаємозв'язків з оточуючим світом. За таких обставин саме станс стає тією об'єднувальною ланкою, яка «уможливлює здійснення аналізу дискурсивних процесів у діапазоні від прагматики індивідуальної когніції до прагматики соціальної комунікації» [9, с. 59].

Дослідження суб'єктного позиціювання в сучасних наукових колах досить гетерогенні. Це поняття трактують з позицій різних підходів (репрезентаційний та діяльнісний підходи), теорій (теорія ідентичності, дискурсивної психології) та лінгвістичних галузей (соціолінгвістика, соціокогнітивістика). Так, у найзагальнішому розумінні станс – це висловлена думка мовця чи автора письмового повідомлення, у якій відображено його / її знання, почуття та оцінки щодо предмету обговорення та інших учасників комунікації [9; 14], яка у репрезентаційному трактуванні [10; 11] розглядається дослідниками як статичний моносуб'єктний феномен співзвучний з поняттями *персональна позиція, суб'єктивна думка, точка зору, погляд чи переконання особистості*. З огляду на таке трактування стансу бачимо, що поза увагою науковців залишилося його соціальне значення та інтеракційний характер.

Тлумачні словники англійської мови, своєю чергою, озброюють користувача дефініціями досліджуваного поняття. Станс – це: а) публічно виражена думка (*stance is an opinion that is stated publicly*) [20; 21]; б) вербалізована особиста думка про щось (*an opinion that somebody has about something and expresses publicly*) [24]; в) спосіб мислення, відображений у публічно висловленій думці; позиція, суспільна думка, світогляд, менталітет (*a way of thinking about something, especially expressed in a publicly stated opinion; position, public attitude, mindset, mentality*) [13]. Таким чином, як

свідчать представлені результати пошуку, концепт стансу корелює з такими поняттями, як позиція, суб'єктивна думка, світогляд, та об'єднує не лише особистісну сферу життєдіяльності суб'єкта, а і його відносини з оточуючим світом, соціумом, у якому і відбулося його особистісне становлення.

Таким чином, дослідники феномену позиціювання, збагнувши нерозривний зв'язок між особистісними та соціальними проявами стансу, трактують це поняття як «соціальний конструкт, який народжується в діалогічній взаємодії суб'єктів дискурсивної діяльності між собою та з оточуючим світом» [17; 22], як «міжсуб'єктне явище, інтеракційна динаміка якого відображається у соціальних зв'язках людини» [12], «як засіб і процес соціолінгвістичної індексації суб'єкта дискурсивної діяльності» [9, с. 66]. Беручи до уваги такі дефініції стансу, бачимо, що серед його численних характеристик чітко виокремлюються такі риси, як міжсуб'єктність та динамічність, адже актуалізація суб'єктних позицій можлива лише у процесі дискурсивної взаємодії між її учасниками [14; 16; 18; 19]. Із цієї причини вважаємо за необхідне зауважити, що станс – це мультиаспектне явище, значно ширше ніж точка зору чи переконання, це – мовне формулювання соціальних дій [14, с. 139], що включає особистісні та інтеракційні аспекти, а відтак вимагає використання нового – діяльнісного підходу [4; 5] до його вивчення.

У центрі уваги дослідників, які застосовують діяльнісний підхід до трактування дискурсу [4; 5], опиняється те, як люди створюють враження про себе в комунікації з іншими індивідами. У термінах сучасної лінгвістичної науки вони конструюють власні ідентичності та впливають на конструювання ідентичностей своїх партнерів. Соціальна значущість явища позиції суб'єкта дискурсивної діяльності як ресурсу для побудови ідентичності полягає в тому, що ідентичності, які виникають у результаті суб'єктного позиціювання, – це соціодискурсивні конструкти, а не зафіксовані стабільні величини [8, с. 21]. Відтак можемо чітко прослідкувати «зсув» інтересів науковців із вивчення результату комунікативної діяльності – стабільно-статичної величини (репрезентаційний вимір) на сам процес та способи організації цієї діяльності (діяльнісний вимір), тобто відбувається переорієнтація дослідницьких інтересів, які сьогодні спрямовані на «осягнення ролі мови у становленні людських стосунків» [23, с. 173]

Таким чином, діяльнісний підхід уможливлює фокусування сучасних досліджень не на мовній іманентній структурі, а на взаємодії мови і людини, мови і соціуму, мови і екології буття, та дозволяє якнайповніше осягнути індивідуально-соціальні якості людини як суб'єкта пізнання, який є творцем навколишньої дійсності та, водночас, продуктом народженим в інтеракції з собі подібними [9, с. 21]. За таких обставин особливої актуальності набуває визначення стансу, запропоноване Дж. Дю Буа, яке найповніше розкриває усі грані цього феномену: «Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності – це публічний акт соціальних акторів, який реалізується в діалозі за допомогою таких комунікативних засобів, як мова, жести й інші символічні форми. і за допомогою актуалізації якого суб'єкти оцінюють об'єкти, позиціюють суб'єктів (у тому числі й себе) з урахуванням різноманітних соціокультурних факторів» [14, с. 173]. Іншими словами, артикулюючи позицію, суб'єкт маніфестує свої епістемічно-афективні та соціо-культурні вподобання [19], які були сформовані у практичній діяльності, зокрема в роботі й у спілкуванні з іншими людьми. Відтак міжособистісні відносини є тією найважливішою ланкою суспільного устрою, яка дозволяє якнайповніше пізнати суть і структуру кожного, хто вступає в ці відносини.

Сьогодні, за умов глибинного проникнення інтернету в усі сфери життєдіяльності людини, термін *міжособистісні стосунки* набуває нового значення і звучання. Так, реалізація інтеракції між її суб'єктами можлива не лише в однакових просторово-часових координатах, тобто спілкуючись «тут і зараз», а і на просторах онлайн середовища, коли важливо бути «тут» (у мережі), але не «зараз», не в цей момент. Таким чином, віртуальна реальність стає невід'ємною частиною буття сучасної людини, де вона пізнає світ, працює, комунікує та позиціює себе у взаємодії з іншими.

Як зазначено в численних дослідженнях феномену позиціювання, людина, маніфестуючи свої суб'єктні позиції. не лише повідомляє про особисті якості та емоційні стани, а «генерує дискурс, який має феноменологічну природу і в якому знаходять відображення її індивідуальна свідомість, світогляд, внутрішній світ, особистісна кваліфікація подій та їх оцінки» [8], тобто унікальне в природі людини тісно пов'язане з її соціальним началом.

Розглянемо наступний приклад, вилучений із мікроблогу популярної американської співачки Ріанни у твіттері (рис. 1) [25]. У наведеному фрагменті співачка, яка є відомою особистістю, за повідомленнями якої слідкує американська молодь та велика аудиторія її прихильників, вітає Джо Байдена і його віцепрезидента Камалу Гарріс з перемогою на президентських виборах.

Рис. 1. Фрагмент із мікроблогу Ріанни у твіттері

Представлений на розгляд ілюстративний матеріал складається із тестового елементу («*The faces of history makers, boundary breakers, and WINNERS!! CONGRATULATIONS to you both and mostly to the American people!! So much work to do, so much hurt to undo! Let's GO!* 💪 *I'm so proud of you America!*»), значення якого підсилено фотофрагментом та символом емоджі (спеціальна графічна мова ідеограм та смайлів, яку використовують для вираження емоцій в інтерактивному спілкуванні, на веб-сайтах [3]) «💪» (напружений біцепс). Беручи за основу твердження постструктуралістів, що «все є дискурс» та їхнє трактування останнього як «способу формування і організації соціального життя» [2]. вважаємо за можливе розглядати вищевикладений авторський пост як дискурсивний фрагмент. у якому співачка актуалізує свої суб'єктні позиції та конструює власну ідентичність «свідомої громадянки та патріота своєї країни».

Відтак у зазначеному дописі чітко прослідковується особистісний схвальний афективно-оцінний станс блогерки щодо важливих політичних змін, які відбуваються в американському суспільстві, який реалізовано, згідно з Дж. Дю Буа, за допомогою «мови … й інших символічних форм» [14, с. 173]. Так, лінгвальні засоби представлені:

1) лексичним вибором співачки номінувати переможців у президентських перегонах не лише застосовуючи загальновживану лексичну одиницю *«winners»* (переможці), а використовуючи римовані словосполучення «*The faces of history makers, boundary breakers…»* (це обличчя творців історії, руйнівників кордонів…), які позитивно характеризують зазначених учасників виборів та сприяють 1) експліцитному конструюванню позитивно-оцінного стансу авторки «прихильник новообраної влади»; 2) імпліцитному маркуванні своєї соціальної позиції «противник старої влади / президента Трампа)», що актуалізовано словосполученням «*boundary breakers»* (руйнівники кордонів), яке базується на спільних знаннях американців та світової спільноти загалом про політику 45 президента США та його ідеї (які отримали негативну оцінку громадян) щодо будівництва стіни на кордоні з Мексикою. Крім того, фінальне висловлення *«I'm so proud of you America!»* (я так тобою пишаюся, Америко!) підтверджує позитивну евалюацію вищеописаних подій та вказує не лише на маніфестовану вище позицію, а і на ідентичність співачки «я – патріот своєї країни»;

2) стилістичним прийомом епіфори «*The faces of history makers, boundary breakers…»* (це обличчя творців історії, руйнівників кордонів…), що функціонує як елемент підсилення основного змісту висловлення, слугує засобом привернення уваги потенційного читача та сприяє його легкому запам'ятовуванню, а відтак і неодноразовому повторенню цієї фрази як похвали нової владної верхівки;

3) стилістичним прийомом антитези *«So much work to do, so much hurt to undo!»* (як багато всього треба зробити, як багато всього треба переробити), який вказує на віру блогерки у здатність нових обличь при владі змінити країну на краще та одночасно підсилює її негативне ставлення до експрезидента, адже підтекст фрази озброює читача розумінням того, що правління Д. Трампа завдало чимало шкоди американському суспільству, яку тепер повинен усунути новий очільник країни.

Невербальні компоненти (або ж, як вказано у праці Дж. Дю Буа, «інші символічні форми» [14, с. 173]), використані авторкою у мікроблозі, також впливають на адресата, його епісемічно-афективні стани і, відповідно, схиляють його до обрання певної соціально значущої позиції щодо предмету обговорення та її узгодження з маніфестованою позицією адресанта. У наведеному ілюстративному матеріалі автор підсилює та водночас роз'яснює свій евалюативний станс «схвалення нової влади» за допомогою:

1) фотоелементу, на якому зображено майбутнього президента Джо Байдена та віцепрезидента Камалу Гарріс, які потискають руки як знак вдалої командної роботи і майбутньої співпраці та посміхаються, радіючи перемозі;

2) графічному засобуу капіталізації *«WINNERS!!»* (переможці!!), *«CONGRATULATIONS!!»* (вітання!!), *«Let's GO!»* (вперед!) у поєднанні зі знаком пунктуації *«!»* (знак оклику), що використано для

інтенсифікації афективного стансу продуцента «радість за вірний вибір влади американцями» та привернення уваги до наданої інформації;

3) символу «💪» (напружений м'яз), що трактується читачем як «сила», «міць духу», «політико-культурна міць», що сприяє не лише конструюванню суб'єктної позиції блогерки «прихильниця новообраного президента», а і вірному розумінню реципієнтами її повідомлення.

Таким чином, у наведеному фрагменті наочно продемонстровано, що людина, яка демонструє свої погляди та переконання на широкий загал, не просто позиціює себе, а самостворюється та самоідентифікується у взаємодії з іншими учасниками дискурсивних практик. Більше того, публічно заявляючи про свої станси, що базуються на особистих знаннях та віруваннях, будь-який комунікант, а тим паче відома персона, здатний своїм прикладом впливати на позиції інших суб'єктів інтеракції, а відтак конструювати соціальне життя та себе у ньому. Зважаючи на викладене вище, очевидною є соціальна природа явища позиціювання, яка, так чи інакше, тісно пов'язана з індивідуальними характеристиками та переконаннями людини як суб'єкта смисло- і світотворення, яка здобула відповідні знання та сформувалася як особистість саме в площині соціокультурних координат.

Висновки і пропозиції. Отже, здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що позиціювання – це різнопланова, багатогранна і мультимасштабна дискурсивна діяльність, у якій важливими є не лише психічно-особистісний план існування людини, а і суспільно-соціальний [9, с. 106], який полягає у розумінні людини як соціальної істоти, що перебуває у тісній взаємодії з тим середовищем, у якому протікає її буття, а відтак знаходить своє відображення в її суб'єктних позиціях, стансах, та актуалізується в інтернет-блозі за допомогою різноманітних вербальних та невербальних засобів. Перспективою подальших досліджень є розробка типології суб'єктів позиціювання в англомовних інтернет-блогах.

Список літератури:

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ : Основи, 2004. 231 с.
2. Деррида Ж. О грамматологии. Москва : Ad Marginem, 2000. 511 с.
3. Інтернет-платформа «Termin.in.Ua». URL : https://termin.in.ua/emodzi-emoji (дата звернення: 17.02.2021).
4. Морозова О.І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях. *Вісник Харківського національного університету*. Серія «Романо-германська філологія». Харків, 2008. № 811. С. 41–45.
5. Пшеничних А.М. Діяльнісний підхід до вивчення особливостей реперспективізації ситуації комунікантами. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Харків, 2010. № 928. С. 52–58.
6. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. Винница : Нова Кныга, 2009. 272 с.
7. Соціологія : підручник / Требін М.П та ін. ; за ред. М.П. Требіна. Харків : Право, 2010. 224 с.
8. Ущина В.А. Позиціонування суб'єкта в англомовному дискурсі ризику: соціокогнітивний аспект : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 380 с
9. Ущина В.А. Позиціювання суб'єкта в сучасному англомовному дискурсі ризику : дис. … д-ра. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2016. 500 с
10. Biber D., Finegan E. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. Text 9. 1989. Vol. 9. Issue 1. P. 93–124.
11. Biber D., Finegan E. Adverbial stance types in English, 1988; Besnier M. Language and affect, 1990; Goodwin Ch. Audience diversity, participation and interpretation, 1986
12. Bucholtz M., Hall K. Identity and Interaction: a Sociocultural Linguistic Approach : Discourse Studies. London : Sage Publications, 2005. № 7(4-5). P. 585–614.
13. Cambridge dictionary. URL : https://dictionary.cambridge.org/thesaurus/stance (дата звернення: 6.02.2021).
14. Du Bois J. The Stance Triangle : Stancetaking in Discourse. / ed. by R. Englebretson. Amsterdam : John Benjamins, 2007. P. 139–182.
15. Hyland K. Stance and Voice in Written Academic Genres. London ; New York : Palgrave Macmillan, 2012. 280 p.
16. Irvine J. T. Stance in a Colonial Encounter: How Mr. Taylor Lost His Footing : Stance: Sociolinguistic Perspectives / ed. by A. Jaffe. Oxford : OUP, 2009. P. 53–71.
17. Jaffe A. Introduction : The Sociolinguistics of Stance : Stance: Sociolinguistic Perspectives. / ed. by A. Jaffe. Oxford : OUP, 2009. P. 3–28.
18. Kärkkäinen E. Epistemic Stance in English Conversation: A Description of Its Interactional Functions, with a Focus on I Think. Amsterdam : John Benjamins, 2003. 209 p.

19. Kiesling F. S. Style as Stance : Stance: Sociolinguistic Perspectives. / ed. by A. Jaffe. Oxford : OUP, 2009. P. 171–194.

20. Longman dictionary of contemporary English. URL : https://www.ldoceonline.com/dictionary/stance (дата звернення: 6.02.2021).

21. Merriam-Webster's learner's dictionary. URL : https://learnersdictionary.com/definition/stance (дата звернення: 6.02.2021).

22. Ochs E. Constructing Social Identity: a Language Socialization Perspective : *Research on Language and Social Interaction*. 1993. Vol. 26(3). P. 286–306.

23. O'Driscoll J., The role of language in interpersonal pragmatics. 2013. Vol. 58. P. 170–181.

24. Oxford learner's dictionary. URL : https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/stance?q=stance/ (дата звернення: 6.02.2021).

25. Twitter. URL : https://twitter.com/rihanna (дата звернення: 17.02.2021).

Shkamarda O. A. VERBAL AND NON-VERBAL MEANS OF THE STANCETAKING SOCIAL MODULE REALISATION IN THE ENGLISH INTERNET BLOG

The article examines the social aspects of the positioning of the subject of discourse in the English Internet blog. The material for the presented research is based on the fragments of the online messages taken from the Internet blog of the popular American singer Rihanna on the social network Twitter. The investigation reveals the interpretation peculiarities of the concept of stancetaking from the vantage point of the two dominant approaches (representational and usage-based approaches), as well as represents its dynamic interpersonal nature. In particular, it has been proved that stance is a public phenomenon, which embraces two main interdependent and interconnected modules: 1) individual, which manifests the personal features of the subjects of discourse, namely physical characteristics, peculiarities of world perception and cognition, specific needs and interests, spiritual and moral-volitional qualities and 2) interactional, which provides interaction between the sender of the message and its recipient, synchronizing their linguistic pictures of the world for the correct understanding and interpretation of each other's stances. Moreover, it has been established that the position of the subject of discourse is based not only on the individual traits of the communication participant, but also on his / her characteristics as a representative of a particular socio-cultural group. Thus, in this study, following J. Du Bois, we define stance as public act by social actor, achieved dialogically through overt communicative means (language, gesture, and other symbolic forms), through which social actors simultaneously evaluate objects, position subjects (themselves and others), and align with other subjects, with respect to any salient dimension of value in the sociocultural field. The article traces stable correlations between the social characteristics of the speaker / author of the written message and his / her positions in the discourse of the English Internet blog. Verbal and nonverbal resources of the stancetaking social module realisation in the discourse of the Internet blog have been singled out, based on the analysis of the speech behavior of its participants.

Key words: *position of the subject of discourse, stance, subject of discourse, Internet blog, social module of positioning.*

РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'35'25:003.27
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/44

Арцишевська О. Р.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Гунчик І. О.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СЕМАНТИКА ГРАФІЧНИХ ЗНАКІВ-СИМВОЛІВ-ІДЕОГРАМ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО СКОРОПИСУ

У статті висвітлено проблему семантики графічних знаків символів у перекладацькому скорописі. Вивчено сучасний стан графічної форми французької мови, яка дає змогу розширити її інвентар за рахунок нових функціональних одиниць: символів-ідеограм, які є невід'ємною частиною мови універсаму – ідеї, який побудовано за образом і подобою самої людини, який існує в мислячій людині та який є в постійному розвитку і розширенні.

Ідеограми набувають статусу повноцінних значущих одиниць орфографіки, вони використовуються в різних сферах людської діяльності, а саме в перекладацькому скорописі. Графічна символіка набуває нового семантичного значення не лише в плані розуміння, але й в плані дослідження її прагматичного функціонування. Метамова графічних символів-ідеограм та їхніх складових елементів – це підсистема за усного послідовного перекладу.

У науковому доробку акцентується увага на перекладацькому скорописі як елементі знакової системи для фіксації не слів, а думок у вигляді графічних символів, здатних акумулювати й конденсувати вхідну інформацію, покращувати увагу та полегшувати оформлення вихідної інформації готового перекладу. Розглянуто три основні аспекти семіотики: семантика, синтаксис та прагматика. Показано, як створюється реальна дійсність чужого мовного середовища з реалізацією свого задуму та переосмислення ряду фактів і явищ для легшого сприйняття в перекладі.

На основі описаної специфіки графічних символів-ідеограм була виділена особлива скорописна форма записів: смисловий аналіз, скорочений літерний запис; система знаків за схожими семантичними ознаками. Вибір однієї чи комплексу форм залежить безпосередньо від бажання перекладача, його особистісних і професійних якостей. Саме він повинен з'ясувати специфіку комунікативної ситуації, її мети та тематики перекладу, зважаючи також на власні компетентності, фізіологічні, психологічні характеристики і досвід.

Звернено особливу увагу на психолінгвістичний аспект сприйняття символів і знаків. Описано, як відбувається виявлення описаних логічних зв'язків, як зменшити психолінгвістичне навантаження на пам'ять перекладача й економити час на відтворенні головної думки.

Ключові слова: *символ, ідеограма, графіка, графічний знак, абревіатура, перекладацький скоропис, семантика, запис, перекладач, французька мова.*

Постановка проблеми. Для сучасного світу і швидкого темпу життя перекладацький скоропис є важливим і необхідним інструментом усного послідовного перекладу. Відсутність у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці комплексного та різнопланового розгляду особливостей функціонування ідеографічних знаків у французькій мові зумовлює актуальність дослідження. Саме тому графічні символи, як загальновідомі, так і запозичені з різних мов світу, продовжують використовуватися в багатьох сферах діяльності людини і не перестають бути об'єктом дослідження вчених різних галузей науки. Для забезпечення якісного перекладу перекладач може послуговуватися своїми записами, нотатками. Кожен фахівець має право самостійно вирішувати необхідність нотування інформації для перекладу. Для цього спеціалісти використовують перекладацький скоропис, володіння яким є запорукою якісного та адекватного перекладу. Він може допомогти не тільки

перекладачеві, а й звичайним студентам для запису лекцій або людям, які беруть участь у різних конференціях та семінарах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не можна однозначно стверджувати, що аналізу семантики знаків-символів, ідеографічних тенденцій у контексті перекладацького скоропису не проводилося. Перекладацький скоропис як один із важливих компонентів професійної компетенції перекладача потрапив у поле дослідження широкого спектру фахівців: лінгвістів і психологів, практиків і теоретиків.

Досить плідними в цій галузі є наукові праці відомих вітчизняних та зарубіжних мовознавців і перекладачів. Серед них слід виділити І. Зимнюю, Г. Крючкова, В. Карабана, О. Чередниченко, А. Швайцера, Ж.-Ф. Розана, А. ван Хоофа, Р. Міньяр-Бєлоручева, Л. Виготського, С. Саприкіна, А. Чужакіна, Л. Єрмоленко, С. Ханнікат та інших. Проте вчені не проводили комплексного дослідження семантики графічних знаків-символів у перекладацькому скорописі, а лише досліджували той чи інший аспект наукової проблеми окремо.

Постановка завдання. У контексті нашого дослідження ми хочемо показати, як семантичний аспект ідеографічних знаків знаходить своє відображення в усному послідовному перекладі.

Виклад основного матеріалу. Послідовний переклад – це усне відтворення тексту засобами іншої мови після його прослуховування, що вимагає значного напруження пам'яті. Чим довший відрізок тексту, що відтворюється, тим більше навантаження на пам'ять перекладача. Важливо також, що обсяг тексту, призначеного для перекладу, регулюється не перекладачем, а тим, хто говорить.

Однак незважаючи на рівень професіоналізму, жодний перекладач не зможе дослівно передати вихідний текст обсягом більшим, ніж 5–6 речень, без будь-якої фіксації інформації.

Також письмова фіксація повідомлення дозволяє перекладачеві зменшити навантаження на пам'ять і подолати стрес, який виникає внаслідок здійснення усного послідовного перекладу через високу інтелектуальну і психологічну напругу. За словами Р. К. Міньяр-Бєлоручева, перекладацький скоропис чи запис у послідовному перекладі – це «найбільш ефективний допоміжний засіб пам'яті перекладача» [3].

Ми розглядаємо мову як одну зі знакових систем. Характерною її особливістю є те, що кожен знак іншої семіотичної системи можна передати словом чи словосполученням або навіть реченням.

Записи у формі графічних символів здатні акумулювати й конденсувати вхідну інформацію, покращувати увагу, полегшувати оформлення вихідної інформації готового перекладу. Номер реєстрації в системі соціального забезпечення Франції видається, на перший погляд, закодованим:

№ 2-04-09-75-116-270

Це означає:

− Особа жіночої статі (2);

− Народжена у вересні 1940 року (09 і 40);

− У Парижі (75);

− 16 (116) – ця цифра означає округ великого міста чи селища;

− Належить чи підпорядковується центру (270) [5].

Перекладацький скоропис – це не конспект, не протокол, не стенографія, він ефективний лише за умов негайного розшифрування та відтворення і не розрахований на використання через тривалий проміжок часу. Система перекладацького скоропису характеризується тим, що ґрунтується на записах думок, але не слів. Необхідність записати кожну думку оратора, незалежно від темпу мовлення, зумовлює особливу скорописну форму записів, компонентами якої є:

− смисловий аналіз, тобто економне формування кожного речення, яке є опорним пунктом пам'яті;

− скорочений літерний запис (шляхом визначення літер, що несуть основне смислове навантаження);

− вертикальне розміщення записів (сприяє економічності й наочності, відображає існуючі в реченні синтаксичні зв'язки);

− система символів, які мають узагальнене значення і позначають групу понять, що мають схожі семантичні ознаки. Досвідчений перекладач використовує 100–200 базових символів.

Засвоєння принципів запису – перший крок до оволодіння перекладацьким скорописом.

У даній статті ми зупинимося на системі знаків-символів та ідеографічних написаннях у перекладацькому скорописі.

Слово «символ» прийшло в західні мови від грецького слова «симболон». Це поняття вживалося для позначення змістового образу або знаку, а також ідей, почуттів, емоцій. Зміст ідеограми-символу може бути зрозумілим лише для певної групи людей, за видимим зображенням цього знаку схований більш глибокий зміст.

У сучасному світі спостерігається відродження інтересу до символів. Символ – це знак, який може виражатися у звуці, русі, навіть ароматі, так само,

як і в зображенні, що у свою чергу може набувати на письмі ідеографічного характеру.

Чарльз Пірс розрізняє три типи символів: іконічні символи, мотивовані символи, немотивовані символи [4]. Іконічні символи ґрунтуються на співвідношенні символу і реальності, що символізується. Мотивовані символи – це похідні від іконічних, виникають за умови, що базовий елемент іконічного символу знайомий. Немотивовані ж символи – це ті, що не піддаються діахронічному поясненню. Так, прапори є немотивованими символами, оскільки їх походження і мотивація незнайомі більшій частині громадян.

Символ є центральною ланкою між двома концептами реальності, що мають назву «ідея». Спочатку виникає ідея. Ідея дає народження символу. Пояснюючи символ, ми знову повертаємося до ідеї.

Символ ↔ ідея.

До класичних символів відносяться такі ідеограми:

+ рівносторонній хрест, плюс – символічне значення: quétitude (f), positivité (f);

• крапка: unité (f), fini (m), achèvement (m);

– тире, мінус: passivité (f), caractère (m) statique, négation (f);

| вертикаль: activité (f), confirmation (f);

□ квадрат: passivité (f);

◊ ромб: activité (f);

Δ трикутник рівносторонній: neutralité (f), ligne (f), de continuité;

△ трикутник рівнобедрений: évolution (f), augmentation (f);

▽ трикутник перевернутий: décadence (f);

× перехрещення ліній, знак множення: dynamisme (m);

○ круг, коло: éternité (f);

Ідеограми, що уособлюють природу людського інтелекту, складаються найчастіше з горизонтальних і вертикальних графічних елементів. Три паралельні горизонтальні лінії мають значення «пасивний інтелект»; три паралельні вертикальні лінії – «активний інтелект»; три хвилясті лінії, які розташовані одна під одною, означають «інтелект в дії»; трикутник символізує творчий інтелект; дві вертикальні лінії та одна горизонтальна, що перетинаються, мають значення розладнаного інтелекту.

Таким чином, ми бачимо, що горизонтальні лінії асоціюються з пасивністю, спокоєм, тоді як вертикальні означають активність, дію. Хвилеподібні лінії теж означають дію. Три лінії, що рухаються і разом, і незалежно, нічого не створюючи, мають значення занепаду. Тільки творчий інтелект замикає простір і створює завершену фігуру. Три безтілесні лінії стають реальними об'єктами, що і символізує трикутник. Коли інтелект розбитий, лінії закреслюють самі себе і повертаються в порожнечу.

Умовність та довільність позначення деяких реалій простежуємо на графічному зображенні чотирьох елементів природи вогню, води, повітря, землі. Зустрічаються різні позначення чотирьох стихій. Ці знаки вживаються також у прямому та переносному (метафоричному значенні). Вогонь – дратівливий. Вода – флегматичний. Повітря – сангвінічний, життєрадісний; Земля – твердий, меланхолійний. Отже, бачимо, що фізичні властивості чотирьох природніх елементів перенесено у сферу людського характеру, людської особистості. Тобто можна сказати, що ці знаки мають не тільки метафоричні властивості, а й властивості персоніфікованих знаків.

Ознайомившись із символікою сезонів року, планет і днів тижня, знаків Зодіаку, можна спостерігати, що ідеограми, які своїми графічними елементами тяжіють догори, символізують розквіт: ранок, весна, літо, і навпаки, лінії донизу мають протилежне значення: вечір, холодні пори року (осінь, зима).

Таблиця 1

Логічні символи

Plus ou moins	±	Correspond á	≙
Supérieur à	>	Égal environ á	≈
Inférieur à	<	Croit	/
Égal à	=	Décroit	\
Différent de	≠	Tend vers	→
Identique à	≡	Infini	∞
Supérieur ou égal à	≥	Parallèle à	//
Inférieur ou égal à	≤	Perpendiculaire à	⊥
Assertion	« »	Complémentarité	⊂
Implication	→	Quantificateur existentiel	∃
Équivalence	↔	Appartenance	∈

Один і той самий ідеографічний знак вживають для позначення понять у різних галузях науки. Так, ідеограма «:» в математиці означає «division (f)», а в орфографії – «deux points (m)». Ідеограма «–» в математиці означає «moins», в синтаксисі – «tiret (m)», а в орфографії – «trait (m) d'union». Ідеограма «крапка» теж набуває омонімічних властивостей, у пунктуації має значення «point (m)», в математиці – «multiplier». Ідеограма «перевернутий трикутник» у класичній символіці має значення «décadence», а у фізиці – «eau (f)».

Завдяки символізму та універсальності ідеографічні елементи в перекладацькому скорописі можуть виконувати функції засобів комунікації

між людьми. Але вони не завжди загальнодоступні, а іноді сприймаються на символічно-інтелектуальному, тобто суб'єктивному рівні індивіда.

Слідом за Г. Г. Крючковим та іншими мовознавцями ми розглядаємо ідеограму як своєрідну одиницю письма, якій притаманні певні семантичні співвідношення. Тому її доцільно використовувати в перекладацькому скорописі усного послідовного перекладу, оскільки вона є носієм певної інформації, переважно семантичної.

Передача інформації за допомогою ідеограм досягається копіюванням того, що спостерігає чи уявляє автор малюнку – адресант. Адресат отримує певне повідомлення, декодуючи його за допомогою своєї семантико-граматичної компетенції.

Адресант – ідеограма – Адресат

|

Знак

/\

Позначаюче Позначуване

Рис. 1. Схема передачі інформації

Е. Штебнер виділив також критерії створення ідеограм, які повинні:

– нести в собі деякі характерні особливості позначуваного знаку;

– легко читатися і передавати інформацію;

– вживатися для позначення певного предмету, поняття або дії;

– вживатися як схематичні, абстрактні, графічні знаки, які можуть позначати поняття або дії, різні предмети;

– бути зрозумілими та універсальними, внаслідок чого ці ідеограми можуть бути однаково зрозумілими для людей, які говорять на різних діалектах однієї й тієї ж мови [7].

Отже, ідеограмі в перекладацькому скорописі притаманні такі ознаки: передача інформації, привернення уваги, виклик інтересу, коментування, організація сприймання.

Так, ідеографічне зображення людини, що займається спортивними вправами чи то з боксу, чи з регбі, чи катанням на ковзанах, може вказати і на дію, яка пов'язана з назвою. Тоді лексико-вербальний еквівалент трансформується в цілі речення. Ідеограма людини, що займається ковзанами, може бути:

− словом → le patinage (іменник) і відтворювати поняття;

− словосполученням →faire le patinage (дієслівне словосполучення) і означає дію;

− реченням → je fais du patinage (дія в даному випадку суб'єктивується).

Складні слова можуть передаватися ідеографічною мовою скоропису або певними частинами, або разом. Наприклад, слово rez-de-chaussée можливо розбити на одну або три фігури: rchs або r c hs.

Власні назви пізнаються по невеликій горизонтальній рисці, що підкреслює останній елемент фігури.

Місяці позначаються великими друкарськими літерами: janvier J; février F; mars M; avril A; mai M; juin J; juillet J; août V; septembre S; octobre O; novembre N; décembre D. Дні тижня – це малі літери, підкреслені знизу: lundi l; mardi m; mercredi M; jeudi j; vendredi v; samedi s; dimanche d.

Структура скороченого письма полягає у специфічній графічній передачі приголосних loupe lp, bonjour bjr, bonsoir bsr, maintenant mnt, s'il te plaît stp, programme prm.

В останні роки науковці [2; 4] відзначають зростання скорочень у французькому скорописі. Скорочення у французькій мові позначаються такими термінами: sigle, acronyme та abréviaton. Перший означає скорочення взагалі, другий – скорочення, до якого входять і великі, і малі літери, а третій – абревіатури, утворені з перших літер вихідного словосполучення, до складу яких входять лише великі літери. Існують різні способи скорочення/усічення слів, що відрізняються, зокрема, залежно від того, скорочується одне слово чи словосполучення.

У французькому скорописі таке явище, як абревіація, полягає в тому, що одним знаком-орфограмою, яка водночас є ідеограмою, замінюють ціле слово-поняття або стале словосполучення.

Наприклад, слово appartient замінює знак Є, égal =, Z parallèle ||, а таке словосполучення, як plus grand que, замінює знак +, plus ou moins ±, plus petit que +<і т. п.

Від абревіації часто можна утворювати похідні, що належать до однієї сім'ї:

Demande D demandeur D redemander rD.

Загалом, французька мова на сучасному етапі свого розвитку, а також у перекладацькому скорописі все частіше застосовує елементи ідеографізму, які інтегруються і функціонують як мовні значимі одиниці. Такий процес можна було би назвати запозиченням елементів однієї графічної системи з іншої.

Між написанням на основі традиційного алфавіту та ідеографічним виступає так звана делінеаризація – термін, запропонований А. Мілє, що позначає знаки, які вживаються ніби в просторі, над рядками. У цьому явищі має місце комбіноване

вживання ідеограм та літерних орфограм [6]. Найчастіше графічні варіації цього типу використовуються в комбінації із запозиченнями ідеографічного характеру. Вони використовуються для відображення граматичних категорій. Від похідного символу «W» – «travail» ми одержимо «W^{er}» – «travailler»; «W^{aux}» – «travaux»; «Wé» – «travaillé» «W^{illera}» – «travaillera».

Отже, в описаному випадку делінеаризації основний компонент є в певному розумінні ідеограмою.

Ідеографічним знакам притаманна також синтаксичність. Так, у прикладах (“J ♥ “Shelle” та “Gagner le ♥ du monde”) ідеограма «серце» в першому рядку виступає присудком, а в другому – додатком.

Ідеограми можуть також вживатися як графічне смислове доповнення до текстів. Ідеограму «хрест» в одному з рекламних буклетів вжито з таким текстовим супроводом: Voulez-vous vous simplifier la vie? Résérvez una moto-taxi, trouvez une pharmacie, vérifiez l’équivalent de votre taille à l’étranger et accédez à plein d’autres services. Три ідеограми – “le lit”, “la tasse”, “le couteau et la fourchette se sont croisés” – попереджають: Vous cherchez l’endroit ideal pour déjeuner ou passer une nuit? Choisissez le restaurant, le bar ou l’hôtel qui correspondent à vos attentes.

Літери французького алфавіту в певних випадках теж виступають у ролі ідеограм, коли вживаються поряд з іншими ідеографічними символами в різних наукових формулах.

Наприклад,

Entreprises Pq + SI = Sn + pl - tpQ

Ménages Sn = Pc + fsN + E

Extérieur Pm + Px + S2

Etat Pg = tpQ + fsN + S3

Equilibre dn marche Q = C+ I+ G + X - M , де Q: production inférieure; I: investissement; C: consommation des ménages; G: dépenses de I’Etat; M: importations; X: exportations; p: niveau général des prix, s: salaire; E: épargne des ménages; SI: besoin de financement des entreprises; S2: solde de l’exterieure (déficit commercial); S3: soldé de l’Etat (déficit budgétaire); t: taux d’impot sur Ies entreprises; f: taux d’impot sur les ménages; N: eftectifs salariés.

Французька орфографія постійно відчуває контрудари тенденції мови до простого слова, що призводить до появи написань із власним обличчям, тобто слів, які миттєво сприймаються як єдиний знак зі своїм графічним позначенням і позначеним. Інакше кажучи, слово, яке складається з літер, наближається до слова-ідеограми. Візуальний образ слова може асоціюватися з його значенням. Наприклад, французьке слово «lys» (лілея) привабливіше за «lis» тому, що літера “y” начебто зображує стебло квітки. У слові toit (дах) кінцева “t” начебто завершує архітектуру будівлі. Орфографія слова «locomotive» дозволяє уявити трубу (літера “1”) та колеса (три літери “o”) паровозу. У слові «cil» (вія) можна розглядати *c* як око, і як вії, а літеру *l* – як брову; «cuve» (чак, цебер) *u* – основа самого слова, середина позначеного, *c*, *v* – бокові стінки, *a, e* – ручка; слова «coeur» (серце) – серце в розрізі. Слово «forêt» (ліс) справді схоже на ліс; слово théâtre (театр) нагадує будівлю театру. З точки зору теорії ці факти цікаві тим, що в цьому випадку ідеограма є кінцевим феноменом, тоді як саме з неї і починається історія писемності.

Запис перекладу, який ми пропонуємо, оснований на мові оригіналу. Він дозволяє швидко фіксувати текст і знизити інтелектуальне навантаження, зменшити час, який витрачається на відтворення тексту на мові перекладу. Фіксація інформації слів-ідеограм не встановлює жорсткого зв’язку між змістом тексту і його лінгвістичною формою. Саме цей спосіб ведення скоропису краще всього підходить для застосування змістового аналізу під час послідовного перекладу.

Найпоширенішим типом скорочень у французькій мові вважаються буквені абревіатури-скорочення, утворені з перших літер компонентів словосполучення. Це підтверджує і наш матеріал.

Один термін був утворений шляхом використання початкових складів основних елементів терміносполучення: *STABEX – Fonds de stabilisation des recettes d’exportation.*

Зустрічаються абревіатури-ксенізми: *ASEAN – Association of Southeast Asían Nations,* Термін *NEPAD* має французьку повну форму *(Nouveau partneriat pour le développemeni de l’Áfrique),* проте його абревіатура відповідає англійському терміносполученню: *New Partnership for Africa Development.*

Подекуди до складу абревіатур входять не лише початкові літери елементів-складників, а й перші літери значущих елементів складних слів: *FMN (Firme multinationale).*

Решта термінів утворено шляхом використання перших літер усіх лексично повнозначних компонентів словосполучення, при цьому службові слова (артиклі, сполучники, частки) не входять до складу скорочення: *PMA – pays les moins avancés*, *FIDA – Fonds International pour le développement agricole* тощо.

Розрізняються французькі скорочення і графічно: для їх оформлення використовуються

великі та малі літери, крапки та літери, написані над рядками. Іноді одне й те саме скорочення може мати декілька варіантів написання, що, однак, не впливає на його смисл *(CEDEX n. m. – Courrier d'entreprise à distribution* – можна писати з accent aigu або без). Науковці відзначають такі закономірності в графічному оформленні скорочень:

1) основна маса скорочень позначається великими літерами;

2) компоненти буквених абревіатур відокремлюються крапками згідно з французькою графічною традицією (хоча переважна більшість термінів-абревіатур пишуться без крапок відповідно до англійської традиції);

3) скорочення, що складаються з маленьких літер, зазвичай відносяться до спеціальної термінології;

4) у разі усічення та стягнення також часто використовуються великі літери;

5) у скороченнях з комбінованим використанням великих і маленьких літер маленькими літерами зазвичай позначаються службові елементи словосполучення;

6) скорочення складового типу пишуться або зовсім без крапок, або крапками в них позначаються складові компоненти; наявність крапок усередині складового компонента – явище доволі рідкісне;

7) за усічення в кінці скорочення або його елементів зазвичай ставиться крапка, за стягнення крапка зазвичай відсутня.

Висновки і пропозиції. На основі всього зазначеного можна стверджувати, що всій історії перекладацького скоропису із часів його виникнення і дотепер притаманні: поступовий перехід від використання мовних засобів до немовної фіксації інформації, графічних символів, а також поступове зміщення акцентів із мовної форми до рівня змісту і смислового аналізу інформації загалом.

Розглядаючи проблему семантики графічних знаків, можна констатувати, що вони мають чітку графіку, легко сприймаються і розшифровуються. Завдяки графічним знакам перекладацького скоропису створюється певна матриця, яка залучає різні види пам'яті та лінгвістичні знання.

Перспективними, на нашу думку, у цій сфері будуть дослідження саме особливостей побудови таких матриць, у разі наповнення яких будуть ураховуватися критерії і семантичне значення графічних символів-ідеограм скоропису та їхнє психолінгвістичне навантаження і шаровість пам'яті.

Список літератури:

1. Крючков Г. Г. Орфографіка сучасної французької мови. *Мовні і концептуальні картини світу :* зб. наукових праць КНУ. Київ : Логос, 2001. С. 148–159.

2. Крючков Г. Г. Современная орфография французского языка. Киев : Вища школа, 1987. С. 184 .

3. Миньяр-Белоручев Р. К. Как стать переводчиком? ; ответственный редактор М. Я. Блох. Москва : Готика, 1999. 176 с.

4. Пирс Ч. С. Начало прагматизма / пер. с англ. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотиной. Санкт-Петербург : Лаборатория метафизических исследований при философском факультете СпбГУ: Алетелия, 2000. Т. 2: Логические основания теории знаков. С. 352.

5. Ситдикова І. В. Проблема письма у сучасній лінгвістиці. *Проблеми семантики слова, речення та тексту.* 2002. № 8. С. 305–309.

6. Millet A. Essai de typologie des variations graphiques. Application à la praise de notes // Lidil : L'orthographe en liberté // Revue de didactique des langues de l´Universite Stendhal de Grenoble, 1989. № 1. P. 7–34.

7. Steibner E. Zeichen + (und) signets. Munchen : "Bruckman KG", 1982. 361 p.

Artsyshevska O. R., Hunchyk I. O. SEMANTICS OF GRAPHIC SIGNS-SYMBOLS-IDEOGRAMS OF TRANSLATION CURRICULUM

The article highlights the problem of semantics of graphic symbols of symbols in translation cursive. The current state of the graphic form of the French language is studied, which allows to expend its inventory due to new functional units: symbols – ideograms which are in integral part of the language of the universe – an idea built on the image and likeness of man himself.

Ideograms acquire the status of full- fledged significant units of spelling, they are used in various spheres of human activity, namely in translation cursive. Graphic symbolism acquires a new semantic meaning not only in terms of understanding, but also in terms of studying its pragmatic functioning. The met language of graphic symbols- ideograms of their constituent elements – is a subsystem for consecutive interpretation.

The research focuses on translation cursive as an element of the sign system to capture not words but thoughts in the form of graphic symbols that can accumulate and condense input information, improve attention and facilitate the design of the source information of the finished translation. Three main aspects of semiotics are considered: semantics, syntax and pragmatics. It is he who must find out the specifics

of the communicative situation, its purpose and the subject of translation , also taking into account his own competencies, physiological, psychological characteristics and experience.

Special attention is paid to the psycholinguistic aspect of perception of symbols and signs. Describes how to identify the described logical connections, how to reduce the psycholinguistic load on the translator's memory and save time on the reproduction of the main idea.

Key words: *symbol, ideogram, graphics, graphic sign, abbreviation, translation cursive, semantics, record, translator, French language.*

УДК 811.133.1:81'373.611
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/45

Косович О. В.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

НЕОЛОГІЗМ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В РОМАНІСТИЦІ

У статті на основі дослідження фундаментальних праць із теорії неології романістів установлено, що особливості побудови лінгвістичної теорії неології зумовлені кількома базовими принципами: 1) визначенням і різнобічною інтерпретацією понять «неологія» і «неологізм»; 2) сприйняттям та інтерпретацією в романістиці понять «нове», «інновація», «нововведення», «новотвір»; 3) розширенням уявлень про неологізм фундаментальну категорію не тільки неології, а й неографії.

Саме поняття «неологізм» отримує різнобічну інтерпретацію, унаслідок чого може розглядатися то як мовна (лексична) одиниця, то як мовна (стилістична, оказіональна, індивідуально-авторська) одиниця.

Це зумовлено широким уявленням про понятті «нове», а також розумінням концепту «неологізм» як соціально-історичної категорії.

Автором окреслено стан вивчення природи неологізму, що становить розширення дослідження проблеми мовної категорії; презентовано основні базові теоретичні положення лінгвістичної теорії неології в романістиці.

Зазначається, що становлення лінгвістичної теорії неології спостерігається тільки в другій половині XX століття (1960–1970 рр.) у процесі закріплення за поняттями «неологія» і «неологізм» як статусу наукових, так і таких, що володіють актуальним значенням. Позначення поняття «неологія» залишається неоднозначним у зарубіжній лінгвістичній традиції та обмежується репрезентацією неологізмів як нових лексичних одиниць без указівки, проте, на можливі ознаки виявлення новизни лексем. Низка теоретичних аспектів дослідження нових лексичних одиниць зачіпається й використовується виключно в тісному взаємозв'язку та взаємодії з практичними завданнями (підготовка лексикографічних джерел). Однак більша кількість теоретичних досліджень у сфері науки про нові слова належать французьким і вітчизняним дослідникам.

Автор підкреслює, що особлива увага дослідників спрямована на розгляд внутрішньомовних і немовних факторів, які впливають на формування нових концептів і реалій, а також на їх подальше поширення та використання в мові, наприклад, розвиток суспільства, соціальні й культурні зміни, розвиток ЗМІ, інтенсивне суспільно-політичне життя, конвергенцію культур, глобалізацію. Усі ці чинники зумовлюють особливо динамічний збагачення мови новими одиницями.

Ключові слова: *романістика, інновація, новотвір, неологія, неологізм, формальний неологізм, семантичний неологізм.*

Постановка проблеми. Мова як динамічна система характеризується здатністю до постійного вдосконалення й регулярного збагачення, водночас відрізняючись від вимерлих мов. Історія мови може із цього погляду розглядатися як історія неології, що розуміється як рух, еволюція мови, як відзначає, зокрема, Б. Кемада: «Мова, яка не знає жодної форми неології, уже була б мертвою мовою, і не можна заперечувати, що історія всіх наших мов – це, коротше, лише історія їх неології» [13, с. 175].

У системі будь-якої мови найбільш виражену тенденцію до постійної зміни й оновлення проявляє її лексичний пласт. Оновлення словникового запасу може проявлятися різними способами, однак найдинамічніше поповнення лексики мови відбувається завдяки утворенню нових слів.

Хоча дослідження неології є досить новим лінгвістичним напрямом, воно вже досягло серйозних результатів, які представлені в роботах дослідників різних лінгвістичних шкіл.

У Франції перші передумови до дослідження процесу неологізації виникли у зв'язку з нормативним тиском на французьку мову, початок якого відзначено XVII століттям. У цей період лексичному пласту мови приділяється особлива увага, а будь-яка модифікація, будь-яка форма новотворів піддавалася нещадній критиці: мовні інновації

розглядалися як неприродності в манері спілкування, дивакуватості або навіть зловживання, уважаючи їх, як зазначає Ж.-Ф. Саблеролль, «мовною надмірністю, ознакою позерства, якоїсь преціозності» й афектації (неприродності) новизни [17, с. 46–48; 16; 18]. На початку своєї появи в ужитку неологізми викликали критику, тому що пуристи мови вважали їх марними або безглуздими.

Становлення лінгвістичної теорії неології спостерігається тільки в другій половині XX століття (1960–1970 рр.) у процесі закріплення за поняттями «неологія» і «неологізм» як статусу наукових, так і таких, що володіють актуальним значенням. Позначення поняття «неологія» залишається неоднозначним у зарубіжній лінгвістичній традиції й обмежується репрезентацією неологізмів як нових лексичних одиниць без указівки, проте, на можливі ознаки виявлення новизни лексем. Низка теоретичних аспектів дослідження нових лексичних одиниць зачіпається й використовується виключно в тісному взаємозв'язку та взаємодії з практичними завданнями (підготовка лексикографічних джерел). Однак більша кількість теоретичних досліджень у сфері науки про нові слова належать французьким і вітчизняним дослідникам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження відзначено, що проблема неологізму вивчається в рамках загальної теорії неології, представленої в роботах учених, які розглядають функціональні й типологічні особливості нового слова (процесу актуалізації нового слова) (Гак 1978, 1998; Скуратов 2006), специфіку побудови теорії неологізму (Gilbert 1973; Matore 1952; Riffaterre 1953), основні положення теорії семантичної та лексичної неології (Bastuji 1974; Doppagne 1971; Dougnac 1982; Goosse 1975; Guilbert 1973; Quemada 1993; Rey 1976), проблему неологізму як об'єкта неографії (Boulanger 2008; Gaudin 2006; Klein 2006; Sablayrolles 2000, 2006), характеристики лексичних інновацій (Broglie 2002; Depecker 2001; Dincă 2010 року; Sablayrolles 2003), особливості семантичної та категоріальної неології (Lecolle 2012; Pruvost, Sablayrolles 2012).

Постановка завдання. У статті ставиться завдання окреслити стан вивчення природи неологізму, що становить розширення дослідження проблеми мовної категорії; презентувати основні базові теоретичні положення лінгвістичної теорії неології в романістиці.

Виклад основного матеріалу. Сучасна концепція неологізму – фундаментального аспекту дослідження в теорії науки про нові слова – являє собою різнобічне розуміння нового слова як нової ЛО, що зумовлено: 1) складною природою самого мовного явища; 2) широким поданням і різноманітністю поглядів про поняття «нове»; 3) розумінням концепту «неологізм» як соціально-історичної категорії.

Як відзначають Ф. Годен та Л. Геспен, поняття «неологізм» не є психолінгвістичним поняттям, що вирізняється новизною, яку відчуває людина при зустрічі з неолексемами. Навпаки, це мовна категорія припускає передусім те, що зустріч із новим словом зумовлює в мовця почуття нового [3, с. 248].

У працях із неології існує безліч різних визначень терміна «неологізм», і, ймовірно, із цієї причини це поняття інтерпретується, а також класифікується по-різному. У дослідженнях Л. Гільбера [6] нове слово інтерпретується з погляду:

1) форми, оскільки неологізм є лінгвістичним знаком, що включає позначувальне й позначуване, що змінюються разом у процесі створення нових лексем, навіть якщо зміни стосуються морфології терміна або тільки його значення;

2) значення, з огляду на те що неологічне утворення найчастіше не є мінімальною одиницею значення, а виходить із поєднання більш простих елементів, наявних у цій мові. Утворення нової одиниці є в цьому випадку результатом співвідношення подібних мінімальних елементів;

3) функціонування: створення неологізму не може бути відокремлене від мови (дискурсу) особи-творця, інтегрованого в суспільство.

На думку французького лексиколога Ж.-Ф. Саблєролля, запропонована Л. Гільбером структура інтерпретації нового слова зумовила визначення традиційної схеми класифікації неологізмів, яка включає формальний неологізм (нове позначувальне народжується завжди з новим позначуваним) [17, с. 43], семантичний неологізм (наявне позначувальне приймає нове позначуване) [17, с. 45], а також запозичення як особливий підклас неологізмів.

Однак існування в роботах французьких дослідників різноманіття типологій неологізмів, які доповнюють або змінюють класичну трихотомію: формальний неологізм – семантичний неологізм – запозичення, зумовлено головним чином вибором критерію класифікації.

Низка дослідників класифікує неологізми відповідно до мовної потреби, ситуації спілкування (комунікації), галузі появи або їх функції в дискурсі.

У працях А. Гуса типологія новотворів розглядається відповідно до критерію їх категоризації, що ґрунтується на теорії категоризації Ф. Годена й Л. Геспена, яка передбачає зарахування

неологізму до різних категорій. Як зазначає А. Гус [4, с. 73], нове слово може бути водночас і запозиченням, і дериватом, а ця проблема є результатом того, що кілька моделей можуть сприяти утворенню одного й того ж неологізму.

У процесі дослідження цієї проблеми А. Гус, ґрунтуючись на класичній вищезгаданій трихотомії новотворів, виділяє дихотомію «формальний неологізм – семантичний неологізм», відводячи запозиченням окреме місце як підкласу формальних неологізмів.

Деякі дослідники, ґрунтуючись на критерії словотворення лексичних інновацій, зберігають структуру традиційної трихотомії, доповнюючи її новими словотворчими елементами: Ж. Дюбуа поряд із класичною трихотомією виділяє скорочення й абревіатури [2], А. Гус – скорочення та нові вживання слів [4], Ж. Турньє – морфологічні неологізми (редукція шляхом аферезу, апокопа, абревіатура) [23], Р. Арно протиставляє класичні способи створення формальних неологізмів шляхом префіксації, суфіксації й словоскладання франглійським гібридам [1] та іншим новим формам, зокрема ігровим. На думку П. Гіро [8], суть ігрових форм – включення в споконвічну лексичну одиницю нового «засекреченого» повідомлення, нових значень шляхом зміни форми вихідного знака.

Низка дослідників ґрунтується на семантичному критерії класифікації неологізмів, змінюючи класичну схему.

М. Ріффатерр – слова, які заново з'являються (і які не є архаїзмами) [15], Л. Гільбер – соціологічні неологізми [6], К. Ажеж – спонтанні неологізми (néologismes spontanés), терміни (néologismes réfléchis) та авторські неологізми [9], А. Вальтер присвоює верлану (одному з типів арго) окрему категорію на одному рівні з новими позначуваними або новими позначувальними [24], Ж. Рей-Дебов (1987) виділяє неологізми, що розкривають семантичну новацію, наукові слова й запозичення [14].

Однак найбільш комплексною та відпрацьованою типологією, що відбиває як семантичні, так і словотворчі доповнення до традиційної трихотомії, є класифікація Ж.-Ф. Саблеролля й Ж. Прюво, представлена в праці *«Les néologismes»* (2012 р.).

У цій класифікації автори виділяють:

1) внутрішню матрицю (внутрішні форми), яка включає:

1. морфо-семантичні неологізми, утворені шляхом:

1.1. словосполучення (*construction*),

1.2. афіксації (префіксації та суфіксації),

1.2.1. зворотної деривації,

1.2.2. парасинтезу,

1.3. словоскладення,

1.3.1. синапсії,

1.3.2. квазіморфеми,

1.3.3. телескопного слова,

1.4. імітації та деформації,

1.4.1. ономатопеї,

1.4.2. графічної гри,

1.4.3. паронімії;

2. синтактико-семантичні неологізми, утворені шляхом:

2.1. зміни функції слова,

2.1.1. конверсії,

2.1.2. синтаксичної комбінаторики (сполучуваності),

2.1.3. лексичної сполучуваності,

2.2. зміни значення слова,

2.2.1. метафори,

2.2.2. метонімії,

2.2.3. інших засобів виразності;

3. морфологічні неологізми, утворені шляхом:

3.1. скорочення форми,

3.1.1. усічення,

3.1.2. абревіатури;

4. семантико-прагматичні неологізми [12, с. 117];

2) зовнішню матрицю – запозичення, які слугують для утворення нових слів поза системою мови в умовах їх імпортування з інших мовних систем, іноземних мов, живих або древніх. Як відзначають Ж. Ф. Саблеролль і Ж. Прюво [12, с. 115], запозичена одиниця переходить водночас із обумовленою нею новою конкретною або абстрактною реальністю й адаптується (асимілюється) до нової мовної системи.

Сьогодні творення неологізмів за допомогою запозичення лексичних одиниць з інших мовних систем пов'язано найчастіше із зовнішніми факторами – сучасною стратегією зміцнення світових зв'язків.

У дослідженні Г. Матора класифікація нових слів ґрунтується на принципі потреби у створенні нових лексичних одиниць, який і визначає їх поділ автором на необхідні, обов'язкові неологізми (*néologismes nécessaires, obligatoires*) [11, с. 88], тобто створені відповідно до вираженої потреби номінації речей, ідеологій, концептів, нових технологій, і розкішні, вишукані неологізми (*néologismes de luxe*), утворені без реальної необхідності, але залежно від моди або загальних тенденцій (наприклад, модне слово, яке вважається у французькій мові неологізмом у 2017 р. – *la selfie*) (Le Petit Robert).

Відповідно до критерію віднесення неологізму до певної ситуації спілкування, А. Ерман розрізняє «первинні неологізми» (*néologismes primaires*), які номінують нові поняття, і «перекладні неологізми» (*néologismes traductifs*), які утворюються в процесі перекладу в разі відсутності еквівалента в мові перекладу [10, с. 37].

У результаті дослідження відзначимо, що представлені вище типології неологізмів ґрунтуються на трьох основних критеріях:

1) критерій категоризації, який дає змогу розмежувати поняття «формальний неологізм» – «семантичний неологізм»;

2) словотвірний критерій, який сприяє виявленню основних словотворчих характеристик неологізмів;

3) семантичний критерій, який дає змогу розкрити семантико-прагматичний потенціал нових лексичних одиниць, а також запозичень як особливого підкласу неологізмів.

Висновки і пропозиції. У результаті дослідження фундаментальних праць з теорії неології романістів ми дійшли висновку, що особливості побудови лінгвістичної теорії неології зумовлені кількома базовими принципами: 1) визначенням і різнобічною інтерпретацією понять «неологія» і «неологізм»; 2) сприйняттям та інтерпретацією в романістиці понять «нове», «інновація», «нововведення», «новотвір»; 3) розширенням уявлень про неологізм як фундаментальну категорію не тільки неології, а й неографії.

Саме поняття «неологізм» отримує різнобічну інтерпретацію, унаслідок чого може розглядатися то як мовна (лексична) одиниця, то як мовна (стилістична, оказіональна, індивідуально-авторська) одиниця.

Це зумовлено широким уявленням про поняття «нове», а також розумінням концепту «неологізм» як соціально-історичної категорії.

Особливу увагу дослідників спрямовано на розгляд внутрішньомовних і немовних факторів, які впливають на формування нових концептів і реалій, а також на їх подальше поширення та використання в мові, наприклад, розвиток суспільства, соціальні й культурні зміни, розвиток ЗМІ, інтенсивне суспільно-політичне життя, конвергенція культур, глобалізація. Усі ці чинники зумовлюють особливо динамічний збагачення мови новими одиницями.

Перспективою подальших досліджень є вивчення актуальних напрямів у неології, а також дихотомія неологізм – оказіональне слово.

Список літератури:

1. Arnaud R. Les marques de fabrique. Quelques réflexions. Paris : CILF, La banque des mots № 4, 1972. P. 16–24.

2. Dubois J. Etude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain. P. : Larousse, 1962. 118 p.

3. Gaudin F., Guespin L. Initiation à la lexicologie française. De la néologie aux dictionnaires. Bruxelles : Ed. Duculot, 2006. 249 p.

4. Goosse A. La néologie française aujourd'hui. *Conseil International de la langue française*. Paris, 1975. P. 73.

5. Goosse A. De l'accueil au refus. *La banque des mots.* Paris : CILF, 1971. № 1. P. 37–44.

6. Guilbert L. Théorie du néologisme. Cahiers de l'AIEF. 1973. № 25. P. 9–29. URL: http://www.persee.fr/doc/caief_0571-5865_1973_num_25_1_1020 (дата звернення: 12.02.2021).

7. Guilbert L. La créativité lexicale. P. : Larousse, 1975. 285 p.

8. Guiraud P. Les jeux de mots. Vendome, 1976. P. 39–66.

9. Hagège C. Voies et destins de l'action humaine sur les langues. *La réforme des langues*. Hambourg, 1983. Vol. 1. P. 11–26.

10. Hermans A., Vansteelandt A.Neologie traductive. *RINT, Terminologies Nouvelles (Nouveaux outils pour la néologie).* 1999. № 20. P. 37–44.

11. Matoré G. Le néologisme: naissance et diffusion. *Le français moderne*. Paris : CNRS, 1952. № 2. P. 87–92.

12. Pruvost J., Sablayrolles J.-F. Les néologismes. 2-e édition. Paris : PUF, 2012. 127 p.

13. Quemada B. A propos de la néologie. *La banque des mots.* Paris : CILF, 1971. № 2. P. 137–156.

14. Rey-Debove J., Tournier J. Etude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains. Paris : Mouton, 1987. 329 p.

15. Riffaterre M. La durée et la valeur stylistique du néologisme. *The romanic review.* 1953. № 44. P. 282–289.

16. Sablayrolles J.-F. Néologismes: Une typologie des typologies. *Cahiers du CIEL.* 1996. P. 26. URL: http://www.eila.univ-paris-diderot.fr/recherche/clillac/ciel/cahiers/1996-1997 (дата звернення: 12.02.2021).

17. Sablayrolles J.-F. La néologie en français contemporain. Examen du concept et analyse de productions néologiques récentes. Paris : Honoré Champion, coll. «Lexica», 2000. № 4. 589 p.

18. Sablayrolles J.-F. Fondements théoriques des difficultés pratiques du traitement des néologismes. *Revue française de linguistique appliquée*. Lexique : recherches actuelles, 2002. Vol. VII-1. P. 971–953.

19. Sablayrolles J.-F. L'innovation lexicale. Paris : Honoré Champion, 2003. 476 p.

20. Sablayrolles J.-F. Le sentiment néologique. *L'innovation lexicale*. Paris: Honoré Champion, 2003. P. 279–295.
21. Sablayrolles J.-F. Terminologie de la neologie: lacunes, flottements et trop pleins. *Syntaxe et sémantique*. Presses Universitaires de Caen, 2006. № 7. P. 79–89. URL: https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00154401 (дата звернення: 12.02.2021).
22. Sablayrolles J.-F. Néologie et dictionnaire(s) comme corpus d'exclusion. *Néologie et terminologie dans la lexicographie francophone*. Paris : Champion, coll. «Lexica», 2008. P. 19–36.
23. Tournier M., Bonnafous S. Analyse du discours, lexicométrie, communication et politique. *Langages.* P. : Larousse, 1995. № 117. P. 67–81.
24. Walter H. Le français dans tous les sens. Paris : Edition Robert Laffont, 1989. 244 p.

Kosovych O. V. NEOLOGISM AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH IN ROMANCE STUDIES

In this article, on the basis of study of fundamental works on the theory of neology of novelists, it is established that the peculiarities of the construction of linguistic theory of neology are due to several basic principles: 1) definition and comprehensive interpretation of "neology" and "neologism"; 2) perception and interpretation of the concepts "new", "innovation", "innovation" in Romance studies; 3) the expansion of ideas about neologism not only as a fundamental category of neology, but also of neography.

The concept of "neologism" receives a multifaceted interpretation, as a result of which it can be considered as a linguistic (lexical) unit, or as a linguistic (stylistic, occasional, individual-authorial) unit.

This is due to a broad understanding of the concept of "new", as well as an understanding of the concept of "neologism" as a socio-historical category.

The author outlines the state of studying the nature of neologism, which is an extension of the study of the problem of language category, presents the main basic theoretical propositions of the linguistic theory of neology in Romance studies.

The article notes that that the formation of the linguistic theory of neology is observed only in the second half of the XXth century (1960–1970) in the process of consolidating the concepts of "neology" and "neologism" as the status of scientific and those that have relevant significance. The designation of the term "neology" remains ambiguous in the foreign linguistic tradition and is limited to the representation of neologisms as new lexical units without reference, however, to possible signs of revealing the novelty of tokens. A number of theoretical aspects of the study of new lexical items are affected and used exclusively in close connection and interaction with practical tasks (preparation of lexicographic sources). However, more theoretical research in the field of new word science belongs to French and domestic researchers.

The author emphasizes that the researchers pay special attention to the consideration of intralinguistic and non-linguistic factors that influence the formation of new concepts and realities, as well as their further dissemination and use in language, such as: social development, social and cultural change, media development, intensive social political life, convergence of cultures, globalization. All these factors cause a particularly dynamic enrichment of language with new units.

Key words: *Romance sudies, innovation, neology, neologism, formal neologism, semantic neologism.*

УДК [659.1:005.32]:811.133.1
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/46

Семенова О. В.
Горлівський інститут іноземних мов
Донбаського державного педагогічного університету

ЕМОТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЯК ПРАГМАТИЧНИЙ СКЛАДНИК РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

Стаття розкриває сутність емоцій у контексті рекламного спілкування та їхній прагматичний ресурс. Сучасний друкований рекламний текст як феномен масової культури, головною відмінністю якого є фактор емоційного впливу на індивідуальну та масову свідомість реципієнта, на політичні, соціальні та культурні процеси, становить особливий інтерес для вивчення теорії емотивності. Емоційний вплив потребує використання певних механізмів, за допомогою яких здійснюється основний задум реклами – привернути увагу, проінформувати про предмет реклами та спонукати до дії. Метою такого впливу є зміна когнітивної структури адресата для того, щоб отримати відповідні зміни його поведінкової структури.

Автор рекламного тексту косметичної продукції використовує загальновідомі прийоми переконання, як то маніпуляція, акцент на позитивних чи негативних результатах продукції, емоційно-оцінна лексика, стилістичні прийоми тощо. Пам'ятаючи про унікальну властивість емоцій, котрі здатні приховано чинити вплив на свідомість людини, а за необхідності й «блокувати» процеси когнітивної обробки інформації, рекламісти намагаються встановити довготривалі відносини між брендами та цільовою аудиторією. Виявляється, що специфіка рекламного тексту може бути зумовлена такими факторами, як перлокуція, відсутність встановленого стандарту, синтаксична композиція, особливі відносини між адресантом (компанією, бенефіціантом) і адресатом (клієнтом, агенсом), комунікативна стратегія. Вживання стилістичних тропів у рекламному тексті створює позитивний емоційний фон, певні почуття, надає тексту експресивності, перетворює їх на ефективні впливові засоби, які відтворюють неповторну яскравість тексту, допомагають створити бездоганний образ жіночої краси, маніпулюють свідомістю читача – потенційного покупця, допомагають окреслити дієву прагматичну спрямованість.

Ключові слова: *рекламний текст, експресивні засоби, прагматика емоцій, емоційний вплив, маніпуляція.*

Постановка проблеми. Інтерес до вивчення рекламної комунікації визначається роллю реклами в сучасному соціумі. Суспільство неможливо уявити без реклами, вона стала невід'ємною складовою частиною всіх медіа та піар-компаній. Сьогодні реклама є окремим видом комунікації, головною особливістю якої є фактор впливу на індивіда та на суспільну свідомість шляхом формування й нав'язування життєвих цінностей. Пильна увага до прагматичного аспекту реклами зумовлена її цілепокладанням, що полягає не тільки в інформуванні аудиторії, але і в ефективному впливі на поведінку потенційних покупців. Рекламний текст спрямований на переконання, вмовляння, навіювання, всі завдання вирішуються зазвичай шляхом маніпулювання. Сугестивний ефект, притаманний рекламним текстам, формує споживчий попит, який просуває товар на ринку та встановлює зв'язок між прагматикою реклами та її маркетинговою природою.

Сучасний друкований рекламний текст становить особливий інтерес для вивчення теорії емотивності з огляду на свою комунікативну специфіку. По-перше, друкована реклама як феномен масової культури має велику соціальну значущість, присутня в багатьох сферах суспільного життя, є основним засобом спілкування між виробником / продавцем і потенційним споживачем. По-друге, не можна не враховувати абсолютно нові підходи до створення рекламного тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці пильна увага вітчизняних і зарубіжних лінгвістів прикута до вивчення стилістичних, композиційних, комунікативно-прагматичних, експресивних особливостей рекламних текстів (Ю.А. Зацний, Є.С. Кара-Мурза, К.Л. Бове, І.О. Анніна, О.Ю. Арешенкова, У.Ф. Аренса, Ю.О. Гордєєв, Г.Є. Хоменко, Ч.Г. Сендідж, М.М. Кохтев, В. Фрайбургер, Н.А. Корнєва, Л.В. Мінаєва, Н.Г. Єсипенко,

П.У. Мінарді А.Ю. Морозова та ін.). Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що емоції, які людина підсвідомо приховує, поступово стають основною мішенню рекламодавців. «Емоційний фактор реклами можна пояснити тим, що у своїй споживчій поведінці люди обирають, довіряючи своїм емоціям і душевному прагненню. Архетипи й емоції стають важливішими за раціональні доводи» [1, с. 34]. Іншими словами, сам лише факт присутності індивіда під час якої-небудь події ще не означає, що він пам'ятатиме всі подробиці в майбутньому, але якщо факти, ідеї, враження несуть емоційну компоненту формування довгострокової пам'яті, то встановлення позитивних асоціативних зв'язків досить імовірне.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки було виявлення основних емоційних констант французького рекламного тексту та визначення їх прагматичного потенціалу.

Об'єктом дослідження виступили рекламні тексти косметичної продукції, а предметом – лінгвістичні засоби прагматичного спрямування. Практичним матеріалом слугували друковані рекламні тексти, відібрані із провідних французьких періодичних видань.

Виклад основного матеріалу. Емоції є особливим видом психічних процесів або стану людини, які виражаються нашим переживанням ситуацій, явищ або подій. Переживання створюють, регулюють фізичні рефлекси, соціальні почуття, торкаються системи цінностей, особистих задумів і мотивації. Емоції можуть виникати як у реальному, так і в ірреальному просторі. Завдяки продуктам культури формується загальна емоційна мова, загальний досвід емоційних хвилювань, ширший за індивідуальний досвід індивіда. Сучасні лінгвістичні дослідження свідчать, що емоції є одними з головних складників мови. Людина використовує її не тільки для вираження будь-якої думки або твердження, але і для трансмісії емоційного ставлення до навколишнього середовища. Емоції, потрапляючи до мови, закріплюються у словах, а за необхідності – розпізнаються за їх допомогою. На рівні мови емоції набувають форму емотивності.

Емоції є психологічною категорією, а емотивність – мовною, за допомогою її засобів можливо передати емоційність як психічний стан, соціальні та індивідуальні емоції [2, с. 78].

Рекламний текст є «прагматичним текстом» на тій підставі, що в ньому актуалізуються певні комунікативні стратегії. «Прагматика вивчає умови, за яких людина використовує мовні знаки», зорієнтована на розуміння умов адекватного вибору і вживання мовних одиниць задля досягнення кінцевої мети комунікації – вплинути на партнерів у процесі їхнього мовленнєвого акту. Рекламний текст, власне, і є мовленнєвим актом, у якому представлені адресант, адресат та об'єкт повідомлення – висловлювання [3, с. 317].

Прагматика емоцій розглядається крізь призму специфічного світогляду, базисних уявлень будь-якої нації як членів єдиної лінгвокультурної спільноти, що сформувалася у їхній свідомості під впливом історичних, соціальних і культурологічних факторів. До етноспецифічних особливостей сучасного французького друкованого рекламного тексту відносять самобутність, неординарний творчий підхід, емоційність, експресивність, естетичні елементи рекламної компанії, гумор, витонченість як текстового, так і візуального ряду.

Сучасний друкований текст не ставить за мету змусити споживача зробити покупку, а створює навколо товару красиву емоційну історію, мрію. Друкований рекламний текст визначається як особливий вид текстів масової комунікації, створений за допомогою різних лінгвістичних і екстралінгвістичних засобів, що містить у собі інформацію про товар, має специфічні композиційні, семантичні характеристики, особливу прагматичну установку та жанрову належність.

Рекламний текст косметичної продукції застосовує аналогічні прийоми переконання, як і будь-яка інша реклама: позитивну або негативну активізацію, позитивний або негативний висновок, вираження симпатії, почуття обов'язку до самооцінки й авторитету. Фахівці в галузі маніпуляцій і впливу декларують чималу кількість методів і прийомів впливу на адресата саме в рекламних текстах косметики. Суттєвої різниці між косметичними засобами не існує, тому автори рекламних текстів звертаються до маніпуляцій. Більшість косметичних засобів, які рекламуються, орієнтовані на жінок. Традиційними рисами, з якими асоціюються жінки, вважаються чуттєвість характеру, ніжність та емоційність. Враховуючи ці фактори, рекламісти створюють рекламні тексти з надмірним набором емоційно-оцінної лексики (епітетів, метафор, порівнянь, перебільшень, повторів тощо), створюючи рекламний образ привабливим, чуттєвим і захоплюючим. У таких рекламних текстах продається не товар, а щось нематеріальне, на кшталт молодості, здоров'я, краси, привабливості, впевненості, захоплюючого погляду. У рекламному тексті косметичних засобів головний акцент робиться на почуттях,

емоціях, які відчуває жінка від естетично привабливого зовнішнього вигляду товару або після його використання. Зазвичай маркетологи акцентують увагу на основних жіночих проблемах і пропонують їх миттєве вирішення.

Ефективним емоційно-прагматичним засобом, що сприяє привабливості рекламного тексту, є метафора, яка завжди оригінальна, неповторна, додає ексклюзивності й ефективності. Використання метафори важливе для привернення уваги до рекламного тексту, для створення асоціативних зав'язків між предметами та ситуаціями, що можуть бути змістовно відмежовані один від одного. Метафора слугує засобом складного та вишуканого рекламного образу.

Розглянемо декілька прикладів рекламних текстів косметичної продукції: «TATA HARPER. Cette crème 100% naturelle *répare la barrière protectrice de la peau et redonne souplesse et éclat à la peau*» [4]; «ALAENA. Cette crème se compose notamment d'extrait de graines germées, un actif phare breveté de la maison venue tout droit de Biarritz. Elles vont *jouer sur les signes visibles de l'âge* dont le dessèchement, la perte de fermeté et l'éclat de la peau» [4]; «*EUGÈNE PERMA*. Ce shampoing *restaure et illumine la chevelure*. Il est idéal pour tous types de cheveux» [5]; «*LASARTIGUE*. <...> Son parfum, aux notes de fleurs fraîches, *enveloppe* la chevelure tout en légèreté. Grâce à sa texture fluide sans fini gras, cette huile vegan *nourrit*, *répare* et *régénère* le cheveu sans l'alourdir. Elle *contient en son coeur* le Nectar des Rêves, alliance de 4 huiles précieuses: l'huile d'Argan hautement nutritive, l'huile d'Abricot adoucissante, l'huile de Camélia fortifiante, l'huile de Géranium d'Egypte réparatrice [9]»; «*JEANNE PIAUBERT. PEAU D'ANGE*. Cette version délicate qui fleure bon l'été *dépose son voile léger sur le corps* et *vient sublimer notre chevelure* tout en conservant sa composition <...>» [10]; «*MARC JACOBS BEAUTY* promet de *redéfinir le regard* en alliant routine skincare et routine make-up. Côté skincare? Ce mascara vegan enrichi en vitamine B5 *aide à faire pousser* les cils et *les rendre plus forts* pour qu'ils deviennent de plus en plus sains au fil des applications. Côté make-up? <...>» [14].

Вищезазначені косметичні компанії використовують метафори, підкреслюючи переваги кремів, масок (оновлення, живлення шкіри обличчя, розгладження зморшок, збереження краси), засобів для догляду за волоссям (регенерують і збагачують блиском волосся), туші для вій (зробить привабливим погляд і збільшить об'єм).

Наступні приклади рекламних текстів косметичної продукції таких компаній, як Kiehl's, Dior, Kérastase містять ще один із засобів емоційно-прагматичного спрямування – порівняння: «*KIEHL'S*. Le racine de ginseng rouge présente dans la formule contribue au renouvellement cellulaire de l'épiderme et le miel de Manuka agit *comme un véritable bouclier* contre les agressions extérieures» [4]; «*DIOR*. Cette crème riche anti-âge globale née de la science des cellules mères et de l'expertise florale Dior. Elle agit *comme un baume réparateur* et apporte à la peau une nutrition intense» [4]; «*KÉRASTASE*. Sans silicone, il est enrichi à l'huile de Noix du Brésil d'Amazonie, il offre aux cheveux 48h de nutrition profonde et durable. Il nettoie la fibre et agit *comme un bouclier* qui empêche les particules de pollution de s'y redéposer» [5]. Косметичні компанії у своїх рекламних текстах застосовують порівняння задля створення більшої емоційності, так, наприклад, деякі компоненти крему для обличчя порівнюють із захисним щитом від зовнішніх подразників або з відновлювальним бальзамом, зволожуючий компонент – із шовком; після використання шампуню волосся порівнюють із шовком, який асоціюється у об'єктів реклами з м'якістю та гладкістю.

У рекламних текстах зустрічаються випадки вживання такого стилістичного прийому, як полісиндетон, коли однорідні члени речення об'єднуються однаковим сполучником, щоб донести до потенційного покупця певну якість косметичного товару: «TATA HARPER. Cette crème 100% naturelle répare la barrière protectrice de la peau *et* redonne souplesse *et* éclat à la peau» [4].

У рекламних текстах можна натрапити на лексичні одиниці певної галузі або терміни, тому що науковість цікавить адресата, збільшуючи сугестивний потенціал: «*KÉRASTASE*. Sans *silicone*, il est enrichi à l'huile de Noix du Brésil d'Amazonie, il offre aux cheveux 48h de *nutrition* profonde et durable. Il nettoie la *fibre* et agit comme un bouclier qui empêche les particules de pollution de s'y redéposer» [5].

Оригінальність тексту відіграє важливу роль у рекламному тексті, її основою метою є порушення стереотипів. Ефективність рекламного тексту досягається також за допомогою іншого стилістичного прийому – епітету, котрий створює живий образ рекламного продукту, щоб підкреслити ту чи іншу перевагу продукції та додати позитивної оцінки. Застосування епітетів у рекламному тексті жіночої косметики пояснюється створенням «правильного» образу жіночої краси, нав'язуванням жінкам стандартів, до яких необхідно прагнути та яких слід дотримуватися: кольору волосся, відтінку зубів, тону пудри, кольору губної помади, стану шкіри тощо.

Неможливо уявити рекламні тексти косметичної продукції без прикметників, котрі, виконуючи роль епітетів, слугують для того, щоб продемонструвати ефективність, користь від застосування косметичної продукції: «*ESTÉE LAUDER*. Cette crème anti-âge est dotée d'une haute technologie particulièrement concentrée en actif. La peau devient plus lisse, lumineuse et re bondie» [4]; «*KÉRASTASE*. Sans silicone, il est enrichi à l'huile de Noix du Brésil d'Amazonie, il offre aux cheveux 48h de nutrition *profonde* et *durable*» [5]; «*KIEHL'S*. De quoi avoir la peau *reboostée*, *protégée* et *lumineuse*» [4]; «*DIOR*. Et s'il y en a bien un qui nous fait de l'oeil, c'est le fond de teint Diorskin Forever Natural Nude vendu à 49,50€. Un fond de teint à la texture *fraîche* et *légère*, qui laisse un fini *naturel* et *lumineux*. Concentrée en eau florale, elle contient dans sa formule un complexe qui renferme 3 fleurs *bienfaisantes* pour avoir, jour après jour, une peau plus *belle* et plus *hydratée*» [8]; «*UNIQ ONE DE REVLON PROFESSIONAL*. <...> En somme, un masque *sublimateur rapide* et *efficace* pour les cheveux *secs*, *abîmés*, *ternes* et sans *éclat*!» [6]; «*L'OREAL PARIS*. Une brosse ultra *flex* pour allonger le moindre cil et une formule ultra *crémeuse* pour le retirer facilement, sans risque de dommage... Ce mascara promet un regard de biche XXL avec des cils *longs* et *démultipliés»* [12]; «*CHARLOTTE TILBURY*. <...> On use et abuse des 22 teintes disponibles – nuances de rose, beige et rouge – riches en pigments à l'effet 3D pour arborer des lèvres *pulpeuses* et *gorgées* de santé <...>» [13].

Риторичне питання спрямоване на те, щоб потенційний покупець краще зміг запам'ятати змістову складову частину рекламного тексту. Маніпулятивна функція риторичного питання спонукає потенційного покупця до покупки косметичного засобу. Завдяки асиметричній формі та змісту риторичне питання має прагматичний потенціал, встановлює контакт із об'єктом реклами, викликає його інтерес, робить жвавим виклад інформації, апелює до почуттів і фонових знань, сприяє позитивному сприйняттю: «*NIDÉ.CO*. Des crèmes anti-rougeurs, des sticks anti-boutons, des sérums ultra hydratants <…> Un lendemain de fête difficile pour la peau? Un cycle menstruel qui nous offre des boutons non désirés? Des bouffées de chaleur qui déshydratent l'épiderme? Nidé.co s'occupe de tout <...> grâce à nous» [7].

Поряд із риторичним питанням рекламісти можуть застосовувати риторичний вигук, який підсилює виразність рекламного тексту: «*UNIQ ONE DE REVLON PROFESSIONAL*. <...> En somme, un masque sublimateur rapide et efficace pour les cheveux secs, abîmés, ternes et sans éclat!» [6]; «L'huile *DHC* <...> composée d'huile d'olive, le soin DHC va littéralement faire glisser les résidus de maquillage de notre peau – l'époque des frottement vigoureux à coups de lingettes est loin derrière nous. Saturée en antioxydants qui protègent, l'huile convient à toutes les peaux, même les plus sensibles. Et à toutes celles prônes à la peau grasse, pas de panique, malgré sa texture onctueuse, on vous garantit que cette huile ne laisse aucun film gras. Hourra! On l'applique à sec pour un meilleur résultat et on rince à l'eau tiède pour se débarrasser des impuretés. Sérieusement impressionnante, l'essayer, c'est l'adopter, on vous aura prévenu!» [11]; «*CHARLOTTE TILBURY*. <...> On use et abuse des 22 teintes disponibles – nuances de rose, beige et rouge – riches en pigments à l'effet 3D pour arborer des lèvres pulpeuses et gorgées de santé. Le truc en plus? Son extrémité biseauté permet une application ultra précise à tout moment de la journée. Pas étonnant que ce produit de beauté bestseller soit vendu toutes les 30 secondes à travers le monde!» [13]

Розповідна форма викладення інформації має прагматичну спрямованість, якщо рекламний текст представлений у вигляді низки номінативних речень. Як наслідок, виникає впливовий ефект: динамічність синтаксичної побудови зумовлює швидке сприйняття інформації, а стислість допомагає краще її запам'ятати. За допомогою цього прийому автор створює «візитівку» рекламного повідомлення, адресованого широкій аудиторії з різними смаками та потребами: «*UNIQ ONE DE REVLON PROFESSIONAL*. Le Masque en Spray sans rinçage *démêle* les cheveux, *facilite* le séchage et le lissage tout en protégeant de la chaleur. Il *aide* également à la tenue du coiffage, il *texturise* les cheveux, *dompte* les frisottis, *redonne* souplesse à la crinière et *évite* la formation de fourches sur les pointes des cheveux <...>» [6]; *LASARTIGUE*. <...> Son parfum, aux notes de fleurs fraîches, *enveloppe* la chevelure tout en légèreté. Grâce à sa texture fluide sans fini gras, cette huile vegan *nourrit*, *répare* et *régénère* le cheveu sans l'alourdir. Elle *contient* en son coeur le Nectar des Rêves <...> [9].

Висновки і пропозиції. Отже, шляхом створення певного емоційного настрою рекламодавці прагнуть реалізувати свої основні інтенції – не просто продати товар, а встановити довготривалі відносини між брендами та покупцями, що досить непросто за умов конкуренції. Внаслідок прихованого впливу на свідомість адресат сприймає рекламу некритично, запам'ятовує її, виділяє з-поміж інших. Встановлено, що вживання експресивних стилістичних засобів у рекламних текстах

косметичної продукції створює позитивний емоційний фон, певні почуття, експресію. Звернення до таких лінгвістичних засобів дозволяє максимально ефективно впливати на підсвідомість споживача, спонукаючи його придбати косметичну продукцію. Проаналізувавши рекламні тексти в аспекті прагматичної спрямованості, ми дійшли висновку, що автори реклами створюють живі експресивні тексти задля максимального впливу на читача – потенційного покупця. Перспективним вбачається розгляд екстралінгвістичних компонентів рекламного тексту косметичної продукції як одиниць маркетингової комунікації та кодування конкретного акту рекламної комунікації.

Список літератури:

1. Густав Ле Бон. Психология народов и масс. Санкт-Петербург : Изд. «Макет», 1995. 167 с.
2. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Москва : URSS, 2008. 208 с.
3. Коваленко Є. Рекламний дискурс: лінгвістичні аспекти вивчення. *Лінгвістичні студії.* 2009. Вип. 19. С. 314–319.
4. 25 crèmes anti-âge pour avoir une peau lumineuse et rebondie. URL: https://www.elle.fr/Beaute/Soins/Tendances/Creme-anti-age (дата звернення: 15.02.2021).
5. Pourquoi le shampoing micellaire risque bien de détrôner votre shampoing habituel? URL: www.elle.fr/Beaute/Cheveux/Tendances/Pourquoi-le-shampoing-micellaire-risque-bien-de-detroner-votre-shampoing-habituel (дата звернення: 26.02.2021).
6. Découvrez le masque cheveux le plus vendu sur Amazon. URL: https://www.cosmopolitan.fr/masque-cheveux-amazon,2039016.asp (дата звернення: 2.12.2020).
7. #ELLEBeautyCrush : Nidé.co, la marque de soins créé avec vous. URL: https://www.elle.fr/Beaute/News-beaute/Soins/ELLEBeautyCrush-Nide-co-la-arque-de-soins-cree-avec-vous-389928 (дата звернення: 25.01.2021).
8. Les fonds de teint pour peaux sèches. URL: https://www.cosmopolitan.fr/,beaute-les-fonds-de-teint-pour-peaux-seches,2104,1405848.asp (дата звернення: 14.02.2021).
9. Concours beauté avec lazartigue. URL: https://www.elle.fr/Beaute/pages/remportez-votre-huile-des-reves-lazartigue (дата звернення: 10.03.2021)
10. #ELLEBeautyCrush: Peau d'ange, l'huile qu'il nous faut pour sublimer notre peau cet été. URL: https://www.elle.fr/Beaute/News-beaute/Soins/ELLEBeautyCrush-Peau-d-ange-l-huile-qu-il-nous-faut-pour-sublimer-notre-peau-cet-ete-3686180 (дата звернення: 6.03.2021).
11. Cette huile démaquillante se vend toutes les 10 secondes. URL: https://www.elle.fr/Beaute/News-beaute/Soins/Cette-huile-demaquillante-se-vend-toutes-les-10-secondes-3680783 (дата звернення: 6.03.2021).
12. Quels seront les mascaras stars de 2021? URL: https://www.vogue.fr/beaute/article/mascaras-stars-2021-beaute (дата звернення: 19.01.2021).
13. Pourquoi ce rouge à lèvres Charlotte Tilbury se vend toutes les 30 secondes à travers le monde? URL: https://www.vogue.fr/beaute/article/rouge-a-levres-charlotte (дата звернення: 29.09.2020).
14. Découvrez le nouveau mascara Marc Jacobs avec le Vogue Paris de juillet 2020. URL: https://www.vogue.fr/beaute/article/marc-jacobs-parfait-mascara-vegan-at-lashd (дата звернення: 30.06.2020).

Semenova O. V. EMOTIVE COMPONENT AS A PRAGMATIC CONSTITUENT OF ADVERTISING TEXT

The article reveals the essence of emotions in the context of advertising communication and their pragmatic resource. Modern printed advertising text, as a phenomenon of mass culture, the main difference of which is the factor of emotional impact on the individual and mass consciousness of the recipient, on political, social and cultural processes, is of particular interest to study the theory of emotiveness. Emotional impact requires the use of certain mechanisms through which the main purpose of advertising is carried out – to attract attention, inform about the subject of advertising and impel to action. The purpose of such an impact is to change the addressee's cognitive structure in order to obtain appropriate changes in this behavioral structure.

The author of the advertising text of cosmetic products use well-known methods of persuasion, such as manipulation, emphasis on positive or negative effects of the products, emotional and evaluative vocabulary, stylistic devices, etc. Keeping in mind the unique properties of emotions that can covertly affect a person's consciousness and, if necessary, "block" the processes of cognitive processing of information, advertisers try to establish a long-term relationship between the product and the target audience. It turns out that the specificity of the advertising text may be due to such factors as perlocution, lack of established standard, syntactic composition, special relations between the addressant (company, beneficiary) and the addressee (client, agent), communicative strategy. The use of stylistic tropes in the advertising text creates a positive emotional background, certain feelings, gives the text expressiveness, turns them into effective influential means that reproduce the unique brightness of the text, help to create a flawless image of female beauty, manipulate the consciousness of the reader – potential buyer, help to outline an effective pragmatic orientation.

Key words: *advertising text, expressive means, pragmatics of emotions, emotional impact, manipulation.*

ТЮРКСЬКІ МОВИ

UDC 811.512.162
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/47

Asadova M. F.
Baku Slavic University

GRAMMATICAL AND STYLISTIC FEATURES OF FIXED WORD COMBINATIONS IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE WESTERN GROUP DIALECTS

The article has been dedicated to grammatical features of phraseological units (phrasemes) in the Azerbaijani language western group dialects. According to the grammatical peculiarities, phraseological units in question are divided into two groups: noun and verb collocations, just as in the traditional linguistics. In the analysis noun and verb collocations are classified according to the number of constituents and parts of speech, and the role of grammatical units in these combinations is analyzed. Fixed word combinations are on the spotlight in our language in terms of both content and structure. Nouns and verbs play an important role in the formation of fixed word combinations being in different structures and functions. Of course, the usage frequency of parts of speech in fixed word combinations is different. While considering the Azerbaijani language western group dialects, it becomes clear that the number of verb phrasemes is higher than the other ones. Even though noun phrasemes are less by number, they have richer semantic peculiarities.

An important portion of fixed phrases is phrases whose main element is a verb. Speaking of which, it should be noted that features and structures of verb-phrases depend on the grammatical features of the language. That is why verb-phrases are different in different dialects. Unlike verbs, nouns are based on the importance of the "essence" in terms of their lexical meanings. This essence can be manifested by material, ideal, logical and grammatical categories formed through linguistics units. However, action, condition, relationships are expressed in lexical meanings of verbs, and in its center there is a "sign" which is considered a logical category.

All verbs are universal with their own lexical meaning; therefore, every verb with full meaning gets closer to syntagma. Every verb, as a nominative unit, has an onomasiology form. Analysis of action verbs in terms of structure and semantic paradigm showed that some static verbs are a derivative form of action verbs. Fixed verb-phrases are considered an equivalent to verbs according to their functions and carry all lexical and semantic features of verbs.

Key words: *Western group dialect and accents, noun phrasemes (phraseology units, phrases), verb phrasemes (phraseology compounds), two-component and multi-component collocations.*

One of the linguistics units that have beenb formed and developed through the combination of cogitation and language is fixed-word combinations. Fixed-word combinations represent not only nominative (naming), informative (data) attitude to events and facts, but also personal and emotional reflection. More specifically, fixed-word combinations reflect figurative expression means of the language. We should note that fixed-word combinations being an equivalent to individual words is among controversial issues in the linguistics. There are a lot of fixed-word combinations that, can perfectly replace a word, for example, başa düşmək (to understand), qulaq asmaq (to listen), yola düşmək (to depart) etc. However, even though dynamics of the compounds is discerned in most fixed-word combinations, they cannot be substituted by individual words.

Dozens of compounds can be examples of this type. This is a natural phenomenon. Phraseology compounds are readily available in the language, and therefore they are close to vocabulary [2, p. 149] and often overlap. In this sense, the lexical-semantic study of fixed word combinations is among pressing topics in the linguistics. Fixed word combinations are on the spotlight in our language in terms of both content and structure. Nouns and verbs

play an important role in the formation of fixed word combinations being in different structures and functions. Of course, the usage frequency of parts of speech in fixed word combinations is different. While considering the Azerbaijani language western group dialects, it becomes clear that the number of verb phrasemes is higher than the other ones. Even though noun phrasemes are less numerous by number, they have richer semantic peculiarities. Let us consider each of them separately "In order to classify phraseological units in terms of meanings and grammatical structures we need to study their lexical, morphological, syntactical peculiarities in a detailed way" [15, p. 27]. Unlike other word combinations, phraseological units are grammatically stable word groups. Therefore, there is a big difference between morphological and syntactical structures of fixed word combinations. According to researchers, this feature is common for agglutinative languages [15, p. 16]. In general, classifying phraseological units according to grammatical structures is not something easy. The reason for this is that phraseological units are integral and unchangeable ones in terms of structure and semantic meaning. "Being semantically integral also limits grammatical independence of phraseological units and makes them grammatically unchangeable" [9, p. 108].

Noun phrasemes in the western group dialects of the Azerbaijani language. The most common type of fixed word combinations are noun phrasemes. Such phrasemes are composed of either nouns or substantivized parts of speech. "These phrasemes are formed like I, II, III type noun phrasemes, but unlike them these phrasemes are not independent, but stable" [6, p. 269]. Noun phrasemes in the Azerbaijani language are formed in a few different ways. M. Mirzaliyeva has sorted them out this way: 1) adjective+noun; 2) noun+noun; 3) noun+adjective; 4) noun+adverb; 5) those in which the first part is numeral; 6) those which are in a form of a sentence [9, p. 109–113]. M. Mirzaliyeva's model for Oghuz group of theTurkic languages is relevant for the western groups, and we will classify phrasemes of kipchak languages according to those models as well. However, in our view, it is not a good idea to include sentence-form phrasemes to this model as well. We will talk about them separately.

1. Adjective + noun. The western group dialects are rich with such collocations, and they are the main part of phraseology. These types of units differ from other phraseological units in their meanings. Morphological features of adjectives play a significant role in "adjective + noun" model collocations. An adjective can form a phraseological unit in case if it becomes substantivized, and in this case proper nouns act like adjectives. For example, "Nigar qeyrətli" (14, p. 32).

Such phraseological units reflect a person, his ability and habits and natural events.

2. Noun + noun – düşman çəpəri (Shusha); Fatma nənənin hanası (Jabbrayil); gözünün ağı- qarası; əlinin duzu, üzünün suyu; evinin uruzusu; beyninin içalatı (Ganja);

3. Noun + adjective. This type of fixed word combinations are divided into several types:

a) noun+simple adjective – könlü tox – a person who is not into anything, especially money; ağzı boş - a person who cannot keep a secret; dili uzun, qanı xaraf, domba göz, içi boş, başı boş, baxtı qara, ağlı qısa, gönü qalın, çənədən boş, əyaxdan yüngül, əyri ayax, əli kəm. İn these collocations dependent parts are adjectives (usually derived adjectives) and main parts are III person possessive nouns and they have attributive meanings: ağzı bağlı, gözləri yaşlı, üstü örtülü, qapısı açıq, cibi boş, gövdəsi dolu, ürəyi kədərli etc. Parts of such collocations become one compound element of a sentence;

b) adjective + noun – Ağ torpax – a land which does not give a-crop; ağ yağış (pouring rain); boz ay – (march) (Shusha); enni yarpax (Shamkir).

4. Numeral + **noun**: bir çimdik baxdavarnx, bir dıqqa boy, min dilli. These collocations are considered phraseological units with numerals carrying adverbial meaning: bir dəmdə (in one/same pace).

In these models of noun collocations dependent parts approach main parts and become dependent and unable to change. However, main parts can be changed by getting suffixes and can be in grammatical relations with other words. In the western group dialects nouns, adjectives, numerals, pronouns and verbal advectives can directly approach nouns; e. g. "Ağ torpax"; "bir çimdik baxdavarnx", "bir dıqqa boy".

5. Noun + adverb - Papağının içi - (meaning "head"). There are only few examples for this type of fixed word combinations, in such collocations main parts become in three cases of nouns -yönlük, yerlik and çıxışlıq.

There are different considerations on subordination relationship between components of noun collocations. There is no doubt that there is a yanaşma (meaning "approach") relations between components of some substantive combinations yaşıl yamac (green slope), uca çinar (high plane)). Only F. Zeynalov noted that the first part of such combinations is In indefinite possessive case: "We should consider the first part of I type attributive noun combinations

an indefinite (with-out suffixes) possessive case; e. g. uzun yol (long way)" [13]. In fact, there is no ground for considering the first component an indefinite possessive case. However, they can bring about some doubts since there are different approaches on the relationship between the word in an indefinite possessive case and the one after that.

In the previous literature there are not so many different opinions on syntactical relationship between the parties of "the III type noun combinations" (göyün ulduzu (the star of the sky), dünyanın xəritəsi (the map of the world)). A. Damirchizadeh [3, p. 197], M. Huseynzadeh [4, p. 3] noted that the main relationship between components of such combinations is uzlaşma (agreement). They choose agreement relationship by considering the second constituent, but some notes show that even though they talked about agreement relationship, did not object to idare (subordinate word-groups where there is a governing element) relations either. For example, it was not a coincidence that M. Huseynzadeh used the word "main" while talking about attributive noun combinations by saying "the main syntactical relation between parties of the III type attributive noun combinations is agreement" [10, p. 127]. It is clear that the other relation the author indicated is idare. In his grammar book for schools which was published a long ago he stated: "The III type attributive noun combinations are formed through agreement and idare (subordinate wordroups where there is a governing element) relations. These relations are formed with suffixes (possessive and ownership)" [12, p. 25].

Most of scholars who studied this part of the Azerbaijani language, including A. Abdullayev [1, p. 9, 15, 31], R. Khalilov [5, p. 42], H. Mirzazadeh [7, p. 31], Y. Seyidov [11, p. 12–38] and others also noted that there are three kinds of relations-uzlaşma, yanaşma, idarə. This idea has been widely accepted. Alongside nouns, pronouns and infinite verbs and other parts of speech can also be the first component of such combinations with the possessive suffixes (maralın buynuzu (the horn of the deer), qırmızının tündü, sənin nəyin, oxumağın faydası (the advantage of studying), ağıllının məsləhəti (the advice of the wise), oxuyanların bəziləri, beləsinin sözləri etc.). The first constituent being in possessive case shows that there is a governing element.

Fixed verb-phrases in the western group dialects of the Azerbaijani **language.** An important portion of fixed phrases constitute phrases whose main element is a verb. Speaking of which, it should be noted that features and structures of verb-phrases depend on the grammatical features of the language. That is why verb-phrases are different in different diaiects. Let us first anaiyze lexical and semantic peculiarities of verbs before talking about fixed verb-phrases in dialects in question. Unlike verbs, nouns are based on the importance of the "essence" in terms of their lexical meanings. This essence can be manifested by material, ideal, logical and grammatical categories formed through linguistics units. However, action, condition, relationships are expressed in lexical meanings of verbs, and in its center there is a "sign", which is considered a logical category. All verbs are universal with their own lexica! meaning; therefore, every verb with full meaning gets closer to syntagma. Therefore, every verb, as a nominative unit has an onomasioiogy form. The analysis of action verbs in terms of structure and semantic paradigm showed that some static verbs are a derivative form of action verbs. Fixed verb- phrases are considered an equivalent to verbs according to their functions and carry all lexical and semantic features of verbs. The main portion of fixed word combinations is fixed verb-phrases in the western group dialects. These combinations are very rich with their very different structures. Scholars, who studied grammatical structure of the Azerbaijani language so far, think that the reason for such richness is a variety of grammatical forms of verbs. In our opinion, such variety stems from rich semantics of verbs. M. M. Mirzaliyeva writes "The main feature of phraseological compounds is forming different combinations, and the center of this formation is the meanings that the verb carries. Richness of verb meanings gives more possibilities to join with different words and in this case all other exceptions are eliminated" [8, p. 19–20].

Fixed verb-phrases in the western dialects are divided into two groups:

1. Two-component fixed verb-phrases;
2. Multi-component fixed verb-phrases.

Two-component fixed verb-phrases. As it is seen from their name two-component verb- phrases consist of two components. One of the constituents is absolutely a verb, and the other one can be one of parts of speech. These phrases are divided into three groups respective to the structure of attributive word:

1. Attributive verbal phrasemes – ağzına baxmax (to listen/consider one's words), ağzını bağlamax (to muzzle), ağzını yoxiamax (to learn one's opinion), ajığı tutmax (to get angry), ajinnan batmax (to become poor), anqutu çıxmax (to lose weight), arğac keçməx (to discord), arxa çöyürməx (to betray), ara vurmax (to set at variance), ayax çəkmək (to trick), ayağına düşmək (to beg), bab gəlməx (to compiy with), bağanağını ayırmax (to fight, to beat), baxtı vurmax

(to be happy), baxtı bağlanmax (not to get married), barmax basmax (to engage), barmağına dolamax (to make fun of), baş ağartmax (to learn, to become a master), baş dolandirmax (to make ends meet), baş qatmax (to deceive), baş yoldaşı (wife), başa çatmax (to end), başa düşmək (to understand), başa vurmax (to reproach for service), başı çəhməx (to experience sth), başını bişirmək (to deceive), başını bitdəməx (to trick, to deceive), başını doldurmax (to trick, to deceive), başına götürmək (Fuz.) (to speak out loud, to shout), başını toylamax (west) (to deceive), bavar eləməx (Fuz.), beddam eiəməx (Shusha) (to make sb notorious); beyzüm eiəməx (Aghdam, Ganja, Shusha), bin tutmax (Fuz.); fainnət olmax (Fuz), boğaz acmax (Shusha) (to eat a lot), boğaz eiəməx (Füz) (to make pregnant), boğaz olmax (Fuz) (to get pregnant, to owe), boğaz otarmax (Barda) (to eat), boğaza gətirmək (Fuz) (to be fed up), bozbaş qızdırmax (Ganca) (fo fuel disagreement), dilini sürümək; dili təpiməx (Fuzuli); dili gəlməməx; dil bulamax (Füzuli); dil çıxartmax (Aghdam); dodağı qaçmax (Ganja); dolaf gəlməx (Aghdam); dov gəlməx (Aghdam); cama: ayağı (Shusha); can əlmax (Fuzuli); can vermək (Ganca); cana yığmax (Aghdam); canı yanmax (Shusha); canına baxmax (Fuzuli); cıbrığını çəkməx (Fuzuli); cımbat olmax (Aghdam); cib sökmək (Ganja); çapan çalmax (Aghdam, Barda); çəpər çəxməx (Aghdam, Fuzuli); çiçəyi çırtdamax (Aghdam); çiiə çıxartmax (Aghdam); çömçə tutmax (Aghdam); çömçə olmax (Fuzuli); daban döyməx (Fuzuli); dax çəkmək (Shusha); dağa dönmək (Ganja); dalağa gəlməx (west); dalınnan dəyməx (west); dan gəlməx (west); dansıxı çıxmağ (Shusha); daramıt vırmax (Fuzuli); daşını atmax (Fuzuli); deşik axtarmax (Fuzuli) dəfi dönməx (Shusha); dəhnə basmax (Fuzuli); ehdivar bağlamax (Ganja); eyni açılmax; əi çəkməx (Fuz).

1. Two-element fixed verb-phrases whose attributive element is a derived word, arhadara salmax (Barda); çidarrı olmax (Ganja); dağaliıx eləmək (Fuzuli); dəmxud qalmax (Aghdam); dönəlgəsi dönməx (Barda).

2. Two-element fixed verb-phrases whose attributive element is a compound word: – ağzıgöy-çəhliy eləmək – to curse; alabəğır olmax – to be afraid; alabaydağ olmax - to be disgraced; arax- varax eləmək - to reveal; atdöşü eləmək -; baş- beynini doldurmax - to persuade, to trick; baş-göz eləmək - to make sb get married; dəfə-darəx sal- max (Fuzuli); dadamal düşməx (Ganja) - to get into the habit of doing the same action.

Fixed verb-phrases in the western diaiects are divided into following groups according to grammatical forms:

1. Noun in the nominative (common) case + verb: baş ağartmax; baş dolandırmax; baş qatmax; baş yoldaşı; boğaz acmax (Shusha); boğaz eləməx (Fuz); boğaz olmax (Fuz); boğaz otarmax (Barda); ərişdə kəsməx (Jabrayil); fış vurmax (Goy-gol); fikir çəhməx (Jabrayıl, Aghdam); gəhgir olmax; gic eləməx (Barda); gül vurmax (Jabrayil); gün ağlamax (Jabrayil);

2. Noun in the possessive case + verb. We did not stumble across any fixed verb-phrases like this in dialects that were studied.

3. Noun in yonluk case (one of the noun cases in the Azerbaijani language meaning "direction") + verb: əiə aimax (Jabrayil); ələ salmax (Fuz); ələ verməx (Aghdam); ətinə-qanına yerihləməx (Jabrayil); fikrə getməx (Barda); gözünə basmax (Jabrayil); gözünə durmax (Jabrayil); gözünə kül üfürməx (Aghdam); girə keşməx (Jabrayil, Fuzuli);

4. Noun in the case of tasirlik + verb: əli getməx (Jabrayil); əli gəlməx (Jabrayil); əli gətirməx (Jabrayil); əli üzülməx (Jabrayil, Ganja, Goranboy, Shamxor); Fırı tutmax (Jabrayil); Fısı yatmax (Jabrayil); gözü bağlamax (Fuzuli); gözü düşməx (Jabrayil); gözü qızmax (Ganja); gözü tutmax (Aghdam); gözü tüşməx (Fuzuli);

5. Noun in yerlik case (one of noun cases in the Azerbaijani language meaning "place") + verb: gözündə qalxmax (Fuzuli); gözündə qoymax; göydə aimax (Aghdam);

6. Noun in chixishlik case (one of noun cases in the Azerbaijani language meaning "from where") + verb: əl-əyağı yerdən-göydən üzülmək (Jabrayil); əldən-əyaxdan düşməx (Fuz., Jabrayil); əldən saimax (Fuz); boğazdan kəsməx (Yevlax).

Multi-component fixed verb-phrases. These compounds are stable to very diverse composition, that is, the composition of the various semantic shades are united around a new meaning to the words: ağlı yerinə gəlmək; anasınnan əmdiyi südü burnunnan tökmək; arı yeyib namusu dalına atmax; aşına soyux su qatmax; balamançıya dəm tutmax; başı daşdan-daşa dəymək; başı dunux olmax; başına daş saimax; başına götürmək; başına hava gəlmək; başına soyux dəymək; burun tovu vermək (Aghdam); burnunnan uzağı görməmək (Fuzuli); canına əl qatmax (Aghdam); canım boğaza yığmax (Fuzuli); canının hayına qalmax (Barda); çim yağ içində üzməx (Aghdam); çulunu sudan quru çıxarmax (Aghdam); daşı daş üstə qoymamax (Fuzuli); daşı ətəyinnən tökmək (Aghdam); dərisinə saman doldurmax (Aghdam); dərisini boğazınnan çıxarmax (Aghdam); dərdini içəri saimax (Fuzuli); dəstana qoymax (Aghdam); dımıx qalmax (Fuzuli); dırnaxnan ətin arasına girməx (Aghdam); dişğarı iş tutmax (Aghdam); dişi bağırsağını kəsmək

(Shusha); Multicomponent stable verb- phrases: boynuna ip saimax (Aghdam) - to deceive, to make sb get married; boynuna uşax düşmax (Fuz) - to get pregnant; başına hava gəimək (Ganja) - to become crazy, to get mad; başına soyux dəymək (Barda) - to get angry; bir sözünü iki eləmək (Aghdam) - not to listen to sb's words; cin atına minmək (Barda) - to get angry; çatısı boğazına keşməx (Fuzuli) - to escape from sb; düşman dəyirmanına su töhməx - to play into enemy's hands; dızıqquluya dəm vermək (Fuzuli). The statistical analysis of these compounds showed that sometimes within the collocations are either key or auxiliary component: ağlına duz bağlamax; ağzı qatıx kəsməmək; ağzına çullu doyşan sığmamax; ağzına qıfıl vurmax; ağzına qoyut almax; ağzını açıf gözünü yummax; dili ağzına sığmamax (Fuzuli); dili topux çalmax (Shusha); dilini işə salmax (Aghdam); dilinin balasına düşməx (Fuzuli); dilində tük bitmək (Shusha); dilində söz bitif (Ganja); (Aghdam); əl- əyağa düşmək (Jabrayil); əl-əyaxlı olmax (Jabrayil); əl-əyağı yerdən-göydən üzülmək (Jabrayil); əl- əyağını bir yerə bağlamax (Fuz); əl yeri qoymax (Fuz., Ganja). If we look at the examples, we will see that classifying them according to the semantic and grammatical features of the components is challenging.

Interestingly enough, some scholars did divide these verb-phrases into two groups: 1) Phrases that are in a form of a word combination; 2) Phrases that are in a form of a sentence [16, p. 65–75]. From this perspective, we also come across fixed word combinations that are in a form of a sentence: başını soxmağa yer yer axtarmax (Ganja); buğda yeyib cennetden çıxmax (Fuzuli); iki gözünü bir deşihdən çıxarmax (Ganja); ilan əğzınnan qurtarmax (Goranboy); gor öyünə sağlam baş aparmamax (Jabrayil, Fuzuli); ələyi ələnib xəl- viri göydə oynəmax (Fuz). These collocations are still used as a proverb. Despite the potential of verbs in the western group, not all of them take an active part in the formation of stable word combinations Since verbs Individually represent broad lexical-semantic meanings, in spite of them being active, they still take a back seat in stable word combinations and that is why not all of them can become a main element. Of course, verbs, as a main component, take a full advantage of grammatical options within the combinations as well.

References:

1. Abdullayev Ə. Müasir Azərbaycan dilində sintaktik əlaqələr. ADU nəşri, 1956.
2. Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı : Maarif, 1978, 176 s.
3. Dəmirçizadə Ə.M. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı : Azərtədrisnəşr. 1962, 271 s.
4. Flüseynzadə M. Azərbaycan dilinin qrammatikası. II h., 1959.
5. Xəlilov R. Müasir Azərbaycan dilində II və III növ tə'yini söz birləşmələrinin tərəfləri arasında sintaktik əlaqə üsulları. Azərb. SSR AE-nın Məruzələri, XIV cild, 1958.
6. Məhərrəmova R.J. Mirzə Ələkbər Sabirin söz dünyası. Bakı : Nurlan, 2006, 269 s.
7. Mirzəzadə H. Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi. Bakı : Maarif, 1968.
8. Mirzəliyeva M. Türk dillərinin frazeologiyası. I c. Bakı : Nurlan, 2009, 218 s.
9. Mirzəliyeva M. Türk dillərinin frazeologiyasının nəzəri problemləri. Bakı : çAzərbaycan Ensiklopediyasa, 1995, 108 s.
10. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis / Yüklə Kazımov. 1959. 127 s.
11. H.Seyidov Y. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. ADU nəşri, 1959.
12. Şirəliyev M. Azərbaycan dilinin qrammatikası: 6-8-ci siniflər üçün dərslik. Bakı : Maarif, 1970.
13. Zeynalov F. Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası. 1 h. Bakı, 1974.
14. Гусейнов Ф. Г. Фразеологическая валентность лексических единиц. *Ученые записки АГУ. Серия языка и литературы.* 1966. № 5.
15. Кенесбаев С. К. О некоторых особенностях фразеологических единиц в казахском языке. *Известия АН Казахской ССР. Серия филологии и искусствоведения.* 1954. Вып. 1–2. С. 6–28.
16. Чернов М. Ф. Глагольные идиоматические сочетания в современном чувашском языке. *Советская тюркология.* Баку : Коммунист, 1985. С. 65–75.

Асадова М. Ф. ГРАМАТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМБІНАЦІЙ ФІКСОВАНИХ СЛІВ У ДІАЛЕКТАХ ЗАХІДНОЇ ГРУПИ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено граматичним особливостям фразеологічних одиниць (фраз) у діалектах західної групи азербайджанської мови. За граматичними особливостями фразеологічні одиниці, про які йдеться, поділяються на дві групи: іменникові та дієслівні колокації, як і в традиційній лінгвістиці. Під час аналізу іменникові та дієслівні колокації класифікуються за кількістю складників і частин мови, аналізується роль граматичних одиниць у цих поєднаннях. Виправлені сполучення слів є в центрі уваги нашої мови як за змістом, так і за структурою. Іменники та дієслова відіграють важливу роль у формуванні фіксованих

словосполучень, що перебувають у різних структурах та функціях. Звичайно, частота використання частин мови у фіксованих словосполученнях різна. Якщо розглядати діалекти західної групи азербайджанської мови, стає зрозумілим, що кількість дієслівних фраз вище, ніж інші. Незважаючи на те, що іменних фраз менше за кількістю, вони мають багатші семантичні особливості.

Важливою частиною фіксованих фраз є фрази, основним елементом яких є дієслово. Говорячи про це, слід зазначити, що особливості та структура дієслівних фраз залежать від граматичних особливостей мови. Ось чому дієслівні словосполучення різні на різних діалектах. На відміну від дієслів, іменники базуються на важливості «сутності» з точки зору їхнього лексичного значення. Ця сутність може проявлятися матеріальними, ідеальними, логічними та граматичними категоріями, сформованими за допомогою лінгвістичних одиниць. Однак дія, умова, відносини виражаються в лексичних значеннях дієслів, і в його центрі є «знак», який вважається логічною категорією.

Усі дієслова універсальні за своїм лексичним значенням, тому кожне дієслово з повним значенням наближається до синтагми. Кожне дієслово як номінативна одиниця має ономасіологічну форму. Аналіз дієслів дії з точки зору структури та семантичної парадигми показав, що деякі статичні дієслова є похідною формою дієслів дії. Фіксовані дієслівні фрази вважаються еквівалентом дієслів за своїми функціями і несуть у собі всі лексичні та семантичні особливості дієслів.

Ключові слова: *західний груповий діалект та наголоси, іменні фразеологізми (фразеологічні одиниці, фрази), дієслівні фразеологізми (фразеологічні сполуки), двокомпонентні та багатокомпонентні колокації.*

УДК 811.512.161:81.36
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/48

Сорокін С. В.
Київський національний лінгвістичний університет

РОЛЬ АРТИКЛЯ ТА СЛІВ-ДЕТЕРМІНАНТІВ У ГРАМАТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

У процесі історичного розвитку граматичної думки в її застосуванні до турецької мови, від XVII ст. й дотепер, категорія артикля в цій мові ніколи не отримувала однозначної інтерпретації та не ставала об'єктом спеціальних лінгвістичних студій. І як західноєвропейські тюркологи одностайні в думці про те, що артикль у турецькій мові є, так само турецькі граматисти відкидають існування такого граматичного явища. Представлена стаття не має на меті поставити крапку в цій дискусії, це, найпевніше, й неможливо, проте ми задалися метою на ґрунті семантики та функційних особливостей дослідити комплекс проблем, який може бути інтерпретований у поняттях категорії артикля, адже зрозуміло, що брак термінологічної дефініції не скасовує власне наявності явищ формального та змістового характеру, які за певної методологічної інтерпретації могли б отримати й таку дефініцію. На основі фактичного матеріалу сучасної турецької мови ми все ж таки тяжіємо до того, щоб виділити неозначений артикль у турецькій мові в окрему граматичну категорію. У представленій статті, крім власне проблеми диференціації артикля як граматичної категорії у турецькій мові й еволюції наукових поглядів на нього, розглядається його граматична сутність, типологія і синтаксичні функції. Артикль аналізується у контексті семантичних категорій кількості й означеності / неозначеності, яким ми також приділяємо окрему увагу. У зв'язку з кількістю й означеністю / неозначеністю ми виділяємо функційний клас слів-детермінантів, котрі в турецькій мові покликані номінувати неозначену кількість об'єкта. Артикль ми інтерпретуємо як складник класу слів-детермінантів й особливо акцентуємо на їхньому синтаксичному функціонуванні, що полягає опційно у препозиційному або ітерпозиційному розташуванні в ад'єктивному словосполученні. Крім неозначеного артикля виділяємо також розділовий артикль як його модифікацію, що виявляється у певному смисловому контексті.

Ключові слова: *турецька мова, граматична семантика, кількість, означеність / неозначеність, артикль, слова-детермінанти.*

Постановка проблеми. Європейські тюркологи у своїх працях неодноразово вказували на те, що система вираження кількісних відношень і принципи реалізації семантики означеності / неозначеності в турецькій мові доволі специфічні й у багатьох аспектах відмінні від того, до чого ми звикли в індоєвропейських мовах [3, с. 97–101; 5; 6; 8; 9; 13, с. 111–116; 14; 17; 23, с. 25–28]. У контексті семантики кількості й означеності йдеться про цілий комплекс проблем як семантичного, так і формально-граматичного характеру, які тією чи тією мірою охоплюють мало не всю граматичну систему турецької мови. До цього комплексу проблем входять на правах складника й ті граматичні явища, що винесені в заголовок цієї статті.

Категорія артикля посідає важливе місце у проблематиці кількості й означеності / неозначеності. Артикль входить у ширший функціональний клас слів, якому ми в цій праці даємо визначення «слова-детермінанти». Ці явища ніколи не ставали об'єктом спеціального наукового опису, та й у граматиках турецької мови вони зазвичай розглядаються доволі поверхово. Отже, предметом цієї статті є артикль і слова-детермінанти, що в турецькій мові належать до засобів реалізації семантики кількості й означеності / неозначеності.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей мовної реалізації семантики кількості, означеності / неозначеності в контексті функціонування детермінантів як функціонального класу слів, які у граматичній системі турецької мови покликані реалізовувати відношення неозначеної кількості. Теоретичною основою нашого дослідження є семантика мовних одиниць і принципи їхнього синтаксичного функціонування. Ми послуговуємося методом компонентного аналізу для визначення семантичних складників мовної одиниці, а також методом функціонально-синтаксичного аналізу, що уможливлює виявлення різних мовних одиниць з однотипним синтаксичним функціонуванням. Обидва ці методи дозволяють нам згрупувати в один функціональний клас слів

ті лексеми, семантика яких пов'язана з реалізацією неозначеної кількості та які мають однотипне синтаксичне функціонування й однотипну граматичну дистрибуцію в межах синтаксичної системи попри свою належність до різних частин мови. До цього самого функціонального класу лексичних засобів належить і те явище, яке в частині граматичних праць має назву неозначеного артикля.

Виклад основного матеріалу. Одразу зауважимо, що нам не пощастило зафіксувати наукових праць, у яких слова-детермінанти і, вужче, артикль у турецькій (чи бодай інших тюркських мовах) були б об'єктом спеціальних студій, водночас в окремих граматичних працях бачимо розділи, що стосуються проблем, яким присвячено цю працю: реалізацію кількісних відношень (переважно у вигляді опису категорії числа), семантики означеності / неозначеності (найперше в тих її реалізаціях, що мають очевидне експліцитне вираження у вигляді афіксів генітива й акузатива), інколи – неозначеного артикля й окремих слів на позначення неозначеної кількості, які, втім, переважно не розглядаються як певний гомогенний функційний клас слів.

Загалом маємо констатувати, що особливості граматичної семантики дуже рідко привертали до себе увагу лінгвістів, котрі працювали чи працюють у сфері тюркських мов, а розгляд окресленого комплексу проблем надибуємо переважно у працях другої половини минулого століття, коли у Європі спостерігався найбільший сплеск тюркологічних студій, зокрема й тих, що пов'язані з граматикою тюркських мов і турецької як найбільш поширеної з них (згадаймо лінгвістів, які заклали підвалини сучасної тюркології, таких як: М.К. Дмитрієв, С.С. Майзель, М.С. Михайлов, А.М. Кононов, С.М. Іванов, Н.З. Гаджиєва, Дж. Льюїс, Р. Андергілл, Л. Юхансон та інші мовознавці). У вигляді ремарки зауважимо, що граматичні праці радянських тюркологів переважно виконані у структурному ключі, а ідейним натхненником для теоретичних побудов західноєвропейських тюркологів, як-от: Л. Юхансон чи Р. Андергілл, був Н. Хомський і його ідеї генеративної граматики. З 90-х рр. минулого століття граматичні тюркологічні студії багато в чому пішли на спад, тому за останні більш як два десятиліття ґрунтовних праць із граматики турецької мови фіксуємо надзвичайно мало.

Науковці висловлювали різні погляди й намагалися віднайти різні рішення щодо комплексу проблем, пов'язаних з означеністю/ неозначеністю, утім, такі рішення не завжди були задовільними. Як приклад можемо навести запропоновану А. Кононовим схему реалізації означеності в турецькій мові [3, с. 97–101], яка вплинула на подальші праці чималої кількості радянських і пост-радянських тюркологів. Так, основним теоретичним посилом А. Кононова є те, що означеність / неозначеність у турецькій мові є явищем не стільки семантичного, скільки формально-граматичного плану. А. Кононов пов'язує її насамперед з афіксом присвійності третьої особи однини, що, на думку автора, є очевидним її експонентом. А. Кононов виділяє три стани турецького іменника: нейтральний, неозначений, означений, а також дві функції слова *bir* – як числівника і як «неозначеного члена» (хоча він і не використовує термін «артикль», але, очевидно, саме це він має на увазі). З цією частиною концепції А. Кононова важко посперечатися (зрештою, всі автори подальших російськомовних граматик у тому чи тому форматі відтворювали цей підхід), проте його твердження щодо афікса присвійності третьої особи однини викликає цілком справедливі, як на наш погляд, заперечення. Фактично ця концепція зводиться до такого: якщо іменник має афікс присвійності третьої особи однини або афікс знахідного відмінка, він перебуває в означеному стані. Перша частина цього твердження однозначно не відповідає дійсності, адже сам по собі афікс присвійності третьої особи є не лише реалізатором семантики належності, але й показником синтаксичної співвіднесеності в межах ізафетної конструкції, а отже, його слід розглядати лише в контексті єдності з експонентом генітива (родового відмінка), котрий дійсно можна асоціювати з категорією означеності / неозначеності (що робили інші тюркологи, наприклад, Б. Нілсон [8]). Без сумніву, ця дискусія виходить за межі нашого дослідження, проте не можемо не вказати на те, що, якщо розглядати мовні явища не лише на основі їхнього формально-граматичного характеру, а з урахуванням семантики та функціонування (наскільки б банальною не виглядала для сьогоденної лінгвістики ця думка), очевидним виявляється зв'язок між означеністю / неозначеністю і генітивном й акузативом, які мають дихотомічну (відповідно марковану й немарковану) реалізацію, хоча багато «класиків» від структурної тюркології категорично відкидають можливість визнання будь-яких явищ, що не мають експліцитного вияву (це можна побачити навіть у порівняно сучасних працях: [1, с. 48–63]).

Щодо власне артикля, то тут немає єдності між граматистами-тюркологами. У європейській тюр-

кології нам не пощастило зафіксувати окремих праць, присвячених саме проблемі кваліфікації чи функціонування артикля. З-поміж оглядових праць, виданих у Туреччині, варто згадати про статтю [21], в якій здійснено детальний аналіз варіантів кваліфікації артикля в англійськомовних працях, присвячених турецькій граматиці. Водночас надибуємо чимало згадок про артикль у граматиках турецької мови, опублікованих європейськими тюркологами, і спільним для таких праць є однозначне виділення артикля як граматичного явища турецької мови. Так, Дж. Льюїс [23, с. 54], Р. Андерхілл [24, с. 38], С. Керслейк [22, с. 147] та інші європейські граматисти одностайні у своїх інтерпретаціях: артикль у турецькій мові є, причому йдеться лише про неозначений артикль, якому в системі турецької граматики не протиставляється жодний інший формальний засіб, що міг би бути інтерпретований як артикль означений. Традиційно для європейської тюркології як артикль кваліфікується одна з можливих функціональних реалізації числівника *bir – один*. Винятки з цього погляду є поодинокими. Наприклад, І.О. Муравйова [5, с. 327] називає показник *bir* «службовим словом». Ю.В. Щека, використовуючи в різних місцях своєї граматики термін «неозначений артикль», водночас постулює [13, с. 114] брак неозначеного артикля в турецькій мові, мотивуючи це тим, що семантика неозначеності може реалізовуватися і без слова *bir* (також він називає це слово неозначеним займенником [13, с. 114]).

Турецькі мовознавці, так само як і європейські тюркологи, також одностайні у своєму погляді на проблему артикля в турецькій мові, і цей погляд діаметрально протилежний: артикля в турецькій мові немає. До такого висновку нас спонукає огляд основних праць із турецької граматики, виданих у Туреччині ([16, с. 324–325; 19, с. 121; 15, с. 89; Ediskun, с. 104–131]). У жодній із них немає навіть і натяку на можливість існування артикля в турецькій мові. Дж. Керімоглу констатує, що панівною у граматиках турецьких мовознавців є думка про брак артикля в турецькій мові [21]; усі випадки прийменного атрибутивного використання будь-яких слів розглядаються як *прикметник* (sıfat/ önad), у чому ми простежуємо примат синтаксичного підходу до диференціації частин мови у працях турецьких авторів; див. як приклад формулювання: «слова, що прибирають на себе функції прикметників» – в артибутивній позиції перед іменником, вони ж у позиції перед дієсловом – «слова, що прибирають на себе функції прислівників» (див.: [20], такі формулювання бачимо по всій цій праці).

Причину принципових відмінностей у розумінні цього граматичного явища, на нашу думку, слід шукати в історичній ретроспективі в системах тих мов, які є рідними для дослідників. Для європейського методологічного підходу від XVII ст., коли почали з'являтися перші праці, предметом опису яких була турецька (тоді османська за своєю назвою) мова (докладніше про це [4]), й упродовж подальших століть аж до початку XX ст., цілком характерним було намагання на ґрунті порівняння знайти розв'язання теоретичних проблем іноземної мови в явищах своєї рідної мови. І для італійської, і для французької, і для англійської мов артикль є природним явищем, тому цілком очевидно, що перші дослідники намагалися аналог цього явища віднайти й у турецькій мові, тим більше, що слово *bir* у своїх окремих реалізаціях дійсно виявляє певні подібності до неозначеного артикля західноєвропейських мов. Саме очевидний зв'язок артикля з числівниками, а також із семантикою кількості й означеності, і спонукав нас до дослідження й опису цих явищ як єдиної мовної системи.

Проблема кількості в турецькій мові на перший погляд видається доволі простою, проте за цією простотою є значна кількість деталей, які пов'язані не стільки власне із самою категорією числа на граматичному рівні, скільки із ширшою за обсягом семантичною категорією кількості, що виявляється в набагато більшому колі граматичних явищ, ніж власне граматична категорія числа. Водночас специфічною є не стільки сама категорія кількості й форми однини чи множини, скільки концептуальний погляд носія турецької мови на кількісні характеристики позначуваного об'єкта.

У звичних для нас індоєвропейських мовах однина іменника завжди пов'язана з одниною позначуваного об'єкта, хоча в різних мовах це відбувається трохи по-різному. Візьмімо для прикладу неартиклеву українську й артиклеву англійську мови. В українській у стандартних ситуаціях іменник в однині завжди пов'язаний з одиничним денотатом, відповідно, іменник у множині завжди пов'язаний із множинним денотатом. Безумовно, можуть бути певні специфічні ситуації, коли іменник в однині позначає збірний об'єкт, який формально представляється як одиничний, але мислиться як уся сукупність типових об'єктів, що є усередненими представниками цього класу об'єктів, проте таке використання не може мислитися як типове, адже воно завжди пов'язане із ситуативними параметрами мовлення. Прикметно, що в українській мові, на відміну від англійської, жодної принципової ролі, принаймні

на формально-граматичному рівні, не відіграє категорія означеності. Вона певною мірою виявляється на рівні речення, адже залежно від означеності чи неозначеності об'єкта може змінюватися його місце в реченні.

Трохи іншою є ситуація в англійській мові. Обчислюваний іменник завжди пов'язаний з одиничним референтом, він має бути асоційованим з означеністю чи неозначеністю, отримуючи у препозицію відповідний артикль: неозначений чи означений. Отже, семантична категорія означеності в англійській мові, на відміну від української, має формально-граматичне вираження, причому ця стандартна ситуація має безліч винятків як власне граматичного, так і контекстуального, і ситуативного порядків. Англійський іменник, який перебуває у формі множини, завжди пов'язаний із множинним об'єктом, причому тут також бачимо вияв категорії означеності / неозначеності: іменник у множині, що позначає неозначений множинний об'єкт, супроводжується нульовим артиклем, а той, що позначає означений множинний об'єкт, набуває означеного артикля. Знову ж таки розуміємо, що в цих стандартних ситуаціях є маса винятків, є певні специфічні ситуації, зокрема й на рівні регіональних реалізацій.

Турецька мова, якщо порівняти її з українською й англійською, дає нам принципово іншу на концептуальному рівні систему кількісних відношень і реалізації означеності / неозначеності, адже турецький іменник в однині не позначає одиничний об'єкт, але так само він не позначає множинний об'єкт. Будь-який турецький іменник в однині є індиферентним із погляду кількісних характеристик і позначає кількісно неозначений об'єкт. Ця, здавалося б, проста думка насправді є засадничою (чи принаймні однією із буквально трьох-чотирьох засадничих) для всієї системи турецької граматики, а категорія кількості (кількісні характеристики позначуваного об'єкта) й означеності / неозначеності відіграють ключову роль у системі, по-перше, іменника, а по-друге, в інших системах, які мають зв'язок з іменником, передусім у дієсловах. Ця особливість турецького іменника виявляється у конкретних мовних чи мовленнєвих ситуаціях.

Насамперед бачимо цей вияв на рівні граматичної категорії числа. Турецька мова має доволі просту бінарну систему числа, у межах якої виділяються форми однини та множини. Простота системи полягає в тому, що вона не міститься особливостей творення, на відміну від, наприклад, множини у флективних українській чи арабській мовах, де є кілька різних моделей творення множини. Турецька множина однотипна, твориться за допомогою лише одного двоваріантного афікса, на неї не накладаються жодні обмеження семантичного плану: у турецькій мові будь-який іменник незалежно від його належності до семантичних розрядів може набути форму множини.

Таким чином, якщо ми маємо справу з іменником в однині, то він позначає кількісно неозначений об'єкт; якщо ми хочемо вказати на одиничність цього об'єкта, ми маємо привести у препозицію до нього числівник *bir* у тій його функції, яка в європейських граматиках має назву «неозначений артикль», якщо ми хочемо підкреслити множинність позначуваного об'єкта, ми додамо до іменника показник множини (але лише тоді, коли ми хочемо це спеціально підкреслити, адже у формі однини іменник все-одно може співвідноситися з множинним об'єктом, кількість якого є нерелевантною): *elma yemek – їсти яблуко чи яблука, kitap okumak – читати книжку чи книжки*. Отже, використання форм однини та множини багато в чому пов'язане з тим, як мовець інтерпретує ситуацію, що є предметом висловлення. І тут маємо зробити ремарку: сьогоденна лінгвістика в низці своїх методологічних течій послуговується поняттям «чинника (фактору) людини в мові» [10; 11], і саме турецька мова дає нам дуже показовий зразок такої мови, де людський чинник впливає на форму висловлення, тобто вербалізація екстралінгвальної ситуації виявляється у її зв'язку з її інтерпретацією мовцем, коли граматична форма залежить від того, як тлумачить позначувану ситуацію мовець. Якщо мовець розглядає ситуацію як таку, в якій задіяний один кількісно неозначений (кількісно індиферентний) об'єкт, він вдається до форми однини іменника. Водночас, якщо мовець хоче підкреслити його одиничність чи, навпаки, множинність, він додає йому відповідних граматичних показників. Якщо ми маємо справу з необчислюваним іменником, наприклад, речовинним (рідкою, сипучою, газоподібною, летючою речовиною), то, додаючи до такого іменника афікс множини, ми спеціально підкреслюємо його множинність або дисперсію на значному обширі (*toz* пил – *tozlar*, *şarap* вино – *şaraplar*, *para* гроші – *paralar*, *su* вода – *sular*, *benzin* бензин – *benzinler*), за цим же принципом може творитися множина абстрактних іменників (*aşk* кохання – *aşklar*), а отже, афікс множини, доданий до необчислюваного іменника, вказує на інтенсивність (наприклад, інтенсивність вияву почуття, як в останньому випадку).

У своєму подальшому розвитку такий характер семантики кількості у її зв'язку з означеністю / неозначеністю найперше виявляється у формах прямих додатків і так званих прийменних атрибутах (тобто іменникових означень у складі так званого ізафету, або іменникового словосполучення) і конкретно реалізується у вигляді необхідності оформлення відповідного члена речення (чи компонента словосполучення) афіксом знахідного (у випадку із прямим додатком) чи родового (в ізафеті) відмінків. Бачимо, що кількість і означеність / неозначеність напряму пов'язані із системою відмінків і виявляються у формах цих двох відмінків. У свою чергу, це спричиняє дискусію, яка триває в європейській лінгвістиці вже кільканадцять років, щодо оформлених чи неоформлених відмінків [12]. Кількісно неозначений об'єкт у формі однини не отримує експліцитного показника знахідного відмінка в позиції прямого додатка й експліцитного показника родового відмінка у складі ізафету; іменник у супроводі неозначеного артикля *bir* так само не набуває цих афіксів за винятком ситуації так званої «ідентифікованої означеності» [2, с. 26–27]. Згадана дискусія полягає в тому, чи вважати афіксальну і неафіксальну форми відмінків одним і тим самим відмінком із двома варіантами реалізації чи все ж таки двома різними відмінками: афіксальну форму – відповідно знахідним чи родовим, а неафіксальну форму – основним відмінком як відмінком прямого додатка і прийменного означення. Другий підхід є поширенішим, що, очевидно, спричинено структурною орієнтованістю переважної більшості граматик турецької мови, які виходили друком у середині минулого століття. Водночас прихильники теорії так званих «неоформлених відмінків» виходять із методологічних позицій маркованості / немаркованості мовного компонента, підвалини яких були закладені представниками Празького лінгвістичного гуртка для фонологічного рівня і за принципом ізоморфізму перенесені у площину граматики. Коротко це зводиться до того, що афіксальна і неафіксальна форми відмінків можуть вважатися відповідно маркованим і немаркованим членом бінарної привативної опозиції.

Це твердження, а також факти живої мови, дозволяють нам зробити висновок про необхідність виділення спеціального функціонального класу слів, які реалізують семантику неозначеної кількості. Ми звикли до традиційної класифікації слів мови за семантико-морфолого-синтаксичним принципом на частини мови, проте інколи ми можемо мати ситуацію, коли певний інший поділ у тому чи тому форматі виявляється, без сумніву, не альтернативним, але доволі корисним із певних позицій для опису мовної системи або ж для практичного застосування тих чи тих її частин у реальній мовленнєвій практиці. Ідеться про функціональні класи слів, які поєднуються не на основі семантики, а на ґрунті єдності функціональних характеристик. Для турецької мови важливо виділити спеціальний клас слів-детермінантів, функцією котрих є позначення неозначеної кількості об'єктів.

До таких детермінантів, які становлять єдиний функціональний клас, належать: а) неозначений артикль *bir* (він є єдиним словом у цьому класі, що вказує на неозначену одиничність, тоді як інші слова вказують на неозначену множинність); б) неозначено-кількісні займенники *az*, *çok*, *birçok*, *birkaç*, *biraz*, *fazla*; в) питальні займенники з кількісною семантикою *kaç*, *ne kadar*; г) неозначено-вказівні займенники *başka*, *diğer*, *öbür*; д) узагальнюючі займенники *bütün*, *tüm*, *tam*; є) неозначені займенники *bazı*, *kimi*; ж) заперечний займенник *hiçbir*; з) числівники та квантитиви. Кількісні детермінанти мають однотипне синтаксичне функціонування: переважно у препозиції (за винятком артикля, який переважно посідає медіальну позицію – про це нижче), проте опційно – в інтерпозиції між прикметником та іменником.

З огляду на те, що числівник *bir* явно диференціюється у своїх двох конкретних використаннях, цілком очевидно, що є підстави для виділення в окрему категорію неозначеного артикля, означеного артикля у турецькій мові немає. Подібність між неозначеним артиклем в англійській і в турецькій мовах полягає в тому, що вони семантично співвідносяться з одиничним референтом (недарма ж вони обидва походять від числівника *один*), який вперше вводиться в комунікативну ситуацію, тобто є невідомим, новим для мовця. Ключова відмінність полягає в тому, що в турецькій мові переважне використання артикля має синтаксичну зумовленість. Турецький неозначений артикль має своїм першочерговим (безумовно, не єдиним, але найбільш стандартним і частотним) використанням інтерпозицію в означальній групі. Тюркологи зазначали, що в цих синтаксичних конструкціях артикль фактично виконує роль своєрідної зв'язки (наприклад, Льюїс вказує на те, що основною функцією неозначеного артикля є його функціонування як своєрідної «прокладки» у складі ад'єктивної групи [23, с. 53–54]), і його використання спостерігається незалежно від лексико-граматичного розряду, до якого належить іменник, що є стрижневим (другим) компонентом

словосполучення. Так, речовинні, абстрактні та інші іменники в означальних групах майже завжди супроводжуються артиклем: *güzel bir çanta – красива сумка*; *ciddi bir düşünce – серйозна думка*; *bizimkine benzemeyen bir ideoloji – ідеологія, не схожа на нашу*; *pahalı bir benzin – дорогий бензин* тощо. Знову ж таки, бачимо відмінність від англійського артикля, який із необчислюваними та деякими іншими розрядами іменників не використовується. Це ще раз підтверджує думку не лише про поняттєву основу артикля, а й про зумовленість його використання синтаксичною позицією. Льюїс стверджує, що, коли ми маємо справу не з неозначеним артиклем, а з числівником «один», то він передує ад'єктивній групі, а як артикль – посідає інтерпозицію [23, с. 53]. Зауважимо принагідно, що деякі тюркологи намагалися знайти ще щось (на рівні семантики чи прагматики), що зумовлювало б використання артикля в означальних групах. Наприклад, Ю.В. Щека стверджував, що наявність слова *bir* у цьому типі словосполучень вказує на «підвищену міру якості, позначеної прикметником» [13, с. 116], водночас переконливо, на конкретному фактичному матеріалі довести свою думку він не зміг.

Констатуємо, що артикль у турецькій мові представлений двома опозиційними формами: неозначеним артиклем *bir* і браком артикля, причому брак артикля не завжди протистоїть як форма означеності формі неозначеності, оскільки бувають ситуації, коли невідомий одиничний, неозначений позамовний об'єкт, який вперше вводиться в комунікативну ситуацію, може й не мати неозначеного артикля у препозиції. Це ми бачимо, наприклад, в іменних присудках, особливо 1-ї і 2-ї осіб однини, рідше 3-ї особи (на цьому особливо наголошує Льюїс, проводячи паралелі з англійським неозначеним артиклем, який завжди є обов'язковим в іменних присудках, коли йдеться про одиничний неозначений об'єкт [23, с. 53]), порівняймо: *Ben öğretmenim – Я вчитель*. *Sen öğretmensin – Ти вчитель*. *O, öğretmen – Він учитель*, хоча у варіанті на зразок: *Bu ne? O, bir kalem – Що це? Це ручка* неозначений артикль виглядає цілком доречно, хоча без нього можна цілком обійтися. Підкреслимо, що, коли йдеться про зв'язувальну функцію артикля в ад'єктивних групах, мається на увазі *домінуюче*, але не завжди *обов'язкове* використання артикля. На відміну від суто артиклевих мов, у турецькій немає суворої регламентації використання неозначеного артикля, тому можна казати лише про переважне його використання у тих чи інших ситуаціях.

Не отримують неозначений артикль в ад'єктивних групах слова, які позначають відомі / означені / конкретні об'єкти. Поняття означеності з погляду використання артикля у турецькій мові є дещо аморфним. В ад'єктивних групах компонент, що супроводжується нульовим артиклем, найчастіше співвідноситься з означеним, відомим об'єктом.

Іменники, котрі позначають загальні назви, можуть використовуватися як з артиклем, так і без нього. Якщо слово позначає одиничний неозначений предмет, воно завжди супроводжується неозначеним артиклем: *Dün bir kitap okudum – Учора я прочитав книжку*. Наведеній у прикладі ситуації одиничної неозначеності в позиції прямого додатка протиставляються, з одного боку, ситуації кількісної неозначеності, коли іменник в однині позначає неозначений, кількісно індиферентний об'єкт, який не має жодних елементів у препозиції або має детермінант, що вказує на неозначену кількість, і не набуває афікса знахідного відмінка (*Akşamları kitap okurum – Вечорами я читаю книжки*); з іншого – ситуація означеності, коли іменник в однині позначає означений, відомий об'єкт (він може знову ж таки не мати жодного специфікованого означення перед собою або ж мати таке означення, що індивідуалізує його, тобто виділяє із класу йому подібних об'єктів на зразок указівних займенників *bu – цей, şu – той, o – той*) і набуває афікса знахідного відмінка (*Bu kitabı okumadım – Я не читав цю книжку*) (див. також [12]). Ця зовні проста схема насправді пов'язана чи не з найбільшою кількістю помилок з боку іноземців, котрі опановують турецьку мову.

Поза ад'єктивними групами неозначений артикль найчастіше використовується у конструкціях наявності, оскільки саме за їхньої допомоги у процес комунікації вводяться нові, невідомі учасникам мовленнєвої ситуації об'єкти: *Masada bir kalem var – На столі (якась) ручка. Odanın ortasında bir masa var – Посередині кімнати стіл.* Так само поза ад'єктивними групами звичайно не приймають у препозицію артикль власні назви, іменники з абстрактною і речовинною семантикою (за певними ситуативно або синтаксично зумовленими винятками).

Абстрактні й речовинні іменники звичайно використовуються без неозначеного артикля за винятком випадків, коли мовець підкреслює їхню неозначеність і / або невелику кількість чи порційність (при речовинних іменниках), або незначущість (при абстрактних іменниках), наприклад: *bir ekmek aldım – я купив один хліб*; *bir kahve – одна кава* тощо. До речі, саме ця ситуація демонструє

принципову складність відділення неозначеного артикля від числівника *bir* у певних ситуаціях їхнього використання.

Поширеною є підсилювальна функція неозначеного артикля, який у стверджувальних реченнях може мати значення «хоч який-небудь», наприклад: *Senin kafanda da bir fikir olması lazım, fikirsiz kafa olmaz ki – Має ж у твоїй голові бути хоч якась думка – не буває ж голови без думок*. Особливо часто простежується використання неозначеного артикля у питальних і заперечних реченнях, де він зазвичай виконує функцію інтенсифікатора дії, причому в заперечних реченнях артикль може супроводжуватися додатковими інтенсифікаторами: займенником *hiç (hiçbir)*, прислівником *bile* тощо, наприклад: *Ne soğuk ama!.. Ülkenizde bir güneş bir sıcak olur mu? – Ну й холод!... У вашій країні хоч коли-небудь буває сонце, тепло? Cebimde bir kuruş bile yok – У мене в кишені немає жодної копійчини*. Також можливе функціонування неозначеного артикля у ролі зменшувального інтенсифікатора (у значенні «лише», «тільки») – у такому разі неозначений артикль функціонує або автономно, або в супроводі прикметника *tek – єдиний (bir tek)*, наприклад: *Bir ben kaldım – Залишився лише я. Bir tek senim var... – У мене є лише ти...*

Як інтенсифікатор значення неозначений артикль може використовуватися з дієсловами різних розрядів і в різних формах, найчастіше з наказовим способом дієслова й іншими формами (наприклад, спеціальними формами кон'юнктива), що мають імперативну семантику, у значенні підсилення спонукання (наказу), наприклад: *Kahraman ırkıma bir gül… – Посміхнись-но моєму героїчному родові… Bir gelsene – Підійди-но (сюди).* Рідше артикль використовується з іншими дієслівними формами: *Öyle bir vurdu ki, devin başı uçmuş – Він так ударив, що голова дева злетіла (з плечей).*

Крім неозначеного артикля, у турецькій мові трапляється ще й таке явище, як розділовий артикль (його звичайно не виділяють у джерелах із граматики турецької мови), який є розділовою формою числівника *bir – birer* (досл.: *по-одному*). Розділовий артикль має таку саму контекстуально зумовленість у своєму функціонуванні, що й неозначений артикль, тобто стандартно посідає інтерпозицію в означальній групі, і трапляється в тих нечастотних і комунікативно специфічних ситуаціях, коли йдеться про два відокремлені один від одного одиничні об'єкти, що рівною мірою володіють певними якостями чи характеристиками, порівняймо два речення відповідно з одним одиничним і двома одиничними об'єктами: *Kadınlar Günü eşime güzel bir hediye aldım – На жіноче свято я купив дружині гарний подарунок* і *Kadınlar Günü arkadaşımla ben eşlerimize güzel birer hediye aldık – На жіноче свято ми з другом купили нашим дружинам гарні подарунки* (імплікується: *кожній по одному*).

Висновки і пропозиції. Отже, доходимо висновку: факти турецької мови з великою імовірністю дають нам підстави для того, щоб виділити в окрему граматичну категорію неозначений артикль і розділовий артикль як його модифікацію, неозначеному артиклеві як формі одиничної неозначеності не протистоїть означений артикль чи інші марковані певним чином форми одиничної чи множинної означеності. Основною функцією неозначеного артикля є підкреслення одиничності об'єкта, стандартною синтаксичною функцією неозначеного артикля є його інтерпозиція в означальній групі. Іменник із неозначеним артиклем за лінією кількісності й означеності / неозначеності протиставляється, з одного боку, іменникові у формі однини без супроводу неозначеного артикля, як такому, що позначає неозначений кількісно індиферентний об'єкт, а з іншого – формі множини, яка формально не має засобів для маркування її як означеної чи неозначеної. Неозначений артикль у турецькій мові як граматичне явище, безпосередньо пов'язане із семантикою кількості й означеності / неозначеності, входить до ширшого за обсягом функціонального класу слів, яким ми даємо дефініцію «слова-детермінанти».

Список літератури:

1. Гузев В.Г. Теоретическая грамматика турецкого языка / под ред. А.С. Аврутиной, Н.Н. Телицина. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2015. 320 с.
2. Иванов С.Н. Курс турецкой грамматики. Ч. 1. Грамматические категории имени существительного. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1975. 100 с.
3. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1956. 586 с.
4. Кононов А.Н. Очерк истории изучения турецкого языка. Ленингради : Наука. 111 с.
5. Муравьева И.А. О трактовке неоформленного имени в тюркских языках. *Исследования в теории грамматики. Вып. 4: Грамматические категории в дискурсе*. Москва : Гнозис, 2008. С. 321–421.

6. Мурясов Р.З. Категория неопределенности существительных в разноструктурных языках. *Вестник Башкирского университета*. 2016. Т. 21. № 3. С. 662–668.
7. Мурясов Р.З. Контрастивно-типологический взгляд на категорию неопределенности – определенности. Категория определенности. *Вестник Башкирского университета*. 2016. Т. 21. № 2. С. 477–485.
8. Нилсон Б. Определенность и референтность в связи с аккузативом в турецком языке. *Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIX. Проблемы современной тюркологии*. Москва : Прогресс, 1987. С. 426–443.
9. Платонов П.С. Категория определенности/ неопределенности в якутском и турецком языках. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2008. № 8. С. 112–118.
10. Серебренников Б.А., Кубрякова Е.С., Постовалова Е.И., Телия В.Н., Уфимцева А.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. Москва : Наука, 1988. 216 с.
11. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление. Москва : Либроком, 2010. 248 с.
12. Сорокін С.В., Пілик В.В. До проблеми функціональної реалізації знахідного відмінка в турецькій мові. *Українська орієнталістика: Зб. наук. праць викл. та студ. Ін-ту схід. мов КНЛУ і НАУКМА*. 2009–2010. № 4–5. С. 83–86.
13. Щека Ю.В. Практическая грамматика турецкого языка. Москва : Восток – Запад, 2007. 666 с.
14. Юхансон Л. Определенность и актуальное членение в турецком языке. *Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIX. Проблемы современной тюркологии*. Москва : Прогресс, 1987. С. 398–425.
15. Aksan D. Her Yönüyle Dil, Ankara : Türk Dil Kurumu Yay., 1998. 799 s.
16. Banguoğlu T. Türkçenin Grameri. Ankara : TDK Yay., 2015. 628 s.
17. Csato E. A. Referential Properties of Some Turkish Determiners. *Studies on Turkish Linguistics*. Ankara : Middle East Technical University, 1988. 117–146.
18. Ediskun H. Türk Dilbilgisi. İstanbul : Remzi Kitabevi, 2004. 407 s.
19. Ergin M. Türk Dil Bilgisi. İstanbul : Bayrak, 2009. 407 s.
20. Hengirmen M. Türkçe Dilbilgisi. Ankara : Engin Yayınevi, 1998. 621 s.
21. Kerimoğlu C. İngilizce Yazılmış Türkçe Gramerlerinde Tanımlık (Article) Kavramı. *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı. Ankara, Ekim 2008. Dilbilgisi ve Dilbilim Yazıları*. Ankara : Pegem Akademi Yay., 2017. S. 45–56. URL: http://bit.ly/3qywKAL.
22. Kerslake, C., Göksel, A. Turkish: A Comprehensive Grammar. Oxford : Oxford University Press. 2005. 624 p.
23. Lewis G.L. Turkish Grammar. Oxford : Calendon Press, 1975. 303 p.
24. Underhill R. Turkish Grammar. Cambridge; London : The MIT Press, 1985. 474 p.

Sorokin S. V. THE ROLE OF ARTICLE AND DETERMINANT WORDS IN CONTEMPORARY TURKISH GRAMMAR SYSTEM

During the historical evolution of grammar thought from the 17th century to the present day the category of article in Turkish was marked by ambiguous interpretations and did not attract attention of researchers as the object of separate study. Western European Turkologists are united in their belief that there is the article, at least the indefinite one, in Turkish as well as Turkish linguists denied the possibility of distinguishing the grammatical category of article in their native language. The present research paper does not aim to draw the line under this discussion since we do not think it is possible at all after hundreds of years. Our goal is, according to semantics and functional features, to investigate the complex of problems that could be defined and interpreted as the article since it is obvious that the lack of terminological definition does not change the presence of formal and semantical phenomena which could be defined so within a certain methodological approach. The factual background of Turkish demonstrates that it would be appropriate to distinguish the article in Turkish as a separate grammatical unit. This paper besides the problem of the article differentiation deals with its grammatical features, typology, and syntactical functions. The category of article was analyzed in context of quantity and definiteness/ indefiniteness semantics which resulted in distinguishing the functional class of words that was defined as determinant words. The determinant words have their basic function in denomination of uncertain quantity of an object. The article is interpreted in this paper as a part of determinant words class and their syntactic usage was especially emphasized which comes down to their preposition or interposition in the adjective group. In addition to the indefinite article, we distinguish the so-called partitive article in Turkish which functions in some context.

Key words: *Turkish, grammatical semantics, quantity, definiteness / indefiniteness, article, determinant words.*

УКРАЇНСЬКИЙ ГУМІЛЬОВСЬКИЙ ЗБІРНИК. ВИПУСК 3

УДК 821.161.1
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/49

Дмитренко В. І.
Криворізький державний педагогічний університет

«ЖЕМЧУГА» М. ГУМІЛЬОВА В РЕЦЕПЦІЇ Є. ЯНТАРЬОВА, В. БРЮСОВА ТА В. ІВАНОВА

У статті наголошується, що збірка М. Гумільова «Жемчуга» – третя книга поета, що завершує період учнівства й демонструє перехід до акмеїстичної поетики. Автор статті зазначає, що книга М. Гумільова «Жемчуга» складається з трьох розділів: «Перли чорні», «Перли сірі», «Перли рожеві». Назви частин збірки вказують на зв'язок із його оповіданням «Скрипка Страдиваріуса». У статті підкреслюється, що особливістю збірки «Жемчуга» стала наявність епіграфів, які відкривали кожен розділ. Віршовані епіграфи з І. Анненського, В. Брюсова, А. де Віньї, Вяч. Іванова свідчать про ті художньо-естетичі орієнтири поета, які були актуальні для поета в той період. У статті наголошується, що посвята збірки «Жемчуга» Валерію Брюсову викликала численні рецепції критиків, в яких підкреслювалося вплив поета-символіста. Найбільш різкою була рецензія поета Є.Янтарьова. У статті доведено, що відверто брутальний характер статті Є. Янтарьова обумовлений розгромною рецензією М. Гумільова, яку він дав незадовго до цього. У статті розглянута рецензія В. Брюсова і підкреслено, що критик бачить у віршах М. Гумільова новації у зверненні до вічних літературних образів. В. Брюсов підкреслює поетичну еволюцію М. Гумільова, докладно розглядає художній світ його книги. У статті доведено, що В. Брюсов пильно стежив за творчістю М. Гумільова, вважав його своїм учнем і справедливо зазначив еволюцію в збірнику «Жемчуга». Для розуміння рецепції розглянутої книги М. Гумільова важлива стаття В. Іванова, в якій відбилися світоглядні розбіжності поетів. Автор статті довела, що рецензія. Є. Янтарьова, В. Брюсова та В. Іванова дозволяють побачити дві протилежні тенденції в рецепції збірки М. Гумільова «Жемчуга»: від повного неприйняття (Є. Янтарьов) до докладного розгляду поетичних переваг книги і визначення можливих шляхів розвитку її автора (В. Брюсов і В. Іванов).

Ключові слова: *вічний образ, рецепція, поетичний світ, поетична збірка, срібний вік, традиція, епіграф.*

Постановка проблеми. Різні аспекти творчості М. Гумільова вже багато років знаходяться в колі зацікавлень літературознавців різних країн. Маємо сьогодні чимало досліджень його лірики, епіки й теоретичної спадщини. Творчість письменника еволюціонувала від збірки до збірки, поступово набуваючи рис, які в подальшому означили його як метра не лише акмеїзму, а й усієї літератури срібного віку. Перші три книги М. Гумільова були ще учнівськими, проте саме вони дозволяють побачити еволюцію митця, зрозуміти витоки й джерела його творчості. Збірка «Жемчуга» – третя книга поета, періоду учнівства. У ній простежуємо перехід до акмеїстичної поетики. Критика вже в 1910 році виокремила в збірці саме ті риси, які стали знаковими для його наступних творів і які сьогодні ми визначаємо як домінантні для зразкових творів, написаних в акмеїстичних традиціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільш значних досліджень поетичної творчості М. Гумільова варто виділити роботи М. Богомолова, О. Вєрнік, Ю. Зобніна, О. Лекманова, Т. Пахарєвої, В. Полушина, О. Раскіної та ін. Однак, на нашу думку, сучасне гумільовознавство ще потребує досліджень критичної рецепція творчості письменника. Наша публікація є спробою долучитись до вирішення зазначеної проблеми, що й визначає її актуальність.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення третьої збірки М. Гумільова «Жемчуга» в критичній рецепції Є. Янтарева, В. Брюсова й В. Іванова.

Виклад основного матеріалу. Третя збірка М. Гумільова «Жемчуга», яка, на думку О. Вєрнік, завершує «учнівський етап творчості поета і відділяє Гумільова-символіста і «відданого зброєносця» Брюсова від Гумільова-метра й голови акмеїстичної школи» [4, с. 32], складається з трьох розділів, а також включає попередню збірку «Романтические цветы». Автор назвав частини своєї нової збірки «Жемчуг чёрный», «Жемчуг серый», «Жемчуг розовый». У такий спосіб він акцентує увагу на зв'язку збірки зі своїм оповіданням «Скрипка Страдивариуса». У ньому М. Гумільов, описує диявола, наголошуючи на тому, що його «обнаженные руки и ноги были перевиты нитями жемчуга серого, чёрного и розового» [5, (4, с. 63)]. На нашу думку, у такий спосіб автор намагається звернути увагу на зміні ціннісних координат у своєї нової художній рефлексії.

Однією з особливостей збірки «Жемчуга» є наявність епіграфів, які відкривають кожен розділ. Це були рядки з поетичних творів І. Анненського, В. Брюсова, А. де Віньї, В'яч. Іванова. «Літературознавчий словник-довідник» за редакцією Р. Гром`яка, Ю. Коваліва та ін. подає таке визначення епіграфу: «напис, що розташовується автором перед текстом твору або його частиною <…> це цитата з відомого тексту, вислів з афористичним змістом, приказка тощо. <…> Добір епіграфів характеризує стиль мислення автора твору, його манеру означувати асоціативні зв'язки твору з літературною традицією і сучасністю» [6, с. 234]. Це означає, що епіграфи з поезій І. Анненського, В. Брюсова, А. де Виньи, Вяч. Іванова свідчать про тогочасні художньо-естетичні орієнтири молодого поета, які його надихали й певною мірою визначали тематику й проблематику його творів.

Для розуміння творчої історії «Жемчугов» важливо також врахувати й посвяту в книзі. М. Гумільов на початку збірки зазначив: «Посвящается моему учителю Валерию Яковлевичу Брюсову». Ця посвята викликала численні зауваження критиків щодо впливу поета-символіста на молодого автора. Про думку М. Гумільова щодо подібних припущень критиків ми можемо дізнатися з його листів до В. Брюсова. М. Гумільов у одному з листів, обговорюючи рецензію В. Іванова, писав: «Жемчуга» вышли. Вячеслав Иванович в своей рецензии о них в «Аполлоне», называя меня Вашим оруженосцем, говорит, что этой книгой я заслужил от Вас ритуальный удар меча по плечу, посвящающей меня в рыцари. И дальше пишет, что моя новая деятельность ознаменуется разделением во мне воды и суши, причем эпическая сторона моего творчества станет чистым эпосом, а лиризм чистой лирикой» [5, (1,с. 497)]. Поет відмітив, що ця книга закінчує етап його особистих переживань і відкриває нові можливості для творчої самореалізації, хоча сам він поки не знає, чим саме новим буде визначатися наступний період. «Мне верится, что можно еще много сделать, не бросая лиро-эпического метода, но только перейдя от тем личных к темам общечеловеческим, пусть стихийным, но под условием всегда чувствовать под своими ногами твердую почву» [5,(1,с. 497)]. У цих словах міститься майбутня програма акмеїзму, яка була реалізована у творчості поета. Основні її сентенції він виклав у маніфесті «Наследие символизма и акмеизм». Основними ознаками творчості акмеїстів уважають діалогічність, цехову зорієнтованість. Загальний аналіз їх творчості дозволяє говорити про близькість тематики, образів і мотивів. Їх твори сповнені алюзій, ремінісценцій, прямого цитування. «Гумільов усвідомлював акмеїстичні й адамістичні тенденції, створеного ним поетичного напряму. Адамістичному світогляду притаманно ототожнення себе з новим Адамом, який заново відкриває світ, бажання передати поетичну цінність буденних, побутових речей і реалій, відчуття повноти кожної миті життя», – відзначає О. Вєрнік [4, с. 220]. Уважаємо, що думка М. Гумільова про необхідність віднайти в майбутньому «твердий ґрунт» є свідченням його роздумів про необхідність відійти від символістської поетики й створити щось нове, яке б не заперечувало християнський світогляд і було тісно пов'язано зі світовою культурою.

У 1918 році вийшло друге видання «Жемчугов». У ньому М. Гумільов прибрав посвяту В. Брюсову (на той час розкрились усі їх непорозуміння й була опублікована стаття поета-символіста «Новые течения в русской поэзии. Акмеизм» (Русская мысль. 1913. № 4), у якій акмеїстична програма була ним категорично заперечена [див.:3]

Найбільш різкою уважають рецензію поета, журналіста й видавця «Московской газеты» Є. Янтарьова («Стоичная молва», 1910, № 123). Стаття починається с грубого твердження: «Є поети й вірші, про які важко сперечатись, – такою очевидною є їх непотрібність і ницість. І про такі вірші дуже важко висловитися. Насправді, що можна сказати про Гумільова?» [7, с. 367]. Критик іронічно називає М. Гумільова «пан (господин)», підкреслюючи в такий спосіб приналежність до звичайних людей, і заперечуючи його поетичні здібності. Різко й грубо Є. Янтарьов виголошує:

«Усе, що є ходячого, захватаного, стократно пережованого в прийомах сучасного віршоскладання; усе п. Гумільовим з рабською добросовісністю використано» [7, с. 367]. Посвяту В. Брюсову критик також використовує проти М. Гумільова: «Раз і назавжди вирішив, що немає пророка крім Брюсова, п. Гумільов із самозадоволенням і захопленістю, які достойні кращого використання, сліпо йде за ним. І те, що в Брюсова дійсно прекрасно и величаво, під різцем Гумільова робиться смішним, ницим і нікчемним» [7, с. 367]. Є. Янтарьов демонструє брюсівські запозичення у віршах М. Гумільова, зауважує, що його «Цариця» створена під впливом «Раба» В. Брюсова. На думку критика, поет-символіст, який має вишукані рими, «кокетує ними, показуючи не зіпсованість своїх прийомів, п. Гумільов намагається робити те саме – і хто не вибухне реготом, прочитавши всерйоз написані рядки» [7, с. 367]. Дослідники творчості поета-акмеїста відзначають, що показово грубий характер цієї публікації Є. Янтарева зумовлений розгромною рецензією М. Гумільова, яку він дав незадовго до цього, «так що рецензія Янтарьова могла бути продиктована особистими міркуваннями» [7, с. 652].

В. Брюсов у статті «Н. Гумилёв. Жемчуга» (1910) («Русская мысль», 1910, № 7) назвав М. Гуміьоёва учнем «І. Анненського, В'ячеслава Іванова і того поета, якому присвячені «Жемчуга» [7, с. 361]. На думку критика, поезія автора демонструє зв'язок з ідеалістичним, уявним світом, який не має нічого спільного із сучасним життям: «Він якось цурається сучасності, він сам створює для себе країни й населяє їх ним сотвореними істотами: людьми, звірами, демонами. У цих країнах, – можна сказати в цих світах, – явища підкоряються не звичайним законам природи, але новим, яким повелів існувати поет; і люди в них живуть і діють не за законами звичайної психології, але через дивні, незрозумілі капризи, які підказані автором-суфлером» [7, с. 360]. В. Брюсов наголошує на тому, що поет перетворює вічні літературні образи й культуроніми, наділяє їх власною індивідуальною естетикою: «Античні герої <…> Одіссей, Агамемнон, Ромул, історичні особистості <…> Тимур, Данте, Дон Жуан, Васко-де-Гама, деякі місцевості земного шару, як степ Гобі або Кастилія, або Анди, – <…> усі вони якось дивно видозмінені, стали новими, невпізнанними» [7, с. 360]. Критик детально характеризує поетичний світ М. Гумільова, і це, на нашу думку, свідчить про інтерес до «Жемчугов», а також про те, що В. Брюсов уважно опрацював і осмислив його поезії. «Країна М. Гумільова, це – якийсь острів, десь за коловоротами й «клокощущими пенами» океану. Там є чарівні завжди «ночные» або вечоріючі гірські озера. Кругом «рощи пальм и заросли алоэ» <…> По країні бродять вільні дикі звіри <…> Час від часу видно «драконів», які простяглися на оголеному стрімчаку <…> Герої М. Гумільова – це або якісь темні лицарі <…> або старі конквістадори <…> або цариці <…> або, нарешті, просто бродяги по пустині смерті, які суперничають з Гераклом. Тут же, поряд з ними, стоять істоти зовсім фантастичні або такі, що зустрічаються досить рідко <…> І дивні здійснюються в цьому світі події серед героїв» [7, с. 360]. В. Брюсов підкреслює поетичну еволюцію М. Гумільова, поет «повільно, але впевнено йде до повної майстерності в області форми. Майже всі його поезії написані прекрасними, обдуманими й вишуканими поезіями» [7, с. 361]. Критик відзначає досконалість поезій, представлених у збірці «Жемчуга» і їх зв'язок з літературною традицією, оскільки «запозичив прийоми поетичної техніки у своїх попередників, він зумів їх удосконалити, розвинути, що, можливо, варто визнати навіть більшою заслугою, ніж пошук нових форм, яке досить часто призводить до сумних невдач» [7, с. 361]. Очевидно, що В. Брюсов уважно слідкував за творчістю М. Гумільова, уважав його своїм учнем і був справедливим, відмітивши еволюцію в «Жемчугах».

Для розуміння сприйняття критикою аналізованої збірки М. Гумільова важливою є стаття В. Іванова «Жемчуга» Н. Гумилёва» («Аполлон», 1910, № 7). За два роки до цього в листопаді 1908 р. поет уперше відвідав легендарну «башту». Наведемо свідчення М. Бердяєва про це унікальне культурне явище срібного віку: «Так звані «среды» Вяч. Іванова – характерне явище російського ренесансу початку століття <…> щосереди тут збирались усі найбільш талановиті й помітні люди тієї епохи, поети, філософи, учені, художники, актори, інколи й політики. В. Іванов був незамінним учителем поезії. Він був надзвичайно уважним до поетів-початківців. Він взагалі багато опікувався людьми, приділяв їм багато уваги. Дар дружби в нього був пов'язаний з деспотизмом, с жабою володіння душами <…> Але, врешті-решт, люди від нього йшли. Його ставлення до людей було деспотичним, інколи навіть вампіричним, але уважне, широко доброзичливе» [2, с. 155–156]. Спогади Анни Ахматової співзвучні М. Бердяєву: «В'ячеслав був не Великолепный і не Таврический (це він сам про себе придумав), а «ловец

человеков», і найкраще про нього написав Бердяєв (Автобіографія). Н. В. Н<едоброво>, який був на «башті» в незмінному фаворі, і Блок, якого В'яч<еслав> в очі, називав солов'єм, обоє знали про нього дуже багато и не вірили жодному його слову» [1, с. 12]. Дослідниця О. Вєрнік так характеризує основні етапи творчих стосунків поетів: «Знайомство Гумільова з В'яч. Івановим, а також ініціатива у створенні «Академии стиха» свідчать про устремління молодого поета вчитися в метра, увібрати краще з його творчості. Проте із самого початку Гумільов не приймав діонісійські ідеї Іванова, вступав з ним у суперечку. Стосунки поетів були неоднозначними. Іванов, який бачив у молодому поеті літературного супротивника, усіляко захищав «Аполлон» від впливу Гумільова <…> Ідейні протиріччя загострились після доповіді Іванова «Заветы символизма» (1910) в «Обществе ревнителей художественного слова», коли після обговорення виступу стало зрозуміло, що Гумільов і Городецький не бачать майбутнього в символізмі. Демонстративна й відкрита опозиція Гумільова в подальшому спричинила охолодження стосунків поета з «башней» і «Академией» Іванова» [4, с. 217]. На думку дослідниці, непорозуміння між поетами сталося після прочитання М. Гумільовим на засіданні «Академії» поеми «Блудный сын», це було зумовлено кількома причинами: «По-перше, поема мала особистий підтекст, який розкривав історію стосунків її автора й Іванова, а також алегорично описувала образ життя «башни». По-друге, у поемі Гумільов виступив проти теорії міфу й міфотворчості, яку проповідував Іванов. Гумільов уважав, що поет може вільно оперувати міфом, вносити свої зміни, творчо переробити, осучаснити його стійкі конструкції» [4, с. 217].

З рецензії, яка з'явилась задовго до відкритого розриву поеті, стають зрозумілими світоглядні розбіжності В. Іванова й М. Гумільова. Критик вказує на залежність віршів поета від традиції В. Брюсова, але відмічає, що на відміну від свого вчителя, автор збірки «хмеліє мрією веселіше й безпечніше, ніж Брюсов, тверезий в самому захопленні – бо ніколи не вгамований – і в самому афекті несамовитості, який свідомо вирішує і дерзає, – бо постійно досліджуваний думкою й волею долі й Бога» [7, с. 363]. В. Іванов практично всю свою статтю будує на паралелях поезій М. Гумільова з поетичним світом В. Брюсова, підкреслює, що поет «захоплюється прийомами наставника, його позою; прагне відтворити випуклий чекан його мовлення, його величний ліричний і ліроепічний строй, приймаєйоего пафос «теми»; часом напівсвідомо передумує його улюблені думи» [7, с. 362]. У кінці рецензії В. Іванов у характерній для його критичної думки стилістичній манері спробував сформувати подальші шляхи розвитку поетичної творчості М. Гумільова: «Коли дійсно, стражданням і любов'ю куплений досвід душі розірве завіси, що притуманює перед поглядом поета посутнісну реальність світу, тоді розділяються в ньому «суша и вода», тоді його ліричний епос стане об'єктивним епосом, і чистою лірикою – його прихований ліризм, – тоді уперше буде він належати життю» [7, с. 366]. М. Гумільов, як уже зазначалося вище, у листі до В. Брюсова з приводу рецензії В. Іванова відмітив, що у своєму подальшому розвитку не піде тим шляхом, на який йому вказав критик [7,с. 498].

Висновки і пропозиції. Отже, розглянуті в публікації статті Є. Янтарева, В. Брюсова й В. Іванова дозволяють побачити дві протилежні тенденції в критичній рецепції збірки М. Гумільова «Жемчуга»: від повного неприйняття (Є. Янтарьов) до детального аналізу поетичних переваг і здобутків збірки «Жемчуга», визначення певних можливих шляхів розвитку її автора (В. Брюсов і В. Іванов). Перспективи наступних досліджень убачаємо в аналізі рецепції збірки М. Гумільова в критичних статтях С. Ауслендера, Л. Войтоловського, Росмера, Б. Кремнева, В. Львова-Рогачевского та ін.

Список літератури:

1. Ахматова А. Автобиографическая проза. *Литературное обозрение*. 1989. № 5. С. 3–17.
2. Бердяев Н. Самопознание: Опыт философской автобиографии. Москва: Книга, 1991. 449 с.
3. Верник О. Манифест Н. Гумилёва «Наследие символизма и акмеизм» в оценке В. Брюсова и А. Блока. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка: Філологічні науки*. 2005. № 1 (81). С. 23 – 31.
4. Верник О. Поэзия Н. С. Гумилёва в контексте литературы Серебряного века: Монография. Луганск: Альма-матер, 2007. 247 с.
5. Гумилёв Н. Полное собрание сочинений: В 10 т. Москва: Воскресенье, РАН ИРЛИ (Пушкинский Дом) 1998. Т. 1 – 4.
6. Літературознавчий словник-довідник. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
7. Н.С. Гумилёв: pro et contra. Санкт-Петербург: РХГИ, 1995. 672 с.

Dmytrenko V. I. «PEARL» N. GUMILYOV IN RECEPTION BY E. YANTAREV, V. BRUSOV AND V. IVANOV

The article notes that N. Gumilyov's collection "Pearls" is the third book of the poet, which completes the period of apprenticeship and demonstrates the transition to acmeistic poetics. The author of the article writes that N. Gumilyov's book «Pearls» consists of three sections: «Black Pearls», «Gray Pearls», «Pink Pearls». The titles of the parts of the collection demonstrate an intertextual connection with his story «The Stradivarius Violin». The article emphasizes that the peculiarity of «Pearls» was the presence of epigraphs that opened each section. Poetic epigraphs from I. Annensky, V. Bryusov, A. de Vigny, Viach. Ivanov testify to those artistic and aesthetic landmarks of the poet that were relevant for the poet at that time. The article notes that the dedication of the collection «Pearls» to Valery Bryusov caused numerous critical receptions, which emphasized the influence of the symbolist poet. The most harsh was the review of the poet E. Yantarev. The article proves that the frankly rude nature of E. Yantarev's article is due to the devastating review of N. Gumilyov, which he gave shortly before. The article examines the review of V. Bryusov and states that the critic sees in N. Gumilyov's poems an innovation in the appeal to eternal literary images. V. Bryusov emphasizes the poetic evolution of N. Gumilyov, examines in detail the artistic world of his book. The article proves that V. Bryusov closely followed the work of N. Gumilyov, considered him his student and rightly noted the evolution in the collection «Pearls». For understanding the reception of the book under consideration by N. Gumilyov, an article by V. Ivanov, which reflected the worldview differences of the poets, is important. The author of the article proved that the reviews of E. Yantarev, V. Bryusov and V. Ivanov allow us to see two opposite tendencies in the reception of N. Gumilyov's collection «Pearls»: from complete rejection (E. Yantarev) to a detailed examination of the poetic merits of the book and determination of possible ways of development of its author (V. Bryusov and V. Ivanov).

Key words: *eternal image, reception, poetic world, poetry collection, Silver Age, tradition, epigraph.*

УДК 378:37.04
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/50

Кириченко О. М.
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Крижановський С. І.
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ М. ГУМІЛЬОВА ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ-ФІЛОЛОГАМИ: ПОЛІХУДОЖНІЙ ПІДХІД

У статті проаналізовано вивчення творчості М. Гумільова іноземними студентами-філологами з використанням поліхудожнього підходу. Автори статті розробили типологію завдань із вивчення творчості М. Гумільова, спрямовану на поліхудожній розвиток особистості студента-іноземця. Звернення до образотворчого мистецтва при вивченні поезії М. Гумільова, на думку авторів статті, передбачає наступні завдання для іноземних студентів: зобразити свої відчуття, враження від поетичного образу або прочитаного вірша поета кольоровою гамою, пояснити відповідь;передати настрій твору одним кольором, пояснити відповідь;зробити ілюстрації до вірша, пояснити відповідь; презентувати міні-книгу, розроблену на сприйнятті поезій М. Гумільова. До театрального мистецтва доцільно звернутися, вивчаючи драматичні твори М. Гумільова («Дон Жуан в Єгипті», «Гондла», «Отруєна туніка», «Гра», «Дитя Аллаха», «Актеон» і ін.); тут для іноземних студентів можливі завдання такого роду: інсценування невеликих драматичних творів, уривків із п'єс автора; передати рухом, танцем, пластикою характер героя поета Гумільова, ідею твору, пояснити відповідь; розділитися на міні-групи й інсценувати той самий уривок із драматичного твору М. Гумільова, порівняти інтерпретації один одного;зобразити декорації до драматичного твору, пояснити свій вибір. Музичний супровід і кіномистецтво дають можливість для більш глибокого засвоєння іноземними студентами творів М. Гумільова. Тут автори пропонують наступні завдання: підібрати музичні уривки, що відповідають характерам ліричних, драматичних героїв, доказово пояснити відповідь; підібрати портрет героїв із галереї запропонованих портретів відомих художників, довести правомірність свого вибору, враховуючи епоху, історію костюма, зачіски, національний колорит;створити власний кіносценарій за мотивами епічних творів поета;підібрати музику, закадровий шум, що ілюструють авторську ідею та підсилюють образи твору;створити кінокадри, відеозйомку, монтаж, заснований на вподобаному вірші поета;створити анімаційну версію поетичного, епічного, драматичного твору (із використанням різного програмного забезпечення);прочитати вірші на тлі показу кіноепізодів, слайдів, презентації з музикою, що ілюструють ліричний текст.

Ключові слова: *метод, поліхудожній підхід, урок, кіно-урок, театралізація, розвиток, здібності.*

Постановка проблеми. Дослідження методів застосування поліхудожнього підходу на заняттях із історії літератури з іноземними студентами є актуальною й важливою проблемою. Сучасний стан філологічної освіти свідчить, що можливості у формуванні творчої особистості студентів ще не досить реалізовані у вузівській педагогічній практиці.Викладачі часто не звертають увагу на заохочення студентів-іноземців до естетичної діяльності через розвиток художнього смаку, котрий сприяє розширенню мистецького світогляду, розвитку гуманістичних уявлень і почуттів, вихованню духовності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники, що займаються проблемами полі художнього підходу (Б. Юсов, Т. Недайнова, Н. Волошина, В. Лейбсон, З. Смелкова, Е. Колокольцев, С. Сафарян, Т. Сухова, В. Доманський та ін.), надають перевагу, передусім, методиці викладання літератури в середніх навчальних закладах. Застосування поліхудожнього підходу на заняттях із вивчення історії літератури залишилося поза увагою вчених, томув педагогічній науці нині залишається малодослідженим.

Постановка завдання. Отже, мета й завдання нашої статті спрямовані наздійснення теоретичного аналізу ідеї поліхудожнього підходу в педагогічній науці, визначенні потенціалу та перспективності ідеївзаємоінтеграції мистецтв у процесі фахової підготовки, котрі впливають на форму-

вання творчої особистості іноземного студента, зокрема,на заняттях із історії російської літератури Срібного століття на прикладі творчості М. Гумільова.

Виклад основного матеріалу. Термін «поліхудожній підхід» з'явився у 1987 році в наукових розробках і публікаціях лабораторії комплексної взаємодії мистецтв ІЦЕВ РАО (зараз: лабораторія інтеграції мистецтв Інституту художньої освіти РАО). Дослідження основних напрямів формування поліхудожньої компетентності науково обґрунтував професор Б.Юсов. На його думку, головною метою організації художньої діяльності є розвиток в учнів фантазії та уяви, що стоять над творчістю. Мистецтво виступає як фактор цілісного виховання.При цьому саме мистецтво сприймається цілісно, але не як сума мистецтв, а як організована певним способом взаємодія. Т. Сухова, поряд з Б. Юсовим, поглибила розуміння поліхудожнього підходу. Ідеї Б. Юсова були продовжені його послідовниками. Т. Недайнова однією з перших запровадила досвіднауковця на практиці, зробиладоступним для викладачів. Методист запропонувала конкретні технології поліхудожнього розвитку, розробила практичні рекомендації щодо освоєння цього підходу (форма, типологія, структура, творча лабораторія вчителя і т.п). Т. Недайнова окреслила шляхи організації нових типів уроків – уроків-образів, уроків-співпереживання, уроків-співтворчості. Справжнім відкриттям у вивченні проблеми взаємозв'язку мистецтв стали дослідження В. Маранцмана. Зв'язок слова й зображення розуміється вченим як рівноправний діалог різних видів мистецтва. Н. Волошина в рамках поліхудожнього підходу дослідила естетичне виховання на уроках зарубіжної літератури; Е. Квятковський акцентував увагу на розвиток естетичного погляду в літературі та взаємодію різних видів мистецтв; Ж. Клименко розробила класифікацію кіноінтерпретацій стосовно уроків літератури.

Поліхудожній підхід дозволяє іноземним студентам простежити внутрішні, образні, духовні зв'язки слова, звуку, кольору, простору, руху, форми, жесту на рівні творчого процесу, розкрити внутрішню спорідненість багатогранних художніх проявів та передбачає розвиток різних видів читацького творчості. Взаємодія мистецтв – явище багаторівневе, що містить взаємозв'язок мистецтв, взаємозв'язок мистецтв із природними об'єктами. Дослідники, що займаються проблемами поліхудожнього розвитку (Б. Юсов, Т. Недайнова, Н. Волошина, В. Лейбсон, З. Смелкова, Е. Колокольцев, С. Сафарян, Т. Сухова, В. Доманський і ін.), стверджують, що найбільш розлогі форми взаємодії (інтеграції) можливі лише при внутрішньо обумовлених зв'язках і проявах у роботі уяви, фантазії, пам'яті. Визначаючи основні цілі поліхудожнього виховання, Б.Юсов пише: «Вектор майбутнього – уява, фантазія, мрія. Ми сьогодні даємо дітям у масі мистецтво минулого, трохи – сучасного і зовсім не привчаємо до роздумів про те, що буде, що нового можуть сказати діти ... культурне майбутнє людства кується учителем школи. Культура створюється тут, в школі» [1, с. 28].

Поліхудожній підхід акцентує увагу на образній природі мистецтва, яка визначає значимість уяви в художній діяльності. У цьому закладена основна відмінність поліхудожнього підходу від професійно-мистецтвознавчого, спрямованого на розвиток практичних навичок діяльності та отримання знань про факти мистецтва минулого. Важливість розвитку художньо-творчої уяви для становлення особистості студента-іноземця підкреслюється зараз багатьма вітчизняними та зарубіжними педагогами, психологами, соціологами (В. Базарний, А. Гостєв, Т. Недайнова, Г. Шевченко та ін.).

У системі поліхудожнього підходу література набуває значення звернення до почуттів («…живому сенсорному прояву особистості», – Б. Юсов), а не тільки до раціональної сфери людини. Студенти-іноземці, яскраво уявляючи собі, що відбувається у творі, отримують задоволення від прочитаного, вживаючись уситуацію, асоціюючись із героями, мають стійкі внутрішні образи слів, розширюють свій словниковий запас, розвивають уяву та гнучкість мислення. Даний підхід дозволяє формувати в іноземних студентів стійку мотивацію до літературної творчості. «Провідним принципом є сенсорне насичення слова. Тут закладається методика й стратегія поліхудожнього підходу. Домінування в художніх текстах кольору, звуку, вільного або замкнутого простору і т.д. народжує багатоваріантність педагогічних рішень в організації сприйняття і поліхудожньої діяльності самих учнів. Поліхудожній підхід передбачає використання різних форм залучення школяріввдо літератури.В основі всіх цих форм лежить уявлення про необхідність емоційного, активного сприйняття літератури, живого враження. Сприйняття літератури не можна зводити до одного з видів діяльності учнів, активна самостійна творча діяльність – основа поліхудожнього підходу до викладання літератури» [2, с. 112].

Т. Недайнова справедливо вказує на те, що «аналіз науково-педагогічного досвіду в галузі літературного розвитку учнів дозволяє припустити,

що тут є певна вікова динаміка, пов'язана з сенситивністю до сприйняття літератури та інших видів мистецтв ... Художні образи, створювані учнями в літературній творчості, мають особливості не тільки свого виду мистецтва, а й специфічні риси, характерні для різних видів мистецтв, – образотворчого, музичного, театрального, кіно» [3, с. 134]. Дане положення особливо цінне ще й тому, що дає можливість точно й продуктивно, з урахуванням національних і вікових художніх переваг розробити творчі завдання, пов'язані з вивченням творів різних літературних родів для іноземних студентів. Ці критерії враховані нами при створенні типології завдань, спрямованих на розвиток особистості в умовах викладання російської мови та літератури на основі поліхудожнього підходу.

Таким чином, можна сказати, що перед викладачем історії літератури для іноземних студентів постають складні педагогічні завдання, котрі в значній мірі визначаються особливостями загальнокультурної ситуації в суспільстві: зростанням потреби повернення багатьох утрачених духовних цінностей і в той же час негативним ставленням до стереотипів у педагогіці та оцінці художніх творів.Пошук нових підходів до викладання призводять до необхідності навчати іноземних студентів реалізовувати власний творчий потенціал по відношенню до навчального курсу. Поліхудожній підхід «допомагає учням уявити письменника як особистість в її творчих пошуках у зіставленні з представниками інших видів мистецтв, зрозуміти особливості стилю, індивідуальність почерку, допомогти знайти себе, усвідомити власні художньо-творчі можливості і здібності – літературні театральні, музичні, образотворчі і т. д. Головне ж завдання педагога – пізнання літератури з'єднати з самопізнанням, стимулювати асоціативне мислення читача, давати поштовх аналогій, допомагати пов'язувати прочитане з власним читацьким «Я» і з іншими творами мистецтва, спонукати усвідомлювати себе в світі і світ у собі» [3, с. 140].

Отже, поліхудожній підхід сприяє розвитку емоційної чуйності, що реалізується в роботах іноземних студентів. Поступово йде процес накопичення досвіду естетичного освоєння дійсності, який виливається у художню творчість, інтерпретацію літературного тексту засобами інших видів творчості, удосконалення емоційного відгуку на твір. Розвиток особистості іноземного студента-філолога набуває все більш системний характер, його творчий потенціалреалізується на більш високому рівні. Найчастіше поліхудожній підхід на даному етапі розвитку особистості призводить до прагнення простежити діалогічність різних видів мистецтв, створити свій власний твір, котрий спростовує або доповнює вивчене. Ми розробили типологію завдань із вивчення творчості М. Гумільова, спрямовану на поліхудожній розвиток особистості студента-іноземця. Звернення до образотворчого мистецтва при вивченні поезії М. Гумільова передбачає наступні завдання для іноземних студентів: зобразити свої відчуття, враження від поетичного образу або прочитаного вірша поета кольоровою гамою, пояснити відповідь;передати настрій твору одним кольором,пояснитивідповідь; зробити ілюстрації до вірша, пояснити відповідь; презентувати міні-книгу,розроблену на сприйнятті поезій М. Гумільова.

До театрального мистецтва доцільно звернутися, вивчаючи драматичні твори М. Гумільова («Дон Жуан в Єгипті», «Гондла», «Отруєна туніка», «Гра», «Дитя Аллаха», «Актеон» і ін.); тут для іноземних студентів можливі завдання такого роду: інсценування невеликих драматичних творів, уривків із п'єсавтора; передати рухом, танцем, пластикою характер героя поета Гумільова, ідею твору, пояснити відповідь; розділитися на міні-групи й інсценувати той самий уривок із драматичного твору М. Гумільова, порівняти інтерпретації один одного;зобразити декорації до драматичного твору, пояснити свій вибір.

Музичний супровід і кіномистецтво дають можливість для більш глибокого засвоєння іноземними студентами творів М. Гумільова. Тут ми пропонуємо наступні завдання: підібрати музичні уривки, що відповідають характерам ліричних, драматичних героїв, доказово пояснити відповідь; підібрати портрет героїв із галереї запропонованих портретів відомих художників, довести правомірність свого вибору, враховуючи епоху, історію костюма, зачіски, національний колорит;створити власний кіносценарій за мотивами епічних творів поета;підібрати музику, закадровий шум, що ілюструють авторську ідею та підсилюють образи твору;створити кінокадри, відеозйомку, монтаж, заснований на вподобаному вірші поета;створити анімаційну версію поетичного, епічного, драматичного твору (із використанням різного програмного забезпечення);прочитати вірші на тлі показу кіноепізодів, слайдів, презентації з музикою, що ілюструють ліричний текст.

Висновки і пропозиції. Таким чином, поліхудожній підхід у вивчення творчостіпоета допомагає студентам-іноземцям уявити М. Гумільова, як особистість у його творчих пошуках,усвідомити

місцесеред представників інших видів мистецтв, зрозуміти особливості авторського стилю, індивідуальність. Розглянутий у статті поліхудожній підхід як метод наукового дослідження сприяє розкриттю художньо-творчих можливостей і здібностей іноземних студентів – літературних, театральних, музичних, образотворчих та ін. Аналіз наукових досліджень дозволяє стверджувати, що поліхудожнє середовище – це середовище, в якому співіснують та впливають на художньо-естетичний розвиток особистості декілька видів мистецтва або інтеграція мистецтва. У статті ми накреслили основні напрями навчання іноземних студентів щодо реалізації власного творчого потенціалу при вивченні творчості М. Гумільова. Перспективи дослідження бачимо в розробці конкретних занять із історії російської літератури з використанням поліхудожнього підходу, у подальшому теоретичному аналізі даної наукової ідеї, що, на наше переконання, є ефективним методому процесі фахової підготовки іноземних студентів.

Список літератури:

1. Юсов Б.П. Интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников. *Педагогика искусства: В творческом поиске. Материалы Всерос. Совещания-семинара. Самара, 3-6 дек. 1996* г. Москва-Самара: ИЦЭВ РАО, Самар. ИПРО, 1996. С. 25-47.

2. ЮсовБ. Взаимодействие и интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников. Луганск: Издательство ЛГРУ, 1990. 175 с.

3. Недайнова Т.Б. Літературний розвиток школярів у взаємодії з різними видами художньо-творчої діяльності на уроках літератури. *Слобожанщина Донбасс*.2006. № 5. С. 131-141

Kyrychenko O. M., Kryzhanovskyi S. I. STUDY OF M. GUMILOV'S CREATIVITY BY FOREIGN STUDENTS-PHILOLOGISTS: POLY-ART APPROACH

The article analyzes the study of Gumilev's work by foreign students of philology using a polyartistic approach. The authors of the article have developed a typology of tasks for studying the work of Gumilev, aimed at the polyartistic development of the personality of a foreign student. The appeal to fine arts in the study of poetry Gumilev, according to the authors of the article, provides the following tasks for foreign students: to depict their feelings, impressions of the poetic image or poem read in color, explain the answer, convey the mood of the work in one color, explain the answer; make illustrations to the poem, explain the answer; to present a mini-book developed on the perception of Gumilev's poetry. It is expedient to turn to theatrical art by studying the dramatic works of Gumilev; here for foreign students such tasks are possible: staging of small dramatic works, excerpts from the author's plays; to convey by movement, dance, plasticity the character of the hero of the poet Gumilev, the idea of the work, to explain the answer; to be divided into mini-groups and to stage the same excerpt from Gumilev's dramatic work, to compare each other's interpretations; to depict scenery for a dramatic work, to explain the choice. Musical accompaniment and cinematography provide an opportunity for foreign students to learn more deeply the works of Gumilev. Here the authors offer the following tasks: to select musical passages that correspond to the characters of lyrical, dramatic characters, to explain the answer; choose a portrait of heroes from the gallery of proposed portraits of famous artists, prove the legitimacy of their choice, taking into account the era, history of costume, hairstyles, national color, create your own screenplay based on epic works of the poet, choose music, behind-the-scenes noise create film footage, video, editing based on the poet's favorite poem, create an animated version of a poetic, epic, dramatic work (using various software), read poems on the background of film episodes, slides, presentations with music illustrating the lyrical text.

Key words: *method, polyartistic approach, lesson, film lesson, dramatization, development, abilities.*

УДК 821.161.1-3
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/51

Комаров С. А.
Горлівського інституту іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ОБРАЗ М. С. ГУМІЛЬОВА У ЦИКЛІ НАРИСІВ О. В. АМФІТЕАТРОВА «ГОРЕСТНЫЕ ЗАМЕТЫ»

У статті пропонується аналіз образу Миколи Гумільова у книзі О. В. Амфітеатрова «Горестные заметы» (1921). Основним текстом, у якому зображується лідер акмеїзму, є однойменний нарис, написаний невдовзі після загибелі поета. У жанровому відношенні він представляє собою синтез некрологу і літературного портрету.

О. В. Амфітеатров проводить паралелі між більшовицькою та Великою французькою революціями і у цьому контексті порівнює Гумільова з Андре Шеньє, який також став жертвою революційного терору. А. В. Амфітеатров підкреслює думку про те, що арешт і вирок М. С. Гумільова – це інсинуація радянської влади, яка шукає потенційних ворогів усюди. У тексті нарису описується суперечливе ставлення поета до політики: вважаючи себе монархістом, він всіляко дистанціювався від соціального життя. Особливу увагу публіцист приділяє поглядам М. С. Гумільова на мистецтво і поезію, перед якими той схилявся. Показуючи його позицію невтручання у політику, автор нарису прагне доказати невинність Гумільова, а також – проілюструвати тезу про свавілля влади, нещадність більшовизму по відношенню до інакомислячих, про антигуманну сутність радянської ідеології.

У книзі О. В. Амфітеатрова характеризуються особистісні якості поета-акмеїста, серед них: благородство, принциповість, витримка, серйозність у сприйнятті усіх сторін життя. У ході розкриття образу М. С. Гумільова публіцист використовує інтертекст і різноманітні зіставлення. Одним з таких є порівняння з А. М. Майковим. Автор нарису вважає, що двох поетів різних епох поєднує майстерність, подібність естетичних позицій, розсудливість, «творчий холод», аристократизм. О. В. Амфітеатров багато у чому ідеалізує постать М. С. Гумільова, наповнює його образ суб'єктивною тональністю захоплення.

В інших текстах «Горестных замет» ім'я М. С. Гумільова виникає, як правило, у парі з іменем О. О. Блока. Це повторення стає мотивом, що слугує маркером тотальної дегуманізації соціуму при більшовиках. Говорячи про втрати, які понесла російська культура у революційні роки, О. В. Амфітеатров на прикладі трагічної долі М. С. Гумільова акцентує типовість явища.

У ходя дослідження для створення більш цілісної картини у якості матеріалу використані книга О. В. Амфітеатрова «Из литературных воспоминаний», де образ Гумільова доповнений автором, та нарис В. Ф. Ходасевича «Гумилев и Блок», у якому присутні певні перегуки з «Горестными заметами».

Ключові слова: *М. С. Гумільов, нарис, революція, більшовизм, поезія, особистість, зіставлення.*

Постановка проблеми. Спадщина О. В. Амфітеатрова (1862 – 1938), російського класика межі XIX-XX століть, широка і різнопланова. Свого часу він був відомий не тільки як белетрист, автор чисельних романів різної тематики та художнього рівня, але і як неординарний публіцист. В нарисах, статтях, фейлетонах, памфлетах, рецензіях він торкався найбільш нагальних проблем російського суспільства і культури. І. С. Шмельов у портретному нарисі, приуроченому до ювілея творчої діяльності письменника, називає О. В. Амфітеатрова «обличителем, проповедником, ходатаем, развлекателем, усмешником без злобы, исследователем, приверженным к родному, …вещателем, общественником …раскрывающим язвы жизни, историком, судящим жизнь» [14, с. 480]. Його публікації в пресі, коментує автор «Неупиваемой Чаши», – це «всегдашнее, непрестанное горенье – во имя *человека*» [14, с. 479]. Гуманізмом сповнена книга «Горестные заметы» (1921), написана О. В. Амфітеатровим у перший рік еміграції. Нариси, які її склали, представляють своєрідний внесок прозаїка у таке значне явище російської літератури 1920-х років, як антибільшовицька публіцистика. Цикл може привернути увагу сучасного дослідника можливістю показати складну жанрово-стильову

природу книги, виявити функції впровадженого автором різноманітного інтертексту. Не менш, на наш погляд, цікаві відтворені О. В. Амфітеатровим у «Горестных заметах» портрети його сучасників. М. С. Гумільов – одна з найяскравіших фігур, чия особистість та життєві перипетії знайшли відображення в цій книзі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публіцистична спадщина О. В. Амфітеатрова залишається відкритим полем для сучасного дослідника. За творчістю автора захищена єдина літературознавча дисертація, в якій розглядається його відомий роман «Восьмидесятники» (1907), окрему увагу в ній приділено аналізу суспільно-політичних поглядів письменника [12]. У статті О. М. Боташової [4], присвяченій зв'язку театральної критики О. В. Амфітеатрова з соціальними аспектами російської дійсності, вказується на таку особливість його естетики, як неприйняття «чистого мистецтва» і декадентства. В останньому він вбачав «деструктивное, темное начало», яке «противоречило самой сути художественного творчества, как понимал его публицист» [4, с. 21]. Роздуми дослідника за цим питанням представляють для нас особливий інтерес, тому що допомагають глибше зрозуміти ставлення О. В. Амфітеатрова до особистості і творчості М. С. Гумільова. Видання творів прозаїка наприкінці 1980-х – 1990-ті роки супроводжувалися передмовами і післямовами, в яких пропонувалися загальні характеристики його життя й діяльності: наприклад, В. Є. Красовський [9] та Є. Т. Прокопов [10] тільки вказують на важливість журналістських жанрів у творчості О. В. Амфітеатрова, не вдаючись до деталей з приводу своєрідності конкретних текстів, де вони реалізуються. А. І. Рейтблат у статті «Фейлетоніст в ролі мемуариста» [11], використовуючи біографічний метод, описує, також, професійне середовище журналістів на межі XIX-XX століть і місце в ній О. В. Амфітеатрова. Спроби аналізу власне книги «Горестные заметы» до недавнього часу не робилися. У 2019 році нами були підготовлені дві статті, зосереджені на деяких аспектах поетики циклу: образі Петрограда [7], жанрових кореляціях та інтертекстуальності [8].

Постановка завдання. Метою пропонованої праці є вивчення образу Миколи Гумільова у збірці нарисів «Горестные заметы». В ході дослідження ми співвідносимо особливості представленої інтерпретації особистості, життя і творчості поета з антибільшовицьким пафосом, який пронизує весь цикл. Також, для більш цілісної картини у якості матеріалу нами використана книга О. В. Амфітеатрова «Из литературных воспоминаний», де образ Гумільова доповнений автором, і нарис В. Ф. Ходасевича «Гумилев и Блок», у якому присутні певні перегуки з «Горестными заметами».

Виклад основного матеріалу. Книга О. В. Амфітеатрова, яка складається з 17 нарисів та авторської передмови, розкриває письменницьку, доволі суб'єктивну та емоційну (хоча на самому початку публіцист каже про своє прагнення до об'єктивності) рецепцію побаченого і пережитого ним у Петрограді після приходу до влади більшовиків. Автор передає свої враження від спілкування з різними людьми – передусім, з літературного середовища. Основним текстом, в якому зображується М. С. Гумільов, є однойменний нарис, написаний незабаром після загибелі поета. У жанровому відношенні він являє собою синтез некрологу і літературного портрету. Серед інших нарисів «Горестных замет» ву подібному ключі організовані «А. Н. Чеботаревская», «Памяти Абрама Евгеньевича Кауфмана». Усі вони присвячені пам'яті нещодавно померлих людей, включають окремі біографічні відомості про них, оцінку їх діяльності, а також характеризують їх особистісні якості. Остання особливість наближує нариси О. В. Амфітеатрова до літературного портрету. В. С. Барахов, говорячи про цей жанр, так описує його сутнісні риси: «зображення індивідуальності людини, неповторності його "обличчя", мислення, які виявляються як його характері, манері поведінки, мові, так і в його біографії, ...різноманітних прикметах його індивідуального буття, що відображають духовний світ відтворюваної особистості» [3, с. 12]. Амфітеатровські нариси, «Н. С. Гумилев», зокрема, так чи інакше торкаються вказаних аспектів.

Точкою відліку в образі лідера акмеїзму, який малює О. В. Амфітеатров, виступають міркування автора про більшовицьку революцію у ракурсі порівняння з Великою французькою – такий підхід типовий для російської публіцистики періоду Громадянської війни. Достатньо згадати «Окаянные дни» І. О. Бунина, «Несвоевременные мысли» М. Горького або «Статьи о революции» М. О. Волошина. Доводячи думку про те, що теперішня революція у багатьох смислах, передусім – у тому, що пов'язано з терором, – перевершує «свою грозную предшественницу», О. В. Амфітеатров називає особливо непримиренних більшовиків сучасними «злобными Маратиками, бесстыжими Гебериками и холодно-жестокими фанатиками робеспьерова толка» [1, с. 516], а їх жертв з числа

діячів культури порівнює з А. Л. Лавуазьє (натураліст і хімік) та М. Ж. Кондорсе (філософ і математик), страчених якобінцями. У цьому ж ряду виникає ім'я Андре Шеньє. Запропонована паралель з долею видатного французького журналіста і поета реалізується у зіставленні з Олександром Блоком і Миколою Гумільовим. Якщо у передчасній смерті першого радянська влада винна опосередковано (на думку публіциста, хворобу Блока посилило «его короткое увлечение вихрем коммунистической революции» [1, с. 516], результатом якого стала поема «Двенадцать», і розчарування в її ідеалах, яке незабаром прийшло), то другий випадок – явна маніфестація злочинної природи більшовизму.

Зауважимо, що факт загибелі лідерів двох тенденцій російської поезії дозволив В. Ф. Ходасевичу оформити спогади про них в одному нарисі – «Гумилев и Блок» (1931) (згодом увійшов в книгу «Некрополь» (1939)). Автор детально відтворює свої зустрічі з поетами у 1921 році, який став для обох останнім, показує історію їх стосунків, в особливості – розбіжностей, акцентує протилежності їх характерів і рецепції поетичної творчості (підкреслимо, що В. Ф. Ходасевичу був ближчий Блок, а Гумільов в багатьох смислах – менш значний, що демонструється, наприклад, в наступному коментарі: «Для Блока его поэзия была первейшим, реальным духовным подвигом, неотделимым от жизни. Для Гумилева она была формой литературной деятельности. Блок был поэтом всегда, в каждую минуту своей жизни. Гумилев – лишь тогда, когда он писал стихи» [13, с. 260]). Текст В. Ф. Ходасевича вирізняє насичена фактографічність, хоча й забарвлена суб'єктивністю інтерпретації. В той самий час тут немає емоційності та категоричності в оцінці політики більшовизму, властивих О. В. Амфітеатрову. Причина смерті О. О. Блока описана просто, без будь-яких ідеологічних конотацій: «Он умер как-то "вообще", оттого что был болен весь, оттого что не мог больше жить. Он умер от смерти» [13, с. 271]. Про «вбивство» М. С. Гумільова він не повідомляє нічого конкретного («Письма из Петербурга шли мрачные, с полунамеками, с умолчаниями» [13, с. 273]), за виключенням факту причетності якогось (ім'я не вказане) «подосланного» з «связями из высших советских сфер» [13, с. 272], котрий увійшов до поета в довіру, допомагав тому в організації «Будинку поетів». В. Ф. Ходасевич робить обмовку, що вже в еміграції від М. Горького він дізнався про наявність показань цього «некто» у справі Гумільова.

А. В. Амфитеатров послідовно проводить думку про те, що арешт і вирок М. С. Гумільова – це інсинуація радянської влади, яка шукає потенційних ворогів усюди. Автор нарису заперечує факт участі поета в «Таганцевській змові», так само, як ставить під сумнів існування самої «змови» – докладно про це йде мова в іншому «Горестных замет» – «Кровь, к небу вопиющая». Дотепер серед істориків існують розбіжності за цим питанням. В останніх дослідженнях учені, спираючись на нещодавно відкриті документи, доводять реальність «організації В. М. Таганцева» (наприклад, праця В. С. Ізмозіка [6]). На думку публіциста, в літературних колах того часу «не было …писателя, более далекого от политики, чем этот цельный и самый выразительный жрец "искусства для искусства"» [1, с. 517]. У нарисі неодноразово задекларована гумільовська позиція «невтручання» в суспільне життя, його сприйняття поезії як «особого, магически очерченного круга, возвышенного над миром наподобие как бы некоего амвона» [1, с. 517]. «Поэзия была для него …всем …существом» жизни, «поэтическая мысль и чувство переплетались в нем, как в древнегерманском мейстерзингере, с стихотворским ремеслом» [1, с. 517]; «Он писал свои стихи, как *будто* возносил на алтарь дымящуюся благоуханием жертву богам» [1, с. 518], – ці та подібні висловлювання проходять через весь нарис лейтмотивом. Їх метою є доказ невинності Гумільова у будь-яких злочинах. Відповідно, ці характеристики слугують непрямою ілюстрацією тези про свавілля влади, нещадність більшовизму по відношенню до інакодумців, про нелюдську сутність радянської ідеології.

У цьому ж контексті О. В. Амфітеатров вводить знамениту цитату з пушкінського вірша «Поэт и толпа»:

«Не для житейского волненья,
Не для корысти, не для битв,
Мы рождены для вдохновенья,
Для звуков сладких и молитв…» [1, с. 518] –

М. С. Гумільов, як ніхто інший, мав повне право вимовити ці слова – впевнений письменник.

Тут проводиться ще одна аналогія: автор порівнює М. С. Гумільова з «безулыбочным священнодейцем» А. М. Майковим. За переконанням автора нариса, двох дуже різних поетів об'єднує «мастерство», «строгая размеренность вдохновения, рассудочность средств и при совершенном изяществе некоторый творческий холод» [1, с. 518]. Їх пов'язує, також, благородство і аристократизм, прагнення відстоювати «привилегию

говорить глаголом богов». І знову О. В. Амфітеатров робить допущення, цього разу – у вигляді посилання на листи О. С. Пушкіна (в одному з них згадується про когось з ліцейських друзів поета: як той «гордо хвалился: “В стихах моих может найтись бессмыслица, но проза – никогда!”» [1, с. 518]), що так міг сказати і Гумільов.

В серії мемуарів О. В. Амфітеатрова «Из литературных воспоминаний», яка видавалася в 1923 році в берлінській газеті «Руль», зіставна характеристика А. М. Майкова та М. С. Гумільова продовжена. Автор називає їх «дедом» і «внуком», проводить паралелі не тільки між їх творчими методами, підходами до створення віршів, але й між перипетіями їх доль і світоглядів (наприклад, обидва багато подорожували, обидва «чрезвычайно религиозными людьми, православными строго византийского чина» [2, с. 238], обидва – прибічники моралі) та характерами. Беручи до уваги, зокрема, той факт, що Майков став чиновником і, завдяки своїй сумлінності та серйозності, дослужився до високих постів, Амфітеатров говорить, що невідомо, чого досягнув би Гумільов, якщо прожив довге життя. Не виключено, що він, як і Майков, зайняв би значну позицію в суспільстві, адже у його натурі теж виявлялися «исполнительность и способность, даже любовь к дисциплине, точность и срочность в работе, строгая отчетность при очень хорошем умении считать и правильной самооценке» [2, с. 239]. Автор спогадів доходить висновку, що Гумільов «был поэт-джентльмен – и даже не современный, а 20-30-х годов прошлого века» [2, с. 240].

Єдиною причиною смертного вироку, за припущенням О. В. Амфітеатрова у «Горестных заметах», могла бути поведінка М. С. Гумільова на допитах. Слідчі НК напевно запитували поета про політичні погляди і могли зачепити при цьому його самолюбство, а той, за натурою принципова і прямолінійна людина, не міг «отвильнуть от подобного вопроса каким-нибудь спасительным обиняком» [1, с. 521] і сказав правду: що він монархіст. Тут О. В. Амфітеатров вступає в певне протиріччя: до цього всіляко акцентуючи, що лідер акмеїзму жив тільки поезією і був далекий від політики, тепер заговорює про «міцну» прихильність до монархізму: «В обществе товарищей – республиканцев, демократов и социалистов – он без страха за свою репутацию заявлял себя монархистом (хотя очень не любил Николая II и все последнее поколение павшей династии)» [1, с. 521]. В цьому фрагменті автор нарису протиставляє «монархізм» М. С. Гумільова власному «демократичному республіканізму» і згадує одну розмову з ним: «Как-то раз я, шутя, напомнил ему, что Платон в своей идеальной утопии государства советовал изгнать поэтов из республики. “Да поэты и сами не пошли бы к нему в республику”, – гордо возразил Гумилев» [1, с. 519]. Хоча, з іншого боку, це може свідчити про суперечливість характеру самого поета.

Стриманість у вияві почуттів сусідила в ньому з іноді виникаючим бажанням побалакати по душам з людьми, чимось йому близькими (О. В. Амфітеатров наводить один приклад подібної відвертості). В. Ф. Ходасевич у згадуваному вище нарисі також звертає увагу на певну «душевную нестабильность» М. С. Гумільова: описується їх зустріч напередодні арешту, під час якої він виказав «необычайную живость, …особую даже теплоту, ему, как будто бы, и вообще несвойственную» [13, с. 272]. Серед інших особистісних якостей поета О. В. Амфітеатров називає серйозність у сприйнятті усіх сторін життя, «храбрость и присутствие духа, закаленные и в ужасах великой войны, и в диких авантюрах сказочных африканских пустынь» [1, с. 521]. Безумовно, автор нарису багато в чому ідеалізує постать М. С. Гумільова, наповнює його образ суб’єктивною тональністю захоплення, що потрібно співвіднести з основною метою усього циклу – засудити ексцеси більшовицької політики, згідно якій фізичне знищення неугодних, навіть неординарних і видатних особистостей, – звичайна справа.

В інших текстах «Горестных замет» ім’я Гумільова виникає, як правило, у парі з іменем Блока. Це повторення стає мотивом, який слугує немов маркером тотальної дегуманізації соціуму при більшовиках. Але контекст і деякі функції згадування двох митців, які стали жертвами радянської влади, відрізняються. Так, у нарисі «Воззвание М. Горького» О. В. Амфітеатров висловлює своє обурення двозначною позицією «буревісника революції» «между интеллигенцией и ее палачами» [1, с. 522]. Відоме звернення М. Горького «Честные люди» до європейської спільноти з проханням про допомогу голодуючій Росії автор нарису вважає черговим виявом подібного лицемірства. «Стоит человек на европейской паперти, протягивает руку за подаянием, а в другой руке держит камень, а языком ругательски ругает просимого доброхотного дателя. …Что уж клянчить именем Достоевского там, где морят насмерть голодною цингою Александра Блока и расстреливают Гумилева. …как пригибает к земле русское достоинство и самосознание эта вечная

хвастливо-просительная песня: "…Поддержите и спасите наше мерзейшее антикультурное настоящее за то, что мы имели очень хорошее культурное прошлое... собственными нашими руками оскверненное и уничтоженное!"» [1, с. 523-526], – так однаково безкомпромісно засуджує письменник і свого колегу, з яким його довгі роки пов'язували дружні стосунки (про це свідчить їх багаторічне листування; докладніше про Горького і Амфітеатрова див. [12], [5]), і більшовизм, в цілому.

Нарис «А. Н. Чеботаревская» пов'язує імена двох поетів зі створеною владою плачевною ситуацією, в якій літератори, щоб вижити, вимушені ставати членами всіляких культурно-просвітницьких організацій. Втім, мимоволі йдучи таким чином за більшовиками, представники творчої інтелігенції не витримують різноманітного тиску, в першу чергу, ідеологічного, їх життя трагічно обриваються – така доля багатьох, не тільки О. О. Блока і М. С. Гумільова, – зокрема, критика і перекладачки А. М. Чеботаревської, пам'яті якої присвячений нарис (вона покінчила з собою). Продовжує сумний ряд фігура публіциста та видавця А. Є. Кауфмана – про нього йдеться у відповідному нарисі. Після революції він керував Домом літераторів, організацією взаємодопомоги діячів мистецтва і науки. Блок і Гумільов входили у склад комітету цього співтовариства. Кауфман помер від хвороби, «нажитой в беспрестанных волнениях и хлопотах за погибающих от голода и Чрезвычайки собратьев» [1, с. 594], – знову лунає авторська інвектива на адресу ленінської партії. Знову і знову говорячи про втрати, які понесла російська культура в революційні роки (тут необхідно згадати і присвячений діяльності НК нарис «Кровь, к небу вопиющая», і «Кому на Руси жить хорошо», текст, який підсумовує цикл) – загибель М. С. Гумільова серед них – одна з тих, що викликають найбільше обурення і скорботу, О. В. Амфітеатров акцентує типовість явища.

Висновки і пропозиції. Серед постатей літераторів і діячів російської культури, до зображення яких звертається автор циклу «Горестные заметы», особистість Миколи Гумільова представляється однією з найбільш важливих – в контексті ідейно-тематичних особливостей книги. Нарис, присвячений безпосередньо М. С. Гумільову, сполучає ознаки некрологу і літературного портрету. Проводячи паралелі між більшовицькою і Великою французькою революціями, О. В. Амфітеатров уподібнює лідера акмеїзму Андре Шеньє, який також став жертвою терору. Автор нарису намагається довести тезу про те, смертний вирок М. С. Гумільова сфабрикований радянською владою. У тексті нарису описується суперечливе ставлення поета до політики: вважаючи себе монархістом, він, втім, усіляко дистанціювався від соціального життя. Особливу увагу О. В. Амфітеатров приділяє поглядам М. С. Гумільова на мистецтво і поезію, перед якими він схилявся. Також, характеризуються особистісні якості поета, серед них: благородство, принциповість, витримка. У ході розкриття образу М. С. Гумільова публіцист залучає інтертекст і різноманітні порівняння.

Проблемами, порушеними в цій та попередніх наших статтях за «Горестными заметами» О. В. Амфітеатрова, коло можливих питань для вивчення не вичерпується. Зокрема, для з'ясування особливостей рецепції особистості М. С. Гумільова сучасниками можливий зіставний аналіз образу поета в публіцистиці і документальній прозі 1910-30-х років. Також, інтерес представляє детальне дослідження функцій різноманітних цитат, алюзій та ремінісценцій в тексті циклу «Горестные заметы». У цьому полягає перспектива розробки теми.

Список літератури:

1. Амфитеатров А. В. Горестные заметы. *Амфитеатров А. В. Собрание сочинений: в 10 т. Т. 10. Кн. 2. Мемуары. Горестные заметы. Воспоминания. Портреты. Записная книжка. Пародии. Эпиграммы.* Москва: НПК «Интелвак», ОО «РНТВО», 2003. С. 487–610.

2. Амфитеатров А. В. Из литературных воспоминаний. Москва-Берлин: Лирект-Медиа, 2016. 241 с.

3. Барахов В. С. Литературный портрет (Истоки, поэтика, жанр). Ленинград: Издательство «Наука». Ленинградское отделение, 1985. 312 с.

4. Боташева Е. М. Театр и социум в публицистике А. В. Амфитеатрова. *Филологos.* 2012. Вып. 13. С. 18–26.

5. Бялик Б. А. «Организация левой печати наша задача». *Литературное наследство. Т. 95. М. Горький и русская журналистика к. XIX – н. XX века. Неизданная переписка* / гл. ред. В. Р. Щербина. Москва: Наука, 1988. С. 9–30.

6. Измозик В. С. Петроградская боевая организация (ПБО) – чекистский миф или реальность? *Исторические чтения на Лубянке. 1997-2007* / Ред. совет: Зданович А. А. и др. Москва: Кучково поле, 2008. С. 140–149.

7. Комаров С. А. Образ «красного Петрограда» в цикле очерков А. В. Амфитеатрова «Горестные заметы». *Проблеми сучасного літературознавства.* 2019. Вип. 29. Одеса, 2019. С. 125–134.

8. Комаров С. А. Поетикальні особливості книги О. В. Амфітеатрова «Горестные заметы»: жанрові кореляції та інтертекстуальність. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія».* 2019. Вип. 82. Харків, 2019. С. 18–23.

9. Красовский В. Е. Александр Амфитеатров журналист и писатель. *Амфитеатров А. Закат старого века: Романы, фельетоны, литературные заметки.* Кишинев: Литература артистикэ, 1989. С. 632–650.

10. Прокопов Т. Какая самопожертвенная жизнь! Вехи судьбы и творчества А. В. Амфитеатрова. *Амфитеатров А. В. Бабы и дамы: Романы и рассказы.* Москва: Терра, 1997. С. 5–18.

11. Рейтблат А. И. Фельетонист в роли мемуариста. *Рейтблат А. И. Писать поперек: статьи по биографике, социологии и истории литературы.* Москва: Новое литературное обозрение, 2014. С. 356–370.

12. Сотникова Ю. А. А. В. Амфитеатров и его роман «Восьмидесятники» в социокультурном контексте 1880-х – начала 1900-х годов: автореферат дисс. …канд. филол. наук: спец. 10.01.01. «Русская литература». Тамбов: Тамбовский государственный университет им. Г. С. Державина, 2006. 22 с.

13. Ходасевич В. Гумилев и Блок. *Ходасевич В. Европейская ночь. Стихотворения. Воспоминания* / Серия «Библиотека всемирной литературы». Москва: Эксмо, 2013. С. 260–273.

14. Шмелев И. С. Русский писатель. Полвека писательского труда А. В. Амфитеатрова. *Шмелев И. С. Собрание сочинений: в 5 т.* Москва: Русская книга, 1998-2000. Т. 7 (доп.). Это было: Рассказы. Публицистика. 1999. С. 477–481.

Komarov S. A. IMAGE OF N. S. GUMILYOV IN A. V. AMFITEATROV'S «WOEFUL NOTES»

The article is dedicated to the analyses of image of Nikolay Gumilyov in A. V. Amfiteatrov's cycle of essays «Woeful Notes» (1921). The main text, which depicts the leader of Acmeism in the book, is the essay of the same title, written shortly after the poet's death. Its genre correlates with obituary and literary portrait.

A. V. Amfiteatrov draws parallels between the Bolshevik and the Great French revolutions and in this context compares Gumilyov to André Chénier, who also fell victim of revolutionary terror. A. V. Amfiteatrov emphasizes the idea that the arrest and verdict of N. S. Gumilyov is the insinuation of Soviet authorities, which look for potential enemies everywhere. The text of the essay describes the poet's contradictory attitude to politics: considering himself a monarchist, he in every way distanced himself from social life. The publicist pays special attention to N. S. Gumilyov's views on art and poetry, which he worshiped. Showing his position of non-interference in politics, the author of the essay wants to prove Gumilyov's innocence, and, also, to illustrate the thesis about despotism of the authorities, the ruthlessness of Bolshevism towards dissenters, the anti-human essence of Soviet ideology.

A. V. Amfiteatrov's book characterizes the personal qualities of the poet, among them: nobility, integrity, endurance, seriousness in his perception of all aspects of life. Revealing the image of N. S. Gumilyov, the publicist uses intertextuality and various comparisons. One of them is a comparison to A. N. Maykov. The essayist believes that two poets of different epochs are united by skill, the similarity of aesthetic positions, rationality, «creative cold», aristocracy. A. V. Amfiteatrov idealizes the figure of N. S. Gumilyov in many respects, fills his image with the subjective tone of admiration.

In other texts of «Woeful Notes» the name of N. S. Gumilyov appears, as a rule, in a pair with the name of A. A. Blok. This repetition becomes a motive that serves as a marker of total dehumanization of society under the Bolsheviks. Speaking about the losses that Russian culture suffered in revolutionary years, A. V. Amfiteatrov, using the example of N. S. Gumilyov's tragic fate, emphasizes the typicality of the phenomenon.

In the course of the research, to create a more holistic picture, A. V. Amfiteatrov's book «From Literary Memoirs», where image of N. S. Gumilyov is supplemented by the author, and the essay «Gumilyov and Blok» by V. F. Khodasevich, in which there are certain references to «Woeful Notes», are used.

Key words: *N. S. Gumilyov, essay, revolution, Bolshevism, poetry, personality, comparison.*

УДК 821.161.1
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/52

Крижановська О. О.
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ТВОРЧІ ЗВ'ЯЗКИ М. ТИХОНОВА І М. ГУМІЛЬОВА В НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ

У статті проаналізовано особливості наукової рецепції творчих зв'язків М. Тихонова і М. Гумільова. Автор розглянула особливості рецепції сучасним літературознавством творчих зв'язків М. Тихонова і М. Гумільова. У статті з'ясовано, що сучасні дослідники не тільки реконструювали історію творчих відносин письменників, а й визначили ті аспекти творчості М. Тихонова, які відображають вплив поезії М. Гумільова: образна система, тематика і проблематика ранніх віршів, баладна сюжетність лірики. Разом з тим, вчені-літературознавці констатують, що служіння офіційній літературі, кон'юнктурний характер радянського творчості поета привів його до зречення від М. Гумільова. Дослідник В. Шошин наводить ряд цікавих біографічних і творчих паралелей між М. Тихоновим і М. Гумільовим: для поетів характерна мужність, емоційна стриманість, поетична рецепція Біблії, звернення до героїв-мореплавців і конквістадорів, до античних тем і образів, екзотизм. Ю. Тинянов зазначив сюжетність як одну із головних особливостей балад М. Тихонова, яка обумовлена зв'язком з поетичними традиціями М. Гумільова. Р. Тименчик в дослідженні про рецепцію творчості М. Гумільова наводить численні факти, які свідчать про те, що протягом всього творчого шляху М. Тихонов відрікався від поета-акмеїста. У гострій статті «Літературне самогубство Миколи Тихонова» Ю. Еткінд показав шлях молодого автора від талановитого учня М. Гумільова до графомана. Тільки в 1978 році М. Тихонов у циклі радіопередач «Усна книга» розповів про М. Гумільова, підкреслив його непричетність до контрреволюції. Цей виступ став своєрідним сигналом для читачів поета-акмеїста.

Ключові слова: *М. Тихонов, М. Гумільов, акмеїзм, наукова рецепція, літературознавство, поезії.*

Постановка проблеми. Вивчення творчих зв'язків М. Тихонова і М. Гумільова налічує кілька десятиліть. Цей дослідницький інтерес обумовлений не тільки близькістю творів поетів, історією їх відносин, а й дивною біографічної близькістю поетів. Однак розвиток наукової рецепції вимагає розгляду її особливостей та визначення закономірностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про вплив М. Гумільова на особистість та творчість М. Тихонова уже досить детально розроблене в історії літератури. З найбільш значних назвемо роботи В. Шошина [1], М. Кукліна [2] Є. Еткинда [3], Р. Тименчика [4], К. Бутиріна [5], І. Чопик-Юреневої [6] та інших.

Постановка завдання. Все це обумовлює мету та завдання статті – вивчити особливості наукової рецепції творчих зв'язків М. Тихонова і М. Гумільова.

Виклад основного матеріалу. В автобіографії «Моє життя» (1926), написаної від третьої особи, М. Тихонов в переліку важливих подій 1921 роки відзначає: «Дуже короткочасне особисте знайомство з М. С. Гумільовим змушує його сильно зосередитися і задуматися над своєю роботою» [7, с. 9]. Звернемо увагу на те, що М. Тихонов визнавав важливість зустрічі з поетом-акмеїстів, очевидно, це короткочасне знайомство зіграло вирішальну роль в творчому самовизначенні молодого автора. З історії радянської літератури добре відомо, що безпартійний М. Тихонов був «єдиним кавалером всіх нагород» [8], але, на думку біографа поета «ніякі нагороди не можуть зрівнятися за своєю вагомістю і значенням з дарчим автографом Миколи Гумільова на книзі «Шатьор» <...> «Дорогому Миколі Семеновичу Тихонову – відмінному поетові. М. Гумільов» [6, с. 351].

Дослідник В. Шошин наводить ряд цікавих біографічних і творчих паралелей між М. Тихоновим і М. Гумільовим. Для поетів характерна мужність, емоційна стриманість, поетична рецепція Біблії, звернення до героїв-мореплавців і конквістадорів, до античних тем і образів, екзотизм, інтерес до інших («нецивілізованих») континентів і країн («обидва страждали від одноманітності сірого північного неба і тяглися на південь, причому не просто до мандрів, а як би на пошуки прабатьківщини, якої врешті-решт і стали для Гумільова – Африка, для Тихонова – Кавказ» [1]),

екзотизм та ін. В. Шошин відзначає і інші типологічні сходження поетів: «Гумільова <...> називали поет-воїн». «Поет-воїн» – так називали і М. Тихонова його сучасники <...> Перша робота Гумільова про Кавказ – альбом «Гори і ущелини»; перша робота Тихонова про Кавказ – цикл «Гори» <...> Індії Тихонов присвячував і прозу, і поезії, – Гумільов <...> був «повний Індією». «Золотий індійський сад» виникав у нього і в поемі «Откритіє Америки». <...> Вже в 1914 р Тихонов пише вірш про подвиг російського воїна «Он упал, но побєділ» – Гумільов стає активним поетом війни і перемоги <...> Всім відомий «Заблудівшийся трамвай» Гумільова <...> 1921 р. < ...> Але мало хто знає «експрес в будущєє» Тихонова. Вірш було написано в серпні 1920 р. В «Поемі начала» Гумільова <...>, як і у вірші «Звьоздний ужас», бачимо неясні риси давньої космології, – і в тихоновський «Брагє» відчутний своєрідний космічний погляд на світ» [1].

Однією із заслуг М. Тихонова, так само, як і у іншій учениці М. Гумільова І. Одоевцевій, стало відродження жанру балади в 1920-х роках. Ю. Тинянов зазначив сюжетність як одну із головних особливостей балад М. Тихонова, яка не тільки обумовлена художніми принципами «Серапіонових братів», але й зв'язком з поетичними традиціями М. Гумільова: «Балада могла створитися на підставі точного слова, майже прозаїчно-чесного – Тихонов недарма в гуртку прозаїків. Слово у нього в баладному вірші втратило майже всі віршові фарби, щоб стати опорним пунктом сюжету, сюжетної точкою <...> Враження, що справляє балада Тихонова було велике. Ніхто ще так впритул не поставив питання про жанр, не усвідомив поетичне слово як точку сюжетного руху <...> Тихонов довів до межі в баладі той напрямок віршованого слова, яке можна назвати гумільовським, виявив жанр, до якого воно прагнуло» [11, с. 288]. Про вплив М. Гумільова на балади М. Тихонова говорять і інші дослідники: «Не секрет, що ранній Тихонов перебував під сильним впливом Миколи Гумільова. У тій же «Бала о гвоздях» не тільки квінтесенція Гумільова, але і звичка самого Гумільова – за мімікою, за риторикою, за кожним жестом і в кожній позі. Вибрати орієнтир <...> зразок для наслідування у молодого поета не був випадковим. Гумільов – єдиний з великих поетів-сучасників, хто мужність у віршах поєднав з мужністю на поле бою. А Тихонов добровольцем пішов на німецький фронт, воював у гусарському полку, де що ні сутичка, то кривава м'ясорубка» [8].

Р. Тименчик в дослідженні про рецепцію творчості М. Гумільова наводить численні факти, які свідчать про те, що протягом всього творчого шляху, аж до кінця 1970-х років, М. Тихонов і прямо, і побічно відрікався від поета-акмеїста. Про це писала і Н. Берберова в нотатках «Ганебна історія»: «Микола Тихонов, – людина, зобов'язана Гумільову всім своїм літературним буттям. Навесні 1921 року Всеволод Рождественський приніс Ходасевичу на суд кілька поезій нікому невідомого поета Миколи Тихонова. Ходасевич знайшов їх нецікавими і написаними «під Гумільова», до якого і порадив звернутися. Гумільов вірші дуже схвалив (на наш погляд – необачно) і протягом кількох місяців, до самого свого арешту, надавав Тихонову всіляке заступництво. З цього і почалася «кар'єра» Тихонова, який тепер безсоромно від Гумільова відрікається» [Цит. за: 4].

Переломним став день 5 січня 1978 року, коли «по першій програмі всесоюзного радіо прозвучали спогади Мик. Тихонова «Усна книга» [4]. У цих спогадах М. Тихонов наводить історію свого знайомства з поетом, яка відбулася на літературному вечорі в Будинку Мистецтв, де М. Гумільов був присутній разом з авторами створеного ним «Цеху поетів»: «В кімнаті за сценою я побачив весь «Цех» на чолі з Гумільовим <...> Я знав їх вірші, але знайомий ні з ким з них не був. Гумільов здався мені високою сухуватою людиною трохи спортивного вигляду. Я читав його книги, інші вірші мені подобалися, але, в загальному, поети з групи «Цех» були мені чужі, в той час я вже розумів, що у мене інший шлях, свій. І ось мене вітав несподівано Гумільов і <...> став хвалити мої вірші, потім поцікавився, як я ставлюся до літературного середовища. Я відповів, що ніякого відношення до нього не маю. Обступили мене члени «Цеху поетів», дивилися на мене досить підозріло і без всякої симпатії, тому що я був в старій червоноармійській шинелі, оскільки знаходився в цей час через хворобу у відпустці з армії. Гумільов запитав: – Ви петроградець? – Так, я петроградець. – Ви нікуди не повинні їхати з Петрограда, – сказав він. – Чому? – Тому що скоро літературний Петроград неможливо буде уявити без вас, як і Вас без нього» [9]. М. Тихонов розповідає про отримання автографа від М. Гумільова на книзі «Шатьор»: «Коли Гумільов привіз «Шатьор» і з'явився з ним в будинку Мурузі, його відразу ж обступили шанувальники, особливо члени «Звучащєй раковіни», і стали просити у нього книгу. І він її роздавав. Я тримався осторонь. Гумільов підійшов до мене, надписав одну з книг і сказав: «Я хочу вам подарувати свою книгу. Я подякував і з поди-

вом прочитав зроблений ним короткий напис» [9]. Звертає увагу наявність певних авторських маркерів в наведених уривках, які демонструють його прагнення показати, що вже тоді, на початку свого творчого шляху, він не поділяв творчих принципів і поета-акмеїста, і авторів, близьких до нього. Ми вважаємо, що таке наполегливе прагнення захистити себе від впливу М. Гумільова, від «Цеху поетів», від поетичного об'єднання «Звучащая раковіна», куди він доречи теж входив, продиктовано кон'юнктурної позицією, яку займав в ці роки М. Тихонов. Тому не випадково, що далі в оповіданні про М. Гумільова М. Тихонов підкреслює відсутність ворожого ставлення з боку поета-акмеїста до радянської влади, одним із доказів його лояльності, на думку автора, може бути і висока оцінка творчості М. Тихонова, яку дав йому М. Гумільов: «Мої поезії не повинні були йому подобатися через свій революційний зміст. Але він завжди підкреслював свою увагу. Ми ж, знаючи його поезії, ніколи не могли собі уявити його чужим, ворожим або ворогом революції, тому що в книгах Гумільова, які видавалися за Радянської влади, я не зустрічав жодного антирадянського вірша – просто їх не було <...> Незабаром після смерті Гумільова в Петрограді вийшло дві його книги: «Листи про російську поезію» і збірник посмертних віршів. І в них не було нічого антирадянського» [9]. М. Тихонов вказує і на важливий для радянського часу ідеологічний маркер – зв'язок з іноземними видавництвами: «А єдина його збірка, яка вийшла за кордоном в цей час «К сіней звєздє» була ліричною книгою, присвяченою якійсь дівчині» [9]. Складно уявити, що такі спогади одного з провідних радянських поетів на першій програмі всесоюзного радіо прозвучали без схвалення партійних ідеологів. Тому виправдувальні слова про М. Гумільова насамперед були адресовані читачеві і означали своєрідний сигнал про зняття заборони на публікації або згадки про нього.

Р. Тименчик наводить уривки з листів Г. Струве, які підтверджують це і свідчать про те, що закордонні читачі М. Гумільова пильно стежили за рецепцією поета на батьківщині і розуміли все, що відбувається там: «Чи правда, що у вас будуть тепер видавати Гумільова? Про це нещодавно говорив Еткінд, посилаючись на М.С.Тихонова», «між іншим, Тихонов 10 хвилин по радіо говорив про Гумільова та про їх знайомство: «в поезіях Гумільова немає нічого антирадянського» [4].

Багато читачів М. Гумільова сприймали М. Тихонова виключно як учня поета. Письменник третьої хвилі еміграції В. Бетаки з розчаруванням згадував про зустріч з М. Тихоновим: «Переді мною був прилизаний і рожевий радянський чиновник у відставці. Єдине, що нагадувало про те, що переді мною гумільовський учень, була присутність великої сірої сови. Вона нечутно і навіть око не розкриваючи, перелітала то з чорнильного приладдя на плече господаря, чіпляючись кігтиками в товстий светр, то назад з плеча на приладдя» [10].

У гострій статті «Літературне самогубство Миколи Тихонова» Ю. Еткінд показав шлях молодого автора від талановитого поета «серапіона», учня М. Гумільова до графомана, «сучасного Фауста»: «Щоб стати автоепігоном, треба було піти на безліч поступок, дозволити собі спокуситися різними почестями. Приклад Тихонова повчальний: ось що може трапитися з праведником, якщо він піддасться спокусам сатани! Що ж сатана йому пообіцяв, а потім і підніс? Микола Семенович Тихонов: депутат Верховної Ради Української РСР, депутат Верховної Ради СРСР, голова радянського Комітету захисту миру, керівник Спілки письменників – спочатку в Ленінграді, потім і в Москві, тобто в масштабах СРСР, голова Комітету із Сталінських премій (це на ньому, Тихонові лежить відповідальність за присудження Сталінської премії, що давала багато влади Суркову і Софронову, Бабаєвському і Бубеннову, Кочетову і Михалкову), триразовий лауреат Сталінської премії першого ступеня (в 1941 році – за поему «Кіров з нами»; в 1949 році – за збірку «Грузинська весна»; в 1952 році – за цикли «Два потоку» і «На Другому всесвітньому конгресі світу»), кавалер всіх можливих орденів, активний учасник усіх натхнених Сталіним погромних кампаній, наприклад, антисемітської кампанії «боротьби проти космополітизму» в 1948-53 роках. Ось скільки треба було відвалити Тихонову влади, пошани, грошей, щоб він продався сатані і відмовився від поетичного дару. Така історія сучасного Фауста»[3, с. 676]. На думку дослідника, М. Тихонова не можна звинувачувати в тому, що він «ніколи не вимовляв забороненого імені <...> згадувати про Гумільова було смертельно небезпечно. Але в якийсь історичний момент брехня, що виражалася в мовчанні, переросла в брехню активну, красномовну. Красномовну – тут це не описка, а характеристика лакейської позиції, якої, по суті, від Тихонова ніхто не вимагав. Дозволивши собі відверту брехню, він став звичайним демагогом і, як сказано вище, графоманом»[3, с. 674].

Таким чином, ми розглянули особливості рецепції сучасним літературознавством творчих зв'язків М. Тихонова і М. Гумільова. Сучасні

дослідники не тільки реконструювали історію творчих відносин письменників, а й визначили ті аспекти творчості М. Тихонова, які відображають вплив поезії М. Гумільова: образна система, тематика і проблематика ранніх віршів, баладна сюжетність лірики. Разом з тим, вчені констатують, що служіння офіційній літературі, кон'юнктурний характер радянського творчості поета привів його до зречення від М. Гумільова. Тільки в 1978 році М. Тихонов у циклі радіопередач «Усна книга» розповів про М. Гумільова, підкреслив його непричетність до контрреволюції. Цей виступ став своєрідним сигналом для читачів поета-акмеіста. Перспективи нашого дослідження ми бачимо у вивченні поезій М. Тихонова, в яких поет створює образ М. Гумільова.

Список літератури:

1. Шошин В. Н. Гумилёв и Н.Тихонов. URL: https://gumilev.ru/about/111/ (дата звернення: 21.07.2020).

2. Куклин Н. Два Николая – Гумилёв и Тихонов. URL: https://gumilev.ru/about/111/) (дата звернення: 21.07.2020).

3. Эткинд Е. Литературное самоубийство Николая Тихонова *Revue des études slaves*. 1999. Т. 71/3. С. 673-680.

4. Тименчик Р. История культа Гумилёва Москва : Мосты культуры. 2018. 640 с. URL: https://www.twirpx.com/file/2434790/ (дата звернення: 21.07.2020).

5. Бутырин К. Огонь, веревка, пуля и топор…». О «солнечном ударе» Николая Тихонова. URL: https://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1999_num_71_3_6624 (дата звернення: 21.07.2020).

6. Чепик-Юренева И. Из могилы стола. *Тихонов Н. С. Перекресток утопий. Стихотворения. Эссе. 1913–1929*. Москва : Новый ключ, 2002. С. 345–368

7. Тихонов Н. С. Перекресток утопий. Стихотворения. Эссе. 1913–1929. Москва : Новый ключ, 2002. 384 с.

8. Лучше стихи в столе, чем голова в корзине. URL: https://novayagazeta.ru/articles/2003/02/13/19452-luchshe-stihi-v-stole-chem-golova-v-korzine (дата звернення: 21.07.2020).

9. Тихонов Н. Из «Устной книги». URL: https://gumilev.ru/biography/154/ (дата звернення: 21.07.2020).

10. Бетаки В. Снова Казанова (Мееe…! МУУУ…! А? РРРЫ!!!) URL: https://royallib.com/book/betaki_vasiliy/snova_kazanova_meee_muuu_a_rrri.html (дата звернення: 21.07.2020).

11. Тынянов Ю. Литературный факт. Москва : Высшая школа, 1993. 322 с.

Kryzhanovska O. O. CREATIVE CONNECTIONS OF N. TIKHONOV AND N. GUMILOV IN THE SCIENTIFIC RECEPTION

The article analyzes the features of the scientific reception of creative connections of Tikhonov and Gumilev. The author considered the peculiarities of the reception of modern literary studies of the creative connections of Tikhonov and Gumilev. The article reveals that modern researchers not only reconstructed the history of creative relations of writers, but also identified those aspects of Tikhonov's work that reflect the influence of Gumilev's poetry: figurative system, themes and problems of early poems, ballad lyrics. At the same time, literary scholars state that the service of official literature, the opportunistic nature of the Soviet work of the poet led him to renounce Gumilev. Researcher V. Shoshin cites a number of interesting biographical and creative parallels between Tikhonov and Gumilev: poets are characterized by courage, emotional restraint, poetic reception of the Bible, appeal to heroes-sailors and conquistadors, to ancient themes and images, exoticism. Yu. Tynyanov noted the plot as one of the main features of Tikhonov's ballads, which is due to the connection with the poetic traditions of Gumilev. R.Tymenchyk in his study of the reception of Gumilev's work cites numerous facts that indicate that throughout his career Tikhonov renounced the poet-acmeist. In the sharp article «Literary Suicide of Nikolai Tikhonov» Etkind showed the path of a young author from a talented student Gumilev to a graphomaniac. Only in 1978 Tikhonov in a series of radio programs «Oral Book» told about Gumilev, emphasizing his non-involvement in the counter-revolution. This speech became a kind of signal for the readers of the poet-acmeist.

Key words: *Tikhonov, Gumilev, acmeism, scientific reception, literary criticism, poetry*

УДК 821.161.1
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/53

Лі Ялінь,
Ланьчжоуський політехнічний університет (КНР)

МИКОЛА ГУМІЛЬОВ ЯК НАСТАВНИК ПОЕТІВ У КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ГЕОРГІЯ АДАМОВИЧА

У статті визначено, що створений Георгієм Адамовичем образ Миколи Гумільова, який був наставником для багатьох поетів, творчим учителем носить глибоко особистісний характер. Образ Миколи Гумільова в критичних статтях Георгія Адамовича обумовлений дружбою між ними і прагненням критика розвінчати негативні міфи про нього, представити справжнього поета-акмеиста, якого знали люди з близького йому оточення. У статті визначено, що важливою особливістю критичних статей Георгія Адамовича, в яких згадується ім'я Миколи Гумільова, можна назвати ставлення до поезії вчителя як до еталону.

Ключові слова: *Микола Гумільов, Георгій Адамович, рецепція, критика, наставник, акмеїзм.*

Сьогодні ми можемо констатувати, що більша частина критичної спадщини Г. Адамовича так і не стала об'єктом уважного наукового вивчення. У працях російських вчених на десертаційному рівні сьогодні існують тільки два дослідження О. Коростельова та М. Пономарьової, які датуються минулим століттям і присвячені поетичній спадщині Г. Адамовича, проте вивченню його об'ємної критичної спадщини приділено недостатньо уваги. Немає досліджень, у яких би розглядалися рецепція Г. Адамовича не тільки творчості М. Гумільова, але і його наставницька діяльність. Тому ціль нашої статті полягає у прагненні роздивитися образ М. Гумільова - вчителя у критичній рецепції М. Гумільова.

Слід зазначити, що до осмислення наставницької діяльності М. Гумільова звертався не тільки Г. Адамович, але і багато інших авторів російського зарубіжжя. На думку О. Вєрнік, «причиною пристальної уваги зі сторони Російського Зарубіжжя до особистості і творчості М. Гумільова були не тільки обставини трагічної загибелі поета, але і численні публікації його друзів, учнів, однодумців, які прагнули зберегти пам'ять про поета, передати його творчість наступному поколінню. Вони як ніхто усвідомлювали, що М. Гумільов, на жаль, за різними причинами не був оцінений при житті. Визнання поета, яке відбулося вже після загибелі, свідчить про те, що творчість М. Гумільова не була миттєвою, вона належала майбутньому» [1, с. 209].

Г. Адамович створює образ М. Гумільова-вчителя у «Літературних замітках» (1924), де детально пише про наставництво поета-актеміста. Замітка вибудовується як контраргументація усім, хто глузливо докірав М. Гумільова у роботі з молодими студистами «Звучащей раковины»: «Почти без исключений вся наша критика при жизни Гумилёва была к нему настроена недоверчиво и даже насмешливо. Люди, мало о поэзии думавшие, ничего в ней не понявшие, свысока поучали и наставляли его. Это глубоко задевало Гумилёва, хотя внешне он всегда оставался спокоен. В последние годы, по общим условиям, умолкла критика печатная, но тем острее и оживленнее сделалась устная: в ежедневных встречах во «Всемирной Литературе» или в Доме Искусств, в случайных беседах, в очередях, Гумилёва часто упрекали за его работу в студии, из которой впоследствии образовался кружок «Звучащая раковина» [2, с. 85].

Г. Адамович підкреслює, що всі молоді поети, які оточували М. Гумільова були учням «в самом точном смысле слова» и все, кто слышал их стихи, считали, что они – «типичные эпигоны, без всяких «надежд впереди», аккуратные и посредственные работники» [2, с. 85]. Противники М. Гумільова «с ехидством говорили, что он и его поэтика не способны создать ничего живого» [2, с. 85]. У відповідь на це, ніби заступаючись за репутація вчителя, Г. Адамович говорить: «Подлинных дарований никогда и нигде не бывает больше, чем несколько на целое поколение. Если поэт создает школу и все его ученики кажутся даровитыми, живыми, обещающими, то такому поэту грош цена: он втирает очки в глаза, он обманщик. Он учит приемам, которые лишь скрывают сущность искусства. Оперирующий такими приемами стихотворцев легко может не только обольстить, но и обольщаться» [2, с. 85]. Справжній поет бачить

сенс у відмові від художніх надмірностей, «от всяких побрякушек искусства<…> от удивительных рифм, от неожиданных образов» [2, с. 85].

Головна заслуга М.Гумільова полягала у тому, що він вчив молодих авторів простоті, він «внушал им, что поэзию нельзя ни украшать, ни принаряживать. Конечно, из двадцати его студентов девятнадцать наверно не были поэтами. Окажись среди них хоть один поэт, и то было бы большой удачей. Если бы Гумилёв, посвятив их в тайны современной поэтической кухни, рекомендовал их вниманию все ее рецепты, критика, вероятно, была бы в восторге: какая смелость, какая новизна горизонтов! Но он убедил их не быть фальшивомонетчиками и они его послушались. Это лишний «лавр» Гумилёва» [2, с. 49]. У цих словах Г. Адамович передає не тільки акмеістичність світогляду М. Гумільова, він підкреслює, що і сам розділяє точку зору вчителя. «Не бути фальшивомонетником» – цей тезис, ймовірно, сформульован із гумільовського маніфесту «Наследие символизма и акмеизм», у якому чітко безперечно головне, у чому розходяться акмеісти з попередниками-символістами: «Акмеістом важче бути, чим символістом, як важче збудувати собор, ніж вежу» [3, 3, с. 17].

Ми вважаємо, що гумільоовське відношення до творчості, про яке пише критик, надалі стало основоположним для поезії «паризької ноти», творцем якої вважають Г. Адамовича. Вчені визначають такі принципи цієї поезії «1) поетичний монотеїзм, 2) самоконтроль і внутрішній аскетизм, 3) самоцінність звуку, 4) поетична честність, відповідальність за свої вірші» [4].Очевидно, що ці положення близькі тій позиції М. Гумільова, яку критик відстоює у статті.

У ряді статтей Г. Адамовича прослідковується прагнення зіставити вірші авторів, які розглядаються, (у першу чергу молодих) з поезією М. Гумільова, яка у даному випадку виступає своєрідним еталоном поетичного таланту. Так у статті про К. Вагінове (1926) Г. Адамович відмітив, що, не дивлячись на те, що М. Гумільов відносився до творчості молодого поета «співчутливо», він «всегда выделял его из числа остальных своих слушателей, как отделяют поэта от ремесленников» [2, с. 397]. І ці слова зразу підготовлюють читача до сприйняття поезії К. Вагінова. А у іншій статті, кажучи про вірш Ю. Терапіано «Розстріл», критик відмічає, що твор «смутно напоминает Гумилёва. В нем есть гумилёвская стройность, крепость, мужественность тона. Это не подражание, это, по-видимому, духовное родство» [2, с. 450]. Декілька років потому, аналізуючи книгу Ю. Терапіано «Лучший звук», критик знову вказує на духовну спорідненість поета с М. Гумільовим: «Терапиано нельзя назвать ни учеником, ни последователем Гумилёва, но его родство с Гумилёвым несомненно. Скажу больше: ни один из ближайших продолжателей Гумилёва так его не напоминает, как этот парижский стихотворец» [5, с. 23–24]. На його думку, для поезії Ю. Терапіано характерна «гумилёвская бодрость, мужественность, даже характерная гумилёвская простота – не литературная, а внутренняя, умственно-душевная. Как и стихи Гумилёва, стихотворения Терапиано живут не отдельными строчками, а только в целом. Отдельных строк не запомнишь, не повторишь. Ни звуковой прелести, ни остроты выражения у него нет, как не было их и у Гумилёва. Но в стихотворении всегда сведены концы с концами, и всегда оно что-то выражает» [5, с. 24]. Українська дослідниця творчості Ю. Терапіано Є.Ленська багато років потому також звернула увагу на ці риси естатики письменника [6]. Очевидно, приведені приклади вказують на те, що ім'я М. Гумільова у критичній оцінці Г. Адамовича служить свідком таланта автора, якого ми розглядаємо.

Таким чином, створений Г. Адамовичем образ М. Гумільова-вчителя носить глибоко особистісний характер, який обумовлений дружбою між ними і прагненням критика розвінчати негативні міфи про нього, представити справжнього поета-акмеїста, якого знали люди із близького йому кола. Ще однією особливістю критичних статтей Г. Адамовича, у яких згадується ім'я М. Гумільова, можна назвати відношення до поезії вчителя як к еталону, який сприяє розумінню ступені таланту автора, якого ми розглядаємо. Перспективи подальшого дослідження ми бачимо у вивченні критичного метода М. Гумільова на статті Г. Адамовича.

Список літератури:

1. Верник О. А. «Пленительная это фигура… в богатой замечательными людьми русской поэзии» (Н. А. Оцуп о Н. С. Гумилёве) *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки.* Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. № 11 (198). Ч. 1. С. 209–220.

2. Адамович Г. В. Собрание сочинений. Литературные беседы. Книга первая («Звено» : 1923 – 1926). Санкт Петербург : Алетейя, 1998. 575 с.

3. Гумилёв Н. Сочинения : В 3 т. Москва : Худож. лит. , 1991.

4. Коростелев О. А. «Парижская нота» и противостояние молодежных поэтических школ русской литературной эмиграции [Электронный ресурс]: http://textarchive.ru/c-2687764-pall.html (дата обращения 1.11.2020)

5. Адамович Г. В. Собрание сочинений. Литературные беседы. Книга вторая («Звено» : 1926 – 1928). Санкт Петербург : Алетейя, 1998. 512 с.

6. Ленська О. О. Літературні та естетичні позиції Ю. К. Терапіано : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.01.02. Харків , 2013. 20 с.

Li Yalin. NIKOLAI GUMILYOV AS A MENTOR OF POETS IN THE CRITICAL RECEPTION OF GEORGY ADAMOVICH

The article determines that the image of Nikolai Gumilyov, created by Georgy Adamovich, who was a mentor for many poets, a creative teacher, is deeply personal in nature. The image of Nikolai Gumilyov in the critical articles of Georgy Adamovich is due to the friendship between them and the critic's desire to debunk the negative myths about him, to present a true acme poet, whom people from his close circle knew. The article determines that an important feature of the critical articles of Georgy Adamovich, in which the name of Nikolai Gumilyov is mentioned, can be called the attitude to the teacher's poetry as a standard that contributes to understanding the degree of talent of the author in question.

Key words: *Nikolay Gumilyov, Georgy Adamovich, reception, criticism, mentor, acmeism.*

УДК 811.161.1'42
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/54

Мінаєва Е. В.
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПРО ДЕЯКІ ГЕНДЕРНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ *«ЛЮБОВ»* В ЕПІСТОЛЯРНИХ ТЕКСТАХ МАРИНИ ЦВЄТАЄВОЇ

У статті виділено та розглянуто декілька найважливіших ґендерних ознак концепту «любов» на матеріалі епістолярних текстів Марини Цвєтаєвої, а саме: «безмірність», «стихійність», «конфлікт тіла та душі». Активність ознаки «безмірність» у листах М. Цвєтаєвої свідчить про високий ступінь входження автора в сферу духовного. Ґендерні характеристики ознаки «безмірність» в текстах Цвєтаєвої відповідають описаним М. О. Бердяєвим особливостям жіночої любові. Ознака «стихійність» проявляється у тому, що Цвєтаєва сприймає любов як стихію, самостійну силу, якою не в змозі управляти людина. Ґендерна ознака «конфлікт душі та тіла» була виділена на підставі того, що Цвєтаєва часто перебувала в стані внутрішнього конфлікту, душа і тіло вступали в конфронтацію. Ґендерна ознака «конфлікт душі та тіла» ґрунтується також на тому, що Марина Цвєтаєва дорікала чоловікам, що їх значною мірою цікавить не душа жінки, а її тіло. Ми відзначили, що існують більш об'ємні ознаки концепту «любов», які «співприсутні» в кожній з локально виділених ознак, вони як би «розлиті» по всьому концепту: безмірність, ідеалізування, пристрасність, драматичність, конфліктність.

Дослідження показало, що концептуальний аналіз художніх текстів в рамках ґендерної концептології дозволяє реконструювати і співвіднести метаґендерні та ґендерні ознаки констант культури з урахуванням ідіостилевих особливостей конкретного автора. Ґендерна лінгвістика з її антропоцентризмом і міждисциплінарністю дозволяє розширити межі пізнання мовної картини світу. Отримані результати дозволяють говорити про те, що концепти можна і необхідно вивчати з ґендерних позицій. Включення ґендерного параметра в лінгвістичний розгляд концептів дозволяє істотно розширити уявлення про мову як про засіб конструювання картини світу, зокрема – художньої. Застосування концептуального аналізу текстів з урахуванням ґендерної специфіки змісту і способів репрезентації концептів дозволяє зіставити ознаки чоловічої та жіночої мовної картини світу, ґендерно означених систем цінностей.

Ключові слова: *концепт (константа), концептуальний аналіз, ґендерний аналіз, концепт любов, ґендер, ґендерні ознаки.*

Постановка проблеми. Когнітивний підхід в рамках ґендерної лінгвістики дозволяє поставити питання про можливість прояву ґендеру на рівні концептів, концептосфери, мовної картини світу. Особливу роль в збагаченні змісту культурних концептів виконують письменники та поети, що зумовлює необхідність ґендерного аналізу вербалізованих ключових концептів на матеріалі текстів видатних літераторів. Таким чином, ґендерний аналіз концепту *«любов»* на матеріалі епістолярію Марини Цвєтаєвої може розширити знання про зміст цієї константи та підтвердити гіпотезу про наявність ґендерної складової у структурі концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґендерна лінгвістика – сучасний напрямок гуманітарного знання, що має яскраво виражений міждисциплінарний, антропоцентричний характер. Ґендер як соціокультурний феномен не є власне лінгвістичною категорією, проте його зміст може бути розкритий шляхом аналізу структур мови. Ґендерна лінгвістика вивчає культурно-символічну складову ґендера і її відбиття в мові й мовній свідомості. Концептуальний аналіз художніх текстів у межах ґендерної концептології дозволяє реконструювати ґендерні ознаки художньої картини світу, що сприяє заповненню ґендерних лакун у змісті констант слов'янської культури.

Особливий внесок у розвиток лінгвістичної концептології зробили російські дослідники Д. Лихачов, Ю. Степанов, Н. Арутюнова, О. Кубрякова, Р. Фрумкіна, В. Карасік, Г. Слишкин, С. Воркачов, Т. Булигіна, О. Шмельов та ін., у чиїх роботах досліджувався і концепт *«любов»*. Особлива увага в дослідженнях концепту *«любов»* приділялась вивченню лінгвокультурного змісту концепту, його емоційної та ціннісної складових, його ролі в формуванні мовної картини світу. Незважаючи на велику кількість праць з лінгвістичної концептології, в яких зокрема досліджувався і концепт *любов*, ґендерна складова

концептів майже не вивчалась. Є невелика кількість досліджень концепту *«любов»* на матеріалі поезії Марини Цвєтаєвої. Наприклад, Конарєва Н. Н. дослідила метафоричну репрезентацію та асоціативно-семантичне поле художнього концепту «*любов»* в поетичному дискурсі М. Цвєтаєвої. Ковинова І. А. та Петрова Н. Е. провели порівняльний аналіз емоційної складової концептів *«любов»* і «*ненависть»* в поезії М. Цвєтаєвої. Маємо відмітити. що концепт *«любов»* не досліджувався на матеріалі епістолярних текстів М. Цвєтаєвої. Цим і обумовлена необхідність нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є вивчення ґендерних ознак у художній картині світу автора-жінки. Ми маємо намір виділити та розглянути репрезентативні ґендерні ознаки концепту «*любов»*, їх конкретно-текстову реалізацію в епістолярних текстах Марини Цвєтаєвої. Стаття продовжує ряд публікацій, присвячених аналізу ґендерних ознак концепту «*любов»*.

Виклад основного матеріалу. Оперуючи терміном "концепт", ми будемо дотримуватися визначення професора Л. М. Синельникової: «Концепт – исследовательская единица, которая включает понятийный, образный и ценностный аспекты значения «культурного» слова, т.е. учитывает весь объем человеческого знания, «свернутого» в слове, объединяющем множество содержаний сознания и мировоззрения в формообразующее целое» [14, с. 21]. Ґендер – «социальный пол, синтезирующий культурное и биологическое в человеке» [12, с. 4]. Концептуальний аналіз тексту дозволяє зробити зіставлення чоловічої та жіночої мовної картини світу, ґендерно означених систем цінностей.

Концепт *«любов»* – один із базових культурних концептів, або констант. За визначенням Ю. С. Степанова, константи стійкі і постійні; з того часу як вони з'явилися, вони є завжди, в них є незмінна і змінна частини, вони простежуються на деякому відрізку часу [15, с. 6]. Концепт *«любов»* відноситься до духовних концептів, що робить науковий опис і пізнання його складним і мають межу, так як «мы можем довести своё описание лишь до определенной черты, за которой лежит некая духовная реальность, которая не описывается, но лишь переживается» [15, с. 83].

Існують загальноприйняті теорії любові. Дж. Лі (J. Lee) розробив наступну типологію любові:

1) *ерос* – пристрасна любов-захоплення, яка прагне до повного фізичного володіння;

2) *людус* – гедоністична любов-гра, що не відрізняється глибиною почуттів і порівняно легко допускає можливість зради;

3) *сторге* – спокійна, тепла і надійна любов-дружба;

4) *прагма* – виникає з поєднання людуса і сторге – розважлива, легко піддається контролю; любов за розрахунком;

5) *манія* – з'являється як поєднання ероса та людуса, ірраціональна любов-одержимість, для якої типові невпевненість і залежність від об'єкта потягу;

6) *агапе* – безкорислива любов-самовіддача, синтез ероса і сторге.

Дня жінок більш характерні сторгичні, прагматичні і маніакальні прояви любові, а молодим чоловікам більш властива еротична і особливо людуська любов [8, с. 224].

Роберт Стернберг, дослідник з Єльського університету, розробив модель, яка включає в себе три основні елементи любові:

1. *Інтимність* є емоційним елементом і має на увазі близькість, взаємну підтримку і партнерство. У процесі розвитку відносин, по мірі того як партнери зближуються, інтимність, як правило, поступово зростає, починаючи з певного рівня, досягнутого на початку відносин. У стабільних і гармонійних відносинах інтимність не завжди має зовнішнє вираження, проте чітко проявляється в кризових ситуаціях, які пара долає разом.

2. *Пристрасть* є елементом мотивації любові і проявляється у вигляді бажання з'єднатися з коханим. Стернберг уподібнює пристрасть наркотику, який вабить людей і обіцяє насолоду. Якщо один з партнерів раптово перериває відносини, інший партнер може страждати від депресії і дратівливості, відчуваючи душевний біль від розставання. Згодом в процесі тривалих відносин пристрасть стабілізується, оскільки вже не в змозі надавати відповідну стимуляцію і доставляти таку ж насолоду, як раніше. Це не означає, що пристрасть втрачає значення або зникає. Пристрасть просто втрачає важливе значення як елемент мотивації відносин.

3. *Відданість* являє собою когнітивний аспект любові, як при короткочасних, так і при тривалих відносинах. По мірі зближення партнерів взаємна відданість набуває все більшого значення. Подібно до інших елементів любові, відданість з часом стабілізується або знижується, якщо відносини виявляються невдалими [9, с. 367].

Ю. С. Степанов виділяє три компоненти форми концепту *«любов»*:

а) «взаємна подоба» двох людей;

б) встановлення, або викликання цієї подоби дією;

б) здійснення цієї дії, або, скоріше, циклу дій, по «кругової моделі», в якій «адресантом»

і «адресатом» поперемінно виступають обидва учасники, причому спочатку, мабуть, «адресантом», або «джерелом» всього «циклу», виявляється неактивний агенс, який потім, в середині «циклу» буде «об'єктом» любові [15, с. 397].

Культурні концепти завжди відзначені етнокультурною специфікою. У традиційній російській культурі концепт *«любов»* понятійно не розвинений або цнотливо не обговорювався [15, с. 412]. У «Толковому словарі живої великоруської мови» В. І. Даля любов визначається як «сильная к кому привязанность, начиная от склонности до страсти; сильное желанье, хотенье; избранье и предпочтенье кого или чего по воле, волею (не рассудком), иногда и вовсе безотчетно» [7, с. 282]. У російському народному побуті замість *люблю* кажуть *жалею, жаль (кого)*. Дієслово *жалеть* передає не саме почуття любові, а фізичне відчуття від нього, його слід у душі [15, с. 394].

Відчуття концептосфери мови як свого роду концентрації духовного багатства культури надзвичайно властиве поетам і письменникам, які збагачують концептосферу національної мови [8]. Вивчення концептосфери на матеріалі творів таких авторів дозволяє продовжити ряд ознак, притаманних даному концепту; в результаті відбувається «нарощування» смислів.

Листи Марини Цвєтаєвої мають характерні відмінні риси ідіостилю цього автора, відрізняються сповідальністю й поетичністю, їх можна визначити як епістолярну лірику. Тексти сприймаються як цілісний макротекст, в умовах якого розвивається і функціонує концепт *«любов»*. В епістолярній творчості Цвєтаєвої концепт «*любов»* складний і неоднозначний. На підставі суцільної вибірки з епістолярного макротексту Марини Цвєтаєвої і подальшого кількісного аналізу ми виділили ряд ознак концепту «*любов»*, характерних для ідіостилю і світогляду цього автора: *безмірність, стихійність, пристрасність, конфлікт тіла і душі, материнська турбота, поглиненість, конфлікт потреби в любові і зречення від любові, захоплення, біль, диво, туга, самотність, щастя, втрата, розуміння, випробування.* Ми відзначили, що існують більш об'ємні ознаки концепту любов, які «співприсутні» в кожній з локально виділених ознак, вони як би «розлиті» по всьому концепту: *безмірність, ідеалізування, пристрасність, драматичність, конфліктність.*

Розглянемо деякі з цих ознак. *Безмірність* – одна з найбільш об'ємних ознак концепту «*любов»* в епістолярних текстах М. І. Цвєтаєвої. Ще Франциск Салезький стверджував: «мера любви – любовь без меры» [4, с. 407]. М. О. Бердяєв вважав, що «любовь по природе своей трагична, жажда ее эмпирически неутолима, она всегда выводит человека из данного мира на грань бесконечности, обнаруживает существование иных миров» [1, с. 27]. У той же час безмірність любові, на думку М. О. Бердяєва, більш характерна для жінки: «Женщина гораздо более отдается одному, тому, что сейчас ею обладает, одному переживанию, вытесняющему всю остальную жизнь, весь мир. У женщины одно делается всем, в одном она все видит, в одно все вкладывает. Все бытие отождествляется женщиной с тем состоянием, которое в данное время ею обладает. <…> Мужчина не склонен отдаваться исключительно и безраздельно радости любви или страданию от несчастья, у него всегда есть еще его творчество, его дело, вся полнота его сил. В поле мужского сознания что-то выступает на первый план, другое отступает, но ничто не исчезает, не теряет своей силы. Женщина отдается исключительно и безраздельно радости любви или страданию от несчастья, она вся растворяется в этом одном, всю себя в это одно вкладывает. <…> И в стихии женской любви есть что-то жутко страшное для мужчины, что-то грозное и поглощающее, как океан. Притязания женской любви так безмерны, что не могут быть выполнены мужчиной» [2, с. 96–97].

Про це пише й Марина Цвєтаєва: «Есть, конечно, предельная (т. е. – беспредельная!) любовь: «я тебя люблю, каков бы ты ни был». Но каковым же должно быть это *ты*! И это *я*, говорящее это *ты*. Это, конечно, чудо [16, с. 568], «<…> творчество и любовность несовместимы. Живешь или там или здесь. Я слишком вовлекаюсь. Для того, чтобы любить, мне нужно забыть (все, т. е. СЕБЯ!). Не видеть деревьев, не слышать листьев, оглохнуть, ослепнуть – иначе: урвусь!» [16, с. 617], «Когда люди, сталкиваясь со мной на час, ужасаются теми размерами чувств, которые во мне возбуждают, они делают тройную ошибку: не они – не во мне – не размеры. Просто безмерность, встающая на пути. И они, м. б., правы в одном только: в чувстве ужаса» [16, с. 593], «А я *вся так* в С<ереже> <…> Я вообще закаменела, состояние ангела и памятника, очень издалека. Единственное мое живое (болевое) место – это С<ережа>» [16, с. 66], «<…> другой влечется к моему богатству, а я влекусь – через него – стать нищей. Он хочет во мне быть, а я хочу в нем пропасть» [16, с. 617], «Я никогда не давала человеку права выбора: или все – или ничего, но в этом *все* – как в первозданном хаосе – столько, что немудрено»

что человек пропадал в нем, терял себя и в итоге меня...» [16, с. 659–660], «Мне во всем – в каждом человеке и чувстве – тесно, как во всякой комнате, будь то нора или дворец» [16, с. 708].

Автор листів, гостро переживаючи любов як «безмірне», очікує того ж і від адресата: «Любите *мир* – во мне, не *меня* – в мире. Чтобы «Марина» значило: мир, а не мир – «Марина»» [16, с. 674], «<...> если Вы любите меня всю, со всем (всеми!) во мне, если Вы любите меня *выше жизни* – любите меня!» (16, с. 620]. Ці очікування не виправдовувалися і приносили гіркоту і розчарування. Цвєтаєва в листах до А. А. Тескової в 1924 р. і в 1935 р. написала: «Я дожила до сорока лет и у меня не было человека, который бы меня любил больше всего на свете» [16, с. 431], «<...> меня *не любили*. (Так – мало! так – вяло!) По-мужски – не любили » [16, с. 431].

Безмірність – потенційна властивість всякого духовного концепту. Активність ознаки *безмірність* у листах М. Цвєтаєвої свідчить про високий ступінь входження автора в сферу духовного. Ґендерні характеристики ознаки *безмірність* в текстах Цвєтаєвої відповідають описаним М. О. Бердяєвим особливостям жіночої любові: абсолютне занурення в одне переживання, ототожнення всього буття з пережитим станом, жах інших людей (перш за все – чоловіків) перед безмірністю любові, неминучий конфлікт між безмірними домаганнями жіночої любові і неможливістю їх виконання чоловіком, стихійна природа любові.

Перейдемо до ознаки *стихійність*. Цвєтаєва сприймає любов як стихію, самостійну силу, якою не в змозі управляти людина. Георгій Гачев зазначає, що в Росії чуттєва пристрасть – це «событие; не будни, но как раз стихийное бедствие» пожар, землетрясение, эпидемия, после которого жить больше нельзя, а остается лишь омут, обрыв, откос, овраг» [16, с. 25]. Якщо Бердяєв, говорячи про стихійність жіночої любові, порівнює любов з океаном, то Марина Цвєтаєва – з морем і віршами: «Да, со стихами, мой милый друг, как с любовью: пока *она* тебя не бросит…» [16, с. 248], «<...> море либо устрашает, либо разнеживает. Море слишком похоже на любовь. Не люблю любви. (Сидеть и ждать, что она со мной сделает.) [16, с. 346], «<...> я только что с моря и поняла одно. Я постоянно, с тех пор как *впервые не полюбила*, порываюсь любить его в надежде, что, может быть, выросла, изменилась, ну просто: а вдруг понравится? Точь-в-точь как с любовью. Тождественно. И *каждый* раз: нет, не мое, не могу. То же страстное въигрыванье (о, не заигрыванье! никогда), гибкость до предела, попытка проникнуть через слово (слово ведь больше вещь, чем вещь: оно само – вещь, которая есть только – знак. Назвать – овеществить, а не развоплотить) – и отпор. И то же неожиданное блаженство, которое забываешь, как только вышел (из воды, из любви) – неостановимое, нечислящееся» [16, с. 255–25]. Цвєтаєва прямо визначає любов як стихію: «В любовной стихии – чудо <...>» [16, с. 568], «<...> мы опять попадаем в стихию Эроса» (16, с. 568])». Вона говорить про відсутність у неї вибору в тому, що стосується любові: «Никто – почти никто! – из моих друзей не понимает моего выбора. Выбора! Господи, точно я выбирала!» [16, с. 121].

Ґендерна ознака *конфлікт душі та тіла* була виділена на підставі того, що Цвєтаєва часто перебувала в стані внутрішнього конфлікту, душа і тіло вступали в конфронтацію. Це відчуття розладу породжувало суперечливі почуття: усвідомлення своєї переваги над оточуючими, своєї обраності, унікальності і в той же час почуття ущербності, яке завдавало страждання: «В любви меня нету, есть исступленное, невменяемое, страдающее существо, душа без тела» [16, с. 617], «Может быть – этот текущий час и сделает надо мной чудо – дай Бог! – м. б. я действительно сделаюсь человеком, довоплощусь. Друг, друг, я вся дух, душа, существо. Не женщина к Вам пишет, то, что *над*, то, с чем и чем *умру* [16, с. 616], «Я не могу жить, т.е. длить, не умею жить во днях, каждый день, – всегда живу *вне* себя. Эта болезнь неизлечима и зовется: душа» [16, с. 708], «Я, Макс, уже ничего больше не люблю, ни-че-го, кроме содержания человеческой грудной клетки. О С<ереже> думаю всечасно, любила многих, никого не любила» [16, с. 64], «<...> ненасытная исконная ненависть Психеи к Еве, от которой во мне нет ничего. А от Психеи – все. Психею – на Еву! Пойми водопадную высоту моего презрения. <…> Ревность? Я просто уступлю, как душа всегда уступает телу, особенно чужому – от честнейшего презрения, от неслыханной несоизмеримости» [16, с. 263], «Моя жалоба – о невозможности стать телом. О невозможности потонуть» [16, с. 204], «<…> догадалась: «Я» ЭТО ПРОСТО ТЕЛО <…>: голод, холод, усталость, скука, пустота, зевки, насморк, хозяйство, случайные поцелуи, пр<очее>». Не хочу, чтобы это любили. Я его сама еле терплю. В любви ко мне я одинока, не понимаю, томлюсь» [16, с. 317], «Тело отнюдь не считаю полноправной половиной человека» [16, с. 568], «<...> именно в любви другому

никогда нет до меня дела, ему до себя, он так упоительно забывает меня, что очнувшись – почти что не узнает. А моя роль? Роль отсутствующей в присутствии? О, с меня и конце концов этого хватило, я предпочла быть в отсутствии присутствующей <...> – я совсем отбросила эту стену – тело, уступила ее другим, всем» [16, с. 577–578].

Марина Цвєтаєва дорікала чоловікам, що їх значною мірою цікавить не душа жінки, а її тіло: «Ему нужно: несколько голов (умов) – мужских, от времени до времени – подобие любви, (жесточайшая игра для обтачивания когтей против себя же!) или мужская дружба <...> – или женское обаяние: духи, меха – и никакой грудной клетки!» [16, с. 160], «Сильнее души мужчины любят тело, но еще сильнее тела – шелка на нем: самую поверхность человека!» [16. с. 729]. Лише в рідкісних випадках Цвєтаєва знаходить почуття цілісності і не очікує від коханої людини гіпертрофії духу: «Я *не могу* тебя с другой, ты мне *весь* дорог, твои губы и руки так же, как твоя душа. О, ничему в тебе я не отдаю предпочтения: твоя усмешка, и твоя мысль, и твоя ласка – все это едино и неделимо, и не дели. Не отдавай меня (себя) зря. Будь мой» [16, с. 661], «Люди поддерживали во мне мою раздвоенность. Это было жестоко. Нужно было или излечить – или убить. Вы меня просто полюбили» [16, с. 660], «Вы сделали надо мной чудо, я в первый раз ощутила единство неба и земли. О, землю я и до Вас любила: деревья! Все любила, все любить умела, кроме другого, живого. Другой мне всегда мешал, это была стена, об которую я билась, я не *умела* с живыми! Отсюда сознание: не – женщина – дух! Не жить – умереть. Вокзал» [16, с. 660], «Двадцати лет, великолепная и победоносная, я во всеуслышание заявляла: «раз я люблю душу человека, я люблю и тело. Раз я люблю слово человека, я люблю и губы» [16, с. 577], «Но в глубокие часы души <…> все мои опыты, все мои старые змеиные кожи – падают. Любя шум деревьев, беспомощные или свободные мановения его, не могу не любить его ствола и листвы: ибо – листвой шумит, стволом растет! Все эти деления на тело и дух – жестокая анатомия на живом, выборничество, эстетство, бездушие» [16, с. 578].

Висновки і пропозиції. В результаті проведеного аналізу епістолярного макротексту Марини Цвєтаєвої було виділено і розглянуто деякі значущі для ідіостилю автора ґендерні ознаки концепту *любов*, які розширили ряд ознак даної константи і дозволили говорити про можливість застосування концептуального аналізу тексту для дослідження ґендеру. Концептуальний аналіз художніх текстів у межах ґендерної концептології дозволяє реконструювати ґендерні ознаки художньої картини світу, що сприяє заповненню ґендерних лакун у змісті констант слов'янської культури. Подальша розробка проблем ґендерної концептології може бути значущою для опису мовної картини світу, особливостей художнього мислення та ідіостилю письменників.

Список літератури:

1. Бердяев Н. А. Эрос и личность. Философия пола и любви. М.: Прометей, 1989. 224 с.
2. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества. М.: Правда, 1989. 608 с.
3. Бердяев Н. А. Судьба России: Опыты по психологии войны и национальности. М.: Философское общество СССР, 1990. 240 с.
4. Большая книга афоризмов / Сост. К. Душенко. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. 165 с.
5. Боннар А. Греческая цивилизация: От Илиады Парфенона. М.: Искусство, 1992. 269 с.
6. Гачев Г. Русский эрос. М.: Интерпринт, 1994. 279 с.
7. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. М.: Рус. яз., 2003. Т. 4. 688 с.
8. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиологи мужчины и женщины. СПб., Питер, 2003. 544 с.
9. Кэлли Г. Основы современной сексологии. – СПб.: Питер, 2000. 883 с.
10. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Изв. РАН. Сер. лит. и яз.* 1993. №1. С. 3–9.
11. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура. М.: Политиздат, 1991. – 525 с.
12. Розанов В. В. Опавшие листья. М.: Современник, 1992. 541 с.
13. Синельникова Л. Н., Богданович Г. Ю. Введение в лингвистическую гендерологию: материалы к спецкурсу. Луганск; Симферополь: Молодая гвардия, 2001. 40 с.

Minaieva E. V. ABOUT SOME GENDER CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT LOVE IN THE EPISTOLARY TEXTS OF MARINA TSVETAEVA

The article highlights and examines several important gender characteristics of the concept of "love" based on the material of Marina Tsvetaeva's epistolary texts, namely: immensity, spontaneity, conflict of body and soul. The activity of the immensity attribute in the letters of M. Tsvetaeva indicates a high degree of the author's entry into the spiritual sphere. The gender characteristics of the immensity attribute in Tsvetaeva's texts correspond

to the features of female love described by N. A. Berdyaev. The sign of spontaneity is manifested in the fact that Tsvetaeva perceives love as an element, an independent force that a person is not able to control. The gender feature of the conflict of soul and body was identified on the basis of the fact that Tsvetaeva was often in a state of internal conflict, soul and body entered into a confrontation. The gender feature of the conflict of soul and body is also based on the fact that Marina Tsvetaeva reproached men that they are largely interested not in the soul of a woman, but in her body. We noted that there are more voluminous features of the concept of love, which are "co-present" in each of the locally selected features, they are "spread" throughout the concept: immensity, idealization, passion, drama, conflict.

The study showed that the conceptual analysis of literary texts within the framework of gender conceptology allows us to reconstruct and correlate the metagender and gender characteristics of cultural constants, taking into account the idiostyle characteristics of a particular author. Gender linguistics, with its anthropocentric and interdisciplinary, allows us to expand the boundaries of knowledge of the linguistic picture of the world. The results obtained suggest that concepts can and should be studied from a gender perspective. The inclusion of the gender parameter in the linguistic consideration of concepts allows us to significantly expand the idea of language as a means of constructing a picture of the world, in particular, an artistic one. The use of the conceptual analysis of texts taking into account the gender specificity of the content and the ways of representing the concepts allows us to compare the features of the male and female linguistic picture of the world, gender-specific value systems.

Key words: *concept (constant), conceptual analysis, gender analysis, concept of Love, gender, gender characteristics.*

УДК 821.161.1
DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/55

Недайнова Т. Б.
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО ОБРАЗУ СВІТУ СУЧАСНОГО ШКОЛЯРА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ М. С. ГУМІЛЬОВА

У статті розкривається проблема формування цілісного світосприйняття сучасних школярів України на уроках зарубіжної літератури в процесі вивчення творчості одного з найяскравіших представників літератури Срібної доби, поета М. С. Гумільова. Методика проведення уроків і позакласних занять із цієї теми повинна бути спрямована на створення у свідомості старшокласників особистісно значимого образу світу, в якому знання про світ, картина світу мають одухотворений характер. Це може бути досягнуто в процесі аналізу поезії письменника крізь призму його духовно-моральних пошуків особистісної картини світу, у створенні якої особливу роль відігравали філософія, культура, мистецтво та релігія Сходу й Заходу (Китай, Єгипет, Африка, Франція, Німеччина). У представленій статті до розгляду запропоновано використання технології поліхудожнього розвитку особистості, що забезпечує розширення у свідомості учнів асоціативних зв'язків, емоційно-чуттєвої сфери, здібності взаємодіяти з культурними образами різних епох та країн. Такий підхід забезпечує глибоко особистісне сприйняття школярами творчості поета, оскільки шлях його духовних пошуків, зокрема сенсу життя, може стати основою для створення особистісного образу світу, в якому світ відтворюється крізь призму національної свідомості.

Ключові слова: *світосприйняття, образ світу особистісний сенс, сприйняття мистецтва, полікультурний простір, полі художній розвиток.*

Проблеми дослідження. Формування світосприйняття сучасних школярів України передбачає створення такого образу світу, в якому знання носять піднесений характер і проявляються у конкретних діях, вчинках, які пронизані емоціями та почуттями. Основою для рішення цієї задачі повинен стати особистісний образ, власна картина світу, у якій відображається світ крізь призму національного світосприйняття. Із цією метою необхідно розширяти асоціативні зв'язки учнів, здатність взаємодіяти з культурними образами різних епох та країн, формувати емоційно-ціннісне відношення до світу та вміння усвідомити себе у ньому. Література як витвір мистецтва та галузь художньої культури містить у собі великий духовний потенціал, який відображає світосприйняття людей різних культурних епох і народів. Одним із найяскравіших представників літератури Срібного століття, у творчості якого знайшли художнє втілення, духовні пошуки особистості, є видатний поет М. С. Гумільов. Його поетичне чуття та неабиякий талант дозволили йому філософськи осмислити, відчути та етично розкрити у своїй поезії шлях, пройдений народами Сходу та Заходу.

Творчість Миколая Гумільова – одне зі значних явищ Срібного століття російської літератури. Унікальність художнього світу і масштабність його обдарування дає змогу нашим сучасникам оцінити своєрідність цієї епохи та зрозуміти значимість літературного спадку цього художника, слова не тільки для світової культури, але і для сучасного школяра-читача, який знаходиться на порозі вибору особистого життєвого шляху, своєї життєвої позиції.

Творчість М. Гумільова представлено в курсі предмета «Зарубіжна література» при вивченні оглядової теми «Література Срібного століття». Недивлячись на незначу кількість часу, вчитель має змогу дати необхідні відомості з біографії та творчості поета, які доводять, що М. Гумільов був невід'ємною частиною свого часу, і у його творчому спадку ми знайдемо багато з того, чим цікавилося інтелектуальне суспільство на рубежі століть. Широкі можливості для цього надаються не тільки на оглядовому уроці, а й у позаурочний час, завдяки зверненню до оригінального тексту та його перекладам на українську мову. Школярі знайомляться не тільки з найкращими зразками чужої культури, але і глибоко пізнають реалії рідної країни, розкривають своєрідність культурного коду різних країн світу, необхідних для психологічної та соціальної адаптації у полікультурному просторі. У вчительській практиці викладання літератури у школі накопичен певний досвід

вивчення творчості М. Гумільова. Він включає у себе: методику проведення оглядового уроку, присвяченого літературі Срібного віку, у процесі якого використовується детальним аналіз віршів поета чи виразне читання деяких із них; методику уроку, присвяченого вивченню біографії та творчості поета з детальним аналізом віршів, вказаних у програмі; методи та прийоми включення в уроки інших поетів Срібного віку (О. Блока, В. Брюсова, А. Ахматової та інших) віршів М. Гумільова, використовуючи порівняльний аналіз; методику вивчення творчості поета у позакласній роботі (заняття гуртка, факультатива, літературні вечори, робота в МАН).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні методичні аспекти вивчення творчості М. Гумільова, проблеми формування духовної культури особистості, гуманістичного світосприйняття, цивільного та патріотичного виховання, збереження національного коду нації розроблені в дослідженнях Н. Волошинової, В. Гладишева, С. Жили, О.Ісаєвої, Ж.Клименко та ін.

Завдання дослідження. Вибір теми даної статті обумовлений необхідністю вивчення творчості поета з урахуванням естетичних, культурологічних, психологічних основ сприйняття мистецтва, вікових особливостей школярів, особливостей розуміння та інтерпретації художніх творів учнями, які необхіжно враховувати у процесі формування у них особистої картини світу.

Викладення основного матеріалу. Виконання поставлених завдань зажадало звернення до робот В. Ф. Асмуса, М. М. Бахтіна, П. П. Блонського, Ю. Ю. Борева, Л. С. Виготського, М. Р. Зезіной, В. П. Любушина, Л. А. Рапацькой, Б. В. Кондакова, П. М. Якобсона та багато інших, у яких розкриваються питання розвинення мистецтвознавства, літературознавства, сходознавства та релігіозно-філософської думки Сходу та Заходу. У цих роботах відмічається, що на творчість М. Гумільова у значній мірі вплинули філософія «всеєдинства» Володимира Соловйова, його розробка теми «Росія-Захід-Схід» та популярні на рубежі століть у Росії вчення Ніцше. Російські літератори порізному сприймали Схід та його роль. Для Вол. Соловйова Схід представлявся грізним, апокаліпсичним: «Как саранча неисчислимы / И ненасытны как она» [2, с. 222]. У передчутті наближення історичних змін багато поетів та філософів початку ХХ століття відчували тягу до єдності, до будування цілісної кати світу. У творчості М. Гумільова також очевидно прагнення до єдності «слова» і «числа», «поезії» та «поетики», «Сходу» і «Заходу», прагнення до синтезу протилежних початків. У творчості К. Бальмонта та М. Гумільова ми знаходимо екзотичний, звабливий Схід. Для А. Белого, В. Брюсова, В. Хлебнікова Схід був променистим, рятувальним: «На нас ордой опьянелой / Рухните с темных становий» [2, с. 209]. У творчості Гумільова органічно входить філософія Ближнього та Дального Сходу. Свою особисту долю поет вибудовував відповідно до літературних ідеалів, які були найближче його внутрішньому світу. Екзотичні країни у творчості поета виступали і в якості антітези навколишньому світу з його моральними, соціальними та політичними катаклізмами. У віршах Гумільова відображається національна своєрідність, але він також намагається знайти взаємовплив культур: візантійської, індійської, китайської та російської.

Для вчителя головним є питання про те, як зробити так, щоб вивчення біографії та творчості поета набуло особистісного сенсу, щоб пошуки свого образу світу, властиві поету, стали близькими та зрозумілими для сучасного учня, що живе, як і поет, на переломі епохи. Для цього необхідно знайти той головний стрижень, завдяки якому завдання можливо вирішити. Таким стрижнем може бути образ, знайдений самим поетом і пройдений майже через всю його творчість. Це образ мандрівника, такий характерний не тільки для російської літератури та культури, а і для світової.

Мандрівництво було постійним мотивом у творчості Гумільова. Недарма він називав свою музу – Музою Далеких Мандрівництв. Із романтичної мрії, вражень мандрівника, літературних аллюзій був створений екзотичний світ, у якому мандрує ліричний герой Гумільова -–Мандрівник. Він зазнає протягом творчого шляху Гумільова цілий ряд перетворень. В залежності від змін світосприйняття поета змінюється і його образ: Конквистадор, Мореплавець, Капітан, Паломник, Блудний син, арабський поет-бедуїн, Дервіш. З образом Мандрівника співвідноситься образ поета-мага, що наближається у розумінні Гумільова до язичницького. Поет звертається і до реальних історичним постатям, відтворюючи їх образ на сторінках своїх творів та творчо переробляючи його у рамках своєї компетенції.

Шлях ліричного героя Гумільова залежить від його цінносних орієнтацій. Мандрівники Гумільова відправляються в екзотичні країни в надії знайти ідеальне кохання, недосяжну красу та гармонію, пізнання Абсолюта, символічно виражене найвище знання – «розуміння надлюдське». Ціллю

мандрівництва може бути повернення до своєї першооснови, у первозданний Едем. На шлюху героя – мандрівника підстерігає багато випробувань. Загибеллю обертається його любов, намагаються перешкодити персонажі, які несуть зло. Він може згорнути зі свого шляху. Але відмова від мандрівництва приносить муки, тугу. Навіть досягнення цілі іноді не врятовує від розчарування. Часто мандрівник виходить із рідного для нього зачиненого простору (замку/міста/будинку/кімнати) у відкритий простір моря, прямуючи до «чужого неба» далеких країн. Зовнішній рух (мандрівки по екзотичним країнам) поєднуються з внутрішнім (мандівництво душі), і смерть не є перешкодою на цьому шляху. Учням пропонується ряд віршів («Жираф», «Старый Конквистадор» з циклу «Капитаны» «Путешествие в Китай» «Фарфоровый павильон», «Китайская девушка», «Я верил, я думал…», «Заблудившийся трамвай»), у яких вони самостійно зможуть знайти образ майндрівника та довести, що саме він є ліричним героєм, завдяки якому і відображається авторська позиція. Школярам належить охарактеризувати художні прийоми та способи разкриття цієї позиції. Крім того, учням пропонуються питання та завдання, які дозволяють об'єднати ряд віршів для текстуального аналізу. Наприклад:

- У яких країнах побував поет? Позначте на мапі ці країни чи складіть мапу мандрівництв поета.
- На основі віршів поета знайдіть опис географічного простору і покажіть, як ці описи зв'язані з духовними пошуками ліричного героя-мандрівника.
- Як у вірші «Заблудившийся трамвай» виражена думка про «одноразове існування у душі людини різних часів та просторів»
- Розкажіть про враження мандрівника по ріним країнам, спираючись на тексти віршів (за вашим вибором). Поясніть, як зв'язані ці враження з роздумами поета про сенс життя.
- Докажіть цитатами з тексту, що у віршах Гумільова розкриваються пошуки сенса життя з осмисленням культури та мистецтва різноманітних країн.
- Згадайте, які види мистецтва називають просторовими, а які часовими? Прослідкуйте, які з них представлені у віршах М. Гумільова.
- Чому Гумільов називає своєю музою Музу Далеких Мандрівництв? У чому сенс мандрівництв ліричного героя поета?

Доцільно також звернутися до аналізу вірша «Жираф», який відрізняється особливою живописністю. Цей аналіз дозволяє показати учням, як поет все більше розгортав від мистецтва у часі(музика, спів) до мистецтва у просторі (архітектура, живопис). Це був перехід від слуху до зору, від абстрактного до конкретного, від духу до речі. Перші три строфи дозволяють представили жирафу, намальованого майстерною рукою художника, який втілює у собі красивий світ мрії, але далі поет явно дає зрозуміти, що героїня «довго видихала тяжкий туман», а у житті є «тропический сад» і «стройные пальмы» і, звісно, мрія, у якій «на озере Чад изысканный бродит жираф». У картині світу М. Гумільова одночасно можуть існувати ріні часи та простори. Звернення до географічного простору розкривається у духовних зв'язках з рідними душами, які зберігають пам'ять про далекі часи та простори. Про це одне із найкращих віршів поета «Память»:

Только змеи сбрасывают кожи,
Жизнь ведешь, как под уздцы коня,
Ты расскажешь мне о тех, кто раньше
В этом теле жили до меня.

Чтоб душа старела и росла.
Мы, увы, со змеями не схожи,
Мы меняем души, не тела.
Память, ты рукою великанши

Жизнь ведешь, как под уздцы коня,
Ты расскажешь мне о тех, кто раньше
В этом теле жили до меня [2, с. 236].

Духовні пошуки М. Гумільова, пошуки сенса життя та свого призначення на землі простягались далеко на Схід та на Захід. Культура Стародавнього Китаю, китайська поезія епохи Тан надали багато впливу на творчість великого поета «срібного віку» М. Гумільова. Образ «священного Китаю» присутній у вірші «Путешествие в Китай» (1910), незавершеній поемі «Два сна» (1918) і збірнику китайських віршів – «Фарфоровый павильон». Для Гумільова Китай – країна поезії, мудрості та віри, яка зробила безсумнівно вплив на історико-культурний розвиток Росії. Тема «Китай і східна культура у житті та творчоті М.С. Гумільова» може бути розглянута у процесі проведення різних форм занять у позакласну годину. Учні самостійно можуть підготувати презентації, повідомлення, доповіді, проекти, у змісті яких доцільно включити такі матеріали як:

1. Мотив шляху як повернення у вірші «Путешествие в Китай», який увійшов у книгу «Жемчуга» (1910 год). Християнський та буддиський контекст.

2. Вірші «Фарфоровый павильон» та «Китайская девушка». Символічні образи Альтанки і Павільйону, які символізують притулок, подібно райському саду, де знаходять притулок обрані душі.

3. Символіка «фарфорового павільйону»: китайський дракон «лунь», фарфор («імператорский»), альтанка, павильйон (втілення Вічної Жіночності), яшма як втілення сили Неба поети («Среди искусственного озера / Поднялся павильон фарфоровый, / Тигриною спиною выгнутый / Мост яшмовый к нему ведет» [2, с. 120]. Роль образів-символів у передачі світосприйняття поета.

4. Друзі поета у жовтих капелюхах. Символіка жовтого кольору як символ влади. Кольоропис та кольорозазначення як засіб передачі сприйняття різної картини світу Сходу і Заходу у поезії Гумільова. Кольорова картина світу поета.

5. Будда та короткий зміст його вчення. Відображення у поезії М.С.Гумільова.

Це достатньо складний для сприняття школярів матеріал, тому вчитель повинен допомогти зрозуміти, що причину виснажливих блукань поет пояснює у співвідношенні з буддиським вченням: неввічливість душі, відсутність просвітленості, «солодкого», «дивного» знання, туга за нього («О день, когда я буду зрячим / И странно знающим, спеши!» – «Вечное» [2, с.159]). У вищеперелічених творах прослідковується один із найбільш значних для Гумільова мотивов – мотив шляху. Причому у рамках буддиського контексту він функціонує у декількох модифікаціях, поєднуючись з мотивом сна-пробудження – як мотив марних блукань і шляху-поверненню. Згідно буддиському вченню наше життя і є сон, а пробудження (чи осяяння) розуміється не тільки як відкриття істини, але і як повернення до первинного існуванню, тобто – злиття з абсолютом. До теми Сходу поет звертається протягом усього творчого шляху. Починаючи з 1910 року, майже у кожному поетичному збірнику з'являються окремі східні, буддиські мотиви та символи. Саме слово «будда» є похідним від санскритського кореня «будх» (будити, прокидатися) і значить перехід від сплячого, затемненої свідомості до пробудженню, до просвітленої свідомості. Звертаючись до теми Сходу, поет виступав у авангарді епохи, однією із характерних тенденцій якої стало прагнення до діалогу, синтезу, як у руслі філософської, так і естетичної думки.

Досягти цілі мандівникам вдається лише завдяки зміненому сприйняттю, духовному перетворенню.

Поет пише:

И понял, что я заблудился навеки
В слепых переходах пространств и времён.
А где-то струятся родимые реки,
К которым мне путь навсегда запрещён.

Думається, ліричний герой у «Заблудившемся трамвае» М. Гумільова говорить саме про подібне прозріння, яке настало після блукання у вагоні загадкового трамваю крізь «лабіринт проторів та часів» (знайомий вже мотив), споглядання подій та обличь життя, яке промайнуло, і навіть переживання особистої смерті:

Понял теперь я: наша свобода –
Только оттуда бьющий свет,
Люди и тени стоят у входа
В зоологический сад планет.
И сразу ветер знакомый и сладкий [2, с.203]

Думається, що розуміння смерті як переродження, досягнення берегу виявляється ближче усього автору «Заблудившегося трамвая» і «Путешествия в Китай». Хоча, звісно, розгляд «Заблудившегося трамвая» у контексті буддиської традиції – всього лиш одна із можливих інтерпретацій, оскільки пізніше творчість Гумільова, як і в інших поетів-акмеістів, характеризується установкою на багатозначність поетичного образу.

Вивчення поезії М. Гумільова у аспекті пошуку людиною особистої картини світу, особистого світосприйняття, формування особистісного образу світу є актуальним для сьогоднішного старшокласника, який думає, шукає, сумнівається. Можливо, завдяки вивченню поезії Гумільова, кожен із сьогоднішніх випускників школи задумається над питаннями: хто я, ким я хочу буду, у чому сенс мого життя зараз і в майбутньому, у чому моє пизначення на землі. Зрозуміти себе крізь призму духовних пошуків М. Гумільова умням допоможуть наступні питання і завдання:

1. Доведіть, використовуючи тексти вивчених віршів, де і у чому знайшов Гумільов сенс свого життя, у якій країні було його серце. А у якій країні знаходиться ваше серце і чому?

2. Намалюйте три кола, у середині кожного напишіть: « Картина світу М. Гумільова», «Картина світу моя», « Картина світу мого сучасника». Замалюйте кожне коло тим кольором, з яким у вас асоціюється надпис у середині кола. Із яким колом співпадає ваша особиста картина світу повністю, з яким тільки стикається, а з яким перетинається? Намагайтеся поясними (письмово чи усно) свою позицію, своє бачення, свій образ світу.

3. Напишіть твір-мініатюру чи есе на одну із тем: «Світ поета М. Гумільова та мій світ», «Моє

сприйняття сучасної картини світу», «Мої роздуми про сенс життя», «Духовні пошуки...що це таке?» « Країна, у якій живе моє серце», « Я мандрую світом з поетом М. С. Гумільовим».

Висновки і пропозиції. Аналіз досвіду вчителів, відповідей учнів на запропоновані питання, письмові роботи дозволяють зробити висновок про те, що досягнення пошуків великого поета в осмисленні себе та свого призначення у світі крізь призму людини, яка мандрує світом для того, щоб зрозуміти цілісність неподільність і гармонічність цього світу, що сьогодні надзвичайно важливо у процесі формування духовного світу сучасного школяра. Такий підхід забезпечує глибоко особистісне сприйняття учнем творчості поета, тому що його шлях духовних пошуків, пошуків сенса життя тісно зв'язані з осягненням філософії, культури, мистецтва різних країн і народів. Завдання вчителя – зробити цей процес посправжньому цікавим, творчим і особистісно значущим для кожного учня, адже істинно чудова поезія – явище світового масштаба. На жаль, на сучасному етапі у шкільному і вузівському процесі вивчення літератури кінця XIX – початку XX століття поезії Миколая Гумільова не приділяється належної уваги, гідного його поетичного дару і цінності його творчості.

Список літератури:

1. Борецький М. І. Античні" вірши М. Гумільова. *Творчість М.Гумільова в контексті культури срібного віку. Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-літтю від дня народження М. Гумільова*. Дрогобич, 1996. С. 43-44.
2. Гумилев Н. С. «Когда я был влюблен»: Стихотворения. Поэмы. Пьесы в стихах. Переводы. Избранная проза. Москва: Школа-Пресс, 1994. 624 с.
3. Дудник В. О. Інтеграція української культури у світовий культурний простір URL: http://knmau.com.ua/chasopys/17_NBUV/docs/02_Doudnik. (дата обращения: 1.06.2020)
4. Зварич В. З. Образи європейської драми в рецепції М. Гумільова. *Творчість М. Гумільова в контексті культури срібного віку. Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-літтю від дня народження М. Гумільова.* Дрогобич, 1996. С. 46-48.
5. Зобнин Ю. В. Странник духа (о судьбе и творчестве Н. С. Гумилёва) *Н. С. Гумилёв: PROetCONTRA. Личность и творчество Николая Гумилёва в оценке русских мыслителей и исследователей*. Санкт-Петербург : РХГИ. 1995. С. 5-53.
6. Історія української культури. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 368 с.
7. Клименко Ж. В. Шкільний курс «Зарубіжна література» як чинник формування української національної ідентичності учнів. *Всесвітня література в школах України.* 2016.– № 7/8. С.58
8. Лановик М. Б. Категорія світу в сучасному літературознавстві: перекладознавча проекція. URL: http://studentam.net.ua/content/view/8771/97/ (дата звернення: 21.07.2020).
9. Мартинець А. М. Формування «національного образа-персонажа» в учнів середніх класів на уроках зарубіжної літератури : дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Методика викладання (зарубіжна література)». Київ, 1996. 200 с.
10. Ніколенко О. М. Компетентнісний підхід до викладання зарубіжної літератури. *Зарубіжна література.* 2016. № 6. С. 4 – 9.
11. Слободнюк С. Л. Элементы восточной духовности в поэзии Н.С. Гумилёва. *Гумилёв Н. Исследования. Материалы. Библиография*. Санкт-Петербург. 1994. С.164-183
12. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства. Київ: ВПЦ Київський університет, 2003. 448 с.

Nedainova T. B. THE FORMATION OF A MODERN SCHOOLCHILD'S PERSONAL WORLD IMAGE IN THE PROCESS OF STUDYING N. S. GUMILEV'S WORKS.

The problem of the holistic worldview formation of nowadays schoolchildren in Ukraine at the foreign literature lessons while studying the works of one of the brightest representatives of the Silver Age literature, the poet L.S. Gumilyov. The methodology for conducting lessons and extra-curricular activities on this topic should be aimed at creating in the high school students' consciousness the personally significant image of the world, in which the world knowledge, the picture of the world are spiritually driven. This can be achieved i The article reveals t n the process of analyzing the poet's poems through the prism of his spiritual and moral identification of his own picture of the world, in the formation of which the philosophy, culture, art and religion of East and West (China, Egypt, Africa, France, Germany) have played a special role. This article presents some methodological approaches to the technology of poly-artistic personality development that ensure the extension of associative bonds in the schoolchildren's consciousness as well as the emotional and sensual spheres, the ability to interact with cultural images of different eras and countries. The revealed approach provides the schoolchildren with a deeply personal perception of the poet's work as his path spiritual searching, his life purpose, can become the basis for creating the personal image of the world, which reflects the world through the prism of national consciousness.

Key words: *world perception, image of the world, personal meaning, spiritual path, perception of art, multicultural space, methods of poly-artistic development.*

Відомості про авторів

Абрамова Є. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Військової Академії (м. Одеса)

Арцишевська О. Р. – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри романських мов та інтерлінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Асадова М. Ф. – викладач Бакинского слов'янського університету

Баденкова В. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Боросовська І. І. – аспірант кафедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка

Булик-Верхола С. З. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Верхола Я. О. – студент Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій Національного університету «Львівська політехніка»

Вєдєрнікова Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики англійської мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Гашимі А. Т. – старший викладач Азербайджанського університету мов

Гольцева М. І. – викладач кафедри германської філології Київського університету імені Б. Д. Грінченка, аспірант 2-го року навчання Київського університету імені Б. Д. Грінченка

Горда О. М. – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка»

Гунчик І. О. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Денисова Н. Б. – викладач кафедри англійської філології та перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

Дутка О. Я. – аспірантка кафедри української мови Ужгородського національного університету

Зинякова А. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Климович С. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики Херсонського державного університету

Кондрашова А. В. – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Копчак М. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка

Косович О. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Крсек О. Є. – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та професійної комунікації Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Кущ Е. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка»

Лазебна Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет «Запорізька політехніка»

Легка Л. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови філологічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Литвин О. Г. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Мартос С. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики Херсонського державного університету

Матковська М. В. – доцент кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Мілєва І. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземних громадян Харківського національного університету будівництва та архітектури

Модестова Т. В. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов та професійної комунікації Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Мойсеєнко С. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Морозова І. Б. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Москвичова О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання факультету української й іноземної філології та журналістики Херсонського державного університету

Нанівський Р. С. – викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка»

Ніколаєва Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Запорізького національного університету

Нікуліна О. Л. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови Національного університету «Одеська морська академія»

Палиця Г. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Панченко О. І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Петренко Т. В. – аспірантка кафедри української мови Запорізького національного університету

Петрів О. В. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі факультету початкової та мистецької освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Підгородецька І. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовних дисциплін Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва

Полонська І. П. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Решетняк О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Родіонова І. Г. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Семенова О. В. – PhD, доцент кафедри французької та іспанської мов Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Сіваєва О. С. – старший викладач кафедри іноземних мов Поліського національного університету

Скляренко О. Б. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання Університету Григорія Сковороди у Переяславі

Слєпушова А. І. – аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка

Сорокін С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету

Стефурак Р. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Терещенко Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету

Тихоненко О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовних дисциплін Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва

Федік Ю. М. – аспірантка кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Фурман О. М. – аспірантка кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ходаківська М. О. – старший викладач кафедри української мови та мовної підготовки іноземних громадян Харківського національного університету будівництва та архітектури

Цапенко Т.-Є. В. – аспірантка кафедри граматики англійської мови факультету Романо-германської філології Одеського національного унівеситету імені І. І. Мечникова

Цапро Г. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології та перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

Ціхоцький І. Л. – доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка

Швидка Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Шепель Ю. О. – доктор філологічних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Шкамарда О. А. – асистент кафедри англійської філології факультету іноземної філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Щепка О. А. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри гуманітарних дисциплін і мовної підготовки іноземних громадян ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Автори «Українського Гумільовського збірника»

Дмитренко В. І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератур Криворізького державного педагогічного університету

Кириченко О. М. – старший викладач кафедри світової літератури та російського мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Комаров С. А. – доктор філологічних наук, доцент, завідувач, професор кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Крижановська О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури та російського мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченко»

Крижановський С. І. – магістр кафедри світової літератури та російського мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченко»

Лі Ялінь – кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету російської мови Ланьчжоуського політехнічного університету (КНР)

Мінаєва Е. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури та російського мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», доцент факультету російської мови Ланьчжоуського політехнічного університету (КНР)

Недайнова Т. Б. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри світової літератури та російського мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Науковий журнал

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Філологія. Журналістика

Том 32 (71) № 2 2021

Частина 1

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *Н. Кузнєцова*

Адреса редакції:
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33
Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua
Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 35,89. Ум.-друк. арк. 38,36. Зам. № 0521/187
Підписано до друку 23.04.2021. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.